KÂZIM TAŞKENT KLASİK YAPITLAR DİZİSİ

Gérard de Nerval

DOĞU'DA SEYAHAT

Çeviren: Selahattin Hilav

YKY

DOĞU’DA SEYAHAT

Gérard de Nerval

YAPI KREDİ YAYINLARI

Çeviren:
Selahattin Hilav
Yapı Kredi Yayınları - 2023
Kâzım Taşkent
Klasik Yapıtlar Dizisi - 54
Doğu'da Seyahat / Gérard de Nerval
Özgün adı: Voyage en Orient
Çeviren: Selahattin Hilav
Redaksiyon: Orçun Türkay
Düzelti: Ayça Sezen
Kapak Tasarımı: Mehmet Ulusel
Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
Bilgi Hattı: (0 212) 473 0 444
http://www.yapikrediyayinlari.com
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://www.estore.com.tr/bulvar/yky
www.teleweb.com.tr

GÉRARD DE NERVAL VE DOĞU'DA SEYAHAT

Selahattin Hilav

Gérard de Nerval (asıl adı: Gérard Labrunie), 22 Mayıs 1808'de doğdu. Babası Étienne Labrunie, doktordu. İki yaşında annesini kaybeden Nerval, babasının Rhin ordusundaki görevinden ayrıldıktan sonra Paris'e dönmesi üzerine, Collège Charlemagne'de okumaya başladı. Orada, Théophile Gautier ile yakın bir dostluk kurdu. 1826'da, "Napoléon ve Savaşçı Fransa, Ulusal Ağıtlar" adı altında, ilk edebiyat denemelerini yayımladı ve Goethe'nin *Faust*'unun bir bölümünü çevrdi. Bu çeviri, 1827'de basıldı. 1828'de, Victor Hugo, Celestine Nanteuil ve yüz yıl sonra Gerçeküstücülerin hayranlığını kazanan Petrus Borel gibi şair ve yazarların oluşturduğu romantikler topluluğu ile ilişki kurdu. 1829'da, müziğini Hector Berlioz'un hazırladığı "Faust'tan Sekiz Sahne" adlı ilk tiyatro yazarlığı denemesini gerçekleştirdi. 1830'da, Théophile Gautier ile birlikte, ünlü Hernani savaşına katıldı. 1832'de, tıp öğrencisiyken, kolera salgını kurbanlarının yardımına koştu. 1834'te, annesinin büyük babasının ölümü üzerine 30.000 franklık bir mirasa sahip oldu ve İtalya'da seyahate çıktı. Delice tutkun olduğu Jenny Colon, bu sırada Paris'te sahneye çıkıyordu; onu övmek ve yüceltmek için 1835'te *Le Monde Dramatique* adlı dergiyi kurdu. Derginin bir yıl sonra batması üzerine, gazetecilik yapmaya başladı. Aynı yıl, Gautier ile Belçika'ya gitti. 1837'de, *La Presse*'te, tiyatro olayları için sürekli yazılar yayımlıyordu. Aynı yıl, Alexandre Dumas ile birlikte yazdığı *Piquillo*'da, Silvi rolünü Jenny Colon oynadı. 1838'de, J. Colon, bir başkası ile evlendi; bu olay, Nerval'i bütün yaşamı boyunca etkiledi. Aynı yıl, *Leo Burckart* adlı piyesi yazmak üzere A. Dumas ile Almanya'ya gitti. Piyes, 1839'da Paris'te sahneye kondu. 1840'ta "İkinci Faust"u çevirdi.

Nerval, ilk sinir krizini, 1841 Şubat ayı sonunda yaşadı. Kriz Mart sonunda yeniden baş gösterdi. Monmartre'da Dr. Esprit Blanche'ın yanında bir süre kaldı. Jenny Colon, 1842'de öldü ve Nerval, 1843'te Doğu seyahatine çıktı. 1 Ocak'ta, Marsilya'dan ayrıldı; Malta, Mısır, Suriye, Kıbrıs, İstanbul ve Napoli'den sonra, 5 Aralık'ta yeniden Marsilya'ya döndü. 1844, 1845, 1846 yıllarında, Belçika'ya, Hollanda'ya, Londra'ya

gitti; Paris civarında ve çocukluğunun geçtiği Valois'da dolaştı. 1848'de, dostluğunu gittikçe güçlendirdiği Heinrich Heine'den çevirdiği şiirleri yayımladı. 1849'da, sinir krizi, yeniden baş gösterdi; doktor Aussandon ve Lévy tarafından yapılan tedavisi, 1850'de de sürdü. 1851'de, *Voyage en Orient* (Doğu'da Seyahat) yayımlandı. Bu yıllarda, bazı piyesleri, çeşitli tiyatrolarda sahneleniyordu. Tedavi için, Passy'de, Dr. Blanche'ın yanında bir süre kaldı. 1852'de, Hollanda ve Valois'ya tekrar gitti ve *Les Illuminés*'yi yayımladı. 1853 ve 1854 yıllarında, sinir krizleri sıklaşırken, Fransız edebiyatının en ilginç ve seçkin verimleri arasında yer alan *Sylvie, Petits Châteaux de Bohême, Contes et Facéties, Les Filles du Feu, Les Chimères* ve *Aurélia* art arda yayımlandı.

Nerval, 19 Ekim 1854'te, akıl hastahanesinden çıktı ve orada burada dolaşmaya başladı ve 26 Ocak 1855'te, Paris'te Vielle-Lanterne sokağında ölü olarak bulundu. Bir akşam önce, Theâtre Français'ye uğramış ve Halles semtinde yemek yemişti. Nerval'e ve eserlerine kısaca yer veren bir edebiyat tarihinde (Marcel Braunschvig, *Notre Littérature dans les Textes*, c. 2, s. 528, Paris, Armand Colin, 1929), dört satırlık şu ilginç not var: "Nerval, 26 Ocak 1855'te, gün ağarırken, Paris'in dar sokaklarından biri olan rue de la Vielle-Lanterne'deki, kötü şöhretli bir meyhanenin pencere parmaklığına asılı olarak bulundu (sokağın olduğu yerde, daha sonra, Sarah-Bernhardt tiyatrosu inşa edildi). İntihar etti ya da öldürüldü". Bu arada, Gustave Doré'nin, söz konusu sokağı ve pencere parmaklığına asılı adamı canlandıran bir litografi yaptığını (1855) da söyleyelim.

Nerval, yaşadığı dönemde, ilginç bir gazeteci, tiyatro alanında kalem oynatan ve Alman Romantizmi'ni Fransa'da tanıtan yetenekli bir edebiyatçı olarak görülmüştü genellikle. 1841'deki ilk sinir krizinden sonra, ölümüne kadar, kendisini Nerval yapacak olan eserleri verdiği halde, "Nerval'in parlak, etkin ve ışık saçan zekâsı" diyen Baudelaire gibi bir şair dışında, onun yaratıcı özgünlüğünü sezen pek az kimse çıkmıştı. Bu durum, 1920'lerde ve özellikle Gerçeküstücülük'le birlikte değişti. Ama yine de, çok sonraları yayımlanan edebiyat tarihlerinde ve ansiklopedilerde, Nerval'in adının geçmediği ve hak ettiği yerin verilmediği görülür. Örneğin, 1940 tarihli *Encyclopedia Britannica*'da ve 1947 tarihli bir Fransız Edebiyatı Tarihi'nde (*Histoire Illustrée de la Littérature Française, Didier*), Nerval'in adı yer almaz. Bu örnekler, daha da çoğaltılabilir.

Öncü Şair

Nerval, aralarında sınır bulunmayan, kimi zaman içiçe geçen, kimi zaman örtüşen ve birbiriyle döngüsel bir ilişki içinde bulunan rüyalar ile gerçeklerin, semboller ve imgeler ile güncel ve somut yaşantıların şairi. Bilinçdışı ile bilinç, şimdi ile geçmiş ve geçmiş ile şimdi arasındaki bir eşzamanlılıkta sembol-imgelere ya da imge-sembollere bürünen varlıklar arasında dolaşıyor. Art arda gelen anlardan oluşan çizgisel bir zaman içinde değil, ama Pythagorasçı dairesel bir zaman içinde ve ruhgöçüne, varlıkların çeşitli tenlere bürünebileceğine inanıyor. Batı ve Doğu efsanelerinde, kadim öykülerde, folklorda, tarih kitaplarında, eski dinlerde ve gizemlerinde, ermişlerde, sanat eserlerinde, çocukluk anılarında, tutkun olduğu kadınlarda ve bol bol yaptığı seyahatlerde, yaşamın ötesindeki bir *başka yer*'i arıyor; rüyasallığı ve imgeleme gücü içinde, bağlı olduğuna inanabileceği bir köken ve bir soyağacı yaratmak istiyor kendine. Nitekim, *Doğu'da Seyahat*'te, Lübnanlı Dürzi şeyhinin kızıyla evlenme tasarısıyla ilgili olarak şöyle diyor: "Hepimizin ilk yurdu olan bu kutsal toprağın bir kızıyla birleşmem, şiirin ve babalarımızın inançlarının fışkırdığı bu can bağışlayan insanlık kaynaklarından yeniden güç kazanmam gerek.". Nerval'in, öz varlığını ve mutlak hakikati bulacağını umduğu bu *başka* yeri aramasıyla, günlük yaşamın ötesine geçip rüya, imgeleme ve görüm (vizyon) dünyasında, doğal duyum ve algıları başkalaşıma uğratmaya yönelmesi, at başı birlikte yürüyor ve edebiyat verimlerinde, sembolün, imgenin ve sözcüğün en ön safa geçmesine yol açıyor. Nerval, kendisinden sonraki Fransız şiirini, *supernaturaliste* (üstdoğacı) dediği bu anlayış ve tutumu bakımından etkilemiştir. Bu anlayış, Nerval'in, ateşli bir Romantizm savunucusu olmasına rağmen, Lamartine'in hüzünlü ve yakınma dolu dünyasıyla ya da Hugo'nun tumturaklı havasıyla yetinememesini de açıklar ve Rimbaud'nun şu sözlerinde, yıllar sonra yeniden dile gelir: "Kâhin olmak, bilinmeyeni bilen haline gelmek gerektiğini söylüyorum. Şair, *bütün duyuların*, bitmez tükenmez, sınırsız ve sağduyudışı bir *çığrından çıkarılmasıyla* kendini kâhin haline getirir (15 Mayıs 1871)"; "Sessizlikleri, geceleri yazıya geçiriyordum, dile getirilemeyeni kaydediyorum... Yalın *sanrılara alıştırıyordum kendimi*; bir fabrikanın yerine bir cami, meleklerin oluşturduğu trampetçiler, gökyüzünün yollarında üstü açık arabalar, bir gölün dibinde bir salon; canavarlar, sırlar görüyordum açıkça... Daha sonra, büyüsel safsatalarımı, sözcüklerin sanrısıyla açıklıyordum! Zihnimin

kargaşasını, kutsal bir şey olarak gördüm sonunda (*Cehennemde Bir Mevsim*, Sözün Simyası). Apollinaire de Nerval için “Güzelim beyin! Onu bir erkek kardeş gibi sevecektim”, diyecektir.

Doğu’da Seyahat’te, Süleyman peygamberin ağzından, “gerçek şiir, imgeler peşinde koşar”, diyor Nerval. *Aurélia*’nın ilk cümlesinde de, “Rüya, ikinci bir yaşamdır” diyor. Rüya ile gerçek, görülemeyen ile görülebilen, zihnin yarattığı gerçek dışı imge ile dış dünyaya ilişkin duyum ve algı arasındaki fark ve bağıntı üzerinde duran ve bunun yanı sıra, Freud’un öğretilerinin de etkisinde kalarak, bilinçdışını çeşitli tekniklerle boşaltmayı, şiirin ön önemli mekanizması olarak gören Gerçeküstücülerin, bütün bunları, kendisine göre dert edinmiş olan Nerval’e hayran oldukları biliniyor. Nitekim, André Breton şöyle diyor: “Gerçekten de Nerval, bizim benimsediğimiz anlayışa en üst düzeyde sahipmiş gibi görünüyor”. Kısacası, Sembolistler de Gerçeküstücüler de, Nerval’e çok şey borçlu. *Kayıp Zamanın İzinde*’nin yazarı Marcel Proust’un da, Nerval’in çocukluk anılarını ve geçmişini arayışını dile getiren *Sylvie*’den çok etkilendiği biliniyor. Henri Lemaitre, çağının havası içinde kalmasına rağmen, kendisine bağlılığından vazgeçmeyerek, tinsel arayışlarını sürdüren ve yılları aşarak evrenselliğe ulaşan Nerval, “bugün, romantik kuşağın bütün yazarlarının, modası en az geçmiş olanı ve hatta, en çağdaş olanı değil mi?” diye soruyor (*Oeuvres de Gérard de Nerval*, Introduction, s. XV. Éditions Garnier, Paris, 1986).

Mistisizm ve Gerçekçilik

Nerval, felsefi görüşü bakımından, çoktanrıcılığın da etkisinde kalmış bir tümtanrıcı, bir mistik. Okuduğu çok sayıda kitapta, bâtıni (içrek) ve gizemli dinsel öğretileri inceliyor, ruhgöçüne inanıyor. Doğu’da yaptığı seyahatten dönüşünde, ikinci ve dördüncü yüzyıllar arasında Batı’da ortaya çıkmış olan ve Doğu kültlerini (İsis, Kybele, Mithra ve Güneş tapınmaları), pek de tutarlı olmayan bir bileşim içinde eritme amacı güden akım üzerinde önemle duruyor. Bu arada, on sekizinci yüzyılda yaşamış olan ve aralarında Jacques Cazotte ve Restif de la Bretonne gibi, tanrısal bir esen ve bilgiyle aydınlanmış olarak bilinen yazarların öğretilerini inceliyor ve bu konuda, daha önce yazdıklarına da yer verdiği bir kitap yayımlıyor (*Les Illuminés ou les Précurseurs du Socialisme*, Lecou, 1852). Nerval’in, felsefe ve din tarihi konusundaki geniş ve derin bilgisi, bu kitapta kendini açıkça gösterir. Bütün

bu ilgiler, eğilimler, araştırmalar ve incelemeler, *Doğu'da Seyahat*'in son ve kesin metninde çeşitli açılardan dile gelmiştir. Nerval, Masonluğu da benimsemişti. Nitekim, şöyle diyor: "Ama benim, *dul kadının çocukları*'ndan biri ve bir *louveteau* (farmason üstat çocuğu) olduğumu" (*Doğu'da Seyahat*, Yazışma). "Dul kadının çocukları" sözü, Mason topluluğu üyelerini belirtir ve Masonların manevi ataları olarak kabul ettikleri ve adı *Kutsal Kitap*'ta geçen Hiram usta, Naftali kabilesinden dul bir kadının oğludur. Nerval, *Doğu'da Seyahat*'te, Lübnan'da bulunduğu sırada incelediği Şii kökenli Dürzi dini ile Masonluk arasında ilişki kurarak şöyle diyor: "Dürzi akkalları (din bilginleri), Doğu'nun farmasonlarıdır. Dürzilerin, belli birtakım Haçlı şövalyelerinin soyundan geldikleri konusundaki iddialarını açıklamak için başka bir nedene gerek yok. [...] Temple şövalyeleri, Lübnan'ı işgal ettikleri iki yüz yıl içinde, kökleri derinlere inen bir kurumun temellerini atmışlardı. Farklı ırklardan ve dinlerden milletleri egemenlikleri altına almaları gerektiği için, yerel âdetlerin de izlerini taşıyan bu mason birlikleri sistemini onların kurduğu besbellidir. Ama bu şövalyelerin tarikatını etkileyen Doğu fikirleri de, onların Avrupa'da din sapkınlığıyla suçlanmalarına bir ölçüde yol açmıştı. Bildiğin gibi, farmasonluk, Temple şövalyelerinin öğretisini bir miras gibi benimsedi. İşte böylece bağıntı kurulmuş oluyor ve Dürzilerin, çeşitli ülkelerde ve de özellikle İskoç dağlarında (*cebel-el-Skuziye*) dağınık halde bulunan dindaşlarından söz ettikleri anlaşılıyor. Bu sözlerle, *İskoçyalı* kardeşleri ve üstatları ve de dereceleri eski Temple şövalyelerine denk gelen farmasonluk rütbelerini kastediyorlar". Tarih biliminin verilerine tamı tamına uymasa da, Nerval'in bu açıklamaları, yukarıda belirttiğimiz tümtanrıcı, bâtini, mistik ve evrensel din anlayışına bir kez daha tanıklık ediyor.

Ne var ki Nerval, Hint mistisizminde ya da İslam tasavvufunun büyük bölümünde görüldüğü gibi, dünyadan ve tensel hazlardan el etek çeken bir tümtanrıcı değil. Onun amacı, Tanrı'ya ulaşıp onun içinde eriyerek mutlu olmak da değil; ama Tanrı'yı ve tanrıları ya da Doğa'yı somut insanoğluyla ve yaşamla buluşturmak. Bu felsefi ve dinsel düşünce tarzı, Nerval'in gerçekçi yanıyla birleşince, karşımıza, özgürlüğün, eşitliğin, adaletin, kardeşliğin, hoşgörünün, barışçılığın, emeğin ve emekçinin, uygarlıkların yaratılmasındaki rolünün ve öneminin savunucusu bir yazar çıkıyor karşımıza. Bu, Nerval'in çağdaş yanlarından biri. Sevdiği kadınlarda

tanrıçaları ve tanrıçalarda sevdiği kadınları gören, ama güncel yaşamın gerçeklerini külyutmazlıkla irdeleyen, saptayan ve eleştiren Nerval'in, aşkın ve içkin varlık görüşleri arasında bir içiçe geçmişliğe, bir bileşime yönelmiş olduğu söylenebilir.

Nitekim Nerval, yeri gelince, felsefe eğitimiyle yetiştiğini ve Voltaireci olduğunu vurgulamaktan geri kalmıyor. Akılcı ve irdeleyici bir bakışla ele aldığı bazı dinleri, insan yaşamını kısıtlayan dogmalarını, resmi din adamlarının, toplumsal ve siyasal alanda kimi zaman oynadıkları yozlaştırıcı rolü eleştiriyor. Süleyman peygambere cevap veren Seba Melikesi'nin ağzından şöyle diyor: "Bu özdeyiş, rahiplerinizin korkak öğretileriyle cılızlaştırılmış dininizden kaynaklanıyor [...] Her şeyi hareketsizleştirmekten, toplumu, kundak bezine sarıp sarmalamaktan ve insanın bağımsızlığını vesayet altına almaktan başka işi yok o rahiplerin. Tarlaları sürüp tohum atan Tanrı mı? Kentleri ve sarayları Tanrı mı inşa etti? Tanrı mı, Süleyman'ın tapınağının her yanında parıldayan demiri, altını, bakırı ve bütün o öteki madenleri sundu bize? Hayır, Tanrı, yaratıklarına, dehayı ve etkinliği iletti; çabalarımıza bakıp gülüyordur kuşkusuz ve sınırlı yaratılarımızda, bizim ruhumuzu aydınlatan kendi ruhunun parıltısını görüyordur. Tanrı'nın kıskanç olduğuna inanıp, onun her şeye yeten gücünü sınırlandırıyorsunuz; kendi yetilerinizi tanrılaştırıyorsunuz ve onunkileri küçümsüyorsunuz. Ey yüce kral! Dininizin önyargıları bir gün, ilimin ilerlemelerini, dehanın atılımlarını engelleyecek ve insanlar ufaldığında Tanrı'yı da kendi ufacık boyutlarına indirgeyecekler ve sonunda inkâr edecekler" (*Doğu'da Seyahat*, VI. MELLO). Viyana'da katıldığı bir dinsel kutlamadan etkilenen ve hoşnutluk duyan Nerval, Katolikliği de şöyle eleştiriyor: "Hayranlık duyduğum şey, bayramlık elbiselerini giymiş büyük kalabalık, koro yerinin ortasında parıldayan gümüş mihrap, sütunlar boyunca uzanan ince uzun parmaklıklara adeta asılmış olan yüzlerce müzisyen değil, ama olağanüstü bir ilahide bütün sesleri birleştiren içtenlik dolu eşsiz inançtı. Binlerce sesin oluşturduğu bu koro, kilise ilahicilerinin pes ve tiz perdeler arasında durmadan gezinmelerine ve dindarların çatlak seslerine alışmış biz Fransızlar için gerçekten şaşırtıcıydı. Daha sonra, tribünlerden orkestranın kemanları ve trompetleri, kantatrislerin sesleri duyuluyordu ve âyinin ihtişamı göz kamaştırıyordu; bizim şüpheci insanlarımıza, pek az dindarca görünecekti bütün bunlar kuşkusuz. Ama pek az insanın inanmayı ve

uygulamayı kendine layık gördüğü, öylesine asık suratlı, öylesine kıskanç, ölüm ve yoksunlukla dolu bir Katoliklik fikri sadece bizde var. Din, sevimli ve kolay olduğu, fedakârlıktan çok inanç talep ettiği için Avusturya'da da, İtalya'da, İspanya'da olduğu gibi, geniş ve derin etkisini koruyor.

İşte böylece, ilk inananlar gibi, *mutlu doğum* Tanrısı'nın ayaklarının dibinde sevinip neşelenmeye gelmiş olan bütün bu gürültücü kalabalık, bayram gecesini ziyafetlerle ve danslarla sona erdirmeye gidiyordu. Dini inancın herkes tarafından ciddiye alındığı ülkelerde yapılması gereken ve bizim Kilisemizin yasakladığı bu törenlerde bir kez daha bulunduğum için kendimi kutluyordum" (*D. Seyahat*, VIII. GÜNLÜĞE DEVAM). Bu satırlar, Nerval'in, baskı ve kısıtlamalardan sıyrılmış, eşitlikçi, barışçı, hoşgörülü, sevecen, neşeli ve haz dolu bir dinsel yaşam idealini bir kez daha ortaya koyuyor.

Nerval, *Doğu'da Seyahat*'te de görüldüğü gibi, gidip dolaştığı yerlerin tarihi, toplumsal ve siyasal düzeni, gelenekleri ve âdetleri konusunda geniş bilgi ediniyor; saptamalar yapıyor ve eleştiriyor; kendi tinsel dünyasını ve köklerini ararken, *başkası*'nı, *öteki*'ni nesnel olarak kavramaya yöneliyor. Jacques Huré'nin belirttiği gibi, başkalığını ve ötekiliğini gerektiğince canlandırmak için Doğu'ya dışarıdan değil, içeriden yaklaşmak istiyor. Nitekim, Mısır'da, Lübnan'da ve İstanbul'da, Batılı bir seyyahın, yabancılığını hissettiği ve çevresini oluşturan dilsel gerçeği okura aktarabilmek için, yazınsal söyleminin içine Arapça ya da Türkçe sözcükleri sokuyor. Böylece, kendisinden önce Doğu'da seyahat etmiş olan Volney, Chateaubriand ve Lamartine gibi yazarlar arasında, böyle bir yola başvurmuş ilk ve biricik yazar olarak dikkati çekiyor (*Gérard de Nerval, Voyage en Orient*, *Presentation*, s. 19, Imprimerie National, 1997).

Bir tür efsane olan "Halife Hâkim'in Hikâyesi"ndeki şu satırlar, Nerval'in çok uzak bir konuyu ele aldığı zaman bile gerçekçiliği ve eleştiriciliği ile, birçok toplum için geçerli olan bir ilişkiyi, ekonomik, siyasal iktidar ve toplumsal yaşam arasında kimi zaman ortaya çıkan ilişkiyi açıklaması bakımından dikkate değer: "Bu adamlar ona [Hâkim'e], toplumsal hayatın sırlarını, tefecilerin, malları ellerinde tutanların, kanun adamlarının, lonca başkanlarının, istifçilerin ve Kahire'nin en büyük tüccarlarının çevirdikleri dalaveraları, birbirlerini nasıl desteklediklerini, hoşgördüklerini, evlilik ilişkileriyle güçlerini ve etkilerini nasıl artırdıklarını, her şeyi çürüten ve

çürümüş insanlar olarak, resmi fiyatları isteklerine göre nasıl yükselttiklerini ya da alçalttıklarını, nasıl kıtlığı ve bolluğu yönettiklerini, ayaklanmayı ve savaşı kışkırttıklarını ve bir lokma ekmek bulmak için çabalayan halkı nasıl baskı altında tuttuklarını anlatıyorlardı" (*agy*., V. KAHİRE YANGINI).

Öte yandan, mutlak ve merkezi bir iktidar altında yaşayan, Doğu despotluğunu doğal bir olay olarak kabul eden; Batı'da gerçekleşen ekonomik gelişmeyi, sınıf mücadelelerini ve siyasal çatışmaları yaşamadığı için, özgürlük, eşitlik, insanın saygınlığı ve hakları gibi fikirleri aklından bile geçiremeyen ve dolayısıyla gerçek anlamda bir birey, bir vatandaş haline gelemeyen ve *kul* halinde kalan insanlarla Doğu'da geçirdiği maceralarda karşı karşıya gelen Nerval'in şu gerçekçi gözlemleri de ilginç: "Zaman zaman küstah davranan ya da hemen boyun eğen, her zaman kuvvetli ve geçici izlenimlerin etkisinde kalan ve de despotizmin, Doğu'nun normal siyasal yönetiminde ne kadar ağır bastığını anlamak için mutlaka tanımanız gereken bu insanları [...] [Bunlar] Bir sopa vursanız, aslında böyle bir hakkınız olup olmadığını düşünmez ve bilmez... Durumunuz ona bayağı görünür önce, ama böbürlenirseniz ve yüksekten atarsanız, karşınızdaki basitliği etkileyen önemli bir şahsiyet olursunuz hemen. Doğu, herhangi bir şeyden hiçbir zaman kuşkulanmaz; orada her şey mümkündür." (*agy*., VIII. TEHDİT).

Nerval bir yandan, efsanelerin, fantastik öykülerin, sembollerin, rüyaların, imgelem dünyasının; öte yandan, şüphecilikle, alay düzeyine inmeyen ince ve keskin bir mizahla gözlemlediği gerçek dünyasının içinde. Bu ikilik, eserlerinde, söz konusu iki dünyanın dile getirilmesine uygun düşen farklı edebiyat türlerinin, yazdığı aynı eserde bile bir araya gelmesine yol açmıştır. Nitekim, *Doğu'da Seyahat*, bunun çok belirgin bir örneğidir. Bu kitap, herhangi bir seyahat anlatısı gibi, yazarının bir yerden bir başka yere gidişini ve gördüklerini, art arda ve kesintisiz olarak, yani çizgisel bir süreç içinde ve tam anlamıyla seyahatname türü olarak dile getirmez. Nerval, 1843 yılı başında, Marsilya'dan bir gemiye binerek Mısır'a gitmişti. Oysa, kitabın en başındaki "Doğu'ya Doğru" bölümünde, daha önce Avrupa'da yaptığı seyahatleri anlatır; hayallerinin ürününden başka şey olmayan bazı yerlere uğradığını ve sonunda Mısır'a ulaştığını söyler. Bu kitapta, mektuplara, günlüklere, eklere, parçalara, arkeoloji bilgilerine, kadim öykülere de yer verilmiştir. Bütün bunlar, bir edebiyat türü olarak seyahat

anlatısının dışına taşan şeylerdir. Jacques Huré, Nerval'in bu yazış tarzına, "parça parça" ve özellikle "paralanmış" demenin çok yerinde olduğunu söyleyerek Michel Foucault'nun şu cümlesini aktarıyor: "Bugün Nerval, bizim gözümüzde, dil ile kurulmuş sürekli ve *paralanmış* belli bir bağıntıdır..." (*agy*., s. 36).

Delilikle Yüzleşmek

Nerval, sanrılarını, görümlerini, rüyalarını yazıya döken Swedenborg, Apuleius ve Dante'den söz ettikten sonra, kendi akıl hastalığı için şöyle diyor: "Onları örnek alacağım ve tümüyle zihnimizin gizemleri içinde geçmiş olan bir hastalığın izlenimlerini tamı tamına aktarmaya çalışacağım – bu hastalık terimini niçin kullandığımı bilmiyorum; çünkü, bana gelince, kendimi bu kadar iyi hiç hissetmemiştim. Kimi zaman, gücümün ve etkinliğimin iki katına çıktığına inanıyordum; her şeyi biliyordum, her şeyi kavrıyordum gibi geliyordu bana; imgeleme gücüm de sonsuz hazlar sunuyordu" (*agy*., s. 754). Nerval'in yeteneğine hayran olan ve hastalığının tedavisiyle yakından ilgilenen Dr. Blanche da, bir mektubunda şöyle yazıyor: "Aynı imgeleme gücüne ve aynı çalışma yatkınlığına sahip olduğuna inanarak, eskiden olduğu gibi, eserlerinin kazancıyla yaşayacağını umuyordu ve her zamandan daha fazla çalışıyordu, ama bu beklentileri boşa mı çıktı acaba? Bağımsız yaratılışı ve mizacının yüceliği, en sağlam dostlarından bir şey kabul etmesini engelledi. Bu ruhsal nedenlerin etkisinde, aklı gitgide yoldan çıktı; özellikle de deliliğine yüzleşerek baktığı için" (*agy*., s. LXVII-LXVIII).

"Yüzleşerek bakmak" sözlerinin, Nerval'in deliliğine doğal bir şeymiş gibi baktığını, ondan gocunup kaçınmadığını, belki de bir rüya gibi gördüğünü belirttiği söylenebilir. Gerçekten de, Nerval'de, sanrılar ve görümler ile, dilde ve yazışta gösterdiği olağanüstü zekâ, betimleme yeteneği, saydamlık ve şaşmazlık bir arada. Bu iki uç, her zaman etkileşiyor, içiçe geçiyor ve birbirini besliyor. Nerval'in hak ettiği ünü sağlayan edebiyat ürünlerini, 1841'de geçirdiği ilk krizden sonra vermiş olmasını, bu özelliği göz önünde tutmadan açıklamak zor olsa gerek. Bu bakımdan, Nerval'in durumu, kendisiyle aynı hastalık akıbetini paylaşmış olan Hölderlin'den ve Nietzsche'den çok farklı.

Nerval'in şiirlerinde ve düzyazılarında, metinlerin adeta dokusuna işlemiş olan efsaneler, masalımsı öyküler, tanrılar, tanrıçalar, ermişler, okuduğumuz

kitaplardan onlar hakkında edindiğimiz bilgilerin bize sunduğu sözlü edebiyat ürünleri, dinsel tasarımlar ve tanrısal esinle aydınlanmış olduklarını söyleyen kimseler olarak ilgilendirebilir bizi. Ama şair ve yazar olarak Nerval'de, gerçek tarihsel bağlamlarından çıkarılıp bir tür zamansızlık içinde ele alınan bu varlıklar, sembol ve imgeye dönüşmüşler ve edebiyat yaratışının malzemeleri haline gelmişlerdir. Nerval aslında, bu şiirsel aktarma ve dönüştürme işleminde gösterdiği büyük yetenek ve ustalıkla kendisinden sonraki edebiyatı etkilemiştir ve bugün de okurun ilgisini çekebilmektedir.

DOĞU'YA AÇILAN KAPININ EŞİĞİNDE BİR ROMANTİK: GÉRARD DE NERVAL

Ekrem Işın

I

Seyahat özgürleştirir! Hayallerin ötesine geçmek için Avrupa'da bundan daha iyi bir slogan bulunamazdı. Aydınlanma Çağı'nın ruhunu yansıtan bu düşünce, bilginin kaynağına uygarlığın köklerini keşfederek ulaşma programının özlü bir ifadesidir. Kıta Avrupası, daha 16. yüzyıldan itibaren seyahat mitolojisi etrafında ördüğü yoğun kültürel ilişkiler ağını, adeta bir "yeniden doğma" ya da kilise dilinde "manevî arınma"nın karşılığı olarak kurmaya başlar. İnsanı ruh sıkıntısından kurtarmak, benliği yüce ideallerin mayalandığı bir ahlâk ikliminde huzura kavuşturmak için düzenlenmiş pek çok dinî misyon seyahati, bu dönemde Avrupa kavramını bir uygarlık imgesi şeklinde zihinlere yerleştirmişti. İmge her yönüyle cazip ve davetkârdı; keşfedilmeyi bekleyen hazineyi, uyandırılmayı arzulayan duyguları temsil ediyordu. Bu karşı konulmaz çağrıya kulak verenler, "Grand tour"un müşterileri arasına katıldılar.

Avrupa coğrafyasıyla sınırlı "Grand tour" düşüncesi, dünya seyahat tarihinde bir dönüm noktasıdır. İlk defa Richard Lassels'in 1670 tarihli *Voyage of Italy* adlı eserinde ortaya atılan bu programlı gezi düşüncesi, kısa sürede aristokratlar ve kalabalık sanatçı grupları tarafından kabul gördü. Başlangıçta, bilinmeyenin cazibesine ruhunu teslim etmek şeklinde algılanan bu seyahat humması, zamanla klasik kültürü keşfetmek için en uygun eğitim metodu sayıldı.

"Grand tour", Avrupa'nın Doğu'ya yönelmeden önce kendi uygarlığına açtığı son kapıdır. İlk seyyahlar, görgülerini artırmak, farklı yönetim biçimlerini yerinde inceleyerek gelecekteki ülke politikalarını şekillendirmek isteyen asilzâdeler ve saray görevlileriydi. Bu seçkin kalabalıkla beraber kraliyet lüksü de yaşlı kıtayı dolaşıyordu. Rönesans'tan itibaren Avrupa kültür haritasının merkezine yerleşen İtalya, "Grand tour"un kalbiydi. Hanedan mensuplarının buluştukları, saray eğlenceleri ve av partileriyle vakit geçirdikleri bu antik dünya ülkesi, kendi içine dönük,

gündelik hayata yansımayan zevk tüketimi için kısa sürede hatırı sayılır servetleri yutmaya başlayan bir haz çukuruna dönüşmüştü. Napoli, Venedik ve Roma uğruna harcanan hazineler, 18. yüzyıl başında “Grand tour”un Avrupa snobluğuna hizmet eden bir proje sayılmasına yol açmakta gecikmeyecekti. Bu eleştiriye rağmen, seyahatin yüksek diplomasi çıkarları etrafında şekillenen ana ilkesi, önemini hep korudu. I. Petro, şüphesiz bu önemin bilincine varmış yöneticilerin başında gelir. 1697-1698 yıllarında Avrupa’ya yaptığı seyahat, Çarlık Rusyası’na zamanın modern teknolojisini kazandıran önemli bir fırsat olmuştu. Slav dünyasının mistik kozasını çatlatan bu eğitim gezisi, bir bakıma harcanan servete değmişti.

Seyahat felsefesindeki ilk belirgin değişiklikler, 18. yüzyılın Aydınlanmacı düşünce kıvılcımlarıyla Avrupa hayatına girdiler. Zenginleşen yeni burjuvaların yanı sıra Locke, Herder ve Lessing gibi düşünce adamlarının üniversite şehirleri arasında mekik dokumaları, dönemin ruhuna uygun bir kültürel dolaşım programını inşa etmeye başlamıştı. Hiç şüphe yok ki, böyle bir programın içinde sanatçılar da yer alacaklardı. Horace Walpole’un 1739-1741 yıllarında arkadaşı şair Thomas Gray ile birlikte yaptığı gezi, Avrupa’nın yalnızca bir antik malzeme deposu değil, aynı zamanda bir imge hazinesi olduğunu da kanıtladı. Johann Winckelmann’ın antik dünyayı keşfe davet eden çağrısına artık yeni bir ses daha katılmıştı. Bu ses, tarih kalıntıları üzerinde tabiat imgesini dile getiren Jean-Jacques Rousseau’ya aitti.

Tabiatın bir kültürel değer olarak keşfi, Rousseau’nun *La Nouvelle Héloïse*’de temellerini attığı, “çalışma odalarını terkedin!” düşüncesine dayanır. Özgürleştirici bir imge kimliğiyle sunulan bu yeni değer, tarihe sırtını dönmeden yapılacak seyahatlerin ayrıca fethedilmesi zorunlu hedefi haline gelmekte zaman kaybetmeyecektir. Kültürel köken merakına eklenen bu tabiat aşkıyla beraber, Avrupa’nın kendi coğrafyasındaki yolculuk felsefesi de entelektüel klasisizmden temkinli adımlarla uzaklaşıp romantik dünyanın hayal kıyılarına ulaşır.

Romantizim, Batılı seyyahın Doğu’ya açılan yol üzerinde durduğu son eşiktir. Geride bıraktığı tüketilmiş coğrafya, Rousseau’nun tabiat mitini kutsadığı İsviçre’deki hayal arşivinden ibaret kalmıştır. Bu arşivin en değerli parçaları arasında yer alan Cenevre Gölü ve Alpler, yine de bir Roma tapınağı kadar arzu uyandırmaktadır. Benliğini bir süre tabiatın

huzurlu kucağına bırakan seyyah, son defa gözlerini Avrupa'nın zirvesine diker. Dağların kötü ruhları barındırdığına ilişkin köklü inanç, 1786'da Michel Pacard ve Jacques Balmat tarafından gerçekleştirilen Mont Blanc tırmanışıyla tarihe gömülür.

Şehirler ve tabiatın keşfini, Avrupa'nın kendi bahçesinde zevkine vardığı bir çocukluk oyunu şeklinde değerlendirmek, şüphesiz hatadır. Seyahatin bu küçük dünyasına sığan tecrübe, Doğu'nun büyük evreninde yollarını bulmaya çalışan seyyahların daima başvuracakları güvenilir bir rehber olacaktır.

II

"Voyage du Levant" düşüncesinin kökleri, Avrupa'nın uzak tarihinde, Kudüs hacılarının bıraktıkları hatıralarda yatar. Dinî fanatizmin bu tutkulu seyyahlarına ait Doğu tasarımı, bir ölçüde 19. yüzyıl romantiklerine model oluşturmuştur. Byron'da siyasî hedeflerin yanında beliren pagan idealizmini ve Chateaubriand'a gezilerinde daima eşlik eden haçlı gölgesini görmek mümkündür.

Romantik edebiyata Doğu'nun kapılarını açan son anahtar, 19. yüzyıl başlarında keşfedilmeyi bekleyen antik Yunan harabelerinde gizlidir. Londra ya da Paris'ten yola çıkan sanatçılar, bilinçaltlarında taşıdıkları Magnus von Stackelberg'in "Yunan mucizesi"ne ait görüntüleri ile buldukları mermer yığınları arasında bir uygarlık ilişkisi kurabilecek hayalgücüne sahiptiler. Ancak bu hayalgücü, kendi ekseni etrafında genişleyip Ege ve Akdeniz'in karşı kıyılarına ulaşmayı arzuluyordu. Bu karşı konulmaz isteği kışkırtan ise, Oryantalizmin itici gücü oldu.

Doğu seyyahlarının tarih içinde değişime uğrayan profilini dikkate alarak, misyonerlerden bilimadamlarına, tüccarlardan siyasetçilere ve maceracılardan sanatçılara kadar geniş bir insan yelpazesi çizmek mümkündür. Aralarında coğrafyacı, arkeolog, dilbilimci, mimar, botanikçi ve din adamlarının da bulunduğu kalabalık bir meslek grubu, 18. yüzyıl sonundan 19. yüzyıl ortalarına kadar Doğu coğrafyasında seyahat etmiştir. James Dallaway, Richard Chandler, Jean Baptiste Le Chevalier, William Turner, Antoine Laurent Castellan, Thomas Walsh, Charles Texier, John Bramsen ve Charles Fellows gibi seyahat tarihine geçmiş pek çok ünlü isim, Doğu bilmecesini çözmek için farklı noktalardan hareket edip sonuçta

Avrupa merkezli düşüncenin çarpıttığı geniş bir imge repertuarı kurmuşlardır. Bu repertuarın içeriği, Doğu dünyasını kuşatan hayallerin kişiselliği ile bilimsel bilginin somutluğu arasında genişleme imkânına sahip bir kültürel kavrayış yelpazesi oluşturur.

Avrupalı entelektüellerin seyahat felsefesindeki ilk önemli kırılma, Napoléon Bonaparte'ın 1798'deki Mısır seferiyle gerçekleşmiştir. Directoire'ın Napoléon'u Fransa dışındaki hayallerle meşgul etme düşüncesi, kısa sürede ülke çıkarlarına Akdeniz'de siyasî dayanak noktaları bulma arayışına dönüşür. İngilizlerin Hindistan yolunu kesmek ve Fransa'ya Ortadoğu'da güvenli bir nüfuz alanı açmak ideali etrafında şekillenen bu proje, seyyahlara da Doğu'nun yeni fatihleri kimliğini kazandırmakta gecikmeyecektir.

1798 Mısır seferi, askerler kadar bilimadamlarının da hayallerini kamçılamıştır. Bu hayaller, askerler için kısa sürede tadılmış acı bir mağlubiyet duygusuyla noktalanırken, bilimadamları ülkelerine Doğu bilgisinin zengin ganimetleriyle dönerler. Bir bakıma bu çelişkili sonuç, "Ehramlar Zaferi"yle çöl kumlarına gömülen Fransız ideallerinin bu defa farklı bir imge düzeni içinde doğuşuna tanıklık etmektedir. Fransız romantikleri, kaybedilmiş bir siyasî harita üzerinde Doğu'yu kışkırtıcı bir imge olarak yeniden fethederler. Chateaubriand, Lamartine, Nerval ve Gautier bu romantik kuşağın kader birliği etmiş tutkulu yolcularıdır.

Romantiklere Doğu kapısını açan psikolojik nedenler, 1789 devriminin tırpanladığı bireysel iç dünyaların kendilerine yeni bir yurt arama özlemlerinde kökleşmiştir. Bu yurt, yaratıcı imgelerle kurulmuş, hayal ve rüyanın kılavuzluğunda adım adım keşfedilecek ve seyyaha tam bir özgürlük duygusu tattırabilecek kültürel coğrafyanın karşılığıdır. Ancak bu coğrafya bütünüyle dünya gerçekliğinden bağımsız bir kurgu da değildir. Kendi somut evreninde yaratıcı kimliğe yaşama ve düşünme şansı tanıyan bir seyahat alanı veya kişisel renklerin kullanımına izin veren seyirlik bir manzaradır. Romantiklerin inşa ettikleri bu Doğu tasarımı, öznelliğin mülküne dönüştürülerek keşfedilir.

Öznelliğin mülkü, bir kavram olarak Napoléon'un siyasî sözlüğünde hiç şüphesiz ki yer almıyordu. Ünlü seferine çıkmadan önce "Institut de France"ı doldurmuş heyecanlı kalabalığa seslenirken, elinde Carsten Niebuhr'un *Description de l'Arabie* adlı seyahatnamesi vardı. Napoléon'un

Doğu misyonuna kamu çıkarı olarak girmiş bilimsel görev tanımının ilham verici köklerini bu eserde aramak gerekir. Niebuhr, 18. yüzyıl sonlarında Kuzey Afrika sahillerinden başlayıp Mısır ve Arabistan yarımadasını içine alan bilimsel bir araştırma seyahati yapmıştı. Dönemin Osmanlı taşrası sayılan bu bölgenin siyasî ve kültürel matrisini birinci elden bilgiler üzerine kuran Niebuhr, tıpkı Edward William Lane gibi, Avrupa tarafından yönetilmeye muhtaç bir coğrafyanın bilim merceğinde netleşmiş envanterini çıkartır. Toplumsal gelenekler, inanç biçimleri, etnik gruplar ve her an patlamaya hazır bastırılmış özlemler üzerine inşa edilen bu ilginç Doğu seyahati, romantikler için de öğretici olmuştur. Diğer taraftan Lane'in *An Account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians* başlıklı eseri de Niebuhr'un yaptığına benzer bir Doğu seyahatini ideal model olarak yüceltir. Her iki seyahatnamenin romantikler üzerinde derin izler bıraktığı kesindir.

19. yüzyıl başlarında Doğu seyahati yapan Avrupalı entelektüellerin iki farklı millî kimliğin değer yargılarını temsil ettikleri, bu değer yargılarının da seyahat edebiyatına kalıcı çizgilerle yansıdığı görülür. İngilizler ve Fransızlar arasındaki bu kapanması zor perspektif farklılığı, özellikle Nerval'in izlenimlerinde karikatüre dönüştürülmüş sahneler olarak yer almıştır. İngiliz seyyah için Doğu, merkezinde Hindistan'ın yer aldığı bir imparatorluk toprağıdır. Arap coğrafyası, bu imparatorluğun Avrupa ile Asya arasındaki doğal köprüsünü oluşturur. Bu geniş topraklar üzerinde kalabalık maiyetleriyle dolaşan kibirli ve küstah İngilizler, Doğu'nun nimetlerini Fransızların gözü önünde yağmalamakta ve oturdukları iştah açıcı sofradan kalkmak gibi bir niyet belirtisi göstermemektedirler. Tipik bir İngiliz, kendi millî gururu içine hapsolmuş, yerel hayata karışmak düşüncesinden uzak, yalnızca kırbacını şaklatmayı bilen bir despotluk anıtıdır. Buna karşın Fransızlar birer hayal avcısı olarak karşımıza çıkarlar. Doğu pazarlarının İngiltere'ye akan hazineleri üzerinde eski efsaneleri canlandırmak, hayal ve hatıra dinine dönüştürdükleri Hıristiyanlığı bu coğrafyada keşfetmek, yalnızca 19. yüzyıl Fransız romantiklerin kalemine bırakılmış bir özgürlük alanıdır.

III

Gérard de Nerval, Avrupa'nın kötümser ruhu altında ezilmiş Fransız bozgunundan kurtulmak için "çalışma odasını" terketmiş serseri bir

romantiktir. Doğu’yu bir rüya fanusu içinde inşa edebilecek bütün hayat tecrübesini, bir yıkım psikolojisi peşinde sürüklenerek yirmili yaşlarında olgunluğa erdirmiştir. Bu olgunluk yazara, 1834’te çıktığı ilk İtalya seyahatinde Avrupa snobizminin icat ettiği “Grand tour”un gündelik hayata saçtığı düşünce döküntülerini eleştirebilecek bir ruh zenginliği kazandırır. Bu kabına sığmaz ruh, Nerval’in Doğu’daki kılavuzu olacaktır.

1838 yılı Nerval’in hayatında bir dönüm noktasıdır. Büyük bir aşkla bağlandığı Jenny Colon kendisini terkeder. Buna bir dizi entelektüel başarısızlık da eklenince, hayatı boyunca yakasını bırakmayan ve sonunda onu intihara kadar sürükleyen sinir krizleri dönemi başlar. Kendisini iyi hissettiği sınırlı anlardan birisinde, 1839 Ekim sonunda Paris’ten ayrılmış, Mart 1840’a kadar sürecek bir Avrupa seyahatine çıkmıştır. Alexander Dumas’ya yazdığı 25 Şubat 1840 tarihli mektubunda İstanbul’a gitmek isteğini dile getirmiş, ancak geçirdiği sarsıcı bir kriz bu planını gerçekleştirme şansını ona vermemiştir. *Voyage en Orient*’ın ilk bölümünü meydana getiren bu kısa Avrupa izlenimleri, aynı zamanda onun seyahat felsefesini de ana hatlarıyla bize yansıtır. Doğu’nun gizemli dünyasında da bu felsefenin ışığından uzaklaşmak istememiş, yolunu kendi coşkun kişiliğinin aydınlığında bulmayı bir insanlık erdemi olarak kabul etmiştir.

Nerval, seyahatin bir mantık programına göre düzenlenmiş klasik kurallarına şiddetle karşı çıkar. Kendisini, demiryolunun düz mantığına değil, yolcu arabalarının rastlantısallığına bırakmış kaprisli bir seyyah olarak tanımlamaktadır. Rastlantı, Nerval’e göre yaratıcılığın ve mucizenin kapılarını açar. Kuralların kör edici arenasında hayatta kalma mücadelesi vermektense, rastlantının beşiğinde bir çocuk kadar saf rüyalar görmek onun öncelikli tercihidir. Yayıncısı Timothée O’Neddy’e yazdığı bir mektupta, istasyonların toplumsal kesinliğinden, tarifeli vapurların şaşmazlığından şikayet eder ve Avrupa’nın kurduğu yeni hayat geometrisini eleştirir.

Paris’ten sonraki ilk durağı, İsviçre ve Güney Fransa arasında, kimliğini bulamamış çirkin bir şehir olan Mâcon’dur. Ardından Burg ve Port-d’Ain’i ziyaret eder. Burada taşranın huzurunu tanır. Kaldığı misafirhane, dönemin yaygın konaklama yerlerinden biridir. Avcılar, farklı şehirlerden gelen yolcular, renkli ve biraz da gürültülü bir topluluk oluştururlar. Nerval’i cezbeden de bu sıradan insanların basit dünyasıdır. Basit olan yalnızca bu

değildir; yolculuğun vazgeçilmez araçları posta arabaları da bu mütevazı hayata ayak uydurmuşcasına konfor düşüncesinden uzaktırlar. Halk arasında “kemikkıran” adıyla ünlenmiş bu arabalarda seyahat etmek bir posta sepeti içinde dağ bayır aşmak demektir. Nerval bu sepetin içinde kendisini “basit bir balya”dan farksız hisseder. Daha sonra sırasıyla Cenevre, Lozan, Bern, Zürih, Constance, Münih ve Viyana’yı dolaşır.

Nerval’in Avrupası, öncelikle şehirlerin birbiri ardınca oluşturdukları bir medeniyet zinciridir. Her halka bir sonrakine hayat tarzı bakımından sıkıca bağlıdır. Nerval Doğu’ya açıldıkça halkalar gevşer ve gözlerinin önüne birbirinden farklı, hepsi teker teker keşfedilmeyi bekleyen hayat adacıkları belirir.

1842’de büyük aşkı Jenny Colon ölmüştür. Ertesi yıl hayalindeki Doğu seyahatini yapmaya karar verir. 1 Ocak 1843’te Marsilya’ya hareket eder. Burada bir hafta kaldıktan sonra Malta’ya, oradan da Le Minos gemisiyle Syra’ya varır ve Léonidas gemisine aktarma yaparak Ocak ayı ortasında İskenderiye’ye, ardından da Kahire’ye ulaşır.

Voyage en Orient’ın esasını oluşturan ana bölüm, Nerval’in Kahire’de edindiği Osmanlı taşrasına ait izlenimler üzerine kurulmuştur. Şehrin hayat kurgusu, ilk anda Nerval’i cezbeder ve kendisini farklı kültürlerin insan kalabalığının yanı sıra köpekler, develer ve eşeklerin meydana getirdiği bir karmaşa içinde bulur. Bu karmaşa olgusu, Avrupalı seyyahlar için daima ilgi çekici olmuştur. Karmaşanın mimarını arayan Batılı kafa, tutarlı bir sonuca ulaşmakta zorlanır. Cevap kimi zaman medeniyetin kendisinde, kimi zaman da değişmeden kalmış din anlayışındadır. Dar ve tozlu sokakların arapsaçını andıran labirentine tereddüdsüz giren Nerval şöyle düşünür: “Belki de Paris ya da Roma kadar büyük olan bu karmakarışık labirentten, sayıları bine ulaşan bu saraylardan ve camilerden ne umulur ki? Bunların tümü göz kamaştırıcı ve olağanüstüydü kuşkusuz; ama otuz nesil geçip gitmişti buradan; her yanda taşlar yıkılmış ve tahtalar çürümüştü. İçinde sadece hayaletlerin yaşadığı ama canlılık veremediği bir geçmiş zaman kentinde, bir rüya içinde geziniyor gibiydi insan. Mazgallı duvarlarla çevrili, ortaçağdakiler gibi ağır kapılarla kapatılmış her mahalle, hiç kuşkusuz, Selahattin Eyyubi dönemindeki görünümünü koruyor hâlâ.”

Tarih içinde değişmeden kalmak, sabit bir noktaya çivilenip zamana meydan okumak teması, Avrupalı seyyahların tekrar tekrar dönüp çözmeye

çalıştıkları bir zihin problemidir. Nerval bu problemin çözümü için zihnini fazla yormaz; çünkü onun gözünde Doğu, kendi karmaşası içinde tutarlı bir bütünlüktür. Bu önemli tespiti yaptığı noktada çağdaşlarından ayrılmıştır. Bu kopuş aynı zamanda klasik oryantalizm mantığından da uzaklaşma anlamına gelir. Chateaubriand ve Lamartine'in takıldığı bu zihin problemi, beraberinde sömürgeci siyasetin projelerini gündeme getirirken Nerval, bütünüyle kendisini özgür hisseder. O kadar özgürdür ki, Doğu irrasyonalitesinden çok, kendi vatandaşlarının aczini ve Avrupalı mantığın çözüm önerilerini eleştirir. Kahire'de tanıştığı Napoléon artığı Fransızların büyük bir kısmı Restorasyon'u reddeden, ülkelerine dönmeyip kendilerine kucak açan bu toplumsal hayatın bir parçası olmuşlardır. Bu Fransız kökenli Mısır bürokratları, Levantenler ve Türk yöneticilerle birlikte ülkenin üst tabakasını meydana getirirler. Özellikle Türklerin Arap toplumu hakkındaki değer yargıları, buradaki yerleşik Avrupalıları derinden etkilemektedir; ama yine de bu zümrenin rahat bir hayatı ve halkla doğrudan ilişkisi vardır. Buna karşın Nerval, kendilerini hayatın efendisi sayan İngilizleri alaycı bir dille eleştirir.

Kahire, Nerval'in etkisinden kurtulmayı aklına bile getirmediği kışkırtıcı bir dişi imgedir. Kendi içine dönük, ama aynı zamanda cazibesini bu üstü örtülü sırra borçlu olan şehir, kahvehaneler, çarşılar ve panayır yerlerinin hareketli hayat düzeniyle canlılık kazanır. Ara sokaklara dalmayı, kaybolmayı, sonra tekrar kendini şehrin karmaşasında keşfetmeyi arzulayan Nerval, rastlantının yaratıcı mucizelerine inanan birisi olarak bu zevkini Kahire'de fazlasıyla tatmin etmiştir. Yerli halkın eğlencelerine, düğün alaylarına katılır, kahvehanelerde gölge oyunu seyreder, nargile içer. Gündelik hayata dair verdiği bilgilerin bir kısmı anlık izlenimler olsa da, Doğu için çizmeye çalıştığı medeniyet portresi önyargısız ve dürüsttür. Bunu kanıtlayacak iki önemli tema, kadın ve kölelik sorunları etrafında şekillenen oryantalist saplantı edebiyatı, Nerval'de sağduyunun merceğiyle yansıtılmıştır. Oryantalizmin Doğulu kadın için kurtuluş reçeteleri yazdığı bir dönemde Nerval, tam tersi bir görüşle Avrupalı kadınların yaşadığı esaret hayatından söz eder. Bu düşünce geleceğin Pierre Loti'sini çağrıştırmaktadır. Kölelik sorununu da aynı kalıp içinde ele almış ve Batı'daki utanç verici uygulamayı eleştirmiştir.

Kahire'den sonra İstanbul, Nerval'in kurduğu Doğu imgesini zenginleştirir. Mısır'da eksikliğini hissettiği gündelik hayata ilişkin pek çok

toplumsal olgunun İstanbul’da tam anlamıyla gelişmiş, yerli yerine oturmuş yapısıyla karşılaşınca Doğu hakkındaki kimi önyargıları da tamamiyle silinmiştir. 24 Temmuz 1843’te Galata rıhtımına çıkan Nerval, bir imparatorluk merkezinin kendine özgü rafine hayat düzeniyle karşılaşır. Yine karşısında kalabalıklar, karmaşa ve dar sokakların cezbedici labirenti vardır; ama bu düzeni sarsılmaz bir dengeye oturtan siyasî otoritenin varlığını, hayata nüfuz ettiği her noktada hisseder. İstanbul’a ait ilk izlenimleri, Kahire örneğine uygun bir tablo oluşturmuştur. Henüz yıkılmamış olan Galata surlarının dibindeki Türk mezarlığı, yara bere içinde yol ortasında uyuyan köpekler, bir derviş, derinden gelen Ortodoks ilahileri ve papazların yönettiği cenaze alayı. Bu tabloda her figür kendi kültür evrenine ait kültür imgelerini üretirler: Mistisizimle yoğrulmuş çoğulcu bir etnik yapı ve rastlantıların, hayalleri canlandırma gücüne hayran kalmış bir Avrupalı seyyah. Duygularını şöyle dile getirecektir Nerval: “Ne garip bir kent Konstantinopolis! İhtişam ve sefalet, gözyaşları ve sevinç; başka yerlerdekinden çok daha fazla keyfi davranış, ama aynı zamanda da daha fazla özgürlük var burda; dört farklı halk birbirinden çok da nefret etmeden birlikte yaşıyorlar. Türkler, Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler, aynı toprağın evlatları olan bu insanlar, bizim çeşitli taşra halklarımızın ya da farklı taraftar gruplarının beceremediği gibi değil, çok daha fazla hoşgörü gösteriyorlar.”

Nerval, bir Batılı için her zaman ilgi odağı olmuş mekânları birbiri ardınca gezer ve izlenimlerinden bir gündelik hayat panoraması çıkartır. Kapalı Çarşı’yı kadınların ve çocukların şehir içi gezinti yeri olarak tasvir etmiştir. Etkilendiği bir diğer mekân Müslüman mezarlığıdır: “Ama bu ülkede, ölümün bile bir bayram havasına büründüğünü söylemeliyim. (...) Dini inanç bu ülkede öylesine güçlü ki, ayrılık anındaki ağlamalardan sonra, hiç kimse, ölülerin, Muhammet’in cennetinde yaşayacağı mutluluktan başka bir şeyi düşünmüyor. Aileler, yemeklerini mezarın yanına getiriyorlar, çocukların neşeli çığlıkları duyuluyor her yandan; ölünün payına düşen yiyecekler de titizlikle ayrılıyor ve her mezarın önünde bu amaçla yapılmış kovuğa konuyor.” Ölüm kültürü üzerine yapılmış bu gözlem, daha sonra şehri ziyaret eden arkadaşı Théophile Gautier tarafından daha detaylı olarak işlenecektir.

Abdülmecid’in reformlarına yakından tanıklık eden Nerval, şehrin geleneksel ve modern imgeyi temsil eden iki farklı kültür adasına

ayrıldığını belirtir. Suriçi İstanbul'u kimliğini geleneklerin tarihsel özünde bulur. Ancak bu öz, modernleşme olgusu karşısında kendi kozasına kapanarak şehir sahnesinde içine girilmesi zor, algılanması bilgi gerektiren bir değerler alanı meydana getirmektedir. Modernleşme yanlısı Abdülmecid bile, kendi özel hayatında bu geleneksel değerlerin etkisini hisseder. Nerval, şehri dolaşırken bir rastlantı eseri padişahla yüz yüze gelmiş, onun solgun çehresinde saray geleneklerinin yıpratıcı etkisini gözlemlemiştir. Nerval, imparatorluğun en yalnız insanı olarak Abdülmecid'i gösterir. Nikâhlı bir eşi ve ailesi yoktur. Etrafını saran kalabalığın içinde tek başına kalmış bir hükümranlık sembolü olarak yaşar. Bu konudaki gözlemleri, oryantalizmin dile getirdiği Doğu despotluğunun bireysel plandaki trajik yansımasına bir göndermedir. Çoğulcu yapı içinde yalnızlığı yaşamaya mahkûm olmak, otoritenin trajik kimliğine yöneltilmiş bütün soruları da beraberinde getirmektedir.

Şehrin modern kesimi Beyoğlu ise kendi geleneklerini imparatorluğa kabul ettirmiş bir güvenlik ve lüks tüketim dünyasını temsil eder. Galata sırtlarından başlayan kırlık bölge, Nerval'in tanıklık ettiği 1840'lı yıllarda hızla gelişen bir iskân hareketine sahne olmuştur. Bölgenin adeta kalbi sayılan Grand Rue de Péra'ya, Avrupa modasını yansıtan dükkânlar, oteller, elçilikler ve eğlence yerleri sıra halinde dizilmişlerdir. Zenginlik ve tüketim özgürlüğü her yanda kendini hissettiren bir hayat tarzı şeklinde yaşanmaktadır.

Gündelik hayatın haritası üzerinde gezinmeyi seven Nerval, tıpkı Kahire'de yaptığı gibi İstanbul kahvehanelerine uğramayı da ihmal etmez. Bu mekânlarda Karagöz ve meddaha tanıklık etmiş, seyahatnamesinin uzunca bir bölümünü bu seyirlik oyunların metinlerine ayırmıştır. Karagöz'ün cinsel temalar üzerine kurulu toplum eleştirisi dikkatinden kaçmaz. Ancak kitabına aldığı hikâyeleri, sonradan kendi hayalgücüyle çarpıttığı, eklemeler yaparak aslından farklı bir metin kurguladığı açıktır. Burada önemli olan Nerval'in anlattığı hikâyeler değil, bu geleneksel söz sanatı etrafında toplanmış kalabalığın bir Doğu panoraması çizen sosyo-psikolojik kültür yapısıdır. Nerval bu yapı üzerinde özellikle durur ve Doğu insanının henüz saf kalabilmiş ruh dünyasını, kendi kaybettiği hayalleri karşısında yüceltir.

Voyage en Orient, 19. yüzyıl başlarında kırılmaya uğramış Batılı seyahat düşüncesinde bir dönüm noktası sayılmalıdır. Oryantalizmin etkisini bütünüyle silememiş, ancak özgürlük tutkunu bir sanatçının kaleminden hayal ile gerçek, rüya ile arzu arsında gidip gelen Doğu mitinin modern dünya tasarımı içinde yeniden canlanmasına yol açmıştır.

GİRİŞ

DOĞU'YA DOĞRU

I. CENEVRE YOLU

Paris'ten Kasım ayı ortasında ayrılmış bir turistin, uzak ve yabancı ülkelerdeki gezilerine büyük bir ilgi duyacak mısın bilmiyorum. Başıma gelen tersliklerin uzun ve sıkıcı bir dökümü bu; beceriksiz betimlemeler, ufuksuz ve manzarasız bir tablo ve burada, yola çıkmadan önceki üç ya da dört İsviçre ya da İtalya *görünümünü*; Montreuil ya da Montmorency'den daha uzağa gidememiş Paris burjuvazisinin acı eseflere kapılmasına yol açan deniz üstündeki hüzünlü düşleri, göllerin belli belirsiz şiirini, Alpler'e ilişkin *taslakları* ve güneşin sevdiği yörelerin o şiirsel bitki örtüsünü kullanmak olanaksız oluyor.

Melun, Montereau, Joigny geçiliyor, Auxerre'de yemek yeniyor; bütün bunlarda çekici bir yan yok. Ama, demiryolunun dümdüz diyebileceğimiz hattını izlemeye razı olmayıp, ertesi gün geçebilecek olan az çok dolu yolcu arabalarının rastlantısallığına kendini bırakan kaprisli bir yolcunun ihtiyatsızlığını tasarlamaya çalış! Bu pervasız arkadaş[1], kendini, misafirhanenin iyi hazırlanmış yemek masasına ulaştırmış olan *Laffitte ve Caillard*'ın[2] geçip gitmesini umursamıyor; yemeğin yarısını bırakmak zorunda kalan öteki yolcuların bahtsızlığına gülümsüyor ve masada bir saat daha kalabilecek üç ya da dört misafirhane müdavimiyle, huzur içinde kadeh tokuşturuyor. Verdiği karardan hoşnutluk duyarak, kentte ne gibi eğlenceler olduğunu öğreniyor ve sonunda, tiyatroya dönüştürülmüş bir kilisenin koro yerinde temsil edilen *Buridan*'da[3], M. Auguste'ün sahneye girişine kaptırıyor kendini.

Ertesi gün, saatinde uyanıyor bizimki; iki gecelik uyumuş ve de *Générale* geçip gitmiş. Önceki gün yolculuk ettiği Laffitte ve Caillard'a neden binmesin? Yemeğe oturuyor ve Laffitte de geçip gidiyor, onda da yalnızca körükte yer var.

"Daha *Berline* de geçecek canım", diyor sevimli yolcuyu mekânında biraz daha alıkoymak isteyen mekân sahibi.

Berline, saat dörtte geliyor; Lyon’a giden dokumacılarla dolu olarak. Çok şenlikli bir araba bu; yol boyunca şarkılar, sigaralar gırla gidiyor; ama, iki kat da üst üste yolcularla dolmuş bile.

Geriye, *Chalonnaise* kalıyor. — Peki bu ne? — Bu, Fransız arabalarının en babası. Saat beşte yola çıkacak; yemek yiyecek vakit var.

Çok ayartıcı bir düşünce bu ve ben de, yerimi ayırtıyorum ve iki saat sonra, tek kanapeli bölmede sürücünün yanında oturuyorum.

Sürücü çok hoş bir adam, misafirhanede bizim masada oturuyordu ve hiç de acele etmiyor gibi görünüyordu. Arabasını çok iyi tanıyor adam!

“Sürücü bey, kentin sokakları çok kötü!

— Ah, demeyin efendim! Birbiriyle anlaşamayan bir yığın herif var belediye meclisinde... İngiliz şoseleri, *makadamlar*, ahşap yol döşemeleri, yorgan gibi yumuşak kaldırımlar sunuldu onlara; ama onlar, arabaları zıplatmak için bulabilecekleri her şeyi, çakıltaşlarını, molozları seviyorlar!

— Ama, toprak üzerindeyiz şimdi, yeni de eskisi gibi zıplayıp duruyoruz.

— Efendim, farkında değilim... At tırıs gidiyor da.

— At mı?

— Evet, evet, ama yokuşta bir başkasını alacağız.”

Daha sonraki konaklama yerinde, Chalonnaise’i, sultan palamuttan kalma bu eseri incelemek üzere aşağı indim. Bu araba, bir müzede, zemberekli tüfeklerin, antika topların, ahşap baskı makinalarının yanında yer almaya layıktı. Chalonnaise, belki de servisten alınmamış biricik Fransız yolcu arabasıydı.

Bundan sonra olanları tahmin edersin. Arabanın üst bölümündeki kayışlara asılarak biraz rahat ettim, altımda bir at olmadan otuz altı saat tırıs öğrenme dersi aldım ve sonunda, mevsimin en güzel fırtınalarından birinin içinde, sabahın ikisinde Chalon kaldırımlarına bırakıldım.

Buharlı gemi, sabah saat beşte hareket ediyor. Harika. Hiçbir yer açık değil. Burasının Chalon-sur-Saône olduğu kesin mi?.. Châlons-sur-Marne olmasın!.. Hayır burası, ırmağa usulcacık inilen çakıltaşından

merdivenleriyle Chalon-sur-Saône limanının ta kendisi! Birbiriyle yarışmayı bekleyen iki rakip gemi, yan yana duruyor; bir tanesi, az zaman önce, rakibini batırmayı başarmıştı.

Vapur, daha şimdiden, şişko tüccarlarla, İngilizlerle, ticarethane temsilcileriyle ve *Berline* arabasının neşeli işçileriyle doluyor. Hepsi, Fransa'nın ikinci kentine gidiyor; ama ben Mâcon'da iniyorum. Evet Mâcon! İşte, çok daha mutlu bir mevsimde, üç yıl önce geçiyordum önünden ve İtalya'ya iniyordum ve İsviçre giysileri diyebileceğimiz kıyafetler içinde köprünün üzerinde koskoca üzüm salkımları sunan genç kızlar, Paris'ten sonra görebildiğim ilk güzel halk kızlarıydı. Gerçekten de, Parislilerin, Midi kentlerinde görülebilecek köylü kadınların ve işçilerin güzelliği hakkında hiçbir fikri yoktur. Mâcon, yarı İsviçre, yarı güney yöresi ve hayli çirkin bir kent.

M. de Lamartine'in koskoca ve karanlık evini gösterdiler bana; yukarlarda güzel bir kilise de var. Güneş bir an, yuvarlak kiremitli yassı damları belirginleştirdi ve duvarlar boyunca sararmış birkaç asma yaprağını göz önüne serdi; yaprakları dökülmüş ağaçlarla dolu gezinti yeri bu ışınlar altında hâlâ gülümsüyordu.

Bourg arabası, saat ikide yola çıkıyor; Mâcon'un bütün köşe bucağı ziyaret edildi; çok geçmeden, yazın çok güleç olan Bresse'in tekdüze kırsal alanlarında, birazdan huzur içinde ilerlenecek; sonra da, saat sekize doğru, Bourg'a varılıyor.

Bourg, gece karanlığında iyice seçebildimse, en büyüleyici Bizans mimarisi üslubunda yapılmış[4] kilisesiyle dikkati çekmeye layık; ama belki de Saint-Eustache'ta insana hayranlık veren Rönesansvari bir üslup bu. Chalonnaise'in bitap hale düşürdüğü bir yolcunun, karanlıklar içinde, bu kuşkusunu açıklığa kavuşturamamasını bağışlarsın sanırım.

İzleyeceğim yolu, harita üzerinde iyice inceledim. Ulaşım ve taşımacılık şirketlerine, Laffitte yolcu arabalarına, posta idaresine ve kısacası, resmi yola göre, Lyon'a gitmeye razı olmam ve Cenevre arabasına binmem gerekiyordu; ama, bu yol, bu doğrultuda büyük bir dirsek çiziyordu. Üstelik, Lyon'u biliyordum ve Bresse'i hiç bilmiyordum. Ben de, söylendiği gibi, kestirme yolu seçtim... Peki bu, en kısa yol mu?

Eğer, coşkulu bir gezginin çocuksu günlüğü, öyle olmaya kalkışan birinin ilgisini biraz çekiyorsa, şunu bil ki, Bourg'dan Cenevre'ye dosdoğru giden araba yok. Lyon'a doğru yetmiş kilometre kadar sapa bir yoldan ve Pont-d'Ain'e kadar atmış kilometre kadar bir dönüşten geçeceksin ve on saat kaybederek sorunu çözeceksin.

Ama, Bourg'dan Pont-d'Ain'e gitmek ve orada Lyon arabasını beklemek daha elverişli.

"Sizin buna hakkınız var, dediler bana; yolcu arabası, saat on birde geçiyor, sabah üçte de varacaksınız oraya."

Kıytırık bir araba, söylenen saatte geldi ve dört saat sonra sürücü eşyamı ayaklarımın ucuna koyup ana yolda bıraktı beni.

Yağmur çiseliyordu; yol karanlıktı, bir ev ya da ışık görünmüyordu. "Bu yoldan dümdüz gideceksiniz, dedi sürücü iyilikseverlikle. Aşağı yukarı bir buçuk kilometre sonra, bir misafirhane bulacaksınız; yatmamışlarsa, kapıyı açarlar."

Ve araba, Lyon'a doğru yoluna devam etti.

Valizimi ve karton şapka kutumu aldım... Söylenen misafirhaneye vardım; bir saat boyunca, kapıyı çalıp durdum... Ama, içeri girer girmez, başıma gelenlerin hepsini unuttum...

Pont-d'Ain misafirhanesinde bolluk hüküm sürüyor. Ertesi sabah aşağı indiğimde, çok büyük ve gösterişli bir mutfakta buldum kendimi. Tavuklar ve piliçler şişlerde döndürülüyor, fırınlarda balıklar pişiyordu. Gürültücü avcılar, zengin bir sofranın çevresinde toplanmıştı. Mekân sahibi şişman bir adamdı, karısı da etli butluydu ve ikisi de hoş insanlardı.

Cenevre arabası konusunda biraz endişe duyuyordum. "Bayım, o araba yarın saat ikiye doğru geçecek, dediler bana. —Ya, öyle mi! — Ama, bu akşam postacı gelecek. — Posta mı yani? — Evet, posta. — Ha, çok iyi."

Bütün gün dolaşmaktan başka yapacağım bir şey yoktu. XIII. Louis zamanında yapılmış, köşeleri taş örülü tuğla misafirhane binasını hayranlıkla seyrettim. Hayvanların, çocukların, sarhoş köylülerin kaynaştığı tek bir sokaktan oluşan köyü ziyaret ettim; –Günlerden Pazar'dı– ve hızla

akan suları bir yığın değirmeni döndüren şahane bir mavilikteki Ain ırmağını izleyerek geri döndüm.

Akşam saat altıda postacı geldi. Yemeğini yerken, yerimi göstermek üzere arabasının bulunduğu durak yerine götürdüler beni.

Aman tanrım! Bir sepetti bu.

Evet, eski bir araba üzerinde bayağı bir sepet; paketleri ve mektupları koymak için çok iyi, ama yolcu, basit bir balyadan farksız hale geliyordu burada.

Matem elbiseleri içinde ve gözyaşlarına boğulmuş bir genç hanım, bu inanılmaz taşıtla Grenoble'dan geliyordu; ben de onun yanında oturmak zorunda kaldım.

Paketler arasında doğru dürüst oturma olanaksızlığı, alınyazılarımızı ister istemez birbirine karıştırıyordu. Hanım, sonunda Grenoble'da vefat etmiş bir amcası için döktüğü gözyaşlarına ara verdi. Ailesinin yaşadığı memleket olan Ferney'e dönüyordu.

Voltaire üzerine uzun uzadıya konuştuk. Bitip tükenmez yokuşlardan çıkıp indiğimiz için yavaş yavaş ilerliyorduk. Arabasına binmeye tenezzül etmeyen postacı, zaman zaman uçurum doruklarının kıyısından geçen atını aşağıdan kamçılayıp duruyordu.

Rhône, yolun otuz kırk metre aşağısında, sağ tarafımızda akıyordu; kayalıklarda, yer yer, gümrük karakolları görünüyordu; ırmağın öteki yakası Savoie sınırıydı çünkü.

Kimi zaman, oradan geçtiğimiz için uyanan hayvanların çıkardığı seslerden başka bir şeyin duyulmadığı kasabalarda ve köylerde bir an duruyorduk. Postacı, görünmez ellere ve ayaklara paketler fırlatıyordu ve daha sonra, hızlı tırısa kalkan ufarak atıyla ayrılıyorduk oralardan.

Gün ağarırken, dağların tepesinden, gepgeniş ve uzakta ufku bir deniz gibi kesen koskoca bir su örtüsü gördük: Léman gölüydu bu.

Bir saat sonra, Cenevre postasını beklerken, Ferney'de kahvelerimizi yudumluyorduk.

Oradan iki saat sonra, hâlâ yeşillik içindeki kırları, büyüleyici bir yöreyi, bahçeleri ve pırıl pırıl villalaları geçerek, Jean-Jacques Rousseau'nun memleketine varıyordum.

Cenevre'de yemekler oldukça iyi, insanlar da hayli hoş kimseler. Herkes çok güzel Fransızca konuşuyor, ama Marsilya telaffuzunu biraz hatırlatan bir tür aksanla. Kadınlar da oldukça güzel ve başkalarından ayırt edilmelerini sağlayan belli bir fizyonomileri var hepsinin. Saçları, genellikle siyah ya da kestane rengi, ama tenleri göz kamaştırıcı bir beyazlık ve saydamlıkta; yüz hatları muntazam, yanakları renkli, gözleri güzel ve dingin. En güzelleri, belli bir yaşta ya da yaşları belli olanlarmış gibi geldi bana. Kolları ve omuzları hayranlık uyandırıyor, ama belleri biraz kalın. Bunlar, Sainte-Beuve'ün düşündüğü kadınlar, *lakiste*'lerin[5] güzelleri; mavi çorapları var, ama içinde hayli güzel bacaklar olsa gerek.

II. SEFARET ATAŞESİ

Bana, nereye gittiğimi sormadın daha? Ben biliyor muyum ki! Görmediğim ülkeleri görmeye çalışacağım. Zaten, bu mevsimde, izleyeceğiniz yolu seçme şansınız pek yoktur; karın, su taşkınlarının ya da hırsızların istila etmediği bir yola koyulmak gerekir. Su taşkınları, anlatılagelenlerin en korkunçudur. Bunlardan birini anlattılar bize. Bu hikâyenin öyle garip yanları var ki, sana aktarma isteğimin önüne geçemeyeceğim.

Resmi yazıları götürmekle görevli bir kurye, şu son günlerde, İtalya'ya giderken sınırı geçmiş. Bu adam, devlet hesabına, yeni bir posta arabasında yolculuk etmekten büyük hoşnutluk duyan sıradan bir *ataşeymiş*; eşyası ve parası bolmuş; kısacası, hali vakti yerinde genç bir adam: Arkasında da paltosunun içine gömülmüş hizmetkârı varmış.

Akşam bastırmaya başlamış ve yolun bazı bölümlerinde sular bir yandan öteki yana akıyormuş; ansızın, ötekilerden daha güçlü bir sel ortaya çıkmış; sürücü bunu da aşabileceğini düşünmüş, ama olmamış; sel arabayı sürüklemiş ve atlar yüzmek zorunda kalmış; ama kendini kaybetmemiş sürücü, hayvanları çözmeyi başarmış ve gözden kaybolmuş.

Hizmetkâr da, oturduğu yerden aşağıya atlamış, birkaç kulaç atıp kenara ulaşmış. Bu arada, daha önce belirtildiği gibi yepyeni ve sımsıkı kapalı olan posta arabası, söz konusu akıntı içinde, sakin sakin aşağı doğru sürükleniyormuş. Bu ataşe ne yapıyormuş dersin?.. Mışıl mışıl uyuyormuş bu mutlu çocuk.

Ama ilk sarsıntıda uyanmış tabii. Durumu soğukkanlılıkla gözden geçirip, arabasının böyle uzun zaman yüzemeyeceğine karar vermiş; elbiselerini hemen çıkarmış, suyun henüz ulaşmadığı kapının camını indirmiş, yanındaki evrakı dişlerinin arasına almış ve kıvrak bir hareketle dışarıya fırlamış...

Ataşe yiğitçe yüzerken, hizmetkârı uzakta yardım aramaya gitmiş. Dolayısıyla, kenara çıktığında, ilk insan gibi, toprak üzerinde *yapayalnız* ve *çırılçıplak* bulmuş kendini. Arabası ise epey uzakta yüzüp gidiyormuş.

Biraz yürüyünce, bizim genç adamın talihi elvermiş ve bir Savoielı kulübesi görmüş; sığınma isteğinde bulunmak için acele etmiş. Bu evde, hala ve yeğen olmak üzere iki kadın varmış sadece. Akademi modeli gibi bir bayın kendilerine doğru geldiğini gören bu kadınların haykırışlarını ve haç çıkarmalarını tahmin edebilirsin.

Ataşe, başına gelen felaketin nedenini anlatabilmiş bu kadınlara ve ocağın yanında bir çalı çırpı demeti görüp, ateşe atmasını, iyi para ödeyeceğini söylemiş halaya. Ama hala, "Çıplak olduğunuza göre, paranız yok" demiş. Bu akılyürütmeye karşı söylenecek bir şey yokmuş kuşkusuz. İyi ki, o sırada, hizmetkâr da gelmiş kulübeye ve bu, işin rengini değiştirmiş. Çalı çırpı ateşe atılmış; ataşe, bir örtüye sarınmış ve hizmetkârıyla kafa kafaya vermiş.

Bu bölgede çare olabilecek bir şey bulmak olanaksızmış: Kulübenin sekiz kilometre çevresinde başka bir ev yokmuş ve dolayısıyla, yardım istemek için sınırı yeniden geçmek gerekiyormuş. "Peki, para nerden bulacağız?" demiş ataşe Frontinus'una.

O da ceplerini karıştırmaya koyulmuş ve Alceste'in[6] uşağı gibi, hepsi de ıslanmış bir iskambil destesi, bir düğme, bir ip ve birkaç bozuk paradan başka şey çıkaramamış.

“Efendim, bir fikrim var, demiş hizmetkâr. Ben sizin örtüye sarınacağım ve siz de benim donumu ve elbiselerimi giyeceksiniz. İyi bir yürüyüşle A’ya varacaksınız ve yolculuğumuz sırasında orada bizi çok iyi ağırlayan iyi yürekli general T’yi bulacaksınız.”

Bu öneri karşısında, ataşe, titrer gibi olmuş; bir uşak elbisesini, bir hizmetkârın pantolonunu giymek ve A ahalisinin, oranın komutanının ve karısının karşısına çıkmak, olacak iş mi! Ataşe bunu kabul etmeyecek kadar görmüştü *Ruy Blas* piyesini[7].

“İyiliksever hanım, demiş ev sahibesine. Sizin yatağınızda yatacağım ve A kentine para bulması için gönderdiğim hizmetkârımın dönmesini bekleyeceğim.”

Savoielı kadın pek güvenmemiş bu işe; üstelik, kendisi ve yeğeni o yatakta yatıyormuş ve başka yatakları yokmuş. Ama bizim görevli arkadaşın diplomasisi, sonunda, bu engeli de aşmış. Hizmetkâr yola koyulmuş ve efendisi de, bir saat önce kötü bir şekilde bozulmuş olan uykusuna yeniden dalmış.

Gün ağarırken, kapıdaki gürültülerle uyanmış. Arkasında yedi mızraklı süvariyle hizmetkârıymış gelenler. General, genç dostu için elinden geleni yaptığına inanmış... Nitekim, para göndermemiş.

Ataşe, yatağından zıplamış.

“General, bu yedi mızraklı süvariyle ne halt etmemi istiyor ki? Savoie’yı fethetmek mi söz konusu?

— Ama efendim, arabayı selden çekmek için bu.

— Peki, araba nerede?”

Araştırmak için herkes bir tarafa dağılmış. Sel, gürül gürül akıyormuş, ama arabadan hiç iz yokmuş. Savoielı kadınlar endişelenmeye başlamışlar. Ama bizim genç diplomat, çare bulmakta ustaymış. Resmi evraklarını eline alıp, bir saat bile kaybetmemesi gerektiği konusunda mızraklı süvarileri ikna etmiş ve bu askerlerden birini, ona üniformasını vermeye, onun yerine yatakta yatmaya ya da eğer öyle istiyorsa bir örtüye sarılarak ateşin karşısında oturmaya razı etmiş.

Böylece ataşe, mızraklı süvariyi rehine olarak Savoielı kadınlara bırakarak (inşallah bu durum, iki resmi yönetim arasındaki uyumu bozacak bir durum yaratmamıştır), en sonunda, A'ya doğru yola çıkmış. Kente ulaşınca, üniforma içinde kendisini pek tanıyamayan kumandanı bulmuş.

"Ama general, demiş. Bana giyecek ve para göndermeniz için ricada bulunmuştum...

— Demek, arabanız kayboldu, değil mi? demiş general.

— Şimdiye kadar arabadan haber alınmadı; bana para verdiğinizde, yöre insanlarıyla onu sudan çıkarabilirim belki.

— Yöre halkını kullanmak niye, para vermediğimiz mızraklı süvarilerimiz var bizim.

— Ama general, mızraklı süvarilerle her şey yapılamaz ki! Ve bana başka giysiler verdiğinizde...

— Üzerinizdeki sizin olsun; depomuzda başka üniformalar var...

— Öyle olsun! Bana peşin vereceğiniz parayla, gideceğim yerlere ulaşabilirim.

— Özür dilerim sevgili dostum, elimin altında verebileceğim para yok, ama askeri otoritenin size sağlayabileceği bütün yardımlar...

— Rica ederim general, mızraklı süvarilerinizden söz etmeyelim... Kentte para bulmaya çalışacağım ve zaten size de muhtaç değilim.

— Hizmetinizdeyim, sevgili dostum."

Ataşe, özellikle üzerindeki giysilerle, kentin belediye başkanı ve noteri üzerinde pek etkili olmamış. En yakındaki kaymakamlık makamına başvurmuş ve birçok görüşmeden sonra, kendisine gerekli olanı elde edebilmiş. Böylece, araba sudan kurtarılmış ve mızraklı süvari salıverilmiş, Savoielı kadınlar da misafirperverliklerinin karşılığı olarak hayli para almışlar ve sonunda, bizim diplomat, yeniden yola çıkmış.

Aslında, bu hikâye üzerinde, bazı ayrıntılar abartılarak bir vodvil yazılabilir. Bu arada, rehine olarak bırakılan mızraklı süvari, bütün zamanını yatakta geçirememişti; genç Savoielı hanım, ona bir fistan

vermişti ve süvari bu haliyle gerçekten pek hoştu. Gülmemek elde değildi ve bir evliliğin başlangıcıydı bu; ataşe de drahomayı vermişti.

Ne var ki, böyle güzel sonuçlar sadece tiyatroda vardır ve gerçekte böyle şeyler olmaz.

Bu kötü olaylar korkutuyor beni gerçekten; kadınların böylesine şirin, yemeklerin yenilebilir, şarabın, bizim Fransız şarabının olduğu ve heyhat, sadece Paris'ten gelirken pek az gördüğümüz taze istiridyelerin bulunmadığı bu güzelim Cenevre kentinde, ilkbaharı niçin beklemeyeceğim?

Kararımı değiştirirsem, yazacağım sana.

III. İSVİÇRE MANZARALARI

İşte sonunda Cenevre'ye vardım; hem de ne gibi yollardan ve ne gibi arabalarla! Ama, doğrusunu söylemek gerekirse, herkes gibi, güzel bir posta ya da kupa arabasıyla; boyun atkılarına, paltolara ve kaputlara sarınmış halde ve altımda, bir ayak tandırı ve yastıkla yolculuk etseydim, sana ne yazacaktım ki?... Kendimi, az da olsa rastlantılara bırakmayı seviyorum; tren istasyonlarının sayısal kesinliği, belli günlerde ve belli saatlerde gelen buharlı gemilerin şaşmazlığı, bir şairin de, bir ressamın da ve hatta sıradan bir arkeologun ve benim gibi bir meraklının da hoşuna gitmez.

Cenevre'nin hazlara düşkün yaşamı, ilk yorgunluklarımdan tamamen kurtardı beni. — Nereye gidiyorum? Kışın nereye gitmeyi diler insan? İlkbaharı karşılamaya gidiyorum, güneşi karşılamaya gidiyorum ben... Doğu'nun renkli sisleri arasında, gözümün önünde alev alev ışıldıyor güneş. Bir tür asma bahçeyi çerçeveleyen kentin yüksek taraçalarında dolaşırken aklıma geldi bu fikir. Gün batımları şahane burada.

Ufuğun her yanında Yukarı Alpler görünüyor. İlk akşam, "peki Mont Blanc nerede?" diyordum kendi kendime; gölün kıyılarını izledim, kale bedenlerini dolaştım ve kimseye sormaya cesaret edemedim. Peki nerede bu Mont Blanc? Ve sonunda, hayalgücümün rüyasını gerçekleştiren koskoca beyaz ve kırmızı bir bulut halinde gördüm onu ve hayranlıkla seyrettim. Tepesine üç renkli bir bayrak dikmeye kalkışmak projesinin ne kadar tehlikeli olabileceğini için için hesaplarken ve doruğunun el değmemiş

karlarının üzerinde siyah ayıların dolaştığını görüyor gibi olduğum sırada, benim dağın temeli ansızın ortadan kayboldu. Gerçek Mont Blanc'a gelince, onun daha sonra, beni pek az etkilediğini tahmin edersin.

Ama gün batımında Cenevre gezinti yeri, gepgeniş ufku ve yaprakları dökülmüş yaşlı ıhlamur ağaçlarıyla çok güzeldi. Geri dönüldüğünde görülen kentin bölümü de, şöyle bir göz atmak için düzenlenmiş gibiydi ve dolaşılması değil de görülmesi daha hoş olan bir sokaklar ve taraçalar amfiteatrıyla dikkati çekiyordu.

Göle doğru inerken, Paris'tekileri andıran geniş bir cadde, la Rue de la Corraterie izleniyor ve en büyük dükkânlar burada. Öte yandan bu caddeyle kesişen ve bir bölümünden liman görünen la Rue du Léman, en fazla alışveriş yapılan, en canlı sokak. Bunun dışında, Cenevre yolları Midi'nin bütün kentleri gibi çakıltaşı döşeli. Eski zaman tarzı uzun ve loş pasajlar, sokaklar arasında iletişim sağlıyor. Rhône'un kaynağını ve gölün dip tarafını kaplayan imalathaneler kente özgün bir görünüm kazandırıyor.

Sana, Rhône'un öte yakasında bulunan ve la Rue de Rivoli zevkiyle inşa edilmiş yeni mahalleden; bir zamanlar, Yunanlara ve zencilere yardım amacıyla satılan birçok litografya portresinden tanıyacağın insansever Eynard'ın[8] sarayından da söz edecek miyim? Ama, köprünün ortasında ağaçlar ekili dolma bir zemin üzerinde durmak daha iyi; Jean-Jacques Rousseau'nun heykeli burada. O büyük adam orada, Romalı gibi kumaşlara bürünmüş, le Pont-Neuf'ün üzerindeki IV. Henri'ye benzer bir duruş içinde; ama Rousseau, at üzerinde değil, bir filozofa yakışacak şekilde yaya. Gölden çıkan Rhône'un o güzelim, saydam ve hemen hızlanan akışını seyrediyor, – o kadar mavi ki, İmparator Aleksandr, onda, deniz kadar mavi olan Neva'nın anısını yeniden buluyordu.

Léman gölünün kent rıhtımları ile sınırlanmış ucunun bir bölümü, su değirmeni ya da çamaşırhane olan çirkin kulübelerle kaplı ve bu da etkileyici olmaktan çok, çeşitli bir görünüm sunuyor. Ama, vapur küçük teknelerle dolu limandan çıktığında ve Lozan'a yönelmek üzere sırtını kente döndüğünde, bir bakış, büyük bir deniz görme yanılgısına düşürüyor insanı. Ne var ki, iki kıyı da gözden tamamen kaybedilmiyor hiçbir zaman. Ama en dip taraftaki çizgi, keskin maviliğiyle ufku net bir şekilde belirginleştiriyor; beyaz yelkenler uzakta salınmakta; doğan güneşin ışınlarında, saraylar ve kentler yer yer parıldarken, kıyılar bir menekşe rengi içinde gözden

siliniyor; bu, Napoli körfezinin güleç boğazlarının belli belirsiz bir imgesidir ve kıyıya ulaşmadan önce uzun uzun izlenir. Çok geçmeden vapur Lozan’da duruyor ve kıyıya çıkarıyor beni; bütün eşyam, gümrükçülerin kolları arasında. İsviçrelilerin çok sevdiği (tekel ürünü) Fransız sigaralarının üzerimde bulunmadığı iyice anlaşılınca, eşyamı bölüşerek taşıyan dört emanetçiye teslim ediyorlar beni. Biri valizimi, öteki şapkamı, bir başkası şemsiyemi taşıyor ve dördüncü hiçbir şey taşımıyor. Ve işte o zaman, bayır yukarı dört kilometre kadar yürümek gerektiği zorlukla anlatılıyor bana (çünkü Fransızca, ancak buraya kadar geçerli). Ben de, dünyanın en sarp ve neşeli yolunu izleyerek Lozan’a varıyorum ve genel gezinti yeri ve Gazino’nun bahçesi olan platformu bir yanından öteki yanına geçiyorum.

İşte orada, manzara hayranlık verici. Güneşin ışıklarında kıvılcımlanan göl, göz alabildiğine sağ tarafta uzanıyor ve solda, yüksek dağların arasında ve onların gepgeniş gölgeleriyle karanlığa boğulmuş ve gözden kaybolan bir ırmağa benziyor. Kardan doruklar, bu Opera görünümünü taçlandırıyor ve taraçanın altında, ayaklarımızın ucunda sararmış bağlar, gölün kıyısına kadar bir halı gibi uzanıyor. Bir sanatçı, İsviçre doğasının *basmakalıp* bir betimlemesi diyecektir bunlara; dekorasyonlardan suluboyalara kadar bunları her yerde görmüşüzdür; sadece giyinmiş kuşanmış yerli halk eksiktir onlarda; ama bu insanlar, İngilizlerin tatilden Londra’ya döndükleri dönemde süslenip püslenirler; bunun dışında giysileri seninkine ve benimkine benzer. Ama, Lozan’ın, dünyanın en hoş kenti olduğuna inanmaya kalkışma şimdi. Hiç öyle değil. Lozan, tepeden tırnağa merdivenli bir kent; mahalleler, katlara göre ayrılıyor; katedral en azından yedinci katta. Hayli güzel bir Gotik kilise bu[9]; günümüzde, Protestanlığa adanmışlığından yoksun bırakılmış; İsviçre’nin bütün katedralleri gibi, dışı şahane, ama içi soğuk ve çıplak.

Çok hoş bir hava veren bir dolu ışıltılı rüzgârgülü ve sivri çatı var.

Kiliseden çıkıp yemek yemeyi düşünürken, her tarafta bunun için geç olduğu yanıtını aldım. Sonunda en göz önündeki yer olan Gazino’ya gittim; orada da İngiliz beylerin tuhaf arzularına alışkın olan mekân sahibi, isteğime gülmekle yetindi ve bana bir tavuk kesmeyi kabul etti.

Bu kent, her şeye rağmen pek az eğlenceli olduğu için, arabaya binip ve iki tombul Lozanlı hanımın arasına sokulup sıcaklık içinde oturunca bir hoş oldum. Benim gibi onlar da Bern’e gidiyorlardı.

İşte, bize bütün bir edebiyat ve siyaset armağan etmiş olan bu ufacık, mistik ve hayalci Fransa’dan ayrılıyorum nihayet; bu sefer gerçek İsviçre’nin tadını çıkaracağım. Gümüş rengi yansımalarını bütün gece üzerimize döken Neuchâtel gölünü solumuzda bırakıyoruz. Çıkıp iniyoruz, ormanlar ve ovalar geçiriyoruz ve Alpler’in beyaz dantel gibi uzanışı ufukta her zaman parıldıyor. Gün ağarırken güzel bir yolda ilerliyoruz, birçok zafer takı altından geçiyoruz, *Waverley*’de[10], Bradwardine’inkine benzeyen ve her yerde görülen taştan yapılmış koskoca ayı heykellerini hayranlıkla seyrediyoruz; bunlar, Bern’in armaları. Bern’deyiz işte, hiç kuşkusuz, İsviçre’nin en güzel kentinde.

Hiçbir yer açık değil. Her iki yanında, üzerlerinde büyük evler bulunan iri sıra kemerlerin yer aldığı iki kilometre kadar uzunluktaki bir caddeyi arşınlıyorum; uzaklarda, büyük saat minareleriyle dikkati çeken dört köşe kuleler görünüyor. Saatin kaç olduğunun en iyi bilineceği kent burası. Yolun merkezinde, tahta levhalarla üstü örtülü büyük bir akarsu, aralarında yüz adım kadar mesafe bulunan anıtsal çeşmeler dizisini birbirine bağlıyor. Bunların her biri, mızrağını havaya kaldırmış güzel bir şövalye heykelinin savunması altında. Mimari açısından rokoko zevkiyle yapılmış evlerde de armalar ve simgeler var. Bern kenti, yarı-burjuva ve yarı-aristokrat bir görünümde ve bu da ona her bakımdan uygun düşüyor. Daha küçük olan öteki caddeler de aşağı yukarı aynı üslupla düzenlenmiş. Sol taraftan inerken, her iki yanından derinlemesine sıkıştırılmış ve Cenevre’de Léman gölünde görüldüğü gibi, ahşap kulübelerle kaplı bir ırmak görüyorum; bu kulübelerden bazılarının üzerinde *banyo* yazıyor ve ötekilerden daha süslü değiller. Casanova’nın yazılarından bir bölümü[11] hatırlattı bana bu. Casanova, bu kantonun en masum kızlarının banyolarda çıplak olarak hizmet ettiklerini ileri sürüyordu. Kızlar, başka bir örtüleri olmadığı için utanıp sudan çıkmıyorlardı, ama Rubens’in su tanrıçaları gibi çevrenizde, gülüp oynaşıyorlardı. Daha çağdaş seyyahların tanıklıklarına rağmen, XVIII. yüzyıl Bern kenti âdetinin muhafaza edilip sürdürüldüğü konusunda kuşkularım var. Zaten bu mevsimde soğuk bir banyo yapmak, bu tür bir zevk ve şehvet duygusunu yok edecektir kuşkusuz.

Büyük caddeden yukarı doğru çıkarken kahvaltı etmeyi düşünüyordum ve dolasıyla, her yanında armalar ve oymalı saçaklar bulunan ve aristokrat bir havası olan Gentilshommes misafirhanesine girdim; ama henüz erken olduğunu söylediler bana: Lozan’daki akşam yemeğimin ters yankısıydı bu.

Ben de kentin öteki yarısını ziyaret etmeye karar verdim. Burada da büyük ve heybetli evler, güzel bir yol, göz alıcı zafer takları var; kısacası, tüccarların dediği gibi hali vakti çok yerinde bir kent. Gotik katedral, Lozan'ınki kadar güzel, ama daha ağırbaşlı bir zevkle yapılmış. İsviçre'deki bütün gezi yerleri gibi taraçalı olan bu gezi yerinden, yaylaların ve dağların geniş ufku görünüyor; sabah gördüğüm aynı ırmak, bu tarafa doğru hemen kıvrılıyor; bu hat boyunca yer alan şahane evler ya da sarayların, üç ya da dört kademede, ırmağın çakıllı yatağına kadar inen bahçelerle kaplı taraçaları var. Bezginlik duyulmadan seyredilecek bir manzara bu. Şimdi, Bern'de bir gazino, bir tiyatro ve birçok kütüphane olduğunu; burada, diplomatların ve de aristokrasinin korunaklı bir mekân bulduğunu; Almanca'dan başka dil konuşulmadığını ve yemeklerin pek güzel olmadığını öğrendiğinde, gerekli her şeyi bilmiş olacaksın ve Zürih'e doğru yola çıkmak için acele edeceksin.

Böyle önem taşıyan yerleri bu kadar hızla ve bu kadar kötü betimlediğim için bağışla beni; ama İsviçre, yapılabilen bütün seyahatlerin ortaya koyduğu manzaralar ve izlenimlerle, senin de benim de önceden o kadar iyi bildiğimiz bir ülke ki, ilginç şeyler görmek için yollara düşme zahmetine katlanmaya hiç ihtiyacımız yok.

Ben sadece, ülkenin yollarını, arabaların sağlamlığını ve bugün, söylenenleri, yapılanları ve yenilenleri saptayıp açıklamaya çalışıyorum.

Zürih'in eğri büğrü yolu sabah saat beşte uyandırdı bizi. İşte, Guillaume Tell'in[12] güzel günlerini, profesör Strauss'a[13] gerekli dersi vererek yeniden canlandıran o ünlü kent; işte, silahlanmış ve bir araya gelmiş köylülerin indikleri dağlar, işte Cicéri'ninkine[14] benzeyen o güzel göl. Bundan sonra, çevre olabildiğince bayağı. Çerçevelenmiş çakıl ve deniz kabuğu bezemeli heykeller, olağanüstü bir işçilik ürünü parmaklıklar ve balkonlarla donatılmış birkaç eski ev dışında, doğal konumunun sağladığı avantajların çok altında bu kent. Gölü ve dağları ona görkemli bir görünüş veriyor bir başka açıdan. Constance'a ulaştıran yol bu geniş panoramanın yükseklerinden geçiyor uzun süre ve vadiler ile dağlar arasındaki en güzel karşıtlıklar içinde bir gün daha sürüyor.

Manzara, daha şimdiden değişti: Yemyeşil Souabe'ın daha az engebeli görünümü, yayılıp duran, ama yollarla ve tarlalarla seyrekleştirilmiş Kara

Orman’ın kıvrımlı boğazları dikkati çekiyor[15]. Öğlene doğru, büyük caddesi tabelalarla parıldayan son İsviçre kentinden[16] geçiyoruz. Bu kentin tam bir Alman görünümü var; evler boyalı, kadınlar şirin, meyhaneler tütün ve bira içicileriyle dolu. Öyleyse, hoşça kal diyelim İsviçre’ye fazla esef duymaksızın. Bir saat sonra, posta arabamızın rengi maviden sarıya dönüyor. Yoldaki direklerde parıldayan Zoeringen aslanı altın sarısı ve kırmızı zemini üstünden iki ülkenin sınırını belirtiyor. İşte Constance topraklarındayız ve dağların arasından gölü parıltılar saçmaya başladı bile.

IV. CONSTANCE GÖLÜ

Constance, çok güzel bir ad ve çok güzel bir hatıra! Avrupa’nın en iyi konumlu kenti bu; kıtanın kuzeyini güneyine, batıyı doğuya bağlayan şahane mühür! Rhône’un Léman’dan çıktığı gibi, Ren’in bir ırmak halinde çıktığı gölünde, beş ulus bir araya geliyor. Constance, koskoca gölün girişinde, henüz sakin sakin akan Ren’in iki yakasında yayılan küçük bir Konstantinopolis. Kırmızıya çalan ovalardan, adını hâlâ bütün dünyaya yayan kutsal bağlarla kaplı tepelerden bu şehre doğru uzun bir süre iniliyor. Ufuk çok geniş ve bu ırmak, bu göl, bu kent olağanüstü sayısız görünüm kazanıyor. Ama kapılara ulaşılınca, katedralin düşünüldüğünden daha az etkileyici, evlerin daha modern olduğu, ortaçağdakilere benzeyen dar sokaklara o zamanlardan yalnızca bayağı bir pislik kaldığı farkediliyor. Ne var ki kadınların güzelliği, bu izlenimi biraz hafifletiyor. Bunlar, yüksek görevli din adamlarına ve kardinallere, güzel ve şuh kadınlar sağlamış olan büyük anneannelerine layık torunlar. Bunu güzellikleri açısından söylüyorum, yoksa davranışlarına sataşmak için hiçbir nedenim yok.

Brochet misafirhanesinin masası gerçekten hayli zengin. O akşamki topluluk çok hoş ve gösterişliydi. Kocası, soğukluklar geldiği zaman bir şişe şampanya isteyen güzel bir İngiliz hanımın yanında yer buldum. Hanım, kocasını, şampanyanın ona yaramayacağını söyleyerek vazgeçirmeye çalışıyordu. Gerçekten de, bu İngiliz, pek sağlıklı gibi görünmüyordu. Ama ısrar etti ve şişe getirildi. Adama bir bardak şampanya verilmişti ki, güzel hanım şişeyi alıp, yanındakilere ikram etmeye başladı. Adam ısrar etti ve bir başka şişe istedi; karısı, hemen aynı çareye başvurdu; ama çok kibar olan koca, bu davranıştan gücenmişe benzemiyordu. Üçüncü

şişe geldiğinde teşekkür edip kalkmak istedik; ama İngiliz hanım, bağlılık ve saygı dolu davranışında kendisini yalnız bırakmamak için ricalar da bulunuyordu bize. Sonunda, mekân sahibi, hanımın işaretlerini anladı ve dördüncü şişe istenince, bu sayın lorda, şampanya kalmadığını ve bu üç şişenin sonuncular olduğunu söyledi. Zaman gelip çatmıştı, çünkü hanımın yanında iki kişi kalmıştık ancak ve uysallığımız kafamızı bozma tehlikesi yaratıyordu. İngiliz, üç şişeden ancak üç bardak içebildiği için pek de hoşnut kalmadan soğuk bir tavırla ayağa kalktı ve yatmaya gitti. Mekân sahibi de, onun sağlığına kavuşmak için Bregenz üzerinden İtalya'ya gittiğini söyledi bize. Bu zeki hanımın, kocasının, sağlığına uygun davranmasını sağlama konusunda her zaman bu kadar başarılı olacağını pek sanmıyordum.

Katedrali, din meclisi binasını, Jean Huss'ün yakıldığı yeri ve daha başka birçok ilginç tarihi yeri görmek için, Constance'ta bir gün daha niçin kalmadığımı soracaksın bana. Bizim masa arkadaşı İngiliz, dolaşıp bunlara hayran olmuştu. Aslında, hayalgücümdeki Constance'ı berbat etmek istemiyordum. Zürih kantonunundaki sık ormanlarla kaplı dağların boğazlarından inerken, güzel bir gün batımında, kırmızıya çalan ışıklara gark olmuş geniş kırlarının ortasında ve küçük bir Batı İstanbul'u gibi, gölünün ve ırmağının kenarında bu kenti uzaklardan nasıl gördüğümü söyledim sana. Ama yaklaşınca, kentin kendisinin, ününe ve olağanüstü konumuna ne kadar layık olmadığını da söylemiştim. O mavimsi katedrali, kabartmalı evleriyle meydanları, dolanıp duran acayip sokakları ve bizim Opera dekoratörlerine esin kaynağı olan bütün bir pitoresk ortaçağı aradağımı da itiraf etmeliyim. Oysa bütün bunlar bir rüya ve bir hayaldi sadece. Constance'ın yerine Pontoise'ı hayal edelim; işte o zaman gerçeğe daha çok yaklaşırız. Doğrusu şimdi, din meclisi salonunun, çirkin bir ambar ve katedralin dışı kadar içerisinin de bayağı olmasından ve Jean Huss'ün de herhangi bir köy ocağında yakılmış olmasından korkuyorum. Öyleyse, elimizi çabuk tutup gün doğmadan önce Constance'tan ayrılalım ve en azından, bütün bunlar üzerindeki kuşkumuzu sürdürelim ve daha hoşgörülü seyyahların bize sonraları, "ama siz çok hızlı geçip gitmişsiniz! Hiçbir şey görmemişsiniz!" diyebileceklerini umut edelim.

Gençken, okuduklarımızla, tablolarla ve rüyalarla yarattığımız bütün bu güzel evreni, uzaklara gittikçe, kentten kente ve ülkeden ülkeye geçtiğimiz ölçüde kaybetmemiz de insana acı veren bir duygu. Çocukların kafasında

böylece oluşan dünya, o kadar zengin ve güzel ki, onun, öğrendiklerimizin bir abartılması mı yoksa daha önceki bir hayatımızın yeniden canlanan hatıraları ve bilinmeyen bir gezegenin büyülü coğrafyasının zihnimizde yeniden ortaya çıkması mı olduğunu bilmiyoruz. Bazı manzaralar ve yöreler ne kadar hayranlık verici olurlarsa olsunlar, bunlardan hiçbiri, hayalgücünü tamamen şaşırtamaz ve onu aptallaştıracak, bilinmedik bir şey sunamaz. Tabii, hiçbir şey görmemiş ve düşlememişe benzeyen İngiliz turistlerini bu söylediklerimin dışında bırakıyorum.

Brochet misafirhanesinin sahibi, gölde gemiye binecek olan yolcuların hepsini gece karanlığında titizlikle uyandırdı. Yağmur dinmişti, ama rüzgâr çok sert esiyordu ve biz de, fenerlerin aydınlığında, limana kadar yürüyüşe geçtik. Geminin bacası tütmeye başlamıştı; kazamatlara yönelttiler bizi ve yarıda kesilmiş uykumuza banketler üzerinde devam ettik. İki saat sonra, kurşuni renkli ışıklar bulunduğumuz yere sızdı; gölün suları kapkara ve çalkantılıydı; solumuzda, su ufuk çizgisini kesiyordu; kıyı ancak bir püskül gibi görünüyordu. Yanımızdakilerle çene çalmaktan başka yapacak bir şey yoktu; çok da kalabalık yoktu. Hoş bir genç adam olan gemi kaptanı, benim kaldığım aynı otelden gelmiş olan iki Alman hanımla kibarca konuşuyordu. Genç hanımın yanına oturmuş olduğu için, solumda kahve içen daha yaşlı hanımla ahbaplık etmekten başka seçeneğim yoktu benim. Havanın soğuk ve belirsiz olduğuna ilişkin hayli güzel Almanca cümlelerle söze başladım.

“Fransızca konuşuyor musunuz? dedi Alman hanım.

— Evet efendim, diye cevap verdim biraz utanarak. Kuşkusuz, Fransızca *da* konuşuyorum.”

Ve bundan sonra, daha kolay sohbet ettik.

Almancanın aksanının ve çeşitli yörelerin çok farklı telaffuzlarının, bu dili sadece kitaplardan öğrenmiş olan Fransızlara büyük güçlükler çıkardığını söylemek gerekir. Bu dil, Avusturya’da, Provence lehçesinin Fransızcadan farklı olduğu kadar farklı bir dil haline gelir. Bu bakımdan, bir yolcunun, bu yabancı dilde ilerlemesini geciktiren de, ona her yerde ana diliyle hitap edilmesi ve onun da, elinde olmadan bu kolaylığa boyun eğmesi ve konuşmasından, kendisinden fazla öteki insanların yararlanmasıdır.

Fırtına azmaya başlayınca, kaptanımız, tedirgin, ama kararlı bir tavır takınmıştı ve hanımları yatıştırmak için emirler vermeye gitmişti. Bu da bizim doğal olarak denizcilik romanlarından söz etmemize yol açtı. Daha genç olan hanım, Almanların donanması olmadığı için, bu konudaki ithal malı İngiliz ve Fransız edebiyatını çok iyi biliyor gibi görünüyordu. Sonunda, Scribe ve Paul de Kock'ta[17] karar kıldık. Bu iki bayın Avrupa'da kazandıkları başarı sayesinde, yabancıların Parisliler ve konuşmaları hakkında bir fikir sahibi olduklarını kabul etmek gerekir. Yaşlı hanım çok da iyi konuşuyordu; neşeli bir şekilde söylediği gibi zamanında *Fransızlar görmüştü*. Ama daha genç olanı, yeni kelimeleri çok garip şekilde kullanmasına yol açan son moda Fransızcayı bilme iddiasındaydı.

"Efendim, oturduğumuz yer olan Passau'nun hiçbir konuda geri kalmadığı gelir mi aklınıza? Bavyera'nın en *sıkı* sosyetesine sahibiz biz. Münih artık o kadar tatsız ki, *yukarının* insanları Passau'ya geliyor; olağanüstü bir *şıklıkta* gece toplantıları yapılıyor bizde!..." diyordu.

Ey bay Paul de Kock! İşte komşularımıza öğrettiğiniz Fransızca! Ama *çok iyi* Almanca konuşan bizden kimseler de aynı aptallıkları yapıyorlar. Allahtan, ben henüz bu durumda değilim.

"Ayrılmaktan geri durulmayacak kadar iyi bir birliktelik yoktur" diyordu kral Dagobert köpeklerine... onları pencereden atarak. Olduğu gibi aktardığım bu atasözü, bizden Saint-Gall'de[18] ayrılan birçok yolcunun gitmesi ile, geminin Morseburg'a[19] yönelmesini beklerken denizcilerimizin güvertede katıldıkları ve benim betimlemeye çalışacağım görünüm arasında bir geçiş yapmamı sağlar umarım. Sıradan bir düşünce bu, ama denizcilik edebiyatında kullanılabilecek kadar işe yarar ve neşeli. Gemide üç köpek vardı. Başına gelecekleri kestirmeyen bir de kaniş bulunuyordu aralarında ve mutfağa çok yaklaşmıştı. Miçolardan biri de, sorguç gibi kuyruğunu salçaya bulamıştı bu hayvanın. Köpek, yeniden dolaşmaya çıkmıştı ve ötekilerden biri arkasından koşup hırsla ısırıyordu kuyruğunu. Bu gülünç durumu görünce, denizciler, ikinci köpeğe ve sonra üçüncüsüne de aynı şeyi yaptılar. Böylece, birbirini bırakmayan ve her biri ısırmak isteyen ve ısırıldığı için öfkeye kapılan zavallı hayvanlar daire halinde dönüp duruyorlardı. Soylu Brantôme'un diyeceği gibi, çok güzel bir köpek hikâyesiydi bu!... Ama kötü bir havada, Constance gölü geçilirken, daha iyi ne söylenebilir? Su, mürekkep gibi kara, kıyılar her yanda dümdüz

ve köylerin, teneke varaklarla süslü soğan şeklindeki çan kulelerinden ve onların uçlarındaki sıra sıra bakır yuvarlaklardan başka dikkate değer bir şey yok.

Seyahatin en eğlenceli yanı, durduğumuz her limanda, yeni bir milletle tanışmak. Bade düklüğü, Wurtemberg, Bavyera, İsviçre, uzaktan uzağa, deniz prenslikleri olarak karşınıza çıkıyor. Onların deniz birlikleri, özellikle tarafsızlık bayrağı altında gölün üzerinde cirit atan bozguncu Fransız ve İsviçre gazetelerinin peşinde; bunlardan biri olan ve pek yerinde olan *Göl Yaprakları* adını taşıyan ilerici Alman gazetesi; sanırım, çeşitli sansürlerden, su üzerinde baskı yaparak ve kıyıya hiç çıkmadan kayıktan kayığa abonelerinin nüshalarını dağıtarak kurtulabiliyor ancak.

Byron'un dediği gibi, deniz üzerinde özgürlük bu![20]

Sol yanımızdan Bade kıyılarını izleyerek, işte sonunda, Wurtemberg krallığının sisli falezlerini görüyoruz. Sivri kuleler ve çan kuleleriyle kesintiye uğrayan bir gemi direkleri ormanı, Bavyera'nın biricik limanını haber veriyor bize; Lindau burası ve daha uzakta, Bregenz, Avusturya'nın elinde.

Karantinaya alınmış değiliz, ama asık suratlı gümrükçüler, eşyamızı, koskoca bir ambara taşıtıyorlar. Gümrük yoklaması saatini beklerken, yemek yemeğe gitme izni veriliyor bize. Öğlen vaktindeyiz; bu bütün Almanya'da hâlâ yemek yenen saat. Ben de, yaldızlı tabelası yeni kesilmiş köknar dalları demetinin ortasında parıldayan ve hemen göze çarpan bir misafirhaneye yollanıyorum. Bu mekân şenlik içinde ve davetlilerin hepsi gala elbiseleri giymişler. Açık pencerelerde, uzun sarı örgülü parıltılı saç düzenleri olan güzel kızlar görüyorum; kiliseden ya da çarşıdan koşarak çıkan başka kızları çağırıyorlar; erkekler şarkı söylemek ve içmekle meşgul; birtakım dağlılar da hazin *tirily*'lerini söylüyorlar.

Müzik, bütün bu gürültü patırtıdan daha da baskın çıkıyordu ve avluda sürüler meleyip duruyordu. Tam pazarın yapıldığı gün gelmiştim. Mekân sahibi, odamda mı servis yapılması gerektiğini sordu bana. "Beni ne sanıyorsunuz, saygıdeğer Bavyeralı? Misafirhane masasından başka yere oturmam ben!" dedim. Ama ne masa! Salonun bütün çevresinde dönüp duruyor. Bu adamcağızlar yemek yerken tütün içiyorlar; kadınlar masa aralarında vals yapıyor, bir yandan yemek de yiyerek! Üstelik, insandan

piramit yaparak misafirhaneyi dolaşan panayır cambazları da var; her an bir palyaço tabağınıza düşebilir.

İşte halkın gürültüsü, coşkusu ve neşesi; kızlar çok güzel, köylüler iyi giyinmiş; bizim sefil kenar mahalle meyhanelerindeki içki âlemlerine hiç benzemiyor bu; şarap ve koyu bira, böylesine çılgın bir neşeye kaynaklık etmek için yarışıyor sanki ve koskoca sahanlardaki yemekler hemen silinip süprülüyor. Demek, bu güleç etkiler altında giriyorum Almanya'ya; yemek bitince, bütün sokakları ve meydanları tezgâhlarla ve dükkânlarla dolu kentte dolaşıyorum ve çevre yörelerin güzel kızlarına hayran oluyorum her yerde; yaldızlı çuhadan başlıkları ve pullu korsajlarıyla kraliçeler gibi giyinmişler.

Şimdi, Münih'e giden bir taşıt bulmak söz konusu. Ama hiçbir seçeneğim yok; her yerde resmi posta arabaları var, özel işletmelere bağlı yolcu arabası yok buralarda; dolayısıyla, korkulacak bir rekabet de yok; – atlar, yolları biliyor, arabacılar atları iyi yönetiyor, sürücüler de arabaları ve bunların hepsi devlete ait; – kimse, bir yere ulaşmak için acele etmiyor ve de sonunda her zaman hedefe ulaşılıyor; hayatın nehri, bu yörelerde akışını yavaşlatıyor ve ihtişamlı bir hal alıyor. *Werther*'deki[21] yaşlı kadının dediği gibi "Gürültü etmeye ne lüzum var?".

Ama ben yine de, Augsbourg demiryoluyla Münih'e vardım sonunda.

V. MÜNİH'TE BİR GÜN

Vapurların, demiryollarının, kaldırımlı yolların ve hatta bayağı yolların pek olmadığı ve dolayısıyla çok az seyahat edilen bir dönemde, Assoucy, Lepays ve Cyrano de Bergerac gibi edebiyatçılar ortaya çıkmış ve *masalsı* denen seyahatleri bir moda haline getirmişlerdi.[22] Bu gözüpek seyyahlar, Ay'ı, Güneş'i ve gezegenleri betimliyor ve ayrıca, üstlendikleri bu amaçları Lukianos'tan, Merlin-Coccaie'den[23] ve Rabelais'den devralmışlardı. Bu yazarlardan birinde, sadece şairlerin yaşadığı bir yıldızın betimlendiğini hatırlıyorum; bu ülkede, tedavüldeki para, iyi basılmış mısralardı; lirik bir şiir karşılığında öğlen yemeği, bir sone karşılığında da akşam yemeği yeniyordu; ceplerinde bir destan şiiri olanlar, koskoca bir mülkü satın almak için pazarlık edebilirlerdi.

Bu türden bir başka ülkede de, sadece ressamlar oturuyordu; orada her şey onların töresine göre yönetiliyordu ve çeşitli okullar kimi zaman ciddi savaşlara girişiyorlardı. Üstüne üslük, dünyanın büyük sanatçılarının yarattığı bütün tipler bu ülkede ete kemiğe bürünmüş ve Caravaggio'nun Judith'i,[24] Albert Dürer'in Büyücü'sü[25] ya da Rubens'in Magdelena'sı[26] ile sohbet edilebiliyordu.

Münih'e girildiğinde, insan kendini, bu tuhaf yıldıza ansızın götürülmüş gibi hissedebilirdi. Bu kenti güzelleştirmiş olan şair-kral[27] öteki rüyayı gerçekleştirebilir ve Apollon'un mesleğinde uğraşdaşları olan şairleri ebediyen zengin edebilirdi; ama sadece ressamları seviyordu, sadece onlar paletleri üzerinde para basma ayrıcalığına sahiptiler; bu başkentte kötü ressamlar ortalığı kaplamıştı; oysa şair-kral buraya modern Atina[28] diyordu... Ama şair kente sırtını döndü ve ayrılırken Minerva'nın lanetini gönderdi ona; çünkü orada, onun için hiçbir şey yoktu.

Arabadan inip kraliyet Posta binasının koskoca yapısından çıkıldığında, kentin en güzel meydanındaki sarayın karşısında buluyor insan kendini; cep dürbününü ve *koleksiyon kataloğunu* hemen çıkarmak gerekiyor, çünkü müze daha buradan başlıyor; duvarlar resimlerle kaplı, her şey parıldıyor ve göz kırpıyor; hem de açık havada ve güneş altında.

Yeni Saray, Floransa'daki Pitti sarayı model alınarak inşa edilmiş; tiyatro da Roma'daki Odeon'un[29] ikizi gibi; Posta idaresi binası da klasik bir örneğe uygun olarak yapılmış; hepsi, tepeden tırnağa, kırmızı, yeşil ve gök mavisi badanalı. Bu meydan, tiyatrolarda kimi zaman gerçekleştirilmeye çalışılan, ama pek de mümkün olmayan dekorlara benziyor; ortada, yerde, kırmızı tunçtan yapılmış ve kral I. Maximilien'i[30] canlandıran anıt, bu benzetmeyi bozuyor sadece. Üzerinde sarı renkte sütunlar bulunan ve *antik kırmızı* denen öküz kanı kırmızısına boyanmış Posta binasını süvarilikle ilgili ve Pompeia üslubunda birkaç fresk süslüyor. Odeon'un[31] alınlığında mavi ve pembe tonların ağır bastığı büyük bir fresk var ve on beş yıl önceki paravanalarımızı akla getiriyor; kralın sarayı ise, baştan aşağı, güzel ve yumuşak bir yeşille boyanmış. Meydanın dördüncü kenarında, çeşitli farklılıkları olan evler yer alıyor. Onların bulunduğu ve daha ilerde genişleyen sokak izlenince, sarayın, ötekinden daha eski ve daha güzel ikinci bir cephesi boyunca ilerleniyor ve burada biraz cafcaflı ama gösterişli bir zevkle yapılmış heykeller ve zafer armalarıyla süslü çok büyük iki kapı

görülüyor. Sokak daha sonra genişliyor; uzaklarda zarif çan kuleleri ve başka kuleler var; sol tarafta, bizim Rue de Rivoli hayranlarının pek hoşuna gidecek olan bir dizi modern saray göz alabildiğine uzayıp gidiyor; sağda, saraya bağlı büyük bir bina, yol tarafında gösterişli dükkânlarla süslenmiş ve bahçelerin bulunduğu tarafta da, neredeyse çepeçevre çevrelediği galeriyi oluşturuyor. – Bütün bunlar, bizim Palais-Royal'in galerilerine benzeme iddiasında; kahvehaneler, son moda giysiler satan dükkânlar, kuyumcular, kitapçılar, evet hepsi *Parisvari*. Ama, Bavyera'nın kahramanlık tantanalarını dile getiren ve aralarına İtalya manzaraları karıştırılmış olan uzun bir fresk dizisi, kemerlerden geçildikçe, bu ülkenin eski kralının, resim için ve anlaşılan her tür resim için duyduğu tutkuya tanıklık ediyor. Koleksiyon kataloğunda açıklandığına göre, bu freskler sıradan resim öğrencileri tarafından yapılmış. Fazla tuval harcanmış; duvarlar her şeye katlanmış.

Bu bilgi verici galerilerle çevrili olan ve beşli kümeler halinde ekilmiş kraliyet bahçesi pek geniş değil; sarayın bu tarafa bakan ve işçilerin hâlâ çalıştığı bu cephesinde hayli gösterişli sıra sütunlar var; bahçe çevresinde dönüldüğünde, aralarında, Münih'in en başarılı modern anıtı olan bazilikanın da bulunduğu intizamsız binalardan oluşan başka bir cepheyle karşılaşılıyor.

Hayli küçük olan bu şirin kilise, gerçek bir mücevher ve Bizans tarzında inşa edilmiş.[32] İçerisi, yaldız fonlu resimlerle parıldıyor ve bunlar da aynı tarzda yapılmış. Her açıdan olağanüstü bir yapı bu; altın yaldız ya da resim olmayan her şey, mermer ya da değerli ahşaptan; böylesine göz kamaştırıcı bir yapı içinde sadece ziyaretçi bir leke oluşturuyor ve burası, daha küçük ölçekte, Floransa'daki Medici'lerin kilisesini hatırlatıyor.

Bazilikadan çıkıp birkaç adım atınca, tiyatroyla yeniden karşılaşıyorduk; çünkü, sarayın çevresinde dönmüştük ve bütün bu binalar doğrudan doğruya saraya bitişik olarak yer alıyordu. Bu büyük ikametgâha niçin girmiyoruz? Kral sofranın başına geçmek üzeredir kuşkusuz ve ziyaretçilerin, besbelli ki onun olmadığı salonlara girmelerine izin verilen saat bu.

Bizi önce, baltalı mızraklarla süslenmiş muhafızlar salonuna alıyorlar, ama sadece iki nöbetçi asker iki de kapıcı var burada. Bu salonda M. Abel

de Pujol'un[33] şaşırtıcı tutumluluğunun sonucu olarak, gri bir rengin kullanıldığını, alçak kabartmalar olduğunu, ama sütunların ve heykellerin olmadığını görüyoruz. Bir banketin üzerinde oturup subayların ve *nedimlerin* gidiş gelişlerini seyrediyoruz. Bunlar, gerçekten de, en azından dış görünüş bakımından, bir komedideki gerçek nedimler gibi. M. Scribe, Opéra-Comique'de bize Alman saraylarının içini gösterdiğinde, figüranların giysileri ve tavırları, gerçeğe düşünüldüğünden çok daha yakındır. Üzerinde bir cennet kuşu olan beresiyle, olağanüstü geniş ve işlemeli yakalığıyla, kuyruklu elbisesiyle ve sarı elmaslarıyla önümden geçen bir saray hanımı da Madam Boulanger'yi gözlerimin önüne getirdi nitekim. Alacalı bulacalı süslenmiş mabeyinciler, Auber'in bir nakaratını söylemeye hazır gibi görünüyorlardı.

Kralın sofra takımı, iki muhafızın refakatinde önümüzden geçti sonunda. Biz de o zaman, öteki salonlara girebildik. En fazla dikkati çeken, Cornelius'un[34] desenlerine dayanılarak yapılmış Schnorr'un freskleriyle süslenmiş salondu ve bunların konuları, Niebelungen'lerin büyük Germen epopesinden alınmıştı. Kompozisyonu hayranlık verici olan bu resimler, çok yoğun ve abartılıydı, uyumlarını da algılamak zordu; üstelik, devasa ve öfkeli figürlerle dolu tavanlar, dekorları bayağı olan gösterişsiz salonları eziyordu. Münih'te, resim çok ucuz gibi görünüyor; mermer, taş ve yaldız konusunda ise çok daha tutumlu davranılıyor. Nitekim bu şahane saray, alçı ve badanayla sert ve iyi kesilmiş taş görünümü kazandırılmış tuğlalardan yapılmış; bu göz kamaştırıcı duvarların, Sienne mermeri bu siyah sütunların, yaklaşıp elinizi vurduğunuzda yalancı mermer olduğunu anlıyorsunuz. Mobilyalara gelince, bunlar, benim gördüğümün en abartılı *Empire* üslubunda; pek az ayna var, avizeler ve şamdanlar, bir taşra kulübünün ya da gazinosunun eşyasına benziyor; zenginlik sadece tavanlarda.

Kralın yemeği bittiği için bizimkine başlayabiliriz; kentte bir tane lokantacı var ve o da Fransız; misafirhane sofrasının servis saatini göz ardı etmeye gelmez. Münih'te yemekler iyi, et lezzetli; yabancı bir ülkede sanıldığından çok daha önemli bir husustur bu. Avrupa'nın yarısının, yenebilecek biftekten ve pirzoladan yoksun olduğu ve bazı yörelerde hep aynı dana etinin yendiği yeterince bilinmiyor.

Kraliyet-Galerisi’ndeki iki kahvehane pek güzel değil ve hiçbirinde bir Fransız gazetesi yok. Buna karşılık, müze diye adlandırılan büyük bir okuma salonu ve bir çeşit gazinoda ise, sansürün ülkeye girmesine izin verdiği Fransız gazetelerinin çoğu var. Kimi zaman bazı nüshalar eksik ve onların yerine aboneler şu ilânı okuyorlar: Gazeteye, Paris’te, postada ve idarehanelerde el konulmuştur. Bu o kadar sık tekrarlanıyor ki, Münih mahkemesinin Paris mahkemesine iftira attığından şüpheleniyorum. Bu kurnazlığın sonucu da, safdil Münihlilerin, başkentimizde sükûnet olduğundan sürekli olarak şüphe etmeleri oluyor; buradaki hava o kadar sakin, o kadar mutluluk verici ve açık ki, bizim siyasal ve toplumsal hayatımızdaki en sıradan çalkantıyı anlamıyorlar; halk sesini hiç yükseltmiyor, tozlu ve kaldırımsız sokaklarda arabalar pek az ses çıkararak gidip geliyor. Bir Fransız, yürürken bir şeyler söylemesi ya da bir şarkı mırıldanmasıyla, kahvehanede yüksek sesle konuşmasıyla, tiyatroda şapkasını çıkarmayı unutmasıyla ve uyurken bile, bir Alman yatağının on dakika dayanamadığı hareketler yapıp sağa sola dönmesiyle hemen belli oluyor. Çarşafların peşkir kadar büyük olduğunu, yorganın kenarlarını çeviremediğini, ağır bir pufla battaniyenin uyuyanın üzerinde olduğunu gözlerinin önüne getir; eh işte, Alman yatar ve bütün bunlar ertesi güne kadar üzerinde kalır; üstelik, uslu olduğu bilindiği için, kırmızı ya da yeşil ipek zeminli, kenarları işlenmiş ve dantelli güzel yastıklar verilir ona; en fukara misafirhane bile bu masum lüksle şenlenir.

Glyptotek ve Pinakotek müzeleri konusunda bilgi edinmek için telaşlandığını hissediyorum; ama bu müzeler, kentin merkezinden hayli uzak ve oraya gitmek zaman alıyor. Başkentini, sınırsızca büyütmeyi düşünen kral Ludwig, başlıca anıtlarını, birbirinden çok ayrı yerlerde inşa etme konusunda titizlik göstermişti; en azından, bir gün çevrelerinde evlerin yapılacağı umulan bu büyük binalar için durum böyleydi. Münih aslında küçücük bir kentti, yani aşağı yukarı Augsbourg boyutlarında; şair-kral koskoca duvarlar ve görkemli binalar yaptırdı. Bu büyük inşaat için, Amphion[35] gibi, taşlar getirmesi gerekiyordu, ama ülkenin hiçbir tarafında taş yoktu. Bu kadar genç bir krallığın hemen kurulması istenen başkentinin talihsizliği bu işte; göz aldatan tuğlalar, yalancı mermerler ve kartonpiyerler, mevsimine göre çamurlu ya da tozlu sokaklar; kumtaşı yok, belediye, bitüm satan şirketlerin sunduğu çeşitli projeler arasında kararsız

ve Münih sokakları, tıpkı cehennem gibi, hâlâ yalnızca iyi niyetlerle döşenmiş durumda.

Adları iyice belirtilmemiş birçok meydandan ve Amerika çöllerinde olduğu gibi kenarlarına ev yapmak isteyenlere bedava arsa verilen yarım yamalak açılmış birçok yoldan sonra, Glyptotek'e, yani heykel müzesine varılıyor. Atina'da ne kadar Bavyeralıysa, Münih'te de o kadar Grek oluyor insan; zaten gerçek Yunanların da yakındıkları şey bu. Binalar, oranları bakımından Antik ölçülere o kadar uygun yapılmış ki, girişin önündeki basamaklardan ancak Titanlar çıkabilir. Bir köşede yer alan, inşaat hatası diyemeyeceğim küçük bir merdiven, bu münasebetsizliği gideriyor gibi. İçeride salonlar çok geniş ve anıtın yüksekliğinde; her taraf, koleksiyon kataloglarının ısrarla belirttiği *hakiki antik kırmızı* ile boyalı. Süslemeler, kahvehanelerimizde, pasajlarımızda ve Gymnasium dekorasyonunda bize bıkkınlık veren Pompeia üslubunda.

Glyptotek'te, hayli değerli bir antik eserler koleksiyonu ve Canova'nın[36] şaheserleri var; bunlar arasında *Üşüyen Kadın*, *Borghese-Venüsü*, Napoléon'un ve prens Eugène'in büstleri dikkati çekiyor. Ünlü Thorwaldsen'in[37] birkaç heykeli Canova'ninkilerle birlikte, adlarının Pheidias ve Michelangelo ile yanyana anıldığı özel bir salonda sergileniyor. Münih'te, Fransız Puget ve Jean Goujon'un adları bilinmiyor herhalde.

Pinakotek, yani resim müzesi, Glyptotek'e çok yakın. Grek üslubunun saflığını daha az korumuş olmasına rağmen, iç kısmı çok daha gösterişli. Bu iki büyük bina, Léon de Glenze adlı bir mimarın eseri.

Burada her şey, övülmeye layık; salonlar geniş ve sadece eski ustaların resimleriyle süslenmiş. Henüz halka açılmamış, ama çok güzel boyanmış, dekore edilmiş ve antik tarzda süslenmiş olan bir galeride, büyük bir zenginlik ve incelikle İtalyan tarzı yapılmış bezemeler var. Pinakotek'te bulunan bütün şaheserleri sayıp dökmek uzun sürer. Ana galeride, iyi seçilmiş ve büyük boyutlu altmış kadar Rubens tablosu bulunduğunu söylemek yeter. Bu ustanın *Kıyamette Yargı Günü* adlı tablosu da burada; konulması için, tavanı on ayak kadar yükseltmek gerekmiş. *Amazonların Savaşı*'nın orjinali de burada.

Büyük tablolara ayrılmış geniş salonlar gezildikten sonra, aynı şekilde okul okul ayrılmış ve küçük tuvallerin yer aldığı bir dizi küçük salondan

geçerek geri dönülüyor. Bu zekice düzenleme, tabloların daha da etkileyici olmasını sağlıyor.

Kentte görülecek ne kaldı dersin? Grek havası taşıyan bir mimari üslubuyla yapılmış, eski ama taptaze boyalarla şenlendirilmiş bu büyük binalar yoruyor insanı. Her İngiliz'in hayranlığını uyandıracak, sütunlu ya da sütunsuz altı bakanlık binası, soylu kızlar için bir eğitim kurumu, kütüphane, birçok öksüzler yurdu ve kışlalar, Roman üslubu bir kilise, Bizans üslubu bir başkası, Rönesans üslubu bir başkası ve Gotik üslubu daha başka bir kilise var. Bu sonuncusu, dış mahallede ve sipsivri oku uzaktan görülüyor. Çağımızın bir Gotik kilisesini ziyaretten geri kaldığım için bana kızarsın sanırım. Onun için, kentten, Bavyeralıların savaşlarını canlandıran büyük bir freskle süslenmiş ve XIV. yüzyıl İtalyan zevkiyle yapılmış bir zafer takının altından geçerek çıkıyorum. Bir kilometre uzakta, bütün öteki anıtlar gibi, alçıyla kabartılmış tuğlalardan yapılmış kilisenin önüne geliyorum. Bu kilise ufacık ve içi gerektiği gibi tamamlanmamış. Bir yığın aziz-heykelciği hâlâ yerlerine konuyor. Kartonpiyerler ağır basıyor ve bu bir felaket. Vitraylar, Gotik zevkten daha iyi; yeni uygulamalar ve kimya biliminin buluşlarıyla, tek bir cam üzerinde büyük ve karmaşık konular canlandırılabiliyor ve böylece kurşunlu küçük vitraylar kullanmaktan kurtulunuyor. Kapaklık döşemeleri, renkli bitümden; ahşap heykeller çok iyi boyanmış; şamdanlar ve haç, İngiliz metalinden, gümüş gibi parlıyorlar. Okun bulunduğu yere kadar çıkabildim ve bu, M. Alavoine tarafından yeniden yapılmış olan Rouen katedralininkini hatırlattı bana.

Münih'e dönelim. Oyma demirden kilise oku, ilerlemenin bir kurbanı; fazla kınamak istemem onu. Ama, çok uzaklardan görülen ve sahip olduğu biricik eski anıt olan katedralinde, hâlâ çok güzel iki kule var. Bu soylu bina yapıldığı zaman böyle eserler ortaya koymak için yüzyıllar harcanıyordu; sert taştan, mermerden ya da granitten yapılıyordu onlar; bir opera dekoruna benzeyen ve makinist düdüğü sesiyle yıkılmaya hazır bir başkent de aceleyle on yılda yapılmıyordu.

Üstelik, Napoléon sayesinde krallık haline gelmiş olan Bavyera dükalığının, kötü inşa edilmiş, duvarcı ustalarının taş bile bulamadığı eski ve küçük bir kenti, kendisi için bir başkent yapmak istemiş olmasını anlıyorum. Ama Napoléon bile, kentin aşırı gelişmesine uygun düşecek şekilde nüfusun artması için bir şey yapamazdı; bütün yapacağı, Botanik

Bahçesi’ndeki kaplumbağalar gibi orada sıkıntıdan ölecek aileleri getirip yerleştirmekti. Nitekim, barajlar yükseltip kazıklar dikerek, bir gün Roma zevkine uygun bir liman yapma umuduyla, boşu boşuna azap içinde bırakılan o zavallı Münih akarsuyundan bir nehir de yapamazdı Napoléon. Çok yazık haşmetli Bavyera kralı! Doğrusu bu, bizim gibi zavallı insanların avunmasını sağlayan bir şey; kralsınız siz, mutlak hükümdarsınız, *eyaletleri olan* bir monarşinin başındasınız ve bu monarşinin, meşruti monarşilerle karıştırılmasını istemiyorsunuz; ama siz, ırmağınızda su ve inşaat yaptığınız toprakta taş bulunmasını sağlayamıyorsunuz!

Tuna’dan aşağı inerek, Konstantinopolis’e ulaşmayı umduğum Viyana’ya gitmek üzere yola çıkıyorum. Mozart’ın doğduğu ve bir çikolatıcının evindeki odasının gösterildiği Saltzbourg’u da gördüm. Bu kent, üzerine kabartmalar yapılmış bir kayalık gibi ve yüksek kalesinden çok güzel manzaralar görülüyor.

Ama Viyana çağırıyor beni ve umarım, bana önceden Doğu’ya ilişkin bir tat verecek.

VI. VİYANA AŞKLARI

Herhangi bir pitoresk betimlemeden daha çok ilgini çekeceğini söylediğin seyahatimin *duygusal* izlenimlerini zaman zaman sana aktarmam konusunda söz almıştın benden. Başlayacağım işte. Seni eğlendirmem için, Sterne ve Casanova yardımcım olsun. Sana yalnızca bu yazarları yeniden okumanı öğütlemek istiyorum, ve de arkadaşının onlardan ne birinin üslubuna, ne de ötekinin sayısız meziyetine sahip olduğunu ve onları taklit ederek kendisine verdiğin değeri tehlikeye attığını itiraf ediyorum. Ama felsefi düşüncenin özdeyişler çıkaracağı gözlemleri aktararak sana bir hizmette bulunmaktan başka şey söz konusu olmadığına göre, başıma gelen ilginç ya da ilginç olmayan her şeyi, gün gün, karmakarışık olarak sana iletmeye çalışacağım ve bunu da, günün birinde koskoca bir martı ya da bir penguen, bir başka gün suda yüzen bir ağaç gövdesi gördüğünü; denizin orada pırıl pırıl, başka yerde çamurlu olduğunu yazan kaptan Cook tarzında yapmaya çalışacağım. Ama kaptan, bu beyhude görüntüler ve değişip duran dalgaların arasından, bilinmeyen ve güzel kokulu adaların düşünü kuruyordu, sonunda da tertemiz aşkın ve ebedi güzelliğin ıssız kıyılarına çıkıyordu.

21. gün. – Leopoldstadt tiyatrosundan çıkıyordum. Önce şunu söylemeliyim ki ben, Viyana'da kullanılan şiveyi pek iyi anlamıyorum. Dolayısıyla, burada konuşulan dili bana öğretecek güzel bir cinsi latif bulmam çok önemli. Lord Byron da, seyyahlara bunu öğütlüyor zaten. İşte bu yüzden, tiyatrolarda, gazinolarda, amiyane bir şekilde *Sperls* diye adlandırılan balolarda, *esmerlerin* ve *sarışınların* peşine düşüp duruyordum (burada, sarışından başkasına rastlanmıyor zaten) ve pek de hoş karşılanmıyordum. Dün, yerimi belirledikten sonra, Leopoldstadt tiyatrosundan çıkmıştım ki, kapıda, çok çekici sarışın bir genç kız, temsilin başlayıp başlamadığını sordu bana. Onunla ahbaplık etmeye başladım ve işçi olduğunu; hanımının, onu da kendisiyle birlikte tiyatroya sokacağı için kapıda beklemesini söylediğini öğrendim. Bu bilgilere dayanarak en abartılı önerilerde bulundum; birinci sınıf localardan, ön sıradaki yerlerden söz ettim; dört dörtlük bir akşam yemeği vaat ettim, ama öfkeyle reddedildiğimi gördüm. Burada kadınlar, kendini bilmezlere çok ağır sözler söylüyorlar, ama bunlardan korkmak da gerekmez pek.

Bu kız, hanımının gelmediğini gördüğü için çok endişelenmiş gibiydi; bulvar boyunca koşmaya başladı; ben de, çok güzel gibi görünen kolunu tutup onun peşinden sürükleniyordum. Yol boyunca her çeşit dilden sözler söylüyordu ve zar zor anlıyordum bunları. İşte hikâyesi; Venedik'te doğmuştu, bir Fransız olan hanımı tarafından Viyana'ya getirilmişti ve çok hoş bir şekilde bana söylediği gibi, hiçbir dili iyi bilmiyor, ama üç dili biraz biliyordu. Machiavelli ve Molière'in komedileri dışında böyle şey görülmez pek. Adı, *Catarina Colassa*. Çok iyi anladığı, ama kötü konuştuğu güzel bir Almancayla, kendisinden vazgeçemeyeceğimi söyledim ona ve fena sayılmayacak birtakım aşk lafları da ettim. O sırada evinin önündeydik; beklememi rica etti, sonra geri dönüp, hanımının tiyatroda olduğunu ve oraya dönmek gerektiğini söyledi.

Tiyatronun kapısına geldiğimizde, hâlâ ön sıralardan yer almamız konusunda ısrar ediyordum, ama genç kız yine reddetti önerimi ve ikinci galeriden bir yer aldı; peşinden gitmem gerektiği için ikinci galeriye girmek için birinci galeri biletimi kontrolöre verdim; adam çok hayret etti. İçeri girip, hanımının bıyıklı bir beyle bir locada oturduğunu görünce, iyice neşelendi genç kız. Gidip onunla konuşması gerekiyordu; sonra, temsilden hoşlanmadığını, çıkıp dolaşsak daha iyi olacağını söyledi; oysa, Madam Birch-Pfeiffer'in bir piyesi temsil ediliyordu; ama doğrusu, pek eğlendirici

değildi. Biz de, Prater'e doğru yürümeye başladık. Tahmin edeceğin gibi, en şeytan işi ayartma girişimlerinde bulunmaya başladım hemen.

Dostum, gözünün önüne getirmeye çalış! Birçok kez düşlediğimiz güzel kadınlardan biri bu, – İtalyan resim okulu tablolarının ideal kadını; Gozzi'nin Venedikli Kadın'ı, *bionda e grassota* bulundu işte. Resim konusunda, bu güzelin bütün görünümünü sana betimleyebilecek kadar yetenekli olmadığım için esef ediyorum. Çekici, sarışın, beyaz bir baş, inanılmaz bir ten getir gözünün önüne; sanki cam altında korunmuş; en soylu yüz çizgileri, kemerli bir burun, geniş bir alın, kiraz gibi bir ağız; sonra, iri ve tombul bir güvercin boynu inci gerdanlıkla süslenmiş; Herkül'ün gücüne ve iki yaşında bir çocuğun güçsüzlüğüne ve güzelliğine sahip beyaz ve sağlam omuzlar. Deyiş yerindeyse, *Venedikli-Avusturyalı* olduğu ve tek başına kendisinde Kutsal Roma İmparatorluğu'nu canlandırdığı için özellikle hoşuma gittiğini açıkladım o güzele; ama bundan pek etkilenmiş gibi görünmedi.

Arap saçı gibi sokaklardan geçerek onu evine geri götürdüm. Kendisini yeniden bulabileceğim adresi pek anlayamadığım için, neresi olduğunu, bir sokak lambasının ışığında yazmak lütfunda bulundu bana – yazısını sökmenin, söylediklerini anlamaktan daha kolay olmadığını göstermek için, bu adresi, ilişikte gönderiyorum sana. Korkarım, bu harfler hiçbir dilde mevcut değil; onun için, oturduğu evi daha kesin bir şekilde bulmak amacıyla, kağıdın kenarında güzergâhı belirttiğimi göreceksin.

Maceramın geri kalan kısmını anlatayım şimdi: Öğle saatinde sokakta randevu vermişti bana. Onun kutsal evi no. 189'un önüne erkenden nöbet tutmak için geldim. Aşağıya kimse inmediği için ben yukarı çıktım. Katın birinde, kocaman bir ocakta yemek pişiren yaşlı bir kadınla karşılaştım ve genellikle, *yaşlı bir kadın genç bir kadının haberini verdiği* için onunla konuştum. Yaşlı kadın güldü ve beklememi söyledi. Beş dakika sonra, sarışın güzel kapıda göründü ve içeri girmemi söyledi. Büyük bir salondu burası, genç kız hanımıyla birlikte yemek yiyordu; arkasındaki bir sandalyeye oturmamı rica etti. Hanım geriye döndü; iriyarı genç bir kadındı bu hanım; Fransızca konuşarak, adımı, niyetimin ne olduğunu ve daha birçok şey sordu bana ve sonunda şöyle dedi: "Çok iyi, ama bugün saat beşe kadar ihtiyacım var matmazele; sonra akşam için serbest bırakabilirim

kendisini.” Güzel sarışın, gülerek beni dışarıya kadar götürdü ve “Saat beşte”, dedi.

İşte durumum bu; saatin gelmesini beklediğim bir kahvehaneden yazıyorum sana; öte yandan tüm bunlar bana çok köylü işi geliyor.

22. gün. – İşte bir başka sorun daha. Ama olayları sırasıyla ele alalım. Dün saat beşte, Catarina ya da bulunduğu evdeki adıyla Katty, kendisini beklediğim bir *Kaffeehaus*’ta beni bulmaya geldi. Güzel saçlarının üzerine oturttuğu ipek bir başlıkla çok çekiciydi – şapkayı, burada ancak kibarlar âleminin kadınları giyebiliyor. – Porte-de-Carinthie tiyatrosunda, *Belisario* operasının[38] temsiline gidecektik; ama Katty, eve erken gitmesi gerektiğini söyleyerek Leopoldstadt’a dönmek istedi. Porte-de-Carinthie, kentin öteki ucunda. Olsun. Leopoldstadt’a girdik; yerinin ücretini vermek istedi; *yosma* bir işçi kız olmadığını, parasını kendisinin vermek istediğini, yoksa içerde oturmayacağını söyledi. Hey tanrım! Eğer bütün hanımlar böyle bir inceliği anlasalardı!... Görünen o ki, bu da ülkenin özel törelerine giriyor.

Heyhat dostum! Biz çok zavallı Don Juanlarız. En dalaveralı baştan çıkarmaları denedim, ama işe yaramadı. Katty’nin gitmesini kabullenmekten başka yapacak bir şey yoktu; hem de, tek başına gitmesini! En azından sokağının başına kadar. Ama, ertesi gün, yani bugün için saat beşte randevu verdi bana.

Şimdi, İlyadam, Odysseia’ya dönüşmeye başlıyor işte. Saat beşte, kaldırımları güçlü adımlarla döverek 189 numaralı kapının önünde gidip geliyordum; ama Catarina, evinden çıkmıyor. Bu nöbet tutma canımı sıkmıştı (kötü bir havada milis kuvvetleri içinde böyle bir angaryayı çekmek zorunda kalmazsın umarım!); içeri girdim ve kapıyı çaldım; genç bir kız dışarı çıktı, elimi tuttu ve benimle birlikte sokağa kadar indi. Kötü bir şey değildi şimdilik. Orada, gitmem gerektiğini, hanımın çok öfkeli olduğunu ve ayrıca, Catarina’nın beni uyarmak için daha önce oturduğum yere gittiğini söyledi. Ve işte o sırada, Almanca cümlenin ucunu kaçırdım ve çok iyi anlayamadığım fiil yüzünden, genç kızın, Catarina’nın dışarı çıkamayacağını ve biraz daha beklememi söylemek istediğini sandım; ne âlâ diyerek, evin önünde kaldırımları arşınlamaya devam ettim. Öyle olunca genç kız geri geldi ve telaffuzunun kelimelerin anlamını iyice anlamama engel olduğunu kendisine açıkladığımda, içeri girdi ve sonra, söylediğinin yazılı olduğu bir kağıt getirdi bana. Bu kağıttan, Catarina’nın kaldığım

Kara Kartal’a beni görmek için gittiğini öğrendim. Hemen koştum *Kara Kartal*’a; garson, gerçekten de, daha önce bir genç kızın gelip beni görmek istediğini söyledi; ben de kartal çığlıkları atarak 189 numaralı eve döndüm; kapıyı çaldım; biraz önce benimle konuşan genç kız aşağı indi; yeniden sokakta, bir melek sabrıyla beni dinlemeye başladı; durumumu anlattım; konuştuklarımızın tek kelimesini bile anlamamaya başlamıştık yeniden; genç kız içeri girdi ve cevabını yazılı olarak getirdi. Catarina bu evde oturmuyordu; sadece gündüzleri geliyordu ve şu anda orada değildi. Akşama gelir mi? Bilinmiyor; ama bu kez daha ayrıntılı bir açıklama elde ettim. Hoşgörü ve canayakınlığın bir örneği olan bu genç kız (tutkumun üzerine, sokakta küller örten bu genç kızı gözünün önüne getiriyor musun?), hanımefendinin çok öfkeli olduğunu (bu öfkeyi abartılı jestlerle açıklıyordu) söyledi bana: — Peki ne olmuştu yani?... — Catarina’nın, kentte bir başka âşığının olduğu öğrenilmişti. — Oh Tanrım! dedim ben de bunun üstüne (anlarsın, *el değmemiş bir kalbe* sahip olmayı beklemiyordum zaten)... Pekâlâ, yeter bu, öğrendim işte, memnunum, onu tehlikeye düşürmekten kaçınacağım. — Ama öyle değil, dedi genç kız (bütün bu karşılıklı konuşmayı senin için biraz düzene sokuyorum, daha doğrusu kısaltıyorum) hanımım kızdı, çünkü, *o genç adam*, hanımının akşama kadar kendisini bırakmayacağını söyleyen Catarina’yı görmeye geldi, ama onu bulamadı, çünkü sizinle birlikteydi; hanımımla o adam birlikte uzun uzadıya konuştular.

İşte dostum, durumum böyle; bu akşam kendisini temsile götürmeyi düşünüyordum, ondan sonra da, çalgıların çalındığı ve şarkıların söylendiği *Conversation*’a gidecektik; ama saat altı buçukta yapayalnızım ve tiyatronun açılışını beklerken, *Gastoffe*’ta bir bardak rosoli içiyorum... Zavallı Catarina! Onu ancak yarın görebileceğim, hanımının yanına gitmek için geçeceği sokakta bekleyeceğim onu ve her şeyi öğreneceğim!

23. gün. – Sana, kentten hâlâ söz etmediğimin farkındayım. Oysa, duygusal maceralarım için bir dekor yaratmak gerekir, çünkü usanmış değilsin.

Viyana’nın ilk görünümü biraz bayağı. Hepsi birbirine benzeyen evlerle dolu dış mahallelerden geçiliyor önce ve sonra, çukurların ve duvarların arkasındaki gezinti yerlerinin ortasında, en fazla Paris’in bir mahallesi kadar büyük kentin kendisiyle karşılaşılıyor. Palais-Royal semtinin bir

başına ele alındığını ve ona, bir kilometre genişliğinde surlar ve bulvarlar eklendiğini ve de çevresinde koskoca dış mahalleler bırakıldığını düşün; işte o zaman Viyana'nın konumu, zenginliği ve canlılığı konusunda tam bir fikir edineceksin. Böyle inşa edilmiş bir kentin, lüks ile sefalet arasında bir geçiş noktası olmaktan geri kalmadığını ve merkezdeki bu semtin, görkem ve zenginliği içinde, aslında, yoksul ve emekçi dış mahalleleri saygılı bir mesafede tutmak için burçlara ve hendeklere ihtiyacı olduğunu düşünmeyecek misin?

Bu başkente girdiğim sırada, kendimi birdenbire hüzünlere kaptırdım. Sisli bir sonbahar günüydü ve saat üçe geliyordu; iki semti ayıran geniş ağaçlı yollar, zarif beyler ve göz kamaştırıcı kadınlarla doluydu ve onların arabaları, şoseler boyunca bekleşiyorlardı; daha uzakta, karmakarışık bir kalabalık, karanlık kapıların altında tıkış tıkıştı; ne var ki biraz ilerleyince, büyük kentin bağrında buldum kendimi; bu granit döşeli güzel yolda arabasını süremeyen acınacak haldeydi, yani yoksullar, hayalperestler, boşta gezenler acınacak haldeydi; orada sadece, zenginler ve uşakları için, bankerler ve tüccarlar için yer vardı. Kentin merkezinde görülmedik bir lüks ve çevresindeki mahallelerde sefalet; işte ilk bakışta Viyana bu.

Hiçbir şey, akşam saatinde, hareketli ve aydınlık merkezden ayrılmak ve kenar mahallelere gitmek için, ufka kadar birbirleriyle kesişen, fenerlerle aydınlatılmış ağaçlı yollarıyla uzun gezinti yerlerini geçmek zorunda kalmak kadar hüzün verici değil; kavak ağaçları dinmeyen rüzgârda titreyip duruyor; bazı akarsuları ve suları simsiyah kanalları da geçmek lazım ve de sadece saatlerin her yandan duyulan iç karartıcı sesi, kentin içinde olduğu konusunda uyarıyor insanı. Ama kenar mahallelere ulaşınca, bir başka dünya ile karşılaşılıyor ve rahat bir nefes alınıyor; iyi, zeki ve neşeli insanların oturduğu yerler bunlar; sokaklar hem sakin hem canlı; arabalar da sadece balolara ya da tiyatrolara yöneliyorlar; adım başı, dans ve müzik sesleri duyuluyor; bunlar, birlikte şarkı söyleyen şen şakrak arkadaş toplulukları; şarap mahzenleri ve meyhaneler, ışıklı tabelalar ve tuhaf saydam levhalarla birbirleriyle yarışıyor; bir yerde Steiermarklı şarkıcı kadınlar, başka bir yerde İtalyan ortaoyuncuları; soytarı gösterileri, kuvvet cambazları, Paris Operası'ndan bir şarkıcı hanım, hayvanlarıyla gösteri yapan bir Moravyalı bir Van-Amburg, panayır cambazları; kısacası, büyük bayramlarda, meyhane müdavimlerine sunulan ve bizim Paris'te sahip olduğumuz her gösteri var burada. Daha yukarıda, renkli camlarla

çerçevelenmiş bir *Sperl* afişi, hem yüksek soylulara, hem de şanlı subaylara ve sıradan halka hitap ediyor; *halk* baloları, şu ya da bu azize adanmış balolar; işte ülkenin zevki bu.

Yerel farsların (*local posse*) oynandığı (bunlar gerçekten eğlendirici) Leopoldstadt halk tiyatrosuna girelim. Kent merkezine ulaştıran, ondan Tuna'nın bir koluyla ayrılan ve tiyatro ile aynı adı taşıyan kenar mahallede oturduğum için bu temsilleri görmeye sık sık gidiyorum.

VII. GÜNLÜĞÜN DEVAMI

23. gün – Dün akşam üzeri, o tiyatroda aylak aylak otururken ve öteki seyirciler, Macarlardan, Bohemyalılardan, Greklerden, Türklerden, Tirolyenlerden, Rumenlerden ve Transilvanyalılardan oluştuğu için, gerçek uygarlar arasında neredeyse tek başıma kalmış olmamdan ötürü, önceki gün çok iyi benimsediğim Casanova rolüne yeniden başlamayı düşündüm. Casanova, bu ülkelerin geleneklerinde gerçeğe göründüğünden çok daha yakın. Peşpeşe, iki ya da üç yalnız kadının yanına oturdum; konuşması fazla Viyana aksanlı olmayan bu kadınlardan biriyle, ahbaplık edebildim sonunda; ardından onu evine götürmek istedim; ama sadece bir an, mantosunun altındaki koluna dokunmama izin verdi; çeşitli ipek işleri ve kedi tüyleri ya da kürkler içinde çok güzel bir koldu bu yine. Uzun zaman dolaşıp durduk; sonunda kapısının önüne getirdim onu; ama içeri girmeme izin vermedi; ne var ki, bu akşam saat altıda randevu verdi bana.

İşte, bir tane daha. Ama bu hanım öteki kadar güzel değil, ne var ki, daha yüksek bir sınıftan gibi görünüyor. Bu akşam öğreneceğim her şeyi. Peki, bir yabancının, üç günde, birisi kaldığı yere gelen, ötekinin evine gittiği iki kadınla yakınlık kurması seni şaşırtmıyor mu? Bunda, kuşkulanacak hiçbir şey de yok. Hayır yok, zaten bana söylenmişti bu, ama ben pek inanmamıştım; ama işte Viyana'da aşk da böyle bir şey. Ne âlâ! Harika. Paris'te güzel kadınlar size üç ay acı çektirir ve bu bir kuraldır; ama çok az erkek onları bekleyecek sabra sahiptir. Burada üç günde bitiyor bu iş ve kadının teslim olacağı hemen hissediliyor; yeter ki, onu bir *yosma* yerine koyacağınızdan endişelenmesin; çünkü bu onların üzerinde en önemle durduğu konu gibi görünüyor. Zaten, gösterilerde, gazinolarda ve balolarda gerçekleşen bu kolay kovalamacadan daha eğlendirici bir şey yok; bu öyle kabullenilmiş ki, en *namusluları* bile şu kadarcık şaşırtmıyor; kadınların en

az üçte ikisi toplanılan yerlere yalnız geliyor ya da sokaklarda yalnız dolaşıyor. Eğer, tepeden tırnağa *erdem sahibi* birine rastlarsanız, peşine düşmeniz gocundurmuyor onu; sizinle, istediğiniz kadar konuşuyor. Yaklaştığınız her kadın, kolunu veriyor size, eşlik etmenize izin veriyor; sonra da, içeriye girmeyi umduğunuz kapısında, çok kibar ve çok alaycı bir şekilde sizi selamlıyor; kendisine eşlik ettiğiniz için teşekkür ediyor ve kocasının ya da babasının evde kendisini beklediğini söylüyor. Ama onu yeniden görmekten vazgeçmeyin, ertesi gün ya da daha ertesi gün, şu ya da bu baloya ya da tiyatroya gideceğini söyleyecektir size. Tiyatroda, yalnız bir kadınla konuştuğunuzda, galerilerde dolaşmaya gitmiş ya da kahvehaneye inmiş bir koca ya da âşık ansızın onun yanına gelirse, bu kadınla samimi bir şekilde konuştuğunuza şaşırmıyor; selam verip bir başka yöne bakıyor ve hiç kuşkusuz kadınına bir süre refakat etmekten kurtulduğu için mutluluk duyuyor.

Sana biraz kendi deneyimlerimin, daha çok başkalarınınkilerin ışığında konuşuyorum burada. – Peki bunlar nereden kaynaklanıyor? Doğrusu, İtalya’da bile böyle şey görmedim ben. Kuşkusuz, kentte çok sayıda güzel kadın olmasından ve onlara uygun düşecek erkeklerin çok daha az sayıda olmasından kaynaklanıyor. Paris’te, güzel kadınlar çok nadir oldukları için artırmaya konurlar; seçilirler, muhafaza altına alınırlar ve dolayısıyla, onlar da güzelliklerinin tüm değerini hissederler. Burada kadınlar, kendilerini ve çekiciliklerini mesele yapmıyorlar pek; çünkü, özenle bakıldıkları ya da iyi beslendikleri zaman, güzel çiçeklerin, güzel hayvanların, güzel kuşların gani olduğu gibi, onların da gani olduğu besbelli. İmdi, bu ülkenin bereketi, hayatı öylesine kolaylaştırıyor ve güzelleştiriyor ki, kötü beslenmiş kadın yok ve dolayısıyla burada, zanaatkârlarımızın ve taşra kadınlarımızın oluşturduğu berbat ırklar üremiyor. Sokaklarda her an göz kamaştırıcı, ipek tenli, üstelik farkedildiklerine şaşıran kızlara rastlamanın olağanüstülüğünü hayal bile edemezsin.

Bu güzellik, zarafet ve aşk atmosferinde, sarhoş edici bir şey var; aklı başından gidiyor insanın, içini çekiyor, delice âşık oluyor; bir tanesine de değil, aynı anda bütün kadınlara. *L’odor di femmina,* her yanda havayı kaplamış ve tıpkı Don Juan gibi uzaktan soluyorsunuz bunu. Ne yazık ki ilkbaharda değiliz! Bu kadar güzel izlenimleri tamamlamak için bir manzara gerekirdi. Diğer bir yandan mevsim öyle cazibesiz de değil. Bu sabah, kentin ucundaki büyük kraliyet bahçesine girdim; kimse

görünmüyordu ortalıkta. Ağaçlı uzun yollar, çok uzaklarda büyüleyici gri ve mavi ufuklarla sona eriyordu. Daha ötede, kuşlarla dolu gölcüklerin yer aldığı inişli çıkışlı büyük bir park var. Çiçek ekilmiş bölümler, kötü hava yüzünden o kadar harap olmuştu ki, kırılmış gül ağaçlarının çiçekleri çamurun içinde sürükleniyordu. Daha da ileride, Prater ve Tuna görünüyordu; soğuğa rağmen, hayranlık vericiydi bu. Ah! Görüyorsun işte, hâlâ genciz, hem de sandığımızdan daha genç...

7 Aralık. – Burada, bir başka kağıt üzerine beş satır aktarıyorum. Daha önceki dört sayfanın yazılmasının üzerinden epey zaman geçti. Gönderdiğim mektupları aldın, durumumun hoş yanını gördün; şimdi, Viyana’daki bu ilk izlenimlerin üzerinden neredeyse bir ay geçti. Ama sana söyleyeceklerim ile yazdıklarım arasında çok sıkı bir ilinti var. İlk sayfaları okurken öngördüğün sonuç, bu aradaki zaman süresinde havada kaldı... Sana, eğlendirici hikâyeler anlatmanın ve duygularımı fantastik olaylara bulaştırmanın elimden gelmediğini çok iyi bilirsin, değil mi? Tamam işte, eğer ilk Viyana aşklarımla ilgileniyorsun dinle bakalım...

13 Aralık. – Bu mektubun başlangıcında yer alan ilk dört günden sonra o kadar çok olay olup bitti ki, onları, bugün başıma gelenlere bağlamakta güçlük çekiyorum. Don Juanvari uğraşımın, her zaman aynı mutluluk içinde devam ettiğini söylemeye cüret edemeyeceğim sana... Katty, şu anda, Brünn’de hasta annesinin yanında; Prater’in girişindeki o yüz kilometreden fazla uzunluktaki güzel demiryolunda yolculuk etmem gerek ona ulaşmak için; ama bu tür yolculuklar, dayanılmaz şekilde rahatsız ediyor sinirlerimi. Bu arada, işte yeni başlayan ve ilk ayrıntılarını sana olduğu gibi aktardığım bir macera daha.

Genel bir gözlem olarak, bu kentte, hiçbir kadının doğal bir yürüyüşü olmadığını öğreneceksin. Bir tanesini gözüne kestiriyorsun, peşinden gidiyorsun; o sokaktan bu sokağa hiç beklenmedik dönüşler yapıyor, zikzaklar çiziyor. Sonra, yanaşmak için biraz ıssız bir yeri gözüne kestiriyorsun ve cevap vermemezlik etmiyor hiçbir zaman. Herkesin bildiği bir şey bu. Viyanalı bir kadın, kimseyi başından savmaz. Eğer birisinin kadınıysa (esamesi okunmayan kocasından söz etmiyorum) ve eğer kırk tarakta bezi varsa, sana söyleyecektir bunu ve ancak bir hafta sonra kendisinden randevu istemeni ya da belli bir tarih söylemeden sabırlı

olmanı tavsiye edecektir. Bu pek uzun sürmez; daha önceki âşıklar da senin en iyi dostların haline gelir.

İşte ben de, Prater'de gözüme çarpan bir güzelin peşine takılmıştım biraz evvel. Burada, kalabalık, kızakları görmek için üst üste yığılmıştı ve o güzelin kapısına kadar ona hiçbir şey söylemeden gitmiştim, çünkü günün ortasıydı. Bu çeşit maceralar çok eğlendiriyor beni. Evin karşısında, iyi ki bir kahvehane vardı. Akşama doğru, yeniden oraya gidip pencere kenarına kuruldum tabii. Tahmin ettiğim gibi, o güzel kadın, dışarı çıkmakta gecikmedi. Ardından gittim, bir şeyler söyledim ona; yoldan geçenlerin dikkatini çekmemiz için kendisine kolumu vermemi istedi sadece. Sonra çeşitli mahallelerde dolaştırdı beni; önce Kohlmarkt'da bir dükkâna girdik, oradan kısa bir eldiven aldı; sonra bir pastacıya girdik, aldığı pastanın yarısını verdi bana; en sonunda kapısından çıktığı evin önüne getirdi, eşikte bir saat kadar konuştu ve ertesi akşam gelmemi söyledi. Ertesi gün, hiç şaşmadan geldim, kapıya vurdum ve ansızın, başka iki genç kızla koyun postu ve az çok Ulahlarınkine benzeyen başlıklar giymiş üç erkeğin ortasında buldum kendimi. Beni çok samimi karşıladıkları için oturmaya hazırlanıyordum, ama nerde! Mumlar söndürüldü ve kenar mahallede uzak bir yere doğru yola koyulduk. Adamlardan birinin kadın arkadaşı olmadığı halde, kimse dünkü avım için benimle tartışmadı ve sonunda dumana boğulmuş bir meyhaneye ulaştık. İçeride, Viyana kentini paylaşan yedi ya da sekiz milletten insanlar, herhangi bir eğlence için toplanmış görünüyorlardı. Burada, yıllanmış beyaz şarap karıştırılmış tatlı kırmızı şarabın bol bol içildiği besbelliydi. Bu karışımdan biz de birkaç karafaki aldık. Hiç de fena bir şey değildi. Salonun dibinde, yüksek bir yerde, ne idüğü belirsiz bir dilde halk türküleri söyleniyordu; ama bu dili anlayanlar çok hoşlanıyor gibiydi bunlardan. Kadın arkadaşı olmayan adam yanıma oturdu ve bu ülkede pek az rastlanan güzel bir Almancayla konuştuğu için sohbetinden çok memnun oldum. Birlikte geldiğim kadın ise, karşımızdaki gösteriye dalıp gitmişti. Gerçek komediler oynanıyordu burada. Sahneye çıkan dört ya da beş erkek şarkıcı, bir sahneyi canlandırıyorlar ve giysilerini değiştirerek yeniden ortaya çıkıyorlardı. Aralarına korolar ve şiirler katılmış bütün halindeki piyeslerdi bunlar. Ara verildiğinde, Moldavyalılar, Macarlar ve Bohemyalılar, bol bol tavşan ve dana eti yiyordu. Yanımdaki kadın, kırmızı ve beyaz şarabın etkisiyle yavaş yavaş canlanıyordu. Bu haliyle daha hoştu, çünkü aslında biraz solgun yüzlüydü. Gerçek bir Slav güzeliydi

bu; belirgin ve güçlü yüz hatları, karışmamış bir ırktan olduğunu belli ediyordu.

Buradaki en güzel kadınların, halktan ya da yüksek soylu sınıftan kadınlar olduğunu da belirtmek gerekir. Temsil saatini beklediğim bir kahvehaneden yazıyorum sana; ama mürekkep çok kötü ve gözlemlerimin devamını erteliyorum.

VIII. GÜNLÜĞÜN DEVAMI

Otuz bir Aralık, Aziz-Sylvestre günü. – Hoffmann'ın tam o gün dediği gibi[39], *nöbet şekerinin* acayip ve mahrem danışmanı! Bu ünleme ne münasebetle yer verdiğimi anlayacaksın.

Sana, basamakları öylesine eskimiş, ayağını daha birincisine attığında, hiç de istemeden en aşağa indiğin, bir yıllanmış şarap testisiyle bir taze şarap testisi arasında bir masaya oturduğun ve öteki uçta, hayli ciddi bir şekilde tartışan "yansısını kaybetmiş adam"ın ve "gölgesini kaybetmiş adam"ın[40] bulunduğu dumana boğulmuş meyhaneden ve de harika içki mahzeninin dibinden yazmıyorum. Ama, Brême'deki *Ratskeller* ya da Leipzick'teki *Auersbach*'tan[41] daha az dumanlı olmayan, ama daha hoş bir meyhaneden söz edeceğim. Portre-Rouge yakınında keşfettiğim ve sana betimlemesini yapmamın iyi olacağı bir içki mahzeni burası; önceki mektubumda da bu içki mahzeninden biraz söz etmiştim... İşte, aşklarımın başlangıcı, orada bir taslak gibi hafifçe beliriyordu.

Burası, gerçekten geniş ve çok derin bir içki mahzeni; kapının sağında üstünde bir yığın kalaylı kap bulunan ve bir korkulukla çevrili tezgâh yer alıyor; oradan, Bavyera ya da Bohemya'nın eşsiz birası ve acayip isimlerle birbirinden ayrılan kırmızı ya da beyaz Macar şarabı, sel gibi akıyor. Girişin solunda, üzerinde etler, pastalar ve şekerlemeler bulunan büyük bir büfe var, üstünde de Viyanalıların çok sevdiği bir yemek olan *würschell* de tütüp duruyor. Kıvrak kadın garsonlar, yemekleri masa masa dağıtıyorlar, erkek garsonlar ise, daha yorucu olan bira ve şarap servisini yapıyorlar. Herkes, içki iştahını kabartan anasonlu ya da tuzlu çöreklerden alarak yiyor akşam yemeğini. Hem mekân sahibinin ofisi hem de aktörlerin kulisi olan bu ilk salonda çakılıp kalmayalım. Zaten burada, pabuçlarını giyen dansözlerden, makyaj yapan ve âşık rolü oynayan genç oyunculardan ve figüran elbiseleri

giymiş askerlerden başka bir şey yok. Vals yapanların vestiyeri, müzik ve dans düşmanı köpeklerin sığınağı ve de piyese, valse ya da şarkılara ara verildiğinde, güzel kokularını, Doğu meyvelerini ya da Miedling semtinin büyük piyangosunun sayısız biletini satmaya çalışan Yahudi tüccarların yeri burası.

Ana salona girmek için, birçok basamak çıkmak ve kalabalığı yarmak gerekiyor. Muntazam tonozlu ve her tarafı kapalı sıradan bir galeri gibi burası; duvarlar boyunca tıkış tıkış masalar görünüyor, ama orta yeri, dans için ayrılmış. Dekorasyon, renkli çakıl ve deniz kabuklarıyla yapılmış; dipte de müzisyenlerin ve aktörlerin arkasında, asma dalından kafesli bir çeşit beşik var. Topluluk ise, bizim diyeceğimiz gibi pek karmakarışık; ama rahatsız edici bir şey yok; çünkü, giysiler kötü olmaktan çok gösterişli ve kaba. Macarların çoğu, rütbelerini gösteren göz kamaştırıcı ipek şeritli ve iri gümüş düğmeli yarı-askeri giysiler içinde; Bohemya köylülerinin uzun beyaz paltoları, şeritler ya da çiçeklerle taçlandırılmış küçük ve yuvarlak şapkaları var; Styrie yöresinden olanlar, tüylerle süslenmiş yeşil şapkaları ve Tyrol avcısı kostümleriyle dikkati çekiyor; Sırplar ve Türkler, Avusturya'yı oluşturan onca halkın bu acayip topluluğuna daha nadiren katılıyorlar ve bu halklar arasında gerçek Avusturyalı nüfusu belki de en az olanı.

Kadınlara gelince, giysileri yarı Grek olan Macarlar bir yana, hemen hepsi çok sade giyimli; hemen hepsi de güzel, bedenleri kıvrak ve biçimli; çoğu da sarışın, tenleri şahane ve benzersiz bir hevesle kendilerini valse bırakıyorlar. Orkestra ilk notaları çalınca, yarısı içilmiş bardaklarını ve bitmemiş yemeklerini bırakarak masalardan fırlıyorlar ve o anda, gürültü ve yoğun tütün dumanı içinde, bilmediğim bir vals ve hızlı hareketler anaforu başlıyor.

Vals bitince, yeniden yiyip içmeye başlanıyor ve işte, erkek şarkıcılar ya da panayır cambazları, salonun dip tarafında, üstü örtülü ve mumlarla aydınlatılmış bir çeşit tezgâhın arkasında ortaya çıkıyor; ama çoğunlukla, bu pek hazırlanılmadan oynanan bir dram ya da komedi temsili. Hem tiyatroya hem de meydan oyununa benziyor; ama piyesler hemen her zaman çok eğlendirici ve büyük bir canlılık ve doğallıkla oynanıyor. Kimi zaman, *Pantalone e Pulcinella* gibi İtalyanvari komik-operalar da seyrediliyor. Çok dar olan sahne, olayların gelişmesini canlandırmak için her zaman yeterli

olmuyor; bu durumda aktörler, birçok noktadan birbirlerine cevap veriyorlar; çarpışmalar, salonun tam ortasında kostümlü figüranlar tarafından canlandırılıyor; tezgâh, korsanların saldırdığı yelkenli ya da kuşatma altındaki kent yerine geçiyor. Bu giysiler ve mizansen dışında, Shakespeare dönemindeki Londra tiyatrolarındakinden daha fazla dekor yok; hatta o zamanlar şurada bir kent, orada bir orman olduğunu belirten yazılı levhalar bile yok burada.

Komedi ya da fars olsun, piyes sona erince, oyuncuların her biri, halktan bir havayla, hemen hiç değişmeyen şarkı nakaratları söylüyor seyircilere; bu da birçok Viyanalı'yı çok hoşnut ediyor gibi görünüyor. Daha sonra, sanatçılar, salonda dağılıp, tebrikleri ya da Avusturya paralarını almak için masa masa dolaşıyorlar. Aktristlerin ya da şantözlerin çoğunluğu hayli güzel, hiç çekinmeden gelip masalara oturuyorlar; hiçbir işçi, öğrenci ya da asker, kendi kadehlerinden içki vermekten geri kalmıyor onlara; bu zavallı kızlar dudaklarını ıslatmaktan başka bir şey yapmıyorlar; ama bu onların geri çeviremediği bir nezaket.

Bu halkın, zeki ve ince zevkleri böyle işte dostum. Sanıldığı gibi, bira ve tütünle hiç de aptallaşmıyor bu insanlar. Hepsi, şakacı, şairane; efendiliği ve ağırbaşlılığı daha da ağır basan bir İtalyan gibi meraklı. Bütün duyuları aynı zamanda harekete geçirmek ve masayı, müziği, tütünü, dansı ve tiyatroyu bir araya getirmekle yükümlüymüş gibi görünen bu gereksinimin üzerinde durmak gerekir.

Bu meyhanelerden çıkıldığında, kapının üzerinde her zaman büyük bir haç ve çoğunlukla da bir köşede, yaldızlı pullar giydirilmiş balmumu bir aziz tasviri bulunduğunu görmek şaşırtıyor insanı. Gerçek şu ki, İtalya'da olduğu gibi burada da din, neşelenmeye ve haz duymaya karşıt değil. Kilise nasıl sıklıkla şölen ve sevgi düşünceleri uyandırırsa, meyhanenin de ciddi bir havası var. Sekiz gün önce, Noel gecesinde, bizim için biraz garip olan bu uzlaşmaya tanıklık ettim. Bayram yapan halk, kiliseden baloya nasılsa öyle gidiyordu; sokaklar da, yaprakları mumlar, pastalar ve şekerlemelerle süslenmiş köknar dalları taşıyan çocuklarla doluydu. Bunlar, Noel ağaçlarıydı ve o kadar çoktular ki, Macbeth'in önünde yürüyen hareketli ormana benziyorlardı. Kiliselerin ve özellikle Aziz-Étienne'in içi, şahane ve pırıl pırıldı. Hayranlık duyduğum şey, bayramlık elbiselerini giymiş büyük kalabalık, koro yerinin ortasında parıldayan gümüş mihrap, sütunlar

boyunca uzanan ince uzun parmaklıklara adeta asılmış olan yüzlerce müzisyen değil, ama olağanüstü bir ilahide bütün sesleri birleştiren içtenlik dolu eşsiz inançtı. Binlerce sesin oluşturduğu bu koro, kilise ilahicilerinin pes ve tiz perdeler arasında durmadan gezinmelerine ve dindarların çatlak seslerine alışmış biz Fransızlar için gerçekten şaşırtıcıydı. Daha sonra, tribünlerden orkestranın kemanları ve trompetleri, kantatrislerin sesleri duyuluyordu ve âyinin ihtişamı göz kamaştırıyordu; bizim şüpheci insanlarımıza, pek az dindarca görünecekti bütün bunlar kuşkusuz. Ama pek az insanın inanmayı ve uygulamayı kendine layık gördüğü, öylesine asık suratlı, öylesine kıskanç, ölüm ve yoksunlukla dolu bir Katoliklik fikri sadece bizde var.[42] Din, sevimli ve kolay olduğu, fedakârlıktan çok inanç talep ettiği için Avusturya'da da, İtalya'da, İspanya'da olduğu gibi, geniş ve derin etkisini koruyor.

İşte böylece, ilk inananlar gibi, *mutlu doğum* Tanrısı'nın ayaklarının dibinde sevinip neşelenmeye gelmiş olan bütün bu gürültücü kalabalık, bayram gecesini ziyafetlerle ve danslarla sona erdirmeye gidiyordu. Dini inancın herkes tarafından ciddiye alındığı ülkelerde yapılması gereken ve bizim Kilisemizin yasakladığı bu törenlerde bir kez daha bulunduğum için kendimi kutluyordum.

Son maceramın nasıl sona erdiğini bilmek istediğini hissediyorum. Daha önce olup bitenlerin hepsini sana yazdığım için hata ettim belki de. Ülkesini ancak, meyhanelerde temsil eden, biraya ve acayip izlenimlere düşkün olduğu için kolay aşklara sürüklenen bir zavallı, bir hödük, bir zibidi seyyah etkisi bırakmışımdır üzerinde. Onun için, daha önemli maceralara geçeceğim birazdan... ve daha önceki maceralarıma gelince, onların ayrıntılarını sana art arda yazmadığım için esef ediyorum; ama çok geç artık. Günlüğümün çok gerisinde kaldım ve sana o zaman içtenlikle ve ayrıntılarıyla yazmam gereken bütün o küçük olayları, bugün yeniden yakalayamıyorum bile. Şunları öğrenmekle yetin lütfen: O akşam, hanımı geç saatte evine götürürken, Faust'un finosu gibi koşan ve azgın bir hali olan bir köpek aşkımızın içine burnunu soktu. Güzel hanım, sırılsıklam olmuş bu köpeği okşamaya koyuldu ve daha sonra, hiç kuşkusuz sahiplerini kaybetmiş olduğunu ve onu eve almak istediğini söyledi bana. Ben de içeri girmek istedim, ama 1814 istilasını aklıma getiren kesin bir tonla *nicht* ya da daha doğrusu *nix*! dedi. Bu allahın belası fino uğursuzluk getirdi bana, dedim kendi kendime. O olmasaydı, eve kabul edilecektim kuşkusuz.

Eh işte! Ben de köpek de içeri giremedik. Kapı yeniden açıldığı zaman köpek, hayali bir yaratıkmış gibi kaçıp gitti ve güzel hanım, ertesi gün için randevu verdi bana.

Ertesi gün, öfkeliydim, canım sıkılmıştı; hava çok soğuktu; işim vardı. Saatinde değil, ancak gün içinde daha geç gidebildim. Bir herif kapıyı açtı ve Cazotte'un devesi gibi *Che vuoi?*[43] (Ne İstiyorsun?) diye sordu bana. Ama ondan daha az korkutucu olduğu için cevap vermeye hazırdım: Ben bayan... Aman Tanrım! Sevgilimin adını bilmediğimi farkettim. Oysa, sana söylediğim gibi, üç gündür tanıyordum onu. Bir şeyler mırıldandım. Adam bir hilekârmışım gibi bakıyordu bana. Tamam, tamam, gidiyorum. Çok iyi.

Akşam üzeri evin çevresinde dolaşmaya başladım; içeri girmek üzereyken gördüm onu; özür diledim ve kibarca şöyle dedim: Bayan, adınızı şimdi sorsam kabalık etmiş olur muyum? —Vhahby. — Özür dilerim, anlamadım. — Vhahby. — Ha! Evet, o ad, ama yazmalı. Tamam oldu; Bohemyalı mısınız, yoksa Macar mı? Bu sevgili çocuk, Ollmutz'dan[44]... Vhahby, tam bir Bohemyalı adı, ama bu kız sarışın ve çok tatlı, adını da, ana dilinde konuşan bir kuzu gibi yumuşak bir şekilde söyledi.

Bu iş böyle uzayıp gitti işte; bu kadınla uğraşmak gerektiğini hissediyordum. Bir sabah onu görmeye gittim; heyecanlı bir şekilde, — Tanrım, hasta o! dedi. — O kim? — O zaman, kendisininkini kadar Bohemyalı olan bir ad söyledi ve ekledi: Girin içeri. İkinci odaya girdim ve gösteriyi seyretmek için meyhaneye gittiğim akşam bizimle birlikte olan ve opera-komik avcılarının kıyafetinden giyen iri yarı adamı bir yatakta uzanmış durumda gördüm. Bu oğlan, çok memnun olduğunu göstererek karşıladı beni; yatağın yanına yatmış koskoca bir tazı vardı. Ne söyleyeceğimi bilmeden şu kelimeler döküldü dudaklarımdan: İşte güzel bir köpek; hayvanı okşayıp onunla konuşmaya başladım, uzun sürdü bu. Yatağın yukarısında, beyefendinin tüfeği göze çarpıyordu, ama içtenliği besbelli olduğuna göre tatsız bir şey sayılmazdı bu. Ateşi olduğunu ve av çok bereketli olduğu için bunun canını sıktığını söyledi bana. Ben de dağ keçisi avlayıp avlamadığını sordum saflıkla. Bunun üzerine, çocukların bir köşede oynayıp durdukları ölü keklikleri gösterdi bana –Ah bayım, çok güzel bu–. Hanım geri dönmediği için konuşmayı devam ettirmek amacıyla kibar bir şekilde şöyle dedim: Peki bu çocuklar çok mu akıllı? Niçin okula gitmiyorlar? Avcı şöyle cevap verdi: Çok küçük onlar. Ben de, ülkemde,

çocukların çok küçük yaşta okula gönderildiğini söyledim. Bu eğitim yöntemi konusunda açıklamalar yapmayı sürdürdüm. Bu arada, Vhahby, elinde bir tasla içeri girdi; avcıya sordum: Kınakına mı bu (ateşi olduğu için tabii)? Şöyle cevap verdi: Evet; – anlamamıştı herhalde; çünkü hemen sonra, tasın için ekmek doğramaya başladı; kınakına çorbasının içine ekmek doğrandığını hiç duymamıştım ve aslında, et suyu çorbasıydı bu. Çorbasını içen bu oğlanın görünümü, benim bu durumla ilgili olarak yazdıklarım kadar az eğlenceliydi kuşkusuz... İşte bana verilen güzel randevunun ne olduğunu görüyorsun. Avcıyı selamladım ve ona sağlık dileyerek öteki odaya geçtim. Ah, evet dedim, bizim genç Bohemyalı hanıma; bu hasta bay, sizin kocanız mı? — Hayır. — Erkek kardeşiniz mi? — Hayır. — Âşığınız mı? — Hayır. — Peki öyleyse, ne bu adam? — Avcı. İşte hepsi bu kadar. Sorularımın derinine inmek için ikinci odada üç yatak olduğunu ve hanımın bana bunlardan birinin kendi yatağı olduğunu ve beni kabul etmesinin de bundan dolayı olanaksız olduğunu belirtmek gerekir. Doğrusu, ben bu adamın burada ne yaptığını hiçbir zaman anlayamadım. Ama, ertesi gün gelmemi söyledi yine de; ne var ki eğer bunun gerekçesi avcının konuşmalarından tat almaksa, onun iyileşmesini beklemenin daha doğru olacağını düşündüm. Vhahby'i ancak sekiz gün sonra yeniden gördüm; böyle çıkıp gelmeme, uzun süredir evine uğramamamdan daha fazla şaşmadı. Avcı iyileşmiş ve dışarı çıkmıştı... İnsanlardan kaçmasının nedenini anlayamıyordum bir türlü. Çocukların, öteki odada olduğunu söyledi bana. — Sizin çocuklarınız mı bunlar? — Evet. — Hey Tanrım! Üç tane çocuk, başaklar ve bu kadın kadar sarışın hepsi. Bunu öyle saygıdeğer buldum ki, bu zamana kadar bir daha gitmedim eve; istediğim zaman gideceğim. Üç çocuk, avcı ve Bohemyalı kadın, yerlerinden kıpırdamamış olacaklar; – vaktim olunca yeniden döneceğim oraya.

IX. GÜNLÜĞÜN DEVAMI

İşte hayatım böyle; her sabah kalkıyorum ve benim gibi Kara-Kartal'da kalan İtalyanlarla selamlaşıyorum; bir yaprak sigarası yakıyorum ve Leopoldstadt mahallesinin uzun sokağından aşağı iniyorum. Bizi merkezi kentten ayıran küçük *Vienne* ırmağının rıhtımına bakan köşelerde, iki kahvehane yer alıyor. Buralarda, Heinrich Heine'nin deyişiyle, *sivri burunlu* ve bir arı topluluğunu andıran İsrailliler var; bazıları açık havada, daha zengin olan ötekiler ise kahvehanelerde, bir çeşit borsa kurmuşlar. Ve

orada hâlâ, harika sakallar, az çok yağ lekeli, uzun, siyah ipekten redingotlar görülüyor ve şairimizin deyişini haklı çıkaran sürekli bir vızıltı duyuluyor. Bunlar gerçekten de, bal arılarının ve eşek arılarının karmakarışık olduğu oğullar.

Sabahleyin, bu kahvehanelerden birinde ufak bir bardak *kirchenwasser* içmek çok hoş; daha sonra kentin tahkimli limanı Rothenthor'a ulaştıran *Pont-Rouge* üzerinde aylaklık edilebilir. Ama, duvarın köşesindeki tiyatro afişlerini okumak için şu hafif meyilli inişte duralım biraz. Burada, Paris'te olduğu kadar afiş var. Bu yörenin Comédie-Française'i olan Burg-Theater, *klasik* Alman tiyatrosunun Corneille'i ve Racine'i olan Goethe ve Schiller'in piyeslerinin afişlerini asmış; ondan sonra, Meyerbeer'den, Bellini'den ya da Donizetti'den temsiller veren *Kärntnertor-Theater* ya da Porte-de-Carinthie tiyatrosu geliyor; daha sonra, genellikle Fransızcadan çevrilen melodramlar ve vodviller oynatan *an der Wien* (Viyana'dan) tiyatrosu var; daha sonra, Josephstadt ve Leopoldstadt tiyatroları gibi başkaları, daha önce sana sözünü ettiğim gösteri- kahvehaneleri de çabası.

Akşamı nasıl geçireceğime karar verdikten sonra, kalenin aşağısındaki Porte-Rouge'dan geçtim, sola dönüp bir *Gastoffe*'ye yöneldim. Burada *Tokaïer-Wein* (Tokay şarabı) büyük bardakları altı kreutzer'e satılıyor ve bir parça limonla lezzetlendirilen koyun ya da domuz pirzolasıyla çok iyi gidiyor.

Bu lokantada çok hoş bir ödeme tarzı var; kasa yok, aşağı yukarı 17 Fransa sol'ü değerinde ufak kreutzer'ler veriliyor. Bunlar yalnızca bozukluk olarak kullanılıyor; ayrıca kağıt parayla ödeme yapılıyor. 1 franktan akıl almayacak kadar büyük miktarlara kadar yükselen bu şirin kağıt paralar şaşılacak kadar kusursuz gravür baskılarıyla süslenmiş ve portföyünüzü şenlendiriyor. *Austria* (Avusturya) diye adlandırılmış zarif bir kadın profili, bu tasvirlerden ayrılmanızdan ötürü derin bir esef ve yenilerini elde etme konusunda büyük bir istek duymanıza yol açıyor. Ama bu kağıt paraların iki çeşit olduğunu, birisinin, değerin yalnızca yarısına sahip *itibari* para, ikincisinin siyasal durum ve koşullara göre pek az değer değiştiren *reel* para olduğunu söylemek gerekir.

Genel olarak, öğle yemeğimden sonra, hemen yanındaki çarşılar dolayısıyla çok canlı olan *Rothenthurmstrasse* sokağını izliyorum ve oku Avrupa'nın en yükseği olan Viyana'nın ünlü katedrali Stephansdom'un

meydanına kadar yürüyorum.[45] Ama bir zamanlar, Fransız ordusunun bir top güllesiyle vurulduğu için okun ucun biraz eğrilmiş. Bu anıtın damı cilalı tuğlarla yapılmış parlak bir mozaik gibi ve güneşin ışınlarını uzaklara yansıtıyor. Koyu renkli taşları, feodal mimarinin görülmedik inceliklerini göz önüne seriyor. Bu ulu anıtı solunuzda bırakıp ilerlediğinizde, bir kavşağa varıyorsunuz; sokaklardan birincisi Porte–de-Caranthie'ye, ikincisi *Mahl-Markt*'a ve üçüncüsü, Graben'e yöneliyor. İlk iki sokağın köşesinde, hikâyesi çok garip olan bir çeşit sütun var. *Stock-im Eisen* diyorlar ona. Bu bildiğimiz bir ağaç kütüğü ve söylendiğine göre, Viyana'nın inşa edildiği yerdeki ormanın içindeymiş. Bir kakma işi haline gelen bu saygıdeğer kütük, bir kuyumcunun camekânında dini bir titizlikle koruma altına alınmış. Viyana'ya gelen her zanaat loncası üyesinin bu ağaca bir çivi çakması gerekiyormuş. Aradan yıllar geçtiği için, kütüğe bir tane daha çivi çakmak olanaksız hale gelmiş ve bundan ötürü de, gelenler arasında bu konuda bahse giriliyormuş.

İşte, Graben'in üzerindeyiz; burası, Viyana'nın merkezi ve gösterişli meydanı; dörtgen şeklinde ve bu da, kentin bütün meydanlarının formu zaten. Evler, onsekizinci yüzyıldan kalma; bezemeler, çakıltaşı ve deniz kabuğundan. Tam ortada, topu olan bir hacıyatmaz oyuncağına benzeyen anıtsal bir sütun var. Top, üzerinde yaldızlı melekler bulunan kabartma bulutlardan oluşuyor. Sütunun kendisi, Süleyman mabedi üslubundaki gibi burmalı; çiçek ve yaprak zinciri kabartmalarla, şeritlerle ve simgelerle kaplı. Paris'in en görkemli semtlerinin göz kamaştırıcı mağazalarını gözünün önüne getir şimdi. Dükkânların çoğu, burada Fransız kolonisi denen ve son moda eşya satan tüccarlar tarafından işletildiği için yapacağın karşılaştırma çok doğru olacaktır. Meydanın ortasında, arşidüşes Sophia'ya adanmış bir mağaza var ve kapıdaki renkli tabelaya bakılırsa, herhalde çok güzel bir kadınmış.

Bundan sonra, Kohlmarkt'ın başlıca kahvehanesine varmam için, küçük bir sokaktan geçmem lazım ve arkadaşın orada, *harman* denen şeyin tadını çıkaracak ve bu da, sansürün izin verdiği Fransızca gazeteleri okurken, ayaklı bir bardakla verilen sütlü kahveden başka şey değil.

11 Ocak. – Ötekilerden çok daha az zarif olan ve huzurumu bozan bir macera konusunda seni bilgilendirmek zorunda olduğumu düşündüğüm için, burada, gün içinde keyif aldığım şeyleri anlatmaya ara veriyorum.

Avusturya başkentinde, bir yabancının ikametini birkaç haftadan daha fazla uzatmasının çok zor olduğunu bilmende yarar var. Yapabileceğin borçlara kefil olacağını söyleyen bir banker bulma titizliğini göstermemişsen, yirmi dört saat bile kalamazsın. Ondan sonra da siyaset sorunu söz konusu.[46] Daha ilk günlerden, yaptığım her şeyin izleniyor olduğu kuşkusuna kapılmıştım... Yabancı bir kentin sokaklarını ne kadar hızlı ve araştırma hırsıyla dolaştığımı bilirsin. Dolayısıyla, casusluk mesleğinin benimle başı derde girecekti kuşkusuz.

Evet sonunda, tatsız bir sarışın herifin sürekli olarak benimle aynı yolları izler göründüğünü farkettim. Kararımı verdim; bir pasaja girdim, sonra ansızın durdum ve geri dönünce gölgem gibi olan bu bay ile burun buruna geldim. Adam soluk soluğaydı.

“Kendinizi bu kadar yormanız gereksiz, dedim adama. Benim çok hızlı yürüme alışkanlığım vardır; ama adımlarımı sizinkilere göre ayarlayıp ahbaplığınızdan zevk alabilirim!”

Zavallı adam çok sıkılmışa benziyordu; yatıştırdım onu, Viyana polisinin, yabancılara ve özellikle Fransızlara karşı ne kadar ihtiyatlı davranmak zorunda olduğunu bildiğimi söyledim. Ayrıca, müdürünü görmeye gideceğimi ve niyetlerim konusunda kendisini rahatlatacağımı da ekledim.

Bu emir kulu, pek cevap vermedi bana ve kötü Almancamı anlamıyormuş gibi göründü.

Bu konuda içinin rahatlaması için, bir gazeteci dostumun, Viyana polis şeflerinden birine yazılmış mükemmel bir tavsiye mektubu vermiş olduğunu söylemeliyim sana. Bu mektuptan, ancak vahim bir durumda yararlanacağım konusunda söz vermiştim kendime. İşte böyle bir sonraki gün Polizeidirektion’a doğru yollandım.

Çok iyi karşılandım: Sözünü ettiğim polis şefi baron S***, insanın gençlik çılgınlıklarından sonra *yola gelmesi* gibi, yaşlanınca polise katılmış olan eski bir lirik şair, *Tugendbund*’un[47] ve gizli cemiyetlerin eski bir üyesiydi. Birçok Alman şairi de bu duruma düşmüştü. Zaten Viyana’da polisin, bu çeşit saf değiştirmeleri başka yerlerdekinden çok daha iyi açıklayan babacan bir yanı vardır.

Edebiyattan konuştuk ve baron S***, sakıncalı bir kimse olmadığımdan emin olduktan sonra bir çeşit yakınlık göstermeye başladı bana.

“Biliyor musunuz?”, dedi bana, “Maceralarınız inanılmaz derecede eğlendiriyor beni.

— Hangi maceralar?

— Arkadaşınıza çok hoş bir şekilde anlattığınız ve Paris’e gönderilmek üzere buradan postaya verdiğiniz maceralar.

— Ha! Okuyor muydunuz onları?

— Oh! Endişelenmeyin canım, yazışmanızda sizi tehlikeye düşürecek bir şey yok. Zaten hükümet, entrikalar çevirmeyip de bu güzel Viyana kentinin hazlarından coşkuyla yararlanan yabancılara büyük önem verir.”

İstediğim zaman tekrar gelmemi ve polise muhalif gazeteleri okumamı da söyledi sonunda... Çünkü orası İmparatorluğun en serbest yeriydi... Orada, tehlike olmaksızın her şeyden konuşulabilirdi.

Viyana, XVIII. yüzyıl ve örneğin 1770 yılının Paris’i gibi bir izlenim bıraktı üzerimde ve ben, parlak bir aristokrasi ile kaygısız gibi görünen bir ahaliyle ikiye ayrılmış haldeki bu toplumda, yolunu şaşırmış yabancı bir şair gibi görüyordum kendimi. Ama Paris’in eski halkını temsil etmesi için Viyana aşağı sınıfında eksik olan şey, ırk birliği. Slavlar, Macarlar, Tyrollüler, Illyrialılar ve başkaları, farklı milliyetleriyle çok meşguller ve ilkelerinin birbirine yaklaşabilecek olduğu durumda bile aralarında anlaşabilme olanağından yoksunlar. Üstelik, ihtiyatlı ve tecrübeli olan imparatorluk polisi, boş gezen bir tek işçinin bile kentte kalmasına izin vermiyor. Bütün meslekler korporasyonlar halinde örgütlenmiş; yabancılar için geçerli olan kurallar, taşradan gelen işçi için de geçerli aşağı yukarı. Böyle bir işçinin, davranışı ve girebileceği borçlar konusunda güvence veren bir patron ya da kentte oturan saygın bir kişi tarafından tavsiye edilmesi gerekiyor. Bu güvenceyi sağlayamazsa, anıtları ve başka ilginç şeyleri görmesi için yirmi dört saatlik kalma izni veriliyor ona. Sonra, işçi tezkeresi, istediği bir başka kente gidebileceği belirtilerek imzalanıyor ve tabii, orada da aynı güçlüklerle karşılaşıyor. Karşı çıkmaya kalkışırsa, doğduğu yere gönderiliyor, oranın belediyesi yardım ediyor ona ve eğer

kentlerde sanayi alanında işsizlik varsa, genelde tarım alanında çalıştırıyor onu.

Bu yönetimin, tamamen despotça olduğunu kabul ediyorum, ama Avusturya'nın, Avrupa'nın Çin'i olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir. Ben bu ülkenin Çin Seddi'ni geçtim... ve burada okumuş mandarinler olmamasına esef ediyorum sadece.

Zekânın egemen olduğu o tür bir örgütlenme, hiç kuşkusuz daha az sakıncalı olacaktı. Voltaire'in ve Ansiklopedistlerin fikirlerinin etkisi altında kalmış olan filozof imparator II. Joseph'in çözmeye çalıştığı sorun da buydu zaten. Bugünkü yönetim, bu geleneği despotça devam ettiriyor, ama felsefi düşünceden yoksun olduğu için, sadece *Çinli* olarak kalıyor.

Gerçekten de, okumuş yöneticilerden bir hiyerarşi kurmak, çok güzel bir fikir olabilir; ama veraset geleneğinin ağır bastığı bir ülkede, bir okumuşun oğlunun da bir okumuş olduğu düşüncesi çok yaygın. Bu çocuk, gerekli eğitimi alıyor, okulda öğretildiği üzere manzumeler ve trajediler yazıyor, kendisinden hiçbir şey istenmeden, babasının zekâsının ve işinin vârisi oluyor. Eğer hiçbir yeteneği yoksa, eğitmeninin yardımıyla bir şiir kitabı ya da kahramanlıkları konu edinen bir trajedi ortaya koyuyor ve yine aynı sonuç elde ediliyor.

Bu, okumuşlara Avusturya soylu sınıfı tarafından sağlanan ayrıcalıkların ne kadar akıldışı olduğunu kanıtlar, nitekim ben, en ünlü Alman yazarlarının, değerleri bilinmeden zavallı bir halde olduklarını ve ufak tefek işlerde çalışarak hor görülmüş bir seçkinliği çekmek zorunda olduklarını gördüm.

Adı, belki de Viyana'dan çok Paris'te ünlü olan bu yazarlardan birine yazılmış bir tavsiye mektubu vardı cebimde; çalıştığı bakanlık bürosundaki gösterişsiz köşesinde onu bulmak için çok zahmet çektim.[48] Ancak onun gibi bir yetenek sahibi sayesinde girmek isteyeceğim salon toplantılarına beni de götürmesini rica etmek istiyordum; ama verdiği cevap beni hem şaşırttı hem de üzdü. "Kendiniz gidin ve bir yabancı olduğunuzu söyleyin yeter, dedi. Çok iyi karşılanacaksınız, burada iyidir herkes ve Fransızları kabul etmekten mutluluk duyarlar; yeter ki, hükümete ters düşen kimseler olmasınlar. Bizim gibi zavallı şairlere gelince, biz, hangi hakla prensler ve bankerler arasında kendimizi göstereceğiz?"

Bu itiraf ve insanlardan kaçmadan kaynaklanan bu alaycılık içime işlemişti. Oysa kader, bu ünlü yazara, değerinin ne olduğunu bildiği halde yeteneğine sadece kuru defne yaprakları layık gören bir toplumda, pespaye bir işi zorla kabul ettirmişti.

Sanatçıların durumu farklı; yapay bir sempati ve hayranlıkla kendilerini karşılayan soylu kimseleri doğrudan eğlendirme avantajları var onların. Onları koruduklarını herkese göstererek şişinen büyük senyörlerin yakınlığını ve dostluğunu kazanabiliyorlar. Ama enstrümanlarını, *ekmek teknelerini* de getirmeleri gerekiyor; işin sefil yanı da bu.

18 Ocak. – Viyana halkının zevk aldığı şeylerden biraz daha söz edelim; bu daha keyifli. Karnaval yaklaşıyor, ötekilerden daha eğlenceli olan Sperl ve Birn balolarına sık sık gidiyorum; bunlar, özellike burjuva sınıfı için. İhtişamla dekore edilmiş mekânlar buraları. Kadınların giyimi çok daha iyi, yani aşağı sınıfların kadınlarından çok daha Parisli havası içindeler; ötekiler, yosmalar sınıfını temsil ediyor burada. Meyhanelerde olduğu kadar hareketli ve çılgın valsler yapılıyor ve hareket ettirdikleri tütün bulutu da daha az yoğun değil.

Sperl'de de, dansın ve müziğin ortasında öğle ya da akşam yemeği yeniyor her zaman; bu koşuşturmaca yemek yiyenleri rahatsız etmeden masaların çevresinde sürüp gidiyor.

Sana, Viyana halkının sadece kış mevsimi eğlencelerinden ve zevklerinden bahsedebildiğim için esef duyuyorum doğrusu. Prater'i yeşilliklerinden yoksun halde gördüm ancak, ama yine de güzelliklerini kaybetmiş değildi; özellikle karlı günlerde, çok güzel bir manzarası var; halk, her şeyden önce koruların çıplaklığı yüzünden güzelliğini yitirmiş olan çok sayıda şık kahvehaneyi, gazinoyu ve pavyonu dolduruyor. Karaca sürüleri, karınlarının doyurulduğu bu parkta serbestçe dolaşıyor yeniden ve Tuna'nın birçok kolu, ormanları ve çayırları adalar şeklinde birbirinden ayırıyor. Sol tarafta, Viyana'dan Brünn'e giden yol başlıyor. Bir kilometre kadar uzakta akıyor Tuna (çünkü Viyana, Strasbourg'un Ren üzerinde olduğundan daha fazla Tuna üzerinde değil). Bu başkentin Champs-Elysées'si böyle işte.

Dolaştığımda, Schönbrunn bahçeleri de daha az kasvetli değildi. Schönbrunn, Viyana'nın Versailles'ı; yakınındaki Hietzing köyünde, her

Pazar günü neşeli gruplar buluşuyor. Oğul Strauss, Hietzing gazinosunda bütün gün orkestrasını yönetiyor ve akşamüstü de Sperl'de valsleri yönetmek için oradan dönmekten geri kalmıyor. Hietzing'e ulaşmak için Schönbrunn sarayının avlusundan geçmek gerekiyor; girişi mermer ejderhalar koruyor; bu ıssız ve ihmal edilmiş saray, baştan aşağı XVIII. yüzyıl zevkiyle dekore edilmiş; cephesi gösterişli olan şatonun içinde sadece büyük salonlar etkiliyor insanı; yaldızlı çakıltaşından ve deniz kabuğundan eski süsler var her yanda. Ama bahçeler tarafından dışarı çıkılınca şahane bir manzarayla karşılaşılıyor ve Saint-Cloud ile Versailles'ın hatıraları bile bu manzaranın insan üzerinde bıraktığı izlenimlerin değerini düşürmüyor.

Marie-Thérèse pavyonu, ayaklarının dibine gepgeniş yeşillikler örtüsü seren bir tepenin üzerinde ve hiçbir şeyle karşılaştıramayacağım çok güzel bir mimari anlayışıyla yapılmış. Sadece ortadaki dört tonozu istirahat edilecek bir yer oluşturacak şekilde camlarla kaplı olan, upuzun ve aydınlık sıra sütunlardan oluşan bu bina, hem bir saray hem de bir zafer takı. Üzerinde inşa edildiği tepenin temeli Schönbrunn'un damları hizasına gelecek kadar yüksek olduğu için, yoldan bakıldığında, bütün genişliği içinde şatoyu taçlandırıyor ve onun bir parçası gibi görünüyor. Uzun süre Puget ve Bouchardon tarzında yapılmış çeşmeler boyunca, çam ağaçları ve çimenliklerle dolu yollardan, bu sahte Olympos'un tanrısal güzelliklerine hayran ola ola tırmanınca, sonunda tüm bunlara yaraşır tapınağın basamaklarına varılıyor; tapınak havada küstahça bir karaltı olarak beliriyor ve orada Matmazel Scudéri'nin sütun başlıklarını ve yaprak zincirlerini dalgalandırıyor...

Bir mil boyunca koskoca iki sıra söğüt ağaçıyla süslenmiş Maria-Hilf caddesinden Viyana kenar mahallelerine geri dönmek için deminki bahçelerden hemen uzaklaştım. Pazar gününün keyfini çıkaran kalabalık, yolun kenarlarındaki birçok kahvehanede ve gazinoda molalar verdikten sonra Hietzing'e doğru gidiyordu aceleyle. Burası, Viyana'nın en güzel girişi; nezih ve burjuva bir Courtille; güzel koşumlu arabaların yüz çevirmediği bir yer.

Viyana kenar mahalleleri (Schönbrunn ve Hietzing, bunlardan ayrı tutulamaz) sohbetini sona erdirmek için, halkın sayısız eğlence yerini tamamlayan üç tiyatrodan da söz etmem gerekiyor sana. *Vienne* (an der

Wien), Josephstadt ve Leopoldstadt tiyatroları, halkın gittiği yerler ve bizim bulvar tiyatrolarına benziyor. Viyana'nın, komedi ve dram oynanan Burg tiyatrosu ya da bale ve opera temsillerinin yapıldığı Porte-de-Carinthie tiyatrosu, kent surları içinde. Pek seçkinlik taşımamasına rağmen Viyana tiyatrosu, kentin en güzeli ve en iyi dekore edilmişi. Paris Operası kadar büyük ve hem şekli hem de süslemeleri bakımından İtalya'nın büyük tiyatrolarına çok benziyor. Burada, tarihi dramlar, baleler ve çoğunlukla bizim vodvillerin taklidi olan küçük piyesler oynanıyor.

Bunlar, Viyana ahalisinin kış mevsimi eğlenceleri. Ve bu kentin yarı Slav yarı Avrupalı karakterinin en özgün ve ince ayrıntıları ancak kış mevsiminde incelenebilir. Yazın, kibarlar âlemi uzaklara gider, İtalya'da, İsviçre'de ve kaplıca kentlerinde dolaşır ya da Macaristan ve Bohemya'da bulunan şatolarına taşınır; halk da, şenliklerinin, valslerinin ve sonu gelmez yemeklerinin bütün canlılığını ve coşkusunu Prater'e, Augarten'e ve Hietzing'e aktarır. Öyleyse, o zaman, Tuna gemilerine ya da resmi yolcu arabasına binmek ve bu başkenti, hem çok çeşitlilik gösteren hem de yeknesak olan gündelik hayatına bırakmak gerekiyor.

X. GÜNLÜĞÜN DEVAMI

Bir Şubat. – Maceralarımızın hikâyesini yeniden ele alalım. Ve şimdi, borazanlar çalalım; geçmiş yenilgilerimizi, bugün yaşadıklarımızın zaferleri ile örtelim. İşte kenar mahalleden kente geldik ve kentten...

Henüz erken.

Dostum, şimdiye kadar, aşağı sınıftan güzellerle olan ilintilerimi içtenlikle yazdım sana; zavallı sevgililer! Ama çok iyi ve tatlı kadınlardı onlar. Birincisi verebileceği bütün aşkı sundu bana ve sonra, Brünn'de bulunan annesi görmek için güzel bir melek gibi uçup gitti. Öteki ikisi, çok dostça karşılıyorlardı beni ve gülümseyen ağızlarını, meyveleri bekleyen çiçekler gibi açıyorlardı bana; kentin ve kenar mahallelerinin itibarını kazanmak için biraz sabır yeterdi. Ama doğru, bu Fransız vefasız çıktı güzellerim... Fransız, sıradan seyyaha, geçip gidene engeller dayatan Viyana aynasını kırdı. Şimdi bizim de haklarımız var, ev bark sahibi gibiyiz; önemli hanımlarla görüşüyoruz!... Dostum Bocage'ın[49] dediği gibi "Görüyor musun, önemli hanımlar bunlar!"

Neşeden çıldırdığımı düşüneceksin; ama hayır, çok sakinim; bunlar sana söylediğim gibi ve hepsi de bu kadar.

Bu mektubu sana gönderme konusunda uzun süre tereddüt etmemden de anlayacağın gibi dostum, itiraflarıma devam etme konusunda da tereddüt ediyorum. Güzelliklerinin ve kaprislerinin sınırlarının, dünyanın dört bucağına dağılacağını, bezgin bir moralisti (bu sensin) eğlendirmek ve ona bir dizi fizyolojik gözlem sağlamak için yüzlerce kilometre uzağa gideceğini akıllarına bile getirmeyen bu iyilik dolu güzellere karşı takındığım tavır kalleşçe değil mi?...

Sakın ha! Özellikle Parislilere itiraflarımızın sırrını açıklama ya da bütün bunların sadece hayalgücünün ürünü olduğunu ve zaten bunların çok uzaklarda olup bittiğini söyle (Racine'in *Bajazet*'ye yazdığı önsözde dediği gibi "çok uzak"ta bunlar). Ayrıca, adlar, adresler ve öteki bilgiler de yeterince gizlendiği için burada bir patavatsızlık söz konusu değil. Zaten, ne olacak ki?.. Yaşamıyoruz biz, âşık olmuyoruz. Hayatı inceliyoruz, aşkı irdeliyoruz, filozoflarız bizler. Tanrı aşkı için!

Mermer kabartmalı bir şömine getir gözünün önüne. Viyana'da şömine pek azdır ve ancak saraylarda bulunur. Koltukların ve divanların bacakları yaldızlı. Salonun çevresinde yaldızlı konsollar var; hele ahşap kaplamalar, evet ahşap kaplamalar da yaldızlı. Her şey tamam, gördüğün gibi.

Şöminenin önünde çok çekici üç hanım oturmuş; biri Viyana'dan ve öteki ikisinden biri İtalyan öteki de İngiliz. Bu üçünden biri ev sahibesi. Orada bulunan erkeklerden ikisi kont, biri Macar prensi, bir başkası bakan ve ötekiler de *geleceği çok parlak* gençler. Bunların arasında hanımların kocaları ve kabullenilmiş, bilinen âşıkları var; ama âşıkların genellikle koca sayıldıklarını ve dolayısıyla artık erkek bireyler olarak görülmediklerini bilirsin. Bu belirlemem çok önemli, sakın unutma.

İşte senin bu dostun, bu toplulukta durumunu iyi yargılayacak biricik erkek olarak bulunuyor; ev sahibesi bir yana (böyle olması gerekiyor) öteki iki hanımın dikkatini çekme şansına sahip hatta biraz önce sözünü ettiğim nedenlerden ötürü buna biraz hakkı da var.

Dostun çok güzel bir yemek yiyor; Fransız ve Macar şarabı, kahve ve likör içiyor; çok güzel giyinmiş, iç giyimi çok ince ve zevkli; saçları ipek

gibi yumuşacık ve hafifçe kıvırcık; ters sözler söylüyor; bizde bu uzun zamandır yapılıyor ama burası için yepyeni bir şey. Yabancı senyörler, bizim altından girip üstünden çıktığımız bu alanda yarışacak güçten yosun. Dostun, alev alev yanıyor ve ışıklar saçıyor; dokunulduğunda ateşler çıkarıyor.

İşte çok esaslı bir genç adam, kadınlar çok hoşlanıyor ondan; erkekler de büyülenmiş gibi. Bu ülkenin insanları ne kadar iyi! Dostun, ağzı çok güzel laf yapan biri olarak kabul ediliyor. Sadece, fazla konuşmamasından şikayet ediliyor; ama konuşup azınca, dört dörtlük!

Bu iki hanımdan birinin çok hoşuma gittiğini, ötekinden de çok hoşlandığımı söyleyeceğim sana. Ama İngiliz hanım öyle cici konuşuyor, koltuğunda öyle güzel oturuyor, sapsarı güzel saçlarında öyle kırmızımsı yansılar var ki ve teni o kadar beyaz, ipekler, pamuklular, tüller, inciler ve aynüşşems taşlarıyla öylesine örtülü ki, bunların ortasında ne olduğunu bilemiyor insan, ama hepsi de çok güzel bir düzen içinde.

Burada, şimdi anlamaya başladığım bir tür güzellik ve çekicilik var; demek ki yaşlanmışım. Ve işte ben, koltuğunda oturan bu güzel kadınla bütün akşam uğraşıp durdum. Öteki hanım, kendisine çok tutkun gibi görünen ve bir Alman *patito*'ya[50] benzeyen, biraz yaşlı bir bayın konuşmalarından çok hoşlanmışa benziyordu ve bu da pek eğlendirici değildi. Ben, çıtı pıtı soylu hanımla konuşuyordum; sarışınların saçları ve tenleri konusundaki hayranlığımı hararetle açıklıyordum. İşte o anda, bize kulak kabartan öteki hanım, kendisine kur yapan adamla konuşmasını bırakıp bizim laflarımıza karıştı. Konuyu değiştirmek istiyordum. Bu hanım, konuştuklarımızın hepsini duymuştu. Esmer ve beyaz tenli kadınların da apayrı olduğunu söylemeye çalıştım; ama hanım, teninin karaya çaldığını söyledi... Ve işte böylece, dostun, ayrıksı tutuldu, kötü durumlara düştü, itirazlara maruz kaldı. Bu esmer hanımın benden hiç hoşlanmadığını düşündüm o an. Çok kızdım buna, çünkü ne olursa olsun, bu hanım beyaz giysisi içinde hayli güzel ve ihtişamlıydı ve *Don Juan*'ın birinci perdesindeki Grisi'ye benziyordu. Bu hatırlamam, durumu biraz düzeltmeme de yetti. İki gün sonra, bu toplantıda gördüğüm kontlardan biriyle Gazino'da karşılaştım; bu vesileyle yemek yedik, ardından temsili seyrettik. Böyle böyle arkadaş olduk. Konuşma, yukarda sözü geçen iki hanıma geldi. Kont beni, onlardan birine, esmer hanıma takdim etmeyi

önerdi. Daha önce yaptığım münasebetsizlikten ötürü önerisini reddettim. Ama bunun, tam tersine, çok iyi olduğunu söyledi. Bu adam, gerçekten çok akıllı.

Bu kadının âşığı olabileceğinden ve ondan kurtulmaya çalıştığından kuşkulandım önce; nitekim şöyle dedi bana: “Onu tanımak yararlı olur, çünkü, Porte–de–Carinthie tiyatrosunda her istediğiniz zaman girebileceğiniz bir locası var. — Sevgili kont, bu çok iyi; bu hanıma takdim edin beni.”

Kont, hanıma haber verdi ve ertesi gün saat üçe doğru bu güzel hanımın evinde arzı endam ettim. Salon kalabalıktı. Sanki orada değildim. Ama iri yarı bir İtalyan selam verip ayrıldı, sonra Hoffman’ın Heerbrand’ını aklıma getiren şişman bir adam ve ondan sonra beni takdim eden kont da işi olduğu için çekip gitti. Macar prensi ve *patito* kaldı geriye. Ben de ayrılmak için ayağa kalkmak üzereydim. Hanım, bir şey isteyecek gibi tuttu beni... (ne olduğunu belirtebilecek bir cümle yazacaktım neredeyse). Ama sen, bu hanımın benden, yapabileceğim küçük bir hizmet istediğini bil yeter. Prens de, bir çeşit top oyunu oynamak için ayrıldı. İhtiyar (istersen marki diyelim ona), evet ihtiyar marki direniyordu. Hanım şöyle dedi ona: “Sevgili marki, sizin gitmenizi istemem, ama mektup yazmam gerekiyor.” Marki ayağa kalktı; ben de kalktım. Hanım, “Siz kalın, dedi. Mektubu size vermem gerekiyor.” İşte böylece ikimiz yalnız kaldık. Hanım devam etti: “Size vereceğim bir mektup yok. Biraz sohbet edelim; birçok insanla konuşmak çok sıkıcı.”

Şimdi... sana, dünyanın en sıradan macerasını yazacağım gibime geliyor. Kendimi övmem mi gerekiyor bu macera için? Ama neden övünmem gerekiyor? Bunun sonunun kötü olduğunu da itiraf etmeliyim sana. Rastlantısal aşklarımı hoşgörüyle betimlemeye bırakmıştım kendimi; ama bu, uzak ülkelerin törelerini incelemekten başka şey değildi; neredeyse hiçbir Avrupa dilini konuşmayan kadınlar söz konusuydu yazdıklarımda... ve hâlâ söyleyebileceğim şeyler için de, Klopstock’un[51] şu mısraını hatırladım: “Sakınganlık, tunç parmağıyla işaret veriyor bana.”

H. – Bu kırık dökük yazışma dolayısıyla çok sert davranma bana... Viyana’da, bu kış mevsiminde bir rüyada yaşadım sürekli olarak. Acaba, zihnimi de yüreğimi de etkileyen bu hava, daha şimdiden Doğu’nun o tatlı havası mı? – Ama burada, yolun yarısındayım henüz.

XI. ADRİYATİK

Başıma ne felaketler geldi dostum! Olup bitenleri nasıl anlatabilirim sana; ya da, resmi postaya mahrem bir mektubu nasıl verebilirim bundan sonra? Düşün ki hâlâ Avusturya topraklarındayım; iskeleler üstünde, – Avusturya'nın Lloyd gemisi, *Francesco Primo*'nun[52] güvertesinde. Kasvetli bir kent olan Trieste'nin karşısından yazıyorum sana. Adriyatik'e uzanan bir kara parçası üzerinde bu kent; dikey açılar yapan büyük caddeleriyle bölünmüş ve rüzgârı hiç eksik değil. Ufku çökertiyormuş gibi görünen karanlık dağlarıyla güzel manzaraları var kuşkusuz; ama, onunla ilgili hayranlık verici betimlemeleri Charles Nodier'nin *Jean Sbogar*'ında ve *Mademoiselle de Marsan*'ında okuyabilirsin; onlara yeni baştan girişmek yararsız. Viyana'dan buraya kadarki seyahatime gelince, onu, kırağılarla örtülmüş köknar ağaçlarıyla kaplı dağ geçitleri içinde geçirilen seksen mil dışında trenle yaptım[53]. Hava çok soğuktu. Pek eğlenceli değildi bu, ama derin duygularımla ilişkiliydi. Şimdilik, bu itirafla yetin.

Daha önce niyetlendiğim gibi, Doğu'ya niçin Tuna yoluyla gitmediğimi soracaksın bana. Viyana'daki tatlı maceralar beni, bu kentte kalmak istediğimden daha fazla tuttuğu için, Belgrad ve Semlin'e giden (oradan da genellikle Türk posta arabalarına biniliyor) vapuru kaçırdığımı söyleyeceğim sana. Ama, zaten buzlar gelmişti ve seyrüsefer olanaksızdı. Kış mevsimini Viyana'da geçirmeyi ve ilkbaharda ayrılmayı düşünüyordum ben... belki de hiç ayrılmamayı. Ama tanrılar bu konuda başka türlü bir karar verdi.

Hayır, henüz hiçbir şey öğrenmeyeceksin. Denizlerin yayılımını koymam gerekiyordu kendimle... tatlı ve hüzünlü bir hatıra arasına.

Korkunç bir havada iniyoruz Adriyatik'ten aşağı; solumuzda, Illyria'nın sisli kıyılarından ve sayısız Dalmaçya takımadasından başka şey görmek olanaksız. Karadağlıların ülkesi, tamamen İtalyan olan Ragusa'nın önünden geçerken gördüğümüz karanlık bir silüet çiziyor ufka sadece. Biraz sonra kömür ikmali yapmak ve Süleyman Ağa adında bir Türk'ün başkanlığındaki birkaç Mısırlı'yı almak için Korfu'da duraklamak zorunda kaldık. Bu cesur adamlar, güverteye yerleştiler ve herbiri kiliminin üstünde, günü çömelmiş olarak, geceyi de yatarak geçirdiler. Sadece başkan, iki güverte arasındaki yerde bizimle berberdi ve masamızda yemek yiyiyordu.

Çatpat İtalyanca konuşan bu adam, hoş bir yol arkadaşı izlenimi uyandırıyordu.

Yunanistan'a yaklaştığımız zaman fırtına şiddetlendi. Yemek sırasında yalpalama o kadar fazlaydı ki, masa arkadaşları yavaş yavaş hamaklarına gidip uzanmaya başladılar.

Bu durumda ve birçok yiğitlenmeden sonra, kalabalık olan yemek masası yavaş yavaş tenhalaştı; geminin sallanıp durmasına dayananlar buna kahkahalarla gülüyorlardı ve onların arasında bir çeşit denizci kardeşliği kurulmuştu. Herkes için sıradan bir yemekti bu, ama masada kalanlar için, elden geldiğince uzatılan bir şölen haline gelmişti. Bu, bütün paranın ortaya sürüldüğü bir kumara benziyordu; yani, ölmek söz konusu.

Ölmek! İma ettiğim şeyin eğlendirici olup olmadığını göreceksin. Otuz kişinin zavallı bir şekilde çekilip gittiğini gördükten sonra, masada dördümüz kalmıştık. Süleyman'dan başka ben, bir İngiliz kaptan ve Kutsal Topraklar'dan Charles adında bir aziz Francesco tarikatı papazı. Çok hoş bir adamdı bu papaz ve bizimle birlikte ağız dolusu gülüyordu. Süleyman Ağa'nın o gün, her zamanki âdetine uyarak kadehini şarapla doldurmadığına dikkatimizi çekti. Bunu, şakacı bir şekilde ona da söyledi.

"Bugün çok fazla gökgürültüsü var", diye cevap verdi Türk.

Peder Charles, masadan kalktı ve cebinden bir yaprak sigarası çıkarıp çok kibar bir biçimde ikram etti bana.

Sigarayı yaktım. Aslında, öteki ikisiyle arkadaşlığa devam etmek istiyordum, ama güverteye çıkıp hava almanın daha sağlıklı olacağını hissetmekte gecikmedim.

Ne var ki, orada ancak bir an kalabildim. Fırtına hâlâ çok şiddetliydi. Hemen iki güverte arasına döndüm. İngiliz coşmuştu ve salondaki her şeyi yiyeceğini söyleyerek bütün tabakları silip süpürüyordu (doğrusu, Türk de, bu konuda ona çok yardım ediyordu). İngiliz, şişinmesine devam ederek bir şişe şampanya daha istedi ve herkese vermek istedi; ama asma yataklarda uzanmış olanlardan hiçbiri bu ikramı kabul etmedi. O zaman Türk'e dönüp: "Öyleyse biz beraber içeriz", dedi.

Ama o anda, gökgürültüsü hâlâ devam ediyordu ve Süleyman Ağa bunun belki de bir uğursuzluk işareti olduğunu düşünerek masayı terk etti ve hiçbir şey söylemeden hızla dışarı çıktı.

İyice bozulan İngiliz haykırdı: “Ne yapalım, çok iyi işte! Ben de bu şişeyi yalnız başıma içerim, sonra da bir tane daha isterim!”

Ertesi sabah, fırtına dinmişti; salona giren garson, İngiliz’i, başı kollarının üzerinde, masanın üzerine yarı yatmış vaziyette buldu. Kıpırdatmaya çalıştılar onu. Ölmüştü!

“*Bismillah!*” dedi yüksek sesle Türk. Onun, her felaketi savmak için kullandığı kutsal sözdü bu.

İngiliz gerçekten ölüp gitmişti. Peder Charles, bir papaz olarak onun için dua edemediğine esefleniyordu, ama bir insan olarak, için için dua etmişti kuşkusuz.

Garip bir alınyazısı işte! Bu İngiliz Hint adaları şirketinin eski bir kaptanıydı, kalbinden rahatsızdı ve ona Nil sularını tavsiye etmişlerdi. Ama şarap, suya ulaşma zamanını esirgemişti ondan.

Her halü kârda, çok tatsız bir ölüm mü bu?

İngiliz’in cesedini bırakmak için Kythera’da duracağız; böylece adayı ziyaret etme olanağı bulacağım, çünkü gemi genellikle burada durmuyor.

XII. TAKIMADALAR

Dün akşam, gün doğarken Mora kıyıları karşısında olacağımız söylendi bize.

Daha saat beşte güvertedeydim, gökyüzünün mavimsi kubbesi altında suların çizdiği koyu mavi bombenin çizgilerine gözlerimi dikmiştim ve bir tanrının ortaya çıkışı gibi uzak olan Taygetos’un belirmesini bekliyordum. Ufuk hâlâ karanlıktı, ama sabah yıldızı denizin üstüne yayılan parlak bir ateşle ışıldıyordu. Geminin çarkları, gerimizde fosforlu bir uzantı bırakan parıltılı köpükleri dağıtıyordu. – “Bu denizin ötesinde Yunanistan var diyordu Corinne, Adriyatik’e doğru dönerek... Bu düşünce, heyecanlanmaya yetmiyor mu?[54]” – Ondan daha mutlu, bütün hayatınca

oranın düşünü kuran Winckelmann'dan da, orada ölmek isteyen modern Anacréon'dan[55] da daha mutlu olan ben – onun güneşle birlikte sulardan parıl parıl ışıldıyarak ortaya çıkışını nihayet görecektim.

Böyle gördüm onu, evet gördüm: Günüm, Homeros'un bir şarkısı gibi başladı! Gerçekten de, bana Doğu'nun kapılarını açan pembe parmaklı Şafak'tı[56]. Hiç söz etmeyelim bizim ülkelerimizin şafaklarından; Tanrıça o kadar uzaklara gitmiyor. Biz barbarların şafak ya da tan ağarması dediğimiz şey, yoksun ülkelerimizin kirli havasıyla donuklaşmış soluk bir yansıdır. Suların üzerinde demetler halinde genişleyen ve daha yukarıda hâlâ karanlık olan havanın maviliğini canlandıran ışınların içinden fışkırdığı şu ateşli çizgiye bak. Bir tanrıçanın alnının ve uzanan kollarının, yıldızlarla kıvılcımlanan gecelerin örtüsünü yavaş yavaş kaldırdığı söylenemez mi? Geliyor tanrıça, yaklaşıyor, Kythera'yı doğurmuş tanrısal dalgaların üzerinden sevgiyle kayıyor... Ama ne diyorum ben? Karşımızda, orada, ufukta görülen bu lâl rengi kıyı, bulutlara benzeyen bu erguvan rengi tepeler Aphrodite'nin adası, porfir kayalıklı kadim Kythera bu: Κυτηʹρη πορφιʹρσσα... Adı bugün Cérigo ve İngilizlere ait.

İşte rüyam... ve işte uyanışım! Gökyüzü ve deniz hâlâ orada; Doğu'nun göğü ve İyonya denizi her sabah kutsal aşk öpücüğünü veriyor; ama toprak ölü, insanın eli altında ölmüş ve tanrılar uçup gitmiş.

Şiiri bir yana bırakırsak, Kythera'nın, bütün bu güzelliklerinden geriye ancak, porfir kayaları kalmış ve bunlara bakmak, sıradan kumtaşı kayalar görmek gibi hüzün veriyor insana. İzlediğimiz kıyıda bir tek ağaç, bir tek gül bile yok heyhat! Deniz perilerinin, Aphrodite'nin büyük deniz kabuğunu seçtikleri bu kıyı boyunca bir tek kabuk bile yok. Watteau'nun kız ve erkek çobanlarını[57], onların çiçekli kıyılara yanaşan çelenklerle süslü teknelerini arıyordum; yanar döner satenden mantolar giymiş o çılgın aşk hacılarının düşünü kuruyordum... Ama, çulluklara ve güvercinlere ateş eden bir bay ve belki de ufukta yurtlarının sislerini arayan, hayallere dalmış sarışın İskoç askerleri gördüm sadece.

Sözünü ettiğim kaza, bizim vapurun, adanın doğu ucunda, çok uzaklardan görülen Saint-Ange burnunun karşısında, San Nicolo'da durmasını zorlu kılmıştı. Burada kısa bir süre kalmamız, hiçbirimize, adanın merkezi Kapsali'yi ziyaret etme olanağı tanımamıştı, ama güneyde kente hâkim

kayalıklar görünüyordu ve oradan Cérigo'nun bütün yüzeyine göz atmak ve Mora'nın bir bölümünü ve hava açık olduğu zaman Kandiye'nin kıyılarını bile seçmek olanaklıydı[58]. Bu gün, askeri bir şatoyla taçlandırılmış yüksek yerde yükseliyordu göksel Aphrodite'nin tapınağı. Tanrıça, savaşçı giysileri içindeydi, elinde bir mızrak vardı ve mevcudiyetlerinden kaynaklanan büyüleyici etkiyi ortadan kaldırmak için yere serilmeleri gereken, Arap Kabala hikâyelerinde sözü geçen figürler gibi denize hâkim oluyor ve Yunan takımadalarının alınyazısını koruyor gibiydi. Ancak ataları Aineias dolayısıyla Aphrodite'nin soyundan gelen Romalılar, tanrıçanın, simgesel örtülere bürünmüş güçlü çizgileri Pelasgosların ilkel sanatını hatırlatan mersin ağacından heykelini bu yüce kayalıktan kaldırabilirlerdi. O gerçek bereket Tanrıçasıydı. Aphrodite Melainia'ydı ya da kara Aphrodite; başında dini *polos*'u ve sevgili Troya'sını yenmiş eski Yunanistan'ın alınyazısına zorla zincirlenmiş gibi ayağında demir bukağıları vardı... Romalılar onu, Capitolium'a götürdüler ve kısa bir süre sonra garip bir alınyazısıyla Yunanistan, İlion mağluplarının yeniden canlanmış torunlarının eline geçti.

XIII. APHRODİTE AYİNİ

Hypnerotomachia[59], Kythera adasında Göksel Aphrodite'yle ilgili olarak gerçekleştirilen tapınmalar konusunda ilginç ayrıntılar veriyor bize. Birçok sayfasında hayalgücünün ağır bastığı bu kitabı sağlam bir kaynak saymasak da, çoğu kez incelemelerin sonuçlarını ya da gerçeğe uygun izlenimleri içerdiğini söyleyebiliriz.

Orada anlatıldığına göre, Poliphili ve Polia adında iki âşık, Kythera'ya hacca gitmeye hazırlanırlar.

Deniz kıyısında, Aphrodite Physizoe'nin ihtişamlı tapınağına varırlar. Özel başlığını giymiş bir başrahibe yönetimindeki rahibeler, tanrılardan Foricule, Limentin ve tanrıça Cardina'ya dua etmektedir. Hepsi de lâl renkli kıyafetler içindedir ve ayrıca daha kısa, açık renkli pamukludan beyaz üstlükler giymişlerdir; saçları, omuzlarından aşağıya dökülmektedir. Birincisi, törenler kitabını tutmaktadır elinde; ikincisi, ince ipekli bir tören giysisiyle, diğerleri, kutsal bir altın kutuyla, *secespita*'yla, yani kurban bıçağıyla, *praefericulum*'la, yani saçı kabıyla dikkati çekmektedir; yedincisi, altından yapılmış bir başlık giymiştir; daha genç olan biri, eritilmemiş balmumundan iri bir mum taşımaktadır ve hepsi de çiçekler

içindedir. Başrahibenin üstündeki cüppenin önü, üstüne Tanrı figürlerinin canlandırılmasında kullanılan, tılsımlı bir taş olan ananşit kakılmış altın bir bağ ile kapalıydı.

Başrahibe, âşıkları, tapınağın ortasındaki bir sarnıca yaklaştırdı ve kapağını altın bir anahtarla açtı; sonra, mum ışığında kutsal kitaptan parçalar okuyarak kutsal yağı ululadı ve sarnıca serpti; ardından, mumu alıp ışığını açık kapağa tuttu ve Polia'ya şöyle dedi: "Kızım, isteğiniz nedir, söyleyin. — Efendim, benim yanımdaki insan için lütuf diliyorum ve kutsal pınarından içmek için Kutsal Tanrıça'nın ülkesine onunla birlikte gidebilmek istiyorum." Bunun üzerine başrahibe Poliphili'ye dönerek aynı şeyi ona da sordu ve ışığı bütünüyle sarnıcın içine sokmasını istedi. Daha sonra, *lepasta* denen kabı bir iple bağlayarak kutsal suya kadar indirdi, Polia'ya içirmek için su ile doldurdu. Sonunda sarnıcı kapattı ve iki âşığa yardımcı olması için tanrıçaya yakardı.

Bütün bu törenlerden sonra rahibeler, âyin eşyalarının bulunduğu yuvarlak yere geldiler; oraya iki beyaz kuğu ve deniz suyu dolu bir kap, daha sonra da iki kumru getirildi; bu kuşlar kurban masasının üzerine konulan, deniz kabukları ve güllerle süslenmiş bir sepete bağlanmıştı; rahibeler, mihrabın çevresinde diz çöktüler ve Kythera'nın temsilcileri olan üç Kutsal Güzele, Aglaie, Thalia ve Euphrosyne'ye seslendiler, onlardan oturdukları yer olan Boitia'daki Orkhomenos'ta bulunan Acidale pınarından ayrılmalarını ve Kutsal Güzeller olarak tanrıçalarına yöneltilen duaları kabul ederek gelmelerini rica ettiler.

Bu çağrıdan sonra Polia, hoş aromalarla kaplı, güzel kokuların yükseldiği mihraba yaklaştı, ateşi kendisi yaktı ve alevi kurumuş mersin ağacı dallarıyla canlandırdı. Daha sonra, *secespita* bıçağıyla kesilen ve *anclabris*'in, yani kurban masasının üzerinde tüyleri yolunan iki kumruyu aşağıya koydu; kuşların kanları bir kutsal kaba doldurulmuştu. O zaman kutsal tören başladı bir rahibenin ilahileriyle; ötekiler de ona eşlik etti; o arada, başrahibenin önünde yer almış iki genç rahibe, Lidya flütlerinin yerel ezgileriyle âyine katıldı.

Rahibelerin her biri, küçük bir mersin ağacı dalı taşıyordu ve kurban töreni gerçekleşirken, flütlerin eşliğinde mihrabın çevresinde dans ediyorlardı.

XIV. POLIPHILI’NİN RÜYASI

Poliphili’nin sağlam bir bilimsel kaynak olduğunu söylemek aklımdan geçmez; Poliphili, yani Francesco Colonna, çağının fikirlerinin ve görüşlerinin çok etkisinde kalmıştır kuşkusuz, ama kitabının belli birtakım bölümlerinde, önemli Grek ve Latin kaynaklarından yararlandığını da unutmamak gerekir; ben de yapabilirdim bunu, ama ondan alıntılar yapmayı tercih ettim.

Kutsal aşk şehitleri Poliphili ve Polia, hatıralarına değindiğim için bağışlasınlar beni! Rastlantı –tabii rastlantıysa eğer bu– gizemli hikâyelerini bana ulaştırdı ve o zamana kadar, benden daha fazla şair olan bir bilginin, benden daha fazla bilgin olan bir şairin, eğilmiş alnının içinde barınan son deha ışığını bu sayfalarda parıldattığını bilmiyordum. O da, Poliphili ve Polia gibi, saf aşkın en sadık havarilerinden biriydi... Ve de bizim aramızda en sonunculardan biri.

Ölürken bu âşıkları ölümsüzleştiren o bilinmedik dostlarından birinin, o tanrısal ve güzel varlık Nodier’nin bu anısını da geri çevirme![60] Senin gibi ben de onlara ve onlar gibi göksel aşka inanıyorum. Polia bu aşkın alevini canlandırıyor ve Poliphili düşüncede bu aşkın ihtişamlı sarayını yeniden kuruyordu Kythera kayalıkları üzerinde. Ruhları iki kez taçlandırılmış gerçek tanrıların hangilerini olduğunu biliyorsunuz bugün; akıl olarak çoktanrıcı, kalp olarak Hıristiyan ruhlar bunlar!

Ve Francesco’nun görmeden betimlediği bu adaya inecek olan ben, bu yıkıntılar üzerinde, ne yazık ki geçmişi düşlemek ve inanmak için dokunmak ihtiyacında olan, hayallerden yoksun bırakılmış bir yüzyılın çocuğu değil miyim her zaman? Bir hayaletler dünyasında yürüyenlerin capcanlı bizim olduğumuzdan iyice emin olmam için, tenden ve külden aşklarımı mezara koymam yetmedi bana.

Çok daha bilge olan Poliphili, hiç ziyaret etmeden gerçek Kythera’yı ve ölümlü imgesini ondan uzaklaştırmak için de gerçek aşkı tanıdı. *Poliphili’in Rüyası*’ndaki şiirsel alegorilerden sezinlenilmese bile, Nodier’nin bu son kitabında okunması gereken iç burkucu bir hikâyedir bu.

Bu eserin yazarı olan Francesco Colonna, Treviso prensesi Lucretia Polia’ya delice âşık olan fukara bir onbeşinci yüzyıl ressamıydı. Bizim

bildiğimizden daha ünlü olan sanat hamisi Giacopo Bellini'nin himaye ettiği bu yetim çocuk, İtalya'nın en büyük hanedanlarından birinin mirasçısı olan prensesin yüzüne bile bakamıyordu. Ama bu prenses, bir karnaval gecesinin sağladığı özgürlüklerden yararlanarak her şeyi kendisine söylemesi için yüreklendirdi onu ve çektiği acılardan çok etkilendi. Juliette'in, Léonore'un ve Bianca Capello'nun şiirsel kızkardeşi Lucretia Polia, yüce bir insandı. İki âşığın toplumsal durumları arasındaki büyük fark, evliliği olanaksız kılıyordu; İsa'nın mihrabını… eşitlik Tanrısının mihrabını onlara yasaklıyordu! Onlar da, daha hoşgörülü tanrıları düşlediler, kadim Eros'a ve annesi Aphrodite'ye yakardılar ve ricaları, bizim dualarımıza alışık olmayan uzak gökleri etkiledi.

Ve bundan sonra, Aphrodite Urania'ya inananların tertemiz aşklarını örnek alarak, ölümden sonra birleşmek üzere, bütün ömürleri boyunca ayrı yaşama konusunda birbirlerine söz verdiler. İşin garibi, bu çoktanrıcı sözü, Hıristiyan inancı çerçevesinde vermiş olmalarıydı. Acaba, Bakire Meryem ve oğlunda, büyük tanrısal Ananın ve yürekleri alevlendiren oğlunun antik simgesini mi gördüler? Gizemli karanlıklar içre, ezeli örtüsüyle, değişen yüzüyle, bir elinde kulplu haçı ve dizlerinin üzerinde dünyayı kurtaran çocuk Horus'u tutan ilksel İsis'e kadar ulaşmaya cesaret mi ettiler?

Bu tuhaf benzetmeler, o zamanlar, İtalya'da çok modaydı. Yeni-Platoncu Floransa okulu, yaşlı Aristoteles'i yenilgiye uğratıyordu ve feodal tanrıbilim, her yanda gelişip serpilen felsefi yenidendoğuşun körpe tomurcuklarına kara bir kabuk gibi açıyordu kendini. Francesco bir rahip, Lucretia bir rahibe olmuştu ve ikisi de, yüreklerinde, ötekinin güzel ve saf imgesini saklıyordu; günleri antik felsefeleri ve dinleri inceleyerek, geceleri de mutlu bir geleceğin düşünü kurarak ve de onu Yunanistan'ın eski yazarlarının açıkladığı ihtişamlı ayrıntılarla süsleyerek geçiriyorlardı. Ah mutlu ve kutsanmış çifte yaşam, denilebilir aşklarının yazılı olduğu kitaba inanılacak olursa! Kimi zaman, İtalyan din adamlarının tantanalı törenleri, aynı kilisede, sokaklar boyunca, gösterişli tören alaylarının geçtiği yerlerde onları birbirine yaklaştırıyordu ve kalabalığın tanımadığı onlar, tatlı ve hüzünlü bir bakışla selamlıyorlardı birbirlerini: "Kardeşim, ölmek gerek! — Kardeşim, ölmek gerek!" Yani, zincirimizi taşıyacağımız çok az zaman kaldı... Bu karşılıklı gülümseyişlerin anlattığı buydu ancak.

Ama Poliphili, bu çatışmaların, çekilen bu acıların ve duyulan tatların soylu hikâyesini yazıyor ve geleceğin âşıklarının hayranlığına emanet ediyordu. Acımasız bir Tanrı'nın yasasıyla kaplanmış dünyamızdan sıyrılarak, hayalinde Kythera'nın kutsal yerlerinde buluştuğu o tatlı Polia ile birlikte yaşadığı büyüleyici geceleri betimliyordu. Sadık ruh bekletmiyordu kendini ve bütün bir mitolojik dünya, bu andan sonra kendini onlara açıyordu. Daha modern, ama daha az yüce olmayan bir şiirdeki kahraman[61] gibi, çifte düşlerinde mekânın ve zamanın uçsuz bucaksızlığını, Adriyatik denizini ve Pharsalos savaş meydanında[62] eski dünyanın ruhunun sönüp gittiği Tesalya'yı aşıp geçiyorlardı! Pınarlar mağaralarından fışkırmaya başlıyordu, ırmaklar nehirler haline geliyordu, tepelerin çorak dorukları kutsal ormanlarla kaplanıyordu; Peneus[63] susamış kumsallarını yeniden suya boğuyordu ve onlar için bir evrenin hayaletini yeniden inşa eden Kabeirlerin ve Daktyllerin çalışırken çıkardıkları, derinlerden gelen sesler her yanda duyuluyordu. Zühre (Aphrodite) yıldızı sihirli bir güneş gibi büyüyor ve altın rengi ışınlarını, ölülerin yer alacağı ıssız kumsallara döküyordu; hayvanlar inlerinde, su tanrıçası da kaynağında uyanıyor ve yeşillenmiş korulardan ağaç perileri çıkıyordu. Böylece, bu iki saf ruhun kutsal özlemi, bir an için, tüm dünyaya, zayıflamış güçlerini ve antik bereketinin koruyucularını geri veriyordu.

Bizim iki âşığı, Yunanistan'ın yeniden canlanmış ovalarından ve tepelerinden geçerek göksel Aphrodite'nin bütün ünlü tapınaklarına yönelten ve iki inananın, yani Poliphili'yle Polia'nın manevi birliğinin tamamlandığı en büyük Aphrodite tapınağına, Kythera adasına ulaştıran hac yolculuğu işte o zaman başlıyor ve geceler boyunca devam ediyordu.

Rahip Francesco, hac yolculuğunu ve kitabını bitirdikten sonra ilk ölen oldu; el yazmasını, onu Alde Manuce'ye bastırmaktan ve çoğu rüyanın ilk görünümlerini, kurban törenlerini, Kythera'nın tanrıçası büyük tanrısal Ana'nın tapınaklarını, suretlerini ve simgelerini canlandıran çok güzel desenlerle süslemekten korkmayacak kadar güçlü bir kimse olan yüce kadın Lucretia'ya emanet etti. Bu platonik aşk kitabı, göksel Aphrodite'ye her zaman o kadar saf ve temiz bir saygı göstermeyen bu güzelim İtalya ülkesinde, âşık gönüllerin İncil'i oldu uzun zaman.

Nodier'in belirttiği gibi benzersiz bir çekicilik taşıyan bu acayip Poliphili kitabını Kythera'ya ulaşmadan önce yeniden okumaktan daha iyi bir şey

yapamazdım. Bu kitabın yazarı, her bölümün başında belli sayıda harfi kullanarak adını ve aşkını imzalamıştı, ortaya çıkan cümle şuydu: “*Poliam frater Franciscus Columna peramavit.*” (“Rahip Francesco Colonna, Polia’yı yürekten sevdi”.)

XV. SAN NICOLO

Cérigo toprağına ayak bastığımda, bu adanın, yüzyılımızın ilk yıllarında Fransa’ya ait olduğunu üzülerek hatırlamaktan kendimi alamadım. Venedik’in mirasçısı olan yurdumuz, Malta’da olduğu gibi burada da her şeyi İngiltere’ye kaptırdı ve İngiltere her iki yerde de mermer bir levha üzerinde Latinceyle şunları bildiriyor gelip geçene: “Avrupa’nın uzlaşması ve bu adaların *aşkı*, 1814’ten beri hükümranlığı vermiştir bize”. – Kytheralıların tanrısı aşk! Bu iddianın altına imza atan sen misin?

San Nicolo’ya sığınmadan önce kıyının yakınından geçtiğimizde, gökyüzünün maviliği üzerine belli belirsiz karaltısını düşüren ve bir kayanın tepesinde, herhangi bir koruyucu tanrıçanın hâlâ ayakta duran heykeline benzeyen küçük bir anıt görmüştüm... Ama daha yaklaşınca, yolcuların dikkatini o kıyıya çeken nesneyi daha açık seçik gördük. Birisi tamamlanmış üç kollu bir darağacıydı bu. Görebildiğim ilk gerçek darağacı da İngilizlerin elindeki Kythera toprağındaydı zaten.

Kapsali’ye gitmeyeceğim; kocasından kaçırdığı Elena ile kötü havadan ötürü Kythera’da omuzlarında taşıdığı Helene’yle birlikte on altı gün duraklamak zorunda kalmış olan Paris’in Aphrodite Dione için yaptırdığı tapınaktan geriye hiçbir şeyin kalmadığını biliyorum. Ama tekne mürettebatına su sağlayan kaynak ve kadınların en güzelinin, kendi giysilerini ve âşığının giysilerini elleriyle yıkadığı havuz herkese gösteriliyor; ne var ki, tapınağın yıkıntıları üzerinde bir kilise inşa edilmiş ve limanın ortasında görülüyor. Bugün, yerinde, bir İskoçya birliği tarafından korunan Venedik kalesinin bulunduğu Aphrodite Urania tapınağının tepesinin üstünde de hiçbir şey kalmamış.

Böylece, insanların birine yüksek yerlerde, ötekine vadilerde taptıkları göksel Aphrodite ve orta malı Aphrodite, adanın merkezinde hiçbir iz bırakmamış geriye. Ve Avlemona limanı yakınlarında, toprağın içine iyice

batmış kadim Scandia kentinin yıkıntılarını araştırmak için de pek uğraşılmamış.

San Nicolo limanı, bir derenin aktığı ve bazı balıkçı kayıklarının kıyıya çekilmiş olduğu kumsal bir koy boyunca, birkaç harap evden başka şey sermiyordu gözlerimizin önüne; başka kayıklar, adanın son ucu olan Spati burnunun ve Yunanistan kıyısından açıkça görülen Maleas burnunun ötesinde denizin belirginleştirdiği koyu çizginin üzerinde Latin yelkenlerini açmış dolaşıyorlardı.

Bundan sonra, Kythera tanrıçasının yıkılmış tapınaklarının izlerini içtenlikle araştırmaktan başka bir şey düşünmedim. Akhilleus'un Troya'ya gitmeden önce üstlerine bu tapınaklardan birini yaptırdığı Spati kayalıklarına tırmandım; Helene'nin kaçırıldığı yer olan ve körfezin öte yakasında yer alan kayalık adayı görmeye çalışıyordum; ama kayalık ada, uzakta, Lakonia kıyılarıyla karışıyordu ve kayalar üzerinde tapınaktan bir taş bile kalmamıştı; onların tepesinden, adaya doğru dönüldükçe, San Nicolo koyuna dökülen küçük bir ırmağın çevirdiği su değirmenlerinden başka şey görülmüyordu.

Aşağılara indiğimde, yolcularımızdan bazılarının, on kilometre kadar uzakta bulunan ve Kapsali'den bile daha önemli olan küçük bir kente kadar gitmeyi tasarladıklarını öğrendim. Böylece, katırlara bindik ve yöreyi bilen bir İtalyan'ın kılavuzluğunda, dağlar arasında yolumuzu bulmaya çalıştık. Denizden bakılınca, Cérigo'nun diken gibi kayalıklarının ardında bereketli birçok ova olduğuna kimse inanmaz; oysa burası yetmiş mil çevresi olan bir arazi ve ekilmiş bölümleri pamuk fidanlarıyla, zeytin ağaçlarıyla ve bağlar arasındaki dut ağaçlarıyla kaplı. zeytin yağı ve ipek, bu ada sakinlerinin başlıca üretimini oluşturuyor ve Kytheralı kadınlar –Cérigolular demek istemiyorum–, ipek üretimini güzel ellerine çok uygun bir iş olarak görüyorlar; pamuk ekimi ise İngilizler tarafından gazaba uğramış.

Arkadaşlarımın gezisinin hedefi, İtalyan görünüşlü, ama fakir ve viran bir köy olan Potamo'ydu; oysa ben, bir tapınağın kalıntılarına rastlayabileceğimi söyledikleri ve pek de uzakta bulunmayan Aplunori tepesine gitmek istiyordum. Spati burnundaki gezimden memnun olmadığım için, bu tepede teselli bulabileceğimi ve papaz Delille gibi, ceplerimi mitolojik kalıntı parçalarıyla doldurabileceğimi umuyordum. Ah ne mutluluk! Aplunori'ye yaklaşırken, birkaç çam ağacının kimi yerlerinde

gölgelendirdiği bir küçük dut ve zeytin ağacı koruluğuyla karşılaştım; sarısabırlar ve kaktüsler çalılıklar arasından kendini gösteriyordu ve sol tarafta, bir zamandır göremediğimiz denizin mavi ve koskoca gözü yeniden açılıyordu. Taş bir duvar, koruluğun bir parçasını kapatıyor gibiydi ve kare şeklindeki bir kapının üzerindeki kadim bir kemerin yıkıntısı olan bir mermer üzerinde şu kelimeleri seçebildim: Yüreklerin şifası.

XVI. APLUNORI

Aplunori tepesinde çok az harabe var, ama bir zamanlar dağların ön cephesini kaplayan kutsal bitkilerden geriye kalanların en nadirine rastlanıyor burada; her zaman yeşil olan serviler ve gövdesindeki çatlaklarına arıların sığındığı birkaç yaşlı zeytin ağacı, bu ünlü yerlerden kaynaklanan bir tür geleneksel saygıyla korunmuş. Taştan bir duvarın kalıntıları, sadece deniz tarafında, bir aileye kalmış olan küçük koruyu çeviriyor; kapının üstünde, yazıtını daha önce açıklamış olduğum ve kalıntılardan alınmış olan tonoz şeklinde bir taş var. Duvarın ötesinde, zeytin ağaçlarıyla çevrili küçük bir ev görülüyor. Burada, koyun öteki ucunda yer alan ve San Nicolo'yu koruyan kalenin kulelerinin üzerine elli yıl boyunca art arda Venedik, Fransız ve İngiliz bayraklarının çekilmiş olduğunu görmüş yoksul Yunan köylüleri ikamet ediyor. İhtiyarlar, Fransız cumhuriyetini ve onları Yedi Ada cumhuriyetine bağlayarak özgürleştiren General Bonaparte'ı hâlâ hatırlıyorlar.

İngiltere, 1815'ten sonra bu dayanıksız özgürlüğü ortadan kaldırdı ve Cérigo'da yaşayanlar, Mora'daki kardeşlerinin kazandığı zafere pek de neşe duymadan tanık oldular. İngilizler, işgal ettikleri yerlerin halklarını İngiliz haline getirmezler, demek istediğim egemenlik kurarlar ve onları köleler ya da kimi zaman hizmetçiler haline getirirler. Maltalıların başına gelen budur ve eğer İngiliz aristokrasisi, bu tozlu ve kurak adayı yerleşmeye layık görselerdi, Cérigo'daki Yunanlıların başına da aynı şey gelmiş olacaktı. Ama komşumuz İngilizlerin antik Kythera'dan alıp götürebilecekleri bazı zenginlikler hâlâ var; hatırlanmaya değer yerleri belirten birkaç alçak kabartmadan ve heykelden söz etmek istiyorum yani. İngilizler, Aplunori'den bir mermer friz alıp götürmüşler. Bu frizin üzerinde, bazı eksiklere rağmen, 1798'de Fransız cumhuriyeti komiserleri tarafından bir

araya getirilmiş şu kelimeler okunabiliyordu: “Kytheralıların ve tüm dünyanın egemen tanrıçasının, Aphrodite’nin tapınağı.”

Bu yazıt, yıkıntıların ne olduğu konusunda hiçbir kuşku bırakmıyor ve ayrıca, İngilizler, Aplunori koruluğunda uzun zaman bir mezar taşı olarak kullanılmış olan bir alçak kabartmayı da alıp götürmüşler. Bu kabartmanın üzerinde, tanrıçaya dişi güvercinler sunmak üzere gelen ve sunu kabının yakınındaki mihrabın ötesine yönelen iki âşığın tasviri görülüyordu. Uzun bir tünik giymiş olan genç kız, kutsal kuşları sunuyor, bir eliyle kalkanına dayanmış olan genç adamsa, armağanını heykelin ayaklarının dibine koyması için öteki eliyle kız arkadaşına yardım eder gibi görünüyordu. Aphrodite de aşağı yukarı genç kız gibi giyimliydi; şakaklarında örülmüş haldeki saçları, bukleler şeklinde boynuna iniyordu.

Bu tepe üzerindeki tapınağın, adanın öteki bölümlerinde tapınılan Aphrodite Urania’ya ya da göksel Aphrodite’ye değil, evlilikleri yöneten orta malı ya da yersel, ikinci Aphrodite’ye adanmış olduğu besbelliydi. Bunların birincisi, Suriye’deki Aşkalon kentinde oturanlar tarafından getirilmişti; Efes Diana’sı ya da Frigya Kybele’si gibi şekiller ve hiyerogliflerle kaplı ilkel tasvirlerin bütün özelliklerine sahip, sert, karmaşık simgeli ve cinsiyeti belirsiz bir tanrıçaydı; adayı ilk olarak koloni haline getiren Ispartalılar tarafından benimsenmişti. İkincisi ise, zafer kazanan Atinalılar tarafından getirilmişti adaya ve daha güleç, daha insani olan bu tanrıça yüzünden adada oturanlar arasında savaşlar çıkmıştı; bu tanrıçanın bütün Yunanistan’da bir sanat harikası olarak ün kazanmış olan bir heykeli vardı: Heykelde tanrıça çıplaktı ve sağ elinde bir deniz kabuğu tutuyordu; oğulları Eros ve Anteros eşlik ediyordu ona, önünde de üç Güzeller vardı; ikisi ona bakıyordu ve üçüncüsü karşıt yöne dönüktü. Tapınağın doğu bölümünde, Helene’nin heykeli görülüyordu; burada yaşayanların, bu kalıntılara Helene’nin sarayı demelerinin nedeni herhalde budur.

İki genç adam, Aplunori tepesi ile San Nicolo limanı arasında deniz boyunca tozlu yığınları görülen kadim Kythera kentinin yıkıntılarına beni götürmek istediklerini söylemişlerdi; iç kısımdan giderek Potamo’ya varıp onları geçmiştim demek ki; ama buradaki yolda ancak yaya ilerlenebiliyordu, dolayısıyla katırı köye göndermek gerekti. Hatıralar bakımından zengin, ama İngiliz koleksiyoncuları tarafından önemsenmemiş

sütunların ve başlıkların pek az bulunduğu bu az gölgelikli yerden esef ederek ayrıldım. Koruluğun duvarının dışında, ekili bir tarlanın ortasında bazı bölümleri kesilmiş üç sütun ayakta duruyordu hâlâ; öteki yıkıntılar düz damlı bir küçük evin inşası için kullanılmıştı. Bu ev dağın en sert yamacındaydı, ama granitten yapılmış eski bir şose çökmemesini sağlıyordu. Tapınağın kalıntısının bu temelleri, kutsal ormanların tahrip edilmesinden sonra adada pek azalan, ekin için gerekli verimli toprağı tutan bir çeşit taraça oluşturmuştu ayrıca.

Burada, yapılan hafriyatın sonucu olan bir çukur görülüyordu; oradan kırık dökük ve antik giysili mermer bir heykel çıkarılmıştı; ama, özelliklerini belirlemek olanaksızdı. Yer yer zeytin ağaçlarının ve asmaların bulunduğu tozlu kayalar arasından inerek, denize doğru çağlayanlar oluşturan ve sakız ağaçları, zakkumlar ve sarı sakızlar arasından akan bir dereyi geçtik. Bu hayat veren derenin kıyılarında küçük bir Yunan kilisesi yükseliyordu ve çok daha eski bir anıtın yerini almış gibi görünüyordu.

XVII. PALAEOCASTRO

Daha sonra, kumların üzerinde yürüyerek ve fırtına patladığında dalgaların içine daldığı mağaraları uzaktan uzağa hayranlıkla seyrederek deniz kıyısını izledik. Avcıların gözdesi olan Cérigo bıdırcınları, kül rengi yapraklı adaçayları ve yakınımızdaki kayalar arasında göze çarpıyordu. Koyun aşağısına inince, antik Kythera kentinin yıkılmış kulelerinin ve duvarlarının daha yukarılarında yer alan, kalıntılarla dolu Palaeocastro tepesinin tümü gözlerimizin önüne serildi. Denize dönük bayırda, duvarları gözüküyordu ve binalardan geriye kalanlar, küçük bir ırmağın yığdığı deniz kumları altında yarı yarıya gizlenmiş gibiydi. Toprak zemini burada izleri her yerde görülen bir deprem değişikliğe uğratmamışsa, denizin gittikçe artan saldırısı altında kentin büyük bir bölümü gözden kaybolmuş olsa gerekti. Burada oturanların söylediğine göre, deniz suyu berrak olduğunda, dipte büyük binaların kalıntıları görülebiliyordu.

Küçük ırmak geçildikten sonra, kentin yıkıntılarına yukarıdan bakan bir kayalık içine oyulmuş eski katakomplara varılıyordu; buraya kayalıkta açılan bir patikadan yukarı doğru çıkılarak varılıyordu. Bu ıssız kumsalın belli birtakım ayrıntılarında kendisini açığa vuran deprem felaketi, bu kabristan kayasını yukardan aşağıya yarmış ve içinde gömülü yapıları gün

ışığına çıkarmıştı. Giriş yerinde, mucizevi biçimde her salonun karşılıklı kenarları seçiliyordu ve yakın zamanlarda çobanların yaşadığı söylenebilecek olan katakomplara, kayalığa tırmandıktan sonra inilebiliyordu. Bu katakomplar, belki de, Türklerin egemen olduğu dönemde sığınak olarak kullanılmıştı.

Kayanın doruğu, dikdörtgen şeklinde bir düzlük ve çok daha yüksek olan bir binanın burada bulunmuş olduğunu belirten yıkıntılarla çevrili; burası, hiç kuşkusuz bir tapınaktı ve alt tarafında gömütler, gömütlerin içinde de inananların külleri bulunuyordu. Daha sonraki ilk odada, taştan yapılmış ve üzeri kemerli iki sanduka görülüyordu; üstleri kapalıydı ve kalıntıların başka bir parçaya ait olduğu görülüyordu yalnızca; her iki yanda, ya lambaların ya da gözyaşı şişelerinin, ya da içlerine ölülerin küllerinin konduğu vazoların yerleştirilmesi için duvarlarda yapılmış oyuklar dikkati çekiyordu. Ama burada ölü küllerin konulduğu kaplar varsa, daha ilerdeki tabutlar ne anlama geliyordu? Eskilerin, ölülerini her zaman yaktıkları söylenemezdi kuşkusuz; çünkü örneğin, Aias'lardan biri toprağa gömülmüştü; eğer, âdetler zamana göre değişiyorsa, bu iki farklı tarz, nasıl olur da aynı anıt içinde görülebilirdi? Bugün bize, mezar gibi görünen şeyler, tapınaklardaki törenlerde kullanılan kutsal suyun içine konduğu hazneler olabilir miydi? Bu konuda ne kadar kuşkulansak hakkımız var. Bu odaların süslemeleri mimari açıdan çok sade; tek biçimli yapının havasını değiştirecek tek bir heykel, tek bir sütun yok; duvarlar kare şeklinde, tavan düz, ama duvarların iç yüzleri bir zamanlar macunlanmış, üstlerinde Etrüsk üslubunda kırmızı ve siyah renklerle yapılmış resimlerin eskiden kalma izleri fark ediliyor. Meraklılar, dağın kütlesi içine oyulmuş daha büyük bir salonun girişini kazmışlar; bu salon geniş, kare şeklinde ve dört köşe sütunlarla ayrılmış hücrelerle çevrili; bunlar mezar ya da şapel olabilir. Çünkü, birçok insan, bu büyük çukurun, yeraltı tanrılarına adanmış bir tapınağın bulunduğu yer olduğunu söylüyor.

XVIII. ÜÇ APHRODITE

Pausanias'ın sözünü ettiği ve Kythera'nın tepesinde yer alan göksel Aphrodite tapınağının bu kayalık üzerinde inşa edilmiş olduğunu ya da bu anıtın, bazı yazarlar tarafından Menelaos Kenti diye adlandırılan kentin yıkıntılarıyla hâlâ kaplı olan tepe üzerinde yükselmiş olduğunu söylemek

zor. Ne var ki, bu kayalığın benzersiz konumu, Yunan yazarın başka bir yerde, Isparta surlarının dışındaki bir tepede bulunduğunu söylediği bir başka Aphrodite Urania tapınağını aklıma getirdi. Yozlaşma döneminin bir Yunanlısı ve eski simgelerin anlamının kaybolduğu bir dönemin çoktanrıcı dinini benimsemiş bir kimse olan Pausanias, tanrıçaya adanmış ve birbiri üzerinde yer alan iki tapınağın ilkel inşa tarzını görünce şaşırmıştı. Aşağıdaki tapınakta, Aphrodite, *Minerva gibi* zırhlar giyinmiş olarak görülüyordu (şair Ausonius'un bir epigramı onu böyle betimliyor); öteki tapınakta ise, tüller içinde ve ayaklarında zincirlerle tasvir edilmişti. Söylendiğine göre, sedir ağacından yontulmuş bu sonuncu heykel, Tyndareos tarafından dikilmişti ve Aphrodite'nin bir başka lakabı olan *Morpho* diye adlandırılmıştı. Latinlerin *Libitina* dedikleri, Pluton'u soğuk Persephone'yle birleştirirken cehennemlerde tasvir edilen ve yine, *Ecel Perilerinin Büyüğü* lakabıyla kimi zaman güzel ve solgun Nemesis'le karıştırılan yeraltı Aphrodite'si miydi bu?

"Mermerlerin beyazlığı konusunda bu kadar endişelenen" bu şiirsel seyyahın uğraştığı şeylere gülüp geçtiler; Kythera tanrıçasının üç kimliğini saptamak için bu kadar zaman harcamama şaşılacaktır belki de. Hiç kuşkusuz, üç yüz lakabını ve niteliğini göz önüne alıp bu tanrıçanın, gökyüzü, toprak ve toprağın altındaki yerlerin üç bölgesindeki bütün güçleri yöneten tanrıçalar sınıfı içinde yer aldığının kanıtını bulmak güç değildi. Ama ben, Yunanlıların her şeyden fazla, sert görünümlü, ideal ve mistik Aphrodite'ye duydukları dinsel bağımlılığı özellikle göstermek ve İskenderiye'nin Yeni-Platoncularının, bu tanrıçanın karşısına, hiç utanç duymadan Hıristiyanların Bakire Meryem'ini çıkarabildiklerini belirtmek istiyordum. Daha insani, herkes tarafından daha kolayca anlaşılabilir olan bu sonuncusu, daha sonra, felsefi Urania'yı yenilgiye uğrattı. Bugün, Yunanlıların Meryemi, şu aynı kıyılarda, antik Aphrodite'ye gösterilen saygı ve bağlılığın yerine geçti; kilise ya da şapel, tapınağın kalıntıları kullanılarak yapıldı ve temelleri örttü; tanrıçanınkine benzer niteliklerle ilgili boş inançlar aşağı yukarı her yerde yaygın; elinde bir gemi mahmuzu tutan Yunanlı Meryem, Aphrodite Pontia'nın yerine geçmiş; bir başka Meryem de, Aphrodite Calva gibi, genç kızların, adak olarak şapeline astıkları saçlarını kabul ediyor. Başka yerde de alevlerin ya da karanlık uçurumların Aphrodite'inin; kötü düşüncelerden caydıran Aphrodite Apostrophia'nın ya da dişi güvercinlerin uysallığına ve masumiyetine sahip

Aphrodite Peristeria'nın ortaya yeniden çıktığı fark ediliyor: Yunanlıların Meryemi, bütün bu özellikleri gerçekleştirmeye yetiyor hâlâ. Akhalıların soyundan gelenlerin başka inançları olması istenemez; Hıristiyanlık onları yenilgiye uğratamadı; onlar Hıristiyanlığı kendi fikirlerine boyun eğdirdiler; dişilik ilkesi ve Goethe'nin dediği gibi *göksel dişil*, bu kıyılarda her zaman egemen olacak. Boğaz'ın karanlık ve gaddar Diana'sı, Atina'nın ihtiyatkâr Minerva'sı, Ispartalıların silahlı Aphrodite'si, onların içtenlikle inandıkları dinin tanrıçalarıydı: Günümüzün Yunanistan'ı, bu tür bütün bakire azizelerin yerine tek bir bakireyi koymuş ve erkeklerin oluşturduğu teslisi, genç ve göz kamaştırıcı süvari aziz Georges sayılmazsa, masallardaki bütün azizleri de pek önemsemiyor.

İçine kasvetli salonlar oyulmuş ve temelini denizin inatçı bir şekilde kemirdiği bu acayip kayalığı terk ettikten sonra, sarkıtların olağanüstü direkler ve saçaklar gibi süslediği bir mağaraya vardık. Çobanlar, gündüzün sıcağından korunmak için keçilerini burada barındırıyorlardı. Ama çok geçmeden güneş, eskiden korsanların yaşadığı uzak Cérigotto kayalığına lâl renklerini dökerek ufka doğru alçalmaya başlamıştı. Mağara loştu ve günün bu saatinde çok iyi aydınlatılmamıştı ve ben, meşalelerle buraya girmek istemedim; ne var ki oradaki her şey tanrıların sevdiği bu toprağın ne kadar eski olduğuna tanıklık ediyordu. Adanın başka yerlerinden olduğu gibi bu mağaradan da, taşlaşmış nesneler, fosiller ve Tufan öncesinden kalma kuru kemik yığınları çıkarılmıştı. Uranus'un kızının, yani ressamların ve şairlerin betimlediklerinden çok farklı olan Aphrodite'nin beşiğini, Pelasgosların buraya yerleştirmeleri nedensiz değildi ve Orpheus ondan şöyle söz ediyordu: “Ulu tanrıça, ki karanlıkları sever... görünen ve görünmeyen... ki her şey ondan türer; çünkü sen, dünyanın tümüne yasalar verirsin ve geceye egemen ecel perilerini bile yönetirsin!”

XIX. KYKLADLAR

Cérigo ve Cérigotto, köşeli dış çizgilerini ufukta gösteriyordu hâlâ; çok geçmeden, görünümünün bütün ayrıntılarını seçtiğimiz Mora adasının çok yakınından geçerek Maleas burnunu döndük. Küçük bir bahçenin arkasında, beş ya da altı kemerin ön bölümünü desteklediği bir çeşit mağaradan oluşan garip bir mekân dikkatimizi çekmişti. Tayfalar, bu ıssız yerde uzun zamandır yaşayan ve ibadet eden bir târiki dünyanın bu mekânda

barındığını söylediler. Burası gerçekten de, Byron'ın romantik bir keşişinin, dalgaların sesine kulak vererek düşlere dalacağı şahane bir yerdi! Gelip geçen tekneler, kimi zaman bir kayıkla, büyük olasılıkla İngilizlerin merakını cezbeden bu yapayalnız adama sadakalar gönderiyorlardı. Bize göstermedi kendini; belki de ölmüştü.

Sabahın saat ikisinde, demir atarken çıkan zincir sesleri hepimizi uyandırıyor ve iki rüya arasında, o gün, yeniden canlanmış ve gerçek Yunanistan toprağına basacağımızı haber veriyordu. Syra'nın geniş limanı, bir hilâl gibi çeviriyordu etrafımızı.

Bu sabahtan itibaren, tam bir kendinden geçme halindeyim. Bu iyi Helene halkının yanında, adları kulağa hoş gelen ve Yunan Köklerin Bahçesi'nden bir koku gibi kokular yayan bu adaların ortasında durmak isterdim. Ah! Syra'da, bir berberin, bir kunduracının ya da bir terzinin levhasını okuyabilme olanağını bana sağlayan ve sık sık lanet ettiğimiz o iyi yürekli hocalarıma ne kadar teşekkür ediyorum şimdi! Eh işte! Aynı yuvarlak harfler ve aynı büyük harfler... ve bunları en azından çok iyi okumasını biliyorum ve sokakta yüksek sesle hecelemekten zevk alıyorum.

Bir satıcı, tatlı diliyle bana, bir Parisli olmadığımı sanarak beni onurlandırıp Yunanca "günaydın", dedi.

— Ne kadar? dedim, bir ıvır zıvır seçerek.

— On drahmi, diye cevap verdi klasik bir hava içinde.

Yine de, ana dili Yunanca olan ve şu anda Lukianos'un kahramanlarından biri gibi konuştuğunu aklının ucundan geçirmeyen mutlu bir insan ne de olsa.

Bu arada, kayıkçı rıhtımda hâlâ peşimden geliyor ve Caron'un Menippos'a bağırdığı gibi şöyle diyordu:

"Rezil herif, geçiş parasını öde bana!"

Verdiğim yarım franktan memnun olmamıştı, bir drahmi (doksan santim) istiyordu: Bir oboli bile alamazdı. *Ölülerin Konuşmaları*'ndan[64] bazı cümleler söyleyerek yiğitçe karşılık verdim ona. Aristophanes küfürleri mırıldanarak çekilip gitti.

Bir komedinin ortasında yürüyordum sanki. İşlemeli yelekler, kalın plili etekler (fistan) ve kırmızı başlıklar giymiş (kalın ipek püskülleri omuzlarına kadar iniyordu); kemerlerinde parıldayan silahlar, bacaklarında dizlikler ve ayaklarında terlikler bulunan bu insanlara inanmanın başka bir çaresi yoktu. Bu, *Korsanlar Adası*'nın ya da *Missolonghi Kuşatması*'nın[65] giyim kuşamıydı tam anlamıyla. Ama herkes, tiyatrolarda konuşmayan figüranlara benzediğinden hiç kuşku duymadan geçip gidiyordu ve sadece benim gudubet Paris kıyafetim, kimi zaman gülüşmelere yol açıyordu.

Evet dostlarım! Sizin alacalı kalabalığınızda bir leke oluşturan bir barbarım, Kuzey'in kaba bir çocuğuyum ben. Barbar Anacharsis gibi... Yo, olmaz! Böyle can sıkıcı benzerlikten sıyırmak isterim kendimi.

Ama ilk görünüşte inanılmayacak bir dekor izlenimi veren bu güzel Syra kentini aydınlatan solgun güneş değil, Doğu güneşinin ta kendisi. Yerel renkler içinde ve geçmişin, bu anın zarfı içinde yeniden doğduğu bir sahnenin biricik seyircisi olarak yürüyorum.

Omuzlarında kara bir keçinin şekli bozulmuş gövdesini taşıyarak geçen şu kıvırcık saçlı genç adama bakın... Yüce tanrılar! Bir şarap tulumu, ışıldayan ve tüylü bir Homeros şarap tulumu bu. Genç adam şaşkınlığım karşısında gülümsüyor ve kadehimi ballı Samos şarabıyla doldurmam için hayvanın ayaklarından birini çözmeyi kibarlıkla teklif ediyor bana.

"Ey genç Yunanlı! Bu kevser şarabını neye dökeceksin ki? Bir kadehim yok; bunu itiraf etmeliyim sana, diyorum.

— İç!" diye cevap veriyor bana. Ve kemerinden, bakırla süslü kesilmiş bir boynuz çıkararak tulumun bir ayağından köpüklü bir sıvı akıtıyor.

Ben de, çocuk Akhilleus'un çiğnediği antik Skyros toprağına duyduğum saygı dolayısıyla, yüzümü ekşitmeden ve hiç dökmeden hepsini içiyorum.

Bugün, içtiğim şeyin kötü bir şekilde deri, şeker şerbeti ve reçine koktuğunu söyleyebilirim; ne var ki, hiç kuşkusuz, Peleus'un düğünlerinde içilen şarabın ta kendisiydi bu ve bana, bir Kentauros'un bacakları üzerinde bir Lapith midesi verdikleri için tanrılara şükrediyorum.

Doğrusu bu bacaklar, merdiven halinde inşa edilmiş ve biri deniz kıyısında olan (kentin yeni bölümü), öteki, ulaşılması için üçte ikisini

tırmanmak gereken kelle şekeri şeklindeki bir dağın doruğunu süsleyen (eski bölümü) iki bölüme ayrılmış olan bu garip kentte işime yaradı.

O iffetli Peirides'ler, Yunanistan'ın kayalık tepeleri konusunda kötü sözler söylemekten korusun beni! Zavallı ayaklarımızla çiğnediğimiz bu şey, bu yaşlı ananın (ki hepimizin anasıdır) güçlü kemikleridir. Hüzünlü Girit lâleleri, üzerilerine sarı bir örtü çekmek için bu zavallı çimenlikte yeterince yer bulamıyor. Ey Musalar! ey Kybele... Ne! Bir çalı, yakındaki kaynağı belirten bir tutam uzun ot bile yok!... Ne yazık! Kentin yeni inşa edilmiş bölümünden geçerken iyi suyun bardakla satıldığını ve şarap taşıyan tek bir kişiye rastladığımı unutuyordum nerdeyse.

İşte sonunda, kentin iki bölümü arasında kırlardayım. Deniz kenarındaki bölüm, satıcıların ve gemicilerin gözdesi olan lüks eşyayı, Türk havası taşıyan çarşısını, tekne yapım yerlerini, yeni mağazalarını ve imalathanelerini, tuhafiyecilerle, terzilerle ve kitapçılarla dolu büyük caddesini gözler önüne seriyor; sol tarafta, mavi ve derin bir deniz üzerinde doruğuna ulaşan kayadan yukarıya doğru çıkılınca, kayanın üstünü yavaş yavaş kaplayan ihtişamlı evleriyle bütün bir tüccar, banker ve armatör semti dikkati çekiyor. Limandan bakılınca piramit şeklinde bir yapının tepesi gibi görünen kentin öteki bölümü, şimdi, geniş bir toprak kıvrımıyla temelinden ayrılmış gibi sanki ve garip bir şekilde doruğunu oluşturduğu dağa ulaşmak için önce onu geçmek gerekiyor.

Zarif Swift'in sihirli bir kuvvetle havalarda asılı duran ve kendine gereken erzakı almak için kimi zaman yeryüzümüze konan kenti *Laputa*'yı herkes hatırlar[66]. Oradan oraya gitme yeteneği bir yana, eski Syra'nın görünümü tam budur işte. Bu piramitin ucu olan aziz Georges kilisesine kadar giderek azalan düz damlı yirmi sıra küçük evle "kat kat göğe yükselen" de bu eski Syra işte. Daha yüksek iki dağ, onun arkasında çifte doruklarını yükseltiyor ve onların arasından ta uzakta bembeyaz badanalı evlerin oluşturduğu köşe görülüyor.

Bu çok özel bir görünüm.

XX. AZİZ GEORGES

Ekili alanları geçerek hayli zaman yukarı doğru çıkıyoruz; küçük taşlardan yapılmış duvarlar tarlaların sınırını belirtiyor; biraz sonra yokuş daha da dikleşiyor ve çıplak kayalar üzerinde yürüyoruz; sonunda ilk evlere ulaşıyoruz; dar sokak, dağın doruğuna doğru sarmal olarak uzanıyor; derme çatma dükkânlar, kadınların çene çaldıkları ya da bir şeyler ördükleri zemin odaları, köhne evlerin eşiklerinde oynayan ya da sağa sola koşan tatlı yüzlü ve boğuk sesli çocuklar, yoldan geçen bir yabancı pek az gördükleri için korkup hemen yüzlerini örten genç kızlar, yolda sakin sakin dolaşmalarına engel olunduğu için içerilere kaçan domuzlar ve kümes hayvanları; nazar değmesin diye çocuklarını çağıran ya da saklayan iri yarı anaç kadınlar görüyoruz: Bir yabancının her tarafta dikkatine çarpan sıradan görünüm bu işte.

Yabancı! Ama geçmişin bu toprağı üzerinde tam bir yabancı mıyım ben? Ah hayır! Biraz önce utanç duyduğum elbisemin beğenildiğini belirten iyi yürekli sesler duyuyorum daha şimdiden: Καθολιχοʹς! Çocuklar bu sözcüğü tekrarlayıp duruyorlar etrafımda. Ve bağırıp çağırmalar arasında, kentin ve dağın tepesindeki Aziz-Georges kilisesine götürüyorlar beni. Katolik! Çok hoşsunuz dostlarım; evet Katolik, bunu gerçekten unutmuştum. Birçok soylu ruhu, birçok yüce erdemi esinlenmiş ölümsüz tanrıları düşünmeye çalışıyordum! Issız denizden ve çorak topraktan, babalarınızın düşünü kurduğu güleryüzlü hayaletleri çağırıyordum ve Kyklad takımadalarını bu kadar hüzünlü ve çıplak, kıyılarını çorak, koylarını sevimsiz görünce, unutkan Yunanistan’ın, Neptunus’un lanetine uğradığını söylüyordum kendi kendime... Suların yeşil tanrıçası güçsüz düşüp ölmüştü mağarasında, koruların tanrıları kaybolup gitmişti bu gölgesiz topraktan ve maddenin bütün o tanrısal canlılıkları donmuş bir vücudun ruhu gibi yavaş yavaş çekilmişti. Ah! Tesalya’nın kıyılarından geceleyin geçerken duyduklarını söyledikleri, “Pan öldü!” diye bağıran sesi, ölmekte olan bir dünyanın bu son haykırışını kimse anlamamış mıydı?[67] Ölmüş, demek ki öyle! Yalın ve neşeli ruhların yoldaşı, insanoğlunun ve toprağın bereketli ezgisini kutsayan o tanrı ölmüş! Evet, her şeyin kendisinden yaşama alışkanlığını edindiği o tanrı ölmüş! Kirletilmiş Olympos’un dibinde mücadele etmeden ölmüş, övgülerden ve kendisine gösterilecek saygıdan yoksun; nankörlük ve unutuluştan yüreği parçalanan bir baba gibi ve sadece bir tanrının ölebileceği gibi ölmüş! Ve şimdi... durun çocuklar; ona tapınmayı hatırlatan ve kilisenizin altındaki taraçanın duvarına rastgele konmuş ne olduğu

bilinmeyen şu taşı seyredeyim; bırakın, bir lavtayı, zilleri ve ortada sarmaşıkla taçlandırılmış kupayı tasvir eden kabartmalara dokunayım; atalarınızın coşkuyla çevresinde toplandığı o tanrının kırsal mihrabıydı bu, doğanın emeğe gülümsediği, Syra'ya, Syros dendiği zamanlarda...

Yararlı bir parantez açmak için biraz uzun olan bu dönemi kapıyorum burada. Biraz yukarıda, *Syros* ile *Skyros*'u[68] birbirine karıştırdım. Bir "k" harfi eksikliği, bu sevimli ada hakkındaki iyi düşüncelerime zarar verebilir; zaten, genç Akhilleus, Lykomedes'in kızları arasında, bir başka yerde yetiştirilmişti ve Syra, yol haritama inanacak olursam, Pythagoras'ın hocası ve pusulanın mucidi Pheresides'in dünyaya geldiği yer olarak gururlanabilirdi ancak...[69] Yol haritalarında da ne çok bilgi var!

Kiliseyi açmak için kayyamu bulmaya gittiler ve ben, taraçanın kenarına oturup beklemeye başladım. Her yanda olduğu gibi, esmer ve sarışın bir yığın çocuğun arasındaydım ve antik mermer heykeller gibi güzeller, mermerin dile getiremediği ve resmin hareketli parlaklıklarını canlandıramadığı gözleriyle. Örgülü saçlı, küçük sultanlar gibi giyinmiş küçük kızlar, Yunan etekliği ve omuzlarında kıvrımlandırılmış saçlarıyla kız çocuklarına benzer hale getirilmiş oğlanlar; evet bütün bunlar, çiçeksiz ve ağaçsız Syra'nın bu eksikliğinin yerine her zaman koyduğu varlıklardı; bu gençlik, yoksun kılınmış bu toprak üzerinde hâlâ gülümsüyordu... Onların dilinde, bizim genç kızlarımızın dönüp dansederek söyledikleri şarkılara benzeyen, ıssız ormanlara ve kesilmiş defne ağaçlarına ağıt yakan çocuksu bir şarkı yok muydu? Ama Syra, ormanlarını suların kapladığını ve denizcilerinin alınlarını süsleyerek defnelerinin bitip tükendiğini söyleyebilir!... Ey soylu kayalık, sen korsanlara koca bir yuva olmadın mı? İki kere katoliksin; dağda Latin, kıyıda Yunanlısın: Tefecilere de her zaman yuva olmadın mı?

Yol haritam, kentin aşağı bölümündeki zengin tüccarların, bağımsızlık savaşı sırasında yaptıkları ticaretle zengin olduklarını da söylüyor. Bu ticaret şuymuş: Tüccarların Türk bayrağı çekmiş gemileri, Avrupa'nın Yunanistan'a para ve silah yardımı gönderdikleri gemileri ele geçiriyormuş; sonra Yunan bayrağı çekerek silahları ve erzakı, Mora ve Sakız Adası'ndaki kardeşlerine yeniden satıyormuş bu tüccarlar; paraya gelince, onu da, kendilerine saklamıyorlar, ama bağımsızlık davasına iyi bir güvence altında ödünç veriyorlarmış ve böylece, tefeci ve korsan olarak her zaman

benimsedikleri davranışı, Hellen'e karşı ödevleriyle uzlaştırıyorlarmış. Kentin yukarı bölümünün, Roma Hıristiyanlığı dolayısıyla Türklerden yana olduklarını da söylemek gerekir. Syra'ya geçen general Fabvier[70], Ortodoks Yunanlılar arasında olduğunu sanmış ve ölümden kıl payı kurtulmuştu... Belki şükran duyan Yunanistan'a da savaşçının ünlü cesedinin satılabilmesi istenmişti.

Öyle mi! Babalarınız yapabilir miydi bunu? Kayyumu beklerken şu ya da bu ölçüde doğru bilgiler veren bu kitabın sayfalarını karıştıran beni hayranlıkla seyreden altın ve abanoz saçlı güzel çocuklar, söyleyin bana. Hayır! O tatlı gözlerinize inanmak isterim ben. Sizin ırkınıza yakıştırılan kusur, Takımada'nın kavşağı olan Syra limanında hâlâ kaynaşan adsız, dinsiz ve vatansız yabancılar topluluğunun marifeti. Zaten sokaklarınızın bu sükûneti, bu düzen ve bu yoksulluk... Hah işte, Aziz Georges kilisesinin anahtarlarını getiren kayyum geldi. Girelim içeri: Hayır... Bu kilisenin ne olduğunu görüyorum.

Gösterişsiz sıra sütunlar, bir köy kilisesi mihrabı, değersiz birkaç resim, yaldızlı fon üzerinde, her zaman ayağa kalkan rakibini yere seren bir aziz Georges tasviri... Bu rutubetli tonoz altında, terkedilmiş tanrılara adanmış bir tapınağın yıkıntıları üzerinde yükselen bu kalın duvarlar arasında durup üşütme tehlikesini göze almaya değer mi? Hayır! Yunanistan'da geçirdiğim bir gün için Apollon'un öfkesine karşı gelmek istemiyorum.

Üstelik elimde tuttuğum bu kitapta beni çok etkileyen şu bölüm var: “Delphoi'ye gelmeden önce, Livadia yolu üzerinde birçok eski mezar vardır. Bunlar arasında devasa kapısı depremle yarılan bir mezar da vardır ve yarığından bir yabani defne gövdesi çıkmaktadır. Dodwell'den öğrendiğimize göre, bu ülkede, İsa'nın öldüğü an, bir Apollon rahibinin sunuda bulunmakta olduğu sırada, ansızın durup şöyle haykırdığı konusunda bir rivayet vardır: Yeni Bir Tanrı doğdu ve gücü Apollan'a eşit olacak, ama sonunda onun karşısında yenik düşecek. Ve bu *dinsel küfürden* sonra, kaya yarılmış ve rahip görülmez bir elin darbesiyle ölü halde yere serilmiş.”

Ve kuşkucu bir yüzyılın çocuğu olan ben, eşiği aşmakta tereddüt edip de yakındaki Tine'yi, denize serpiştirilmiş Naksos'u, Paros'u ve Mykonos'u ve daha uzakta gökyüzünün kenarında hâlâ görünen alçak ve ıssız kıyıyı,

Apollon’un adası olan Delos’u seyretmek için taraçada durmakla iyi etmemiş miydim!

XXI. SYRA DEĞİRMENLERİ

Limana inerken, bütün Yunan adalarını garip bir şekilde süsleyen altı kollu değirmenlerden birinde az rastlanır bir macera geldi başıma.

Ağustos böceklerinin çepersi uzun kanatlarına benzeyen altı koluyla gökyüzünü döven bir yel değirmeni, bizim Picardie’nin çirkin değirmenlerinden daha az bozuyor manzarayı; ama antikçağın gösterişli kalıntılarının yanında pek de etkileyici değil. Delos kıyısının onlarla kaplı olduğunu düşünmek hüzün verici değil mi? Bir zamanlar kutsal koruluklarla kaplı olan bu çorak yerlere değirmenlerden başka hiçbir şey gölge salmıyor. Syra’nın eski bölümünden, antik Hermopolis’in yıkıntıları üzerinde deniz kıyısında inşa edilmiş yeni bölümüne inerken, zemin katları genellikle birer meyhane olan bu değirmenlerin gölgesinde dinlenmem gerekti. Kapının önünde masalar var ve hasır kaplı şişelerde katran ve deri kokan kırmızımsı bir şarap veriyorlar. Oturduğum masaya yaşlı bir kadın yaklaştı ve Yunanca iki kelime söyledi: Κοχονιʹτζα! χαλιʹ Modern Yunancanın sanıldığı kadar eskisinden farklı olmadığı biliniyor artık. Nitekim, çoğu eski Yunancayla yazılmış oldukları halde gazeteleri herkes okuyup anlıyor... Ben birinci dereceden bir Hellen kültürü uzmanı olduğumu iddia edecek değilim, ama kadının söylediği ikinci kelimeden güzel bir şeyin söz konusu olduğunu anlıyordum. İsim olan χοχνιʹτζα kelimesine gelince, sadece Lancelot’un on heceli klasik kıtalarıyla tıka basa dolu hafızımda, bunun kökünün ne olduğunu boşuna arıyordum.

Bu kadın, benim bir yabancı olduğumu anladı ve belki de bir kalıntı ya da ilginç bir şeyler göstermek istiyor, diyordum kendi kendime. Ama belki de, bir aşk mesajı veriyordu bana; unutmamak gerekir ki, Levant bölgesindeyiz ve burası maceralar ülkesi. Bana kendisini izlememi işaret edince peşinden gittim tabii. Daha uzaktaki bir değirmene yöneltti beni. Burası bir meyhane değildi; bir çeşit yabani insan topluluğu vardı orada; kötü giyimli yedi ya da sekiz herif, alçak tavanlı odanın içini doldurmuştu. Bazıları uyuyor, bazıları da aşık oynuyordu. İçerideki bu görünüm pek de hoş değildi. Yaşlı kadın içeri girmeye davet etti beni. Bu mekânın ne işe yaradığını aşağı yukarı anlayarak, bu kadının benimle karşılaştığı o namuslu tavernaya dönmek

ister gibi bir yüz ifadesi takındım. Elimden tuttu ve yine söylemiş olduğu Yunanca birinci kelimeyi tekrar etti: Κοχονιˈτζα! Κοχονιˈτζα! İçeri girmek istemediğimi de görünce, bulunduğum yerde kalmam için işaret etti.

Yaşlı kadın birkaç adım uzaklaştı ve kente giden bir patikanın kenarındaki bir kaktüs çitinin arkasında sanki pusuya yattı. Köylü kızlar, boş olduğu zaman kalçalarına dayadıkları, dolu olduğu zaman da başlarının üzerine koydukları büyük bakır kaplarla buradan geçiyorlardı kimi zaman. Yakındaki bir pınara gidiyorlar ya da oradan geri dönüyorlardı. Burasının, adanın biricik pınarı olduğunu öğrenmiştim. Yaşlı kadın ansızın bir ıslık çaldı, köylü kızlardan biri durdu ve sonra çitin arasındaki boşluklardan birinden hızla geçti. Yaşlı kadının söylediği χοχνιˈτζα kelimenin anlamını hemen anladım! Bu bir tür *genç kız* avıydı. Yaşlı kadın ıslık çalıyordu... Kötülük ağacının altındaki o yaşlı yılanın ıslığıydı bu kuşkusuz... ve zavallı bir köylü kız, bu yaşlı çığırtkanın çağrısına boyun eğdi.

Yunan adalarında bütün kadınlar, dışarı çıktıklarında sanki burası Türkiye’nin bir yöresiymiş gibi yüzlerini örterler. Doğrusu, Yunanistan’da geçirdiğim bir gün için, en azından tek bir kadın yüzü görmek de fena olmazdı. Ama, bir yolcunun bu basit merakı, iğrenç yaşlı kadının dalaverasına bir biçimde uymak demek değil miydi? Gelen genç kadın, titriyordu ve ne yapacağını bilmiyor gibi görünüyordu; belki de bu ölümcül çitin arkasındaki tuzaklı baştan çıkmaya ilk kez boyun eğiyordu! Yaşlı kadın, köylü hatunun zavallı mavi peçesini kaldırdı. Solgun, muntazam bir çehre ve hayli vahşi gözler gördüm; iki iri ve siyah saç örgüsü, başı bir türban gibi sarıyordu. Antik *hafif meşrep kadınların* tehlikeli çekiciliğinden hiçbir şey yoktu bu yüzde; üstelik, köylü kadın, tedirginlikle her an kırlara doğru dönüp şöyle diyordu: ‘Ο α’ˈνδρος μου! ‘O kocam! kocam!. Halinde, aşktan çok sefalet vardı. Baştan çıkmaya karşı direnme konusunda pek fazla meziyet göstermediğimi söylemeliyim. Elini tutum, iki ya da üç drahmi verdim ona ve patikadan aşağıya inebileceğini belirten bir işaret yaptım.

Bir an durakladı ve sonra başını çerçeveleyen saç örgülerinin arasından Doğu ülkelerinin bütün kadınlarının üzerinde bulunan nazarlıklardan bir tane çıkardı ve onu anlamadığım bir kelime söyleyerek bana verdi.

Hiç kuşkusuz, kırlarda bulduğu eski bir vazonun ya da lambanın ufak bir parçasıydı bu; kırmızı bir kağıda sarılmıştı, üzerinde iki yılan arasında kanatlı bir arabaya binmiş küçük bir cin tasviri seçer gibi oldum. Ama

kabartma o kadar silikti ki, her şeye benzetilebilirdi... Umarım, seyahatimde şans getirir bu bana.

Limana inerken Alexo Soudzo'nun yazmış olduğu *Marco Botzaris* adlı bir tragedyanın afişlerini gördüm; ardından bir de bale gösterisi varmış. Bunların hepsi, yabancılar anlasın diye İtalyanca yazılmıştı. İngiltere otelinin, üstünde oyunun kişilerinin resimleri olan duvar kağıtlarıyla süslü büyük salonunda yemek yedikten sonra temsilin verileceği Gazino'ya gittim. Girişten önce yer alan bir tür *pipo* sergisinde, kiraz ağacından bir yığın uzun çubuk bulunuyordu; en güzel locaları tutan İngiliz turistleri rahatsız etmemek için buradaki halk tiyatro içinde tütün içmiyordu artık. Burada yaşayan birkaç yabancı kadın dışında, hemen hemen sadece erkekler vardı tiyatroda. Oyuncuların konuşma tarzını yargılamak için perdenin kalkmasını sabırsızlıkla bekliyordum. Piyes, Botzaris ile sırdaşı bir Yunan asker arasındaki konuşmayla başladı. Tumturaklı ve boğazdan gelen diyalogları, mısraların anlamını kavramamı güçleştiriyordu; oysa bunları anlayacak kadar bilgim vardı; üstelik Yunanlılar, eta'yı *i* gibi, theta'yı *z* gibi, beta'yı *v* gibi, üpsilon'u da *y* gibi telaffuz ediyorlardı. Antik telaffuz olmalıydı bu, ama üniversitede bize başka türlü öğretiyorlardı.

İkinci perdede, Mustafa Paşa'nın, sarayındaki harem kadınları arasında arzı endam ettiğini gördüm, ama bu kadınlar odalık kıyafeti giydirilmiş erkeklerdi. Yunanistan'da, kadınların sahneye çıkmasına izin verilmiyordu anlaşılan. Ne ahlak anlayışı! Piyesi izlemeye devam ederek, Marco Botzaris'in, üç yüz Yunan askeriyle, üç yüz Ispartalının direncini yeniden canlandıran modern bir Leonidas olduğunu yavaş yavaş anladım sonunda. Klasik kurallara göre gelişen ve sonunda tüfek sesleriyle biten bu Hellen dramı çok alkışlanıyordu.

Buharlı gemiye geri dönerken, en yüksekteki evlerine kadar aydınlanmış olan bu piramit şeklindeki kentin görünümünden büyük keyif aldım. Bir İngilizin diyebileceği gibi bu görünüm gerçekten de *babylonian*'dı (Babil gibi).

Syra'da Avusturyalı yolcu gemisini bırakıp İskenderiye'ye giden Fransız gemisi *Léonidas*'a bindim: Üç günlük bir deniz yolculuğu bu.

Viyana'dan ansızın ayrılmayı niçin düşündüğümü anlamışsındır kuşkusuz... Hatıralardan kurtaramıyorum kendimi. – Şimdilik, bir kelime

daha eklemeyeceğim. Uzun zaman acı çekmek ya da şikayet etmeden ölüp gitmek için yalnızlığa sığınmış yaralı bir hayvan gibi, acının utancı içime işliyor.

Mısır, koskoca bir mezar; yıkıntıları ve küçük tepeleriyle kül kaplı bir toprak üzerinde serpiştirilmiş mezarları gözler önüne seren İskenderiye'nin kumsal kıyısına ulaştığımızda bu izlenimi edindim işte.

Mavimsi kefenlere bürünmüş gölgeler bu yıkıntılar arasında dolaşıp duruyor. Pompeius'un sütunlarını ve Kleopatra'nın hamamlarını görmeye gittim. *Mahmudiye* gezi yolu[71] ve her zaman yeşil olan hurma ağaçlarından başka canlı doğayı hatırlatan hiçbir şey yok ortada...

Konsolosluk saraylarının, banker konaklarının oluşturduğu Avrupa üslubuyla yapılmış büyük meydandan söz etmeyeceğim sana[72], ne yıkılmış Bizans kiliselerinden, ne de çevresinde seralara benzeyen bahçelerin bulunduğu Mısır paşasının modern binalarından. Yunan antikçağ hatıraları daha çok hoşuma giderdi; ama bütün bunlar tahrip edilmiş, kökten yıkılmış ve tanınmaz halde.

Bu akşam, Atfe'ye ulaştıran İskenderiye kanalı üzerinde yolculuk edeceğim ve sonra, Kahire'ye kadar çıkmak için yelkenli bir kayığa bineceğim: Altı günde gerçekleşen iki yüz kilometrelik bir yolculuk bu.

KAHİRE’NİN KADINLARI

1.Kıpti Evlilikleri

I. MASKE VE ÖRTÜNME

Kahire, Levant bölgesinde kadınların daha da sıkı sıkıya örtündükleri bir kent. Konstantinopolis’te, İzmir’de, beyaz ya da siyah bir tül, kimi zaman güzel Müslüman kadınların yüz çizgilerini tahmin etme olanağı verir size ve en sert buyruklar bile, onların bu incecik peçeyi daha da kalınlaştırmalarını sağlayamaz pek. Bir tek kocaya bağlanmış olan ve dünyadan uzak yaşayan bu kadınlar, herkesin esef etmesini dert etmeyen zarif ve işveli yaratıklardır. Ama asık yüzlü ve sofu olan Mısır, her zaman muammaların ve sırların ülkesidir; orada güzellik, eskiden de olduğu gibi peçelere şeritlerle kuşatılmıştır ve bu kasvetli tavır uçarı Avrupalıyı hemen bezdirir. O da, sekiz gün geçirdikten sonra Kahire’den ayrılır ve bilimin kendisine sakladığı ve hiç de hoşuna gitmeyecek başka hayal kırıklıklarına uğramak için aceleyle Nil’in çağlayanlarına yönelir.

Eski çağlarda, sırlara ermiş olanların en yüce erdemi sabırlı olmaktı. Niçin hemen geçip gidelim buradan? Duralım ve Sais tanrıçasının örtüsünün bir ucunu kaldırmaya çalışalım. Öte yandan, kadınların evlere kapatıldığı düşünülen ülkelerde, çarşılarda, sokaklarda ve bahçelerde, yalnız başlarına, ya da ikisi bir arada ya da yanlarında bir çocuk olduğu halde, binlercesinin macera arar gibi dolaştıklarını görmek kışkırtıcı değil mi? Gerçekten de, Avrupalı kadınların bu kadar özgürlüğü yok. Gerçi burada, üst tabakadan kadınlar bir eşeğin üzerinde ve yanlarına yaklaşılamayacak şekilde oturmuş olarak dışarı çıkıyorlar; ama bizde, aynı sınıftan kadınlar ancak arabayla evden çıkarlar. Geriye, örtünme kalıyor... Ama bu, sanıldığı kadar sert bir engel değil.

Tanzimat’ın esirgediği[73] süslü Arap ve Türk kıyafetleri arasında, kadınların esrarlı giyimleri, sokakları dolduran kalabalığa bir maskeli balonun neşeli havasını veriyor; kukuletalı elbiselerin rengi maviden siyaha kadar değişiklik gösteriyor ancak. Kibar hanımlar, endamlarını ince tafta kumaştan *habbarah* altında saklıyorlar; halktan kadınlar ise, antik

heykellerdeki gibi yün ya da pamuktan mavi renkte sade ve zarif bir tünik (*hamis)* giyiyorlar. Bütün çekiciliklerini göz önüne sermeyen, bu gizli kadın yüzleri hayalgücüne haz veriyor. Nazarlık yüzükleriyle ve gümüş bileziklerle süslü eller, omzun üstüne kadar kırmalı geniş yanlardan çıkan soluk mermer renkli kollar, terliğin her adımda terk eder gibi olduğu, bilekleri berrak bir gürültüyle tınlayan halkalarla süslü çıplak ayaklar; işte, kalabalığın kaygılanmasına ya da kadının farketmiş gibi görünmesine yol açmadan hayran kalmaya, tahmin etmeye, bir an için bakmaya izin verilen şeyler. Kimi zaman, başı ve omuzları örten beyaz-mavi kareli kumaşın dalgalanan plileri biraz yerinden kayıyor ve bu giysi ile *borghot* denen uzun maske arasında ortaya çıkan açıklıkta, kahve rengi saçların, Kleopatra'nın büstlerinde görüldüğü gibi yoğun buklelerinin yer raldığı zarif bir şakak, boyun ile yanak üzerinde fındık altını salkımları ya da firuze ve gümüş telkâri ufak parçalar sallandıran küçük derli toplu bir kulak görülüyordu. İşte o zaman, örtünmüş Mısırlı kadının gözlerini görmek istiyordu insan ve bu en tehlikeli şeydi. Maske, baştan ayaklara kadar inen kıldan yapılmış dar ve uzun bir parçadan oluşuyordu ve de bir tövbekârın kukuletasındaki gibi, üzerinde sadece iki delik bulunuyordu; alnı maskenin püsküllerine bağlayan küçük ve parlak halkalar yer yer göze çarpıyordu ve işte bu savunma aracı arkasında, sanattan ödünç alabildikleri bütün baştan çıkarmalarla ateşli gözler bekliyordu sizi. Kaşlar, göz çukuru, hatta kirpiklerle gözkapakları bile boyayla parlatılmıştı ve bir kadının vücudundan gösterebileceği o azıcık yer bundan daha iyi değerlendirilemezdi.

Doğu halkının çok daha ilginç olan yarısının kendisini içine kapattığı bu sırrın ne gibi çekici bir yanı olduğunu anlayamamıştım başlangıçta; ama farkedildiğini hisseden bir kadının, eğer güzelse, kendini göstermenin bir yolunu genellikle bulduğunu öğrenmem için birkaç gün yetti. Güzel olmayanlar, peçelerini muhafaza etmesini iyi biliyorlar ve bundan ötürü de kızılamaz onlara. Burası, düşlerin ve hayallerin ülkesi! Çirkinlik, bir cürüm gibi saklanıyor ve biçimli, zarif, genç ve güzel olandan her zaman bir şeyler göz ucuyla görülüyor.

İçinde oturanlar gibi kentin kendisi de, en gölgeli köşelerini, en çekici iç taraflarını yavaş yavaş açıyor size. Kahire'ye geldiğim akşam, ölümüne hüzünlü ve bezgindim. Bir eşeğin üzerinde ve yanımda bir tercümanla birkaç saatlik geziden sonra, hayatımın en kasvetli altı ayını burada geçireceğimi kanıtlamıştım kendime; oysa her şey bir gün daha az

kalamayacağım şekilde önceden düzenlenmişti. Ne! *Binbir Gece Masalları'*nın kenti, Fatimi ve Mısır halifelerinin başkenti burası değil mi diyordum kendi kendime... Ve evlerin yüksekliğinde gökyüzünü karartan tozdan ötürü karanlığı çabuk inen akşam yaklaşırken, partallar giyinmiş kalabalık, köpekler, develer ve eşekler arasında, dar ve tozlu sokakların arapsaçı gibi şebekesinin içine giriyordum.

Belki de Paris ya da Roma kadar büyük olan bu karmakarışık labirentten, sayıları bine ulaşan bu saraylardan ve camilerden ne umulur ki? Bunların tümü göz kamaştırıcı ve olağanüstüydü kuşkusuz; ama otuz nesil geçip gitmişti buradan; her yanda taşlar yıkılmış ve tahtalar çürümüştü. İçinde sadece hayaletlerin yaşadığı ama canlılık veremediği bir geçmiş zaman kentinde, bir rüya içinde geziniyor gibiydi insan. Mazgallı duvarlarla çevrili, ortaçağdakiler gibi ağır kapılarla kapatılmış her mahalle, hiç kuşkusuz, Selahattin Eyyubi dönemindeki görünümünü koruyor hâlâ; kemerli uzun pasajlar, şurada burada, bir sokaktan ötekine geçilmesini sağlıyor; çoğunlukla bir çıkmaz sokağa giriliyor ve geri dönmek gerekiyor. Yavaş yavaş her yer kapanmaya başlıyor; sadece kahvehanelerin ışıkları yanıyor hâlâ ve zeytin yağı kandillerinin belirsiz ışığında hurma dallarından yapılmış kafesler üzerinde oturmuş tütün içiciler, hım hım bir sesle anlatılmaya başlanan uzun bir hikâyeyi dinliyorlar. Ne var ki, sokağın üstünde çıkıntı yapan, pencere gibi kullanılan ve tuhaf biçimde iyi bir işçiliğin ürünü olan ahşap cumbalar, yani *muşarabiler*, aydınlanmakta; onlardan sızan ışık, yoldan geçenlerin önünü görmesini sağlayamıyor; üstelik, karartma saati yaklaşıyor; herkes eline bir fener alıyor ve sokaklarda, Avrupalılardan ve devriye gezen askerlerden başkasına pek rastlanmıyor.

Bu saatten sonra, yani akşamın onunu geçtikten sonra sokaklarda ne yapacağımı kestirememiştim pek ve bütün günlerin de böyle olacağını kendi kendime söyleyerek ve bu yozlaşmış başkentte zevkli saatler geçiremeyeceğimi düşünerek üzüntü içinde yatağa girmiştim. Uykumun başlangıcında, açıklanamayacak bir şekilde, bir gaydanın ve bir kemanın belirsiz ve boğuk seslerini duydum; sinirlerimi tırmalıyordu bunlar. Bu inatçı müzik, aynı ezgiyi, çeşitli perdeler üzerinde tekrarlayıp duruyor ve eski bir Bourgogne ya da Provence Noel'ini hatırlatıyordu bana. Rüya mı görüyordum yoksa gerçek miydi bu? İyice uyanmadan önce zihnim bir süre kararsızlık içinde kaldı. Kilise şarkıcıları ve başlarında asma dalından taçlar

bulunan içkicilerle, hem vakur hem de gülünç bir şekilde beni mezara götürüyorlardı sanki; ataerkil bir neşe ve mitolojik bir hüzün bu garip müziğe katıyordu etkilerini ve Korybantların danslarındaki hareketleri belirleyen eğlenceli bir ezginin temelini de acıklı kilise şarkıları oluşturuyordu. Bu gürültü yaklaşıp büyüyünce, hâlâ sersem bir halde kalktım ve penceremin dış kafesinden giren güçlü bir ışıktan, gerçek bir gösterinin söz konusu olduğunu anladım. Ne var ki düşünü kurduğuma inandığım şeyin bir bölümü gerekleşiyordu: Antikçağ güreşçileri gibi taçlı, yarıçıplak adamlar, kalabalığın ortasında kılıçlar ve kalkanlarla savaşıyordu; ama müziğin ritmi uyarınca kalkanlara kılıçla vurmakla yetiniyorlar ve yola koyulup, bu çarpışma temsilini daha uzakta yeniden tekrarlıyorlardı. Çocukların taşıdığı birçok meşale ve piramit şeklinde dizilmiş mum, sokağı iyice aydınlatıyor ve bütün ayrıntılarını ayırt edemediğim uzun bir erkek ve kadın kafilesine yol gösteriyordu. Değerli taşlarla süslü bir taç taşıyan ve kırmızı bir hayalete benzeyen bir şey, iki anaç ve ağırbaşlı görünümlü kadının arasında yavaş yavaş ilerliyordu ve maviler giyinmiş karmakarışık bir kadın grubu, her durakta, tavuk gibi çok garip bir etki yaratan çatlak sesler çıkararak yürüyüşü durduruyordu.

Bir düğün alayıydı bu, yanılmak olanaksızdı. Paris'te, yurttaş Cassas'ın[74] gravür levhalarında, bu törenleri canlandıran bir resim görmüştüm; ama biraz önce pencerenin dantellerinin ardından gördüğüm şey, merakımı yatıştırmaya yetmemişti; olabilecek her şeye rağmen alayın peşinden gitmek ve onu daha rahat gözlemlemek istedim. Fikrimi açtığım tercümanım Abdullah, gece yarısı sokaklarda koşturmaktan hiç de hoşlanmayarak bu ataklığımdan korkmuş gibi yaptı ve öldürülmek ya da dövülmek tehlikesinden söz etti bana. İyi ki, *maşlah* denen ve insanı omuzlardan ayaklara kadar örten deve tüyünden yapılmış harmaniyelerden bir tane satın almıştım; zaten iyice uzamış sakalımla ve başıma sardığım büyük örtüyle, tebdili kıyafetim tamamlanmıştı.

II. MEŞALELİ BİR DÜĞÜN

Sokakların ve çıkmazların labirentinde kaybolan düğün alayını yakalamak gerçekten güç bir işti. Benim tercüman, kağıt bir fener yakmıştı ve körü körüne ilerliyorduk, gaydanın uzaktan gelen sesine ya da kavşakların köşelerinde yansıyan ışıklara bakarak yolumuzu bulmaya çalışıyor ya da

aldanıyorduk. Sonunda, bizimkinden farklı bir mahallenin girişine vardık; evler aydınlıktı, köpekler uluyordu ve işte, evlerin üzerinde bile insanların bulunduğu kalabalık, ışıltılı ve gürültülü upuzun bir sokakta bulduk kendimizi.

Düğün alayı, gıcırdayan bir kapının inatçı gürültüsünü ya da yeni tekerlekler takılmış bir arabanın çıkardığı cayırtıları taklit eden çalgıların hüzünlü seslerine uyarak yavaş yavaş ilerliyordu. Bu gürültü patırtının suçluları yirmi kadardı ve çevrelerinde meşaleler tutan adamlarla birlikte yürüyorlardı. Onlardan sonra, mumları her yana güçlü bir ışık yayan koskoca şamdanlar taşıyan çocuklar geliyordu. Güreşçiler, alayın durduğu birçok yerde çarpışmaya devam ediyorlardı; bazıları, başlarında tüyler ve taktıkları cambaz ayaklarıyla uzun sopalarını sallayıp etrafa saldırıyordu; biraz daha uzakta, genç erkekler, üzerlerinde yaldızlı simgeler ve tasvirler bulunan bayraklar taşıyorlardı. Bunlar Roma zaferlerinde görülenleri akla getiriyordu. Bazıları da Noel ağaçları gibi yakılmış mumlar ve parlak pullarla göz alan, çelenkler ve taçlarla süslenmiş küçük ağaçları gezdirip duruyordu. Sırıkların üzerinde yer alan, kabartma süslerle ve yazılarla kaplı olan yaldızlı büyük bakır levhalar, etrafa ışık saçıyordu. Daha sonra, şarkıcı kadınlar (*ualem*) ve dansözler (*havazi*) geliyordu; çizgili ipek kıyafetler giymişlerdi; yaldızlı takkeleriyle başlıkları ve fındık altınlarıyla parıldayan uzun saç örgüleri dikkati çekiyordu. Bazılarının burnunda uzun halkalar vardı ve kırmızı ya da mavi düzgün çektikleri yüzlerini gösteriyorlardı; ama bazıları da, şarkı söyledikleri ve dans ettikleri halde, titizlikle örtünmüş haldeydiler. Genellikle, ziller, kastanyetler ve davullar eşlik ediyordu onlara. Bunlardan sonra, geline, kocası ve kendi ailesi tarafından verilen armağanların ışıl ışıl yandığı kutuları ve sepetleri taşıyan iki uzun sıra halindeki köleler geliyordu; daha sonra, seçkin insanlar gibi, siyah atkılarına iyice bürünmüş ve yüzleri beyaz maskelerle kapalı kadınların ortasında yer aldığı davetliler takımı ve gösterişli giyinmiş erkekler geliyordu. Tercümanım, böyle bir günde, sıradan bir *fellahın* bile doğru dürüst elbiseler bulup giydiğini söylüyordu bana. En sonda, meşalelerin, yanan testilerin ve şamdanların göz kamaştırıcı aydınlığında, daha önce gördüğüm o kırmızı hayalet, yani yeni gelin (*el aruss*), yavaş yavaş ilerliyordu; süsleri ayaklarına kadar inen bir kaşmir kumaşıyla örtülüydü ve yeterince ince olan bu kumaş, kendisi görünmeden etrafı görmesini sağlıyordu kuşkusuz. Kırmalı örtüsünün altında ilerleyen ve başındaki

değerli taşlarla süslü piramit şeklindeki tacıyla daha da büyüyen bu uzun şekil kadar tuhaf bir şey düşünülemezdi. Siyahlar giyinmiş iki anaç kadın onu dirseklerinin altından tuttukları için zeminde yavaşça kayıyor gibi görünüyordu; dört köle, başının üzerinde erguvan rengi bir gölgelik tutuyordu ve ötekiler, zillerin ve santurların çıkardığı gürültünün eşliğinde onun yürüyüşüne eşlik ediyordu.

Bunları hayranlıkla seyrettiğim sırada yeniden durdular ve çocuklar, gelinle akrabalarının dinlenmesi için iskemleler dağıttılar. Şarkıcı kadınlar, geri dönerek, müzik ve dans eşliğinde doğaçlamalar yaptılar, hep bir ağızdan şarkılar söylediler; topluluktakilerin hepsi, onların şarkılarının bazı bölümlerini tekrarlamaktan geri kalmıyordu. Bu sırada herkesin arasında olan ben, ağzımı açıp, dinle ilgisi olmayan nakaratlara cevap olarak ötekileri elimden geldiğince taklit ederek *âmin* diyordum; ama kimliğimi gizlemem tehlikeye girmişti. Birkaç dakikadan beri, kölelerin, kalabalık arasında ağır ağır küçük taslara açık renk bir sıvı koyarak onları dağıttıklarına dikkat etmemiştim. Büyük olasılıkla aileden olan, kırmızılar giymiş iri bir Mısırlı, bu dağıtımı yönetiyor ve içenlerin teşekkürlerini kabul ediyordu. Artık benden sadece iki adım ötedeydi ve ona nasıl cevap vermem gerektiğini hiç bilmiyordum. Ama iyi ki, yanımdakilerin hareketlerini gözleyecek zaman bulmuştum ve sıra bana gelince, tası sol elimle aldım ve eğilerek sağ elimi kalbimin üzerine, sonra alnıma ve en sonunda ağzımın üzerine götürdüm. Bunlar kolay hareketlerdi, ama sırasını bozmamaya ve rahat bir şekilde yapmaya dikkat etmek gerekiyordu. İşte bundan sonra tasın içindekini içme hakkına sahiptim; ama ilk yudumu alınca çok şaşırdım. Çok alkollü ve anasonlu bir içkiydi bu[75]. Müslümanların, düğünlerinde, böyle içkiler dağıtmalarını anlamak olanaksız bir şey. Doğrusu, ben bir limonata ya da şerbet bekliyordum. Ama, alaydaki dansözlerin, çalgıcıların ve meydan soytarılarının bu içki dağıtımını çok iyi bildikleri kolayca anlaşılıyordu.

Sonunda, gelin ayağa kalktı ve yürümeye başladı; maviler giyinmiş fellah kadınları, vahşi gıdaklamalarıyla hep birlikte onun arkasından ittiler ve alay, bu gece gezisine yeni evlilerin evine kadar devam etti.

Gerçek bir Kahireli haline bürünebilmemden ve bu törende gerektiği gibi davranmış olmaktan büyük hoşnutluk duyarak, tercümanımı çağırmak için bir işaret yaptım; bizim tercüman, içki dağıtanların geçtiği yerden biraz

uzakta dikilmişti; ama geriye dönmek için acele etmiyordu ve bu şenlikten büyük haz alıyordu.

Alçak bir sesle, “Eve kadar onların arkasından gidelim”, dedi.

“Ama bana bir şey söylenirse ne cevap vereceğim?

— Sadece *Tayyib* diyeceksiniz. Bu, her şeyin cevabıdır... Zaten lafa karışmak için yanınızda olacağım ben.”

Mısır’da, dilin temelinin *tayyib* olduğunu daha önceden biliyordum. Bu kelime, sesinizin perdesine göre birçok şeyi ifade eder. Ne var ki, hayli kibar olan bir ulus ile az çok uygarlaşmış bir ulus arasındaki farkı belirtmek bir yana, bu kelime, yine de, İngilizlerin *goddam*’ı ile karşılaştırılamaz. *Tayyib* kelimesi yer yer şu anlamlara gelir: *Çok iyi* ya da *işler yolunda* ya da *bu mükemmel* ya da *emrinizdeyim.* Tonlama ve jestler de buna sayısız ince fark katar tabii. Kaldı ki, bulduğumuz bu çare, ünlü bir seyyahın, Belzoni’nin[76] bulduğundan çok daha emniyetli gibi geliyordu bana. Belzoni, çok iyi tebdili kıyafet etmiş olarak bir camiye girmişti ve yanındakilerden gördüğü hareketleri aynen tekrarlıyordu; ama kendisine yöneltilen bir soruya cevap veremeyince, tercümanı, soruyu soran meraklı kişiye şöyle demişti: “Söylediğinizi anlamıyor, bu bir İngiliz Türküdür!”

Çiçeklerle ve dallarla süslenmiş bir kapıdan, renkli fenerlerle aydınlatılan güzel bir avluya girmiştik. *Muşarabilerin* ince doğramaları, ışıkları açılmış ve içleri insan dolu katların turuncu zemini üzerinde belli ediyordu kendini. Durmak ve iç galeriler altında bir yer bulmak gerekti. Eve sadece kadınlar çıkıyor, örtülerini bir yana bırakıyorlardı; belirsiz şekillerden çok, giysilerinin ve mücevherlerinin renkleri ve ışıltıları fark edilebiliyordu ahşap kafesler ardından.

Hanımlar, içerde, yeni gelin ve iki ailenin kadınları tarafından kabul edilir ve ağırlanırken, kırmızı ve yaldızlı giysisiyle damat, eşeğinden iniyordu; erkeklerin kutlamalarını kabul ettikten sonra onları zemin kattaki odalarda hazırlanmış, piramit şeklinde konmuş yemek tabaklarıyla dolu çok sayıda alçak masaya davet ediyordu. Yere bağdaş kurmak, kendine doğru bir tabak ya da bir tas çekmek ve parmaklarını kullanarak gerektiği gibi yemek yeterliydi. Zaten herkes buyur ediliyordu. Âdetleri bilmeyerek hata edeceğim korkusuyla bu ziyafete katılmayı göze alamadım. Üstelik, bu

kutlamanın en göz kamaştırıcı yanı, büyük gürültüyle çılgınca dansların edildiği avluda gerçekleşiyordu. Orada bulunanların oluşturduğu büyük dairenin merkezinde, bir Nübyeli dansçılar grubu, garip bir şekilde figürler yapıyordu; elinde eğri bir kılıç tutan, zaman zaman dansçıları tehdit eder ve onları kaçırmak ister gibi davranan, geniş çizgili bir maşlah giymiş peçeli bir kadının yönetiminde bir gidip bir geliyorlardı. Bu sırada şarkıcı kadınlar, bir kollarıyla kulaklarının hizasına kaldırdıkları pişmiş topraktan teflerine (*tarabuki*) parmaklarıyla vurup şarkılarıyla dansa eşlik ediyorlardı. Tuhaf çalgılardan oluşmuş orkestra da katılıyordu bu kalabalığa ve oradakiler, tempo tutarak ellerini çırpıp duruyorlardı. Dansa ara verildiğinde, serinletici içecekler dağıtılıyordu, ama bunlardan birinin ne olduğunu pek kestirememiştim. Zenci köleler, ellerindeki küçük gümüş şişeleri yer yer kalabalığın üzerinde sallıyorlardı. Güzel kokulu bir suydu bu ve ondaki tatlı gül kokusunu, yanaklarıma ve sakalıma rastgele serpiştirilmiş damlalar aktığı zaman hissettim.

Bu arada düğünde en çok göze çarpanlardan biri, bana doğru ilerledi, pek nazik bir tavırla bir kaç kelime söyledi; ben de bizim her şeye çare olan *tayyib*’le cevap verdim ve memnun olduğunu gördüm; daha sonra, yanımdakilere birşeyler söyledi ve tercümanıma onun ne demek istediğini sordum. Tercümanım, “Gelini görmeniz için evine davet ediyor sizi” dedi. Verdiğim cevap olumluydu kuşkusuz; ne var ki, davetlilerle dolu salonlarda iyice örtünmüş kadınların gezinmesinden başka bir şey söz konusu olmadığı için, maceramızı daha fazla uzatmak gerekmediğine karar vermiştim. Gelinin ve arkadaşlarının, sokaklarda giydikleri siyah örtülerin gözlerden sakladığı pırıltılı giysilerle ortaya çıktıkları bir gerçekti, ama *tayyib* kelimesinin telaffuzundan ailelerin içinde tehlikeli bir duruma atılabilecek kadar emin değildim. Böylece ben ve tercümanım, Esbekieh meydanına açılan dış kapıya ulaştık.

“Çok yazık, dedi tercümanım. Daha sonra bir temsil görecektiniz.

— Temsil mi?

— Evet, bir komedi.”

Ünlü *Karagöz’*ü düşündüm hemen, ama o söz konusu degildi. Karagöz, dini bayramlarda oynatılıyordu ancak, bir efsane ve çok önemli bir simgeydi; söz konusu temsil ise, bizim atasözlerine dayanan kısa oyunlarla

karşılaştırılabilecek olan ve erkekler tarafından oynanan kısa ve güldürücü sahnelerden oluşuyordu. Bunun amacı da, gelin ve damat akrabalarıyla birlikte evin kadınlara ayrılmış bölümüne çekilirken, gecenin geri kalanında davetlilere hoşça vakit geçirtmekti.

Bu düğün şenlikleri, sekiz günden beri sürüyormuş. Tercümanım, nikâh anlaşması yapıldığı gün, gelin geçmeden önce kapı eşiğinde bir koyunun kurban edildiğini söyledi bana; ayrıca, içinde iki güvercin olan, şekerden yapılmış bir kürenin kırıldığı bir başka törenden de söz etti; bu kuşların uçuşuna dayanılarak fal bakılıyormuş. Bütün bu âdetler, belki de, antikçağın geleneklerine bağlı.

Gece gördüğüm bu manzaradan çok heyecanlanmış olarak kaldığım yere döndüm. Bu halk için evlenme çok büyük önem taşıyor gibi geliyordu bana; bu törenin ayrıntılarının yeni evlilerin hali vakti yerinde kimseler olduklarını göstermesine rağmen, yoksul kimselerin de böyle gösteriş ve velveleyle evlendikleri besbelliydi. Dostları olan müzisyenlere, soytarılara ve dansçılara para vermek zorunda değillerdi ve zaten bunlar, gösterilerinin arasında seyircilerden para topluyordu. Giysiler ise ödünç alınıyordu; topluluğa katılan herkesin elinde kendi mumu ya da meşalesi vardı ve gelinin tacında, bir paşanın kızının tacından daha az elmas ve yakut yoktu. Daha gerçek bir eşitlik başka nerede olabilir? Belki de, örtüsünün altında ne güzel ne de elmaslarının altında zengin olan bu Mısırlı kadın, bir kraliçenin erguvan renkli giysisi ve mücevherleriyle, kendisine hayranlık duyan ve arkasında alay oluşturan kentin içinde ilerlerken şan ve şeref günündeydi, ama kimse tarafından tanınmıyordu ve örtülerinin altında kadim Nil tanrıçası kadar esrarlıydı. Bilinmezlikten gelinmiş bu güzelliğin ve zarafetin sırrına bir tek erkek sahip olacaktı; bir tek kişi idealini iç rahatlığıyla izleyip duracak ve bir sultanın ya da perinin kendisini seçtiğine inanacaktı; hayal kırıklığının bile öz saygısına etkisi olmayacaktı ve zaten, bir erkeğin, bu talihli ülkede, bu zafer ve yanılsama gününü bir kezden daha fazla yenilemeye hakkı yok muydu?

III. TERCÜMAN ABDULLAH

Tercümanım, çok değerli bir insan, ama benim gibi küçücük bir senyör için çok soylu bir hizmetkâr olmasından korku duyuyorum. İskenderiye’de, buharlı gemi *Léonidas*’ın güvertesinde bütün görkemiyle karşıma çıkmıştı.

Emrindeki bir kayıkla gemiye yanaşmıştı; yanında, uzun çubuğunu taşıyan küçük bir zenci ve kendisine refakat eden daha genç bir tercüman vardı. Uzun ve beyaz bir tünik vardı giysilerinin üzerinde ve teninin rengini daha da belirginleştiriyordu; Mısır sfenkslerinin başlarından alınmışa benzeyen çehresini de Nübye kanı renklendiriyordu: Karışmış iki ırkın ürünüydü kuşkusuz; büyük altın halkalar sarkıyordu kulaklarından ve uzun giysileri içindeki rahat yürüyüşü, Eski İmparatorluğun azat edilmiş bir kölesinin ideal portresini gözümde canlandırmaya yetti.

Yolcular arasında İngiliz yoktu; bizimki biraz bozuldu ve daha iyisini bulamadığı için bana yapıştı. Karaya çıktık; kendisi, yanındakiler ve benim için dört eşek kiraladı ve dosdoğru İngiltere oteline yöneltti beni. Orada, günde altmış kuruşa kalabileceğim söylendi; tercümanım ise, ikinci tercümanı ve küçük zenciyi de birlikte getirmesi koşuluyla bu miktarın yarısını istiyordu.

Bu görkemli refakatçıları bütün gün peşimde dolaştırdıktan sonra, ikinci tercüman ve hatta küçük çocuğun da yararsız olduğunu düşündüm. Abdullah (adı buydu), genç meslektaşına teşekkür edip gitmesini söyleme konusunda güçlük çekmedi; küçük zenciyi de masrafını kendisi vermek üzere yanında tuttu. Kendi ücretini de günlük yirmi kuruşa indirdi; bu, aşağı yukarı beş frank ediyordu.

Kahire’ye döndüğümüzde eşekler bizi, dosdoğru Esbekieh meydanındaki İngiliz oteline götürüyordu; burada kalmanın koşullarının İskenderiye’dekinden farksız olduğunu öğrenince keyfim kaçtı.

“Demek ki, Frenk semtindeki Waghorn oteline gitmeyi tercih ediyorsunuz”, dedi Abdullah.

“İngilizlere ait olmayan bir oteli tercih edeceğim.

— Pekâlâ. Fransız Domergue oteli var.

— Hadi, gidelim oraya.

— Özür dilerim, oraya kadar eşlik edeceğim size, ama kalamayacağım.

— Niçin?

— Çünkü, günlüğü ancak kırk kuruşluk bir otel bu; bana göre değil.

— Ama ben oraya gideceğim.

— Sizi tanımıyorlar, oysa ben bu kenttenim; genellikle İngiliz mösyölere hizmet ederim; mevkiimi muhafaza etmem gerek.”

Oysa ben, her şeyin, Fransa’dakinden altı kat daha ucuz olduğu ve bir adamın bütün gün hizmet için bir kuruş ya da bizim paramızla yirmi beş santim ödendiği bu ülkede otel ücretinin çok tatmin edici olduğunu düşünüyordum. “Bu işi halletmenin bir yolu var, diye devam etti Abdullah. Domergue otelinde birkaç gün kalacaksınız; ben de sizi bir dost gibi görmeye geleceğim; bu arada, kentte bir ev kiralayacağım size ve orada, hiçbir zorluk olmadan hizmetinizde çalışacağım.”

Gerçekten de, pek az kaldıkları halde Avrupalıların çoğunun Kahire’de ev kiraladıkları söylenebilirdi ve bunu öğrenince, bütün yetkiyi Abdullah’a bıraktım.

Domergue, Frenk semtinin başlıca sokağına bakan bir çıkmazın dip tarafında yer alıyor; yine de, hayli rabıtalı ve temiz bir otel. Binalar, içerde asmaların birbirine dolandığı ince bir kafesle örtülü, kireç badanalı, kare şeklinde bir avluyu çevreliyor; çok cana yakın ama biraz sağır, yetenekli ve *daguerréotype*’i[77] kullanmada çok usta olan bir Fransız ressam, üstteki galerilerden birini stüdyo haline sokmuş. Zaman zaman, buraya, ona *modellik* etmekten hoşlanan portakal ve şeker kamışı satıcısı kentli kadınları getiriyormuş. Onlar da, Mısırın belli başlı ırklarının beden şekillerinin incelenmesine güçlük çıkarmadan razı oluyorlarmış; ama aralarından çoğu, peçesini çıkarmıyormuş yüzünden; bu da, Doğu utangaçlığının son sığınağı işte.

Bu Fransız otelinin epey hoş bir bahçesi de var; oteldekilerin yemek masası, sığır ve dana etinin bulunmadığı bir kentte Avrupa yemeklerini çeşitlendirme güçlüğüyle başarılı bir şekilde mücadele ediyor. İngiliz otellerinin pahalılığını da özellikle bu durum açıklıyor. O otellerde, gemilerde olduğu gibi, konserve et ve sebzeyle yemek yapılıyor. İngilizler, hangi ülkede olurlarsa olsunlar, her zamanki *roastbeef*’ten, patatesten ve siyah biradan ve İngiliz birasından vazgeçmezler.

Masada, bir albay, *in partibus* (dinsizler ülkesinde) bir piskopos, ressamlar, dil hocası bir hanım ve biri ötekinin eğitmeni olan Bombayli iki

Hintli vardı. Otelde verilen tümü Güney'e özgü yemekleri yavan bulmuş olmalılar ki, ceplerinden birinde biber ötekinde hardal bulunan iki gümüş şişe çıkardılar ve önlerine gelen her şeyin üstüne dökmeye koyuldular. Bana da ikram ettiler bunlardan. Bu iki baharatın ne kadar acı olduğunu anlamak için, kor ateş çiğneyecek olsanız edineceğiniz izlenimi düşünmek yeter.

Fransız otelinin görünümünü tamamlamak için, birinci katta bir piyanonun ve zeminde bir bilardo masasının bulunduğunu göz önüne getirmek yeter ve de insanın, ne diye Marsilya'dan ayrıldım diyebileceğini de unutmamak gerekir. Oysa ben tam anlamıyla Doğu yaşamının içine girmek istiyorum. Birkaç katlı, avluları ve bahçeleri olan güzel bir ev var; hem de yıllık kirası üç yüz kuruştu (aşağı yukarı yetmiş beş frank). Abdullah, Kıpti ve Yunan semtinde bu evlerden bir çoğunu gösterdi bana. Hepsinin mermer döşemeleri, fıskiyeleri, Cenova ya da Venedik saraylarındakine benzer galerileri ve merdivenleri, değerli ağaçların gölge saldığı bahçeleri ve sütunlarla çevrili avluları, mükemmel biçimde dekore edilmiş salonları vardı; bunların gösterişli iç kısımlarını uşaklar ve kölelerle doldurabilen, bir prens hayatı sürebilirdi bu evlerde. Ne var ki, bütün bunlarda, büyük masraflar yapmadan doğru dürüst oturulabilecek bir oda yoktu; çok tuhaf şekillendirilmiş bu pencerelerde bir cam bile bulunmuyordu ve hepsi, akşam rüzgârına ve gecenin rutubetine açıktı. Erkekler ve kadınlar, Kahire'de böyle yaşıyordu işte; ama, hava ve serinlik ihtiyacıyla açıklanabilecek bu tehlikeli durum gözlerinin iltihaplanmasıyla cezalandırıyordu onları çoğunlukla. Her halü kârda, koskoca bir sarayın bir köşesinde oturup yaşamanın vereceği haz beni çekmiyordu; bu binalardan çoğunun, Memlûk sultanlarının zamanına kadar geri giden, ortadan kalkmış bir aristokrasinin ikâmetgâhları olduğunu ve ciddi biçimde yıkılma tehlikelerinin olduğunu da söylemek gerekir.

Abdullah, bana, daha küçük, ama güvenli ve rabıtalı bir ev buldu sonunda. Kısa bir süre önce burada oturan İngiliz, camlı pencereler taktırmıştı, herkesin şaştığı bir şeydi bu. Evin sahibi olan dul bir Kıpti kadınla anlaşabilmek için gidip semtin şeyhini bulmak gerekiyordu. Bu kadının elinde vekâletle ve yabancılara verilmek üzere yirmiden fazla ev vardı. Yabancılar, Mısır'da yasal olarak mülk sahibi olamıyorlardı. Zaten aslında, söz konusu ev, İngiliz konsolosluğundan bir kançılara aitti.

Kontrat Arapça yazıldı; karşılığını vermek, şeyhe, kanun adamına ve en yakındaki kolluk kuvveti şefine armağanlar sunmak, sonra da, kâtiplere ve hizmetkâralara (içki için) *bahşişler* vermek gerekti; en sonunda şeyh anahtarı teslim etti bana. Bu anahtar, bizimkilere benzemiyordu ve ekmekçilerin çetelesi gibi sıradan bir tahta parçasıydı; ucuna beş ya da altı çivi rastgele gibi yerleştirilmişti; ama hiç de rastgele değildi aslında; çünkü, bu acayip anahtar kapının yuvarlak bir oyuğuna sokulduğunda, çiviler daha içerde bulunan ve görülmeyen deliklere uyuyordu, sonra da arkadaki tahta bir sürme yerinden oynayarak kapı açılıyordu.

İnsanın cebe konulamayan, ancak kemere sıkıştırılabilen ev anahtarına sahip olması yetmiyordu; iç kısmın görkemine uygun bir başka eşya da gerekliydi; ama Kahire'nin bütün evlerinde kolayca halledilen bir şeydi bu ayrıntı. Abdullah bir çarşıya götürdü beni; oradan birkaç *okka* pamuk aldık; evinize gelen hallaçlar, bununla ve İran beziyle, geceleyin şilte olarak da kullanılan büyük yastıklar yapıyorlardı birkaç saat içinde. Bütün eşya, bir sepet örücüsünün gözlerinizin önünde hurma dallarıyla yaptığı büyük bir sepetten (çok hafif, elastiki ve düşünülebilecekten daha dayanıklıydı bu), küçük bir masadan, birkaç kaptan ve uzun çubuklardan ya da nargilelerden oluşuyordu; kaldı ki tüm bunları komşu kahveden ödünç de alabilirdiniz ve böylece kentin kaymak tabakasını evinizde ağırlayabilirdiniz. Sadece paşanın, lambaları, sarkaçlı saatleri, eksiksiz ev eşyası vardı; ne var ki bu aslında, onun kendisini, Avrupa ticaretinin ve ilerlemelerinin taraftarı gibi göstermesinden başka işe yaramıyordu.

Ama lüks içinde yaşadığını göstermek isteyen bir kimsenin hasırlarının, halılarının ve hatta perdelerinin de olması gerekiyordu. Çarşılarda, Abdullah ile dükkâncılar arasına pek sevimli bir şekilde girerek her iki tarafın da beni aldattığını ima etmek için çabalayan bir Yahudi ile karşılaştım. Yahudi, eşyaların yerleştirilmesinden yararlanarak, divanların birinin üzerine kırk yıllık dostmuş gibi oturmuştu; adı Yusuf'tu ve yılın üç ayında ipek böceği yetiştirmekle uğraşıyordu. Geri kalan zamanında, dut ağaçlarının yapraklarının büyüyüp büyümediklerini ve ürünün iyi olup olmayacağını görmeye gitmekten başka işi olmadığını söyledi bana. Zaten kazanç düşkünü değil gibi görünüyordu ve yabancılarla da, sadece kültürünü geliştirmek ve Fransızcasını pekiştirmek için arkadaşlık etmek istiyordu.

Evim, Şubrah ağaçlı yollarının karşısındaki kent kapısına ulaştıran ve Kıpti mahallesinde bulunan bir sokağın üzerinde. Karşıda bir kahve, biraz uzakta, hayvanlarını saat başına bir kuruşa kiralayan eşekçilerin yeri ve daha uzakta tek minareli küçük bir cami var. İlk akşam, güneş batarken duyduğum ağır ve pürüzsüz müezzin sesi anlatılmaz bir hüzünle doldurdu içimi.

“Ne diyor?” diye sordum tercümanıma.

— La ilahe illallah!.. Allahtan başka tapacak yoktur diyor.

— Bu sözü biliyorum; peki daha sonra ne diyor?

— Ey siz ki uykuya dalacaksınız, ruhlarınızı hiçbir zaman uyumayan O’na emanet edin!”.

Uyku, üzerinde durulması gereken bir başka hayattır kuşkusuz. Kahire’ye geldiğimden beri, bütün *Binbir Gece Hikâyeleri* aklımdan çıkmaz oldu ve Süleyman peygamberden beri zincirlerinden kurtulmuş bütün devleri rüyalarımda görüyorum. Uykuda görülen şeytanlara Fransa’da herkes gülüp geçer ve bunun hayalgücünün ürünleri olduğunu söyler; ama bunların da bizim varlığımıza göre bir gerçekliği var ve biz, uyku halinde, gerçek hayatın bütün duyumlarının etkisinde değil miyiz? Mısır’ınki gibi çok sıcak bir havada, insanın uykusu çok ağır ve sıkıntılı oluyor. Söylendiğine göre, hareketleri ve yüz ifadesi tatsız bir uyku içinde olduğunu belirttiği zaman paşayı uyandırmakla görevli bir hizmetkâr başucunda ayakta dururmuş. Peki, içtenlikle ve güvenle kendini... O hiç uyumayana emanat etmek yetmiyor mu!..

IV. BEKÂRLIĞIN SAKINCALARI

Yukarda, ilk gecemin hikâyesini anlattım ve bundan, ertesi gün biraz geç kalkmamın nedenlerinin ne olduğu anlaşılabilir. Abdullah, sabahleyin de bir kere gelmiş olan bizim mahalle şeyhinin yeniden geldiğini söyledi bana. Beyaz sakallı bu babacan ihtiyar, karşıdaki kahvede, katibi ve çubuğunu taşıyan zenci yanında olduğu halde, uyanmamı bekliyordu. Onun sabrına şaşmıyordum; sanayici ve tüccar olmayan bir Avrupalı bile Mısır’da önemli bir kişidir. Şeyh, bir divana kurulmuştu; çubuğu dolduruluyordu ve kahve

sunuluyordu kendisine. Ve hemen, Abdullah’ın bana çevirdiği konuşmasına başladı:

“Evi kiralamak için verdiğiniz parayı iade etmeye gelmiş size, dedi Abdullah.

— Peki, neden? İleri sürdüğü gerekçe ne?

— Sizin yaşama tarzınızın ve âdetlerinizin bilinmediğini söylüyor.

— Bunların kötü şeyler olduğunu mu görmüş?

— Üzerinde durmak istediği bu değil, zaten, bu konuda bir şey de bilmiyor.

— Ama, iyi bir kanaati de yok mu?

— Evde, bir kadınla birlikte ikamet edeceğinizi düşündüğünü söyledi.

— Ama ben evli değilim.

— Evli olmanız ya da olmamanız onu ilgilendirmiyor. Ama komşularınızın kadınları olduğunu ve sizin bir kadınınız olmazsa tedirgin olacaklarını söylüyor. Burada âdet de böyle zaten.

— Peki, ne yapmamı istiyor?

— Evi terk etmenizi ya da burada sizinle birlikte kalacak bir kadın seçmenizi istiyor.

— Ona, benim ülkemde, evlenmeden bir kadınla birlikte yaşamanın uygun bir şey olmadığını söyleyin lütfen.”

Benim bu ahlaki açıklamama babacan bir tavırla cevap vermişti ihtiyar ve Abdullah’ın yaptığı çeviri bu tavrı yeterince ifade etmiyordu.

“Size bir öğüt veriyor”, dedi Abdullah. “Yani, sizin gibi bir mösyönün (bir *efendinin)* tek başına yaşamaması gerektiğini ve bir kadına bakmanın ve ona iyilik etmenin her zaman soylu bir davranış olduğunu ekliyor.”

Bu Osmanlı’nın ileri sürdüğü görüş etkilemişti beni; ama Avrupalı vicdanım bu bakış açısına karşı geliyordu; bu bakışın ne kadar yerinde olduğunu da, bu ülkedeki kadınların durumunu daha fazla inceleyince

anladım ancak. Bu durumda doğru dürüst davranabilmem için dostlarıma fikir danışmam gerektiğini ve dolayısıyla şeyhin bana bir süre tanımasını Abdullah aracılığıyla rica ettim.

Evi altı ay için tutmuş ve döşemiştim; çok iyiyimdim burada ve sadece, şeyhin, bekâr olduğum için kira sözleşmemizi bozup beni kapıya koymasının önüne geçmek için çareler arıyordum. Hayli tereddüt ettikten sonra, daha önce beni atölyesine kabul etmek ve *daguerréotype*'inin olağanüstü özelliklerini açıklamak lütfunda bulunan Domergue otelindeki ressama akıl danışmaya karar verdim. Bu ressamın kulağı o kadar ağır işitiyordu ki tercüman yardımıyla yapılan bir konuşma onunla yapılacak olandan daha keyifli ve daha kolay gerçekleşiyordu.

Esbekieh meydanını geçerek onun bulunduğu yere gidiyordum; tam Frenk mahallesine dönen bir sokağın köşesine vardığımda, o sırada çok güzel atların dolaştırıldığı büyük bir avludan yükselen neşe çığlıkları duydum. Atları gezdirenlerden biri yakama yapıştı ve beni kolları arasında sıkmaya başladı; mavi yünlüler giyinmiş iri bir adamdı bu, yine yünden yapılmış sarımtırak bir başlığı vardı. Onu buharlı gemide görmüş olduğumu hatırladım, mumyaların kapaklarında görülen koskoca renkli başlara benzer yüzü dikkatimi çekmişti.

Kucaklamasından kendimi kurtararak ve arkamda olması gereken tercümanım Abdullah'ı arayarak "*tayyib! tayyib!* (çok iyi, çok iyi!)" dedim bu farfara ölümlüye. Ne var ki Abdullah, hiç kuşkusuz basit bir seyisin dostuna eşlik etmek istemediği için, kalabalığın arasında gözden kaybolmuştu. İngiliz turistlerinin şımarttığı bu Müslüman, Muhammet'in deve sürücüsü olduğunu hatırlamıyordu.

Bu arada, Mısırlı seyis beni, kolumdan çekip, Mısır paşasının haralarından biri olan avluya sürüklüyordu. Ve orada, bir galerinin dip tarafında yolculuk arkadaşlarımdan birini görüp tanıdım. Avusturya gemisi *Francesco-Primo*'da rastladığım, oradakilerden daha seçkin bir kimse olan sana sözünü ettiğim Süleyman Ağa'ydı bu; tahta bir sedir üzerinde yarı yatmış durumdaydı. Süleyman Ağa da beni tanıdı ve hizmetkârından daha az coşku göstermekle birlikte yanına oturttu, bir çubuk sundu ve kahve ikram etti... Bu ülkenin âdetleri konusunda bir şeyler daha söylemek için, bir süre için bizim aramıza katılmaya layık bir kimse olduğunu düşünen basit seyisin, yere bağdaş kurup benim gibi uzun bir çubuğu eline aldığını

ve kendisine, parmaklar yanmasın diye yaldızlı bir zarf içine konmuş çok sıcak bir moka kahvesi fincanı sunulduğunu belirtmek gerekir. Çok geçmeden çevremizde insanlar toplandı.

Tanışıklığımızın daha uygun bir havaya büründüğünü gören Abdullah, sonunda ortaya çıkmıştı ve konuşmamızı destekleme lütfunda bulunuyordu. Yolculuk yaptığımız sıra, Süleyman Ağa’nın çok hoş bir arkadaş olduğunu, sadece kaş göz işaretiyle anlaşmış olduğumuz halde biliyordum, tanışıklığımız yeterince ilerlemişti ve bundan ötürü durumum konusunda ona bilgi vermekten ve akıl danışmaktan geri kalmadım.

Süleyman Ağa, “Maşallah!” dedi önce yüksek sesle. “Şeyh’in hakkı var, sizin yaşınızda genç bir erkeğin daha önce birkaç kere evlenmiş olması gerekirdi!

— Biliyor musunuz, benim dinimde ancak bir kadınla evlenme kuralı vardır, dedim çekingenlikle. Ve evlendikten sonra da onunla her zaman birlikte yaşamak gerekir. Dolayısıyla, bu konuda çok düşünülür ve en iyi seçimi yapmak istenir.

— Ah! sizin *rumi* (Avrupalı) kadınlardan söz etmiyorum, dedi Süleyman Ağa elini alnına vurarak. Onlar, herkes içindir ve de sizin için değillerdir; o zavallı yaratıklar, yüzlerini tüm çıplaklığıyla gösterirler; hem de her isteyene olduğu gibi, her istemeyene de...” Kahkahalar atarak ve kendisini dinleyenlere dönerek devam etti: “Düşünebilir misiniz ki, sokaklarda hepsi bana yiyecek gibi bakıyordu ve hatta bazıları, utanmazlığı beni kucaklamak istemeye kadar vardırıyordu.”

Dinleyicilerin kanına dokunduğunu hissederek, Avrupalıların onurunu korumak için, Süleyman Ağa’nın hiç kuşkusuz, menfaat güden bazı kadınların yırtıklığı ile çoğunluğu oluşturan kadınların namuslu merakını birbirine karıştırdığını söylemeyi görev bildim kendime.

Söylediklerim milli onurun sonucu gibi göründüğü için olacak, Süleyman Ağa açıklamama karşılık vermeden: “Bir müminin elini öpmelerine izin vereceği kadar güzel olsalar bari!” dedi. “Renksiz ve tatsız kış çiçekleri bu kadınlar; açlıktan kıvranan hastalıklı şeyler; çünkü, iki üç lokmadan fazla yemiyorlar, vücutları avucumun içine sığar. Onlarla evlenmek ise başka bir hikâye; öyle kötü yetiştirilmişlerdir ki, böyle bir şey ev içinde savaştan ve

mutsuzluktan başka sonuç vermez. Bizde, erkekler birlikte, kadınlar da birlikte yaşar, her yerde sükûnetin olması için de bundan başka çare yoktur.

— Ama hareminizde kadınlarla birlikte yaşamıyor musunuz? dedim.

— Hey Allahım, ne saçma sapan şey”, dedi yüksek sesle Süleyman Ağa. “Bizde, yapacak işleri olmayan erkeklerin zamanlarını gezerek, hamama, kahveye, camiye, toplantılara ya da birbirlerini ziyarete giderek geçirdiklerini görmüyor musunuz? Dostlarla çene çalmak, hikâyeler ve şiirler dinlemek ya da hayaller kurarak tütün içmek; kaba merakları olan, süslenme ve dedikodu yapmaktan başlarını alamayan kadınlarla konuşmaktan daha hoş değil mi?

— Ama onlarla yemek yediğiniz saatlerde ister istemez tahammül ediyorsunuz buna.

— Hiç de değil. Kadınlar, isterlerse, birlikte ya da ayrı ayrı yemek yerler ve biz de, tek başımıza ya da akrabalarımız ve dostlarımızla yemek yeriz. Ama bazı müminler başka türlü davranmaz demek değildir bu; ne var ki bunlar, ödlek ve işe yaramaz adamlardır. Kadınlarla birlikte yaşamak, erkeği açgözlü, bencil ve gaddar yapar; aramızdaki kardeşliği ve yardımseverliği yıkar; kavgalara, haksızlıklara ve zorbalığa neden olur. Herkes kendi cinsinden olanla yaşasın! Evin efendisinin öğle üstü uykusunda ya da akşama odasına geldiğinde, kendisini gülen yüzlerin, çok iyi süslenmiş güzel yaratıkların karşılamasını sağlamaya yeter bu... hele bir de, dans eden ve şarkı söyleyen rakkaseler getirtilmişse, efendi, önceden cennetin düşünü kurar o zaman; saf ve lekesiz güzellerin, yani gerçek müminlerin ebedi eşleri olmaya layık kadınların bulunduğu üçüncü kat göğe kadar çıktığına inanır.”

Bütün Müslümanların mı, yoksa aralarından bazılarının mı görüşüydü bu? Belki de, bu görüşte, kadınların küçümsenmesinden çok, saf aşkı ölümlü varlıkların üzerine yükselten antikçağ Platonculuğunun bir kalıntısının dile geldiğini düşünmek gerekir. Tapınılan kadın, tanrısal bir kadının soyut bir hayaleti, tamamlanmamış bir imgesi, müminin ebedi nişanlısı değil mi! Doğuluların kadınların ruhu olmadığını ileri sürdüklerinin düşünülmesine bu fikirler yol açmıştır. Ama bugün, gerçekten inançlı olan Müslüman kadınların, ideallerinin cenette gerçekleştiğini görmeyi umdukları biliniyor.

Arapların din tarihinde azizeler ve kadın peygamberler var ve Muhammet’in ünlü kızı Fatma, bu kadın cennetinin kraliçesidir.

Süleyman Ağa, Müslümanlığı kabul etmemi öğütleyerek sözünü bitirmişti; ben de gülümseyerek ve bunu düşüneceğim konusunda söz vererek kendisine teşekkür ettim. İşte bu sefer, her zamankinden daha fazla sıkıntı içindeydim. Ama daha önce düşündüğüm gibi Domergue otelindeki sağır ressama akıl danışmaya gitmek gibi bir olanak vardı elimde hâlâ.

V. MUSKİ[78]

Hara binaları solda bırakılıp sokağın köşesi dönüldüğünde, büyük kentin canlılığı hissedilmeye başlar. Esbekieh meydanını dönen şosede, güneşten korunmayı sağlayacak fazla ağaçlıklı bir yer yok; ama, büyük ve yüksek kâgir binalar, sokağın bir yanına yayılan tozlu güneş ışınlarını zikzaklar halinde parçalara ayırıyor. Burası genellikle çok kalabalık, çok gürültülü; portakal, muz ve halkın tatlı bölümünü zevkle çiğnediği hâlâ yeşil olan şeker kamışı satıcılarıyla dolu. Şarkıcılar, güreşçiler ve boyunlarına koskoca yılanları sarmış göstericiler de var; ayrıca, Rabelais’nin acayip rüyalarındaki bazı imgeleri göz önüne seren bir temsil de veriliyor. Güler yüzlü bir ihtiyar, bizim Savoielıların seyircilere gösterdiklerine benzeyen ve bedenlerine ipler geçirilmiş küçük figürleri diziyle dans ettiriyor; ama bu figürler, çok daha edepsiz gösteriler sunuyorlar. Bu, ünlü Karagöz değil kuşkusuz; çünkü, Karagöz, genellikle Çin gölge oyunları şeklinde gösterilir. Çocukların, kadınların ve askerlerin oluşturduğu gösteriyi hayranlık içinde seyreden daire halindeki kalabalık, edepsizlik edip duran bu kuklaları safça alkışladı. Başka bir yerde, köpek başlı koskoca bir maymuna gösteriler yaptıran bir adam var; çocukların kışkırttığı sokaktaki başıboş köpeklerden maymununu bir sopayla koruyor. Daha uzakta, yol daralıyor ve binalar yükseldiği için daha da karanlıklaşmaya başlıyor. İşte solda, her salı günü kamuya açık gösteri yapan Mevlevi dervişlerin tekkesi görülüyor; ondan sonra büyük bir araba kapısı var; üzerindeki içi doldurulmuş iri bir timsah hayranlıkla seyrediliyor; Kahire çölünden Süveyş’e giden arabaların kalktığı yer burası. Bunlar, hafif arabalar ve şekilleri, iki tekerlekli bayağı arabaları hatırlatıyor; hemen her tarafları açık; hiç kuşkusuz gerekli bir şey olduğu için her yerde rüzgâr ve toz içerisine giriyor; demir tekerleklerindeki parmaklar ikili bir sistem uyarınca düzenlenmiş poyranın iki ucundan

çıkarak, jant yerine geçen dar çemberde birleşiyorlar. Bu acayip tekerlekler, zeminin üzerine konmak yerine kesiyorlar onu.

Neyse geçelim bunları. İşte sağda, bir Hıristiyan meyhanesi, yani fıçılar üzerinde içki verilen büyük bir şaraphane var. Kapının önünde, her zaman olduğu gibi, yerli *Frenkleri*, daha doğrusu, Doğu'ya özgü *Frenk* ırkını görkemli bir şekilde temsil eden yüzü boyalı ve uzun bıyıklı bir adamcağız var. Malta'lı mı, İtalyan mı, İspanyol mu ya da Marsilya doğumlu mu olduğunu kim bilebilir? Ama kesin olan bir şey varsa o da, bu ülkenin elbiselerine tenezzül etmemesinin ve Avrupa modalarının üstünlüğüne inanmasının, dökülen giyim kuşamına belli bir özgünlük katmış olması. Nitekim, düğmeleri çoktan dökülmüş lime lime mavi bir redingotun üzerine, çapraz kordonlar gibi sicim saçakları bağlamayı düşünmüş. Kırmızı pantolonu, mahmuzları olan bir çizme kalıntısının içine giriyor. Geniş bir gömlek yakası ve yeşil kenarlı yamru yumru beyaz şapkası, bir savaşçıyı hatırlatabilecek giysisine sivil bir özellik de veriyor. Elinde tuttuğu kamçıya gelince, o da, çoğunlukla zavallı ve sabırlı *fellahların* sırtlarında kullanılan, Frenklerle Türklere tanınmış bir ayrıcalık.

Bu meyhanenin neredeyse tam karşısında, ayakları ve elleri kesik bir dilencinin sürünerek ilerlediği dar bir çıkmaz sokak görülüyor; bu zavallı, her an oradan geçen İngilizlerin merhamet göstermeleri için yalvarıyor. İngilizlerin oradan sık sık geçmesinin nedeni Waghorn otelinin, Kahire tiyatrosuna ve üzerinde Fransızca harflerin bulunduğu büyük bir levhayla belirtilen M. Bonhomme kıraathanesine ulaştıran o dar ve karanlık sokakta olması. Uygarlığın bütün hazları burada özetleniyor ve bu da Arapların pek kıskanacakları birşey değil. Yolumuza devam edince, solumuzda, mimarisiyle, arabesk kabartmalar ve bezemelerle dikkati çeken bir evin cephesiye karşılaşıyoruz; buraya kadar sanatçının ve şairin içine su serpebilecek biricik yer bu işte. Daha sonra sokak bir dirsek oluşturuyor ve burasını geçmek için eşeklerin, köpeklerin, develerin, salatalık satıcılarının ve ekmekçi kadınların oluşturduğu kalabalıkla yirmi adım boyunca mücadele etmek gerekiyor. Eşekler dört nala koşuyor, develer bağırıyor, köpekler de, üç kasap dükkânı önünde sıralar halinde inatla bekliyor. Bu küçük köşe, eğer İtalyanların ve Maltalıların doldurduğu bir *trattoria*'nın levhası tam karşısında olmasaydı, bir Arap görünümünden yoksun kalmayacaktı herhalde.

İşte karşımızda, bütün lüksü içinde, bayağı bir şekilde *Muski* diye adlandırılmış Frenk mahallesi tüccarlar sokağı görülüyor. Birinci kısmın yarısı tentelerle levhalarla kaplı, içinde her şey bulunan iki sıra dükkânı göz önüne seriyor; burada, Avrupa'nın bütün milletleri, bildik ürünlerini sergiliyorlar. İngiltere, kumaş ve kap kacak alanında, Almanlar çarşaf ve yorgan, Fransızlar moda eşyası konusunda ağır basıyor. Marsilya, baharat, kurutulmuş et ve ıvır zıvır alanında en önde geliyor. Marsilya'nın adını Fransa ile birlikte yazmıyorum, çünkü Levant ülkelerinde, Marsilyalıların ayrı bir millet oluşturduğu çok geçmeden fark edildi; ayrıca bunu da, iyi anlamda söylüyorum.

Avrupa ürünlerinin, Kahire'nin en zengin kişilerini, Tanzimatçı Türkleri, bizim alışkanlıklarımıza yatkınlık gösteren Kıptilerle Yunanlıları kendisine çeken dükkânları arasında, bir İngiliz birahanesi de var. Orada, mader şarabı, siyah bira ya da İngiliz birası sayesinde Nil sularının kimi zaman yumuşatıcı etkisine karşı gelebilmek olanaklı. Doğu yaşamına karşı sığınılabilecek bir başka yer de, Paris'ten gelme *beylerin*, *müşirlerin, nazırların,* ülkelerinin hatıralarına canlandırdıkları ve yabancılarla buluşup görüştükleri Castagnol eczanesi. Oradaki sandalyelerin ve hatta dışardaki peykelerin, seyisler yaldızlı eyerli oynak atları hemen yakınlarında hazır tutarken, Fransızca çene çalan, gazeteler okuyan ve göğüsleri ışıltılı yıldızlarla kaplı ne idüğü belirsiz Doğulular tarafından işgal edilmiş olduğunu görmek şaşırtıcı bir şey değil. Bu kalabalık, köşesi Domergue oteliyle kesişen Frenk postahanesinin yakında bulunmasından ötürü toplanıyor. Yolların durumu ya da posta arabaları yüzünden arasıra gelen mektuplar ve haberler için her gün geliniyor buraya. İngiliz buharlı gemisi, Nil'den yukarıya doğru ayda yalnızca bir kere çıkıyor.

Kendi gezintimin sonuna gelmiştim; Castagnol eczanesinde, Fransız otelinde kalan ve oraya, *daguerréotype*'i için altın klorür hazırlatmak için gelen ressam arkadaşımla karşılaştım. Kendisiyle birlikte gelip kentte dolaşmamızı önerdi bana; dolayısıyla tercümanıma izin verdim ve o da, daha önceki efendilerinin yanında geze geze sert bira ve *whisky* içmeyi çok fazla sevmiş olmalı ki, İngiliz birahanesine gitmek için koşuşturdu hemen.

Arkadaşımın gezi önerisini kabul ederken, bir cin fikirlilik geldi aklıma: Kentin daha karmakarışık bir yerine kadar birlikte gidip ressamı kendi işiyle başbaşa bırakmak ve daha sonra yanımda tercümanım ya da başka

biri olmadan rastgele dolaşmaktı bu. Şimdiye kadar buna kavuşamamıştım; tercüman kendini vazgeçilmez bir kimse sanıyordu ve rastladığım bütün Avrupalılar da, "kentin güzelliklerini" gösterme önerisinde bulunuyorlardı bana. Bu ikiyüzlü önerinin ne demek olduğunu anlamak için Midi'yi biraz dolaşmış olmak yeterliydi. Burada yaşayan sevimli Avrupalının size iyi yüreklilikle mi kılavuzluk ettiğine inanacaksınız? Aldanmayın: İşi gücü yok onun, sıkıntıdan ölüyor ve kendisini eğlendirmeniz için size ihtiyacı var; evet, hoşça vakit geçirtmeniz, onunla "muhabbet etmeniz" için ihtiyacı var; hemencecik göremeyeceğiniz hiçbir şeyi göstermeyecek size; zaten kenti hiç tanımıyor; orada olup biten hakkında da bir fikri yok; gezmek için bir vesile, sözleriyle canınızı sıkmak ve sizin sözlerinizle eğlenmek için çare arıyor sadece. Zaten, rastlantı ya da öngörülemeyen bir şey olmadıktan sonra, güzel bir manzara, bir anıt, ilginç bir ayrıntı, nedir ki?

Kahire'de bulunan Avrupalıların bir önyargısı da, bir eşeğe binmeden ve yanlarında bir eşekçi bulunmadan on adım bile atamamaları. Eşekler çok güzel doğrusu, kabul ediyorum, tırısları ve dörtnalları insanı hayran bırakıyor; eşekçi bir kavas gibi eşlik ediyor size ve: "*Ha! ha! İniglak, smalak*!" diye bağırarak kalabalığı kenara itiyorlar. Bu kelimeler, "*sağ tarafa! sol tarafa!*" anlamına geliyor. Kadınlar, yoldan geçen öteki insanlardan daha ağır işittikleri ya da daha kalın kafalı oldukları için, eşekçi durmadan şöyle bağırıyor: "*la bent!* (hey! kadın!)" ve bunu, erkek cinsinin üstünlüğünü iyice hissettiren buyurgan bir tonla söylüyor.

VI. BEDESTEN'DE BİR MACERA

İşte, ben ve ressam, çok karmaşık ve nazik bir makine olan, bize onur verecek şekilde bir yere yerleştirmemiz gereken

daguerréotype'i taşıyan eşek arkamızda olduğu halde ilerliyoruz. Betimlediğim sokaktan sonra Avrupa ticaretinin en göz alıcı ürünlerini sergilediği bir pasaja rastlanıyor. Bu, Fransız mahallesinin bitiminde bulunan bir çeşit çarşı. Sağa, sonra sola dönüyoruz; kalabalık gittikçe artıyor; arasıra ilginç camilerin, çeşmelerin, bir derviş tekkesinin ve tıka basa nalburiye araçları ve İngiliz porselenleriyle dolu bir çarşının görüldüğü uzun ve muntazam bir yolu izliyoruz. Bir çok köşe döndükten sonra, sokak daha sessiz, daha tozlu ve daha ıssız hale geliyor; yıkık camiler ve orada burada harap evler görülüyor; sadece, eşeklerimize sinirlenen ve özellikle bizim çirkin kara Avrupalı giysilerimizin peşine takılıp havlayan bir sürü köpek gürültü patırtı ediyor. Neyse ki bir kapının altında geçip mahalle değiştiriyoruz; köpekler homurdanarak kendi sahip oldukları alanın sınırında duraklıyor. Bütün kent, duvarlarla çevrili elli üç mahalleye ayrılmış; bunların birçoğu Kıptilere, Yunanlılara, Türklere, Yahudilere ve Fransızlara ait. Sahipleri olmadığı halde, kentte rahat rahat çoğalıp duran köpekler de bu ayrılmış mahalleleri biliyorlar ve tehlikeli olabileceği için, yabancı bir mahalleye geçmeye kalkışmıyorlar. Bizi bırakanların yerini yeni refakatçi köpekler alıyor hemen ve *Kaliş* denilen ve Kahire'yi boydan boya geçen bir kanalın üzerinde bulunan *kazin'*lere kadar yanımızda geliyor.

İşte kentin başlıca mahallelerinden kanalla ayrılan bir çeşit kenar mahalledeyiz; iç tarafında çok sayıda kahvehane ve gazino var, öteki yanında birkaç tozlu palmiye ile şenlenen oldukça geniş bir bulvar görülüyor. Kanalın suyu yeşil ve biraz durgun, ama uzunca devam eden, asmaların ve sarmaşıkların süslediği çardaklarla çitler güzel bir görünüm sunuyor ve kahvehanelerin arka bölümünü oluşturuyor. Onların çevresindeki sakin su ise, çubuk ve nargile içenlerin alacalı giysilerini sevecenlikle yansıtıyor. Avizelerdeki yağ dolu şişeler, gün içindeki tek ateşleri yansıtıyorlar, kristal nargileler ışıltılar saçıyor, erguvan rengi likörler zencilerin yanlarında yaldızlı telkâri fincanlarıyla dağıttıkları ince tasların içinde yüzüyor.

Bu kahvehanelerden birindeki kısa duraklamamızdan sonra, Kaliş'in öte yakasına geçip fotoğraf aygıtını ufak kazıklar üzerinde, güneşin peyzajcılık mesleği için en uygun olduğu yere yerleştiriyoruz. Garip şekilde kabartmalarla süslü minaresi olan harap bir cami, sakız ağaçları arasında yükselen ince uzun bir palmiye; evet daha başka şeylerle birlikte,

Marilhat'ya[79] layık bir tablonun kompozisyonunu oluşturacak her şey var burada. Gezi arkadaşım çok memnun ve güneş taptaze perdahlanmış fotoğraf levhaları üzerinde etkisini gösterirken, kurşunkalemle bir şeyler yazıp sorular sorarak bilgi edinmemi sağlayacak bir konuşma başlatmaya girişiyorum: O da, sağırlığı yüksek sesle bana cevap vermesini engellemeyerek şöyle diyor:

"Evlenmeyin ve özellikle kafanıza sarık filan sarmayın. Ne isteniyor sizden? Evinizde bir kadın bulunması, değil mi? Amma iş! Ben o kadınlardan istediğim kadarını getirtirim. Mavi tünikler giymiş, gümüş bilezikler ve gerdanlıklar takmış bu portakal satıcısı kadınlar çok güzeldir. Mısır heykelleri gibidir bedenleri; gelişmiş göğüsler, şahane omuzlar ve kollar, biraz fazla iri kalçalar, ince ve sert bacaklar... Arkeolojik bir şey bu; atmaca başı seklinde bir saç düzeni, bedenlerini saran şeritler ve kulplu haçlar olsa, al sana İsis ve Athor.

— Ama benim bir sanatçı olmadığımı unutuyorsunuz, diyorum. Üstelik bu kadınların, kocaları ve aileleri var. Her tarafları da örtülü; güzel olduklarını nasıl anlayabilir insan?... Hâlâ Arapça tek bir kelime de bilmiyorum; nasıl ikna edebilirim onları?

— Kadınlara fazla iltifat, sert şekilde yasaklanmıştır Kahire'de; ama, aşk hiçbir yerde yasaklanmış değildir. Yürüyüşüyle, endamıyla, giysisini kıvrımlarındıran zarafetiyle, peçesinde ya da başlığındaki sıradışı bir şeyle, gençliği ya da hoşa gitme isteğini açığa vuran bir kadın gördünüz diyelim. Sadece izleyin onu ve eğer, kalabalığın farkına varmadığına inandığı an yüzünüze bakarsa, evinizin yolunu tutun; arkanızdan gelecektir o kadın. Kadın konusunda, kendisinden başka hiç kimseye inanmamalı insan. Tercümanlar sizi yanlış yollara yöneltirler. Kendinizin tehlikeyi üstlenmeniz daha sağlam bir yoldur."

Sihirbazlık yaptığına inanan saygılı insanların etrafını çevirmiş olduğu ressam arkadaşımı işiyle başbaşa bırakırken, ben beğenilmekten niye vazgeçeyim diye düşünüyordum kendi kendime. Kadınlar örtülü, ama ben örtülü değilim. Avrupalı yüz rengim, bu ülkede çekici bir özellik olabilir. Avrupa'da sıradan bir kavalyeyimdir kuşkusuz, ama Kahire'de, Kuzey'in sevilmeye değer bir çocuğuna dönüşüyorum. Köpekleri çileden çıkaran Frenk elbisem, en azından, dikkati çekmemi salıyor; daha ne isterim!

Kalabalık sokaklara girmiştim bile; kentin Arapların yaşadığı bölümüne yanında kılavuzu olmayan yaya bir Frenk'i görüp şaşkınlığa düşen kalabalığı yarıp geçiyordum. Dükkânların ve imalethanelerin kapılarında durup, kimseye zarar vermeyen bir aylak havasıyla, her şeyi inceliyordum; bu da sadece insanların bana gülmesine yol açıyordu. Hiç kuşkusuz şöyle diyorlardı: "Tercümanını kaybetmiş zavallı, herhalde parası da yok bir eşek kiralamak için..."; çarşıların gürültü patırtısı ve arapsaçı gibi sokaklarda yolunu şaşırmış bu yabancıya acıyorlardı. Ama ben, bakırdan insanlara benzeyen ve çekiç sallayan üç demirciye bakmak için durakladım. Bir çocuğun sırasıyla örsün üzerine koyduğu maden parçlarına art arda yöneltikleri darbelerle uyumlu ritmi olan Arapça bir şarkı söylüyorlardı. Aralarından biri, bu ritmin yarım ölçüsünü kaçırsa, çocuğun elinin parçalanacağını düşünüp titriyordum. Arkamda iki kadın durmuştu ve meraklı halime gülüyordu. Arkama dönüp, siyah taftadan büyük başörtülerini, Levanten yeşili pardesülerini görünce, Muski'deki portakal satıcısı kadınlardan olmadıklarını hemen anladım. Onlara doğru biraz ilerledim ama peçelerini indirip kaçtılar. Peşlerinden gittim ve kenti boydan boya kateden zengin çarşılarla dolu uzun bir sokağa ulaştım çok geçmeden. Antik üslupla yapılmış ahşap kabartmalı, cilası ve yaldızları sayısız ayrıntı içeren bir tonuzun altına girmiştik. Kıpti tüccarın Kaşgar sultanına anlattığı hikâyedeki olayların geçtiği Çerkes *bedesten*'di burası belki de. İşte, *Binbir Gece*'nin tam ortasına düşmüştüm. Bedreddin'in dükkânı önünde emirin kızının yaptığı gibi, iki hanımın kumaşlarını göstermesini istedikleri genç satıcılardan biri olamaz mıydım yani! Bağdatlı genç adam gibi şöyle diyebilirdim onlara: "Sırma çiçekli bu kumaşın fiyatına karşılık yüzünüzü gösterin bana; fazlasıyla ödemiş olacaksınız!" Ama Beyrut ipeklilerini, nakışlı Şam kumaşlarını, Bursa *mandille*'lerini beğenmiyorlardı, satıcılar ne kadar uğraşsalar da... Burada gerçek dükkânlar değil, en üstleri yaldızlı harfler ve şekillerle dolu bir levha bulunan ve rafları tavana kadar yükselen bayağı tezgâhlar vardı. Satıcı, dar ve yüksek bir yerde bağdaş kurmuş olarak çubuğunu ya da nargilesini içiyor, kadınlar da bir dükkânda kendilerine her malın gösterilmesini sağladıktan sonra, küçümseyen bir tavırla ötekine geçiyorlardı.

Benim bu kıkırdayıp duran güzellerim, ille de Konstantinopolis kumaşları istiyordu. Çünkü, Kahire'ye modayı aktaran Konstantinopolis. Berbat muslin kumaşlar gösteriliyordu onlara, "*İstanbul'dan bu!*" diye avaz avaz

bağrılarak. Kadınlar, hayranlık çığlıkları attılar bunun üzerine. Evet her yerde aynıdır kadınlar.

Bu işten çok iyi anlayan biri gibi yaklaştım ve mor kırmızı desenli, sarı renk bir kumaşın kenarını kaldırarak “*Tayyib* (çok güzel)!” dedim. Davranışım hoşlarına gitmiş olmalı ki, kadınlar kararlarını verdiler. Satıcı, *pik* denilen ve yarım metre kadar olan bir birimle kumaşı ölçmeye başladı ve rulo haline getirerek taşıması için bir oğlan çocuğuna verdi.

Bir an, genç hanımlardan birinin bana baktığını sandım; zaten kararsız yürüyüşleri, arkalarına dönüp kendilerini izlediğimi gördüklerinde tutmaya çalıştıkları gülüşleri; yüksek bir zümreden olduklarını belirten bir işaret olan ve kimi zaman siyah örtülerinden (*habbarah*) gösterdikleri beyaz yüzleri; evet, bir Opera balosunda sizi baştan çıkartmak isteyen kukuletalının edindiği bütün bu belli belirsiz tavırlar, bana karşı pek de ürkeklik duymadıklarını gösteriyor gibiydi. Öyleyse öne düşüp kaldığım yerin yolunu tutma zamanı gelmişti; ama nasıl bulacaktım orasını? Kahire’de sokakların tabelası yok, evlerin de numarası yok ve duvarlarla çevrili her mahalle, en karışık labirentten daha beter. Bir sokağa karşılık on çıkmaz var. Kuşkular içinde ilerlemeye devam ediyordum. Tezgâhların zenginliğinin, sarı ve kırmızı kuşaklarla renklendirilmiş olan başlıca camilerin mimari yüceliği ve görkemiyle karşıtlık oluşturduğu ve her şeyin ışıldayıp durduğu gürültülü ve aydınlık çarşıları geride bırakmıştık. İşte şimdi, kemerli geçitler, yukarılarında, bizim ortaçağ sokaklarımızda olduğu gibi pencere kafeslerinin bulunduğu dar ve karanlık sokaklardayız. Bu yerin altındaymış gibi görünen sokakların serinliği, Mısır’ın kavurucu güneşine karşı ve bir sığınak ve ılıman bir bölgenin birçok avantajını sağlıyor halka. Bu da, örtülerin altında çok sayıda kadının mat beyazlığı saklayabilmesini açıklıyor; zaten bu kadınların çoğu, sadece Şubrah’ın gölgelikleri altında keyif çatmak için kentin dışına çıkabilmişler.

Peki beni bunca dönemece sokmaya ne demeli? Benden kaçıyorlar mı, yoksa bana yol mu gösteriyorlar, bu macera dolu yürüyüşümde önümden giderek? Ama, bir gün önce geçtiğim ve bir kocayemiş ağacının sarı çiçeklerinin yaydığı tatlı kokudan tanıdığım bir sokağa giriyoruz. Güneşin gözdesi olan bu ağaç, duvarın üzerinden, güzel kokulu püsküllerle donanmış dallarını yükseltiyor. Köşede alçak bir çeşme var; başıboş hayvanların susuzluğunu gidermesi için yapılmış bir vakıf bu. İşte güzel bir

evin önündeyiz; alçı kabartma süslerle bezenmiş; hanımlardan biri, benim daha önceden kullandığım o tahta anahtarlardan birini kapının kilidine soktu. Hemen arkalarından gittim loş dehlizde, hem de hiç tedirginlik duymadan, düşünmeden ve işte, galerilerle çevrili ve *muşarabi'*lerin sayısız bezeğinin yukarılarda yer aldığı geniş ve sessiz bir avludayım şimdi.

VII. TEHLİKELİ BİR EV

Hanımlar, girişteki pek seçemediğim bir merdivende gözden kayboldular; geriye dönüp ciddi bir şekilde kapıya ulaşmaya çalıştım; iri yarı ve sağlam yapılı Habeş bir köle, kapıyı kapamak üzereydi. Onu, evleri şaşırdığıma ve kendi oturduğum yere girdiğimi sandığıma ikna etmek için bir kelime bulmaya çalışıyordum; ama *tayyib* kelimesi her durumda işe yaramasına rağmen, söylemek istediklerimi açıklayacak gibi görünmüyordu bana. Bu sırada evin dip tarafında büyük bir gürültü koptu; şaşırmış *seyisler* ahırlardan çıktılar, birinci katın taraçalarında kırmızı başlıklar göründü ve çok görkemli bir Osmanlı, başlıca galerinin dip tarafından ileriye doğru yürümeye başladı.

Bu gibi anlarda, işin en kötüsü sözünü şaşırmaktır. Müslümanların birçoğunun Frenk dilini anladığı ve bu dilin, aslında, insanın niyetini anlatana kadar rastgele kullanılan güney Fransa ağızlarındaki her çeşit kelimenin bir karışımı olduğu geldi aklıma; Molière'in Osmanlılarının dilidir bu[80]. Ben de, İtalyanca, İspanyolca, Provence dili ve Yunanca ne kadar şey biliyorsam bir araya getirdim ve bunlarla çok etkileyici bir söylem oluşturdum. Bu arada, niyetlerim çok temiz benim; en azından, bu iki kadından biri, Osmanlının kızı ya da kız kardeşi olabilir diyordum kendi kendime. Ben de evlenirim, başıma sarık da sararım; kaçınılmayacak böyle durumlar vardır işte. Kadere inanırım ben.

Zaten bu Osmanlı, iyi bir çocuğa benziyordu ve dolgun yüzünde, bir gaddarlık ifadesi yoktu. Levant limanlarında hiç duyulmadık en barok kelimeleri bir araya getirdiğimi görünce çapkınca göz kırptı bana ve yüzüklerle dolu tombul bir el uzatarak: "Sevgili mösyö, içeri girmek zahmetinde bulunur musunuz? Daha rahat bir şekilde konuşuruz" dedi.

Ne şaşılacak şey! Bu yiğit Osmanlı, benim gibi bir Fransızdı!

Çok güzel bir salona girdik; pencereleri bahçelere bakıyordu; süslü bir sedir üzerinde yerlerimizi aldık. Kahve ve çubuk ikram ettiler. Konuşmaya koyulduk. Evine nasıl girdiğimi, yığın yığın Kahire evleri arasındaki sayısız pasajdan birinden geçtiğimi sandığımı elimden geldiğince açıklamaya çalışıyordum. Ama tanımadığım o güzellerin beni ele verdiklerini hafifçe gülümsemesinden anlıyordum. Ama bunlar, konuşmamızın kısa bir süre sonra bir yakınlık içinde geçmesini engellemedi. Türk ülkesinde[81], aynı memleketten olanlar hemen kaynaşırlar. Ev sahibi, beni yemeğe davet etmek lütfunda bulundu ve masaya oturma saati geldiğinde, biri kendi karısı ve öteki karısının kızkardeşi olan o iki güzel hanımın içeri girdiğini gördüm. Bunlar, Çerkes çarşısında gördüğüm, kim olduklarını bilmediğim kadınlardı ve ikisi de Fransızdı... İşte, yerin dibine girsem daha iyi! Tercümansız ve eşek sürücüsü olmadan kenti dolaşma iddiama karşı çıkılmıştı; şeklini hiç belli etmeyen ve içinde bir yaşlı ya da zenci kadın bulunabilecek şekilde iyice örtünmüş iki belirsiz varlığı inatla izlemem neşe ve eğlence kaynağı olmuştu. Çekicilikleri ve güzellikleri söz konusu olamayacağı için böyle rastlantılı bir işe girmemden ötürü sitem etmiyorlardı bana. Gerçekten de, itiraf etmek gerekir ki, sıradan fellah kızlarının sade örtülerinden çok daha az çekici olan kapkara *habbarah*, her kadını şekilsiz bir pakete dönüştürür ve içine biraz rüzgâr girince yarı şişmiş bir balon görünümü verir ona.

Tam anlamıyla Fransız usulüyle verilen yemekten sonra, kornişleri kabartmalı sedir ağacından ve duvarları renkli porselenlerle kaplı daha gösterişli bir odaya aldılar beni. Ortadaki bir mermer fıskiyeden sular fışkırıyordu; Venedik halıları ve aynaları Arap lüksünün idealini tamamlıyordu; ama dikatimi hemen çeken bir sürpriz bekliyordu orda beni; yuvarlak bir masanın çevresinde oturmuş sekiz genç kız çeşitli elişleriyle meşguldü. Ayağa kalktılar, beni selamladılar ve en gençlerinden ikisi elimi öpmeye geldi. Kahire'de bu davranışın geri çevrilemiyeceğini biliyordum. Ama bu manzarada beni en çok şaşartan, Doğu tarzı giyinmiş bu genç insanların tenlerinin barut renginden zeytin rengine kadar değişmesiydi ve sonuncusunun teni ise, koyu çikolata rengindeydi. En beyaz tenli olanın önünde Goethe'nin şu mısraını alıntılamak yakışık almazdı belki de:

Biliyor musun o yöreyi – ki orada limonlar olgunlaşır?

Ama hepsi de, karma bir ırkın güzelleri olarak görülebilirdi. Ev sahibesi ve kız kardeşi sedire oturmuşlardı, duyduğum hayranlığa kahkahalarla gülüyorlardı. İki küçük kız, likör ve kahve getirdiler bize.

Beni *haremine* soktuğu için ev sahibine şükran duyuyordum, ama bir Fransızın hiçbir zaman iyi bir Osmanlı olamayacağını ve metreslerini ya da eşlerini gösterme konusundaki özsaygısının, onları baştan çıkmaya maruz bırakma korkusundan her zaman daha ağır basması gerektiğini düşünüyordum. Ama bu konuda da yanılıyordum. Çeşitli renkleri olan bu güzel çiçekler onun kadınları değil evin kızlarıydı. Ev sahibi, hayatını Napoléon'un hizmetine vermiş asker kuşağındandı. Restauration'un bir uyruğu olmaktansa, Doğu hükümdarlarına hizmet etmeyi yeğlemişti bu yiğit askerlerin çoğu. Hindistan ve Mısır, onların birçoğunun hizmetini kabul etmişti. Bu ülkelerde, Fransız şan ve şerefinin güzel hatıraları vardı hâlâ. Bu askerlerin bazıları, kendilerini koruyan bu halkların dinini ve âdetlerini benimsemişti. Bu yüzden kınanabilirler mi? Çoğu Devrim sırasında doğmuş olan bu insanlar, tanrı ve insan dostları diye bilinenlerin ya da mason localarının idealinden başka şey tanımamışlardı pek. Egemen olduğu ülkede göz önüne alınırsa, Müslümanlığın en şüpheci insanı bile etkileyen yücelikleri vardır. Ev sahibi yeni bir yurdun bu baştan çıkarıcı yanlarına çok gençken kapılmıştı. Yetenekleriyle ve hizmetleriyle bey rütbesini edinmişti; sarayında bir bölüme Habeşiştan'dan, Sennaar'dan, hatta Arabistan'dan güzel kadınlar alınmıştı; çünkü, kutsal kentlerin Müslüman softaların elinden kurtarılmasına katkıda bulunmuştu[82]. Daha sonra, yaşı ilerleyince, Avrupalı anlayışı geri dönmüştü kafasına; çok hoş bir konsolos kızıyla evlenmişti ve Roxelane[83] ile evlenen Muhteşem Süleyman gibi sarayındakileri göndermişti; sadece çocuklar kalmıştı ona. Orada gördüğüm kızlardı bunlar; erkek çocuklar, askeri okullarda öğretim görüyordu.

Evlenmesi gereken bu kadar kız arasında, bana bu evde gösterilen misafirperverliğin, tehlikeli şanslar sunduğunu hissediyordum ve dolayısıyla, daha geniş bilgiler edinmeden gerçek durumumu açıklamaya cüret edemedim.

Akşam olunca kaldığım yere götürdüler beni ve bu maceradan çok güzel bir hatıra kaldı bende... Ama ne var ki, bir Fransız kızıyla evlenmek için Kahire'ye kadar gitme zahmetine değmezdi doğrusu.

Ertesi gün Abdullah gelip, İngilizlere Süveyş’e kadar eşlik etmek için izin istedi benden. Bu bir hafta kadar sürecekti ve ben de onu, iyi para kazanacağı bir işten mahrum etmek istemedim. Bir gün önceki davranışımdan pek memnun olmadığını sezinliyordum. Tercümanından bütün bir gün vazgeçen, Kahire sokaklarında yaya olarak dolaşıp duran ve sonra neresi olduğu bilinmeyen bir yerde akşam yemeği yiyen bir yolcu, düzenbazın biri olarak görülebilirdi. Abdullah, ayrıca, kendi yerini tutacak ve arkadaşı olan bir *barbarin* de getirdi bana; adı İbrahim’di. *Barbarin* (burada, sıradan hizmetkârlar böyle adlandırılıyor), kırık dökük bir Malta ağzıyla konuşabiliyordu ancak.

VIII. VEKİL

Pamuk çarşısında tanıdığım Yahudi Yusuf, her gün gelip benim sedirde oturuyor ve Fransızca konuşmasını ilerletiyordu.

“Öğrendiğime göre, size bir kadın lazımmış, ben bir *vekil* bulup getirdim, dedi.

— Bir *vekil* mi?

— Evet, aracı, haberci demektir bu; ama gerçekten dürüst bir insan. Evlenecek kızları olan ana babalarla anlaşma görevini yerine getiriyor. Bu kızlardan bazılarını getirecek size ya da sizi onların evine götürecek.

— Oh ne âlâ! Peki, kim bu kızlar?

— Bunlar çok namuslu kimseler ve Kahire’de bunlardan başkası da yok. Altesleri, ötekileri, birinci çağlayanın biraz altındaki Esne’ye sürdüğünden beri böyle bu.

— İnanmak isterim buna. Peki, nasıl olsa göreceğiz; şu *vekili* getirin bana.

— Getirdim bile, aşağıda bekliyor.”

Vekil, iriyarı ve gürbüz bir adam olan oğlunun kibarca kılavuzluk ettiği kör bir adamdı. Dördümüz de eşeklere bindik. Kör adamı Aşk tanrısına, oğlunu da Hymenaios’a benzeterek için için gülüyordum. Mitolojik nitelemelere hiç aldırış etmeyen Yahudi, yol boyunca bilgiler veriyordu bana.

“Burada, dört şekilde evlenebilirsiniz, diyordu. Birincisi, bir Osmanlı’nın önünde bir Kıpti kızıyla evlenmektir.

— Osmanlı ne ki?

— İyi bir derviş; ona biraz para veriyorsunuz, bir dua okuyor, kadının yanında size yardımcı oluyor ve bir din adamı yerine geçiyor; bunların birer aziz olduğuna inanılır bu ülkede ve yaptıkları her şeyi doğru yaparlar. Onların dinini düşünmüyorsanız, sizin dininizden tedirginlik duymazlar. Ama bu tür evlilik, çok namuslu kızlarla evlenmek demek değildir.

— Tamam, öteki evliliğe geçelim.

—İşte bu, ciddi bir evliliktir. Siz Hıristiyansınız, Kıptiler de öyle; sizi evlendirecek Kıpti rahipler var; dine biraz aykırı da olsa, daha sonra boşanacağınız göz önünde tutulduğu için kadına bir dulluk geliri sağlamanız gerekiyor.

— Çok makul bu. Peki bu gelir ne kadar?...

— Bu uzlaşmaya bağlıdır. Ama her zaman en az iki yüz kuruş vermek gerekir.

— Yani, elli frank. Doğrusu evlenirim, pahalı değil bu!

— Bir başka tür evlilik de var ince eleyip sık dokuyan insanlar bakımından; bunlar çok iyi ailelerdir. Kıpti rahip önünde nişanlanırsınız, o da, kendi törenlerine göre evlendirir sizi ve daha sonra da boşanamazsınız.

— Ama bu çok vahim, durun hele!

— Özür dilerim, ülkeden ayrılabileceğiniz düşünülerek, önceden bir miktar para verilmesi de gerekir.

— Peki o zaman, kadın serbest mi kalır?

— Şüphesiz. Ve siz de serbest kalırsınız, ama ülkede kaldığınız sürece ona bağımlı haldesinizdir.

— Doğrusu, bu aslında uygun bir şey. Peki dördüncü çeşit evlilik nedir?

— Onu düşünmenizi hiç tavsiye etmem size. Bu dördüncüde, iki defa evlendirirler sizi; biri Kıpti kilisesinde öteki de Fransiskenlerin

manastırında.

— Karma bir evlilik mi bu?

— Çok sağlam bir evliliktir bu; buradan ayrılacak olsanız karınızı da götürmeniz gerekir ve her yerde peşinizden gelip kucağınıza çocuklar verir.

— Bu iş olunca, evlenenin eli kolu bağlanmış demek mi oluyor?

— Evlenme sözleşmesine onu geçersiz kılacak şeyler koymanın yolları vardır... Ama, özellikle bir şeyden kaçının. Bu da, konsolosun önüne çıkarılmaya izin vermenizdir.

— Ama bu, Avrupa tarzı bir evlilik olur.

— Evet, tam öyle. O zaman bir tek çıkış yolunuz kalır. O da, eğer konsoloslukta bir tanıdığınız varsa, evlenme haberinin ve ilânlarının ülkenizde yayımlanmamasını sağlamaktır."

Bu ipekböceği yetiştiricisinin, evlenmeler konusundaki bilgileri aklımı karıştırıyordu, ama kendisinin bu tür işlerde sık sık kullanıldığını söyledi bana. Arapçadan başka dil bilmeyen *vekil*'e tercümanlık ediyordu bu Yahudi. Doğrusu, bu ayrıntılar çok ilgilendiriyordu beni.

Nerdeyse kentin sınırında bulunan ve Bulak tarafından Esbekieh meydanına dönen Kıpti mahallesine gelmiştik. Balık kızartması ve baharlı ot satıcılarıyla dolu bir sokağın sonunda harap görünüşlü bir ev vardı ve takdim merasimi burada yapılacak olmalıydı. Ama burasının kızların ailesinin evi olmadığı konusunda beni uyardılar, tarafsız bir bölgeydi.

"İki tane kız göreceksiniz, dedi Yahudi. Memnun kalmazsanız başkaları getirtilecek.

— Çok iyi, ama peçelerini çıkarmazlarsa evlenmem, önceden söyleyim.

— Ah, sakin olun, burada Osmanlılarda olduğu gibi olmaz.

— Osmanlılar açıkları sayı açısından kapıyorlar.

— Ama bu gerçekte bütünüyle farklı bir şey."

Evin alçak tavanlı odasında, uyuyormuşa benzeyen mavi gömlekli üç dört adam vardı; ama kentin kapısının yakınında olduğumuza ve önünde de bir

nöbetçi bulunduğuna göre endişe edecek bir durum yoktu. Bir taş merdivenden iç kısımda bulunan taraçaya çıktık. Daha sonra içine girdiğimiz oda sokağa bakıyordu ve marangoz işi kafesli büyük pencere, her yerdeki gibi, yarım metre evin dışına taşıyordu. Bu tel dolap gibi yere girip oturunca, sokağın her iki ucuna bakmak ve yatay aralıklardan yoldan geçenleri görmek olanaklıydı. Burada genellikle kadınlar oturuyor ve tıpkı peçe altındaymışlar gibi kendileri görünmeden her şeyi görüyorlardı. Beni oturttular; *vekil*, oğlu ve Yahudi de sedirlere yerleşti. Çok geçmeden örtülü bir Kıpti kadın girdi içeri, selam verdi ve kara *borghot*'unu kaldırdı; peçesini de geriye doğru atınca, sanki bir tür İsrail başlığı çıktı ortaya. Kadınların *hatbe'*si ya da *vekiliydi* bu. Genç hanımların giyinmelerini tamamlamak üzere olduklarını söyledi bana. Bu arada, herkese çubuk ve kahve getirilmişti. Beyaz sakallı ve siyah sarıklı bir adam da bize katılmıştı. Kıpti rahipti bu. Kızların anneleri olduğundan kuşku duyulmayacak örtülü iki kadın, kapı önünde ayakta duruyordu.

İş ciddileşmeye başlamıştı ve beklerken endişe duymaktan alamıyordum kendimi. Sonunda, iki genç kız içeri girdi ve sırayla gelip elimi öptüler. Yanıma oturmalarını işaret ettim onlara.

“Bırakın ayakta dursunlar, dedi Yahudi. Sizin hizmetkârınız onlar.”

Ama ben ısrar etmekten vazgeçmeyecek kadar fazla Fransızdım. Yahudi onlara bir şeyler söyledi ve hiç kuşkusuz, önlerinde kadınları oturtmanın acayip bir Avrupalı âdeti olduğunu anlattı onlara. Sonunda yanımda yerlerini aldılar.

Çiçekli taftadan ve işlemeli muslinden giysiler içindeydiler. Sanki bahar! Başlarında, tüllü kırmızı fesler vardı; ipek şeritler ve örgüler sarkıyordu bunlardan; herhalde sahte olan fındık altınlarının ve gümüşlerinin salkımları saçlarını tamamen saklıyordu. Ama birinin esmer ötekinin sarışın olduğu kolayca anlaşılıyordu; her çeşit itiraz için önceden önlem alınmıştı. Birincisi, “bir hurma ağacı gibi narindi ve ceylan gözlüydü[84]”, teni barut rengine çalıyordu hafifçe; öteki, daha narin, bedenin dış çizgileri daha görkemli ve bu ülkede yaşadığı halde yüzünün çok fazla beyaz olmasıyla dikkatimi çeken bir genç kızdı; hem yüzü hem de duruşu, Saba ülkesinin genç bir kraliçesine aitti sanki.

Bu ikinci kız hoşuma gidiyordu özellikle; tatlı sözler söyletiyordum ona, ama arkadaşını da tamamen ihmal etmiyordum. Ne var ki, asıl soruyu ben ele almadan vakit geçip gidiyordu. Hatbe, kızları kaldırdı ve sağlamlığını göstermek için açığa çıkardığı omuzlarına vurdu eliyle. Bu sergileme işinin daha da ilerlemesinden korktum bir an ve zaten, hayli görünmüş olan güzelliklerini bir tülle örtmeye çalışan bu zavallı kızlar karşısında ne yapacağımı şaşırmıştım. Sonunda, Yahudi şöyle dedi bana:

“Ne düşünüyorsunuz bakalım?

— Aralarından biri çok hoşuma gidiyor, ama düşünmem lazım; insan birden aşk ateşiyle yanamaz; onları görmek için yeniden geleceğiz.”

Ama oradakiler, çok daha kesin bir cevap bekliyorlardı kuşkusuz. Hatbe ve Kıpti rahip bir karar vermem için sıkıştırıyorlardı beni. Yeniden geleceğimi söyleyerek ayağa kalktım, ama buna pek inanılmadığını hissediyordum.

Bu pazarlık sırasında iki genç kız dışarı çıkmıştı. Merdivene gitmek için taraçayı geçtiğimde, dikkatimi özellikle çeken kızın bodur ağaçlarla uğraşıyormuş gibi yaptığını gördüm. Gülerek ayağa kalktı ve fesini başından düşürerek omuzlarının üzerinde güneşin şahane bir kırmızı yansı verdiği yaldızlı saç örgülerini silkeledi. Bu çok meşru olan son cilveli hareket, çekingenliğimi ortadan kaldırdı ve aileye, armağanlar göndereceğimin kesin olduğunu söyledim.

“Doğrusu, bu kızla bir Osmanlının önünde evleneceğim, diyordum bizim hoşgörülü Yahudiye dışarı çıkarken.

— Annesi istemez bunu, Kıpti rahip önemli onun için. Bunlar, bir yazar ailesi; baba ölmüş, sizin tercih ettiğiniz genç kız ancak bir kere evlenmiş ve de henüz on altı yaşında.

— Ne diyorsunuz? Dul mu bu kız?

— Hayır boşanmış.

— Ama, durumu değiştiriyor bu!”

Ben de armağan olarak bir küçük kumaş parçası gönderiyordum her zaman.

Kör adam ve oğlu, bu arada araştırmalarına devam edip bana başka nişanlılar buldular. Bundan sonra hemen hemen aynı nezaket törenleriyle karşılaşıyordum, ama doğrusu, Kıptilerin bu güzel kadınlarını görmek hoşuma gidiyordu ve verdiğim birkaç kumaş ve küçük mücevher karşılığında benim kararsızlıklarıma da göz yumuyorlardı. Hatta bir anne kızını benim odama getirdi; bu kadın, bir Osmanlı önünde evliliği kutsamak isteyecekti sanırım; ama, her şeye rağmen, kızı, şimdiden gereğinden fazla evlenmiş bir yaşta olmalıydı.

IX. ROSETTI BAHÇESİ

Abdullah'ın kendi yerine geçirdiği *barbarin,* belki de Yahudi'nin ve vekilinin bana dadanmalarını biraz kıskandığı için, bir gün, adı Muhammet olan, iyi giyimli ve İtalyanca konuşan bir genç adam getirdi. Bu adam, çok daha nitelikli bir evlenme öneriyordu bana.

"Bu evlilik konsolosun önünde olacak. Ana baba zengin insanlar ve kız da ancak on iki yaşında.

— Benim için biraz genç; ama boşanmamış ya da dul kalmamış bir kadına bu ülkede ancak bu yaşta rastlanabilir gibi görünüyor.

— *Signor, è vero*! (Çok doğru, efendim!) Aile sizi görmek için sabırsızlanıyor. Daha önce İngilizlerin oturduğu bir evde yaşadığınız için, seçkin bir insan olduğunuzu düşünüyorlar. Sizin general olduğunuzu söyledim onlara.

— Ama ben general değilim.

— Hadi canım! İşçi değilsiniz, tüccar da değilsiniz. Ne yapıyorsunuz siz?

— Pek fazla bir şey yapmıyorum.

— Çok güzel. İşte bu durum, bulunduğumuz ülkede en azından *mirliva* (general) rütbesini temsil eder."

Rusya'da olduğu gibi Kahire'de de, insanların toplumsal durumlarının askeri rütbelere göre sınıflandırıldığını biliyordum. Paris'te bulunan bazı yazarlar için, bir Mısırlı generale benzetilmek pek önem taşımayacaktı, ama benim için bir Doğulu pohpohlamasıydı bu. Eşeklere binip Muski'ye

yöneldik. Muhammet, görünümü hayli iyi olan bir evin kapısını çaldı. Zenci bir kadın açtı kapıyı ve neşeyle haykırdı; bir başka zenci köle, merdivenin parmaklığından merak içinde sarkıyor, yüksek sesle gülerek ellerini çırpıyordu ve ben, geldiği haber verilen *mirlivanın* söz konusu olduğunu tahmin ettiğim konuşmaların hafif yankılarını duyuyordum sadece.

Birinci katta temiz giyimli bir adamla karşılaştım, başında kaşmir bir sarık vardı; bana yer gösterdi ve oğlu olduğunu söylediği iri yarı genç bir erkeği takdim etti. Bu adam babaydı. Aynı anda otuz yaşlarında ve hâlâ güzel olan bir kadın girdi içeri; kahve ve çubuk sunuldu. Tercümandan öğrendiğime göre bu insanlar Yukarı-Mısır yöresindendiler ve bu da babaya beyaz sarık giyme hakkını veriyordu. Bir an sonra, peşinde zenci kadınlarla kapıda duran genç kız içeri girdi; onların taşıdığı tepsiyi alıp bize kristal bir kâsede, yaldızlı gümüş kaşıklarla yenen reçeller sundu. Öylesine ufak tefek ve narindi ki, nasıl olup da evlendirilmesinin düşünüldüğünü aklım almıyordu. Yüz hatları henüz iyice belirmemişti, ama annesine öyle benziyordu ki, yüzünün şekline bakılacak olurssa, güzellik bakımından ona benzeyeceği belli oluyordu. Mahallenin frenk okuluna gidiyordu ve şimdiden birkaç İtalyanca kelime öğrenmişti. Bu aile bana o kadar saygıdeğer görünüyordu ki, evlerine gerçekten ciddi niyetlerim olmadan geldiğim için esef ediyordum. Bana çok dürüst davrandılar ve kısa sürede bir cevap vereceğimi söyleyerek ayrıldım onlardan. Bu işi iyice düşünmem gerekiyordu.

Daha ertesi gün, bizim Paskalya'dan sonraki pazar gününe tekabül eden Yahudi hamursuz bayramının günüydü. Bütün Hıristiyanlar, Avrupa'daki gibi şimşir yerine, Kitabı Mukaddes'te belirtilen hurma dallarından taşıyordu; sokaklar da, onların kalıntılarını paylaşan çocuklarla doluydu. Frenk mahallesine gitmek için, Kahire'nin en güzel gezi yeri olan Rosetti bahçesinden geçiyordum. Kıpti mahallesi ile Muski arasındaki sınırda, tozlu evlerin ortasında bulunan yeşil bir vahaydı burası. İki konsolos evi ve ayrıca Dr. Clot-Bey'in[85] evi burasını bir taraftan çeviriyordu; Waghorn çıkmazının kenarındaki Frenk evleri, öteki uca kadar uzanıyordu; bunların arası akçaağaçların, hurma ve portakal ağaçlarının ufukta görünmesini sağlıyordu.

Bu esrarlı Cennet'in yolunu bulmak pek kolay değildi ve hiçbir genel giriş kapısı yoktu. Adamlarına birkaç kuruş verip Sardinya konsolosunun

evinden geçiliyor ve komşu evlere bağlı yemiş bahçelerinin ve çiçekliklerin ortasına geliniyordu. Bunları ikiye bölen bir patikanın sonunda, Clot-Bey'in Nübyelilere baktırdığı birçok zürafanın dolaştığı bir çeşit küçük çiftlik yer alıyordu. Sık bir portakal ağaçları koruluğu, yolun solunda daha ilerilere uzanıyordu; sağda, aralarında mısır dikilmiş dut ağaçları göze çarpıyordu. Daha sonra yol dönüyor ve bu taraftan görülen geniş alan, aralarında ışıltılı yeşil yapraklarıyla muz ağaçlarının bulunduğu bir dizi hurma ağacıyla sona eriyordu. Orada, yüksek sütunlu ve kadınların çoğunlukla dinlenmek ve biraz serinlemek için geldikleri kare şeklinde bir havuzun üstünü örten bir pavyon bulunuyordu. Cuma günü, en sıkı şekilde örtünmüş Müslüman kadınlar, cumartesi günü Yahudi kadınlar ve pazar günü de Hıristiyan kadınlar geliyordu buraya. Bu son iki gün, örtünmeler biraz daha hafifti; bu kadınların çoğu, kölelerine, havuzun yakınında halılar serdirtiyor ve kendilerine meyveler ve pastalar getirtiyorlardı. Yoldan geçen biri, bu pavyona, ordaki ürkek insanlardan biri patavatsız davrandığını söyleyip uyarmadıkça, gelip oturabilirdi; ama böyle bir ters durum, Müslümanların günü olan cumada başına kimi zaman gelebilirdi insanın.

İşte bu yerin yakınından geçtiğim sırada, iyi yüzlü bir erkek çocuk, neşeli bir şekilde yanıma geldi; sonuncu müstakbel nişanlımın erkek kardeşini tanımıştım. Yanımda kimse yoktu. Anlamını kavrayamadığım birkaç işaret yaptı bana ve sonra daha belirgin pandomim haraketleriyle pavyonda beklemem gerektiğini anlattı. On dakika sonra, evlerin kenarındaki küçük bahçelerden birinin kapısı açıldı; genç çocuğun getirdiği iki kadın gelip havuzun yakınına oturdular ve peçelerini kaldırdılar. Bunlar, evde gördüğüm ana ve kızıydı. Onların evleri önceki gün benim girdiğim tarafın karşısındaki geziyeri tarafına bakıyordu. İçten gelen selamlaşmalardan sonra, rastgele sözler söyleyip birbirimizin bilgisizliğine gülmeye koyulduk. Küçük kız, hiç kuşkusuz sakıngan davranarak hiçbir şey söylemiyordu. Ama İtalyanca öğrendiğini hatırlayıp bu dilden birkaç kelime söylemeye çalıştım ve kız, Arapların gırtlaktan gelen aksanıyla cevap verdi; ne var ki, konuşmamızı pek de anlaşılabilir kılmıyordu bu.

Bu iki kadının benzerliklerindeki şaşılacak yanı dile getirmeye çalışıyordum. Biri ötekinin minyatürü gibiydi. Küçük kızın henüz belirginleşmemiş yüz hatları annesinde daha açıkça görülüyordu; bu iki yaş arasında, çiçek açmasını görmenin insanın çok hoşuna gideceği bir mevsimin geçeceği öngörülebiliyordu. Yakınımızda, birkaç gün önce

rüzgârla devrilmiş ve dalları havuzun sularına batmış olan bir hurma ağacı gövdesi vardı. Onu parmağımla gösterip şöyle dedim: *Oggi è il giorno delle palme* (Bugün, Hurma Ağacı Pazarı). Aslında Kıpti bayramları Kilise'nin eski takvimine göre kutlandığı için bizimkilerle aynı zamana rastlamıyordu. Ama küçük kız gidip bir dal aldı ve elinde tutarak şöyle dedi: *Io cosi sono "Roumi"*. (Bunun gibi ben de *rumi*'yim!)

Mısırlıların gözünde bütün Frenkler *Rumi'*dirler.[86] Dolayısıyla bunu bir iltifat ve müstakbel evliliğe bir ima olarak görebilirdim... Ey evlilik tanrısı Hymenaios! O gün çok yakından gördüm seni! Sen, bizim Avrupalı fikirlerimize göre aşkın küçük erkek kardeşinden başka bir şey olamazsın kuşkusuz. Ama, insanın kendisine seçtiği kadının yanında büyüyüp geliştiğini görmesi, âşığı olmadan bir süre babası yerine geçmesi hoş olmaz mı!.. Ama koca için ne büyük tehlike bu!

Bahçeden çıkarken Kahire'deki dostlarıma akıl danışma ihtiyacını duyuyordum. Süleyman Ağa'yı görmeye gittim. Pantagruel'in Panurge'e söylediği gibi bana "Evleniyorsunuz demek, hay Allah!" dedi. Oradan Domergue otelindeki ressamın yanına gittim. O da, ortalığı çınlatan sağır sesiyle şöyle dedi: "Evlilik konsolos önünde yapılacaksa... sakın evlenmeyin!"

Ne yapılırsa yapılsın, Doğu'da bulunan Avrupalıyı etkisi altına alan bir dini önyargı vardır; özellikle de ciddi durum ve koşullarda. Kahire'de denildiği gibi *Kıpti tarzı evlenme*, çok basit bir şey; ama bu evliliği, sizin için biraz hayali olan bir sözleşmeyle ve size emanet edilen çok genç bir kızla yapmak, hiç kuşkusuz çok ağır bir ahlaki sorumluluktur.

Bu ince duygulara kendimi kaptırmışken, Süveyş'ten dönen Abdullah'ın geldiğini gördüm ve durumumu açıkladım ona.

"Yanınızda bulunmamamdan yararlanılarak size aptalca şeyler yaptırılacağı aklıma geliyordu zaten", diye haykırdı. "O aileyi tanıyorum ben. Drahoma konusunda tedirgin olmadınız mı?

— Yok canım önemli değil. Burada şaşılacak bir miktar olmadığını biliyorum bunun.

— Yirmi bin kuruştan söz ediliyor.

— Evet, aynı şey işte (beş bin frank).

— Ne demek aynı şey! Bunu siz ödeyeceksiniz.

— Ha! O zaman farklı bir durum bu... Demek ki, almak yerine benim bir drahoma vermem gerekiyor.

— Tabii. Burada, bir âdet olduğunu bilmiyor musunuz bunun?

— Bana Avrupai bir evlilikten söz ettikleri için...

— Evlilik evet, ama bu para her zaman verilir. Aile için bir zararın karşılanmasıdır bu.”

Bu ülkede, ana babanın küçük kızlarını evlendirme konusunda niçin acele ettiklerini anlıyordum artık. Ama bana kalırsa, bu iyi insanların, sizin için zarif ve güzel bir genç yaratığı dünyaya getirmek ve yetiştirmek için çektikleri zahmeti para vererek karşılamanın doğru bir şey olduğunu düşünüyordum. Drahoma ya da daha doğrusu asgari miktarını yukarda belirttiğim dulluk geliri, evlenilecek kadının güzelliği ve ana babanın toplumsal durumuyla orantılı olarak yükseliyor gibi görünüyordu. Bunlara düğün masraflarını da ekleyince, Kıpti tarzı evlenmenin hayli pahalı bir formalite olduğunu anlarsınız. Bana en son önerilen evlenmenin, şu anda, olanaklarımın çok üstünde olmasına esef ettim. Ayrıca Abdullah, aynı parayı verince köle pazarından bütün bir harem satın alınabileceğini söylüyordu.

2. Köleler

I. BİR TAN AĞARMASI

Hayatımız ne acayip bir şey! Her sabah, aklın, çılgın rüya imgelerini yavaş yavaş yenilgiye uğrattığı yarı uyku halinde, kurşuni bir göğün zayıf ışıkları, kaldırımları döven tekerlek gürültüleri ile, hayalgücünün dışarı çıkamayan bir kanatlı böcek gibi camlara çarptığı ve kaba mobilyalarla döşeli iç karartıcı herhangi bir odada uyanmayı doğal, akla yatkın ve Parisli kökenime uygun bir şey olarak görmüşümdür. Ama şimdi, gittikçe artan bir şaşkınlıkla, ülkemden binlerce kilometre uzakta buluyorum kendimi ve bizimkinin tam karşıtı olan bir dünyanın bulanık izlenimlerine yavaş yavaş açıyorum duyularımı. Yakındaki minarede ezan okuyan Müslümanın sesi, yoldan geçen devenin küçük çanları, ağır yürüyüşü ve kimi zaman çıkardığı garip ses, havayı çalkalayan belirsiz uğultular ve ıslıklar, ahşap bölümler ve duvar, pencerelerin çentiklerini tavana yansıtan aceleci şafak, içe işleyen kokularla yüklü olan ve kapımın perdesini kaldırarak avlunun duvarları üstünde hurma dallarının dalgalanan uçlarını bana gösteren sabah rüzgârı; evet bütün bunlar, şaşırtıyor ve hayran ediyor beni... ya da hüzünlendiriyor gününe göre; ebedi bir yazın, bir hayatı her zaman neşeli ve mutlu kılacağını söylemeye kalkışacak değilim çünkü. Albert Dürer'in düşlere dalmış meleğinin alnına donuk ışınlar döken hüznün kara güneşi, Almanya'nın soğuk bir manzarası içinde Ren'in kıyılarında olduğu gibi, kimi zaman Nil'in ışıklı ovalarında da yükselir. Üstelik sis olmadığı halde, tozun, Doğu'daki bir günün aydınlığına hüzünlü bir örtü örttüğünü de söylemek zorundayım.

Kimi zaman, uzakta Heliopolis ovasını ve Mokatam bayırlarını alevlendiren ilk ışınları görmek için, Kıpti mahallesinde oturduğum evin taraçasına çıkıyorum; Kahire ile Matare arasındaki Ölüler Kenti işte orada alabildiğine uzanıyor. Şafağın, Mısır'ı 1000 yıldır yönetmiş halifelerin, hükümdarların, sultanların üç hanedanının mezarlarının kubbelerini ve ince kemerlerini renklere yavaş yavaş boğduğunu seyretmek çok güzel bir şey. Kadim güneş tapınağının dikili taşlarından biri, bu ovada, unutulmuş bir nöbetçi gibi ayakta kalmış sadece; bir hurma ağacı ve akçaağaç topluluğu

ortasında yükseliyor ve bir zamanlar ayaklarında tapınılan tanrının bakışlarını ilk karşılayan oluyor her zaman.

Mısır'da şafağın, Kykladlarda ve Kandiye kıyılarında hayranlıkla seyredilen o güzel al renkleri yoktur; güneş sadece kendisinden önceki beyaz bir pırıltıdan sonra gökyüzünün kıyısında ansızın belirir; kimi zaman, kurşuniye çalan bir kefenin uzun kıvrımlarını kaldırmakta güçlük çekiyor gibi görünür ve yeraltının Osiris'i gibi solgun ve ışınlardan yoksun olarak çıkar karşımıza; renksiz izi, kupkuru gökyüzünü daha da gamlı hale getirir ve insan, bu görünümü, bizim Avrupa'nın kapanık gökyüzü sanabilir; ama bu gökyüzü, yağmur getirmek yerine bütün rutubeti emer. Ufku kaplayan bu kalın toz tabakası, bizim sislerimiz gibi serin bulutlar oluşturmaz; güneş en güçlü olduğu zamanda bile, tanrı Phta'nın Libya demir ocaklarından çıkmış gibi görünen kırmızı bir değirmi halinde küllü atmosferi delip kendini gösterir. İşte o zaman, eski Mısır'ın derin hüznüyle, anıtların bize aktardığı acılar ve mezarlarla niçin bu kadar uğraşıldığı anlaşılabilir. Bu, iyiliksever tanrıları bir süre yenilgiye uğratan Typhon'dur; gözleri rahatsız eder o; akciğerleri kurutur ve tarlalarla yemiş bahçelerine böcek bulutları yağdırır.

Gerçekten de onları, ölümün ve açlığın habercileri olarak geçerlerken gördüm ben, bütün gökyüzü onlarla kaplıydı; yukarılara bakarken, bir başka şeyle kıyaslamayamadığım için, kuş sürülerine benzettim ilk bakışta. Benimle aynı zamanda taraçaya çıkmış olan Abdullah, çubuğunun uzun sapıyla havada bir daire çizdi ve bu yaratıklardan iki ya da üçünü yere düşürdü. Bu koskoca yeşil-pembe ağustosböceklerine bakıp başını sallayarak şöyle dedi bana: "Bunlardan yemediniz mi hiç?"

Böyle bir şeyi yemekten iğrendiğimi belirten bir hareket yapmaktan kendimi alamadım; oysa kanatları ve bacakları koparılsa, Okyanus karideslerine benzeyeceklerdi herhalde.

"Çölde, çok işe yarar bunlar, dedi Abdullah. Tuzlarsınız, tütsüleyip kurutursunuz ve ringa balığı lezzetindedirler; hint darısı lapasıyla birlikte çok güzel bir yemek yaparsınız.

— Yemek konusu açıldığına göre, burada kendime Mısır yemeklerinden bir şey yaptıramaz mıyım? dedim. Bir şeyler yemek için günde iki kere otele gitmek çok can sıkıcı.

— Evet, hakkınız var, dedi Abdullah. Bir aşçı tutmanız gerekir.

— Evet öyle! Ama *barbarin'*in elinden hiç bir şey gelmiyor mu?

— Hayır gelmez. Sadece kapıyı açmak ve evi temiz tutmak için bulunuyor burada o; hepsi bu işte.

— Peki siz, bir parça et pişirip de yenecek bir şey hazırlayamaz mısınız?

— Benden mi söz ediyorsunuz? dedi yüksek sesle Abdullah, çok gücenmiş bir halde. Hayır mösyö, ben böyle şeyler bilmem.

—Çok yazık, dedim bir şakayı sürdürüyor gibi. Yoksa, bu sabah güzel bir çekirge kahvaltısı yapabilirdik. Ama doğrusu, yemeklerimi burada yemek isterdim. Kentte kasaplar var, meyve ve balık satıcıları da var... İsteğim çok garip değil herhalde.

— Kolayca halledilebilir bu iş. Bir aşçı tutun. Ama, Avrupalı bir aşçı, günde beş franga patlar size. Beyler, paşalar ve otelciler bile böyle bir aşçı bulmakta güçlük çekiyorlar.

— Ben bu ülkeden bir aşçı istiyorum. Herkesin yediği yemekleri yapsın bana.

— Tamam. M. Jean'a gidip böyle bir aşçı bulabiliriz. Sizin vatandaşlarınızdan biri o; iş arayanların hepsi onun Kıpti mahallesindeki meyhanesindedir."

II. MÖSYÖ JEAN

M. Jean, bizim Mısır ordumuzun şanlı bir kalıntısı. Bizim sefer kuvvetlerinin çekilmesinden sonra, Memlûkların hizmetine giren otuz üç fransızdan biri. Birkaç yıl boyunca ötekiler gibi, bir sarayı, kadınları, atları ve köleleri olmuş; ama bu milis kuvveti ortadan kaldırılınca, Fransız olduğu için yakayı kurtarmış; ne var ki, sivil hayata dönünce serveti, kısa sürede eriyip gitmiş. O da, halka şarap satmaya kalkmış. Hıristiyanların ve Yahudilerin sadece sert alkollü içki, rakı ve *boza* denilen bir tür biradan başka şeyle kafayı bulmadıkları Mısır'da o zaman için yeni bir şeymiş bu. İşte bundan sonra, Malta, Suriye ve Takımada şarapları, ispirtolu içkiyle

rekabete girmiş ve Kahire’nin Müslümanları da, bu yenilikten pek gocunmuş gibi görünmemişler.

M. Jean, otel hayatından kaçma konusunda aldığım karara hayranlık duydu; ama, bir evde doğru dürüst yaşamanız için çok külfete girmeniz gerekir, dedi bana. Kahire’de, insanın ne kadar farklı ihtiyacı varsa, o kadar hizmetkârı olması gerekirmiş. Bunlar, tek bir iş yapmayı bir izzeti nefis meselesi yaparmış ve zaten, öylesine tembelmişler ki, bu davranışlarının önceden hesaplanmış bir şey olduğu da düşünülemezmiş. Karmaşık ayrıntılar yoruyormuş onları ya da kafalarına girmiyormuş. Üstelik, hiçbir şey yapmadan birkaç günlük para kazandıktan sonra, çoğu da sizi bırakıp gidiyormuş.

“Peki bu ülkenin insanları ne yapıyor bu durumda?

— Ha! Onları tembellikleriyle başbaşa bırakıyorlar ve bir iş için iki ya da üç kişi tutuyorlar. Her halü kârda, bir efendinin, her zaman bir katibi (*katibıssır*), veznecisi (*haznedar*), çubuğunu taşıması için bir *çubukçu*, silahlarını taşıması için bir *silahtarı*, atını tutması için bir *seracıbaşı*, durduğu her yerde kahvesini yapması için bir *kahvecibaşı* vardır; bütün bunlara yardım eden yamakları da unutmamak gerekir. Evin içinde,daha başka adamlar gereklidir; çünkü, kapıcı dairelere bakmaya rıza göstermez, aşçı da kahve yapmaz; bir de su taşıyıcı gereklidir. Ne var ki, gündelik olarak bu tembellere bir ya da bir buçuk kuruş verdiğinizde, her biri sizi, şahane bir efendi olarak görür.

— Çok iyi, dedim. Bütün bunlar, bir otelde her gün atmış kuruş vermekten daha iyi.

— Ama bu, hiçbir Avrupalının tahammül edemeyeceği kadar sıkıcı bir şeydir.

— Ben deneyeceğim yine de; bilgi edinmiş olurum.

— Size çok kötü yemekler yaparlar.

— O zaman da bu ülkenin yemeklerini öğrenmiş olurum.

— Bir masraf defteri tutmanız ve her şeyin fiyatı üzerinde tartışmanız gerekir.

— Onların dilini öğrenmiş olurum böylece.

— Evet, deneyebilirsiniz; en namuslularını göndereceğim size, istediğinizi seçersiniz.

— Bunların hepsi de hırsız mıdır?

— *Dalaveracıdır,* dedi yaşlı asker orduda kullanılan kelimeyi hatırlayarak. Hırsızdır bunlar! Mısırlılar... yeterince cesaret sahibi değiller."

Bence, bu zavallı Mısır halkı, genellekle Avrupalılar tarafından çok küçümseniyor. Kahire'de bugün Türk ırkının ayrıcalıklarını paylaşan Frenkler, onların önyargılarını da benimsiyorlar. Bu halk, yoksul ve hiç kuşkusuz cahil; uzun süre kölelik içinde yaşamaları da onları düşkün hale getirmiş. Etkin olmaktan çok hayalciler ve çalışkan olmaktan çok zekiler; ama bence iyi insanlar ve Hintlilere benzer bir karakterleri var; bu da, hemen hemen sadece bitkiyle beslenmelerinden ileri geliyor belki. Biz etoburlar, benzerimiz olan Tatarlara ve Bedevilere saygı duyuyoruz ve koyunsu halklara karşı enerjimizi abartıp kötü şekilde kullanıyoruz.

M. Jean'ın yanından ayrıldıktan sonra, Domergue oteline gitmek için Esbekieh meydanını geçtim. Bilindiği gibi burası, kent surları ile Kıpti ve Frenk mahallelerinin ilk ev dizisi arasında geniş bir alan. Birçok saray ve gösterişli otel var burada. Kléber'in[87] öldürüldüğü ev ve Mısır Enstitüsü'nün[88] toplantılarını yaptığı ev özellikle dikkati çekiyor. Küçük bir akçaağaç ve firavun inciri koruluğu, ağaçları diktirten Napoléon'un hatırasını yaşatır gibi. Su bastığı zaman bütün meydan suyla kaplanıyor ve yakındaki evlerin sahiplerine ait rengarenk yaldızlı yelkenliler ve sandallar dolaşıyor burada. Kamuya açık bir meydanın eğlence yeri bir göle her yıl dönüşmesi, normal zamanlarda bahçelerin yapılmasını ve kanalların açılmasını engellemiyor. Orada, bir hendekte çalışmaya koyulmuş çok sayıda *fellah* gördüm; erkekler yeri kazıyor ve kadınlar, çıkan toprağı pirinç saplarından yapılmış büyük küfelerle taşıyordu. Bunlar arasında bazıları mavi gömlekler giymiş genç kızlar da vardı; sekiz yaşından küçük kız çocukları, Nil kıyısındaki başka köylerde de görüldüğü gibi anadan doğma çıplaktı. Elleri sopalı denetimciler çalışmayı yakından izliyor ve kaytaranlara kimi zaman darbeler indiriyordu. Bunların hepsi, kırmızı başlığı, mahmuzlu çizmeleri, sallanan süvari kılıcı ve elindeki gergedan derisinden yapılmış kamçısı ile dikkati çeken bir çeşit askerin otoritesi

altındaydı. Bu kamçı, ellerindeki sopayla fellahların kürek kemiğine vuran denetçilerin daha soylu olan omuzlarına iniyordu kimi zaman.

Toprak dolu küfeler altında iki büklüm olan zavallı genç kızlara bakmak için durduğumu gören bu adam, Fransızca hitap etti bana. Bu da bir başka vatandaşımızdı işte! Zaten ağır ağır iş gören erkeklerin sırtına inen sopa darbeleri çok fazla bir acıma duygusu uyandırmamıştı bende; bu konuda Afrika'da benimsenmiş fikirler bizimkilerden farklıdır.

"Ama, bu kadınlar ve çocuklar niçin çalıştırılıyor böyle? dedim.

— Aslında mecbur değiller buna, diye cevap verdi bizim Fransız başdenetçi. Babaları ya da kocaları, onları kentte bırakmaktansa burada gözleri önünde çalıştırtmayı tercih ediyorlar. Güç ve kuvvetlerine göre, yirmi paradan bir kuruşa kadar yevmiye veriliyor onlara. Bir kuruş (22 santim), genellikle, bir erkeğin aldığı yevmiyedir.

— Peki aralarında niçin zincirlenmiş olanlar var? Forsa mı bunlar?

— Bunlar tembellerdir. Bir işe yaramakan çok, uyumayı ya da kahvehanelerde hikâyeler dinlemeyi daha çok severler.

— Bu durumda nasıl geçiniyorlar?

— Geçinip gitmek için çok az şeyle yetinilir burada. Gerektiğinde tarlalarda çalınacak meyve ve sebze bulunur her zaman. En gerekli işleri yaptırtmak için hükümet çok zorluk çekiyor; ama bu işlerin mutlaka yapılması gerektiğinde, askeri birliklerle bir mahalle sarılıyor ya da bir sokak kapatılıyor, yoldan geçenler durduruluyor ve bağlanıyor; sonra da bize gönderiyorlar bu adamları. İşte böyle.

— Ne! İstinasız herkesi yakalayıp bağlıyorlar mı yani?

— Evet herkesi. Ama yakalandıktan sonra herkes durumunu anlatabiliyor. Türkler ve Frenkler kendilerini tanıtıyor. Geri kalanlar arasında parası olanlar, bir şeyler ödeyip angaryadan kurtuluyor. Birçokları da efendilerinin ya da patronlarının yardımıyla kurtuluyor. Ama geri kalanlar toplanıp derdest ediliyor ve yapılacak işin önemine göre, birkaç hafta ya da birkaç ay çalıştırılıyor."

Ne denir buna? Mısır, hâlâ ortaçağ içinde. Bu angaryalar, bir zamanlar Memlûk beylerinin yararına yaptırılıyordu. Bugün, ülkenin tek hükümdarı olan kimse, paşa; Memlûkların yıkılışı, bireysel köleliğin kalkması sonucunu vermiş sadece; hepsi bu kadar işte.

III. KHOVAL'LAR[89]

Otelde öğle yemeği yedikten sonra, Muski'nin en güzel kahvehanesine gittim. Ve orada, almelerin herkesin önünde dans ettiğini gördüm ilk defa. Bu kahvehaneyi bir tiyatro sahnesine dönüştürmek isterdim biraz; ama, dekorasyonunda ne yoncalar, ne ince sütunlar, ne porselen duvar kaplamaları, ne de asılmış devekuşu yumurtalıları vardı yazık ki. Bu tür oryantal kahvehanelere ancak Paris'te rastlanır. Oysa burası, kireç badanalı ve kare şeklinde gösterişsiz bir dükkân. Arabesk olarak da, bir çayırda iki servi arasına konmuş renkli bir sarkaçlı saat görüntüsü tekrarlanıp durmuş. Süslemelerin geri kalan tarafı da, renkli ve içinde kandiller yüzen kaplarla yüklü bir hurma ağacı dalının ışıltılarını yansıtmakla görevli aynalardan oluşuyor ve bu, akşam vaktinde güzel bir izlenim bırakıyor insanın üzerinde.

Odanın çevresinde yer alan ve sert keresteden yapılmış divanların yanlarında, tütün içenlerin ayaklarını dayayacakları tabureler gibi kullandıkları hurma dalından kafesler yer alıyor ve bu adamlara, zaman zaman, daha önce sözünü ettiğim zarif küçük kaplar (*fincanlar*) içinde kahve sunuluyor. Mavi gömlekli fellah, siyah başlıklı Kıpti ya da çizgili maşlahlı Bedevi, işte burada duvar boyunca yer alıyor ve bir Frenkin yanlarına gelip oturmasına hiç şaşırmadan, tedirgin olmadan bakıyorlar. Kahveci, frenk için fincana şeker sürmek gerektiğini biliyor ve ötekiler bu garip hazırlığa gülümsüyorlar. Dükkânın bir köşesinde, en önemli süsleyici unsur olan ocak bulunuyor. Ocağın üzerinde bulunan ve içi renkli çanak çömlekle dolu bir dolap var; kenarları fistolarla ve çakıl bezekleriyle süslü; bu da ona Alman sobalarına benzer bir hava veriyor. Ocağın üzerinde birçok bakır cezve var her zaman; çünkü, yumurtalık kadar büyük olan her bir fincan için bir cezve kahve pişirmek gerekiyor.

Ve işte şimdi, bir toz ve tütün bulutu içinde almeler beliriyor karşımızda. İlk bakışta, örgülü saçlarının üzerine oturtulmuş yaldızlı takkelerinin ışıltısı

etkiliyor beni. Yukarıya kaldırılmış kolları aynı ritmle hareket ederken zemini döğen topukları, küçük zilleri ve halkaları çın çın öttürüyor: Kalçalar, şehvet dolu hareketlerle titriyor; Aphrodite'nin kuşağı gibi gevşek bırakılmış ve epey aşağılara inen göz kamaştırıcı kemerleri ile yeleklerinin aralıklardan muslin giysi altındaki bellerinin çıplaklığı görülüyor. Kastanyet büyüklüğündeki zilleri parmaklarının arasında şakırdatan ve flütlerle teflerin ilkel seslerine uyarak çılgınca dans eden bu gönül çelici varlıkların yüz hatları, hızlı dönüşler içinde zar zor seçiliyor. Aralarından iki tanesi, gururlu çehresi, rastık çekilip belirginleştirilmiş Arap gözleri, hafifçe allık çalınmış dolgun ve yumuşak yanaklarıyla pek güzeldi; ama üçüncüsü, adamakıllı sakallı gibiydi ve cinsi latiften olmadığını açığa vuruyordu sanki. Bu manzaraya daha gerçekçi bir şekilde bakınca ve dans da sona ermiş olunca, öteki ikisinin yüz hatlarını daha iyi seçebilme olanağını elde ettim; çok geçmeden bunların... erkek dansçılar olduğunu anlamakta gecikmedim.

Ey Doğu hayatı, işte senin sürprizlerin! Ve ben, bu ne idüğü belirsiz yaratıklar için aptalca heyecanlanmaya başlamak üzereydim ve Levant'ın en basit geleneğine uyarak alınlarına birkaç altın para yapıştırmaya hazırlanıyordum. Beni müsrif biri sanmayın; burada, elli santimden beş franka kadar değişik değerleri olan ve *gâzi* denen altın paraların olduğunu hemen söyleyeyim. Tabii, zarif adımlar atarak gelip nemli alınlarını her seyircinin önünde eğen dansözlere, bu altın paraların en ufakları yapıştırılıyordu; ama, kadın kılığına girmiş sıradan erkek dansçılar söz konusu olduğunda, birkaç para atarak bu gelenekten kurtulabilirdi insan.

Doğrusu, Mısır ahlâkı, anlaşılmaz bir şey. Birkaç yıl öncesine kadar, dansözler kent içinde serbestçe dolaşıyordu, bayramları şenlendiriyor ve gazinolar ile kahvehanelerde hoş bir hava yaratıyordu. Ama bugün, ancak evlerde ve özel eğlence toplantılarında gösterebiliyorlar kendilerini ve vesveseli adamlar, kadınsı görünümlü, uzun saçlı, çıplak kolları, belleri ve boyunları, dansözlerin yarı örtük çekiciliğini acınacak şekilde taklit etmeye çalışan bu erkeklerin dans etmelerini çok daha uygun bir şey olarak görüyorlardı.

Ben dansçılardan, Avrupa önyargısına kendimi bırakarak ve daha açıkça ifade etmek amacıyla almeler diye söz ettim. Aslında dansözlere havazi deniyor; almeler, şarkıcı kadınlar; bu kelimenin çoğulu da *ualem* diye

telaffuz ediliyor. İslam ahlakının izin verdiği dansçı erkeklere ise *khoval* deniyor.

Kahveden çıktıktan sonra, Waghorn çıkmazına girmek ve Rosetti bahçesine gitmek için Frenk çarşısına ulaştıran dar sokağı yeniden arşınladım. Elbise satıcıları en gösterişli ve işlemeli giysileri, yaldızlı kemerleri, gümüş kakma silahları, İstanbul modasına uygun ipek püsküllü fesleri önüme sererek etrafıma toplandılar. Bunlar gerçekten de, bir erkekte, kadınsı bir koketlik duygusu uyandıran çok ayartıcı şeyler. Yazık ki, sadece renkli olan kahvehane aynalarında kendime bakabilseydim, bu giysilerden bazılarını denemekten haz duyabilirdim; ama Doğu kıyafetine kuşanmada gecikmemek istiyordum kesinlikle. Her şeyden önce, kendime çekidüzen vermem gerekiyordu.

IV. KHANUN[90]

Düşüncelere dalmış şekilde eve dönüyordum, artık sokaklarda yolumu şaşırmamaya başladığım için tercümanımı orada beklesin diye göndermiştim. Ev, ana baba günü gibiydi. M. Jean'ın gönderdiği aşçılar girişte oturmuş, kahve getirtmişlerdi ve çubuklarını tüttürüyorlardı; Yahudi Yusuf, birinci katta nargilenin keyfini çıkarıyordu; taraçada da gürültü çıkaran başka adamlar vardı. Dip taraftaki odada *keyif* yapan (öğlen uykusu) yatmış olan tercümanı uyandırdım. Çaresiz kalmış bir adam gibi haykırdı:

"Sabahleyin söyledim size!

— Ne söylediniz?

— Taraçada kalmanızın yanlış olduğunu söyledim.

— Komşuları tedirgin etmemek için sadece geceleyin taraçaya çıkmamın doğru olduğunu söylediniz siz.

— Ve siz de güneşin doğmasından sonraya kadar kaldınız orada.

— Peki ne olmuş?

— Ne olacak! Masrafınızı sizin vereceğiniz işçiler çalışıyor yukarda. Mahallenin şeyhi bir saat önce gönderdi onları."

Gerçekten de, taraçanın bir tarafının tüm manzarasını kapatacak kafesler yerleştiren işçiler buldum orada.

“Bu tarafta, evini gözetlediğinizden şikayet eden bir *khanun*’un bahçesi var dedi Abdullah.

— Ama ben onu görmedim.... ne yazık ki!

— Ama o sizi gördü ve bu yeter zaten.

— Bu hanımefendi kaç yaşında?

— Ha! Bir dul bu, en az elli yaşındadır.”

Bu bana o kadar gülünç bir şey olarak göründü ki, taraçayı kapatmak için kullanılmaya başlanmış olan kafesleri dışarı attım; şaşkına dönen işçiler bir şey demeden geri çekildiler; çünkü eğer Türk değilse, hiç kimse, Kahire’de bir Frenk’e karşı duramaz. Tercüman ve Yahudi, pek bir şey söylemeden başlarını salladılar. Biraz sonra, aşçıları yukarı çıkarttım ve bana en zekisi gibi geleni seçtim. Bu Mustafa adında kara gözlü bir Araptı ve gündelik olarak bir buçuk kuruş vereceğimi söylediğimde memnun olmuş gibi göründü; bu noktada hizmetçilerime daha fazla ücret vermemeye karar verdim hemen.

Yahudi’nin bana dut ağaçlarının dikilmesi ve ipekböceklerinin yetiştirilmesi konusundaki fikirlerini açıkladığı sırada, kapı çalındı. Gelen, ihtiyar şeyhti ve yanında işçiler vardı: Evi dolayısıyla kendisini zor durumda bıraktığımı ve bu evi kiraya verme konusunda gösterdiği hoşgörüyü pek anlamadığımı söyletti bana. Ve khanun’un özellikle taraçama konmuş kafesleri bahçesine atmama çok kızdığını ve gidip kadıya şikayette de bulunabileceğini ekledi.

Tatsızlıklar olacağını hissetmiştim ve taraçadan hiçbir şey görmediğimi, miyop olduğum için zaten bu hanımın evindeki hiçbir şeyi de göremeyeceğimi söyleyerek, bu ülkenin âdetleri konusunda bilgisiz olduğumdan ötürü özür dilemeye çalıştım.

“Biliyor musunuz, patavatsız bir insanın bakışının bahçelerin ve avluların içine yönelmesinden o kadar korkulur ki, bu yüzden, minarelerin tepesinden ezan okumaları için kör ihtiyarlar seçilir her zaman”, dedi şeyh.

“Evet, biliyorum bunu diye cevap verdim.

— Karınızın, *khanun*’a ziyarette bulunup bir hediye, bir mendil ya da başka bir şeyler götürmesi gerekir.

— Ama biliyorsunuz, dedim rahatsız olarak. Şu ana kadar...

— Maşallah! dedi şeyh, elini alnına vurarak yüksek sesle. Aklıma gelmiyordu bu! Ah! bu mahallede Frenklerin bulunması ne felaket! Yasaya uymanız için size sekiz günlük mühlet vermiştim. İslamiyeti kabul edin; karısı olmayan bir erkek ancak bir *okel’*de (han ya da kervansaray) kalabilir; burada kalamazsınız.”

Elimden geldiğince yatıştırmaya çalıştım şeyhi; verdiği mühletin bitmesine daha iki gün olduğunu söyledim; aslında, zaman kazanmak ve bütün bu olup bitenlerde önceden ödediğim kiradan daha fazla bir para almak için girişilen bir sahtekârlık olup olmadığından emin olmak istiyordum. Dolayısıyla, şeyhin ayrılmasından sonra, gidip Fransa konsolosunu bulma kararını aldım.

V. FRANSA KONSOLOSUNU ZİYARET

Seyahatteyken tavsiye mektuplarını, elimden geldiğince az kullanmaya çalışırım. Bir kentte tanındığınız an, hemen hiçbir şey göremezsiniz gerçekten. Bizim kibar âlemi insanlarımız, Doğu’da bile, ancak nezih yerlerde kendilerini göstermeye razı olurlar; alt tabakadan insanlarla konuşmazlar ve günün belli saatlerinde süslenmeden ortada dolaşmazlar. Her zaman şapkalı, güzel giyimli, eldivenli olan ve ilginç bir ayrıntı, bir dans, bir tören görmek için halkın arasına karışmaya cesaret edemeyen, bir kahvede ya da meyhanede görülmekten, bir kadının peşinden gitmekten, merak ya da yorgunluk dolayısıyla durakladığınızı görüp uzun çubuğunun ağızlığını içtenlikle size uzatan ya da kahve getirten iyi yürekli bir Arapla yakınlık kurmaktan bile korkan bu centilmenlere çok acıyorum. Bu konuda İngilizler çok yamandır; ve onlardan birinin önümden geçtiğini görünce dünyalar kadar eğlenirim. Bir eşeğe binmiş ve uzun bacakları neredeyse yere değen böyle bir mösyöyü gözünüzün önüne getirin. Yuvarlak şapkasının üzerine, beyaz renkli kalın bir pamuk pike sarılmıştır. Yarı yastık, yarı keçeden oluşan ve söylenildiğine göre güneş ışıklarının yakıcılığını önlemek için yapılmış yeni icat bir başlıktır bu. Bu centilmenin

gözlerinin üzerinde de zeminden ve duvarlardan yansıyan ışıkların etkisini azaltmak için mavi çelikten bir kabuk gibi küçük kafesler var; bütün bunların üzerine de toza karşı korunmasını sağlayan yeşil renkte bir kadın başörtüsü atmış. Kauçuk paltosunun üstünde de vebadan ve gelip geçenlerin sürtünmesinden korunmasını sağlayan muşamba bir örtü daha var. Eldivenli ellerinde tuttuğu uzun bir sopayla ne idüğü belirsiz her Arabı kendisinden uzaklaştırıyor ve sağında *groom*'u (uşağı) ve solunda tercümanı olmadan bulunduğu yerden genellikle dışarı çıkmıyor.

Bu tür karikatür gibi yaratıklarla tanışmak pek olanaklı değildir; çünkü İngilizler, kendilerine takdim edilmeyen birisiyle asla konuşmazlar. Ama bir noktaya kadar bu İngilizler gibi davranan birçok vatandaşımız da vardır bizim ve bu sevimli yolculardan biriyle karşılaştığınızda mahvolmuşsunuz demektir.

Bütün bunlara rağmen, Kahire'de geçici olarak bulunan konsolosumuza[91] yazılmış bir tavsiye mektubunu valizimin içinde arayıp bulmaya karar verdim sonunda. Aynı akşam, bir İngiliz ya da başkaları olmaksızın konsolosun evinde akşam yemeğindeydim. Evi konsolosluğa yakın olan Clot-Bey ve Mısır paşasının *vakanüvisi* olmuş olan eski Opera müdürü M. Lubbert[92] vardı orada sadece.

Bu iki mösyö ya da bilim, edebiyat ve sivil yönetim görevlerinde seçkinleşmiş insanlar için kullanılan bir kelimeyle şöyle diyelim isterseniz, bu iki efendi, sırtlarındaki Doğu giysilerini hiç yadırgamıyorlardı. Parlak *nişanlar* süslüyordu göğüslerini ve onları, sıradan Müslümanlardan ayırt etmek hayli güçtü. Tıraş edilmiş saçlar, sakal ve sıcak ülkelerde edinilen hafif güneş yanığı ten, bir Avrupalıyı oldukça iyi bir Osmanlı haline hızla dönüştürüyordu.

Konsolosun sediri üzerindeki Fransız gazetelerine hızla göz attım. İnsanın zaafı işte! Papirüslerin ve hiyerogliflerin memleketinde gazete okumak ve Mademe de Staël gibi, Léman gölü kıyılarında Rue du Bac deresini unutamamak!

Yemek boyunca, çok vahim olduğu kabul edilen ve Frenk topluluğu içinde büyük gürültü koparmış olan bir olay söz konusuydu. Hizmetkârlık yapan zavallı bir Fransız, Müslüman olmaya karar vermişti; işin acayip yanı, karısının da İslamiyeti kabul etmek istemesiydi. Bu skandalı önlemek

için çareler aranıyordu. Frenk din adamları önemle ele almışlardı bu olayı; Müslüman din adamları da baskın çıkmayı izzeti nefis meselesi haline getirmişlerdi. Birinciler, dinden çıkan bu karı kocaya para, iyi bir iş ve çeşitli avantajlar öneriyordu; ikinciler ise, kocaya şöyle diyordu: “Hıristiyan olarak kalman işe yaramaz; ne isen hep öyle kalırsın, kıpırdayamazsın; Avrupa’da, bir hizmetkârın senyör olduğu hiçbir zaman görülmemiştir. Oysa bizde, en önemsiz uşak, bir köle, bir aşçı yamağı emir, paşa, vezir olur; sultanın kızıyla evlenir: Yaşının önemi yoktur; en ön sırada yer alma umudu ölene kadar terk etmez bizi.” Belki de yükselme hırsıyla yanıp tutuşan zavallı hizmetkâr, beklentilerine kapılmıştı. Karısı için de daha az parlak bir durum söz konusu değildi; büyük hanımefendiler gibi bir kadın olabilirdi o da; her Hıristiyan ya da Yahudi kadını küçümseyebilirdi; kara bir habbarah ve sarı terlikler giyme hakkına sahip olabilirdi ve işin belki de daha çekici yanı, boşanıp büyük bir adamla evlenebilir, miras yoluyla topraklar elde edebilirdi, oysa bu gâvurlara yasaklanmıştı; ya da bir sarayın içinden imparatorluğu yöneten bir prensesin ya da valide sultanın nedimesi de olabilirdi.

Bu zavallıların önünde böyle iki yanlı bir olanak vardı işte. Gerçekten de, aşağı tabakadan insanların, rastlantılar ya da doğuştan zekâları sayesinde, geçmişleri, eğitimleri ya da daha önceki durumları engel olmadan, bizde, sadece yasa kitaplarında yazan eşitlik ilkesini gerçekleştiren bir olanağa sahip olduklarını söylemek gerekir. Doğu’da yasa karşısında hesap vermişse, bir caniye bile hiçbir iş ve makam kapalı değildir: Onun önünü kapatan hiçbir ahlaki önyargı yoktur.

Ama bütün bu ayartmalara rağmen, Hıristiyanlıktan dönme olaylarının çok nadir olduğunu söylemek gerekir. Sözünü ettiğim olayın bu kadar önemsenmesi de bir kanıtıdır bunun. Konsolos kocayı ve karısını geceleyin kaçırıp bir Fransız gemisine bindirmeyi düşünmüştü; Kahire’den İskenderiye’ye nasıl götürüleceklerdi? Nil’den aşağı inmek için beş gün gerekiyordu. Kapalı bir kayığa konsalar, haykırışları çevreden duyulabilirdi. Müslüman ülkesinde, din değiştirme, konsolosların kendi uyrukları üzerinde yetkilerinin geçerli olmadığı biricik durumdu.

“Ama niçin bu insanları kaçırmak söz konusu? dedim konsolosa. Fransız yasaları açısından hakkınız var mı buna?

— Hiç kuşkusuz. Bir limanda, hiçbir güçlük söz konusu değildir.

— Hadi canım, Müslüman mı olunurmuş?

— Ama, sarık saran Avrupalılar var.

— Kuşkusuz. Bunlar, paşanın yüksek memurlarıdır. Böyle yapmasalar, kendilerine verilen rütbeleri elde edemez ve Müslümanların itaat etmelerini de sağlayamazlar.

— Ama bu adamların çoğunda içtenlikli bir değişim olduğuna inanmak isterim; yoksa, onların davranışlarında menfaat peşinde koşmaktan başka bir şey görmem olanaksız.

— Ben de sizin gibi düşünüyorum; ama, sıradan insanlar söz konusu olduğunda, bir Fransız uyruğunun dininden vazgeçmesine bütün gücümüzle niçin karşı çıktığımızı açıklayayım size. Bizde din, medeni hukuktan apayrı bir şeydir; Müslümanlarda ise bu iki ilke birbirine karışmıştır. İslamiyeti kabul eden birisi, her açıdan bir Müslüman uyruğu olur ve milliyetini kaybeder. Bu durumda onun için hiçbir şey yapamayız; sopa ve kılıç egemenliği altındandır artık o; eğer Hıristiyanlığa geri dönerse de, İslam yasası onu ölüme mahkûm eder. Müslüman olunca, sadece kendi dinsel inancını kaybetmez insan, adını, ailesini, yurdunu da kaybeder; artık aynı insan değildir o, bir Müslümandır; gördüğünüz gibi, çok vahim bir durumdur bu."

Bu arada konsolos, çok güzel Yunan ve Kıbrıs şarapları sunuyordu bize; bu şarapların halis olduğunu kanıtladığını söylediği katran kokusundan ötürü aralarındaki ince lezzet farklarını güçlükle algılıyordum. Gerçek *malvoisie, Commanderie* ve Tenedos[93] şarapları bozulmasın diye Hellenlerin bulduğu bu inceliğe alışmak için belli bir süre geçmesi gerekiyordu kuşkusuz.

Konuşmalarımızın arasında, evdeki durumumu, sonuç vermeyen evlenme girişimlerimi ve alçakgönüllü maceralarımı anlatma fırsatını buldum. "Burada çapkınlık yapmayı hiç düşünmüyorum", diye ekledim. "Çalışmak, kenti incelemek, hatıraları araştırmak için geldim Kahire'ye; ama işte, günde altmış kuruştan daha az masrafla yaşayamıyorum; bu da, olanaklarımı aşıyor doğrusu.

— Hindistan yolu üzerindeki, yabancıların yılın ancak belli aylarında gelip geçtikleri ve lordlarla zengin adamların karşılaştığı bir kentteki üç ya

da dört otel, fiyatları yükseltmek ve her rekabeti ortadan kaldırmak için kolayca anlaşırlar, değil mi? dedi konsolos.

— Kuşkusuz. İşte bunun için ben de, birkaç aylığına bir ev kiraladım.

— Çok akıllıca bir davranış bu.

— Ama şimdi, bir kadınım olmadığı için beni kapıya koymak istiyorlar.

— Buna hakları var; M. Clot-Bey, kitabında bu ayrıntıyı belirtmiştir. İngiliz konsolosu M. William Lane de kitabında bu zorlukla karşılaştığını dile getirir. Dahası da var; XIV. Louis'nin genel konsolosu Maillet'nin[94] kitabını okursanız, o zamanda bile durumun aynı olduğunu göreceksiniz. Sizin evlenmeniz gerekir.

— Ben, bundan vazgeçtim. Bana önerilen son kadın, öteki olasılıkları ortadan kaldırdı; ama yazık ki, onunla da evlenmeye yetecek kadar param yoktu.

— Bu farklı bir şey.

— Ne var ki, köle kızlar çok daha ucuzmuş. Tercümanım, bunlardan birini satın almayı ve evime getirmeyi önerdi bana.

— Çok iyi bir fikir bu.

— Böylece yasalara uygun mu davranmış olacağım?

— Evet, tam anlamıyla öyle."

Bu konu üzerinde konuşmaya devam ediyorduk. Bir Müslüman ülkesinde, köle edinme konusunda Hıristiyanlara tanınan kolaylıklar beni şaşırtıyordu biraz. Ama, bunun sadece tenleri az çok renkli kadınlar için söz konusu olduğunu açıkladılar bana. Ne var ki, nerdeyse tamamen beyaz Habeşistanlı bir köle de satın alınabilirdi. Kahire'de yerleşmiş tüccarların çoğunun böyle köleleri vardı. M. Clot-Bey, ebelik yapsınlar diye bunlardan bir çoğunu yetiştiriyordu. Ayrıca, bu hakkın, tartışma konusu olmadığı konusunda da güvence verildi bana. Nitekim, az bir zaman önce M. Lubbert'in evinden kaçmış olan zenci bir köle, polis tarafından geri getirilip ona verilmişti.

Hâlâ Avrupa'nın önyargılarının etkisindeydim ben ve bu ayrıntıları öğrenince şaşırmaktan alıkoyamıyordum kendimi. Köleliğin Doğu'da bir

çeşit evlat edinme olduğunu anlamak için orada biraz yaşamış olmak yeterliydi. Bu ülkede kölenin yaşama koşulları, *fellahtan* ve özgür *rayadan* çok daha iyiydi kuşkusuz. Ayrıca, evlenme konusunda edindiğim bilgi dolayısıyla, ana babası tarafından satılan Mısırlı kız ile pazarda sergilenen bir Habeş kızı arasında büyük bir fark olmadığını da kavramıştım.

Levant ülkelerindeki konsoloslar, Avrupalıların köleler üzerindeki hakları konusunda farklı görüşlere sahipti. Diplomatik yasa, bu konuda kesin hükümler içermiyordu. Kaldı ki bizim konsolos, bu konuda şimdiki durumun değişmemesinden yanaydı ve ileri sürdüğü nedenler de şunlardı: Avrupalılar, Mısır'da büyük toprak sahipleri olamazlardı; ama, yasadaki boşluklar sayesinde belli işletmeleri, fabrikaları çalıştırabilirlerdi. Öte yandan, biraz para kazandıktan sonra bayılana kadar güneş altında yatıp uyuyan bu ülke insanlarını çalıştırmanın güçlüğünün yanında, sanayi ve ticaret konusunda rakipleri olan şeyhlerin ve güç sahibi kimselerin, kamu yararına yapılacak işler var diye, bütün emekçilerini onların ellerinden bir anda aldığını da unutmamak gerekirdi. Bu durumda, kölelerle, daha düzenli ve sürekli bir çalışma ortamı sağlanabiliyordu. Ama, kölelerin de bu çalışmaya razı olmaları gerekliydi; çünkü, efendisinden memnun olmayan bir köle, kendisini pazarda satmaya onu her zaman zorlayabilirdi. Bu da, Doğu'daki köleliğin çok daha ılımlı olduğunu açıklayan ayrıntılardan biri.

VI. DERVİŞLER

Konsolosun yanından ayrıldığımda, gece hayli ilerlemişti; *barbarin* beni kapıda bekliyordu; bu durumda, kendisinin uyumasının daha iyi olacağını düşünen Abdullah göndermişti onu; söylenecek bir şey yoktu doğrusu; insanın birkaç hizmetkârı olursa, görevlerini aralarında paylaşmaları doğaldır... Zaten Abdullah, kendini bir hizmetkâr olarak görmüyordu. Onun gözünde bir tercüman, çok bilgili bir adam, bir filologdu ve bilgisinden, bir seyyahın yararlanmasına izin veriyordu. Bir turist kılavuzu rolünü oynamaktan da hoşlanıyordu. Gerektiğinde Troyalı Pandarus'un[95] özelliklerini edinmekten de geri kalmazdı; ama uzmanlığı buraya kadardı... Hem de, gündelik olarak ödediğiniz yirmi kuruş karşılığında!

En azından, anlaşılmayan her şeyi açıklaması için Abdullah'ın her zaman yanınızda olması gerekiyordu. Nitekim, gecenin bu saatinde sokakların insan kaynaması şaşırtıyordu beni ve bunun nedenini bilmek isterdim.

Kahveler açıktı ve müşterilerle doluydu; aydınlatılmış camilerden ağır ve etkileyici ezgiler duyuluyordu ve ince uzun minarelerde ışık halkaları vardı; Esbekieh meydanında çadırlar kurulmuştu; her yandan tef ve ney sesleri geliyordu. Meydanı geride bırakıp sokaklara girdiğimizde, sanki gündüzmüş gibi açık olan ve her biri yüzlerce mumla aydınlatılmış, renkli ve yaldızlı kağıt fistolarla ve çelenklerle süslenmiş dükkânlar boyunca toplanmış kalabalığı yarıp geçerken hayli zorluk çektik. Yolun ortasındaki küçük bir caminin önünde büyük bir şamdan vardı; üzerinde piramit şeklinde birçok küçük cam lamba yer alıyordu ve çevrede fenerlerden sarkan üzüm salkımları göze çarpıyordu. Şamdanın çevresinde bir çember oluşturarak oturmuş otuz kadar şarkıcı, ortalarında ayakta duran ve bir şarkının sözlerini sırayla söyleyen dört kişiye bir koro gibi eşlik ediyordu. Bu gece ilahisinde tatlı ve aşk dolu bir hava vardı ve ezgi, Doğuluların üzüntüye olduğu gibi neşeye de adadıkları o hüzün duygusuyla gökyüzüne yükseliyordu.

Beni kalabalığın içinden çıkarmak isteyen *barbarin*’e rağmen ilahiyi dinlemek için olduğum yerde duruyordum. Zaten, siyah başlıklarından belli olduğu gibi, dinleyicilerin çoğunu Kıptiler oluşturuyordu. Bu da, Müslümanların, bu kutsal törene Hıristiyanları da isteyerek kabul ettiklerini gösteriyordu.

O sırada, iyi ki, M. Jean’ın dükkânının bu sokaktan çok uzakta olmadığı aklıma geldi ve *barbarin*’e oraya gitmek istediğimi zar zor anlatabildim. Bizim eski Memlûk neşe içindeydi ve içecek satmakla meşguldü. Serinletici bir şeyler içmek ve törenin heyecanından kaçıp arada sırada dinlenmek için gelen Kıptiler ve Yunanlılar, arka avlunun dip tarafındaki çardağın altında toplanmıştı.

M. Jean, mezarı yakındaki bir camide bulunan ulu bir derviş için yapılan *zikr* törenine katılmış olduğumu söyledi bana. Bu cami, Kıpti mahallesinde bulunuyordu ve zengin Müslümanlar, her yıl kutlamanın masraflarını karşılıyorlardı. Böylece, siyah başlıklarla başka renkte olanların bir arada bulunması gerçeği açığa kavuşmuş oluyordu. Zaten, alt tabakadan Hıristiyanlar, garip davranışları herhangi bir dine çoğunlukla ait olmayan ve belki de antikçağın boşinançlarına kadar geri giden, bu tür din adamlarına, yani kimi *dervişlere* adanmış törenlere severek katılıyorlardı.

Gerçekten de, bana eşlik etme lütfunda bulunan M. Jean ile birlikte törenin yapıldığı yere döndüğümde, manzaranın daha da olağanüstü bir hal aldığını gördüm. Otuz derviş, bir çeşit yalpa hareketi yaparak birbirlerinin ellerini tutmuştu; dört *zikirci* ise, yarı yumuşak yarı vahşi, şiirsel bir çılgınlığa giriyordu yavaş yavaş; Arap âdetlerine aykırı olan uzun ve bukleli saçları, türbana değil, ama Romalıların *petasus'*una (yuvarlak külâh) benzer antik biçimli bir takkeyle örtülü başlarını sallamalarıyla dalgalanıp duruyordu; mırıldanmayı andıran ilahileri, ara sıra dramatik bir havaya bürünüyordu; karşılıklı şiirler de okunuyordu ve el hareketleri, ne olduğunu bilmediğim meçhul bir aşk nesnesine şefkat ve şikayetle yöneliyordu. Belki de, yeniden bulunmuş ve kaybolmuş Osiris'in sırlarını böyle kutsuyordu Mısır'ın kadim rahipleri; hiç kuşkusuz, Kybele'ye eşlik eden kâhinlerin yakınmaları da böyleydi ve feryat edip bir ritm içerisinde ayaklarıyla yerleri döven bu dervişler korosu da, Ammon vahasından soğuk Semendirek adasına kadar bütün bu Doğu kıyısında yankılanan coşku ve kendinden geçme geleneğine uyuyordu. Onların seslerini duymam bile, gözüme yaşlar dolduğunu hissetmeme yetiyordu ve bir duygu seli yavaş yavaş yanımızdaki herkesi kaplıyordu.

Cumhuriyetçi ordunun bir subayı olan kuşkucu M. Jean, katılmıyordu bu heyecan ve coşkuya; bunun gülünç bir şey olduğunu düşünüyordu ve Müslümanların bile bu dervişlere acıdıklarına ikna etmeye çalışıyordu beni. "Bu adamlara cesaret verenler alt tabakadan insanlardır, diyordu. Bunların yaptıklarının gerçek Müslümanlıkla hiçbir ilgisi yoktur. Hatta, her şekilde, söyledikleri şarkıların hiçbir anlamı yok zaten." Ama şarkıların anlamının ne olduğunu açıklaması için ricada bulunuyordum ona. "Anlamsız şeyler bunlar, ne vesileyle söylendikleri bilinmeyen aşk şarkıları, diye cevap veriyordu. Çoğunu bilirim; işte söylediklerinden biri:

Yüreğim aşkla sızlıyor; — gözkapaklarım kapanmıyor artık; — Gözlerim, sevdiğimi bir daha hiç görmeyecek mi?

Üzüntülü gecelerin bitkinliğinde, yokluğu öldürüyor umudu; — İnciler gibi dökülüyor gözyaşlarım, — ve yüreğim tutuşmuş!

Söyle bana ey dişi güvercin — niye böyle ağlayıp sızlanıyorsun; yokluğu seni de mi inletiyor — ya da kanatların gökyüzünden mi yoksun?

Cevap veriyor işte: Derdimiz aynı; aşkla yanıp kül oluyorum ben; — Heyhat, bu aynı keder! — sevdiğimden ayrı düşmenin kederi inletiyor beni.

Ve dervişlerin bu beyitlerden sonra söylediği nakarat hep aynıdır: “Tanrı’dan başka yoktur tapacak!”

“Ama bu şarkının Tanrı’ya adanmış olduğu söylenebilir”, dedim. “Burada söz konusu olan, tanrısal aşk kuşkusuz.

— Hiç de öyle değil. Başka beyitlerde, sevgililerini Yemen ceylanına benzettiklerini, ona derisinin çok yumuşak olduğunu ve sütten pek kısa zaman önce kesildiğini söylediklerini rahatlıkla duyabilirsiniz. Bizim müzikhol şarkılarından farkı yoktur bunların.”

Pek inanmamıştım söylediklerine; başka şiirlerden örnekler verdiğinde de, onlarla Neşidelerin Neşidesi arasında belli bir benzerlik bulmuştum. “Her halü kârda, dedi M. Jean, yarın değil öbür gün, dini bayram sırasında başka ne gibi çılgınlıklar yaptıklarını göreceksiniz. Ne var ki, bir Arap kıyafeti giymenizi tavsiye ederim size; çünkü bayram, Mekke’ye giden hacıların dönüşüyle aynı güne rastlıyor ve bunlar arasında birçok Maribi de (Batılı Müslümanlar) var. Bu adamlar, özellikle Cezayir’in işgalinden sonra Frenk giysili kimseleri görmekten hoşlanmıyorlar.”

Bu öğüte uygun davranmaya karar verip *barbarin* ile birlikte evin yolunu tuttum. Tören bütün gece boyunca sürüp gitti.

VII. EVDEKİ TATSIZLIKLAR

Ertesi sabah, Mustafa’ya yemeğimi hazırlama emrini vermesi için Abdullah’ı çağırdım. Ama Mustafa, mutfakta gerekli araçlar olmayınca bir şey hazırlayamayacağını söyledi. Haklıydı doğrusu ve bu işi halletmek de pek zor olmadı. Yemek için satın alınacak şeylere gelince; fellah kadınları tavuk, güvercin ve ördekle dolu kafeslerini sokakların her yanına koymuşlardı; hatta tenekede yapay kuluçka fırınlarından çıkma tavuklardan bile satıyorlardı; Bedeviler, sabahleyin çalı horozları ve bıldırcınlar getiriyorlardı; parmaklarının arasına sıkıştırdıkları bacaklarından tutarak taşıyorlardı bu hayvanları ve ellerinin çevresinde adeta bir taç oluşuyordu. Nil balıklarının yanı sıra, bu eski Mısır toprağının bereketli sebzeleri ve meyveleri de dahil olmak üzere bütün bunlar, çok ucuza satılıyordu.

Örenğin piliçlerin yirmi santime, güvercinlerin de onun yarısından daha aza satıldığı göz önüne alınınca, otellerde uzun zaman yemek yemekten kaçınabildiğimi düşünerek memnun oluyordum kendimden; ama ne yazık ki, semiz kümes hayvanları bulmak olanaksızdı; satılanlar, tüyle donanmış küçük iskeletlerdi sadece. Fellahlar, uzun süre mısır verip beslemektense, bunları böyle satmayı daha avantajlı buluyorlardı. Bunları semiz hale getirmek için birkaç kafes almamı salık verdi bana Abdullah. Bu işi yaptıktan sonra, piliçleri avluya saldık ve güvercinleri bir odaya kapadık. Mustafa, bu yaratıklar arasında ötekilerden daha az sıska bir küçük horozu görünce, benim de isteğimle hemen bir kuskus yemeği hazırlamaya koyuldu.

Bu vahşi Arabın, zavallı bir horozu kesmek için kuşağından bıçağını çıkararak gözümün önüne serdiği manzarayı hiçbir zaman unutmayacağım. Zavallı yaratık, güzel görünüşünün bedelini ödüyordu ve bir sülününkünü andıran göz kamaştırıcı tüylerinin altında da fazla bir şey yoktu. Bıçağın çekildiğini hissedince, yüreğimi parçalayan boğuk sesler çıkarmaya başladı. Mustafa kökünden kesti başını ve taraça üzerinde kanatlarını çırparak sağa sola gitmeye bıraktı onu. Horoz, biraz sonra durdu, ayakları katılaştı ve bir köşede düşüp kaldı. Bu kanlı sahne iştah bırakmadı bende. Nasıl hazırlandığını görmediğim zaman yemek yemeyi severim... Küçük horozun ölümünden, bir aşçı yamağının elinde ölmüş olsaydı duyacağımdan çok daha fazla suçlu duyuyordum kendimi. Bunun ödlekçe bir düşünce olduğu söylenebilir mi? Ne yapayım? Mısır'ın klasik hatıralarından kurtaramıyorum kendimi ve kadim bir tanrıya saygısızlık edeceğim diye, bıçağımı bir sebzeye daldırmaktan bile ürküntü duyuyorum.

Ama sıska bir horozun ölümü dolayısıyla duyduğum merhameti, ondan beslenmek zorunda olan insanın duyduğu meşru ihtiyaca kadar yayacak değilim. Koskoca Kahire kentinde daha başka birçok yiyecek var; taze hurmalar ve muzlarla güzel bir kahvaltı yapılabilir; ama M. Jean'ın gözlemlerinin doğruluğunu anlamam da çok uzun sürmedi. Kent kasapları koyun etinden başka şey satmıyorlar; kenar mahallelerdeki kasaplarda ise, dükkânın dip tarafında büyük parçaları tavana asılı halde görülen deve eti var değişik olarak. Bu parçaların gerçek deve eti olduğundan şüphe duyulamaz, ama koyun etlerine gelince, tercümanım, şaka yollu, bunların çoğunlukla köpek eti olduğunu söylüyor. Ama ben aradaki farkı hemen anlayacağımdan eminim. Ne var ki, tartı sistemini ve sonuçta bana her

yemeği aşağı yukarı on kuruşa mal eden hazırlama tarzını anlamış değilim; buna, mutlaka yapılması gereken garnitürleri de eklemek gerekir. Bunlardan biri, ıspanağa benzeyen *melukia* öteki bizim Avrupa sebzelerine hiç benzemeyen *bamya*.

Genel gözlemlere gelelim şimdi. Doğu'da, otelcilerin, tercümanların, uşakların ve aşçıların seyyahlara karşı her hususta aralarında anlaştıklarını söyleyebilirim. Kararlılıkla ve hatta hayalgücünü de çalıştırarak davranılmazsa, burada uzun bir süre kalmanın bir servete mal olacağını anlıyorum şimdiden. M. de Chateaubriand, Doğu'da nerdeyse iflas ettiğini açıklamıştı[96]; M. de Lamartine de çok para harcamıştı[97]. Öteki seyyahların çoğu, limanı terk etmemişler ya da ülkeden hızla geçmişlerdi. Çok etkili olduğuna inandığım bir projeyi gerçekleştirmeye girişmek istiyordum ben. Bana bir kadın gerektiği için bir köle kız satın alacaktım ve yavaş yavaş tercümanın ve hatta *barbarin*'in yerine onu geçirecektim; aşçıyla olan hesabımı da dikkatle inceleyecekti. Kahire'de uzun süre kalma ve başka kentlere uğrama masrafları hesaplanırsa, tutumlu davranmış olacağım besbelliydi. Evlenseydim, bunun tam tersini yapmış olacaktım. Bu düşünceler sonunda karar vererek, beni, köle pazarına götürmesini söyledim Abdullah'a.

VIII. CELLABLARIN HANI[98]

Büyük çarşıların bulunduğu yere kadar bütün kenti geçtik ve anacaddeyle kesişen yarı karanlık bir sokağı izledikten sonra, eşeklerden inmek zorunda kalmaksızın biçimsiz bir avluya girdik. Tam ortada, bir akçaağacın gölgelediği bir kuyu vardı. Sağ tarafta, duvar boyunca, bir düzine zenci ayakta ve sıra halinde duruyordu; mahzun olmaktan çok tedirgin bir halleri vardı; çoğu, halktan insanların sırtında görülen kolsuz ve mavi gömleklerden giymişti; hepsinin birbirinden farklı bir yapısı ve rengi vardı. Sol tarafta, döşemesi, zeminden iki ayak yüksekliğinde bir yer oluşturan bir dizi küçük oda vardı. Bir takım esmer tüccarlar hemen çevremizi sarmışlardı ve "*Essuad? Abesch? (*Zenci mi? Habeş mi?)" diye soruyorlardı. İlk odaya doğru ilerledik biz.

Orada, hasırların üzerine oturmuş olan ve çoğu tütün içen beş zenci kadın kahkahalarla gülerek karşıladı bizi. Sırtlarında mavi renkli partallar vardı

sadece ve satıcılara malı süslemeleri konusunda pek sitem edemezdiniz. Yüzlerce incecik örgüye ayrılmış saçları, onları iki büyük kümeye ayıran kırmızı bir şeritle tutturulmuştu; ayrım yeri zincifreyle boyanmıştı; kollarına bacaklarına kurşun ve kalay karışımı halkalar takmışlardı; boyunlarında cam gerdanlıklar vardı; bazılarının burunlarındaki ve kulaklarındaki bakır küpeler, bazı dövmelerin ve boyaların daha da belirginleştirdiği bir çeşit barbar süslenmesini tamamlıyordu. Bunlar, hiç kuşkusuz, bizim benimsediğimiz güzellik anlayışından çok uzak Sennaar zenci kadınlarıydı. Çenenin çok çıkıntılı, alnın basık ve dudakların çok kalın olması, bu zavallı yaratıkları, nerdeyse hayvansal diyebileceğimiz bir kategori içine sokuyordu. Ama, doğanın onlara verdiği bu çehre bir yana, vücutları nadir görülen bir kusursuzluktaydı; gömleklerinin altından bakir ve saf şekiller beliriyordu; tazelikle parıldayan ağızlarından sesleri, tatlı ve titreşimli olarak çıkıyordu.

Evet ama, bu şirin canavarları görüp azacak değildim herhalde; ama Kahire’nin güzel hanımları, bu tür oda hizmetçilerinin etraflarında olmasında hoşlanırlardı kuşkusuz. Böylece, renk ve şekil bakımından çekici karşıtlıklar ortaya çıkabilirdi; kelimenin gerçek anlamıyla bu Nübyeli kadınlar çirkin değildi, ama bizim anladığımız güzellikle tam bir karşıtlık oluşturuyorlardı. Beyaz ırktan bir kadın, bu gece kızları arasında hayranlık verecek şekilde ortaya çıkabilirdi; onların narin endamları, saç taramaya, kumaş sermeye, antik fresklerde görüldüğü gibi küçük şişeler ve kâseler taşımaya adanmış gibiydi.

Doğu hayatını serbestçe ve rahatlık içinde sürebilecek durumda olsaydım, bu pitoresk yaratıklardan yoksun bırakmazdım kendimi. Ama, sadece bir tek köle kız edinmek istediğim için, yüz açısı daha geniş ve teni daha az esmer olan başka kız görüp göremeyeceğimi sordum. “Vereceğiniz paraya bağlı bu”, dedi Abdullah. “Burada gördükleriniz, iki keseden (iki yüz elli frank) fazla etmez. Sekiz günlük garantileri vardır; kusurlu ya da sakatsalar, bu süre sonunda geri verebilirsiniz onları.”

“Daha fazlasını da veririm seve seve”, dedim. “Güzelce bir kadını beslemek, bir başkasını beslemekten daha pahalıya patlamaz.”

Abdullah, benimle aynı fikirde gibi görünmüyordu.

Bunun üzerine öteki odalara geçtik; burada da Sennaar kızları vardı. Aralarından bazıları daha güzel ve gençti, ama yüz yapıları yine de birbirinden farksızdı.

Tüccarlar, onları soymayı öneriyorlar, dişleri görünsün diye dudaklarını açıyorlar ve özellikle, göğüslerinin ne kadar esnek olduğunu belirtmek istiyorlardı. Bu zavallı kızlar nerdeyse hiç itiraz etmiyorlardı; çoğu, sürekli olarak kahkahalarla gülüyordu ve bu da, gördüğüm manzaranın acıklı yanını biraz hafifletiyordu. Zaten, onlar için, her yeni hayat koşulunun, bu handa kalmaktan ve belki de ülkelerindeki daha önceki hayattan daha iyi olduğu anlaşılıyordu.

Orada, saf zenci kadınlardan başkasını bulamayınca, Habeş kadınları görüp göremeyeceğimizi sordum tercümana. “Ha, evet, onları herkese göstermezler, dedi. Eve girmemiz ve tüccarın, seyyahların çoğu gibi, sırf merak ettiğiniz için gelmediğinizden emin olması gerekir. Üstelik, bunlar çok daha pahalıdır ve belki de, size uygun bir kadını Dongola’dan[99] gelen köleler arasında bulabilirsiniz. Görebileceğimiz daha başka hanlar var; bu Cellabların hanından başka Küçük han ve Gafar hanı var.”

Bir tüccar yanımıza gelip, giriş vergisini vermemek için kent dışında duraklatılmış Etiyopyalı kadınların gelmiş olduğunu tercüman aracılığıyla söyledi bana. Bu kadınlar, Bab-el-Madbah kapısının ötesinde kırsal alanlardaymış. Ben de, karar vermeden önce onları görmek istedim.

Issız bir mahalleden geçtik ve hayli dolandıktan sonra, ovada bulduk kendimizi, daha doğrusu, mezarlar arasında, çünkü kentin bu tarafı silme mezardı. Halifelerin anıtları solumuzda kalmıştı; değirmenlerle kaplı ve eski büyük binaların yıkıntılarından oluşmuş tozlu tepeler arasından geçiyorduk. Eşeklerimizi, belki de yıkılmış bir caminin oluşturduğu duvarlarla çevrili bir yerin önünde durdurduk. Üç ya da dört Arap içeri aldı bizi; bunlar, Kahire’de hiç görmediğim giysiler içindeydi; her taraftan iyice kapatılmış olan bu yerde çadırlarını kurmuş bir kabilenin ortasında buldum kendimi. Bazı zenci kadınlar, handa olduğu gibi kahkahalarla karşıladı beni; çocuk yaratılışlı bu kadınlar, duygularını hemen açığa vuruyordu ve ben Avrupa kıyafetinin onlara niçin bu kadar gülünç geldiğini anlamıyordum. Hepsi de, çeşitli ev işleriyle uğraşıyordu ve uzun boylu güzel bir kadın tam ortada, ateşe konmuş büyük bir kazanın içinde bulunan şeyi dikkatle karıştırıyordu. Hiçbir şey onu bu meşguliyetinden ayıramadığı için başka

kızları göstermelerini istedim; ellerindeki işi hemen bırakıp güzelliklerini bizzat gözler önüne sermeye koyuldular. Kendilerini beğendirmelerini sağlayan, daha önce de gördüğüm örülmüş, inanılmaz gür saçları değildi sadece; bu örgüler omuzlarına ve göğüslerine akan tereyağla da ıslatılmıştı. Bunu, güneşin kavurucu sıcağını hafifletmek için yaptıklarını düşündüm; ama Abdullah, saçlarını daha ışıltılı ve yüzlerini daha parlak yapmak için bu modaya uyduklarını söyledi. “Ama satın alındıklarında hemen hamama gönderilirler ve saçlarını çözmeleri istenir onlardan; çünkü saç örgüleri Ay Dağları[100] yöresinde modadır sadece.”

İncelemem uzun sürmedi. Bu zavallı yaratıkların çok ilginç vahşi bir havaları vardı, ama aynı evde birlikte yaşama bakımından pek çekici değillerdi. Çoğu bir yığın dövmeyle şekilsiz hale getirilmişlerdi; grotesk çizgiler, mavi yıldız ve güneşler, kaba bir şekilde işlenmişti kurşuniye çalan siyah derilerine. İnsan olduklarını kabul etmek gereken bu bahtsız şekilleri görünce, ırksal gururumuz dolayısıyla kendimizden uzak tutma konusunda inat ettiğimiz maymunlar için, bu yanlış tanınmış atalarımız için kimi zaman gereken saygıyı göstermediğimizi düşünüp insanseverlik bakımından kendimize sitem edebiliriz. El kol hareketleri ve duruşları da aradaki bu benzerliği göz önüne seriyor gibiydi. Hatta, hiç kuşkusuz, ağaçlara tırmanma alışkanlığı sonucu çok gelişmiş ve uzamış ayaklarının onları, göze batacak şekilde, dört elli hayvanlar ailesi içine sokabileceğini de fark etmiştim.

Her yandan, “*Bahşiş, bahşiş!*” diye haykırıyorlardı bana. Tereddüt ederek cebimden birkaç kuruş çıkardım; bundan sadece başlarındaki adamların yararlanmasından korkuyordum; ama bu adamlar, içimi rahatlatmak için, kadınlara hurma, karpuz, tütün ve hatta sert içki dağıttılar; her taraf neşeye boğuldu birden; birçoğu, Afrika halklarının hüzünlü tefi ve fifresi olan tarabuk ve zommarah seslerinin eşliğinde oynamaya başladı.

Mutfaktan sorumlu olan uzun boylu güzel kadın, kimseyle ilgilenmiyor ve kazandaki lapayı evirip duruyordu. Yaklaştım ona; bana küçümser gibi baktı; yalnızca siyah eldivenlerim dikkatini çekmişti. O zaman kollarını kavuşturdu ve hayranlık ifade eden çığlıklar attı. Ellerim siyah olduğu halde, yüzüm nasıl beyaz olabilirdi? Bunu aklı almıyordu bir türlü. Eldivenlerimden birini çıkararak şaşkınlığını daha da artırdım ve o zaman,

“*Bismillah! ente effrit? ente Seytan?* — Allahım! ifrit misin, yoksa şeytan mısın sen?” diye bağırmaya başladı.

Ötekiler de ondan daha az şaşırmış değillerdi ve giyimimin bütün ayrıntılarının bu safdil yaratıkları ne kadar etkilediği açıklanabilecek bir şey değildi. Onların ülkesinde, kendimi göstererek hayatımı kolayca kazanabileceğim besbelliydi. Bu Nübyeli kadınların en güzeline gelince, işine dönmekte gecikmedi o; hem de, her şeye bakıp ilgilenen, ama düşüncesini bir an bile belli bir şey üzerinde yoğunlaştıramayan maymunlar gibi.

Bu kadının bana ne kadara mal olacağını sorma hevesine kapıldım. Tercümanım, onun, köle tüccarının gözdesi olduğunu ve kendisine bir çocuk vereceğini umduğu için onu satmak istemediğini söyledi... satmaya kalkarsa fiyatının çok yüksek olacağını da ekledi.

Bu konu üzerinde ısrar etmekten vazgeçtim ben de.

“Doğrusu, onların tenlerini çok esmer buluyorum, dedim tercümana; daha farklı olanlara bakalım. Habeş kadınları, bu kadar az mı pazarda?

— Şu anda biraz öyle; ama bakın Mekke’den hareket eden kervan geldi. Yarın gün ağarırken kente girmek için Berket-el-Haci’de durur, biz de istediklerimizi seçeriz. Çünkü, yolculuklarını sona erdirmek için paraları yetmeyen hacılardan çoğu, bazı kadınlarını başlarından savmak isterler. Ayrıca, Hicaz’dan kadın getiren tüccarlar da vardır her zaman”, dedi Abdullah.

Hiçbir şey satın almamama kimse şaşmadan bu handan çıktık. Ama benim bu ziyaretim sırasında, Kahireli bir adam bir satın alma işini bitirmişti ve boylu poslu genç iki zenci kızla Bab-el-Madbah yolunu tutmuştu. Kızlar, tanımadıkları bu adamın önünde yürüyorlardı ve hiç kuşkusuz gözde mi yoksa hizmetkâr mı olacaklarını soruyorlardı kendilerine ve kavurucu güneşte açığa çıkan göğüslerine, gözyaşları değil, tereyağı damlayıp duruyordu.

IX. KAHİRE TİYATROSU

Üzerinde yer yer tek kemerli Venedik köprülerinin bulunduğu Kaliş boyunca uzanan ve Frenk mahallesini Yahudi mahallesinden ayıran sokağa ulaşmamızı sağlayan *Hazanieh* sokağını izleyerek geriye döndük. Orada, şerbet ve limonata içilebilen, arka odası kanala bakan hayli güzel bir kahvehane vardı. Şık dükkânların yer yer limonata ya da şekerli meyveyle karıştırılmış içecekle dolu bardaklar sergiledikleri ve herkesin alabileceği fiyata sattıkları Kahire'de serinletici şeyler hiç eksik değildir. Muski'ye ulaştıran pasajdan geçmek için Müslüman sokağını dönünce, Kahire tiyatrosunda o gece bir temsil verileceğini belirten taş baskı afişler gördüm duvarlarda. Bu uygarlık hatırası pek canımı sıkmadı; Abdullah'ı gönderip akşam yemeği için Domergue'e gittim. Orada, Kahire'de maalesef çok karşılaşılan kör ve yoksul insanlar yararına kentteki amatörlerin bir temsil verdikleri söylendi bana. İtalyan müzikli temsiller mevsimi ise, çok geçmeden açılacaktı; ama şimdilik, sıradan bir vodvil temsili söz konusuydu sadece.

Saat yediye doğru, Waghorn çıkmazının açıldığı dar sokakta insanlar üst üsteydi ve Araplar, bütün bu kalabalığın tek bir binaya girdiğini hayretle seyrediyorlardı. Her yandan "*bahşiş!*" diye gırtlaklarını yırtarcasına bağıran dilenciler ve eşekçiler için büyük bir şenlikti bu. Karanlık giriş, sonu Rosetti bahçesine açılan üstü kapalı bir pasaja ulaşıyordu ve içerisi bizim küçük şarkılı kabarelerimizi hatırlatıyordu. Parterde, kırmızı başlıklı ve gürültü patırtı eden İtalyanlarla Yunanlılar vardı; paşanın bazı subayları da ön kısımda yer almışlardı; localarda da, çoğu Levanten kıyafetli kadınlar vardı.

Yunanlı kadınlar, bir kulaklarına eğdikleri yaldızlı fistolarla işli kırmızı kumaştan *taktikos*'larıyla; Ermeni kadınları, büyük saç tuvaletleri yapmak için birbirine sardıkları tüller ve şallarıyla dikkati çekiyordu. Evli Yahudi kadınları, din kuralları dolayısıyla saçlarını gösteremedikleri için, şakaklarını süsleyip saç izlenimi veren, alımlı horoz tüyleriyle kapatmışlardı başlarını. Yalnızca başlık ve saç tuvaleti, ırkları birbirinden ayırıyordu; giysiler ise, hemen herkeste pek farklı değildi. Göğüs kısmı hilâl şeklinde Türk yeleği, kemer, kalçaları saran yırtmaçlı eteklik, örtüden kurtulmuş her kadına genç erkek çocuğu yürüyüşü veren çaksır (*çeytiyan*) oluşturuyordu bu kıyafeti; kollar her zaman örtülüydü, ama Arap şairlerinin kapalı düğmelerini papatyalara benzettiği gömleklerin çeşitli yerleri, dirseklerden aşağı sarkıyordu. Bütün bunlara, hotozları, çiçekleri ve daha

zengin olanların elbiselerini süsleyen elmas kelebekleri de ekleyin, o zaman mütevazı *Teatro del Cairo*'nun yine de bu Levanten tuvaletler üstünde bir etkisi olduğunu anlarsınız. Doğrusu ben, gün boyunca gördüğüm bütün zenci yüzlerinden sonra sadece sarışın gibi olan güzellere bakınca, hayranlık duymaktan alıkoyamıyordum kendimi. Ama biraz müşkülpesent davranarak, gözkapaklarına fazla renk sürdüklerini, yanaklarında fazla allık olduğunu, yama benlerinin geçen yüzyıldan kaldığını, ellerini *kınayla* pek de güzel olmayan bir tarzda pembeye boyadıklarını ileri sürerek sitem edebilirdim. Ne var ki, her halü kârda, bu çeşitli güzellerin yarattığı karşıtlıklara, kumaşların çeşitliliğine, bu ülke kadınlarının takıp takıştırmaktan çok iftihar ettikleri ve bu şekilde kocalarının servetini üzerlerinde taşıdıkları elmasların parıltısına bakıp hayran olmak gerekiyordu; sonuç olarak o akşam hiç taze yüz görmeyerek tuttuğum o uzun orucun biraz olsun karşılığını aldım. Üstelik, hiçbir kadın peçeli değildi; dolayısıyla temsilde hiçbir Müslüman kadın bulunmuyordu. Perde kalktı ve ilk sahnelerden oyunun *Sanatçıların Çatı Katı Odası*[101] olduğunu anladım.

Ey vodvilin şan ve şöhreti, nerede duracaksın sen? Genç Marsilyalı erkekler önemli rolleri üstlenmişlerdi; baş kadın rölünü de Fransız kitaplığı müdürünün metresi Mme Bonhomme oynuyordu. Gözlerim, şaşkınlık ve hayranlıkla bembeyaz ve sarışın bu başa takılmıştı; ülkemin bulutlarını ve Kuzey'in solgun güzellerinin düşünü kuruyordum iki gündür. Bu dalıp gitmem, *hamsin* rüzgârlarının ilk esintilerinin ve kafamızdaki ideale pek uymayan bir sürü zenci kadın yüzünü görmemin sonucu olmalıydı.

Tiyatrodan çıkılınca, bütün bu süslü kadınlar, siyah taftalardan *habbarah*'lara büründüler yeniden, yüzlerini beyaz *borghot* ile örttüler ve dini bütün Müslüman kadınları gibi eşeklere binerek *seyislerin* tuttukları meşalelerin aydınlığında yola koyuldular.

X. BERBER DÜKKÂNI

Ertesi gün, hacıların gelişleri için düzenlenen şenliği düşünerek, onları rahatça görebilmek için ülkenin giysilerine bürünmeye karar verdim.

Arap giysilerinin en önemli parçası vardı bende; omuzlara örtülebilen ya da başa sarılan, hatta tüm vücudu da sarabilen atalardan kalma *maşlah*'tı bu.

Ama vücuda sarılması durumunda, bacaklar açıkta kalıyordu ve siz de gerçek bir sfenkse benziyordunuz. Şimdi düşündüğüm, Domergue otelindeki ressamın öğütlerine uyarak kıyafet değiştirmemi tamamlamak için Frenk mahallesine ulaşmaktı.

Otele varan çıkmaz, Frenk mahallesinin başlıca sokağını geçerek uzanıyor ve Yahudi mahallesine bağlanan uzun pasajların kemerleri altında sona erene kadar zikzaklar çiziyordu. Frenk milletinin ticaret aristokrasisi, kimi zaman daracık ve Ermeni ve Yunan dükkânlarıyla dolu; kimi zaman daha genişleyen, iki kıyısında uzun duvarlar ve yüksek evlerin bulunduğu bu acayip sokakta ikamet ediyordu; bankerler, simsarlar, Mısır ve Hint ürünleri satan ambarcılar da burada bulunuyordu. Sol taraftaki, dışarıdan ilk bakışta ne olduğu anlaşılmayan büyük bir bina, hem başlıca Katolik kilisesi hem de Dominikenlerin manastırıydı. Manastır, uzun bir galeriye açılan bir yığın küçük hücreden oluşuyordu; kilise de, birinci katta bulunan, mermer sütünlarla bezenmiş ve ince bir İtalyan zevkini yansıtan koskoca bir salondu. Kadınlar, kafesli yüksek balkonlarda yer alıyordu ve siyah pelerinlerinin kesimi, Türk ya da Malta modasını göz önüne seriyordu. Biz kilisede duraklamadık; çünkü, Müslüman bayramlarına katılmak için Hıristiyan görünümünü hayli kaybetmek gerekiyordu. Bizim ressam, daha uzağa sokağın daha da daralıp karanlıklaştığı bir yere, süsleri insanı büyüleyen bir berber dükkânına kadar götürdü beni. Burada, her tarafta görüldüğü üzere yerini mimaride olduğu gibi dekorasyon bakımından da, yarı Tatar yarı Avrupalı, iç karartıcı ve cansız bir taklit olan Konstantinopolis Türk zevkine bırakan eski Arap üslubunun son anıtlarından birine hayran olabilirdi insan.

İşte, pencereleri zarif bir şekilde işlenmiş olan ve Kaliş’e, yani Kahire kanalına bakan bu sevimli dükkânda Avrupalı saçlarımı kaybettim ben. Berber, büyük bir ustalıkla kullanıyordu usturasını ve isteğim üzerine, başımın tepesinde bir tutam saç bıraktı. Çinlilerde ve Müslümanlarda da böyle bir tutam saç bırakılır. Bu âdetin ne olduğu konusunda fikir birliğine varılmamıştır: Bazıları, bunun ölüm meleği tutsun diye bırakıldığını söylerler; bazıları da bu âdetin daha somut bir nedeni olduğunu ileri sürerler. Nitekim, Müslümanlar, başlarının her zaman kesilebileceğini öngördükleri ve bu durumda halka gösterileceğini bildikleri için, kellelerinin, iğrenç bir şekilde burunlarından ya da ağızlarından tutularak yukarı kaldırılmasını istemezler. Müslüman berberler de, bütün saçlarını

keserek bir oyun oynarlar Hıristiyalara. Bana gelince, herhangi bir boş inancı reddetmeyecek kadar şüpheci bir kimseyim.

Tıraş bitince, berber, çenemin altına bir kalaylı kap koydu; birazdan, boynumun ve kulaklarımın üzerine sular döküldüğünü hissettim. Yanımdaki bir sıranın üzerine çıkmıştı berber ve başımın tam üzerinde tavanda asılı olan büyük bir kulplu kabın içindeki suyu boşaltıyordu. Bu şaşkınlığım geçer geçmez, sabunlu suyla yüzümün yıkanmasına tahammül etmem gerekti. Bundan sonra da, sakalım, en son İstanbul modasına göre kesildi.

Daha sonra başıma ne giyeceğimle ilgilenildi. Zor bir iş değildi bu; sokak, fes satıcıları ve bütün işleri *takke* denilen küçük ve beyaz başlıklar yapmak olan fellah kadınlarıyla doluydu. Doğrudan doğruya kafanıza koyuyordunuz bunları; bazıları iplikle ya da ipekle çok ustalıkla dikilmişti; kırmızı takkelerin kenarlarından sarkan dantellerle süslenmiş olanlar bile vardı. Bu sonuncular, genellikle Fransız imalatıydı. Sanırım, bizim Tours kentinin, bütün Doğu'nun başını örtme konusunda bir ayrıcalığı var.

Üst üste giydiğim iki takke, açık boynum ve kesilmiş sakalımla, berberin bana tuttuğu deniz kabuğu kakmalı şık aynada zar zor tanıdım kendimi. Kıyafet değişikliğimi tamamlamak için bir eskiciden mavi renkli pamuktan geniş bir pantolon ve gümüş işlemeli kırmızı temiz pak bir yelek de aldım. Bunun üzerine bizim ressam, Sayda'dan ya da Trablusşam'dan gelmiş bir Suriyeli dağlıdan hiçbir farkım kalmadığını söyledi. Olup biteni seyredenler de, ülkenin seçkin insanları için kullanılan *çelebi* kelimesini hak ettiğimi söylemekten geri kalmadılar.

XI. MEKKE KERVANI

Sonunda, şekil değiştirmiş, memnun ve artık çuval gibi paltom ve yuvarlak şapkamla bu pitoresk kenti lekelemediğim için kendimle iftihar ederek berber dükkânından çıktım. Yuvarlak şapka, Doğuluların gözünde o kadar gülünç bir şeydi ki, kafasız ve haylaz çocukların başına geçirmek için okullarda her zaman böyle bir Frenk şapkası bulunduruluyordu. Müslüman okullarındaki ceza böyleydi işte.

Sabahleyin başlayan, ama akşama kadar sürmesi gereken hacıların kente girişini görmeye gitmek söz konusuydu şimdi. Kahire'nin nüfusunu şişirmek için ansızın gelen otuz bin kadar insan az buz şey değildi; nitekim

Müslüman mahallesinin sokakları kalabalıktan geçilmiyordu. Ama Bab el-Fûtuh'a yani Zafer Kapısı'na[102] ulaşmayı becerdik sonunda. Oraya ulaştıran büyük sokakta, askeri birliklerin düzene soktuğu seyirciler yer almıştı. Çeşitli milletlerin ve mezheplerin, silah armaları ve bayraklarla birbirinden ayırt edildiği kafilenin yürüyüşüne borular, ziller ve tefler eşlik ediyordu. Ama benim aklım, İmparatorluk zamanında çok ünlü olan eski bir operaya takılmıştı; *Develerin Yürüyüşü'*nü mırıldanıyor ve göz kamaştırıcı Saint- Phar'ın ortaya çıkmasını bekliyordum. Ne var ki, Bedevilerin, uzun namlulu tüfekleriyle üzerine binmiş oldukları ve uzun diziler oluşturan develer yeknesak bir hareketle birbirini izliyordu ve biz, dünyada benzeri olmayan bir manzaranın tümünü kent dışına çıkınca görebildik.

Yürüyen bir millet sağda Mokatam'ın yakınındaki tepelere, solda ise, Ölüler Kenti'nin doğal olarak terk edilmiş yüzlerce binasına üşüşen muazzam bir kalabalığın içinde eriyordu sanki. Sarı ve kırmızı kuşaklarla çizgilenmiş Selahattin Eyyubi kulelerinin ve surlarının mazgallı tepeleri de seyircilerle doluydu; operayı ya da Napoléon'un tam bu zafer kapısında karşıladığı ünlü kervanı akla getirecek bir şey yoktu ortada. Yüzyılların çok daha gerilere gittiğini ve Haçlılar zamanından kalma bir manzarayı seyretmekte olduğumu sanıyordum. Kral naibinin kalabalık arasında göze çarpan parlak zırhlı ve şövalyevari miğferli muhafız birlikleri, bu hayalimi tamamlıyor gibiydi. Daha uzakta, Kaliş'in kıvrılarak aktığı ovada, hacıların durup serinletici bir şeyler içtikleri alacalı renklerde sayısız çadır görülüyordu; dansçılar ve şarkıcılar da eksik değildi bu şenlikte ve Kahire'nin bütün müzisyenleri, boru çalanların dümbelekçilerin çıkardığı gürültüyle rekabet ediyorlardı; develerin üzerine tünemiş koskoca bir orkestraydı bu.

Doğrusu, Tunusluların, Trablusgarplıların, Faslıların ve de Cezayirli *yurttaşlarımızın* oluşturduğu büyük kalabalık kadar sakallı, karmakarışık saçlı ve yabani bir şey göremezdi insan. 1814'te Kazakların Paris'e gelmeleri bile bunun yanında solda sıfır kalırdı. Aşk ilahilerini Allah adını da zikrederek büyük coşku içinde bağırarak söyleyen en kalabalık derviş topluluğu da onların arasında yer alıyordu. Yüzlerce farklı renkten bayrak, üzerilerine simgeler ve zırhlar takılı direkler, göz kamaştırıcı elbiseler giymiş, altın ve değerli taşlarla parıldayan eyerler üzerinde, yer yer göze çarpan emirler ve şeyhler, bu biraz düzensiz yürüyüşe hayal edilebilecek bütün görkemi ekliyordu. Bir devenin sırtına yerleştirilmiş olan, üzerinde

bir çadır bulunan ve bir yataktan oluşan kadınlara özgü tahtırevanlar çok keyifli biçimde biraraya gelmiş gibi görünüyordu. Büyük çoğunluğu parlak bezlerle süslü çadırların içerisine bütün bir aile, çocuklar ve eşyalarla rahatlıkla yerleştirilebilir gibiydi.

İkindiye doğru, kaleden atılan toplar, alkışlar ve boru sesleri, Muhammet'in yaldızlı elbisesinin içinde bulunduğu, bir tür kutsal sandık olan *Mahmil'*in kente yaklaştığını belirtiyordu. Kervanın en güzel bölümü, en göz kamaştırcı süvariler, en coşkulu dervişler, yeşil giysili din adamları, İslam'ın bu hazinesinin etrafını çevirmişlerdi. Art arda yürüyen yedi ya da sekiz hecin devesi, tüyler takılmış ve süslenmiş başları, koşumlar ve sırtlarına örtülmüş parlak kilimler, bu donanımlar altında öylesine tanınmaz hale gelmişlerdi ki, onları üzerinde periler bulunan semenderlere ya da ejderhalara benzetebilirdi insan. İlk baştakilerin üzerinde, eyerlerin çevresinde dalgalanan bir yığın bayrağın ortasında, altın çubuklarını havaya kaldırıp indiren çıplak kollu dümbelekçiler bulunuyordu. Onların arkasında, uzun beyaz sakallı bir ihtiyar geliyordu ve yapraklardan yapılmış simgesel bir taç vardı başında; yine devenin üzerine konulmuş bir çeşit yaldızlı arabaya oturmuştu. Bunlardan sonra, tepesinde her dört köşede büyük altın toplarının bulunduğu ve üzeri süslü yazılarla kaplı dört köşe, göz kamaştırıcı bir çadırda bulunan Mahmil geliyordu.

Mahmil zaman zaman duruyordu ve bütün kalabalık, başlarını ellerinin arasına alarak, toz içinde yere kapanıyordu. Bir bölük kavas, bütün Müslümanlardan daha bağnaz olan ve develer tarafından ezilmeye can atan zencileri geriye itmekte zorluk çekiyordu; onlara vurdukları darbelerle bir ölçüde din kurbanı olmalarını sağlıyordu herhalde. Dervişlerin en coşkulu ve gerçek Müslüman olduklarına pek inanılmayan bir bölümü ise, uzun çivilerle yanaklarını deliyorlar ve kanlar içinde yürüyorlardı; canlı yılanları yutanlar ve ağızlarını yanan kömürlerle dolduranlar da vardı. Bunlar arasında pek az kadın görünüyordu, ama hacılar arasında, kervan içinde yer alan ve gırtlaktan gelen sesleriyle ağıtlar yakan şarkıcı kadınlar göze çarpıyordu ve bu kadınlar, mavi-kırmızı dövmeli yüzlerini ve kalın halkalar takılı burunlarını peçelerini kaldırarak göstermekten geri kalmıyorlardı.

Ressam arkadaşım ve ben, kutsal develerin durduğu yerlerde öteki insanlar gibi "Allah!" diye haykırarak Mahmil'in ardından giden, rengarenk elbiseler giymiş kalabalığa karıştık. Develer, süslenmiş başlarını haşmetli

bir şekilde sallayarak uzun ve eğik boyunlarıyla, çıkardıkları garip seslerle bu kalabalığı kutsuyorlardı sanki. Kente girildiğinde, top ateşleri yeniden başladı ve artık *hacı* ünvanını alma hakkını kazanmış olan otuz bin müminin oluşturduğu kervan Kahire'yi doldururken, sokaklardan geçerek kalenin yolunu tuttuk.

Çok geçmeden, El-Hazar, El-Moyed ve Moristan Camilerinin göz kamaştırıcı mimarilerini sergiledikleri, kubbeler arasında minare demetlerini göğe yükselttikleri geniş Salahieh sokağına ve çarşılara ulaştık. Her caminin önünden geçtiğimiz zaman, hacılar kafilesi biraz daha azalıyor ve herkes içeri çıplak ayakla girmek zorunda olduğu için, cami önünde terlik yığınları oluşuyordu. Ama bu arada durmuyordu Mahmil; kaleye çıkan dar sokaklara giriyor ve askeri birlikler arasından Rumelieh meydanında toplanmış halkın alkışlarıyla kuzey kapısından içeri giriyordu. Mehmet Ali paşanın sarayının içine giremediğimiz için, ben bütün Kahire'nin görüldüğü taraçaya çıktım. Bu saray, Müslüman üslubuyla yeni yapılmıştı ve pek etkileyici bir yanı yoktu. Taraçadan görülen manzarayı anlatmak kolay değil, dünyanın en güzel manzaralarından biri bu; göze ilk çarpan, kırmızı kuşaklarla alacalanmış ve ünlü Kahire ayaklanmasından sonra Fransız toplarının misket mermilerinin izlerini hâlâ taşıyan koskoca Sultan Hasan camisi. Kent, Çubrah'ın yeşil gölgeliklerine uzanarak sona eren bütün ufku kaplıyor önünüzde; sağda, büyük Müslüman mezarlığı, Heliopolis kırsal alanı ve Mokatam dağlarıyla kesintiye uğrayan uçsuz bucaksız Arap çölü; solda, dar kıyıları hurma ağaçları ve akçaağaçlarla süslü, kırmızımtırak sularıyla Nil nehri görülüyor. Nehrin kıyısında bulunan ve iki kilometre uzakta Kahire'nin limanı işlevini yerine getiren Bulak; Nilomètre binasıyla sona eren ve İngiliz bahçelerinin bulunduğu yeşil ve çiçekli Roddah adası; onun karşısına Gizeh'in güleç kır evleri, daha ötede, Libya dağlarının son yamaçlarında yer alan piramitler; ve güneye doğru Sakkarah'a kadar, mezarlar arasında başka piramitler; daha da uzakta, Memphis'in yıkıntılarını kaplayan palmiye ağacı ormanları ve kente doğru gelirken nehrin karşı kıyısında eski Mısır Babil'i[103] yerine Amru'nun inşa ettirdiği eski Kahire bu manzarayı tamamlıyordu. Bu eski kent, Karafeh mezarlarının bulunduğu ovanın yanından geçen Kaliş'in, dibinde açılmış olduğu koskoca bir su kemerinin tonozları altında yarı yarıya saklanmış gibiydi.

Meydanlarda ve yakındaki kırsal alanlarda kaynaşan coşkulu bir halkın daha da canlandırdığı geniş panorama buydu işte. Ama gece yavaş yavaş bastırmaya başlamıştı bile ve güneş, Arapların *susuz deniz* dedikleri Ammon çölü çukuruna gömüyordu yüzünü; Ptolemaioslar zamanında olduğu gibi, sayısız yelkenli kayığın gümüş ağlar ördüğü Nil'in sularından başka bir şey seçilemiyordu uzaklarda. Taraçadan inmem ve kumlar içinde yarısı gözden kaybolmuş bir sfenksin ezeli sırlarını sakladığı bu dilsiz antik çağdan gözlerimi çevirmem gerekiyordu. Bakalım İslamiyet'in ihtişamı ve inancı, çölün ve mezarların çifte ıssızlığını, yaşayan insanlarla dolduracak mıydı; yoksa, yavaş yavaş kaybolan şiirsel bir geçmiş için ağlayacak mıydık? Üç yüz yıl geri kalmış olan bu Arap ortaçağı, Yunan antikçağı gibi, tasasız Firavun anıtlarının ayağının dibinde çok geçmeden yıkılıp gidecek miydi?

Ne yazık! Arkama dönünce, başımın çok üzerinde, Selahattin Eyyubi'nin eski sarayının kırmızı sütunlarını gördüm. Ustalık ve zarafetle göz kamaştıran bir mimarisi olan, ama cinlerin elinden çıkmış gibi kırılganlık ve geçicilik gösteren bu sarayın yıkıntıları üzerinde, özelliği ve inceliği olmayan, sadece mermer ve kaymak taşından yapılmış olan, bir cami olma iddiası taşıdığı halde[104] bir hububat satış yerine benzeyen dört köşe bir bina yapılmıştı birkaç yıl önce. Madeleine ne kadar bir kiliseyse, bu da o kadar bir camiydi doğrusu. Modern mimarlar, Tanrı için, ona artık inanılmadığı zaman başka bir işe yarayabilecek binalar yapma açıkgözlüğünü her zaman gösterirler zaten.

Ne var ki, hükümet, genel memnuniyete uyacak şekilde Mahmil'in gelişini kutluyor gibiydi; Mısır paşası ve ailesi, Mekke'den getirilen Peygamber'in giysisini, Zemzem kuyusunun kutsal suyunu ve öteki hac armağanlarını saygıyla kabul ediyordu. Peygamber'in giysisi sarayın arkasındaki küçük bir caminin kapısında halka gösteriliyordu ve ışıklandırılmış kent, platformun üzerinde ihtişamıyla etkiliyordu insanı. Uzaklarda ışıklar altındaki büyük binalar karanlığa gömülmüş yapılarını yeniden gözler önüne seriyordu; camilerin kubbelerini ışık tespihleri sarmıştı; minareler, daha önce görmüş olduğum ışıltılı gerdanlıklarını takmıştı; renkli camlara yazılmış Kuran ayetleri binaların cephesinde pırıltılar saçıyordu. Bu manzarayı hayranlıkla seyrettikten sonra, şenliğin en güzel bölümünün yer aldığı Esbekieh meydanına gitmek için acele ettim.

Yakındaki mahalleler, dükkânların ışıklarıyla göz kamaştırıyordu; kızartma satanlar, pastacılar ve manavlar kaplamıştı giriş katlarını; şekerlemeciler, bina, hayvan ve daha akla gelebilecek çeşitli şeyler şeklinde şekerlemeler yapmışlardı. Işık piramitleri ve şamdanları, gündüz gibi aydınlatıyordu her şeyi; ayrıca, belki de kutsal Mısır halkının koruduğu İsis şenliklerinden kalma alışkanlıklardan biriyle, aydınlatılmış küçük çanaklardan biraz uzakta asılı ipler üzerinde insanlar yürüyordu. Çoğu beyazlar giymiş ve yüzleri Kahire halkınınkinden daha fazla güneş yanığı olan hacılar, her yerde kardeşçe bir misafirperverlikle karşılanıyordu. Meydanın güney tarafında, Frenk mahallesine açılan bölümünde, en görkemli şenlikler vardı. Sadece kahvehaneler için değil, ama *zikr* yapan ve dinsel şarkılar söyleyenler için de her yanda çadırlar kurulmuştu; yere iyi çakılmış olan ve tepelerinde şamdanlar bulunan gemi direkleri, dönerek dans eden dervişlere yardımcı oluyordu. Bunları, haykıran dervişlerden ayırt etmek gerekir; çünkü gördükleri hayallerin ve vecd halinin sağladığı coşkuya her biri farklı şekillerde ulaşır. Sözünü ettiğimiz dervişler, boğuk bir sesle sadece "*Allah zheyt!*" diye kendi çevrelerinde dönüyorlardı. Bu söz "Canlı Allah" anlamına geliyordu. Aynı hizada çakılmış olan dört gemi direği vardı ve bunlara *sari* deniyordu. Başka bir yerde, halk; hokkabazları, ip cambazlarını ya da *Ebu-Zeyd'*in hikâyesinden bölümleri ezberden okuyan *şairleri* dinlemek için toplanmıştı. Bu hikâyeler, kentin kahvehanelerinde her akşam okunuyordu ve bizim gazetelerdeki tefrikalar gibi, gerisini merak edip dinlemek isteyenleri aynı kahvehaneye getirmek için en can alıcı noktasında bir bölüm sona erdiriliyordu.

Salıncaklar, tahterevalliler ve kukla ya da Çin gölge oyunu olarak çeşitli *karagözler,* Muhammet'in *El-Mevlid-en-nebi* denilen doğum yıldönümü için iki gün daha tekrarlanacak olan bu panayır gösterisini tamamlıyordu.

Ertesi gün, gün doğarken, Abdullah ile birlikte Sukel-ezzi mahalesinde bulunan köle pazarına gitmek üzere yola çıktım. Bir zebra gibi çizgili çok güzel bir eşek seçmiştim kendime ve giyimimi de daha fiyakalı hale getirmiştim. Kadın satın alacağıma göre, onları korkutmamam gerekirdi. Zenci kadınların, bana bakıp alaycı bir şekilde gülmelerinden çıkardığım bir dersti bu.

XII. ABDÜLKERİM

Hiç kuşkusuz, bir *kaşef'*in[105] ya da Memlûk beyinin eski bir ikametgâhı olan çok güzel bir eve ulaştık; giriş bölümü, avlunun bir yanında, sıra sütunlu bir galeri halinde uzanıyordu. Dip tarafta, yastıklarla süslü tahta bir sedir vardı. Üzerinde de, güzel görünümlü ve iyi giyimli bir Müslüman oturuyordu ve sarısabırdan tespihini tembel tembel çekip duruyordu. Bir zenci çocuğu, onun nargilesinin ateşini tazelemekle meşguldü; ayağının dibine oturmuş ve bir şeyler yazan Kıpti de, katibiydi herhalde.

"İşte, köle tüccarlarının en ünlüsü Abdülkerim bey, dedi Abdullah. Size çok güzel kadınlar bulabilir; ama isterse. Çünkü çok zengindir ve bu tür kadınları çoğunlukla kendisine saklar."

Abdülkerim, elini göğsüne götürerek başıyla zarif bir hareket yaptı bana ve *sabah-el-hayr* (günaydın) dedi. Bu selama, ben de benzer bir Arapça sözle cevap verdim, ama kim olduğum da aksanımdan hemen belli oldu tabii. Buna rağmen yanına oturmamı rica etti ve bir nargile ile kahve getirtti bana.

"Sizi benimle gördüğü için, hakkınızda iyi şeyler düşünüyor, dedi Abdullah. Ben de ona, ülkemizde kalmak için geldiğinizi ve evinizi gösterişli bir şekilde düzenlemek isteyeceğinizi söyleyeceğim."

Abdullah'ın sözleri hakkımda iyi bir izlenim yaratmış olmalı ki, Abdülkerim kötü bir İtalyancayla birkaç nezaket sözü söyledi bana.

Abdülkerim'in ince ve seçkin yüz hatları, keskin bakışı ve kibar davranışları, beni konağına kabul etmesinin doğal bir şey olduğunu düşünmeme yol açıyordu, ama bu adam çok kasvetli bir ticaret yapıyordu. Bir prensin nezaketi ile bir korsanın acımasız kararlılığı birbirine karışmış gibiydi onda. Hüzünlü bakışının keskinliğiyle kölelerini dize getirmiş ve onlara acı çektirmiş olsa da, kölelerin, o artık efendileri olamayacağı için, bu adamdan ayrıldıklarında esef etmelerine yol açmış olmalıydı. Kendi kendime, burada bana satılan herhangi bir kadının, daha önce Abdülkerim'e mutlaka âşık bir kadın olacağını düşünüyordum. Ama önemli değil; bakışlarında öyle bir büyüleyicilik vardı ki, onunla iş yapmamanın olanaksız olduğunu anladım hemen.

Birçok Nübyeli ve Habeş erkeğin dolaşıp durduğu kare şeklindeki avluda, zarif bir mimariyle inşa edilmiş kemeraltı ve galeriler görülüyordu her

yanda; en güzel köle kızların bulunduğu daireye çıkılan ve Mağrıbi tarzı kemerlerle süslenmiş merdivenin başlangıcının üst tarafında, ahşap işlemeli büyük muşarabiler göze çarpıyordu.

Alıcıların çoğu içeri girmişti bile ve avluda toplanmış olan açık ya da koyu esmer köleleri inceliyorlardı. Yürütülüyor, sırtlarına ve göğüslerine vuruluyor, dillerini çıkartmaları isteniyordu bu zenci erkek kölelerden. Bu genç erkeklerden sarı-mavi çizgili maşlah giymiş birinin saçları örgülüydü ve ortaçağ insanlarını akla getirecek şekilde düz olarak omuzlarına iniyordu. Onurlu bir şekilde yürürken çınlattığı ağır bir zincir vardı kolunda; savaşta esir üşmüş Galla'lı[106] bir Habeşti bu genç kuşkusuz.

Avlunun çevresinde zenci kadınların bulunduğu birçok alçak tavanlı oda da vardı. Daha önce de gördüğüm gibi, bu kadınların çoğu umursamaz ve delişmendi; olur olmaz her şeye gülüyorlardı; ama aralarındaki bir başka kadın, sarı bir giysi altında, yüzünü bir sütunun arkasına gizleyerek ağlıyordu. Gökyüzünün donuk dinginliği ve avlunun köşelerinde güneş ışınlarıyla örülen pırıltı işlemeler, bu çok şey anlatan umutsuzluğa boşu boşuna karşı çıkıyordu sanki; yüreğim yanmıştı bu manzara karşısında.

Sütunun arkasına geçince, yüzü kapalı olduğu halde, teninin beyaz denecek kadar açık renk olduğunu fark ettim; giysisiyle üstünü biraz örttüğü küçük bir çocuğu sımsıkı göğsüne bastırmıştı bu kadın.

Doğu yaşamını ne kadar kabul etmek isterse istesin, insan yine de Fransız hissediyor kendini... ve böyle anlarda duygulanıyor. Bir an, eğer elimden gelirse, onu satın almayı ve özgürlüğüne kavuşturmayı düşündüm.

“Bu kadınla ilgilenmeyin, dedi Abdullah. Bir efendinin gözde kölesidir o; ve bir kabahati yüzünden cezalandırmak için efendisi onu buraya, pazara göndermiş; çocuğuyla birlikte satacaklarmış gibi yapacaklar. Burada birkaç saat geçirdikten sonra, efendisi almaya gelecek onu ve af edecek kuşkusuz.”

Burada ağlayan tek köle, efendisini kaybedeceğini düşünerek ağlıyordu; ötekiler ise, bir efendi bulamadan burada uzun süre kalmak korkusuyla endişeleniyorlar gibi geliyordu bana. İşte, Müslümanların karakteri lehinde bir gerçek bu. Bu durumu, Amerika ülkelerindeki kölelerin kaderi ile karşılaştırın! Mısır'da, tarım işinde çalışanların sadece fellahlar olduğu doğrudur. Pahalıya mal olan kölelerin gücü ve kuvveti, ağır işlerde

kullanılmaz; köleler ancak ev hizmetlerinde kullanılır. Müslüman ülkelerdeki köleler ile Hıristiyan ülkelerdekiler arasındaki büyük fark da budur işte.

XIII. CAVALI KADIN

Abdülkerim, Müslüman alıcılarla konuşmak üzere bir ara yanımızdan uzaklaşmıştı; daha sonra geri dönüp, bana göstermek istediği Habeş kadınların hazırlanmakta olduklarını söyledi. “Onlar benim haremimdedirler ve ailemden ayrı tutulmazlar; karılarımla birlikte yemek yerler. Bu arada, çok genç olanları görmek isterseniz, getirsinler.”

Bir kapı açıldı o anda ve bir düzine bakır tenli küçük kız, teneffüse çıkmış çocuklar gibi avluya doluştu. Hanın kaybolmuş görkeminin bir kalıntısı olan kabartmalı bir çeşmenin havuzunda yıkanan ördekler ve beç tavuklarıyla merdivenin altında oynamaya daldılar.

Küçük sultanlar gibi giydirilmiş olan çok iri ve siyah gözlü bu zavallı kızları seyrediyordum. Kentin zenginlerinin sefahat âlemini renklendirmek için annelerinden ayırmışlardı onları kuşkusuz. Ama Abdullah, bu kızlardan çoğunun, köle tüccarına ait olmadığını ve çocuklarına daha mutlu bir hayat sağlamak inancıyla Kahire’ye gelmiş olan anne-babaları hesabına satışa konmuş olduklarını söyledi bana.

“Ama, şunu da bilin ki, bunlar, evlenecek çağdaki kızlardan daha pahalıdırlar.

— *Queste fanciulle sono cucite*![107] dedi Abdülkerim bozuk İtalyancasıyla.

— Ha, endişelenmeye lüzum yok, dedi Abdullah bir uzman edasıyla. Gönül rahatlığıyla satın alınabilir bunlar; anne-babaları her türlü önlemi almışlardır.”

Ne yapalım! Bu çocukları başkalarına bırakacağım; kendi yasasına göre yaşayan bir Müslüman, bu küçük ve zavallı kulların kaderi konusunda Tanrı’ya gönül rahatlığıyla hesap verebilir; ama ben, bir köle satın alacaksam, beni terk etme konusunda bile özgür olacağı düşüncesiyle yapacağım bu işi, diyordum kendim kendime.

Abdülkerim yanıma geldi ve eve çıkardı beni. Abdullah, kibarca merdivenin dibinde bekledi.

Renkli ve yaldızlı arabesklerin de süslerine süsler kattığı kabartmalı lambrilerle kaplı büyük bir odada, tenleri Floransa bronzunun[108] parıltısını hatırlatan hayli güzel beş kadının duvarın önünde sıralanmış olduğunu gördüm. Hatları düzgündü, burunları biçimli, ağızları küçüktü; başlarının kusursuz oval şekli, boyunlarının zarafeti, fizyonomilerinin dinginliği, renkleri zamanla sararmış İtalyan resimlerindeki Madonnaların havasını veriyordu onlara. Bunlar, Katolik Habeş kadınlardı; rahip Yuhanna'nın[109] ya da kraliçe Kandiçia'nın[110] soyundan geliyorlardı belki de.

Bir seçim yapmak zordu; ilkel ırklarda görüldüğü gibi, hepsi birbirine benziyordu. Kararsız olduğumu gören ve bu kadınların hoşuma gitmediğine inanan Abdülkerim, bir başka kadın daha getirtti. Yeni gelen, üşengeç bir yürüyüşle, duvarın yanında yerini aldı.

Bir coşku çığlığı koptu ağzımdan; Hollanda'da resimlerini gördüğüm Cavalı kadınların badem gözlerini, eğik göz kapaklarını tanımıştım; ten rengi, bu kadının sarı ırktan olduğunu açıkça belli ediyordu. Önüne geçemediğim hangi olağandışı ve beklenmedik şeylere düşkünlüğün, bu kadını seçmeme yol açtığını bilmiyorum. Ama gerçekten de güzeldi ve vücudunun sağlam, aynı zamanda kıvrak olmasına hayran kalmaktan da alamamıştım kendimi. Gözlerinin madeni parıltısı, dişlerinin beyazlığı, ellerinin zarafeti, başlığı çıkartılarak bana gösterilen saçlarının mahun ağacına benzer rengi, Abdülkerim'in "*bono*! *bono*!" diye haykırarak dile getirdiği övgülere itiraz etmeye yer bırakmıyordu.

Yeniden aşağıya indik ve Abdullah'ın aracılığıyla konuşmaya koyulduk. Bu kadın, önceki gün, kervanın ardından buraya gelmişti ve ancak o zamandan beri Abdülkerim'in yanındaydı. Hint takımadalarında, Maskat[111] korsanları tarafından küçük yaşta kaçırılmıştı.

"Ama, Abdülkerim, dün onu karılarının arasına koymuşsa..." dedim Abdullah'a.

"Eee, ne olmuş?" diye cevap verdi bizim tercüman, gözlerini hayretle açarak.

Bu düşüncemin bayağı bir şey olduğunu hemen anlamıştım.

“Sanıyor musunuz ki, dedi Abdullah neyi kastettiğimi nihayet anlayarak, nikâhlı karıları Abdülkerim’in ötekilerle oynaşmasına izin verecekler?... Üstelik bir tüccar o; bunu aklınızdan çıkarmayın! Böyle bir şeyin olduğu öğrenilse, bütün müşterisini kaybeder.”

Sağlam bir gerekçeydi bu. Ayrıca Abdullah, iyi bir Müslüman olarak Abdulkerim’in, bayram dolayısıyla, geceyi camide dua ederek geçirmiş olması gerektiği konusunda güvence verdi bana.

Fiyat konusunda konuşmaktan başka yapacak şey kalmamıştı artık. Abdülkerim, beş kese (625 frank) istedi; ben sadece dört kese vermeyi düşünmüştüm; ama bunun bir kadın için pazarlık etmek olduğu aklıma gelince, çok kötü bir duyguya kapılmışım gibi geldi bana. Üstelik Abdullah, bir Müslüman tüccarın hiçbir zaman iki fiyat üzerinden pazarlık etmediğini de söyledi.

Bu kadının adını sordum... adını da satın alıyordum tabii. Abdülkerim, “*Z’n’b’*!“ dedi. Abdullah da burundan gelen derin ve güçlü bir sesle “*Z’n’b’*“ diye tekrarladı. Aksırık gibi çıkan üç sessiz harfin nasıl olup da bir ad oluşturduğunu anlayamıyordum. Bunun Zeynep diye telaffuz edilebileceğini tahmin etmem için biraz zaman geçmesi gerekti.

Depozito verdikten sonra Abdülkerim’den ayrıldık ve ödenecek parayı Frenk mahallesindeki bir bankerde bulunan hesabımdan çekmek üzere yola koyulduk.

Esbekieh meydanından geçerken olağanüstü bir manzarayla karşılaştık. Büyük bir kalabalık, *Dohza* törenini görmek için toplanmıştı. Kervanın şeyhi ya da emiri, önceki günden beri çadırların altında ve direklerin çevresinde dönen ve haykıran dervişlerin üzerinden at üzerinde geçecekti. Bu zavallılar, bütün dervişlerin başı olan şeyh El-Bekri’nin meydanın güney ucunda bulunan evine ulaşan yolun üzerinde yüzü koyun yatmışlardı ve atmış vücuttan oluşan insandan yapılmış bir yol oluşturuyorlardı.

Bu tören, dinsizleri inandırmaya yönelik bir mucize olarak görülüyordu; dolayısıyla, Frenklerin ilk sıralarda seyirci olarak yer almalarına izin veriliyordu. Heinrich Heine’nin dediği gibi, insanoğlu Tanrı babanın yenlerinde ne var diye bakmaya cüret ettiğinden bu yana, herkesin

görebileceği mucizeler hayli nadir bir şey haline gelmişti... Ama bu, eğer bu bir mucizeyse, gerçekten de tartışma götürmeyecek bir şeydi. Dervişlerin yaşlı şeyhinin, beyaz bir giysi, sarı bir sarıkla, kollarını başlarının üzerinde kavuşturmuş olan ve aralarından adeta su sızmayan atmış dindarın belinin üzerinden atla geçtiğini gözlerimle gördüm. Atın toynaklarında demir nallar vardı. Ve dervişler, tam bir sıra halinde yeniden ayağa kalktılar ve Allah diye bağırdılar.

Frenk mahallesinin bilgili kişileri, bu olayın, bir zamanlar, kendinden geçerek titreyen dindar kişilerin karınlarına ocak ızgarasıyla vurulan darbelere tahammül etmelerine benzediğini ileri sürüyorlardı. Gerçekten de, bu insanların kendilerini kaptırdıkları coşku, duyarlığı ve acıdan etkilenmeyi ortadan kaldırıyor ve organlarına, olağanüstü bir direnç gücü kazandırıyordu.

Müslümanlar, bu açıklamayı kabul etmiyorlar ve atın, hiçbir şey kırmadan bardaklar ve şişeler üzerinden de geçirilmiş olduğunu söylüyorlardı.

Bu tören, gerçekten de görmüş olmayı istediğim bir şeydi.

Ama böyle bir gösteri bile, sahibi olduğum varlığı bir an bile unutmama yol açmadı. Aynı akşam, örtünmüş haldeki köle kadını, bir zafer edasıyla, Kıpti mahallesindeki evime götürüyordum. Tam zamanıydı, çünkü, mahalle şeyhinin bana tanıdığı mühletin son gününe gelmiştik. Handaki hizmetkârlardan biri, yeşil renkli büyük bir sandığın yüklü olduğu eşekle köle kadının arkasından geliyordu.

Abdülkerim, her şeyi çok iyi ayarlamıştı. Sandıkta çok güzel iki elbise vardı ve bana şöyle demişti: “Sandık köle kadına daha önce ait olduğu bir Mekke şeyhi tarafından verilmiştir ve şimdi sizindir.”

Bu kadar kibar bir davranış görülmüş şey değil doğrusu.

3. Harem

I. GEÇMİŞ VE GELECEK

Bir süre Kahire’de kaldığım ve bu kenti anlayıp sevmek için başvurulması gereken biricik yolu denediğim, yani her açıdan kendimi bir Kahireli haline

getirdiğim için pişmanlık duymuyordum. Seyyahlar genellikle, bu kentin mahrem hayatını kavramak ve pitoresk güzelliklerini, karşıtlıklarını yakalayabilmek için yeterince zaman ayırmıyorlar. Oysa burası, birçok tarihsel dönemden arta kalmış, farklı toplumsal zümrelerin görülebileceği biricik Doğu kenti. Bağdat da, Şam da, Konstantinopolis de bu tür inceleme ve düşünce konularını koruyabilmiş değil.[112] İlk iki kentte, bir yabancı, tuğladan ve kerpiçten dayanıksız binalar görür.[113] Sadece binaların içi dekorasyon bakımından görkemlidir, ama ciddi ve kalıcı bir sanat anlayışının ürünü değildir. Boyalı ahşap evleriyle Konstantinopolis, her yirmi yılda bir yenilenir ve sadece, mavimsi kubbeleri ve beyaz minareleriyle oldukça tekdüze olan yapısını korur. Kahire, sayısız anıtın varlığını, Mokatam'ın tükenmek bilmeyen taş ocaklarına ve ikliminin dinginliğine borçludur. Halifelerin, Mısır ve Memlûk sultanlarının dönemlerinde, İspanya ve Sicilya'da ancak bir bölümünün modellerine ve karşıtlarına rastlanan çeşitli mimari sistemler benimsenmiştir. Kahire sokaklarında, yontusu ve üslubu eski bir tarihi belirten bir cami kapısı, bir pencere, bir arabesk, her adım başında, Granada ve Kordoba'nın Mağribi harikalarını hatırlatır insana.[114] Sadece camiler, Müslüman Mısır'ın tüm tarihini anlatmaya yeter; çünkü, her hükümdar, döneminin ve şanının hatırasını ölümsüz kılmak için en az bir cami yaptırmıştır; böylece, Amru'nun, Hakem'in, Tulun'un, Selahattin'in ve Baybars'ın ya da Berkuk'un adları bu halkın hafızasında yer etmiştir; ne var ki, bu anıtların en eskilerinden, yıkık duvarlar ve harap edilmiş iç kısımlar geriye kalmış sadece.

Mısır'ın Araplar tarafından ele geçirilişinden sonra yapılmış ilk cami olan Amru camisi, yeni kent ile eski kent arasında bugün terk edilmiş bir yerde. Bir zamanlar çok saygı duyulan bu yeri korumak için hiçbir önlem alınmamış. Antik tonozu hâlâ tutan sütunlar ormanının içinde dolaştım; Hicri 94 yılında yapılmış olan ve Peygamber'in minberinden sonra ondan daha güzeli ve daha soylusu bulunmadığı söylenen minbere çıktım; galerileri dolaştım ve avlunun ortasında, eski Kahire'yi inşa etmeye karar verdiği zamanlarda halife Ömer'in komutanının çadırının kurulmuş olduğu yeri gördüm.

Bir dişi güvercin, bu çadırın üzerinde yuva yapmıştı; İskenderiye'yi yağma eden kadim Mısır'ın fatihi Amru[115], bu zavallı kuşun rahatsız edilmesini istememişti. Burası, Tanrı'nın iradesiyle kutsanmış gibi gelmişti

ona ve önce, çadırının çevresinde bir cami ve daha sonra, caminin çevresinde, *Fostat*, yani *çadır* adını taşıyan bir kent kurdurdu. Bugün, sözünü ettiğim yer, kent içinde bulunmuyor ve eskiden kroniklerde anlatıldığı gibi, bağlar, bahçeler ve *hurmalıklar* ortasında yer alıyor.

Onun kadar terk edilmiş olan, ama Kahire'nin öteki ucunda, duvarlar arasında, Bab-el Nasr yakınında, üç yüzyıl sonra yapılmış olan ve Müslüman ortaçağının en tuhaf kahramanlarından birinin hatırasıyla ilişkili halife Hakem'in camisini de gördüm. Bizim eski oryantalistlerin *Chacamberille* dediği Hakem, Afrikalı[116] halifelerin üçüncüsüydü ve fetih yoluyla Harunreşid'in hazinelerinin mirasçısı, Mısır'la Suriye'nin mutlak hâkimi olmakla yetinmemiş, yücelik ve servet başını döndürdüğü için, bir çeşit Neron ya da daha çok bir Heliogabal[117] haline gelmişti. Heveslerine kapılıp bir gün, tıpkı Neron gibi başkentini yakmış; Heliogabal gibi de, kendini tanrı ilân edip, halkının bir bölümü tarafından kabul edilen ve sonradan Dürzilerin benimsediği bir dinin kurallarını ortaya koymuştu. Hakem, son vahiy getirici ya da deyim yerindeyse yeryüzünde ortaya çıkmış son tanrıydı ve bugün de hâlâ, ona inanan şu ya da bu sayıda insan vardır. Kahire kahvehanelerindeki şarkıcılar ve hikâyeciler, onun sayısız macerasını anlatırlar. Mokatam'ın tepelerinden birinde, her gece yıldızları gözlemlemeye gittiği bir rasathaneyi gösterdiler bana. Tanrısallığına inanmayanlar bile, güçlü bir büyücü olduğunu söylüyorlar onun.

Yaptırdığı cami, Amru'nunkinden daha da harap halde. Dış duvarlar ve köşelerde yer alan minare ya da kulelerden ikisi, tanınabilecek formlar göz önüne seriyor sadece; bunlar, İspanya'nın en eski anıtlarına denk düşen dönemden kalma. Tozlu ve yıkıntılarla dolu olan camiyi çeviren duvarlar içinde, bu geniş alanda, iplikçiler, kenevirlerini büküp duruyorlar bugün; dua mırıldanmalarının yerini yeknesak çıkrık sesleri almış. Dindar Amru'nun camisi, gerçek Müslümanların nefret ettikleri din sapkını Hakem'in camisinden daha az mı terk edilmiş sanki? Safdil olduğu kadar da unutkan olan eski Mısır, tozlarının altına, daha başka birçok peygamberi ve tanrıyı da gömmüş.

Nitekim, bir yabancı, bu ülkede, din bağnazlığından da, Doğu'nun başka yörelerindeki ırksal hoşgörüsüzlükten de korkmak durumunda değildir. Arap fethi, burada yaşayanların karakterini, bu kadar değiştirmiş değildir hiçbir zaman; zaten burası, bizim Avrupa'nın Grek ve Roman dünyası

aracılığıyla kökenlerini aramaya yöneldiği antik ve ana kucağı toprak değil mi? Din, ahlak, zanaat; evet bütün bunlar, ilk zamanların ölümsüz ruhlarının bizler için bilgeliği çekip çıkardıkları ve hem esrarlı hem de ulaşılabilir olan bu merkezden kaynaklanıyordu.[118] Onlar, insanların geleceğinin işlenip ortaya konduğu bu garip tapınaklara dehşet duyarak giriyor ve alınlarında tanrısal ışıltılarla, kendi halkarına, tufandan önceki günlere ve dünyanın ilk günlerine ilişkin rivayetleri açıklamak üzere oradan çıkıyorlardı. Nitekim, Orpheus, Musa ve bizim pek bilmediğimiz, Hintlilerin Rama dediği yasa koyucu, yerlere ve ırklara göre değişiklik gösteren, ama her yerde sürekli uygarlıkları oluşturan aynı öğreti temellerini ortaya koyuyorlardı. Mısır'ın antik çağını belirleyen şey, Roma'nın, daha sonra kudreti ve şanı gereği taklit ettiği bu evrensellik ve hatta din yayma düşüncesidir aslında. Sanatların ve zanaatların bütün yordamlarını uygulayıp göstermek için zamanı aşan anıtlar yapmış olan ve daha sonraki kuşakların anlamaya başladığı bir dille onlara seslenen bir halk, hiç kuşkusuz, bütün insanların takdirine layıktır.

II. HAMSİN DÖNEMİNDE MAHREM HAYAT

Elimden geldiğince araştırmalar yaparak ve okuyarak, *hamsin* döneminin hareketsizlik içinde geçen günlerinden yararlanmaya çalıştım. Sabahtan itibaren, kavurucu ve tozlu bir hava vardı. Elli gün boyunca güney rüzgârı her estiğinde, denizden gelen meltemin serinliğinin başladığı saat üçten önce dışarı çıkmak olanaksız.

Bu durumda, fayans ya da mermer döşeli olan ve fıskiyelerle serinletilen kuytu odalara çekilmek gerekiyor. Bütün gününüzü, kubbesi, camlı ufak deliklerle yıldızlı bir gökyüzüne benzeyen, geniş boşlukları kaplayan ılık sis içinde hamamlarda da geçirebilirsiniz. Bu hamamlar, cami ya da kilise de olabilecek gerçek anıtlardır çoğunlukla; Bizans mimarisi üslubunda yapılmışlardır ve belki de eski Yunan hamamları örnek olarak alınmıştır. Dairesel tonozun dayandığı sütunlar arasında ufak mermer kabineler görülür ve soğuk suyla el yüz yıkamak için yapılmış zarif çeşmeler burada yer alır. Zaman zaman bir köşeye çekilebilir ya da bizim kamu banyolarındaki hastalıklı görünüşlü toplulukla hiçbir benzerliği olmayan ve genellikle, eski çağ usulü uzun bir keten kumaşla örtünmüş sağlıklı ve güzel görünümlü erkeklerden oluşan kalabalığa katılabilirsiniz. Tonozdan süzülen

beyaz ışınlar altında süt rengi sis içinde şekiller hayal meyal belirir ve mutlu gölgelerle dolu bir cenette olduğunu sanır insan. Ama yandaki salonlarda Araf beklemektedir sizi. Hamama girenin çeşitli şekillerde haşlandığı kaynar su havuzları oradadır; ellerine kıldan yapılmış eldivenler geçirmiş olan ve derinizden kalınlığı sizi hayrete düşüren molekül tomarları çıkaran, temizlene temizlene yıpranıp gideceğinizden korkuya kapılmanıza yol açan o korkunç tellâklar yine orada atılacaktır üzerinize. Ama bu uygulamadan kaçınabilir ve hamamın büyük salonunda nemli havada keyif çatmakla yetinebilirsiniz. Hamamdaki yapay sıcak, öteki sıcağın yorgunluğunu şaşılacak bir etki göstererek gidermekte ve Phta'nın[119] dünyasal ateşi, göksel Horus'un[120] kavurucu sıcaklarıyla savaşmaktadır. Masajın verdiği hazdan ve hamamların girişine hâkim olan parmaklıklı yüksek galeriye konmuş yataklardaki tatlı dinlenmeden de söz etmem gerekir mi? Kahveler, şerbetler ve nargileler, Levant halklarının çok sevdiği o öğle üstü uykusuna ara verdirir orada ya da yeniden dalıp gitmenize yol açar.

Ne var ki, güney rüzgârı, *hamsin* döneminde sürekli olarak esmez, bazen haftalar boyunca esintisini keser ve biraz soluklanmamıza izin verir adeta. İşte o zaman kent canlanır, kalabalıklar meydanlara ve bahçelere yayılır; Çubrah caddesi gezintiye çıkmış insanlarla dolar; örtünmüş Müslüman kadınlar, çeşmelerin kenarındaki küçük köşklere ve gölgeli mezarlara gelip otururlar; orada, neşeli çocuklarla çevrili olarak ve hatta kimi zaman yemeklerini de getirterek hayallere dalarlar. Doğu kadınları, ancak iki durumda haremin yalnızlığının dışına çıkabilirler; bunların birincisi, gözyaşı dökecekleri sevgili bir varlığın her zaman bulunduğu mezarlıklara gitmeleri; ikincisi, âdetlerin zoruyla kocalarının haftada en az bir kere gitmelerine izin verdikleri mahale hamamlarında yıkanmalarıdır.

Bilmediğim bu ayrıntı, kimi sıkıntıların kaynağı oldu benim için; beni örnek alacak bir Avrupalıyı bunlara dikkat etmesi konusunda uyarmam gerek. Cavalı köleyi pazardan getirir getirmez, daha önce aklıma gelmemiş birçok düşüceye kapıldım. Onu, Abdülkerim'in karıları arasında bir gün daha bırakma korkusu, kararımda acele etmeme yol açmıştı ve ona yönelen ilk bakışım da dayanılmaz bir etki yaratmıştı.

Çok uzak ve eksantrik bir ülkeden gelmiş olan bir kadında büyüleyici bir şey vardır; bilinmedik bir dil konuşmaktadır bu kadın; giysileri ve

alışkanlıkları sadece yabancılıklarıyla hayrete düşürmektedir sizi ve üstelik onların ülkemizdekilerden alışık olduğumuz sıradan küçük kusurları da yoktur. Böylece ben, bir süre, yerel rengin bu büyüleyiciliğine kapılıp gittim; bu köle kadının bebek gibi konuşmalarını dinliyor, rengârenk giysilerini ortaya sermesini seyrediyordum; bir kafese konmuş göz kamaştırıcı bir kuştu ve ben de onun sahibiydim sanki. Ama bu izlenimim, her zaman sürüp gidilebilir miydi?

Tüccar beni köle kadının nitelikleri konusunda aldattıysa ve eğer bu kadının büyük bir kusuru varsa anlaşmayı sekiz gün içinde bozabileceğim söylenmişti bana. Aldatılmış olsa bile bir Avrupalının böyle yakışıksız bir olanaktan faydalanmasının söz konusu olmayacağını düşünüyordum. Ama, bu zavallı kadının, kırmızı alın bağının altında tam saçlarının başladığı yerde iri bir para kadar bir yanık olduğunu üzülerek gördüm. Göğsünde de şekli aynı olan bir yanık ve her iki yanıkta da, güneşe benzer bir dövme vardı. Çenesine de dövmeler yapılmış ve sol burun deliği bir halka takılsın diye delinmişti. Saçları, önden, şakaklardan başlayarak ve alın çevresinde kırpılmıştı; yanık olan yerin dışında, âdet olduğu üzre, siyah bir hatla uzatılmış ve birleştirilmiş kaşlarına kadar iniyordu. Kollarının ve ayaklarının turuncu rengini almasının nedeninin kına olduğunu ve birkaç gün sonra bu renkten hiç bir iz kalmayacağını biliyordum.

Ne yapmalıyım ben şimdi? Sarı ırktan bir kadını Avrupalılar gibi giydirmek dünyanın en gülünç şeyi olurdu kuşkusuz. Sadece işaretler yaparak, alnının üzerinde kesilmiş saçlarını yeniden uzatması gerektiğini anlatmakla yetiniyordum ve bu, onu çok şaşırtmış gibi görünüyordu. Alındaki ve göğüsteki yanık izine gelince, Mısır'da benzeri görülmediğine göre kendi ülkesinin bir uygulamasının sonucu olması gereken bu izi de, bir mücevher ya da başka bir takıyla kapatmak olanaklıydı. Demek ki, bütün bu incelemeler yapıldıktan sonra, şikayet edilecek fazla bir şey kalmıyordu geriye.

III. EV İŞLERİ

Yeni satın aldığı bir şeyde kusur olmasından endişelenen bir mal sahibi gibi saçlarını incelediğim sırada bu zavallı çocuk uykuya dalmıştı. O sırada İbrahim'in dışarda *Ya sidi!* (Hey, efendi!) diye bağırdığını duydum ve söylediği başka kelimelerden de birisinin ziyaretime geldiğini anladım.

Odadan çıktım ve sofada benimle konuşmaya gelen Yahudi Yusuf'la karşılaştım. Odaya girmesini istemediğimi anlamıştı. Tütün içerek dolaşmaya başladık.

"Size bir köle satın aldırdıklarını öğrendim ve çok canım sıkıldı", dedi.

"Neden?

— Çünkü sizi aldatmışlar ya da feci şekilde dolandırmışlardır; tercümanlar her zaman köle tüccarlarıyla anlaşırlar.

— Evet, olabilir bu.

— Abdullah en azından bir kese almıştır kendisi için.

— Ne yapayım yani?

— Daha bitmedi. Buradan ayrılmak istediğinizde bu kadın yüzünden canınız sıkılacak ve tercüman, pek az para verip onu sizden satın almayı önerecektir size. Her zaman böyle yapar zaten. Çok daha basit ve ucuz bir Kıpti evliliğinden sizi vazgeçirmesinin nedeni bu.

— Ama her zaman dini bir kutsama töreni de isteyen bu tür evliliklerden tedirginlik duyduğumu biliyorsunuz.

— Bunu bana niye söylemediniz? Sizin hesabınıza istediğiniz kadar evlenebileceğiniz bir Arap hizmetkâr bulurdum!"

Bu önerinin acayipliği kahkahalarla güldürdü beni; ama Kahire'de yaşayınca, hiçbir şeye şaşırmamayı çabucak öğreniyor insan. Yusuf'un açıkladığı ayrıntılar, böyle bir anlaşma yapmak isteyen yoksul insanların var olduğunu öğretti bana. Doğuluların, bir kadın alıp sonra onu istedikleri zaman boşama konusunda sahip oldukları kolaylıklar, böyle bir düzeni olanaklı kılıyordu ve ancak kadın şikayet ettiği zaman bu işin iç yüzü ortaya çıkabilirdi; ama hiç kuşkusuz paşanın, buradaki genel âdetlere karşı sert davranması karşısında başvurulmuş bir çareydi bu. Yalnız ya da ailesiyle yaşamayan her kadının, yasal olarak tanınmış bir kocası olması gerekiyordu; sekiz gün sonra boşanacak da olsa durum böyleydi; köle olup da bir efendisi varsa, bu durum geçerli değildi.

Böyle bir âdetin bana ne kadar ters geldiğini belirtiyordum Yusuf'a.

“Evet, ama ne önemi var yani, dedi. Bu Araplarla...

— Hıristiyanlarla da diyebilirdiniz.

— Bu zaten İngilizlerin yaygınlaştırdığı bir uygulama. Bilirsiniz, çok parası vardır onların!

— Peki, pahalıya mı mal oluyor bu?

— Bir zamanlar pahalıydı, ama işin içine rekabet girince herkesin parasının yeteceği bir iş haline geldi.”

İşte, burada girişilen ahlaki reformların verdiği sonuç da bu. Çok daha az olduğu kesin bir kötülüğün önüne geçmek için bütün bir halk uygunsuz davranışlara sürükleniyor. On yıl önce, Hindistan’daki gibi Kahire’de de bayaderler ve antikçağdaki gibi kibar fahişeler vardı. Ulema, şikayetçi oldu bu durumdan, ama uzun süre başarı elde edemedi; çünkü, çoğu kent dışında Matare’de bulunan ve lonca olarak örgütlenmiş olan bu kadınlardan, hükümet önemli bir vergi alıyordu. Ama sonunda, Kahire’nin koyu dindarları bu vergiyi ödeyeceklerini söylediler; o zaman bütün bu kadınlar, Yukarı-Mısır’daki Esne’ye sürgün edildi. Günümüzde, bu kadim Teb kenti, Nil’de yolculuk eden yabancılar için bir çeşit Capua gibidir. Orada, ihtişamlı bir hayat yaşayan ve özellikle İngiltere zararına zenginleşmiş Lais ve Aspasyalar vardır. Saraylara, kölelere sahiptir onlar ve bir şan göstergesi olarak bedenin üstüne taşlar yığmak bugün hâlâ moda olsaydı, ünlü Rodopis[121] gibi kendilerine piramitler yaptırabilirlerdi; ama onlar taş yerine elmaslar yeğlerler.

Yahudi Yusuf’un benim bildiklerimi bir maksadı olmaksızın didiklemediğini anlıyordum; bu konudaki kararsızlığım, köle pazarlarına gideceğim konusunda ona bilgi vermekten alıkoymuştu beni. Bir yabancı, Doğu’da, her zaman, saf bir âşık ya da Molière komedilerindeki aile çocuğu gibidir. Mascarille ile Sbrigani[122] arasında bir rol oynamak gerekir. Kestirip atmak için, köle kadın uğruna yaptığım ödeme yüzünden hemen hiç param kalmadığını söyleyerek yakındım. “Ne fena!” diye haykırdı Yahudi. “Birkaç gün içinde, paranızın on katını kazanmanızı sağlayacak harika bir işe sizi yara yarıya ortak etmek istiyordum. Biz, birkaç arkadaş olarak Kahire civarındaki dut ağaçlarının bütün yapraklarını satın alacağız ve daha sonra onları ipekböceği yetiştiricilerine istediğimiz fiyata

perakende olarak satacağız. Ama biraz peşin para lazım; bu ülkede en az bulunan şey de budur: Yüzde yirmi dört faiz isterler yasal olarak. Yine de, bazı spekülasyonlarla para çoğaltılabilir... Neyse, bırakalım bunları. Ama size bir öğüt vereceğim: Arapça bilmiyorsunuz; kölenizle konuşmak için tercümanı araya sokmayın; siz şüpheye bile kapılmadan, kötü fikirler sokar onun kafasına ve o da bir gün kaçıp gider; çok görülmüştür bu."

Bu sözler üzerine derin düşüncelere daldım.

Bir koca için karısını muhafaza etmek zorsa, köle sahibi bir efendi için ne olacak ki! Arnolphe'un ya da George Dandin'in durumu bu işte. Ne yapmalı? Bir haremağası ya da bir dadı kesin bir çözüm değil bir yabancı için; bir köleye, Fransız kadınlarının bağımsızlığını hemen vermek, kadınların, bilindiği gibi, bayağı bir baştan çıkarma karşısında bile direnme ilkesi diye bir şey bilmedikleri bir ülkede, çok saçma olacaktı kuşkusuz. Peki, evden yalnız başıma nasıl çıkacaktım? Ya peki bir kadının erkeğin koluna girmiş olarak hiçbir zaman görünmediği bir ülkede onunla birlikte nasıl dışarı çıkacaktım? Bütün bunları daha önceden düşünmediğim anlaşılıyordu, değil mi?

Yahudi aracılığıyla, Mustafa'ya yemeğimi hazırlamasını söyledim; köle kadını, Domergue otelindeki yemek masasına götüremezdim kuşkusuz. Tercümana gelince, Süveyş arabasının gelişini beklemek için gitmişti o; birkaç İngiliz'i zaman zaman kentte dolaştıramayacak kadar meşgul etmiyordum onu. Geri döndüğünde, ondan ancak birkaç gün yararlanmak istediğimi, çevremde bu kadar çok insan tutmayacağımı ve bir kölem olduğu için, onunla birkaç kelime konuşmayı hemen öğreneceğimi, bunun da bana yeteceğini söyledim. Ama kendisinin her zamankinden daha gerekli olduğunu düşündüğü için, bu açıklamalarıma biraz şaşırdı. Ne var ki, sonunda durumu kabul etti ve ihtayacım olduğunda, kendisini Waghorn otelinde bulabileceğimi söyledi bana.

En azından köleyle tanışabilmek için bana tercümanlık yapmayı bekliyordu kuşkusuz; ama kıskançlık Doğu'da rahatlıkla anlaşılabilen bir şeydir ve kadınlarla ilgili her şeyde çekingen davranmak doğaldır; dolayısıyla bu konuda hiçbir şey söylemedi.

Köleyi uyur halde bıraktığım odaya girdim yeniden. Uyanmıştı ve pencerenin kenarında oturarak *muşarabi*'nin yatay kafesleri arasında

sokağın sağına soluna bakıyordu. İki ev ötede, Tanzimat üniformaları giymiş genç adamlar vardı. Bunlar, önemli bir kimsenin adamları olmalıydılar ve kapının önünde kayıtsızca tütün içip duruyorlardı. O tarafta bir tehlikenin söz konusu olduğunu kavradım hemen. Sokaktaki askerlere bakmanın doğru olmadığını köleye anlatacak bir kelime arayıp duruyordum kafamın içinde. Ama, dünyanın en yumuşak halkının düşünce tarzını çok iyi belirten, ne var ki bu duruma hiç de uymayan o iyimser sözden, yani "çok iyi, tamam" anlamına gelen *tayyip*'ten başka şey gelmiyordu aklıma.

Ah kadınlar! Sizinle her şey değişikliğe uğruyor. Ne kadar memnun ve mutluydum ben. Her durumda *tayyip* diyordum ve bütün Mısır gülümsüyordu bana. Ama şimdi, belki de iyi yürekli halkların dilinde yer almayan kelimeler bulmam gerekiyordu. Ama bazı yerlilerin olumsuz bir kelime kullandıklarını ve hareketler yaptıklarını da şaşırarak görmüştüm. Pek rastlanmasa da, bir şeyden hoşlanmadıkları zaman, ellerini baştan savma bir hareketle alınlarına kadar kaldırarak "*Lah*!" diyorlardı. Ama sert bir havayla ve böyle bir el hareketi yaparak nasıl "*Lah*!" diyecektim ben? Ne var ki elimden başka şey gelmediği için söyledim bunu ve köleyi divana oturttum. Orada oturmasının pencerede bulunmaktan daha uygun olduğunu belirten bir hareket de yaptım. Ardından birazdan yemek yiyeceğimizi anlattım ona.

Şimdiki sorun, aşçı karşısında yüzünü açmasına izin verip vermeyeceğimi bilmekti; açması, âdetlere aykırı gibi geliyordu bana. Şu ana kadar kimse görmeye gelmemişti onu. Abdülkerim bana kadınlarını gösterdiği zaman, bizim tercüman benimle birlikte yukarı bile çıkmamıştı. Ülke erkeklerinden farklı davranırsam, kendimi küçümsetmiş olacağım apaçıktı.

Yemek hazırlandığında Mustafa dışardan "*Sidi!*" diye bağırdı. Odadan çıktım. Mustafa, içinde tavuk etli pirinç bulunan bir güveç gösterdi bana.

"*Bono*! *bono*!" diye cevap verdim ona ve köleye, peçesini yeniden takmasını anlatmak için tekrar odaya girdim; o da isteğimi yerine getirdi.

Mustafa masayı kurdu, üzerine yeşil bir örtü örttü ve bir tabağa tepeleme pilav koyduktan sonra, küçük tabaklarda birçok yeşillik ve özellikle, sirkeli kulka (kökleri yenebilir bir tür yılan yastığı), hardallı bir sos içinde yüzen iri soğan dilimleri de getirdi. Bu garip karışım pek fena görünmüyordu doğrusu. Ardından Mustafa terbiyeli bir şekilde yanımızdan ayrıldı.

IV. İLK ARAPÇA DERSİ

Köleye, bir iskemle çekip oturmasını işaret ettim (birkaç iskemle satın almak gibi bir münasebetsizlik yapmıştım); ama köle, başını salladı ve masa çok alçak olduğu için bu isteğimin gülünç olduğunu anladım hemen. Bunun üzerine yere minderler koydum ve yerimi aldıktan sonra öteki tarafta oturmaya davet ettim onu; ama bir türlü ikna olmuyordu. Başını yana çeviriyor ve elini ağzına koyuyordu. "Çocuğum", dedim, "açlıktan ölmek mi istiyorsunuz?"

Gülünç bir pandomim yapmaktansa, anlaşılmayacağını bile bile konuşmanın daha iyi olacağını hissediyordum. Söylediklerimi anlamadığını belirttiğini sandığım birkaç kelimeyle cevap verdi bana. Ben de bunlara "*tayyip*" diye cevap verdim. Bir diyalog her zaman böyle başlardı zaten.

Lord Byron, deneyimlerinin sonucu olarak, bir dili öğrenmenin en iyi yolunun, bir kadınla belli bir süre birlikte yaşamak olduğunun söylüyordu.[123] Ama, buna bir dille ilgili temel bilgiler veren birkaç kitabı da eklemek gerekir; yoksa sadece adlar öğrenilir, fiiller eksik kalır; üstelik, kelimeleri yazmadan akılda tutmak da zordur ve Arapça bizim harflerle yazılmıyor ya da bizim harfler telaffuz konusunda yetersiz bir bilgi veriyor ancak. Arap yazısını öğrenmeye gelince bu, kelime sonundaki sesli harflerin yer almaması dolayısıyla[124] öyle çetrefil bir iştir ki, ünlü bilgin Volney'in karma bir alfabe icat etme yoluna başvurmasına neden olmuştur; ama ne yazık ki, öteki bilginler bu alfabenin kullanılmasını desteklememişlerdir. Bilim, zorlukları sever ve çalışıp öğrenmeyi ayağa düşürmek istemez; zaten insan kendi kendine öğrenebilse, hocaların hali ne olurdu?

Öyleyse, Cava'da doğmuş olan bu genç kadın, belki de Hindu dinine bağlıdır; sadece, meyvelerle ve yeşilliklerle beslenmektedir, diye düşündüm. Bir saygı işareti yaparak soru sorar gibi Brahma adını telaffuz ettim; ama, anlamış gibi görünmedi. Yılmadan, Hindu kozmogonisine ilişkin bildiğim bütün adları sayıp durdum; ama sanki, Fransızca konuşuyordum. Tercümanımı gönderdiğim için pişmanlık duymaya başlamıştım; kendisine yiyecek olarak ne vermem gerektiğini söylemeden bana bu yaldızlı güzel kuşu satan köle tüccarına kızıyordum.

Frenk mahallesinde yapılan en iyi ekmeği uzattım sadece ona, ama hüzünlü bir şekilde “*Mafiş*!”, dedi. Bu kelimenin anlamını bilmiyordum, ama söylenişi çok hüzünlendirdi beni. Birkaç yıl önce Champs-Elysée’de bir gazinoda gördüğüm bayaderler, o zavallı Hintli dansöz kızlar aklıma geldi. Yepyeni kaplarda kendilerinin hazırladığı besinleri yiyorlardı ancak. Bu hatıra içimi rahatlattı biraz ve bu konuyu aydınlığa kavuşturmak için, yemeğimi yedikten sonra, köle kadınla birlikte dışarı çıkmaya karar verdim.

Tercümanım hakkında Yahudi’nin içime saldığı güvensizlik duygusu, ondan da sakınmam gerektiği konusunda ikinci bir etki yapmıştı üzerimde; beni bu tatsız duruma sürükleyen de buydu işte. Demek ki, köle kızla biraz olsun anlaşabilmek için güvenilir bir tercüman bulmam gerekliydi. Bir an, saygı duyulacak bir yaşta olan bizim Memlûk M. Jean geldi aklıma; ama bu kadını, bir meyhaneye nasıl götürebilirdim? Öte yandan, M. Jean’la görüşmeye gitmek için, kadını aşçı ve *barbarin*’le evde yalnız bırakamazdım. Bu iki hizmetkârı dışarı göndersem bile, tahta bir kilitle kapatılan bir evde bir köle kadını yalnız bırakmak doğru olur muydu?

O sırada, bir sokakta küçük bir çan sesi yankılandı; kafesin ardından, Frenk mahallesinden gelen mavi giysili bir keçi çobanı gördüm; önündeki keçileri dehliyordu. Onun köleye gösterdiğimde, gülümseyerek “*Ayus*!” dedi ve ben bu kelimeyi evet olarak anladım.

On beş yaşlarında bir delikanlı olan güneş yanığı, çok iri gözlü, iri burunlu ve sfenks başlarındaki gibi kalın dudaklı bu halis Mısırlı tipi keçi çobanını çağırdım. Hayvanlarıyla birlikte avluya girdi ve kullanmadan önce köle kadına gösterdiğim yepyeni bir fayans kaba hayvanlardan birinin sütünü sağmaya koyuldu. Bizim köle, *ayua* diye tekrarladı ve peçeli olarak çobanın ne yaptığına yukarı bölümden baktı.

Bütün bunlar, saf ve temiz bir sevgi gibi yalındı ve köle kadının çobana şu iki kelimeyi söylemesi bana çok doğal geldi: “*Tale bukra*”. Ve bunun, ertesi gün de çobanın gelmesini istediğini belirttiğini anladım. Kap dolunca, bana vahşice bakan çoban, yüksek sesle: “*At fuluz*!” dedi. Bunun “para ver” anlamına geldiğini öğrenecek kadar çok eşekçi görmüştüm ben. Parasını ödeyince, Mısırlıların dillerinden düşürmedikleri bir başka kelimeyi yüksek sesle söyledi yine: “*Bahşiş!*” Ben de, köle kadın gibi, “*Tale bukra*”, dedim. Çoban memnun bir şekilde uzaklaştı. Yabancı diller, yavaş yavaş böyle öğreniliyor işte.

Bizim köle, sütü içine ekmek banmadan içmekten hoşlandı. Ama, bu hafif yiyecek, içimi rahat ettirmedi; onun, belki de Kahire'de bulunamayacak olan bir tür yağlı sebzeyle beslenen Cava ırkından olduğunu düşünüp tedirginlik duydum. Daha sonra, gidip eşek getirmesini istedim hizmetkârdan ve üstlüğünü (*milayeh*) giymesi için bir işaret yaptım ona. Bu damalı pamuklu giysiye küçümseyerek baktı. Oysa, Kahire'de çok yaygın olarak kullanılan bir giysiydi bu. Bana dönüp, "*An aus habbarah*[125]" dedi.

Ne kadar çok şey öğreniyor insan! Pamuklu bir giysi yerine, sıradan burjuva kadınlarının değil, büyük hanımefendilerin giydiği ipek bir kıyafet istediğini anladım. Ve, Mısırlılar gibi elimle bir hareket yapıp başımı sallayarak: "*Lah! lah!*" dedim ona.

V. SEVİMLİ TERCÜMAN

Habbarah satın almaya gitmek de, küçük bir gezinti yapmak da gelmiyordu içimden; Fransız kitaplığına abone olarak zarif Madam Bonhomme'un genç tutsağımla bir ilk anlaşma için bana tercümanlık yapmasını sağlayabileceğim düşüncesi gelmişti aklıma. Henüz Madam Bonhomme'u, *Teatro del Cairo*'da mevsimi açmış olan amatör oyuncuların temsilinde görmüştüm sadece; ama oynadığı vodvil dolayısıyla, yüksek nitelikli ve iyi bir insan olarak görünmüştü gözüme. Tiyatronun, bilmediğiniz bir insanı çok iyi tanıdığınız yönünde hayale kapılmanızı sağlamak gibi bir özelliği vardır. Aktrislerin büyük tutkular duyulmasına neden olmaları bundan ötürüdür; oysa, uzaktan uzağa görülen kadınlara, genel olarak pek âşık olmaz insan.

Aktrislerin, her bir kimsenin kendi hayalgücünce yorumladığı ve gerçekleştirdiği bir ideali herkese sunma ayrıcalığı varsa, güzel ve isterseniz erdemli diyelim, bir tüccar kadının, böylesine sevimli ve deyim yerindeyse kaynaştırıcı, bir yabancıya yararlı ve tatlı ilişkiler sağlayacak bir işlevi yerine getirmeyeceğini düşünmek doğru olur muydu?

Kimsenin tanımadığı ve endişeli Yorick'in[126], Paris hayatının hayhuyu içinde kaybolmuşken, sevimli ve hoşgörülü bir eldivenci kadın tarafından iyi kabul gördüğünde ne kadar sevindiği bilinen bir şey; öyleyse, öyle bir karşılama, bir Doğu kentinde, çok daha yararlı olacaktır kuşkusuz!

Madam Bonhomme, düşünülebilecek en büyük zarafet ve sabırla köle kadınla aramda tercümanlık yapmayı kabul etti. Okuma salonunda büyük bir kalabalık olduğu için bizi, kitaplığın yanındaki kozmetik ve giyim eşyası satılan bir dükkâna aldı. Frenk mahallesinde bir tüccar her şeyden satar. Hayretler içinde kalmış olan bizim köle, kendinden geçmiş olarak Avrupa lüksünün ürünlerini incelerken, ben de, durumunu açıklıyordum Madam Bonhomme'a. Zaten onun da, zaman zaman Arapça emirler verdiğini duyduğum bir zenci kadın kölesi vardı.

Hikâyem ilgilendiriyordu Madamı; efendisi olmamdan memnunluk duyup duymadığını köleye sormasını rica ettim kendisinden. Köle "*Ayua*!" diye cevap verdi. Bu olumlu cevabından sonra, bir Avrupalı kadın gibi giyinmekten çok memnun olacağını söyledi. Bu istek karşısında gülümseyen Madam Bonhomme, şeritli bir tül başlığı seçip kölenin başına yerleştirdi. Doğrusu, bunun bizim köleye pek yakışmadığını söylemeliyim; bembeyaz başlık ona hastalıklı bir hava veriyordu. "Çocuğum, sen nasılsan öyle kalmalısın, dedi Madam. Kendi fesin daha çok yakışıyor sana." Ama köle, başlığı üzüntüyle bir yana bırakınca, Madam, Yunan kadınlarının giydiği yaldız fistolu bir *taktikos* getirdi; bu, ötekinden daha iyiydi. Madamın ille de bir şey satmak istediğini seziyordum; kaldı ki başlık çok ince ve zarif bir şekilde işlenmesine rağmen fiyatı makuldü.

Madam Bonhomme'un iyi niyetinden emin olarak, zavallı kıza maceralarını anlattırmasını istedim ondan. Terence'li Adrienne'den Matmazel Ayşe'ye[127] kadar bütün köle hikâyelerine benziyordu onun hikâyesi de. Ama dinlediklerimin hepsinin doğru olduğunu da sanmıyordum... Bizim köle, soylu bir ailedendi, küçücükken deniz kıyısında kaçırılmıştı ve bu ayrıntı bugün Akdeniz'de gerçekleşebilir bir şey gibi görünmüyordu; ama Güney denizlerinde bir olasılık olarak kabul edilebilirdi... Zaten nereden gelmiş olabilirdi ki? Malezya kökenli olduğundan şüphe edilemezdi; çünkü Osmanlı İmparatorluğu uyrukları, hiçbir şekilde köle olarak satılamazdı. Zenci ve beyaz olmayan, köle edilmiş olanlar, ancak, Habeşistan ya da Hint takımadaları kökenli olabilirdi.

Bizim köle, Mekke yöresinden çok yaşlı bir şeyhe satılmıştı. Ve bu şeyh ölünce, kervan tüccarları onu getirmişler ve Kahire'de satışa çıkarmışlardı.

Bu, çok doğal bir şeydi ve ben, kölemin, daha önce, saygıdeğer ama yaşı dolayısıyla elden ayaktan düşmüş şeyhten başka bir sahibinin olmamasına inandığım için mutluluk duyuyordum. “On sekiz yaşında, ama çok sağlam yapılı”, dedi Madam Bonhomme. “Burada nadiren görülen bir ırktan olmasaydı, çok daha fazla para verecektiniz onun için. Müslümanlar, alışkanlıklarına bağlı kimselerdir; Habeşleri ya da zencileri seçerler. Kervan tüccarlarının, bu kızdan kurtulmadan, onu kentten kente dolaştırdıklarından emin olabilirsiniz.

— Öyleyse, kader onunla karşılaşmamı istemiş, dedim. Onun iyi ya da kötü talihini belirlemek bana verilmiş.”

Doğu’daki kader anlayışına ilişkin bu görüşüm köleye aktarıldı ve o, memnun olduğunu belirtti.

Sabahleyin niçin bir şey yemediğini, yoksa Hindu dininden mi olduğunu sordurttum. “Hayır, Müslüman o, dedi Madam Bonhomme. Bugün yemek yememesinin nedeni, gün batana kadar oruç tutmanın gerekli olması.”

Doğrusu, her zaman zaaf duyduğum Brahma dininden olmamasına esef ettim; dile gelince, en saf Arapçayla konuşuyordu bizim köle ve ana dilinde sadece, birkaç şarkıyı ya da *pantum*’u[128] hatırlayabiliyordu. Ben de bunları bir gün ona tekrarlatma kararı aldım.

“Peki şimdi onunla nasıl konuşup anlaşacaksınız?” dedi Madam Bonhomme.

“Efendim, her şeyden memnun olunduğunu belirtecek bir kelime öğrenmiş bulunuyorum”, dedim. “Şimdi, bana bunun tam tersini ifade eden bir kelime söyleyin sadece. Zekâmla cehaletimi kapatabilirim ve bu arada dil konusunda da çalışırım.

— Yoksa size itiraz etti ve bazı şeyleri kabul etmedi mi? dedi Madam.

— Tecrübeliyim ben ve her şeyi önceden düşünmeliyim.

— Vah vah! dedi Madam Bonhomme, alçak bir sesle. Öğrenmek istediğiniz kelime, her tür itiraz ve olumsuzlamayı dile getiren korkunç bir kelimedir: ‘*Mafiş*!’ ”

O zaman, bizim köle kadının, bu kelimeyi bana daha önce söylemiş olduğunu hatırladım.

VI. RODDAH ADASI

Başkonsolos, Kahire civarında bir gezinti yapmaya davet etmişti beni. Gözardı edilecek bir teklif değildi bu; konsolosların, her yere rahatça gidebilme gibi sayısız ayrıcalıkları ve kolaylıkları vardı. Ayrıca, bu gezide, Levant'ta çok nadir olan bir Avrupa arabasından yararlanmak gibi bir avantaja da sahiptim. Kahire'de bir araba, kentte dolaşmak için böyle bir şeyden yararlanamayacağınız için gerçek bir lükstü; sadece hükümdarlar ve temsilcileri, eğer sokakların darlığı ve eğri büğrülüğü elverseydi, insanları ve köpekleri ezme hakkına sahip olacaklardı. Ama paşanın kendisi bile arabalarını kapıların önünde tutmak zorundaydı ve ancak çeşitli kır evlerine bu arabalarıyla gidebilirdi. O yüzden de bir elinde kırbacını, öteki elinde kiraz ağacından yapılmış uzun çubuğunu tutan sarıklı bir arabacının yönettiği, Paris ya da Londra'nın son modasına uygun bir kupa arabasını ya da dört tekerlekli üstü açık bir arabayı görmek kadar tuhaf bir şey yoktu doğrusu.

İşte bir gün, gümüş topuzlu koskoca bastonuyla kapıya güçlü darbeler indiren bir konsolosluk yeniçerisi geldi bizim eve. Bu olay, mahallede itibarımı artırmıştı kuşkusuz. Yeniçeri, kararlaştırılmış gezinti için konsoloslukta beni beklediklerini söyledi. Ertesi gün güneş doğarken yola çıkacaktık; ama konsolos, ilk davetinden bu yana, benim bekâr evinin bir aile ocağına dönüştüğünü bilmiyordu ve ben, sevimli kadın arkadaşımı kendi yokluğumda bütün bir gün evde nasıl olup da yalnız bırakacağımı kara kara düşünüyordum. Onu benimle birlikte götürmem yakışık almazdı; aşçı ve hizmetkârla evde yalnız bırakmak da basbayağı akılsızlık etmekten başka şey değildi. Çok canım sıkıldı buna. Sonunda ya birkaç hadım satın almam ya da birine güvenmem gerektiğini düşündüm. Bizim köle kadını bir eşeğe bindirdim ve çok geçmeden M. Jean'ın dükkânının önüne ulaştık. Bizim eski Memlûk'a, köle kadını bir günlüğüne emanet edebileceğim namuslu bir aile tanıyıp tanımadığını sordum. Yardımsever bir insan olan M. Jean, Fransız ordusunda yıllarca hizmet etmiş ve her bakımdan güvenilecek bir kimse olan yaşlı Kıpti Mansur'u salık verdi bana.

M. Jean gibi Mansur da Memlûktu, ama Fransız ordusunun Memlûklarındandı.[129] Bana söylediğine göre, bu Memlûklar, Mısır seferinin geri çekilmesi sırasında bizim askerlerin peşinden gitmiş olan Kıptilerden oluşuyordu.[130] Zavallı Mansur, birçok arkadaşıyla birlikte, Marsilya'da, Burbonların dönüşünde imparatorun tarafını tuttukları için, ayak takımı tarafından denize atılmıştı; ama babayiğit ve gerçek bir Nil çocuğu olduğu için, yüzerek kurtulmayı ve kıyının bir başka yerine ulaşmayı becermişti.

Biraz sonra, yarısı yıkılmış, tavanı çökmüş ve içinde oturanların başına inecek gibi olan, pencere doğramaları yırtılmış bir kabartmalı dantel gibi yer yer boşluklar göz önüne seren bir büyük evde karısıyla birlikte yaşayan bu yiğit adamın yanına gittik. Döküntü mobilyalar ve örtüler süslüyordu bu evi sadece; toz ve güneş, bizim kentlerdeki sefil çatı katlarında yağmurun ve sızan çamurların yaratabileceği bir keder veriyordu insana. Kahire halkının büyük çoğunluğunun, farelerin bile güven duymadıkları için terk etmiş oldukları böyle evlerde oturduğunu düşününce yüreğim daraldı. Köleyi oraya bırakmayı bir an bile düşünmedim ve yaşlı Kıpti ile karısına benim evime gelmelerini rica ettim. Hizmetkârlarımdan herhangi birini gönderip, onları yanıma almak istediğimi söyledim. Her gün, adam başına bir buçuk kuruş yani 40 santim verecektim onlara, bu savurganlık sayılmazdı.

Evimdeki sükûneti böylece sağlayarak ve kurnaz tiranlar gibi, bana karşı düzen kurabilecek olan netameli iki halka karşı güvenilir bir millet çıkararak rahatladım ve konsolosa gitmekte hiçbir sakınca görmedim. Konsolosun arabası, tıka basa erzak dolu olarak kapıda bekliyordu; bize eşlik edecek iki atlı yeniçeri de vardı. Bizimle birlikte, konsolosluk katibinden başka, Doğu giysileri içinde çok oturaklı biri daha vardı. Bize açıklamalar yapması için konsolosun davet ettiği şeyh Ebu-Halid'di bu; çok rahat İtalyanca konuşuyor ve Arap edebiyatında en ince ve en bilgili şairlerden biri olarak tanınıyordu.

"Bu şair, gerçekten de tam anlamıyla geçmişin bir temsilcisidir", dedi konsolos bana. "Tanzimat'tan tiksiniyor, ama yine de onun kadar hoşgörülü bir insan bulmak zor. Deyim yerindeyse, tamamen Mısır'a özgü olan ve Fransız egemenliğine karşı çıkmayan *Voltaire'ciler*[131] diyebileceğim Arap filozofları kuşağındandır."

Şeyh Uba-Halid'e, Kahire'de kendisinden başka çok sayıda şair olup olmadığını sordum. "Heyhat! dedi. Hükümdarın bir güzel beyit için şairin ağzını fındık altınlarıyla doldurttuğu zamanlarda yaşamıyoruz artık. Bugün, sadece işe yaramaz ağızlarız. Sokaklardaki bayağı insanları eğlendirmekten başka neye yarayacak ki şiir?

— Peki, halkın kendisi niçin yüce gönüllü bir hükümdar olmasın? dedim.

— Halk çok yoksul, diye cevap verdi şeyh. Zaten cehaleti de o hale geldi ki, sanatsız ve üslubun inceliğinden yoksun romanlardan hoşlanıyor ancak. Bir kahvenin müdavimlerini, kanlı ve açık saçık hikâyelerle eğlendirmek yetiyor. Ve de sonra, hikâyeci, en ilginç noktada duruyor; belli bir para verilmezse hikâyeye devam etmeyeceğini söylüyor; ama sonucu, her zaman ertesi güne bırakıyor. Bu da, haftalarca sürüyor.

— Ama bizde de böyledir bu, dedim şeyhe.

— Antere'nin ve Ebu-Zeyd'in ünlü şiirlerine gelince, onları da ancak dini bayramlarda ve alışmış oldukları için dinliyorlar. Bu şiirlerin güzelliklerini çoğu anlıyor mu acaba? Çağımızın insanları, okumayı bile yarım yamalak biliyorlar. Bugün, klasik Arapçayı bilenler arasında en bilgili kişilerin iki Fransız olduğuna kim inanır?

— Doktor Perron'dan[132] ve Cedda konsolosu M. Fresnel'den[133] söz etmek istiyor", dedi konsolos bana. Ve sonra, şeyhe dönerek ekledi: "Ama sizin, bütün vakitlerini camilerin kitaplıklarında geçiren beyaz sakallı yüce ulemanız yok mu?

— Hayat boyunca, nargile içerek, daha iyi bir şey yazılmadığını ve içindeki öğretinin her şeyden üstün olduğunu bahane ederek az sayıda aynı kitabı okuyup durmak öğrenmek midir? dedi şeyh. Şanlı geçmişimizi reddedip, her şeyi bizden öğrenmiş olan Frenklerin bilimine yönelmek de bundan pek farklı değil!"

Bulak'ı ve çevresindeki güleçyüzlü villaları sağda bırakıp kentten çıkmıştık; İbrahim'e[134] ait olan koskoca bir ekili alanı geçen, tarlalar arasında uzayan geniş ve gölgeli bir caddede ilerliyorduk arabayla. Bir zamanlar kıraç olan, ama bugün bir bahçeye benzeyen bu ovaya, İbrahim, hurma ağaçları, dut ağaçları ve *Firavun incirleri* diktirtmişti. İmalathane olarak kullanılan büyük binalar, Nil'den biraz uzakta, bu ekili alanların

ortasında yer alıyordu. Bu alanları geçip sağa dönünce, Roddah adasına gitmek için üstünden nehre inilen bir kemerin önünde bulduk kendimizi.

Burada Nil, köşkler ve bahçeler arasından akan küçük bir ırmağa benziyordu. Yoğun kamışlar kıyıyı kaplamıştı ve eski söylentilere göre burası, Firavun'un kızının Musa'nın beşiğini bulduğu yerdi. Güneye dönülünce, sağ tarafta eski Kahire'nin limanı, solda ise, minareler ve kubbeler arasında, adanın ucunu oluşturan *Mekkias*'ın ya da *Nilomètre*'in[135] binaları görülüyordu.

Bu ada, gösterişli bir prens ikametgâhı değildi sadece, İbrahim'in ön ayak olmasıyla Kahire'nin *botanik bahçesi* haline de gelmişti. Bizdekinin tam tersi bir durum söz konusuydu bu bahçede: Avrupa'mızın bitkilerini korumak için, seralar yardımıyla ısıyı yoğunlaştırmak değil, yapay yağmurlar, serinlik ve sis yaratmak gerekiyordu. Ama bütün çabalara rağmen, bizim ağaçlardan ancak cılız ve bodur bir meşe yetiştirilebilmişti, o da palamut bile vermiyordu. İbrahim, Hint bitkileri yetiştirmede daha başarılı olmuştu. Bunlar, Mısır bitkilerinden çok farklıydı ve bu coğrafi enlemde bile üşüyor gibi görünüyorlardı. Demirhindiler ve baobaplar arasında, hayranlık duyarak dolaştık; ince saplı hint cevizi ağaçları, eğrelti otuna benzeyen yapraklarını her yanda dalgalandırıyordu; ama, sayısız garip bitki arasında, bizim kavak ağaçları gibi adeta bir perde oluşturan çok zarif bambuların bulunduğu yol özellikle dikkatimi çekti; küçük bir ırmak, birçok evcil kuş arasında tavusların ve pembe flamankuşlarının parıldadığı çimenlikte kıvrılarak akıyordu. Zaman zaman, gemi direği gibi uzun gövdesi çevresinde yoğun bir yaprak örtüsü yayan bir tür salkım söğütün altında dinleniyorduk; tatlı bir ışığa gömülmüş yeşil bir ipek çadırdaydık sanki.

Bir mucizeyle oraya taşındığımız duygusuna kapıldığımız bu büyülü ufuktan, bu temiz havadan, dünyanın başka bir bölgesine ait bu içe işleyen güzel kokulardan istemeye istemeye ayrıldık; ama adanın kuzeyine doğru yürüyünce, hiç kuşkusuz tropikal bitkiler çeşitliliğini tamamlamak için yaratılmış bambaşka bir doğa ile karşılaşmakta gecikmedik. Devasa demetlere benzeyen çiçekli ağaçların ortasında, sarmaşık kemerlerinin altında saklanmış yollardan geçilerek, tepesinde bir cihannüma bulunan yapay kayalardan yukarı çıkan bir tür labirente ulaşılıyordu. Patikaların kenarlarında, başınızın üzerinde, ayağınızın dibinde, taşlar arasında bitkisel

dünyanın en garip yılanları kıvrılıyor, bükülüyor, dikiliyor ve yüzünü gösteriyordu. Nerdeyse hareket ediyor gibi görünen ve bazıları insan organlarını andırarak Hindistan polip-tanrılarının korkunç yapılarını hatırlatan bitkiler arasında, bu yılan ve hidra yatağına ayak basarken tedirginlik duyuyordu insan.

Kayanın tepesine çıktığımızda, ırmağın öteki kıyısında bulunan Gizeh'in üzerinden, göğün maviliği içinde net bir şekilde kendini gösteren üç pramiti görünce hayranlığa kapıldım. Onları bu kadar iyi görmemiştim hiçbir zaman ve gerçekten de, on iki kilometre kadar uzakta olmalarına rağmen, havanın berraklığı, bütün ayrıntılarını seçmemi olanaklı kılıyordu.[136]

Mısır piramitlerinin piliç fırınları (yapay kuluçka işlevini yerine getiren kerpiç binalar) yanında pek de değeri olmadığını ileri süren Voltaire'in fikrine katılmıyorum; dört bin yılın karşımdan beni seyretmesine de kayıtsız kalmıyordum; ama, o anda beni, Kahire'nin eski hatıraları ve bu konuda Arapların ne düşündüğü bakımından ilgilendiriyordu böyle bir manzara; dolayısıyla, yol arkadaşımız şeyhe, Avrupa biliminin, bu anıtların dört bin yıllık olduğunu ileri sürmesi konusunda ne düşündüğünü hemen sordum.

İhtiyar şeyh, cihannümanın ahşap sedirine kurulup şöyle dedi bize:

"Bazı yazarlar, piramitlerin, *Ademöncesi* kral Gian-ben-Gian tarafından yaptırıldığını söylerler; ama bizde çok yaygın olan bir rivayete inanmak gerekirse, Tufan'dan üç yüzyıl önce, babası Salahok olan Sorid adında bir kral varmış; bir gece, her şeyin yere yıkıldığını, insanların yüzüstü düştüğünü, evlerin de insanlar üzerine yıkıldığını, yıldızların gökyüzünde birbiriyle çarpıştığını ve döküntülerinin yerde tepeler oluşturduğunu görmüş rüyasında. Kral korkuyla uyanmış, sonra güneş tapınağına girmiş, orada yüzünü gözünü uzun zaman yıkayıp ağlamış; ardından rahipleri ve kâhinleri çağırmış. Bunlar arasında en bilgili olanlardan biri rahip Akliman, krala kendisinin de buna benzer bir rüya gördüğünü söylemiş: 'Sizinle birlikte bir dağın tepesinde olduğumu, gökyüzünün başımıza değecek kadar alçaldığını, halkın yardım istemek için size koştuğunu ve sizin gökyüzünün daha da aşağı inmemesi için ellerinize kaldırıp onu itmeye çalıştığınızı, benim de, sizin böyle yaptığınızı görünce, aynı şeyi yapmaya çalıştığımı gördüm rüyamda. Tam o sırada, güneşten gelen bir ses, "ben üç yüz dönüş yaptıktan sonra gökyüzü her zamanki yerine dönecek" dedi bize' demiş krala. Rahip böyle söyledikten sonra, kral Sorid, *yıldızların yüksekliğini ölçtürmüş* ve

onların ne gibi bir felaketi haber verdiklerini araştırmış. Yapılan hesaplara göre, önce bir su tufanı, daha sonra da bir ateş tufanı gerçekleşecekmiş. İşte o zaman kral, yıldızların darbelerine bile dayanacak piramitleri bu köşeli şekiller halinde inşa ettirmiş ve gökyüzünün ateşinin de, tufanın da içine sızamayacağı kadar ince işçilikle yapılmış, demir millerle birbirine tutturulmuş bu koskoca taşları koydurmuş. Gerektiğinde, kral ve yüksek rütbeli bütün görevliler, bilimsel kitaplar ve tasvirlerle, tılsımlarla ve insan ırkının geleceği bakımından saklanması önemli olan her şeyle birlikte bu anıtlara sığınacaklarmış."

Bu rivayeti büyük bir dikkatle dinliyordum ve konsolosa onu Avrupa'da kabul edilen, bu devasa yapıların yalnızca mezar oldukları varsayımından çok daha tatmin edici bulduğumu söyledim.

"Peki, piramitin salonlarına sığınan insanlar nasıl nefes alacaklardı?" dedi konsolos.

"Onlarda, toprağın altında kaybolan kuyular ve kanallar hâlâ görülüyor, diye cevap verdi şeyh. Bunların bazıları Nil sularına bağlanıyordu, bazıları da büyük yeraltı mağaralarıyla bağlantılıydı; sular, dar oluklardan giriyor ve daha uzakta, büyük çağlayanlar oluşturarak, korkunç gürültüler çıkarıp havayı sürekli olarak hareket ettirerek dışarı çıkıyordu."

Bilimsel düşünceyle yetişmiş bir kimse olan konsolos, bu rivayeti kibarca gülümseyerek karşıladı; bu arada, cihannümada istirahat etmemizden yararlanarak, arabasıyla getirttiği bütün erzakı bir masanın üzerine yaydırmıştı ve İbrahim Paşa'nın *bostancısı* da Asya'ya özgü hazları daha da artırmak için, nadir bulunan çiçekler ve meyveler getirmişti bize.

Avrupa'da Afrika'nın düşü kurulduğu gibi, Afrika'da da Hindistan'ın düşü kurulur; ideal, içinde bulunduğumuz ufkun ötesinde parıldar her zaman. Bu arada, iyi yürekli şeyhi durmadan sıkıştırıyor ve atalarının bütün masalsı hikâyelerini anlatmasını istiyordum. Onunla birlikte, kral Sorid'e, Yunanlıların Keops'una, Kefren'ine ve Mykerinus'una inandığımdan daha fazla inanıyordum.

"Peki, Arap sultanlarının döneminde piramitler ilk defa açıldığında içlerinde ne bulundu?" diye sordum şeyhe.[137]

“Kral Sorid’in, her piramitin korunması için yerleştirdiği heykeller ve tılsımlar bulundu”, dedi şeyh. “Doğu piramitini koruyan, altın bir taht üzerinde oturmuş olan, elinde bakıldığı zaman insanı öldüren bir mızrak tutan siyah ve beyaz kabuklu bir idoldü. Bu idole bağlı olan ruh, güzel ve güleçyüzlü bir kadındı; bugün de hâlâ ortaya çıkmakta ve görenlerin aklını başından almakta. Batı piramitini koruyan da, yine elinde bir mızrak, başında çöreklenmiş bir yılan olan kırmızı taştan bir idoldü; onun hizmetkârı olan ruh, başında bir sepet ve elinde bir buhurdan bulunan yaşlı bir Nübyeli kadındı. Üçüncü piramite gelince, onu koruyan da, kaidesi ve kendisi bazalt olan küçük bir idoldü, bakanları kendisine çekiyor ve onları hiçbir zaman bırakmıyordu. Ruh, sakalsız ve çıplak bir genç adam olarak da ortaya çıkıyordu. Sakkarah’ın öteki piramitlerine gelince, onların her birinin de bir hayaleti vardı: Bunların biri, kısa sakallı yağız ve zenci benzeri bir ihtiyar erkekti; öteki, yanında bir zenci çocuk olan zenci bir kadındı ve kendisine bakıldığında, upuzun beyaz dişlerini ve beyaz gözlerini gösteriyordu; bir başkasının, boynuzlu bir aslan başı vardı; bir başkası da, siyahlar giyinmiş bir çoban gibiydi ve elinde bir değnek tutuyordu; nihayet bir başkası, denizden çıkan ve kendini sularda seyre dalan bir keşiş suretinde ortaya çıkıyordu. Öğle saatinde bu hayaletlere rastlamak çok tehlikelidir.

— Demek, bizim gece hayaletlerimiz gibi Doğu’nun da gündüz hayaletleriniz var, dedim.

— Aslında, bu yörelerde öğle üstü herkesin uyuması gerekir, dedi konsolos. Şeyh de, uyku getiren masallar anlatıyor bize.

— Ama bütün bunlar, açıklayamadığımız birçok doğal şeyden daha mı olağandışı, diye itiraz ettim. Yaratılışa, meleklere, Tufan’a inandığımıza ve yıldızların hareket ettiği konusunda şüphemiz de olmadığına göre, bu yıldızlarla bazı ruhların ilişkili olduğunu ve ilk insanların, inançları ve tapınakları aracılığıyla bu ruhlarla bağlantı kurmuş olabileceklerini niçin kabul etmiyoruz?

— Gerçekten de, ilkel büyünün amacı buydu, dedi şeyh. Bu tılsımlar ve tasvirler de gücünü, adanmış oldukları gezegenlerin her birinden ve onların yükselip alçalmalarıyla ilgili olan işaretlerden alıyordu. Rahiplerin prensinin adı Kater’di ve bu ad etkilerin efendisi anlamına geliyordu.

Ondan sonra gelen her rahibin, *Faruis* (Zühal) ve *Ruhauis* (Müşteri) gibi hizmet etmesi gereken bir yıldız vardı.

"Kater her sabah, bir rahibe, 'Hizmet ettiğin yıldız nerede bulunuyor şimdi?' diyordu. Rahip de, 'Falanca işarette, falanca derecede, falanca dakikada' diye cevap veriyordu ve bir hesap yapıldıktan sonra, o gün nasıl davranılması gerektiği yazılıyordu. Dolayısıyla, birinci piramit, prenslere ve ailelerine ayrılmıştı; ikincisine, yıldızların idolleri, göksel cisimlerin mahfazaları, astroloji, tarih ve bilim kitapları konacaktı; rahipler de buraya sığınacaktı. Üçüncüsü ise sadece, kralların ve rahiplerin tabutlarının korunmasına ayrılmıştı ve çok geçmeden bunlar için yeterli olmadığı görülünce, Sakkarah ve Daşur piramitleri de yaptırıldı. Binaların yapımında gözetilen sağlamlığın amacı, o zamanın inançlarına göre, dönemi iyice kestirilmiyen ve yıldızların belli bir dönüşünden sonra ortaya çıkan durumda yeniden canlanacak olan mumyalanmış cesetlerin tahrip edilmesini önlemekti.

— Bunları kabul edecek olursak, bir müze camekânında ya da bir İngiliz'in acayip nesneler koleksiyonunda canlanacak olan mumyaların çok şaşıracağını da kabul etmemiz gerekecek, dedi konsolos.

— Aslında bu mumyalar, kelebeğin henüz içinden çıkmadığı kozalardır, dedim. Bu kozanın bir gün açılmayacağını kim söyleyebilir bize? Ben, zavallı Mısırlıların mumyalarının sargılarından soyulmasını ve teşrih masasına yatırılmasını büyük bir saygısızlık olarak görmüşümdür. Art arda gelmiş sayısız kuşağın bu iç rahatlatıcı ve yenilmez inancı, nasıl olup da aptallık dolu Avrupalı merakını engellemedi? Dünkü ölülere saygı duyuyoruz, ama ölülerin yaşı var mı?

— Bunlar dinsizlerdi, dedi şeyh.

— Heyhat! dedim. O dönemde, Muhammet de İsa da doğmamıştı ki."

Bu konu üzerinde bir süre tartıştık. Bir Müslümanın, Katolik bağnazlığını taklit etmesi şaşırtıyordu beni. İsmail soyundan gelenler, sadece İshak'ın ırkını köleleştirmiş olan antik Mısır'ı niçin lanetleyecekti ki? Ama aslında Müslümanlar, çeşitli halkların mezarlarına ve kutsal anıtlarına genellikle saygı duyarlar, sadece muazzam hazineler bulma umudu bir halifeyi, piramitleri açmaya sürüklemiştir.[138] O dönemin kroniklerine göre kral

salonu denen yerde, bir masanın üzerinde ayakta duran ve elinde mızrak tutan kara taştan bir erkek heykeli, bir de yay tutan beyaz taştan bir kadın heykeli bulunmuştu. Masanın ortasında sıkıca kapatılmış bir kap varmış ve açıldığında, içinin hâlâ taze olan kanla dolu olduğu görülmüş. Ayrıca, gökyakutlarla süslü kırmızı bir altın horoz da varmış ve içeri girildiğinde, çığlıklar atarak kanatlarını çırpmış. Bütün bunlarda, biraz *Binbir Gece Masalları*'nın havası var; ama bu odalarda, tılsımlar ve kabala tasvirleri bulunduğuna inanmaya kim karşı çıkabilir? Kesin olan, çağımız insanlarının, orada, bir öküzün kemiklerinden başka kemik bulmamış olmalarıdır. Kral odasındaki sözümona lahit de hiç kuşkusuz kutsal su için kullanılan bir kaptı. Zaten, Volney'in de belirttiği gibi, beş ayak boyunda bir kadavrayı içine koymak amacıyla bu kadar taşın üst üste koyulduğunu düşünmek çok saçma bir şey değil mi?

VII. KRAL NAİBİNİN HAREMİ[139]

Kısa bir süre sonra gezintimize kaldığımız yerden devam ettik ve kral naibinin karılarının kimi zaman yazın gelip kaldıkları çakıl ve deniz kabuğu bezemeli güzel bir sarayı ziyarete gittik. Türk tarzı, halı desenlerini temsil eden çiçek ekili bölümler çevreliyordu bu ikametgâhı. Hiçbir güçlükle karşılaşmadan içeri girmemize izin verdiler. Kafeslerde kuşlar yoktu, salonlarda da bir kula rastlanmıyordu; sadece, sarkaçlı duvar saatleri, her on beş dakikada bir, Fransız operalarından alınmış kısa ezgileri çalarak zamanı haber veriyordu. Bir haremin düzeni, bütün Müslüman saraylarında aynıdır ve bunlardan bir çoğunu görmüştüm daha önce. Hepsinde, her yanda sedirlerle, mobilya olarak deniz kabuğu kakmalı küçük masalar, ahşap kaplamalar bulunan ve nargileleri, çiçek vazolarını ve kahve fincanlarını koymaya yarayan küçük kubbeler şeklinde yer yer açılmış boşlukların bulunduğu, büyük toplantı salonlarını çevreleyen küçük odalar göze çarpar. Sadece birkaç oda, Avrupai tarzda dekore edilmiştir ve bunlarda da, ancak bir kapıcının gurur duyacağı tapon eşyalar bulunur; ne var ki, ilerleme denen şey için yapılmış fedakârlıklardır bunlar ya da gözde bir kadının kaprislerinin sonucudur ve hiçbiri de gerçekten kullanılmaz.

Ama prenslerin haremlerinde asıl eksik olan şey, genellikle yataklardır.

"Peki, bu kadınlar ve köleleri nerede yatıyor? diye sordum şeyhe.

— Divanlarda.

— Üzerlerine örtecek bir şeyleri yok mu?

— Giysileriyle yatar onlar. Ama, kış için yün ve ipek örtüler vardır.

— Ama burada kocanın yeri nerede, göremiyorum.

— E yani! Koca kendi odasında, kadınları kendi odalarında, köleler (*odalıklar*) de büyük salonun sedirlerinde yatarlar. Sedirler ve yastıklar uyku bakımından yeterince rahat değilse, odanın ortasına şilteler konur ve böyle uyunur.

— Giyimli olarak mı?

— Evet, her zaman. Ama, basit giysilerle, şalvar, bir gömlek, bir fistanla. Yasa, hem erkeklere hem de kadınlara, birbirleri karşısında, boğazlarından daha aşağısı açık olarak görünmeyi yasaklar. Kocanın, eşlerinin yüzünü rahatça görme ayrıcalığı vardır; ama merak yüzünden daha ileri gidecek olursa, gözleri lanetlenir; kesin olarak yazılmıştır bu.

— Bu durumda, kocanın giyinmiş bir sürü kadınla geceyi bir odada geçirmek istememesini anlıyorum, dedim. Kendi odasında uyumayı tercih ediyordur kuşkusuz; ama, kadınlarından iki ya da üçünü odasına götürürse...

— İki ya da üçünü mü, diye bağırdı şeyh kızgınlıkla. Allahım! Böyle davranacak olanların ne pespaye insanlar olacağını aklınız almıyor mu? Dinsiz bile olsa bir tek kadın var mıdır ki, kocasının yanında yatma onurunu, bir başka kadınla paylaşsın? Avrupa'da böyle mi yapıyorlar?

— Avrupa'da mı? Yok canım, asla, diye cevap verdim. Ama, Hıristiyanların bir tek karısı vardır ve onlar da, Müslümanların birçok karısı olduğu için, bu kadınlarla tek bir kadınlaymış gibi yaşarlar diye düşünürler.

— Eğer, Hıristiyanların düşündüğü gibi davranan rezil Müslümanlar varsa, meşru eşleri, hemen boşanmayı isteyeceklerdir ve köle kadınların da onları terk etme hakkı olacaktır, dedi şeyh.

— Bakın, bu halkların âdetleri konusunda Avrupa'nın ne kadar yanlış düşünceleri var hâlâ, dedim konsolosa. Müslümanların hayatı, bizim

gözümüzde, kudretin ve hazzın bir idealidir. Ama görüyorum ki, evlerinde sadece efendi onlar değiller.

— Hemen hepsi, aslında, sadece bir kadınla yaşar, dedi konsolos. Seçkin evlerde yetişmiş kızlar, bunu evlilik için bir şart olarak ileri sürerler. Birkaç kadını gerektiği gibi besleyebilecek, geçindirebilecek, yani her birine ayrı bir kalacak yer, bir hizmetçi, her yıl iki yeni takım giysi ve yaşaması için belli bir aylık verebilecek kadar zengin bir adamın dört taneye kadar kadın alması olanaklıdır, bu doğru; ama yasa, öyle bir adamın, karılarından her biriyle haftanın bir gününü beraber geçirmesini de buyurmuştur; bu da her zaman hoş bir şey değildir. Hakları bakımından aşağı yukarı eşit durumda bulunan bu dört kadının entrikalarının, eğer koca çok zengin ve çok yüksek bir mevkiden biri değilse, onun hayatını zehir edeceklerini de düşünün. Bu çok zengin adamlar için de kadın sayısı sahip olunan at sayısında olduğu gibi bir lükstür; ama genellikle bir meşru eşle yetinmeyi ve güzel köle kadınlar almayı tercih ederler; kaldı ki karıları büyük ailelerin kızlarıysa, bu kölelerle de pek kolay ilişki kuramazlar.

— Zavallı Müslümanlar! dedim yüksek sesle. Ne iftiralar atılıyor onlara! Oysa, sadece birkaç metres sahibi olmak söz konusu; Avrupa’da her zengin adamın da böyle bir olanağı vardır.

— Onların daha büyük olanakları var, dedi konsolos. Avrupa’da, kurumlar bu konuda çok sert davranır, ama alışılmış âdetler bunu çok güzel yenilgiye uğratır. Oysa burada her şeyi düzenleyen din, hem toplumsal düzene hem de ahlaki ve manevi düzene egemendir, yapılması olanaksız bir şeyi buyurmadığı için, dine uygun hareket etmek bir onur meselesidir. Az da olsa istisnalar vardır kuşkusuz, ama nadirdir bunlar ve ancak Tanzimat’tan sonra görülmeye başlanmıştır. Kadınların tuvaletini izlemek için şahane bir hamam inşa ettirdiği duyulunca Konstantinopolis’in sofuları sultan II. Mahmud’a çok kızmışlardı; ama bu pek olası değil ve Avrupalıların bir uydurması kuşkusuz.”

Böyle konuşarak kesilmiş yüksek şimşirlerle iki yanı kapatılmış ve siyahlı beyazlı şekiller oluşturan oval çakıllarla döşenmiş patikalardan geçiyorduk; bembeyaz kadınların, orada burada, ağaçlıklı yollarda dağıldıklarını, mozaik yer döşemesi üzerinde terliklerini sürüdüklerini ve büyük porsuk ağaçlarının parmaklıklarla kemerler oluşturdukları yeşil küçük köşklerde bir

araya geldiklerini ve bunların üzerine, bu yalnızlıktan şikayet eden ruhlar gibi, dişi güvercinlerin konduğunu düşlüyordum...

Üzerinde nicelik kerteleri belirtilmiş ve bir zamanlar Serapis'e adanmış olan bir sütunun derin bir havuza daldırılmış olduğu ve bu sütunun her yıl, su taşkınının düzeyini gösterdiği Nilomètre'in binasını ziyaret ettikten sonra, Kahire'ye döndük. Konsolos, bizi, paşanın aile kabristanına götürmek istiyordu hâlâ. Haremden sonra kabristan görmek hüzünlü bir şeydi doğrusu; ama, aslında, çokkarılılığın eleştirisi de oradaydı. Bu kabristan, ailenin çocuklarına ayrılmıştı sadece ve bir kent mezarlığı gibiydi. Kimi büyük kimi küçük ve çoğu da yeni yapılmış altmıştan fazla mezar vardı orada; üzerlerinde beyaz mermerden taşlar bulunuyordu. Bu mezar taşlarından her birinin tepesinde, Müslüman mezarlarına iç karartıcı bir gerçeklik özelliği veren ve taşlaşmış bir kalabalık arasında yürünüyor duygusu yaratan bir sarık ya da bir kadın başlığı vardı. Mezarların en önemlileri, gösterişli kumaşlarla örtülüydü ve tepelerinde ipek ya da kaşmir sarıklar yer alıyordu: Bu insanın kapıldığı duyguyu daha da iç burkucu hale getiriyordu.

Ama, bütün bu kaybedilmiş çocuklara rağmen, paşanın ailesinin hâlâ çok kalabalık olduğunu düşünüp avunabilir insan. Zaten Mısır'da Müslüman çocukların ölümünün, söz götürmeyecek kadar da eski bir gerçek olduğu söylenebilir. O ünlü Memlûklar, ülkeyi uzun zaman egemenlikleri altında tutmuşlar ve dünyanın en güzel kadınlarını yanlarına getirmişlerdi; ama onlardan geriye bir tek torun bile kalmamıştı.

VIII. HAREMİN ESRARI

Duyduklarım üzerine uzun uzun düşünüyordum.

Haremin tatlı yaşamı, kocanın ya da efendinin mutlak iktidarı, bir tek erkeği mutlu etmek için bir araya gelmiş güzelim kadınlar konusunda kurulmuş hayalleri bir yana bırakmak gerekiyordu: Din ya da âdetler, birçok Avrupalıyı hayranlığa sürüklemiş olan bu ideali, çok ılımlı hale getirmişti. Nitekim bizim önyargılarımıza kapılan ve Doğu hayatını o açıdan anlamış olan herkes, çok kısa bir süre sonra hayal kırıklığına uğramıştır. Bir zamanlar paşanın hizmetine girmiş ve menfaat ya da tatlı bir hayat için İslâmiyeti kabul etmiş olan Frenklerin çoğu, günümüzde, Katolik

cemaatinin içinde değilseler de, Hıristiyan tekkarılılığının hazlarını çıkarmaktadırlar en azından.

Her Müslüman imparatorluğunda, evlenmiş bir kadının, bizdekilerle aynı ayrıcalıklara sahip olduğunu kafamıza sokalım; böyle bir kadının, evlenme sözleşmesine bir madde koydurtarak, kocasının ikinci bir kadın almasını engelleyebileceğini de unutmayalım. Bu kadın bir başka kadınla aynı evde oturmayı kabul etse bile, ayrı yaşama hakkına sahiptir ve sanıldığının tersine, bir efendinin ve bir kocanın seyredeceği güzel bir tabloyu canlandırmak için öteki köle kadınlara katılmak zorunda değildir. Bu güzel kadınların, efendilerini eğlendirmek için şarkı söylediklerini ve dans ettiklerini bile düşünmeyelim. Bu yetenekleri namuslu bir kadına yakışmayan şeyler olarak görür onlar; ama efendi, haremine şarkıcı ve dansçı kadınlar getirme ve onlarla karılarını eğlendirme hakkına sahiptir. Saray sahibi bir efendinin, eşleri için aldığı köle kadınlarla ilgilenmekten kaçınması da gerekir; çünkü onlar, eşlerinin kişisel mülkiyeti haline gelmiştir; eğer efendi, kendisi için bu tür köleler almak isterse, onları, bir başka eve gerektiği gibi yerleştirmek zorundadır; tabii bu da, onlardan çoluk çocuk sahibi olmasını engellemez.

Ayrıca, şu da bilinmelidir ki her ev, biri erkeklere, öteki kadınlara ait iki bölüme ayrıldığı için bir bölümde erkek efendi, ötekinde de kadın efendi vardır. Kadın efendi, anne, üvey anne, en eski eş ya da çocukların en büyüğünü doğurmuş olan kadındır. Birinci kadın *büyük hanım* ve ikincisi *durrah* diye adlandırılır. Yalnızca zenginler için geçerli olan bir durumda, kadınlar çok sayıdaysa, harem, kesin kuralların yürürlükte olduğu bir manastır gibidir. Haremde, özellikle, çocukları yetiştirmekle, el işleri yapmakla ve ev işlerinde köleleri yönetmekle uğraşılır. Kocanın ziyareti ve tıpkı onun gibi yakın akrabaların ziyareti de tam bir törendir; koca, karıları ile birlikte yemek yemediği için bütün zamanını ciddi bir şekilde nargile, kahve ya da şerbet içerek geçirmekten başka yapabileceği bir şeyi yoktur. Kocanın geleceğini daha önceden bildirmesi âdettendir. Ayrıca, haremin kapısında pantuflalar görürse, içeri girmekten kaçınır; çünkü bu, karılarının arkadaşları tarafından ziyaret edildiğini belirten bir işarettir ve bu arkadaşlar da çoğunlukla, haremde bir ya da iki gün kalırlar.

Evden dışarı çıkmak ve ziyarete gitmek söz konusu olduğunda özgür doğmuş bir kadına bu hakkı tanımamak hiç de olanaklı değildir. Kocanın

hakkı, kadının yanına köleler vermekle sınırlıdır; ama, kadınlar, bu köleleri kandırdıkları ve kıyafet değiştirerek, hamamdan ya da bir arkadaşlarının evinden onlar kapıda beklerken çıkabildikleri için bu önlem pek etkili değildir. Gerçekten de, bir dalavera çevirmek istediklerinde, peçe ve yeknesak giyim, onlara Avrupalı kadınlardan çok daha fazla özgürlük sağlayabilir. Kahvehanelerde akşamları anlatılan eğlenceli hikâyelerin çoğunda, bir hareme girebilmek için kadın kıyafetine bürünmüş âşıkların maceraları söz konusu edilir. Gerçekten de, bundan kolay bir şey yoktur; ama, bu hikâyelerin, iki yüzyıldan beri tüm Doğu'yu egemenliğine almış olan Osmanlı âdetlerinden çok, Arap hayalgücünden kaynaklandığını söylemek gerekir. Ayrıca, Müslümanların, zina yapmaktan pek hoşlanmadıklarını ve kendilerine tamamen ait olmayan bir kadına sahip olmayı erkeği çileden çıkaran bir şey olarak gördüklerini de ekleyelim.

Hıristiyanlara göre çok az şansları var. Eskiden çifte bir ölüm tehlikesi vardı; bugün sadece kadın hayatını tehlikeye atmış oluyor; ama eğer aile evinde suçüstü yakalanmışsa. Bunun dışında zina, boşanma ya da herhangi bir şekilde cezalandırılmaya neden oluyor.[140]

Demek ki, Müslüman yasasında, sanıldığının tersine, kadını kölelik ve aşağılık durumuna indirgeyen hiçbir yargı yok.[141] Kadın, miras hakkına sahiptir, kocasının otoritesi dışında bile kişisel olarak mal mülk sahibi olabilir. Yasalarca belirlenmiş nedenlere dayanarak boşanmayı isteyebilir. Kocanın bu konudaki ayrıcalığı, bir neden göstermeden boşanabilmesidir. Ve bunun için, üç tanık karşısında kadına "boş ol" demesi yeter ve bu durumda kadın, sadece evlenme sözleşmesinde yer alan dulluk gelirini isteyebilir. Ama koca, aynı kadınla yeniden evlenmek istediğinde, bu arada kadının yeniden evlenmiş ve boşanmış olması gereklidir. Aracı evlilik rolünü oynayan, Mısır'da *mustahilla* denen *hülle*, ancak zengin kişiler tarafından tekrarlanabilir. Yazılı sözleşmeyle evlenmemiş yoksullar ayrılırlar ve bir güçlük olmadan yeniden bir araya gelirler. Ve nihayet, özellikle önemli kişilerin gösteriş ya da zevk için çokkarılı olmalarına karşın, emek ve çalışmalarından yararlanmak için birçok kadınla evlenen yoksul adamlar da vardır Kahire'de. Bu adamların, kentte, birbirinden tamamen habersiz üç ya da dört eşleri ve birbirinden ayrı evleri vardır. Bu durumun fark edilmesi, gülünç tartışmalarla ve tembel fellahın karılarının evlerinden kovulmasıyla sonuçlanır. Çünkü yasa, fellaha, birden fazla kadın alma izni vermiştir, ama onlara bakma yükümlülüğünü de zorunlu kılmıştır.

IX. FRANSIZCA DERSİ

Evimi, bıraktığım gibi buldum: Yaşlı Kıpti ve karısı, her şeyi düzene sokmakla uğraşıyor ve bizim köle bir sedir üzerinde uyuyor, horozlar ve tavuklar avluda mısırları gagalıyor ve barbarin, beni bekleyerek, karşıdaki kahvehanede çubuğunu tüttürüp duruyordu. Ama aşçıyı bulamadım bir türlü; Kıpti eve gelince kendisinin yerine geçeceğine inanmış ve hiçbir şey söylemeden çekip gitmişti kuşkusuz; Kahire'de, hizmetkârlar ya da işçiler, genellikle böyle davranırdı. Üstelik keyiflerine göre davranabilmek için her akşam paralarını almaya özen gösterirlerdi.

Mustafa'nın yerine Mansur'u almakta bir sakınca görmüyordum ve ona gün içinde yardım etmeye gelen karısı da, evimin huzurunu sağlayacak çok iyi bir muhafız gibi görünüyordu bana. Ama bu saygıdeğer karı koca, Mısır yemeklerini yapmayı bile bilmiyorlardı. Bütün yedikleri haşlanmış mısır ve sirkeye doğranmış sebzeydi; dolayısıyla salça ya da kebap yapma sanatını öğrenememişlerdi. Bunları yapmayı denediklerinde, bizim köle bağırıp çağırmaya ve onlara küfretmeye başladı. Bu terslik, hiç de hoşuma gitmemişti.

Mansur'dan köleye şimdi onun yemek yapma zamanının geldiğini ve seyahatlerimde kendisini beraberimde götüreceğim için buna hazırlıklı olması gerektiğini söylemesini istedim. Bunun üzerine, kölenin kırılmış gururunu ya da hiçe sayılmış saygınlığını, bize ne kadar şiddetle belirttiğini anlatamam.

"*Sidi*'ye söyleyin, ben bir *hanımım*, *odalık* değil, dedi Mansur'a. Durumumu kabul etmezse, paşaya şikayet ederim.

— Paşaya mı! diye haykırdım. Paşanın bu işle ne ilgisi var? Bana hizmet etsin diye bir köle alıyorum ben; eğer hizmetkârlarıma para yetiştirme olanağım yoksa, ki bu başıma gelebilir, niçin, dünyanın bütün ülkelerindeki kadınlar gibi ev işlerini yapmayacakmış o?

— Paşaya şikayette bulunan her kölenin kendini yeniden sattırabileceğini, böylece efendisini değiştirebileceğini ve Müslüman olduğu için aşağılık işler yapmaya hiçbir zaman razı olmayacağını söylüyor", dedi Mansur.

Karakter yüceliğini takdir ederim ben ve Mansur'un da doğru olduğunu bana söylediği gibi, kölenin böyle bir hakkı olduğunu göz önüne alarak, şaka yaptığımı söylemekle yetindim ve sadece, karşısındaki yaşlı adama yaptığı kabalıktan ötürü özür dilemesini istedim. Ama Mansur, bu söylediklerimi öyle aktardı ki, sanırım, köle kadın değil kendisi özür diledi.

Bu kadını satın alarak bir delilik yaptığım apaçık ortaya çıkmıştı artık. Bu düşüncesinde ısrar edecek olursa, bunun çok pahalıya patlayacağını göz önüne alarak bana hiç olmazsa tercüman olarak hizmet vermesi gerektiğini düşündüm. Bu kadar seçkin bir şahsiyet olduğuna göre, Fransızca öğrenmesinin iyi olacağını ve bu arada benim de Arapça öğreneceğimi açıkladım ona. Bu fikri reddetmedi.

Böylece, ona konuşma ve yazı dersi vermeye başladım. Önce bir çocukmuş gibi kâğıt üzerine dik çizgiler çizdirttim ona, sonra birkaç kelime öğrettim. Hayli eğleniyordu bunlarla ve Fransızcanın telaffuzu, Arap kadınlarının ağzında pek de hoş olmayan gırtlaktan gelen tonlamaları kaybettiriyordu ona. Anlamadığı cümleleri tekrarlattırmam çok hoşuma gidiyordu. Örneğin şu cümleyi: "Je suis une petite sauvage", "*Ze sui on beti sovaz*" diye telaffuz ediyordu. Güldüğümü görünce de, kendisine ayıp bir şey söylettiğimi düşünüyor ve Mansur'u çağırıp bu cümleyi kendisine tercüme etmesini istiyordu. Kötü bir cümle olmadığını anlayınca da, zarif bir şekilde tekrarlıyordu: "*Ana* (ben)? *Beti sovaza?... mafiş* (hayır hiç de değil!)" Ve sonra çok tatlı bir şekilde gülümsüyordu.

Dik çizgiler, harflerin üst ve alt kısımlarını çizmeye çalışmaktan sıkılan bizim köle, kendi kafasınca bir şeyler yazmak (*ktab*)[142] istediğini anlattı bana. Arapça yazmayı bildiğini düşünüp temiz bir beyaz kağıt verdim ona. Ama çok geçmeden, parmaklarının hareketleriyle, hiçbir halkın yazısında bulunmadığından kuşku duyulamayacak bir dizi acayip hiyeroglifin ortaya çıktığını gördüm. Kağıt tamamen dolunca, Mansur aracılığıyla ne yapmak istediğini sordurdum ona.

"İşte yazdım size, okuyun!", dedi.

— Ama sevgili yavrum, bunlar hiçbir şey ifade etmiyor. Ancak, mürekkebe batırılmış bir kedi pençesi böyle şeyler çizebilir."

Çok şaşırmıştı buna. Çünkü, herhangi bir şey düşünüldüğünde, kalem kağıdın üzerinde rastgele hareket ettirilirse, düşünülen şeyin, okuyucunun gözü önünde açıkça belirtilmiş olacağına inanmıştı. Yanıldığını açıkladım ve yazmak istediği şeyi sözle anlatmasını istedim ondan. Ve bu işi öğrenebilmesi için sandığından çok daha fazla zamana ihtiyaç olduğunu da ekledim.

Çocuksu denecek birçok isteği vardı. Bunların birincisi, sıradan fellah karılarıyla bir tutulmamak için, daha önce belirttiği üzere Kahireli hanımlar gibi siyah taftadan bir habbarah giymekti; ikincisi, yeşil ipekten bir entariydi (*yalek*); üçüncüsü de, Müslüman olduğu için ondan esirgenemeyecek olan sarı potinlerin satın alınmasıydı.

Bu potinlerin berbat şeyler olduğunu ve kadınları pek de çekici olmayan, ayak parmakları arasında zar bulunan kuşlara benzettiğini ve alınmasını istediği öteki giysilerin de, koskoca balyalardan farksız hale getirdiğini söylemek gerekir; ama, özellikle sarı potinler, bir toplumsal üstünlük göstergesiydi tabii. Bunları düşüneceğime söz verdim.

X. ÇUBRAH

Verdiğim cevaptan hoşnut kalan köle, ellerini çırparak ve birkaç kere "*El fil! el Fil!*" diye tekrarlayarak ayağa kalktı.

"Bu da ne demek? diye sordum Mansur'a.

— *Siti* (hanım), bir fili görmeye gitmek istiyor, dedi Mansur, köleye bir şeyler sorduktan sonra. Hakkında söz edildiğini duyduğu bu fil, Çubrah'da, Mehmed Ali'nin sarayındaymış."

Onun öğrenmek için gösterdiği çabayı ödüllendirmek doğru olacaktı, ben de eşekçileri çağırttım. Çubrah tarafındaki kent kapısı, bizim evden ancak yüz adım kadar uzaktaydı. Bu kapı da, Haçlılar zamanından kalma kulelerle korunuyordu. Daha sonra, sola kıvrılan ve yeşilliklerle çevrelenmiş küçük bir göl oluşturan kanalın üzerindeki bir köprüden geçiliyordu. Gazinolar, kahvehaneler ve parklar, bu gölgelik ve serin yerden yararlanıyordu. Pazar günü, Frenk mahallesinden hanımlara, birçok Yunan ve Ermeni kadınına rastlanıyordu burada. Peçelerini ancak bahçelerin iç tarafında kaldırıyorlardı ve Levant'ın birbirinden çok farklı ırklarını böylece

inceleyebiliyordu insan. Kalabalık, daha ilerde, dünyada daha güzeli hiç kuşkusuz bulunmayan Çubrah'ın iki yanı ağaçlı geniş yolunda gözden kayboluyordu. Dört kilometre kadar bir alanı gölgelendiren akçaağaçlar ve abanoz ağaçları çok uluydu ve dallarının oluşturduğu tepeleri öyle yoğundu ki, bütün yol boyunca ortalık sanki kararmış gibi görünüyordu; bu karanlığı da, uzaklarda, ekili toprakların ötesinde, sağ tarafta parıldayan çölün ateş gibi yanan sınır çizgisi ortadan kaldırıyordu ancak. Sol tarafta, Nil nehri, Çubrah yolunun kenarından akmaya başladığı ve bu yolu sularının erguvani yansılarıyla aydınlattığı yere kadar, iki kilometre boyunca büyük bahçelerin yanından geçiyordu. Gezmeye çıkanların uğradığı, çeşmelerle ve kafes çitlerle süslenmiş bir kahvehane, Çubrah'a giderken yarı yolda dikkati çekiyordu. Mısır ve şekerkamışı tarlaları, sağda solda birkaç eğlence yeri, paşaya ait büyük binalara ulaşılana kadar sağ tarafta uzayıp gidiyordu.

Haşmetmeaplarına, İngiliz hükümeti tarafından armağan edilen ve herkese gösterilen beyaz fil de işte oradaydı. Sevinçten çılgına dönen bizim köle, kendisine ülkesini hatırlatan ve Mısır'da bile merak konusu olan bu hayvanı hayranlıkla seyrediyordu. Dişleri gümüş halkalarla süslenmiş olan file, seyisi bizim önümüzde birçok hareket yaptırdı. Hatta, bu hayvanı, bana göre pek de edebe uygun olmayan durumlara da soktu. Peçeli olduğu halde, her şeyi gören bizim köleye, daha fazla seyretmemizin gereksiz olduğunu belirten bir işaret yaptığım sırada, paşanın subaylarından biri çok ciddi bir şekilde şöyle dedi bana: "*Aspettate... è per ricreare le donne* (Bekleyin, kadınları eğlendirmek için yapılıyor bu)". Gerçekten de orda, bu yakışıksız gösteriden hiç de sıkılmamış olan ve kahkahalarla gülen birçok kadın vardı.

Çubrah, çok güzel bir yer. Mısır paşasının sarayı, Memlûkların bozguna uğradığı yer olarak ün kazanmış[143] Embabeh ovasının karşısında, Nil'e bakan sade ve eski üslupta bir yapı. Bahçelerin bulunduğu tarafta, galerileri yaldızlı boyalı, ışıltılı bir havaya sahip bir köşk inşa edilmiş. Bu gerçekten de, Doğu zevkinin bir zaferi gibi.

İçerisi ziyaret, edilebiliyor ve nadir kuşların bulunduğu kuşhanelerle, kabul salonlarıyla, hamamlarla, bilardo masalarıyla karşılaşılıyor ve daha içerilerde, saraya girildiğinde, her yerde prens ikametgâhlarının lüksünü oluşturan Osmanlı zevkiyle yeksenak olarak dekore edilmiş ve Avrupa mobilyalarıyla döşenmiş salonlar görülüyor. Panoların ve kapıların üstünde, beyzi çerçeveler içindeki perspektifsiz resimler, din yasaklaması dolayısıyla

hiçbir canlı varlığın tasvir edilmediği tablolar, Mısır sanatı hakkında pek parlak bir fikir vermiyor insana. Ne var ki, sanatçılar, yunuslar, başı kartal arka tarafı at olan yaratıklar ve sfenksler gibi masal hayvanlarını resmetmekten geri durmamışlar. Ama, savaş söz konusu olunca da, ancak kuşatmaları ve deniz çarpışmalarını resmedebilmişler; kendileri görünmeyen askerlerin savundukları kalelere saldıran, ama savaşçı denizcileri de görünmeyen tekneleri ve namlulardan çıkıyormuş gibi görünen çapraz ateşlerden ve mermilerden başka bir şeyi de canlandıramamışlar; ahşap taşı fethetmek istiyor; yani insan diye bir şey yok ortada. Ama, İbrahim'in Yunanistan seferinin belli başlı olaylarını tasvir etmek için başvurulacak tek çare de buydu zaten.[144]

Paşanın adalet dağıttığı, salonun yukarısında, şu güzel özdeyiş okunuyordu: "Bir çeyrek saatlik merhamet, yetmiş saat dua etmekten daha iyidir."

Yeniden bahçelere indik. Tanrım, ne kadar çok gül var burda! Çubrah gülleri, Mısır'da herşeyden daha önemli; ünlü Fayum gülleri, bunların yanında ancak yağ çıkarmak ve reçel yapmak için kullanılıyor. Bostancılar, her yandan gelip bu gülleri sunuyorlardı bize. Paşanın bir başka lüksü daha var. Limonlar da portakallar da toplanmıyor ağaçlardan; gezintiye çıkanların bu altın elmalara bakıp hoşlanmaları için olabildiğince uzun süre olduğu gibi bırakılıyor. Ağaçtan düştükten sonra da herkes istediği kadar toplayabilir onlardan. Ama bahçe konusunda henüz bir şey söylemedim. Binaların içleri söz konusu olduğunda, Doğuluların zevki eleştirilebilir, ama bahçelerine hiçbir şey söylenemez. Her yanda, yemiş bahçeleri, çardaklar, Rönesans'ı hatırlatacak şekilde kesilmiş porsuk ağaçları görürsünüz; Dekameron'da anlatılan manzaralardır bunlar. Bu bahçelerin ilk örneklerinin, İtalyan bahçıvanlar tarafından yaratılmış olduğu söylenebilir. Hiçbir heykel görülmez bu bahçelerde, ama çeşmeler hayranlık verici bir zevke tanıklık eder.

Piramit şeklinde kademelenmiş taraçaların en üstünde yer alan camlı küçük bir köşkün, masalsı bir görünüşle ufuk üzerinde belirdiğini görürsünüz. Harun Reşid bile bundan güzelini yaptıramamıştır kuşkusuz; ama dahası var. İçerdeki salonun lüksüne hayranlık duyduktan ve yeşillik çelenkleri ve zincirleri arasında havada dalgalanan ipek örtülere şaşkınlıkla baktıktan sonra, aşağıya doğru inersiniz; öreke biçiminde budanmış limon

ağaçlarının çevrelediği uzun yollardan geçersiniz; saydam yaprakları zümrütler gibi parlayan muz ağaçlarının koruları boyunca ilerlersiniz ve bahçenin öteki ucunda, burada uzun uzun anlatmamız gerekmeyecek kadar tanınmış ve olağanüstü bir kaplıcaya ulaşırsınız. Burası, Bizans üslubu sütunların dayandığı galerilerle çevrili ve ortasındaki çeşmede suyun timsah ağızlarından aktığı beyaz mermerden yapılmış koskoca bir havuzdur. Binanın bütün içi, gazla aydınlatılmıştır ve yaz gecelerinde paşa, haremindeki kadınların küreklerini çektiği yaldızlı bir sandalla bu havuzda dolaşmaktadır. Ayrıca bu güzel hanımlar, efendilerinin gözü önünde havuzda yıkanmaktadırlar, ama ince ipekten bir peştemalla tabii... Kuran'ın, çıplaklığa izin vermediğini biliyoruz zaten.

XI. İFRİTLER

Bir tek Doğulu kadının karakterini inceleyerek birçok başkasınınkini de kavrayabileceğim düşüncesi ilgilendiriyordu beni; ama önemsiz ayrıntılara fazla takılmaktan korkuyordum. Bununla birlikte, bir sabah, kölemin odasına girerken kapının bir yanından öteki yanına uzanan bir soğan çelengini ve uyuduğu yerin üzerinde de simetrik şekilde yerleştirilmiş başka soğanlar görünce şaşırdım. Bunun çocukça bir oyun olduğunu düşünerek bir odayı süslemeye pek de uygun olmayan bu soğanları yerinden çıkarıp avluya attım; ama bizim köle, kızgınlıkla ve üzüntüyle ayağa kalkıp ağlayarak soğanları toplamaya gitti ve büyük bir saygıyla hepsini yeniden yerlerine koydu. Ne olduğunu anlayabilmem için Mansur'u beklemem gerekti. Bu arada, köle, bana beddua edip duruyordu ve söyledikleri arasında sadece *firavun* kelimesini ayırt ediyor ve kızmak mı ya da ona acımak mı gerektiğine karar veremiyordum. Mansur nihayet geldi ve ben de, işin iç yüzünü öğrendim. Mansur'un dediğine göre, *bir büyüyü* bozmuştum ve hem onun hem de benim başıma gelecek büyük felaketlere neden olmuştum. Mansur'a, bir zamanlar soğanların tanrı olduğu bir ülkede bulunduğumuzu ve eğer onlara saygısızlık ettimse özür dileyeceğimi söyledim. Bir Mısır soğanının kızgınlığını yatıştırmanın çaresi olmalıydı! Ama köle hiçbir şey duymak istemiyor ve bana dönerek *Firavun* demeye devam ediyordu. Mansur, bu kelimenin "dinsiz ve zorba" anlamına geldiğini açıkladı bana. Bu sitem, üzmüştü beni; ama bu ülkenin eski krallarının adının küfür olarak kullanıldığını öğrenmek de hoşuma gitmişti. Aslında, öfkelenilecek bir şey yoktu ortada; Mansur, bu soğan töreninin,

yılın belli bir gününde Kahire evlerinde uygulandığını ve amacının da salgın hastalıkları uzaklaştırmak olduğunu söyledi.

Zavallı köle kızın korktuğu, belki de etkilenmiş olan hayalgücünün sonucunda başına geldi; hayli ağır bir hastalıkla yatağa düştü ve elimden geleni yaptığım halde, hekimin hiçbir söylediğine uymak istemedi. Evde bulunmadığım sırada, taraçadan taraçaya konuşarak, komşu evdeki iki kadını çağırmıştı. Onları, kölenin yanında oturmuş halde buldum; dualar okuyorlar ve Mansur'un bana açıkladığına göre, *ifritleri*, yani kötü ruhları uzaklaştırmak için büyü yapıyorlardı. Soğanlara yapılan saygısızlık, bu ruhları kızdırmıştı ve bunların arasında özellikle ikisi köleye ve bana düşman olmuştu; birinin adı Yeşil, ötekininki Altın Yaldız'dı.

Rahatsızlığın, aslında hayalgücünden kaynaklandığını görerek, iki kadının istediklerini yapmalarına karışmadım; onlar da, daha sonra bir başka yaşlı kadın getirdiler. Bu, ünlü bir kadın *dervişti*; bir mangal getirip odanın ortasına koydu ve üzerinde, şap olduğunu tahmin ettiğim bir cismi yakmaya koyuldu. Bunun amacı, ifritlerin etkilerini azaltmaktı; kadınlar çıkan duman içinde ifritleri açıkça görüyorlar ve af dilemek istediklerini belirtiyorlardı. Ne var ki, rahatsızlığı tamamen çekip çıkarmak gerekiyordu; bunun üzerine, köleyi ayağa kaldırdılar; o da, çıkan dumanın üstüne eğildi ve tabii, hızla öksürdü; bu sırada yaşlı kadın, sırtına vurup duruyordu onun ve hepsi bir ağızdan, ağır ağır, Arapça dualar okuyorlar ve yakarıp duruyorlardı.

Hıristiyan bir Kıpti olan Mansur, bu uygulamalar karşısında şaşırıp kalmıştı; ama rahatsızlığın nedeni ruhsal olduğuna göre böyle bir tedavi yapmanın ne gibi bir kötülüğü olabilirdi? Nitekim ertesi gün köle iyileşti ve şifa buldu.

Ama bizim köle, yanına çağırdığı iki komşusundan ayrılmaktan yana değildi ve onların kendisine yardım etmesini istedi. Bunların birisinin adı Kartum, ötekininki Zabetta'ydı. Evde bu kadar çok insanın bulunmasının gereksiz olduğunu düşünüyordum ve onlara, hizmetleri karşılığı para vermeme konusunda kararlıydım. Ama köle, kendi eşyasından armağanlar veriyordu onlara ve bunlar Abdülkerim'in ona verdiği şeyler olduğu için, söyleyecek bir sözüm yoktu. Ne var ki, verdiklerinin yerine bir şeyler koymak gerekiyordu ve böylece o çok özlenen habbarahı ve yaleki satın almak zorunlu oldu.

Doğu hayatı ne oyunlar oynuyor bize! Başlangıçta, çok basit, az masraflı ve kolay görünüyor. Ama çok geçmeden zorunluklar, âdetler ve fanteziler dolayısıyla karmaşıklaşıyor ve insan, masraflarının düzensizliği ve güvenilemezliği dolayısıyla, en şişkin cüzdanları bile eriten *paşavari* bir hayata sürüklendiğini görüyor. Mısır'ın mahrem hayatına girmek istemiştim bir süre için, ama daha sonraki seyahatlerde harcamam gereken paranın yavaş yavaş tükendiğini görüyordum.

"Yavrucuğum, dedim köleye, durumu anlatmaya çalışarak. Kahire'de kalmak istiyorsan, *serbestsin*."

Bu açıklamam üzerine bana şükran duymasını bekliyordum.

"Serbest mi? Ne yapmamı istiyorsunuz siz benim? Serbestmişim! Peki, nereye gideceğim ben? Beni Abdülkerim'e satın, daha iyi!

— Ama yavrum, Avrupalı bir erkek bir kadını satmaz. Bu işten para alması, utandırıcı bir şeydir.

— Demek öyle, dedi ağlayarak. Peki ben, hayatımı kazanabilir miyim? Herhangi bir şey yapmayı biliyor muyum?

— Kendi dininden bir hanımefendinin hizmetine giremez misin?

— Ben, hizmetçi olacağım ha! Asla! Yeniden satın beni; bir *Müslüman* erkek, bir şeyh ve belki de bir paşa tarafından satın alınabilirim. Bir hanımefendi olabilirim! Benden ayrılmak istiyorsunuz siz... götürün beni köle pazarına!"

İşte, kölelerin özgürlük istemediği acayip bir ülke!

Onun haklı olduğunu seziyor ve Müslüman toplumunun gerçeğini, bir köle kadınının durumunun, en ağır işlerde çalıştırılan ve sefil kocalarla mutsuz olan zavallı Mısırlı kadınlarınkinden çok daha üstün olduğunu şimdiden yeterince biliyordum. Özgürlüğünü vermek, onu, kötü bir yaşama mahkûm etmek, belki de sefil bir hale düşürmekti ve başına geleceklerden ahlaki açıdan sorumlu olacağımı da biliyordum.

"Kahire'de kalmak istemediğine göre, sen de benimle, başka ülkelere geleceksin, dedim.

— *Ana ente sava-sava* (sen ve ben birlikte gideceğiz)!” dedi, mutlu bir gülümsemeyle.

Bu karardan ben de mutluluk duydum ve bizi, Nil’in Kahire’den Dimyat’a ulaştıracak bir kolunda, yelkenli bir kayık tutmak için Bulak limanına yöneldim.

4. Piramitler

I. TIRMANIŞ

Ayrılmadan önce piramitleri görmeye karar vermiştim ve bu geziye ilişkin fikrini almak için başkonsolosu görmem gerekiyordu. Başkonsolos, bu gezintiyi de kesinlikle benimle birlikte yapmak istedi ve böylece, eski Kahire'ye doğru yola koyulduk. Yol boyunca kötü bir hali vardı konsolosun ve Karafeh ovasını geçtiğimiz sırada, kuru bir öksürükle sarsılıyordu.

Uzun süredir hasta olduğunu biliyordum ve ölmeden önce hiç olmazsa piramitleri görmek istediğini söylemişti bana. Durumunu biraz abarttığına inanıyordum. Ama Nil kıyısına ulaştığımız zaman şöyle dedi bana: "Daha şimdiden yorgun hissediyorum kendimi...; burada kalmam daha iyi. Hazırladığım yelkenli kayığa binin; sizi gözlerimle takip edeceğim ve yanınızda olduğumu düşüneceğim. Sizden sadece, bilginlerin üzerinde anlaşamadıkları büyük piramitin basamaklarının kaç tane olduğunu tam olarak saymanızı rica ediyorum. Ve eğer, Sakkarah'ın öteki piramitlerine kadar giderseniz, bana bir İbis mumyası getirmenizden çok memnun olurum... Antik İbisi,[145] Nil kıyılarında hâlâ rastlanan onun yozlaşmış benzeri kervançulluklarıyla karşılaştırmak istiyorum."

Bu sözler üzerine, kendi mezarlarının kıyısına gelmişken, mumya koleksiyonları yapmayı tasarlayabilen hastaların duydukları güveni düşünüp hüzünlenerek, Roddah adasının ucundan tek başıma bindim kayığa.

Nil'in Roddah ile Gizeh arasındaki kolu o kadar geniş ki, ancak yarım saatte geçilebiliyor.

Süvari okuluyla piliç fırınlarına fazla bakmadan, üst üste konmuş toprak kaplarla özel bir hünerle inşa edilmiş, kaba inşası sağlam olmaktan çok hafif görünen kalın duvarlarının kalıntılarına ilgi duymadan Gizeh geçildiğinde, Libya çölü sınırında büyük piramitlerin bulunduğu çorak yaylaya ulaşmak için ekili ovalardan sekiz kilometre daha ilerlemek gerekiyor.

Bu dev yapılar, yaklaşıldıkça küçülüyor. Genişliklerinin yüksekliklerine eşit olmasından kaynaklanan bir perspektif etkisi olmalı bu. Ne var ki, yanlarına ulaşılınca, insan elinden çıkmış bu dağların gölgesinde, hayranlık ve ürküntü duymamak elde değil. Birinci piramitin doruğuna ulaşmak için, her basamağı aşağı yukarı bir metre olan bir merdiveni çıkmak gerektiğini de unutmayalım.

Bir Arap kabilesi, birinci piramite tırmanırken seyyahları koruma ve onlara yol gösterme görevini üzerine almış. Bu adamlar, bir meraklının kendi bölgelerine geldiğini görünce, tabancalarıyla havaya ateş ederek, ona hizmet etmeye ve onu, kimi zaman ortaya çıkan yağmacı Bedevilerin saldırılarından korumaya hazır olduklarını belirtiyorlar ve atlarını dört nala sürüp üstlerinde tamamen barışçıl gösteriler yaparak onu karşılıyorlar.

Böyle bir saldırı olasılığı, bunun olmayacağını önceden bilen seyyahları güldürebilir bugün; ama, geçen yüzyıl, sahte bir haydut çetesi yüzünden böyle şeyler başlarına geliyordu bu seyyahların. Bu çete onları korkutup soyduktan sonra, koruyucu kabileye teslim oluyor ve bu kabile de, yapmacık bir savaşın tehlikelerine göğüs gerdiği ve yaralanmalar da olduğu için büyük bir ödül alıyordu.

Tırmanışım sırasında, bana yol gösterecek ve yardımcı olacak dört adam verdiler yanıma. Birincisi bile, nerdeyse göğsüme kadar gelen bu basamaklardan nasıl çıkılacağını pek anlamadım önce. Ama göz açıp kapayıncaya kadar, iki Arap, bu devasa taş dizisinin üzerine sıçramış ve her biri kollarımdan birini tutmuştu. Öteki ikisi omuzlarımın altından beni itiyordu ve dördü birden, tırmanmak için bu şekilde yapılan her harekette, bir ağızdan, antik *Eleyson*! nakaratıyla biten Arap beyitini şarkı gibi söylüyorlardı.

Böylece, iki yüz yedi basamak saydım. Platforma ulaşmamız çeyrek saatten fazla sürmemişti. Biraz soluklanmak için durduğunuzda, kısa mavi bir gömlekle yarım yamalak giyinmiş kız çocuklarının size doğru geldiğini ve bir üst basamaktan tam ağzınız hizasında, buzlu suyu bir an serinlik veren Teb toprağından testileri uzattığını görüyordunuz.

Üst üste konmuş bu koskoca taşların bütün girintisini çıkıntısını bilen ve ufacık çıplak ayaklarıyla maymunlar gibi tırmanan bu küçük Bedeviler kadar acayip bir şey yoktu doğrusu. Platforma ulaşınca, *bahşiş* veriyor ve

kucaklıyordunuz onları. Sonra da, Arapların kollarında ayağa kaldırılarak zafer kazanmış gibi ufkun her yanını seyrediyordunuz. Bu piramitin yüzeyi aşağı yukarı yüz metrekareydi.[146] Düzensiz taş bloklar, bu yüzeyin, piramitin sivri bir ucunun tahrip olması sonucu oluştuğunu gösteriyordu. Bu uç, tahribe uğramamış olan ve biraz uzakta granit kaplamalarıyla hayranlık uyandıran ikinci piramitin ucuna benziyordu kuşkusuz. Keops, Kefren ve Mykerinus'a ait olan bu piramitlerin üçü de, Heredotos'un zamanında da görülen bu kırmızımsı kaplamayla süslenmişti. Halifelerin ve Mısır sultanlarının Kahire'de saraylar yaptırdığı zaman granit gerektiği için, piramitler bu kaplamalarını yavaş yavaş kaybetmişlerdi.

Tahmin edilebileceği gibi, bu platformun üstünden görülen manzara çok güzel. Deltanın ucundan doğuya doğru Sakkarah'ın ötesine kadar uzanıyor Nil ve orda Gizeh'inkilerden daha küçük on bir piramit göze çarpıyor. Batı tarafında, tozlu bir ufku dalgalar halinde belirten Libya dağları seçiliyor. Eski Memphis'in yerini almış olan palmiye ormanları, güney yönünde yeşil bir gölge gibi uzanıyor. Çorak Mokatam sıradağlarına sırtını dayamış Kahire'nin kubbeleri ve minareleri, Suriye çölü girişinde yükseliyor. Bütün bunlar, anlatılması gerekmeyecek kadar iyi bilinen şeyler. Ama hayranlığa ara verip platformun taşlarında göz gezdirince, abartılı coşkuların yerini alan şeylerle de karşılaşılıyor. Bu tırmanış tehlikesini göze alan bütün İngilizler, adlarını taşların üzerine yazmışlar tabii. Spekülatörler, adreslerini yazıp herkese bildirmeyi unutmamışlar; hatta bir Piccadilly mum satıcısı, Londra *improved patent*'lı buluşunu bütün bir blok üzerine kazıtmış. Bugün pek gözde olmayan *Crédeville voleur*'e[147] , Bouginier'nin yükü ve buraya nakledilmiş başka tuhaf şeylere rastlandığını söylemek gereksiz. Bu sonuncular, büyük hatıraların yeknesaklığına karşıt olarak bizim seyyah sanatçılarımızın gösterdiği marifetlerin sonucu.

II. PLATFORM

Napoléon'un bile, piramitleri ancak ovadan gördüğünü söylemeye çekiniyorum doğrusu.[148] Hiç kuşkusuz Napoléon, dört Arabın kollarında elden ele geçen küçük bir balya gibi yukarılara çıkarılmasına izin vererek saygınlığını tehlikeye atmayacaktı ve kendisini, hesaplarına göre, şanlı ordumuzun başında seyreden *kırk yüzyıl*'a aşağıdan bir selam göndermekle yetinecekti.

Çevrenin tüm panoramasını seyrettikten ve geleceğin bilginleri için bir işkence kaynağı olacak modern yazıtları dikkatle okuduktan sonra, tam aşağıya inmeye hazırlanıyordum ki, boylu poslu ve çok gösterişli giyinmiş sarışın bir *mösyö*, benim ondan biraz önce yaptığım gibi dört katlı merdivenin son basamağından çıktı ve platformu daha önce işgal etmiş bir kimse olarak hak ettiğim çok saygılı bir selam verdi bana. Bir İngiliz centilmeni sandım onu. Ama o, bir Fransız olduğumu hemen anlamıştı.

Bu adamı hafife aldığım için hemen pişmanlık duydum. Keops piramitinin platformunda bizi birbirimize tanıştıracak hiç kimse bulunmadığı için bir İngiliz beni hiçbir zaman selamlamayacaktı kuşkusuz.

“Mösyö, burada sizin gibi uygar bir kimse bulduğum için mutluyum”, dedi bu tanımadığım mösyö hafif bir Alman aksanıyla. “Bendeniz, Majesteleri Prusya kralının muhafız birliğinden bir subayım. M. Lepsius’ün[149] sefer heyetine katılmak için izin aldım. Heyet, buradan birkaç hafta önce geçtiği için görebildikleri şeyleri ziyaret ederek bilgi sahibi olmam gerekti.” Konuşmasını bitirdikten sonra da, Potsdam’a yolum düşecek olursa ziyaretine gelmeye davet ederek kartını verdi bana.

“Ama, bilirsiniz diye ekledi, inmeye hazırlandığımı görünce. Burada hafif bir yemek yemek âdettendir. Bu iyi insanlar, getirdiğimiz birkaç parça yiyeceği birlikte yemek için beklemekteler... İştahınız varsa, emrimdeki Araplardan birinin yaptığı börekten payınız olanı size sunmak isterim.”

Seyahat ederken kolay ahbaplık edilir ve özellikle Mısır’da, büyük piramitin tepesinde, her Avrupalı bir başka Avrupalı için *Frenk* haline gelir, yani bir yurttaş olur; bizim küçücük Avrupa’nın coğrafya haritası, çok uzaklarda, kesilip dilimlenmiş ayrıntılarını kaybeder... Ama apayrı bir adada yaşayan İngilizleri, bu durumun her zaman dışında tutarım ben.

Prusyalının yemek sırasındaki konuşması çok hoşuma gitmişti. Yanında, o anda, Moeris gölü çevresini ve kadim labirentin yeraltı kentlerini araştıran M. Lepsius’un sefer heyeti hakkında en taze bilgileri veren mektuplar vardı. Berlinli bilginler, kumların altına gömülmüş ve tuğla kullanılarak yapılmış kentler bulmuşlardı; ışık yüzü görmemiş yeraltı *Pompeileri* ve *Herculanumları’*ydı bunlar ve belki de dünyadan el etek çekmiş insanlar zamanından kalmaydılar. Hayranlık verici çalışmalarını tamamlayacakları bizim Mısır Enstitüsü’nün[150] izinden yürümelerinin, Prusyalı bilginler

bakımından soylu bir tutku olduğunu kabul etmekten kendimi alamadım; şimdi yapmaları gereken tek şey hayranlık verici çalışmaları tamamlamak sadece.

Keops piramitinin üstünde yemek yemek gerçekten de turistler için zorunluk taşıyan bir şey, tıpkı İskenderiye'deki Pompei sütununun başlığında olduğu gibi. Bunu bana hatırlatan bilgili ve sevimli bir yol arkadaşına rastladığım için mutluydum doğrusu. Küçük Bedeviler, mesamatlı toprak testilerinde, serinlememize ve daha sonra Prusyalının ardı sıra gelen bir Arabın taşıdığı şişenin içindeki sert içkiyle bir karışım yapmaya yetecek kadar su saklamışlardı.

Ne var ki, güneş, platform üzerinde daha fazla durmamıza el vermeyecek kadar yakıcı hale gelmişti. Bu yükseklikte soluduğumuz tertemiz ve canlandırıcı hava, bunu bir süre fark etmememize yol açmıştı.

Platformu terk edip, piramitin yüksekliğinin üçte birinde bulunan girişinden içeri girmemiz gerekiyordu. Tırmanışımızda uygulanan yöntemin tam tersiyle yüz otuz basamak indirdiler bizi. Arapların ikisi, her basamağın üzerinde bizi omuzlardan tutuyor ve arkadaşlarının uzanan kollarına bırakıyordu. Bu iniş hayli tehlikeliydi ve birçok seyyah kafasını ya da kolunu bacağını kırmıştı burada. Ama biz, hiçbir kaza olmadan, piramitin girişine ulaştık.

Cidarı mermerle döşeli ve üçgen tavanlı bir çeşit mağara burası; yukarısında, Fransızca bir yazıt sayesinde, bizim askerlerin bir zaman bu anıta geldiğini anladığımız büyük bir taş var; Mısır'daki ordumuzun on altı ayak genişliğindeki bir mermer blok üzerine işlenmiş kartviziti bu. Ben saygıyla bunları okurken, bizim Prusyalı subay, daha aşağı tarafta, hiyeroglifle, ama işin garibi, çok yeni olarak kazınmış yazıları gösterdi bana.

Prusyalı, Champollion'un gramer sistemi uyarınca yazılmış bu modern hiyerogliflerin ne gibi bir anlamı olduğunu biliyordu. “Bunlar, Prusya kralı tarafından gönderilmiş ve M. Lepsius tarafından yönetilen sefer heyetinin, Gizeh piramitlerini ziyaret ettiğini ve görevinde karşısına çıkacak başka güçlüklerin de aynı şekilde üstesinden gelmeyi umduğunu anlatıyor”, dedi bana.

Mağaranın ağzından içeri girmiştik; kuşaklarına tabancalar ve hançerler takılı yirmi kadar sakallı Arap, öğle uykusuna yatmış oldukları yerden ayağa kalktı. Ötekileri yönetiyormuş gibi görünen kılavuzlarımızdan biri şöyle dedi bize:

"Görüyorsunuz, çok korkunç adamlar bunlar... Şu tabancalara ve tüfeklere bakın!

— Bizi soymak mı istiyorlar?

— Tam tersine! Çöl çapulcuları saldıracak olursa sizi korumak için burada bulunuyorlar.

— Mehmed Ali paşa yönetiminden sonra böyle adamların kalmadığı söyleniyordu, değil mi?

— Yok canım; şurada dağların arkasında kötü adamlar var hâlâ... Ama bir *colonnate* (İspanyol parası) verirseniz bu gördüğünüz yiğitlerin sizi her tür dış saldırıdan korumalarını sağlamış olacaksınız."

Prusyalı subay, bu silahları inceleyince, tahrip edici güçlerinden pek tatmin olmamış gibi göründü. Her halü kârda, benim 5 frank 50 sent, Prusyalının da bir buçuk taler vermesi gerekiyordu. Pazarlığı kabul ettik ve bu masrafı paylaştık. Ama saldırı yalanını yutmadığımızı belirtmekten de geri kalmadık.

Kılavuz, "Çoğu zaman ve özellikle zengin yabancıların gelmiş olduğunu düşündüklerinde düşman kabilelerin adamları burasını basar", dedi kılavuz.

Böyle bir şey olmayacağından kesinlikle emin olmak elde değildi ve büyük piramitin içinde yakalanıp kapatılmak da pek hoş bir şey olmazdı doğrusu. Bu muhafızlara verilen bir *colonnate*, vicdanlı davranarak bu çok saçma şakayı bize yapmayacakları konusunda emin olmamızı sağladı.

Ama bu yiğitler bir anda neler düşünmemişlerdi ki? Hızla hazırlanmaları, göz açıp kapayıncaya kadar yakılan sekiz meşale, daha önce söz ettiğim küçük *sucu kızları* önümüz sıra dikkatle yürütmeleri; evet bütün bunlar, insana büyük bir güven veriyordu gerçekten.

Önce, başınızı ve sırtınızı iyice eğerek inişin iki yanındaki mermer yuvalara ayaklarınızı sağlam bir şekilde basmanız gerekiyordu. İki yuva

arasında, içine yuvarlanmamanız gereken ve bacaklarınızın açıklığı kadar geniş bir uçurum vardı. Böylece, ayaklarınızı elden geldiğince sağlam basarak ve meşale taşıyanların da sizi biraz tutmasıyla, iki büklüm halde aşağı yukarı yüz elli basamak kadar iniyordunuz.

Buradan sonra, ayaklarınızın arasındaki koskoca yarığa düşme tehlikesi ansızın sona eriyor ve onun yerini, yer yer kum ve külle tıkanmış bir kemerin altından yüzü koyun geçme tatsızlığı alıyordu. Araplar bu geçiti, genellikle zengin ve şişko kimselerin verdiği ikinci bir *colonnate*'yi cebe indirerek temizliyorlardı ancak.

Bu alçak kemerin altında ellerinizin ve dizlerinizin yardımıyla bir zaman süründükten sonra, öncekinden pek yüksek olmayan yeni bir galerinin önünde ayağa kalkabiliyordunuz. Yukarıya doğru iki yüz adım attıktan sonra, ortasında derin ve karanlık koskoca bir kuyu bulunan bir tür yol kavşağıyla karşılaşıyordunuz. *Kral odası*'na ulaştıran merdivene gelmek için bu kuyunun çevresinde dönmek gerekiyordu.

Oraya ulaştığımızda, Araplar, söylediklerine göre, yarasaları ve yılanları korkutmak için tabancalarıyla ateş edip dal yığınları yakmaya başladılar. Bulunduğumuz yuvarlak kemerli yerin uzunluğu on yedi, genişliği on altı ayaktı.

Yaptığımız bu araştırmadan pek de memnun olmadan mermer mağaranın ağzında dinlenmek zorunda kaldık. Biraz önce yukarı çıktığımız ve bir uçurumun ayırdığı iki yanında mermer çıkıntılar olan, daha ileride, ortasında dibini göremediğimiz esrarlı kuyunun bulunduğu bir kavşakta sona eren acayip galerinin ne ifade edebileceğini soruyorduk kendimize.

Prusyalı subay, eski hatıralarına dayanarak, böyle bir anıtın hangi amaçla yapıldığı konusunda hayli akla yakın bir açıklamada bulundu bana. Antikçağın sırları konusunda, hiç kimse bir Almandan daha bilgili değildir. Büyük zahmetle inip çıktığımız ve yuva gibi çıkıntıları olan bu galeri bizim Almana göre şu işe yarıyordu: Dine kabul edilme sınamalarından geçen adamı bir arabaya oturtuyorlardı. Araba, bu dik yokuş gibi yoldan aşağı iniyordu. Piramitin merkezine ulaşan bu adam, kendisine kuyuyu gösteren ve içine atlamasını isteyen alt rutbeden rahipler tarafından karşılanıyordu.

Bu aday, tereddüt ediyordu doğal olarak ve bu da bir basiret belirtisi olarak kabul ediliyordu. O zaman, üzerinde yanan bir lamba bulunan bir tür başlık veriliyordu ona ve bu aygıtla donanmış olarak, sağda solda ayaklarını basabileceği demir çubukların bulunduğunu gördüğü kuyudan dikkatle inmek zorunda kalıyordu.

Aday, başında taşıdığı lambayla çevresini biraz görerek, uzun zaman iniyordu aşağıya; sonra, aşağı yukarı yüz ayak kadar derinlikte, parmaklıkla kapalı bir galeri görüyordu ve bu hemen açılıyordu karşısında. Ve de, kedi tanrı Anubis'in yüzünü taklit eden bronz maskeli üç adam peyda oluyordu birden. Onların tehditlerinden hiç korkmamak ve hepsini yere çalarak yürümek gerekiyordu. Daha sonra dört kilometre kadar yürünüyor, karanlık ve sık bir orman izlenimi veren geniş bir alana ulaşılıyordu.

Başlıca yola ayak basıldığında, ansızın her şey aydınlanıyor ve büyük bir yangın gibi görünüyordu. Ama bunlar, havai fişeklerden ve küçük demirden dallara geçirilmiş bitümlü maddelerden başka şey değildi. Dine kabul edilmek isteyen aday, orası burası biraz yanarak bu ormandan geçmek zorundaydı ve genellikle başarıyordu bunu.

Daha ötede, yüzerek geçilmesi gereken bir ırmak bulunuyordu. Aday, ırmağın ortasına ancak geldiğinde, devasa iki çarkın hareketiyle kabarıp dalgalanan sular, durduruyor ve geriye itiyordu onu. Bütün gücünü kaybediyor gibi olduğu anda, bu sularda ölüp gitme tehlikesinden onu kurtarabilecek demir bir merdivenin önünde belirdiğini görüyordu. Bu, üçüncü sınamaydı. Aday, bir basamağa ayağını koyduğunda, ondan önceki basamak merdivenden kopuyor ve ırmağa düşüyordu. Bu yorucu ve tehlikeli durum, merdiveni de çilekeşi de sallayan korkunç bir rüzgârla daha da içinden çıkılmaz hale geliyordu. Tüm gücünü tam yitirecekken, kendisine doğru inen iki çelik halkayı tutmayı akıl etmesi, büyük bir çabayla ulaştığı bir kapının açıldığını görene kadar kollarından onlara asılmış durumda kalması gerekiyordu.

İşte, dört temel sınamanın sonuydu bu. O zaman aday tapınağa ulaşıyor, İsis'in heykeli etrafında dönüyor ve rahipler tarafından kabul ve tebrik edildiğini görüyordu.

III. SINAMALAR

İşte bu eski hatıralarla, içinde bulunduğumuz kasvetli ıssızlığı canlandırmaya çalışıyorduk. Çevremizde yeniden uykuya dalmış Araplarla mermer mağarayı terk etmek için akşam rüzgârının havayı serinletmesini beklerken, antik rivayetlerin belirttiği olaylara, çeşitli varsayımlar ekliyorduk. Gerçekleştirildiklerini görmüş olabilecek Yunan yazarların birçok kere anlatmış olduğu bu garip dine kabul törenleri, hikâyeleri bu yerlere çok uygun düştüğü için büyük bir ilgi duymamıza yol açıyordu.

“Mozart’ın, *Sihirli Flüt*’ünü burada seslendirmek ve temsil etmek[151] ne kadar güzel olurdu”, dedim Almana. “Nasıl olmuş da, zengin bir adam böyle bir temsil seyretmek fantezisine kapılmamış? Çok az bir parayla, bütün bu oluklar temizlenebilir ve sonra, gerçek opera giysileriyle, Kahire tiyatrosunun bütün İtalyan topluluğunu getirmek yeterdi. Zarastro’nun çınlayan sesinin Firavunlar salonunun içinde yankılandığını ya da *Gecenin Kraliçesi*’nin, kraliçe odası denilen yerin eşiğinde ortaya çıkıp karanlık tonoza doğru hayranlık verici trillerini haykırdığını düşünün bir kere! Bu uzun koridorlar boyunca sihirli flütün sesinin yankılarını, efendisi olan adayın peşinden gitmek zorunda kalan *Papageno*’nun maskeli üç Anubis’i görerek nasıl korkacağını ve yüzünün ne hale geleceğini ve de sonra, alev alev yanan ormanı, ardından demir çarklarla suyu hareket ettirilen kanalı, tırmanıldığı zaman her basamağı kopan ve uğursuz bir sesle suya düşen garip merdiveni düşünün bir kere...

— Bütün bunları, piramitlerin içinde gerçekleştirmek çok güç olurdu herhalde, dedi Prusyalı subay... Adayın, kuyudan sonra, aşağı yukarı dört kilometre uzunluğunda bir galeriyi geçtiğini söylemiştik. Bu yeraltı yolu, platformun üzerinden nerede olduğunu gördüğünüz Memphis yakınındaki bir tapınağa ulaştırıyordu. Sınamaları biten aday, gün ışığını görüyor, ama İsis heykeli hâlâ örtüler altında kapalı halde bulunuyordu; kimsenin kendisine söz etmediği ve amacını da bilmediği manevi bir sınamadan daha geçmesi gerekiyordu. Artık kendilerinden biri olduğu için rahipler onu omuzlarda taşımışlardı; korolar ve çalgılar da başarısını kutlamıştı. Osiris’in dulunun, büyük Tanrıçayı seyredebilmesi için kırk bir gün sürecek bir oruçla kendini arındırması gerekiyordu şimdi. Bu oruç, her gün, gün batımından sonra sona eriyor ve kuvvetini toplaması için ona bir parça ekmek ve bir kap Nil suyu veriliyordu. Bu uzun tövbe ve arınma süresi içinde, bütün hayatları yeraltı kentlerinde geçen rahipler ve rahibelerle belli saatlerde konuşabiliyordu. Her birine soru sorma ve dış dünyadan el etek

çekmiş bu mistik halkın âdetlerini gözlemlemek hakkı da vardı. Burada yaşayanların sayısı o kadar çoktu ki, Muzaffer Semiramis, Mısır Babil'inin (eski Kahire) temellerini atarken, canlıların yaşadığı bu koskoca mezarlıklardan birinin tonozlarının çöktüğünü görünce korkuya kapılmıştı.

— Peki, kırk bir gün sonra ne oluyordu bu aday?

— Bundan sonra, bir köşeye çekilip tam bir suskunluk içinde on sekiz gün daha geçirmesi gerekiyordu. Sadece okuma ve yazma izni veriliyordu ona. Daha sonra, hayatında bütün yaptıklarının irdelendiği ve eleştirildiği bir sınamadan geçiriliyordu. Bu da on iki gün sürüyordu; ardından rüyalarında kendisine görünmesi ve bilgelik vermesi için yalvardıktan sonra dokuz gün İsis'in heykeli arkasında yatırılıyordu. Nihayet, aşağı yukarı üç ay bitiminde, sınamalar sona eriyordu. Okumalar, verilen bilgiler ve oruç yardımıyla dine yeni giren bu aday, öyle bir coşku düzeyine ulaşıyordu ki, sonunda tanrıçanın kutsal örtülerinin önünde açıldığını görmeye layık bir kimse oluyordu. Yüz hatları, en çok sevdiği ya da güzellik timsali olarak düşündüğü kadınınkilere ansızın benzeyen bu soğuk ve hareketsiz heykelin canlandığını görünce şaşkınlığı doruğa ulaşıyordu.

"Onu tutmak için kollarını uzattığında, güzel kokulardan bir bulut içinde kayboluyordu tanrıça. Rahipler görkemli bir törenle ortaya çıkıyor ve adayın artık bir tanrı benzeri olduğunu ilân ediyorlardı. Nihayet Bilgelerin ziyafet masasına oturuyor, en lezzetli yemekleri tatma ve ambroizia ile sarhoş olma müsaadesi veriliyordu ona. Sadece, ona gülümseme lütfunda bulunmuş olan tanrısal görüntüyü ancak bir an hayranlıkla seyredebilmiş olmasına esef ediyordu... Ama rüyalarında geri dönecekti o. Kadehindeki lotus suyunu ziyafet sırasında içmiş olmasından dolayı daldığı yerin uyku, rahiplerin onu, Memphis'ten hayli uzakta, bugün de Karun (Caron) adı taşıyan gölün kıyısına götürmelerini kolaylaştırıyordu. Yelkenli bir kayık, onu hâlâ uyur halde, çok güzel bir vaha olan ve bugün de güllerin ülkesi diye tanınan Fayum yöresine götürüyordu. Orada, bir bölümü dağlarla çevrili ve bir bölümü de ülkenin geri kalan kısmından insan eliyle açılmış uçurumlarla ayrılmış derin bir vadi bulunuyordu ve rahipler orada, tüm doğanın darmadağınık zenginliklerini bir araya getirmesini bilmişlerdi. Hindistan ve Yemen ağaçları, sık yapraklarını ve çiçeklerini Mısır'ın en zengin bitki örtüsüyle birleştiriyordu.

“Ehli hayvanlar bu olağanüstü dekorasyona canlılık katıyordu ve orada uyur durumda çimlere bırakılmış aday, uyandığında, yaratılmış doğanın en kusursuz örneğine benzeyen bir dünyada buluyordu kendini. Ve sabahın tertemiz havasını soluyarak, uzun süredir görmediği güneşin ışıkları içinde yeniden doğarak ayağa kalkıyordu; kuşların ölçülü ezgilerini duyuyor; güzel kokulu çiçeklere, papirüslerle çevrelenmiş ve kırmızı lotuslarla süslenmiş suların dingin yüzeyine, zarif eğimlerini göz önüne seren pembe flamanlara ve ibislere hayranlık duyuyordu... Ama yalnızlık duygusunu ortadan kaldırmak için bir şey eksikti hâlâ. Dingin bir sabah rüyasından ortaya çıkmış gibi görünen çok genç bir kadın ve masum bir bakire; yakından bakıldığında yüzünde bir bulut arasından görülmüş olan İsis’in hayranlık veren hatları seçilen çok güzel bir yaratık; evet işte böyle bir yaratık, başarıya ulaşmış adayın arkadaşı ve ödülü oluyordu.”

Burada, bizim Berlinli bilginin hayallerle dolu anlatısını kesmem gerektiğini düşündüm.

“Bana, Adem ile Havva’nın hikâyesini anlatıyormuşsunuz gibi geldi”, dedim.

“Evet aşağı yukarı öyle,” diye cevap verdi.

Gerçekten de, Mısırlıların çok tatlı ama yine de önceden tahmin edilemez olan sonuncu sınaması, Musa’nın Tekvin bölümünde anlattıklarının aynıydı. O olağanüstü bahçede, Cennet’e kabul edilmiş adayın, meyvelerini yemesi yasaklanmış bir ağaç vardı. İnsanın benliği üzerindeki bu son zaferinin, din sırlarına ulaşmanın bir şartı olduğu ve Yukarı-Mısır’da, bir erkek ile bir kadını, kadının bir ağaç altında, yalnızlık arkadaşı olan erkeğe bir meyve verdiğini tasvir eden dört bin yıllık alçak kabartmaların bulunduğu kesindi. Kötülük tanrısı Typhon’u temsil eden bir yılan ağaca sarılmıştı. Ve bütün maddi tehlikelerin üstesinden gelmiş olan aday, genellikle bu baştan çıkarmaya dayanamıyor ve sonunda dünyasal Cennet’ten kovuluyordu. Ve o zaman cezası da, yeryüzünde dolaşıp durmak ve rahiplerden edindiği bilgileri yabancı milletler arasında yaymak oluyordu.

Ama bu son baştan çıkarmaya direnç gösterirse (bu çok nadirdi), bir kralla eşit oluyordu. Şan ve şeref içinde Memphis sokaklarında dolaştırıyorlardı onu ve kutsal bir kimse haline geliyordu.

Musa, bu sınamada başarısız olduğu için beklediği şan ve şereften yoksun kalmıştı. Bu sonuçtan çok gocunup, Mısır rahiplerine karşı bilim ve mucizelerle açıkça savaşa girişmiş ve sonucu bilinen bir komployla halkını kurtarmıştı.

Bana, bütün bunları anlatan Prusyalı, Voltaire'in bir yetiştirmesi gibiydi... II. Frederich'in din konusundaki şüpheciliğinde kalmıştı hâlâ. Bunu, ona söylemekten alamadım kendimi.

"Aldanıyorsunuz dedi bana. Biz Protestanlar, her şeyi irdeleriz, ama bu, daha az dindarız demek değildir. Dünyasal Cennet, elma ve yılan fikri eski Mısırlılar tarafından biliniyordu iddiası ispatlanmış gibi görünse bile, bu, onun tanrısal bir rivayet olmadığını asla göstermez. Ben bu dinin sırlarına erişme sınavlarının sonuncusunun, dünyanın ilk günlerinde ortaya çıkan manzaranın mistik bir tasarımından başka bir şey olmadığını kabul etmeye yatkınım. Musa, bunu, ister ilksel bilgeliğe sahip Mısırlılardan öğrenmiş, ister *Tekvin*'i yazarken kendi edindiği izlenimlerden yararlanmış olsun, ilk ve temel hakikati çürütmez bu. Triptolemeus, Orpheus ve Pythagoras da aynı sınamalardan geçmişlerdir. Birincisi, Eleusis'in, ikincisi Semendirek rahibelerinin sırlarını belirlemiş, üçüncüsü de Lübnan'ın mistik topluluklarını kurmuştur.

"Orpheus, Musa'dan daha da az başarılı olmuştu. Ayaklarının altından demir basamaklar birer birer düşerken, kendisine uzatılan halkayı tutmayı akıl etmesi gereken dördüncü sınamayı geçememişti... Kanala düşmüş, oradan zorlukla çıkarılmış, tapınağa ulaşmak yerine, geriye dönmesi ve piramitin çıkışına kadar tırmanması gerekmişti. Sınama sırasında, rahiplerin kolaylıkla yarattıkları bir yanılsama olan doğal bir kaza sonucu, karısı elinden alınmıştı. Yeteneği ve ünü sayesinde, sınamalara yeniden başlama olanağını ele geçirmiş, ama ikinci kere de başarısız olmuştu. Ve böylece Eurydike'yi ebediyen kaybetmiş ve sürgünde onun için ağlayıp durmak zorunda kalmıştı.

— Bu sistemle, öz ve madde açısından bütün dinleri açıklamak olanaklı, dedim. Ama o zaman ne kazanmış olacağız?

— Hiçbir şey. Kökenler ve tarih konusunda konuşarak iki saat geçirmiş bulunuyoruz sadece. Akşam bastırıyor işte, sığınacak bir yer bulmamız gerek."

Geceyi, oraya yakın bir İtalyan *locanda*'sında geçirdik ve ertesi gün, aşağı yukarı sekiz kilometre uzakta, Memphis'in bir zamanlar bulunduğu yere götürdüler bizi. Yıkıntılar tanınmayacak haldeydi ve zaten her şey bir palmiye ormanıyla örtülmüştü; ortada, Sesostris'in[152] atmış ayak boyunda, ama kumlara yüzü koyun yatmış durumda bulunan muazzam heykelini gördük. Daha sonra ulaştığımız ve piramitleri Gizeh'tekilerden daha küçük olan ve aralarında İbraniler[153] tarafından yapılmış tuğladan büyük bir piramitin de göze çarptığı Sakkarah'tan söz etmem gerekir mi? Ne var ki, ovada rastlanan çok sayıda hayvan mezarının içleri çok ilginç. Kediler, timsahlar ve ibisler için yapılmış mezarlar var. Kül ve toz soluyarak, kimi zaman dizler üzerinde dar dehlizlerden ilerleyerek güçlükle giriliyor içlerine. Ondan sonra, Mısırlıların mumyalayıp insan ölüleri gibi gömdüğü ve üst üste koyup simetrik olarak yerleştirdiği bu hayvanlardan milyonlarcasıyla dolu geniş yeraltı geçitlerinin ortasında buluyor insan kendini. Her kedi mumyası, kat kat uzun şeritlerle sarmalanmış ve şeritlerin üzerilerinde, uçtan uca, herhalde bu hayvanın hayatını ve meziyetlerini açıklayan hiyeroglifler göze çarpıyor. Timsahlar için bile aynı şey yapılmış... İbislere gelince, onların ölüleri Teb toprak vazolarına konmuş ve hepsi, bir taşra evinin yemek odasındaki reçel kavanozları gibi sıralanmış uzayıp gidiyor.

Bunları gördükten sonra, konsolosun bir ibis mumyası getirmem konusundaki ricasını kolaylıkla yerine getirip, Yukarı-Mısır'a doğru yoluna devam eden Prusyalı subaydan ayrıldım ve Nil'de yelkenli bir kayıkla aşağılara doğru inerek Kahire'ye geldim.

Bunca yorgunlukla elde ettiğim ibisi teslim etmek için acele ediyordum, ama üç günlük inceleme yolculuğum sırasında, zavallı konsolosun rahatsızlığının arttığını ve İskenderiye'ye gitmek için bir tekneye bindiğini öğrendim.

Daha sonra, İspanya'da öldüğünü duydum.

IV. AYRILIŞ

Arap dehasının son izlerini bulduğum ve Doğu konusunda okuduğum anlatılarla, duyduğum rivayetlerle oluşturduğum fikri boşa çıkarmamış olan bu kadim Kahire kentinden esefle ayrılıyorum. Gençlik rüyalarımda onu o

kadar çok görmüştüm ki, bilmediğim bir zamanda bu kentte oturmuşum gibi geliyordu bana; ıssız mahalleler ya da yıkılmaya yüz tutmuş camiler ortasında bir zamanların Kahiresini yeniden inşa etmiştim! Eski adımlarımın izine yeniden bastığımı sanıyordum; yürüyordum ve kendime şöyle diyordum: Şu duvarın arkasına dönünce, şu kapıdan geçince şunu göreceğim... ve o şey oradaydı; yıkıntı halinde, ama gerçek olarak.

Düşünmeyelim bunları. O Kahire, küller ve tozlar altında yatıyor; modern çağın anlayışı ve ilerlemeleri, ölüm misali yenilgiye uğratmış onu. Birkaç ay sonra, zavallı fellahların üstüne yıkılan bu tozlu ve dilsiz kenti dik açılarla kesecek Avrupa sokakları. O kent ışıldayan, parıldayan ve büyüyüp genişleyen Frenklerin mahallesi, İtalyanların, Provencelıların, Maltalıların kenti, İngiliz sömürgesindeki Hindistan'ın gelecekteki ambarı sadece. Bir zamanların Doğusu, eski giysilerini, eski saraylarını, eski âdetlerini yıpratıp bitirmek üzere; son gününe ulaşmış artık ve sultanlarından birinin dediği gibi: "Kader okunu attı, böyle bu ve ben göçtüm!" Ama çölün, kumlarına yavaş yavaş gömerek hâlâ koruduğu şey, Kahire duvarlarının dışında, tıpkı Herculanum gibi kaybolmuş kuşakları barındırmışa benzeyen ve sayısız sarayları, tonozları, sütunları, değerli mermerleri, yaldızlı boyalı bina içleri, duvarları, kubbeleri ve minareleri sadece tabutları örtmeye yaramış olan mezarlar kenti ve halifeler vadisi. Bu ölüm dini, Mısır'ın ezeli bir ayırt edici özelliği; en azından, geçmişinin göz kamaştırıcı tarihini korumaya ve dünyaya iletmeye hizmet ediyor.

5. Yelkenli Kayık

I. DENİZ YOLCULUĞU HAZIRLIKLARI

Beni Dimyat'da doğru götüren büyük yelkenli kayıkta, sekiz ay kaldığım Kahire'de topladığım bütün ev eşyası da vardı: Abdülkerim'in sattığı yaldız benizli köle kadın; yine Abdülkerim'in ona bıraktığı eşya ile dolu yeşil sandık; benim bunlara eklediklerimle dolu bir başka sandık; kötü bir durumda işe yarayabilecek ve bir imparatorun hayata ilk nasıl başladığını hatırlamak için sakladığı çoban giysilerine benzetilebilecek Frenk giysilerimin bulunduğu bir başka sandık ve sonra, Kıpti mahallesindeki evimi donatmak için satın aldığım bütün gereçler ve taşınabilir nesneler. Bunlar da, suyu serin tutmaya yarayan testiler ve bardaklardan, çubuklar ve

nargilelerden, pamuk şiltelerden, zaman zaman hem divan, hem yatak ve masa olarak kullanılabilen, yolculuk sırasında içine, kümesteki ve güvercinlikteki çeşitli kanatlı yaratıkların konabilmesi gibi bir avantajı da olan hurma dalından yapılmış kafeslerden oluşuyordu.

Ayrılmadan önce, seyyahların büyük yardımcısı olan o güzelim ve tatlı sarışınla, yani Madam Bonhomme'la vedalaşmak istemiştim. "Heyhat, uzun süre ancak renkli yüzler göreceğim; Mısır deltasında hüküm süren vebaya ve dayanıksız sandallarla geçmek zorunda kalacağım Suriye körfezinin fırtınalarına meydan okuyacağım; onu görmem, vatanımın son bir gülümseyişi olacak benim için" diyordum içimden.

Madam Bonhomme, Gozzi'nin Venedikli kadınlarda yücelttiği, Petrarca'nın bizim Provence kadınlarının şanı için şiirler yazdığı Güney'in sarışın güzellerinden bir örnekti. Bu kural dışı zarif yaratıklar, saçlarının *altın dalgalarını* Alp dağlarına komşuluktan alıyor ve kara gözleri sanki sadece, Akdeniz'in yakıcı kumsallarında alevleniyordu. Lâl rengi atlaslar gibi ince ve duru tenleri, beyaz üzümün, yeşil asma yaprakları arasında kendini yarı yarıya sakladığı sonbahar çardaklarını hatırlatarak, güneşin değdiği yerlerde, belli belirsiz bir amber rengi ediniyordu. Ey Tiziano'nun ve Giorgione'nin sevgili tasvirleri, bana başka bir hüzün ve hatırayı Nil kıyılarında mı verecektiniz? Oysa benim yanımda, saçları abanoz kadar siyah, yüzü sarı damarlı siyah mermerden yontulmuş gibi değişmez ve hem kölece hem de vahşi olan zarafeti, kimi zaman, eğer söylemek yerindeyse, tutsak hayvanın ciddi neşesini çağrıştıran ve antik Asya'nın idolleri gibi sert ve ağırbaşlı bir güzel kadın var.

Madam Bonhomme beni, dükkânına götürdü. Ona hayranlık duyuyor ve seyahat eşyasıyla dolu olan bu dükkânda, İngilizlere gerektiğinde çölde bile bütün konforu sağlayan araç ve gereçlerin yararlarını bir bir sayıp dökerken söylediklerini dinliyordum. Hafif bir Provence aksanıyla konuşarak, bir hurma ağacının ya da dikili taşın dibinde, hepsi deve sırtında taşınan bu eşyalar ile, hem mobilyası hem de mutfağı olan ve içinde efendilerle hizmetkârların barınacağı tam tekmil evlerin nasıl kurulabileceğini; hiçbir şeyin, hatta doğrusunu söylemek gerekirse büyük çoğunlukla çok işe yarayan konserveler sayesinde yahnilerin ve turfanda yemişlerin bile eksik olmadığı Avrupai sofraların nasıl düzenlenebileceğini açıklıyordu bana.

“Heyhat, ben tam anlamıyla bir Bedevi (göçebe Arap) oldum”, dedim, Madam Bonhomme’a. “Teneke üzerinde pişirilmiş Hint darısı lapasını, tereyağlı hurmayı, kayısı ezmesini, tütsülenmiş çekirgeleri afiyetle yiyorum... Üstelik, çölde, tüylerini yolmak zahmetine bile girmeden nasıl tavuk yemeği yapılacağını da biliyorum.

— Bu hünerden haberim yoktu doğrusu, dedi Madam Bonhomme.

— Bunun nasıl yapıldığını Hicaz’da görmüş olan dinden dönme çok becerikli bir adam anlattı bana. Önce, bir tavuk alınıyor...

— Tavuk mu? dedi Madam Bonhomme.

— Papaz yahnisi yapmak için tavşan gerektiği gibi bu da gerekli.

— Peki sonra?

— Sonra, iki taş arasında ateş yakılıyor ve sonra biraz su getiriliyor...

— İşte, hayli uğraştırıcı bir şey!

— Yoo, doğa sağlıyor bunları. Deniz suyundan başka şey olmasa bile fark etmez... Aynı şey, üstelik tuz kullanmak zorunda kalmazsınız.

— Peki tavuğu neyin içine koyuyorsunuz?

— İşte, işin püf noktası! Suyu, çölün ince kumlarına döküyoruz... Kum da doğanın sağladığı bir şey tabii! Böylece, yemeğin hazırlanmasına çok yararlı olan ince ve temiz bir balçık elde ediyoruz.

— Kumda pişmiş bir tavuk mu yiyorsunuz yani?

— Bir dakika sabrediniz lütfen. Bu balçıktan, iri bir topak yapıyoruz ve tavuğu ya da başka bir kümes hayvanını bunun içine itinayla yerleştiriyoruz.

— Şimdi ilginç bir hale geliyor.

— Topağı ateşe koyuyoruz ve zaman zaman çeviriyoruz. Kabuk iyice sertleştiği ve tamamen güzel bir renk aldığında, onu ateşten çekmek gerekiyor. İşte böylece, tavuk pişmiş oluyor.

— Hepsi bu kadar mı?

— Henüz değil. Pişmiş toprak haline gelen topağı kırıyoruz ve balçığa yapışmış olan tavuğun tüylerinden, bu doğaçlama ürünü tencerenin parçalarından ayırdığımızda kurtulmuş oluyoruz.

— Ama bu, bir vahşi ziyafeti!

— Hayır, sadece fırında yapılmış tavuk.”

Benim gibi bilgili ve hünerli bir seyyahla uğraşmanın nafile olduğunu anlayan Madam Bonhomme, bütün madeni mutfak eşyalarını ve çadırları, İngiliz *improved patent*’li kauçuk yastıkları ve şişme yatakları yeniden yerlerine koydu.

“Ama, dükkânınızda bana yararlı olabilecek bir şey bulmak isterim”, dedim.

“Tabii, bir bayrak satın almayı unuttuğunuzdan şüphem yok. Size bir bayrak gerekli”, dedi Madam Bonhomme.

“Ama ben savaşa gitmiyorum ki!

— Nil’den aşağı iniyorsunuz... Fellahların size saygı duyması için, kayığınızın kıçında üç renkli bir bayrak olmalı.”

Dükkânın duvarları boyunca uzayan ve bütün gemilerde kullanılan çeşitli bayrakları bana göstermeye başladı Madam.

Bizim mavi, beyaz ve kırmızı renkli yaldızlı bayrağımızı ellemeye kalkıştığımda, Madam Bonhomme kolumdan tuttu.

“İstediğinizi seçebilirsiniz; milletinizi belirtmek zorunda değilsiniz. Bütün bu *mösyöler*, genellikle İngiliz bayrağı alırlar. Böylece daha güven içinde olunuyor”.

“Ah, Madam! dedim. Ben o mösyölerden değilim.

— Çok iyi biliyordum bunu”, dedi gülümseyerek.

Cumhuriyetimizin bayrağının bir zamanlar yansıdığı kadim Nil nehrinde, İngiliz bayrağını dalgalandıranların Parisli kibar insanlar olduğuna inanmaya gönlüm razı değildi. Bizdeki Bourbon hanedanı taraftarlarının

Kudüs’e hacca giderken Sardinya bayrağını seçtikleri doğrudur. Eh, bunun pek mahzuru yok denebilir.

II. BİR AİLE ŞENLİĞİ

Bulak limanından ayrılıyoruz; bugün politeknik okulu haline gelmiş olan bir Memlûk beyi sarayı, yanındaki beyaz cami, Yukarı Nil’den getirilen Teb mesamatlı toprak kaplarını kumsalda sergileyen çömlekçiler, hayli uzakta nehrin sağ kıyısında sıralanmış şantiyeler, birkaç dakika içinde gözden kayboluyor. Bulak ile Embabeh arasındaki alüvyonlu bir adaya doğru kıyıdan gidiyoruz ve çok geçmeden kayığımızın pruvası kumlu kıyıya çarpıyor; iki Latin yelkeni de, rüzgârla dolmadan titriyor sadece. *Reisimiz*, “*Battal! battal!*”, yani “Kötü! çok kötü!” diye bağırıyor. Herhalde, rüzgâr söz konusu. Gerçekten, kırmızımtırak dalgalar, karşıt bir esintiyle kıvırcıklaşarak köpüklerini saçıyor yüzümüze ve çalkantı, gökyüzünün yansılarıyla arduvaz rengine bürünüyor.

Kayığı saplandığı kumdan çıkarmak ve çevirmek için karaya adamlar iniyor. Ve o zaman, Mısırlı tayfaların her manevra yaptıklarında söyledikleri ve mutlaka “*eleison!*” nakaratıyla biten şarkıları başlıyor. Bir anda mavi gömleklerini çıkaran ve Floransa’nın bronz heykellerine benzeyiveren beş ya da altı babayiğit, bacakları çamura gömülü olarak kurtarma işini yapmaya çalışırken, baş tarafta bir paşa gibi oturmuş olan *reis*, nargilesini kayıtsızlıkla içip duruyor. On beş dakika sonra dalgalara karşı yarı eğilmiş durumda ve serenlerin ucu suya değerek Bulak’a doğru dönüyoruz.

Nehrin akıntısı üzerinde ancak iki yüz adım gitmiş durumdayız; bu sefer kamışların arasında sıkışan kayığı, yeniden kum adasına vardırmak için çevirmek gerekiyor. Reis, kimi zaman, “*Battal! battal!*” deyip duruyor.

Sağ tarafımda, Çubrah yolunun kenarındaki görkemli villalar gözüme çarpıyor; koskoca akçaağaçlardan, kuzgunların gaklamaları ve kimi zaman da çaylakların uğursuz çığlıkları yankılanıyor.

Bunun dışında, hiçbir lotus, hiçbir ibis ve eski zamanların hiçbir yerel rengi yok; orada burada suya girmiş iri mandalar, bahçelerin portakal ve muz ağacı koruları üzerinde uçup duran, parlak tüylü bir tür ufak sülüne benzeyen Firavun horozları görülüyor sadece.

Taştan parmağıyla komşu Suriye çölünün sınırını işaret eden ve ancak uzaktan gördüğüm için esef duyduğum Heliopolis dikili taşını unutuyordum nerdeyse. Bu anıt, ufkumuzda bütün gün belirip durdu; çünkü kayığımız ancak zikzaklar çizerek yol alır gibiydi.

Akşam olunca, güneş değirmisi, Libya dağlarının yeknesak çizgisinin arkasına inmeye başladı ve doğa ansızın, gurubun menekşe rengi loşluğundan, gecenin mavimsi karanlığına geçti. Uzakta, yağ kandillerinin aydınlattığı bir kahvehanenin ışıklarını fark ettim; *ney* ve *rebab*'ın tiz sesleri, çok tanınmış olan şu ezgiye eşlik ediyordu: *Ya leyli* (Ey geceler!).

Başka sesler, birinci mısranın karşılıklarını veriyordu: "Ey neşe geceleri!" Bir araya gelmiş dostların mutluluğunun, aşkın ve arzunun tanrısal alevlerinin, ancak cennette bulunan *saf aydınlığın* yansılarının şarkıları söyleniyordu; Allah'ın sevgili kulu *Ahmed*'e sesleniliyordu ve koro halindeki çocuk sesleri, Rabbin dünyanın gecesel neşelerini kutsamasına bir çağrı olan bu tadına doyulmaz ve şehevi iç dökmenin nakaratını tekrarlıyordu.

Bu seslerden, bir aile töreninin yapılmakta olduğunu anladım. Çocukların korosunun ardından fellah kadınlarının o garip zılgıtları duyuluyordu ve böyle bir törende, bir evlilik ya da bir ölüm kutsanıyor olabilirdi; çünkü, Mısır'ın bütün törenlerinde, yakaran bir neşenin ya da neşeli bir coşkuyla yer yer kesilen bir yakarışın karışımına rastlanıyordu ve bu, kadim dünyada, hayatlarının bütün olaylarına eşlik ediyordu.

Reis, kayığımızı kuma gömülmüş bir kızağa bağlatmıştı ve karaya çıkmaya hazırlanıyordu. Önümüzdeki köyde sadece duraklayacak mıyız diye sordum ona. Geceyi orada geçirmemiz gerektiğini ve ertesi gün bile, güney-batı rüzgârının çıktığı (musonların estiği dönemdeydik) saat üçe kadar kalmamız gerekebileceğini söyledi.[154]

"Rüzgâr elverişli olmadığı zaman kayığı urganlarla çekmek daha iyi olurdu sanırım", dedim ona.

— Sözleşmemizde bu yok, diye cevap verdi."

Gerçekten de, yola çıkmadan önce, kadı'nın önünde yazılı bir sözleşme yapmıştık; ama bu adamlar bütün istediklerini bu sözleşmeye koydurmuşlardı besbelli. Kaldı ki benim de acelem yoktu ve bir İngiliz

seyyahın tepesini attıracak olan bu durum, Kahire'den Dimyat'a inen ve fazla ilgi çekmeyen Nil'in bu kadim kolunu daha iyi inceleme fırsatı verecekti bana.

Sert bir şekilde karşı çıkacağımı bekleyen reis, sakinliğim karşısında hayranlık duydu. Kayıkların yedekte çekilmesi hayli pahalıya patlayan bir işti; çünkü, kayıkta daha fazla tayfa bulunmasını gerektirdiği gibi, köyden köye sırayla yardım eden başka insanlar da gerektiriyordu.

Bir yelkenli kayıkta, iç tarafları incelikle boyanmış ve yaldızlanmış iki bölme var; nehre bakan pencereleri kafesli ve kıyının iki yanındaki manzaralar seyrediliyor buradan; panoları, çiçek sepeti resimleri ve karmaşık arabeskler süslüyor; gündüz, bağdaş kurup oturmaya ve gece üstüne hasırlar ya da minderler koyup yatmaya yarayan iki ahşap sandık var her bölmede. Birinci bölme, genellikle oturma odası, ikincisi ise harem olarak kullanılıyor. Hepsi, sıkıca kapatılıp kilitleniyor, ama ne yapılırsa yapılsın aranıza kabul etmek zorunda olduğunuz Nil farelerinin belli bir ayrıcalığı var. Sivrisinekler ve başka böcekler gibi sevimsiz yol arkadaşları da cabası; ama geceleyin, bu kalleş yaratıkların ziyareti, içine bir çantaya girer gibi girilip boyundan düğümlenen büyük gömleklerle önleniyor; başınızda da, rahatlıkla nefes almanızı sağlayan bir çifte tül örtüsü var bu gömleklerin.

Geceyi kayıkta geçirecekmişiz gibi görünüyordu ve ben de yavaş yavaş hazırlanıyordum. Derken karaya çıkmış olan reis, büyük bir kibarlıkla yanıma gelip, kendisiyle birlikte gelmemi rica etti. Bizim köleyi kayıkta tek başına bırakmak hoşuma gitmiyordu. Reisin kendisi, onu da yanımıza almanın daha iyi olacağını söyledi.

III. MUTAHİR[155]

Kıyıya inince, Çubrah'tan başka bir yere gelmemiş olduğumuzu gördüm. Paşanın bahçeleri, girişi süsleyen mersin ağaçlarıyla önümüzdeydi; solumuzda, yolun iki yanında, kerpiçten yapılmış acınacak evler yığını uzanıyordu; daha önce gözüme çarpmış olan kahvehane, kıyıda göze çarpıyordu ve ona komşu olan ev reisin eviydi; içeri girmemizi rica etti.

Bütün günü Nil’in üzerinde geçirme zahmetinden sonra vardığımız yere bak; Kahire’den ancak dört kilometre uzaktayız işte! diyordum kendi kendime. Kahire’ye dönüp, akşamı geçirmek ve Madam Bonhomme’un yerinde, gazeteleri okumak geçti içimden; ama reis, bizi evinin önüne getirmişti bile; içerde bir kutlama olduğu besbelliydi ve buna katılmak gerekiyordu.

Aslında, duyduğumuz şarkı sesleri buradan geliyordu; aralarında saf kan zencilerin de bulunduğu bir yığın yağız tenli insan, büyük bir coşkuya kapılmış gibiydi. Arapçayla bulanmış Frenk lehçesini zar zor anladığım reis, sonunda, bunun bir aile şenliği olduğunu ve oğlunun sünnet olması dolayısıyla düzenlendiğini açıklayabildi bana. İşte o zaman, niçin bu kadar az yol almış olduğumuzu kavradım.

Bu tören bir gün önce camide başlamıştı ve biz ancak, şenliklerin ikinci günündeydik. Kahirenin en yoksul ailelerinin kutlamaları bile herkesin katıldığı şenliklerdir. Cadde insanla doluydu; sünnet çocuğunun (*mutahir*) otuz kadar okul arkadaşı, alçak tavanlı bir odaya doluşmuşlardı; reisin karısının akrabaları ya da arkadaşları olan kadınlar, dip taraftaki odada bir daire oluşturmuşlardı; biz, o kapının önünde durduk. Reis, peşimden gelen köleye, ilerde karısının yanında bir yeri işaret etti ve köle de gerekli selamları verip tereddüt etmeden gidip *hanımın* kilimi üzerinde oturdu.

Kahve ve çubuk dağıtılmaya başlamıştı ve Nübyeli kadınlar, birçok başka kadının bir elleriyle tutup ötekiyle üzerine vurdukları *tarabukların* (pişmiş topraktan yapılmış darbukalar) sesine uyarak dans etmeye başladılar. Reisin ailesinin, beyaz tenli şarkıcı kadınlar getiremeyecek kadar yoksul olduğu besbelliydi; ama Nübyeliler zevk için dans ediyorlardı. *Loti* ya da şef dört kadının dansına ritim tutarken olağan soytarılıklarını yapıyor, kadınlar da bu daha önce betimlediğim ve dansçıların ateşi yüzünden hiçbir farklılık göstermeyen çılgın halk dansına katılıyorlardı.

Müziğe ve dansa bir süre ara verildiğinde, reis, babası olduğunu söylediği bir ihtiyarın yanına oturttu beni. Bu adamcağız hangi ülkeden geldiğimi öğrencince, telaffuzunun komik bir hale getirdiği Fransızca sunturlu bir küfürle karşıladı beni; 1798’in galiplerinin dilinden aklında kalmış olan sadece bu küfürdü. Ben de ona, yüksek sesle, “Napoléon” diyerek cevap verdim. Hiçbir şey anlamamış gibi görünüyordu. Şaşırmıştım buna, ama bu adın İmparatorluk’tan sonra kullanıldığını düşündüm hemen. Bunun

üzerine, Arapça, “Bonaparte’ı gördünüz mü?” dedim. Yüce bir hulyaya dalmış gibi başını geriye doğru attı ve avazı çıktığı kadar şu şarkıyı söylemeye başladı:

Ya salam, Bunabarteh!

(Selam olsun sana, ey Bonaparte!)

Bu ihtiyarın, sultan-ı Kebir dedikleri Bonaparte onuruna söylenmiş bu eski Mısır şarkısını tekrar ettiğini duyunca, gözyaşlarına boğulmaktan alamadım kendimi.[156] Ama yine de, şarkıyı tüm olarak okuması için sıkıştırdım ihtiyarı; ne var ki, hafızasında ancak bazı mısraları tutabilmişti:

Yokluğun bizi inletti, ey kahveyi şeker koyarak içen general! Ey yanakları çok güzel büyüleyici general! Keskin kılıcı Osmanlıları perişan eden sana, selam olsun!

Ey, saçları o kadar güzel olan sen! Kahire’ye girdiğinden beri bu kent, billur bir lambanınkine benzeyen ışıltıyla parıldadı; selam olsun sana!

Ama reis, bu hatıralarla hiç ilgilenmeyip çocukların yanına gitmişti ve yeni bir törenin hazırlıklarının yapıldığı belli oluyordu.

Nitekim çocuklar, iki sıra halinde sıralanmakta gecikmediler ve evde toplanmış olan öteki insanlar ayağa kalktılar; bir gün önce Kahire’de dolaştırılmış olan sünnet çocuğunu, şimdi köyde dolaştırmak söz konusuydu. Görkemli koşumları olan bir at getirildi ve kadın elbiseleri ve süsleriyle donatılmış yedi yaşlarındaki çocukcağız (bunların hepsi ödünç alınmış olmalıydı), iki akrabasının yardımıyla eyerin üzerine oturtuldu. Bir imparator gibi gururluydu ve âdet olduğu üzere ağzının üzerinde bir mendil tutuyordu. Doğuluların *nazar değmesinden* korktuklarını bildiğim için çocuğa dikkatle bakmaya cüret edemiyordum; ama sünnet alaylarının, düğün alaylarından pek az farklı olduğu Kahire’de, pek açık seçik göremediğim böyle bir alayın hiçbir ayrıntısını gözden kaçırmamaya çalıştım.

Mızraklar ve kalkanlarla, sahte savaş manzaraları sergileyen çıplak soytarılar yoktu bu alayda, ama cambaz ayaklığı takmış birkaç Nübyeli, kalabalık toplamak için birbirlerini kovalayıp duruyordu; daha sonra müzisyenler yürüyüşü başlatıyordu; sonra, en güzel kıyafetlerini giymiş

olan ve başlarında, dini *moal*’ler[157] söyleyen fakirler ya da dervişler bulunan çocuklar geliyordu; daha sonra da ana babası tarafından çevrelenmiş at üzerindeki sünnet çocuğu ilerliyordu ve en sonda da, her duraklamada şehevi bir tarzda tepinmeye yeniden başlayan peçesiz dansçı kadınların ortasında aileden kadınlar yürüyordu. Güzel kokular saçan buhurdanları taşıyanlar da, seyircilerin üzerine gül suyu saçan *kumkum*’ları[158] sallayan çocuklar da eksik değildi; ama alayın en önemli şahsiyeti, elinde esrarlı aleti (zavallı sünnet çocuğu bunun ne olduğunu daha sonra anlayacaktı) tutan berberdi kuşkusuz ve bu sırada, yardımcısı da, ucunda, onun mesleğinin simgeleri bulunan bir tür levhanın yer aldığı bir kargıyı sallayıp duruyordu. *Mutahir*’in önünde, arkadaaşlarından biri yürüyordu, boynuna ilkokul öğretmeni tarafından kaligrafi şaheserleriyle süslenmiş bir *yazı tableti* asılmıştı. Atın arkasında da, bir kadın, kötü ruhları kovmak için durmadan tuz serpiyordu. Bu yürüyüş, çok eski zamanlara kadar uzanan aynı *ulululu* haykırışlarıyla, hem düğünlerin hem de sünnet düğünlerinin törenlerine eşlik eden ve özellikle defin törenlerinde para karşılığı ağlayan kadınlarla sona eriyordu.

Sünnet alayı, Çubrah’ın az sayıdaki sokaklarında dolaşıp dururken, bizim kölenin öteki kadınların peşinden gitmemesi için elimden gelen her şeyi yaptıktan sonra mutahirin büyük babasının yanında kalmıştım. Kibarlık ve din gereği yapması gerektiğini düşündüğü şeylerden köleyi alıkoyabilmek için, Mısırlılar üzerinde sınırsız etkisi olan *mafiş* kelimesini kullanmam gerekmişti. Bu arada, zenciler, masaları hazırlıyorlar ve salonu yapraklarla süslüyorlardı. Ben de, bu süreden yararlanarak, ihtiyar büyükbabanın, kulağına, az bildiğim Arapçayla, Kléber’in ve Menou’nun çok ünlü isimlerini yüksek sesle söyleyerek, onun hafızasında birşeyler canlandırmaya çalışıyordum. Ama o, Kahire’nin eski polis şefi, boyu posu ve görkemli giysisiyle halkın hafızasında derin hatıralar bırakmış olan albay Barthélemy’den başka bir şey hatırlamıyordu. Barthélemy, sadece kadınların değil, başkalarının da hatırladığı aşk şarkılarının esin kaynağı olmuştu:

Sevgilim *işlemeli bir şapka giymiş; – kemeri düğümler ve gül şeklinde fiyonklarla süslü.*

Sarılmak istedim ona, bana şöyle dedi: Aspetta *(bekle)! Ah! onun İtalyan dili ne tatlı! – Gözleri ceylan gözü olanı korusun Tanrı!*

Elinde bir fermanla, herkese barış getirirken ne kadar da güzelsin Fart-el-Rumi (Barthélemy)!

IV. SİRAFEH[159]

Mutahir içeri girince bütün çocuklar da gelip, ilkokul öğretmeninin, berberin ve dervişlerin başköşelere kuruldukları yuvarlak masalara dörder dörder oturdular. Öteki büyükler, yerlerini almak için yemeğin bitmesini beklediler. Nübyeliler, kapının önünde yer aldılar ve tabaklarda bırakılmış olanları yemeye başladılar ve kendi artıklarını da bu şölenin gürültüsünü duyup gelmiş olan yoksul insanlara verdiler. Kemikler, iki ya da üç dizi yoksul davetliden geçtikten sonra, et kokusuyla oraya gelmiş başıboş köpeklere ulaşıyordu ancak. Bu şölenlerde hiçbir şey ziyan edilmiyordu ve ev sahibi ne kadar yoksul olursa olsun, her canlı varlık, kendisine düşen payı isteme hakkına sahipti. Varlıklı insanların, bu tür şölenlerin masraflarına küçük hediyeler vererek yardımcı oldukları bir gerçekti ve bu da, bu tür olaylarda halktan ailelerin altına girdikleri masraf yükünü biraz hafifletiyordu.

Ne var ki, şöleni sona erdirecek olan acılı an geliyordu mutahir için. Çocukları yeniden yerlerinden kaldırdılar ve kadınların bulunduğu odaya götürdüler. Şarkılar söyleniyordu: “Ey sen, halası! Ey sen, teyzesi! gel de *sirafehini* hazırla onun!” Bundan sonraki ayrıntıları, sirafeh töreninde bulunan bizim köle açıkladı bana.

Kadınlar, aralarından dört tanesinin uçlarını tuttuğu bir şal vermişlerdi çocuklara. Yazı levhası tam orta yere konmuştu ve okulun en önemli öğrencisi (*arif*), her bölümü daha sonra koro halindeki çocuklar ve kadınlar tarafından tekrarlanan bir ilahi söylemeye başlamıştı. Her şeyi bilen ve “kara karıncanın ayak izini ve karanlıkta yaptığı işi gören” Allah’a dua ediliyordu, daha şimdiden okumayı bilen ve Kuran’ı anlıyan bu sünnet çocuğundan lütfunu esirgememesi için yalvarılıyordu ona. Öğretmene, verdiği dersler için para ödemiş olan babasına ve beşikten başlayarak ona konuşmayı öğretmiş olan annesine teşekkür ediliyordu.

Tanrı seni, cennette oturmuş, Meryem, Ali’nin kızı Zeynep ve Peygamber’in kızı Fatma tarafından selamlanmış olarak görmeyi nasip etsin bana, diyordu çocuk annesine!

Şarkının geri kalan mısralarında, fakirlere ve Kuran’ın çeşitli bölümlerini çocuğa açıklayıp öğreten ilkokul öğretmenine övgüler düzülüyordu.

Bu uzun duaların ardından, daha az ciddi şarkılar geliyordu.

Ey çevremizdeki genç kızlar, diyordu arif, gözlerinizi boyadığınız ve aynada kendinize baktığınız zaman sizi Allah’ın rahmetine emanet ediyorum!

Ey siz! Burada toplanmış olan kadınlar, 37. bölümün inayetiyle “doğurganlığın”[160] *rahmeti üzerinize olsun! – Eğer burada, evlenmeden yaşlanmış kadınlar varsa, onlar, terliklerle dövülerek dışarıya atılsın!*

Bu tören sırasında, erkek çocukları, odada *sirafehi* dolaştırıyor ve her kadın, bu tepsiye hediye olarak ufak paralar koyuyordu; ardından da paralar bir mendile konup çocuklar tarafından fakirlere bağış olarak dağıtılıyordu.

Mutahir erkeklerin odasına geri dönüp yüksek bir sandalyenin üstüne çıkarıldı. Berber ve yardımcısı, aletleri ellerinde, her iki yanda ayakta duruyordu. Sonra, herkesin sunusunu koyması gereken bakır bir leğen yerleştirildi sünnet çocuğunun önüne. Bundan sonra, çocuk, berber tarafından, bu ameliyatın ana ve babasının gözleri önünde yapıldığı bir başka odaya götürüldü ve bu sırada, yakarışları örtmek için ziller çalınıp duruyordu.

Bu olayla pek de ilgilenmeyen topluluk, gecenin büyük bir bölümünü, şerbet, kahve ve bir tür yoğun bira olan (*buza*), insanı sarhoş eden ve özellikle zencilerin düşkün olduğu içkiyi içerek geçiriyordu; hiç kuşkusuz bu, Herodotos’un arpa şarabı dediği şeydi.

V. TAŞ ORMANI

Ertesi gün, rüzgârın çıkacağı saati beklerken ne yapacağımı bilmiyordum. Reis ve bütün adamları, Kuzey insanlarının akıllarının almayacağı bir kayıtsızlıkla güpegündüz uyuyorlardı. Bizim köleyi bütün gün kayıkta bırakıp, dört kilometre kadar uzaktaki Heliopolis’e doğru gezintiye çıkmak geldi aklıma.

Birdenbire, Syra’dan İskenderiye’ye giderken yatmam için bana kabinesini bırakmış olan iyi yürekli bir gemi sorumlusuna verdiğim sözü

hatırladım. “Sizden sadece bir şey istiyorum”, demişti bana karaya çıktığım zaman kendisine teşekkür ettiğimde. “O da, Kahire’den pek uzak olmayan taşlaşmış ormandan, benim için bazı parçalar toplamanız ve İzmir’den geçtiğinizde onları, Güller sokağındaki Madam Carton’a vermenizdir.”

Bu tür ricalar, yolcular arasında kutsal olarak kabul edilen şeylerdir. Bunu bir an unutmuş olduğum için utanç duydum ve zaten pek de zahmetli olmayan bu gezintiyi yapmaya karar verdim. Zaten, nasıl bir şey olduğunu anlayamadığım bu ormanı görmek de istiyordum. Bizim köleyi uyandırdım, çok suratsızdı ve reisin karısının yanında kalmak istedi. Bunun üzerine reisi de yanıma katmayı düşündüm, ama biraz düşününce ve bu ülkenin âdetlerini de bildiğimden, bu saygıdeğer aile içinde zavallı köle Zeynep’in masumiyetinin hiçbir tehlikeye maruz kalmayacağından emin oldum.

Gerekli şeyleri yanıma aldıktan ve bana zeki bir eşekçi getirmiş olan reisi uyardıktan sonra, bir zamanlar Nil’i Kızıldeniz’e bağlamak için açılmış olan ve şimdi kurumuş yatağıyla kumullar arasından geçmek gereken yolu belirten Hadrianus kanalını solda bırakarak Heliopolis’e yöneldim.

Çubrah’ın bütün çevresi, hayranlık veren ekili tarlalarla çevrili. Haraların çevresinde uzanan bir akçaağaç ormanından sonra, ekilmiş hurma ağaçları topluluklarının arasında, birçok portakal bahçesi solda kalıyor; daha sonra, *Kaliş*’in, yani Kahire kanalının bir kolu geçilince, Nil’in taşkınlarının sona erdiği yerde, çölün sınırına kısa bir zamanda ulaşılıyor. *Sakie*’lerden, yani değirmenli kuyulardan gelen suyla dolu harklar sayesinde titizlikle sulanan ovanın verimli bölümleri orada sona eriyor; yine orada, doğanın kendisini bile yenilgiye uğratmış hüzün ve ölüm etkileri yaratan, ancak Mokatam’da sona eren ve bu tarafta *Halifeler Vadisi* diye adlandırılan bu garip mezarlar kenti başlıyor. Ve işte orada, Tulun ve Baybars, Selahattin Eyyubi, Malek-Adil[161] ve başka binlerce İslam kahramanı yatıyordu; ama basit mezarlarda değil, aralarında büyük camiler bulunan ve hâlâ arabesklerle, yaldızlarla parıldayan büyük saraylarda. Bu koskoca ikametgâhlarda oturan hayaletler dua edilecek ve toplanılacak yerler istemişlerdi sanki ve rivayetlere göre, belli günlerde buraları bir çeşit tarihsel doğaüstü görüntülerle dolup taşıyordu.

Dış görünüşü görkemli bir Kahire mahallesi izlenimini veren bu iç karartıcı yerden uzaklaşarak, bir zamanlar Nil’in en büyük taşkınlarından kentin korunması için yapılmış olan Heliopolis setine ulaştık. Ötede görülen

bütün ovanın ufku, üzeri kalıntılarla oluşmuş, küçük tepelerle belirginleşiyordu. Bunlar, daha önceki binalardan arta kalanları kaplayan bir köyün yıkıntılarıydı. Hiçbir şey ayakta kalmamıştı; zeminde antik bir taşın bile dikili halde olmadığı görülüyordu; sadece, çevresinde büyük bir bahçe yapılmış olan dikilitaş ayaktaydı.

Bu taş, duvarla çevrili alanı bölen abanoz ağaçlı dört yolun merkezinde bulunuyordu; vahşi arılar, petek yuvalarını, taşın harap olmuş yüzlerinden birinin çatlaklarına kurmuştu. Seyyahların ziyaretine alışmış olan bahçıvan, çiçekler ve meyveler verdi bana. Bir yere oturup, Strabon'un[162] tasvir ettiği harikaları, ikisi Roma'da bulunan ve üçüncüsü tahrip edilmiş olan Güneş tapınağının öteki üç dikili taşını düşündüm bir an. Sadece bir tanesinin geçen yüzyılda hâlâ görülebildiği sarı mermer sfenkslerin süslediği o yolları ve de, Herodotos'un ve Platon'un, din sırlarını öğrenmek için geldikleri, o bilimlerin beşiği olan kenti hayal ettim. Kitabı Mukaddes'te, Heliopolis'le ilgili daha birçok şey var. Yusuf'un, çağımızda alaycı bir gülüşle karşılanan masumiyet örneği davranışı burada gösterdiği de anlatılır. Arapların gözünde, bu hikâye, bambaşka bir özelliğe bürünmüştür. Nitekim *Yusuf ve Züleyha*, erkek ve kadının iğvaya kapılmasına karşı zafer kazanmış, saf aşkın ve görev duygusu karşısında yenilgiye uğrayan duygusallığın kutsanmış kahramanlarıdır; bu arada Yusuf'un efendisi, Firavun'un hadımlarından biridir. Doğu'nun birçok şairi tarafından ele alınıp işlenmiş olan özgün söylencede, Züleyha, bizim bildiğimizdeki gibi kurban edilmemiştir hiç de. Başlangıçta, Memphis kadınları tarafından çok kötü gözle bakılan Züleyha, Yusuf hapishaneden çıkıp onun güzelliğinin büyüleyiciliğiyle Firavun'un sarayında hayranlık uyandırdığına, bağışlanmış ve kendisinden özür dilenmiştir.

Yusuf'un Züleyha'ya, yaptığı fedakârlığı daha da yücelten platonik bir aşk duyduğu, Arap şairleri tarafından ileri sürülmüştür, ama bu, Yusuf'un, daha sonra Heliopolisli bir rahibin Azima adındaki kızıyla evlenmesine engel olmamıştır. Yusuf daha sonra, ailesini, Gessen denilen bir yere yerleştirmiştir; günümüzde orada Onias tarafından inşa edilen bir Yahudi tapınağının yıkıntılarını bulunduğuna inanılır.

Yakup'un torunlarının beşiği olan bu yeri ziyaret edecek kadar vaktim olmamıştı; ama peygamberlik geleneklerini kabul etmiş olduğumuz bütün bir halkın üzerine filozoflar tarafından yüklenen bir suçlamadan onları

sıyırma konusunda elime geçmiş olan fırsatı da kaçırmayacaktım. Bir gün Kahire'de, Tanrı'nın bu seçilmiş halkının Mısır'dan kaçışı konusunda, M. Lepsius'un araştırma heyetinde bilim adamı olarak bulunan Berlinli bir *mizah yazarıyla* tartışıyordum:

"Bu kadar çok sayıda namuslu İbrani'nin, Mısırlı da olsalar komşuluk yaptıkları ve dostluk kurdukları insanların kap kacağını *almış olacağına* inanıyor musunuz?" demişti bana, bu yazar.

"Ama, buna inanmak ya da Kutsal Kitabı inkâr etmek gerekir.

— Çeviride yanlışlar ya da metinde tahrifat olabilir; size şimdi söyleyeceğime dikkat edin: İbraniler ezelden beri bankacılık ve iskonto dehasına sahip bir halktır. O eski dönemde, ancak teminat karşılığı bir şeyler ödünç verilebiliyordu... Ve inanın ki onların başlıca işi de buydu.

— Ama tarihçiler, onların, piramitler için tuğla yoğurduklarını (oysa piramitler taştan yapılmıştır) söylüyorlar ve bu çalışmanın karşılığı da soğan ve başka sebzelermiş.

— Peki, biraz soğan toplamış olsalar da bunları değerlendirip çok daha fazla şey elde ettiklerine de inanın.

— Öyleyse, bundan ne gibi bir sonuç çıkarmak gerekir?

— Alıp götürdükleri gümüşlerin, Memphis'te verdikleri ödünç paraların teminatı olabileceğinden başka sonuç çıkarılamaz. Mısırlılar ihmalcidir; faizlerin ve masrafların birikmesine, meşru yüzdesi olan getiriye aldırış etmemişlerdir kuşkusuz...

— En ufak bir fazladan kazanç bile sağlamadan mı yani?

— Bundan kuşkum yok. İbraniler, doğal ve ticari eşitlik yasaları uyarınca kazandıklarından başka şeyi alıp götürmemişlerdi. Kesinlikle meşru olan bu davranışlarıyla, o zamandan itibaren, kredinin gerçek ilkelerini ortaya koymuşlardır. Zaten Talmud'da kesin olarak şöyle deniyor: 'Onlar, sadece kendilerine ait olanı aldılar.'"

Berlinlinin bu aykırı düşüncesini yoruma açık bırakıyorum. Heliopolis'e birkaç adım kala, Kutsal Kitap'taki daha yüce hatıraları yeniden bulmak sabırsızlandırıyordu beni. Eskiden beri *Aynüşşems*, yani Güneşin-Gözü diye

adlandırılan bu ünlü kentin son kalan anıtını korumakla görevli bahçıvan, beni Matare'ye götürmesi için fellahlarından birini verdi yanıma. Birkaç dakika yürüdükten sonra, yeni bir vahayla, yani akçaağaçlardan ve portakal ağaçlarından bir koruyla karşılaştım; girişte, Mısır'ın güherçileli arazisinin sızmasına olanak tanıdığı sulardan oluşan bir pınar akıyordu, söylendiğine göre, bu biricik tatlı su pınarıydı. Halk, bu tatlı suyu, tanrısal bir kutsama olarak görüyor. Kutsal aile Matare'de kaldığı sırada, bakire Meryem'in Tanrı-Çocuğun çamaşırını burada yıkadığı da söyleniyor. Pınarın yanında duran yoksul kadınlar, ufak bir bahşiş karşılığında bir tas su da sunuyorlar size.

Disma adında bir haydutun çetesi tarafından takip edilen kutsal ailenin altına sığındığı büyük akçaağacı görmek gerekiyordu. Sonradan "iyi hırsız" olacak bu adam kaçakları bulmuştu sonunda, ama bir anda imana gelmiş ve o zamanlar Mısır Babili denilen eski Kahire'nin bulunduğu yerdeki evlerinden birinde Yusuf'u ve Meryem'i ağırlamıştı. Haydutlukla çok zengin olan bu Disma'nın, her tarafta malı mülkü vardı. Bana daha önce, eski Kahire'de, bir Kıpti manastırının içinde bulunan tuğla tonozlu bir küçük mahzen göstermişlerdi. Burasının, Disma'nın misafirperverlik gösterdiği evin yıkıntısı ve kutsal ailenin yattığı yer olduğu söyleniyordu.

Bu, Kıpti geleneği rivayetleri arasında yer alıyordu ama Matare'nin harikulâde ağacına bütün Hıristiyan topluluklar saygı ve bağlılık duyuyordu. Bu ağacın antik çağdan kalmış olduğunu düşünmesek de[163] kadim ağacın sürgünlerinden oluştuğunu kabul edebiliriz ve yüzyıllardır onu ziyaret eden herkes, bir parça dalını ya da kabuğunu alıp götürmekten geri kalmamıştır. Ama boyutları hâlâ çok büyük olan bu ağaç, bir Hint baobabına benziyor; gelişmiş dalları ve filizleri, yapılan adaklar sonucu, her tarafa asılmış ya da çivilenmiş tespihlerle, yazılarla, kutsal tasvirlerle adeta görünmez hale gelmiş.

Matare'den ayrıldıktan sonra, bir süre yol olarak kullanılan ve Süveyş arabalarının çelik tekerlekleriyle üzerinde derin izler bıraktığı Hadrianus kanalının izini bulmakta gecikmedik. Çöl, sanıldığı kadar çorak değil; belsemli bitkiler, yosunlar, likenler ve kaktüsler var her yanda ve çalılıklarla kaplı büyük kayalar görünüyor ufukta.

Mokatam sıradağları, sağımızda, güneye doğru kaçıyordu sanki; girdiğimiz geçit daralarak çok geçmeden onun manzarasını gözden

kaybettirdi. Kılavuzum, yolumuzun üzerindeki acayip kayaları parmağıyla işaret ediyordu bana: Bunlar, istiridye ve her çeşit deniz kabuğunun oluşturduğu kütlelerdi. Tufan suları ya da belki, bilginlerin söylediğine göre, bir zamanlar bütün bu Nil vadisini kaplayan Akdeniz bırakmıştı bu besbelli izleri. Şu an, bundan daha garip ne düşünülebilir ki! Vadi açılıyordu birden ve göz alabildiğine bir ufuk görülüyordu işte. Ne yol ne de iz var; zemin, her tarafta, pürtüklü ve grimsi sütunlarla oluk oluk bir halde. İşte mucize! Taşlaşmış orman bu.

Hangi korkunç soluk, bu devasa hurma ağacı gövdelerini bir anda yere sermiş? Niçin bu ağaçlar, dalları ve kökleriyle hep birlikte bir yana yatmış? Ağaçların elyafını ve besisuyu damarlarını açıkça ortada bırakarak bütün bu bitki dünyası niçin donmuş ve kaskatı kesilmiş? Her ağaç halkası, kopmuş ve kırılmış; ama bir sürüngenin halkaları gibi yine de uç uca kalmış. Dünyada bundan şaşırtıcı şey olamaz. Toprağın kimyasal etkisiyle ortaya çıkmış bir taşlaşma değil bu; ağaçların hepsi zeminin üzerinde yatıyor. Tanrıların intikamı da, Phineus'un[164] ve arkadaşlarının üzerine böyle çökmüştü. Burası, denizin terk ettiği bir yer olabilir mi? Ama suların olağan etkisini belirtecek bir şey yok ortada. Ansızın gelen bir afetin, Tufan sularının sonucu mu bu? Ama böyle olsa, ağaçlar suyun üzerinde yüzmeyecek miydi? İnsanın kafası almıyor bunu; en iyisi hiç düşünmemek.

Sonunda, bu garip vadiden ayrıldım ve hızla Çubrah'a gittim. Sırtlanların yuvalandığı kaya kovuklarına ve buradan geçen kervanların her tarafa yaydığı beyazlaşmış hecin devesi kemiklerine pek dikkat etmiyordum. Piramitleri ilk kez görünce edinilen izlenimden daha büyük bir izlenim taşıyordum zihnimde: Ansızın tahrip edilen bir ilksel dünyanın reddedilemez tanıkları karşısında, onların kırk yüzyılı pek ufak görünüyordu gözüme!

VI. KARANTİNADA BİR YEMEK

İşte, yeniden Nil'in üzerindeyiz. Deltanın aşağı köşesinin başladığı Batn-el-Bakara'ya, yani *İneğin Karnı*'na kadar, hep bildiğim kıyıları görüyordum. Üç piramitin, Kahire'ye ulaşmadan önce uzun süre ve Bulak'tan ayrıldıktan sonra da uzun süre hayranlıkla seyredilen ve hem sabah hem de akşam pembe renge bürünen sivri tepeleri, sonunda ufuktan tamamen silindi. Bundan sonra, Nil'in doğu kolu üzerinde, yani nehrin

gerçek yatağında ilerliyorduk; aslında, Avrupalı seyyahların çok ilgi duyduğu Rosette kolu, Batı'da kaybolan büyük bir akarsudan başka şey değildi.

Belli başlı delta kanalları, nehrin Dimyat kolundan başlıyor ve en güzel manzaralar da bu kol üzerinde. Öteki kolların yeknesak kıyıları gibi, cılız hurma ağaçlarının, kerpiç köylerin, minareler arasındaki derviş mezarlarının, garip kabartmalarla süslü güvercinliklerin, derinliği olmayan bir ufuk üzerinde silik bir panoramanın görüldüğü bir yer değil burası. Dimyat kolu, önemli kentleri şenlendiriyor ve verimli tarlalar arasından geçiyor; hurma ağaçları daha güzel ve gür; incir, nar ve demirhindi ağaçları yeşilin her çeşidini göz önüne seriyor. Birçok kanalı besleyen nehrin kıyıları, ilksel bir bitki örtüsüyle kaplı; bir zamanlar papirüs yapımında kullanılan kamışların ve aralarında belki de eskilerin lâl rengi lotusunun bulunabileceği nilüferlerin içinden binlerce kuşun ve böceğin havalandığı görülüyor. Her şey titriyor, kıvılcımlanıyor ve hışırdıyor, insan da yok, çünkü, bir yıl içinde, buradan on Avrupalı bile geçmiyor; onun için, tüfek sesleri de bu kalabalık ıssızlığı nadiren bozuyor. Yabani kuğular, pelikanlar, pembe flamanlar, beyaz balıkçıllar ve bağırtlak kuşları, sandallar ve yelkenli kayıkların çevresinde oynaşıyor; ama daha ürkek olan güvercinler, gökyüzünün maviliğinde dağılmış tespih taneleri gibi uçuşuyor.

Antik *Serkasorum*'un eski yerinde kurulmuş olan Çarakhanieh'i; geceleyin başlarını oyulmuş bir kabağın içinde saklayıp tekneleri yüzerek takip eden Nil korsanlarının eski barınağı Dagueh'i; Atribis'in yıkıntılarını kaplayan Atrib'i ve üstlerinde dört köşe bir kule bulunan, Arap istilasından önce kilise olduğu söylenen bir camiyle dikkati çeken az nüfuslu modern Methram kentini sağda bırakıyoruz.

Sol kıyıda, adı şimdi Buzir olan Busiris'in bulunduğu yer görülüyor; ama toprağın üstünde hiç kalıntı yok; nehrin öte yakasında, bir zamanlar Sebennitus olan Semenhud, yeşillikler arasından kubbelerini ve minarelerini yükseltiyor. İsis'e adanmış olduğu ileri sürülen büyük tapınağın yıkıntılarına sekiz kilometre ilerde rastlanıyor. Bu tapınağın her sütun başlığının bir kadın başı şeklinde olduğu söylenmiştir; Araplar bunlardan çoğunu değirmen taşı yapmak için kullanmışlar.

Geceyi Mansurah'ın önünde geçirdik ve bu kentin ünlü piliç fırınlarını (yapay kuluçka işlevini yerine getiren kerpiç binalar) ziyaret edemedim;

ermiş Louis'nin mahpus olarak yaşadığı Ben-Lokman evini de göremedim. Uyandığımda kötü bir haber aldım; veba salgınını bildiren sarı bayrak Masurah üzerine çekilmişti ve Dimyat'ta da aynı şey bekliyordu bizi. Bu durumda, canlı hayvandan başka yiyecek alamazdık. Dünyanın en güzel manzarasının tadını berbat eden bir şeydi bu; ama işin kötüsü, kıyılar da çoraklaşmaya başlamıştı; su basmış pirinç tarlaları, bataklıkların kötü kokusu, Faraskur'dan daha ötede, Mısır doğasının son güzelliklerinin uyandırdığı izlenimi siliyordu adeta. Daha öncekinden çok daha sık ve gür palmiye ormanlarını, bir körfez gibi açılan Nil'i ve İtalyan evleri ve yemyeşil taraçalarıyla iki kıyıyı süsleyen Dimyat'ı, sihirli bir manzara gibi görmek için akşama kadar beklemek gerekti. Ancak Venedik'in büyük kanalının girişindekiyle karşılaştırılabilecek olan ve akşamın renkli sisi içinde sayısız sivri minarenin görüldüğü bir manzaraydı bu.

Yelkenli kayığımız, büyük rıhtımda, üzerinde Fransız bayrağının bulunduğu koskoca bir binanın önüne bağlandı; ama, kendimizi tanıtmak ve sapasağlam insanlar olarak hastalıklı bir kente girme iznini almak için ertesi güne kadar beklememiz gerekiyordu. Sarı karantina bayrağı, uğursuz bir şekilde, bahriye binasının üzerinde dalgalanıyordu ve izni alamamamız tamamen leyhimizeydi. Bu arada yiyeceğimiz tükenmek üzereydi ve bu da, ertesi gün çok kötü bir yemek yiyeceğimizin bir habercisiydi.

Ne var ki, güneş doğarken, bizim bayrak farkedilmişti ve bu da Madam Bonhomme'un öğütlerinin ne kadar yararlı olduğunu gösteriyordu. Nitekim, Fransız konsolosluğunun yeniçerisi bize yardım etmek için geldi hemen. Konsolosa yazılmış bir mektup vardı üzerimde ve kendisini görmek istediğimi söyledim. Konsolosa haber vermek üzere giden yeniçeri beni almak için geri döndü ve yolda, kimseye dokunmamaya ve kimsenin de bana dokunmamasına dikkat etmemi söyledi. Yeniçeri önümde yürüyor ve gümüş başlı bastonuyla meraklıları uzaklaştırıyordu. Sonunda, büyük kapıları kapalı olan ve daha çok bir *okel*'e ya da kervansaraya benzeyen koskoca bir kâgir binaya çıktık. Burası, aynı zamanda Dimyat pirinci satan en zengin tüccarlardan da biri olan Fransa konsolosunun ya da temsilcisinin ikametgâhıydı.

İçeri girdim ve yeniçeri efendisini işaret edince, saf saf mektubu vermek üzere ilerledim. Kendisini kucaklamak istedikleri zaman albay Barthélemy'nin gösterdiğinden daha kaba bir tavırla "*Aspetta!*" dedi ve

elindeki beyaz bastonla yanından biraz uzaklaştırdı beni. Niyetinin ne olduğunu anlıyor ve sadece mektubu göstermekle yetiniyordum. Konsolos, hiçbir şey söylemeden dışarı çıktı bir an ve elinde bir cımbızla geri döndü; mektubu cımbızla aldı, bir ucuna ayağıyla basıp yine cımbızı kullanarak zarfı ustalıkla yırttı ve sonra, yine aynı aletle gözlerinden belli bir uzaklıkta tuttuğu kâğıdı açtı.

O zaman, yüzü yumuşadı biraz, Fransızca konuşan tek kişi olan başkâtibini çağırdı ve beni yemeğe davet etti; ama bu yemeğin, *karantina* içinde yeneceğini söyleyerek uyarıda bulunmaktan da geri kalmadı. Böyle bir davetin ne anlamı olduğunu kestiremiyordum; ama önce kayıktaki arkadaşlarımı düşündüm ve onlar için kentten ne alınabileceğini sordum.

Konsolos, yeniçeriye emirler verdi ve onlar için ekmek, şarap ve tavuk temin edebildim. Bunlar, vebayı bulaştırmadığı düşünülen biricik erzaktı. Zavallı köle, kayıktaki bölmede üzüntü içindeydi; konsolosla tanıştırmak için oradan çıkardım onu.

Köleyle geldiğimi gören konsolos, kaşlarını çattı.

“Bu kadını Fransa’ya mı götürmek istiyorsunuz?” dedi baş kâtip bana.

— Razı olursa ve ben de götürebilirsem belki; şimdilik Beyrut’a gidiyoruz.

— Fransa’ya ayak bastığınızda onun özgür olacağını biliyorsunuz, değil mi?

— Ben onu şimdi de özgür olarak görüyorum.

— Fransa’da sıkılırsa, masrafları ödeyerek onu Mısır’a geri götürmek zorunda olacağınızı da biliyor musunuz?

— Bunu bilmiyordum!

— İyi düşünmelisiniz bunu. Onu burada yeniden satmanız daha iyi olur.

— Vebanın olduğu bir kentte mi? Bu doğru bir şey olmaz.

— Pekâlâ. Sizin bileceğiniz bir şey bu.”

Başkâtip bunları konsolosa anlattı, o da sonunda gülümsedi ve köleyi karısına tanıştırmak istedi. Bu arada bizi, ortasında çok büyük ve yuvarlak bir masa bulunan yemek salonuna aldılar. Yeni bir tören başlıyordu burada.

Konsolos, masada oturmam gereken yeri gösterdi bana; kendisi de kâtibiyle ve kadınların bulunduğu odadan aldığı, hiç kuşkusuz oğlu olan çocukla tam karşıma geçti. Yeniçeri bu ayrımı iyice belirtmek ister gibi masanın sağında ayakta duruyordu.

Bizim zavallı Zeynep'in de davet edileceğini düşünüyordum; ama o, sanki hâlâ köle pazarındaymış gibi, bir hasırın üstüne bağdaş kurmuş olarak kayıtsızlık içinde oturuyordu. Belki de aslında, onu buraya, yeniden satmak için getirdiğimi düşünüyordu.

Kâtip söze başlayıp, konsolosumuzun, Suriye'de doğmuş Katolik bir tüccar olduğunu ve Hıristiyanlar arasında bile kadınların masaya alınması âdet olmadığı için, benim onuruma, sadece *hanımın* (ev sahibesinin) geleceğini söyledi bana.

Gerçekten de, kapı açıldı; otuz yaşlarında, hayli şişman bir kadın, haşmetli bir yürüyüşle içeri girdi ve duvara yaslanmış aralıksız yüksek bir iskemlede yeniçerinin tam karşısında yerini aldı. Külâh şeklinde çok büyük bir başlık giymişti ve üzerinde altın süslemeli sarı bir kaşmir göze çarpıyordu. Örgülü saçları ve göğsü, zümrütlerle parıldıyordu. Bir Madonna'ya benziyordu ve âdet olduğu üzre boyanmış kaşları ve kirpikleriyle karanlık bir parıltısı olan gözleri, solgun yüzünün üzerinde daha da belirginleşiyordu.

Odanın her yanında yer alan hizmetkârlar, farklı tabaklarda aynı yemeği sunuyorlardı ve benim yanımda olan hizmetkârların karantinada olmadıkları ve dolayısıyla, giysilerime dokunsalar bile korkmam gerekmediğini söylediler bana. Vebanın kol gezdiği bir kentte, bu bulaşıcı hastalıktan tamamen uzak kalmış insanların nasıl bulunabileceğini aklım almıyordu. Ama ben de, bu garabetin bir örneğiydim zaten.

Yemek bitince, masamızda oturmadan ve hiçbir şey söylemeden bize bakmış olan hanım, kocasının bir işaretiyle getirdiğim kölenin varlığının farkına varınca, ona bir şeyler söylemeye, sorular sormaya başladı ve yemek verilmesini emretti. Ülkede her yerde görülen küçük masalardan

birini getirdiler ve bana yapıldığı gibi ona da bir karantina yemeği servisi yapıldı.

Daha sonra kâtip, kenti göstermek için bana eşlik etmek lûtfunda bulundu. Nil’in kıyısındaki sıra sıra şahane evler, deyim yerindeyse, bir tiyatro dekorundan başka şey değil; geri kalan her şey tozlu ve hüzünlü; humma ve veba, duvarlardan sızıyor sanki. Yeniçeri, mavi partallar içindeki soluk benizli bir kalabalığı yanlara iterek önümüzde yürüyordu. İlgi çekici olarak sadece Osmanlı denizcilerinin saygı duydukları bir derviş mezarı, Haçlılar tarafından Bizans üslubunda yapılmış bir eski kilise ve kentin kapılarında, ermiş Louis’nin ordusunun kemikleriyle oluşmuş olduğu söylenen bir tepe gördüm.

Bu kasvetli kentte, uzunca bir süre geçirmek zorunda kalacağım diye korkuyordum. Neyse ki o akşam, yeniçeri, *Santa-Barbara*’nın Suriye kıyılarına gitmek üzere gün doğarken demir alacağını söyledi bana. Konsolos, bu gemide, benim ve kölenin yerini tutma inceliğini göstermişti. Aynı akşam, bir Yunanlı kaptanın yönetimindeki bu gemiye ulaşmak için Dimyat’tan ayrılıyorduk.

6. Santa-Barbara

I. BİR YOL ARKADAŞI

İstamboldan! Ah! Yelir firman!

Yelir, Yelir. İstamboldan![165]

Pes perdeden ve tatlı bir sesti bu duyduğum, sarışın bir genç adamın ya da esmer bir genç kızın pürüzsüz ve içe işleyen sesi, bir Mısır sabahının tozlu sisleri içinde değişikliğe uğrayan bir ağustos böceğinin ötüşü sanki! Daha iyi duyabilmek için, kayığın yaldızlı kafesli pencerelerinden birini araladım; ama yazık ki, çorak bir kıyıdan başka şey görülmüyordu! Dimyat’ı çevreleyen ekilmiş ovalardan ve sık hurmalıklardan hayli uzaklaşmıştık. Gece bastırırken bu kentten ayrılmış, az bir zaman sonra bir ticaret iskelesi ve Haçlıların eski kentinin bulunduğu yer olan Esbeh’e ulaşmıştık. Uyku sersemliğim geçmek üzereydi ve artık dalgalarla sallanmadığımızı görüp şaşıyordum. Bu şarkı, kumsalda oturmuş olan, ama kıyı yamacının

yüksekliği dolayısıyla görünmeyen bir insandan geliyor gibi aralıklarla yankılanıyordu. Ve ses, tatlı bir hüzünle yeniden duyuluyordu:

Kaikelir! İstamboldan!...

Yelir, Yelir, İstamboldan![166]

Kulağımı rahatsız etmiş olan Arapça ya da Yunanca boğuk sesleri olmayan ve yeni duyduğum bir dilde söylenen bu şarkıda, İstanbul'un övüldüğünü anlıyordum. Bu ses, yeni halklardan, yeni kıyılardan haber veriyordu uzaktan uzağa; daha şimdiden bir serap gibi, Boğaz'ın kraliçesini, mavi suları ve koyu yeşillikleri arasında görür gibi oluyordum. Doğrusu, Mısır'ın yeknesak ve çorak doğası ile bu serabın yarattığı karşıtlık, karşı konulmaz bir şekilde çekiyordu beni. Daha sonra, Pera'nın yeşil servileri altında Nil kıyıları için ağlayacak da olsam, yaz mevsiminin yumuşattığı duyularıma yardım etmek için, Asya'nın canlandırıcı havasını yardıma çağırıyordum. İyi ki, konsolosunun bana eşlik etmek için görevlendirdiği yeniçerinin gemide yanımda bulunması yakında buralardan ayrılacağım konusunda güvence veriyordu bana.

Boğazı, yani Nil nehri ile denizin sularının atıştığı yeri geçebilmek için elverişli saati bekliyorduk. Konsolosa ait pirinç yüklü bir kayık, iki kilometre kadar açıkta bulunan *Santa-Barbara*'ya götürecekti bizi.

Bir yandan o ses devam ediyordu:

Ah! ah! ah! drommatina!

Drommatina dieljedelim![167]

Ne anlama geliyor bu? diye düşünüyordum; bu şarkı Türkçe olmalı ve anlayıp anlamadığını sordum yeniçeriye. Verdiği cevap şuydu: "Bu bir taşra lehçesi. Ben sadece Konstantinopolis Türkçesini anlarım; şarkıyı söyleyene gelince, işe yaramaz biri, evsiz barksız bir serseri, bir *banian*!"

Emir kulu olan bir insanın, varlık sahibi olmak isteyen ya da bağımsız yaşayan zavallıları küçümsediğini her zaman üzülerek görmüşümdür. Kayıktan çıkınca setin üzerinde, kuru kamışlar üstünde kayıtsızca yatan bir genç adam gözüme çarptı. Yeni doğan ve çeltik tarlaları üzerindeki sisi

yavaş yavaş dağıtan güneşe dönmüştü yüzünü, şarkısını söylemeye devam ediyordu; şarkının nakaratlarla tekrarlanan sözlerini kolayca saptıyordum:

Deyuldumu! Buruldumu!

Âli Osman yedjenamdah![168]

Bazı Güney dillerinde, kadınların ve genç erkeklerin seslerine uygun düşen ve ne söylendiğini anlamasanız da saatlerce dinlemenizi sağlayan bir heceleme güzelliği ve tonlama zerafeti var. Üstelik, bu ağır ve hüzünlü şarkı, bu titrek ezgi, bizim eski taşra şarkılarını hatırlatıyordu ve bütün bunlar, karşıtlığın ve beklenmeyenin gücüyle beni büyülüyordu; sesli harflerle ve kadanslarla donanmış bu kelimelerden, kuşların ötüşleri gibi, kırsal ve aşk dolu bir şey ortalığa dağılıyordu sanki. Bu belki de, Trabzonlu ya da Marmaralı bir çobanın şarkısıdır, diyordum kendi kendime. Porsuk ağaçlarının tepelerinde dem çeken kumruları duyuyordum sanki; bu şarkı, sakin suların gümüş yansılarla kara çamların gölgeli dallarını aydınlattığı, güllerin yüksek gürgen ağaçlarının üzerinde açtığı, Theokritos'un saf ve temiz aşkı dile getiren kırsal şiirlerinde olduğu gibi keçilerin yemyeşil kayalarda dolaştığı mavimsi renge bürünmüş küçük vadilerde söylenmeliydi.

Ne var ki, beni nihayet fark eden genç adama yaklaştım. Ayağa kalktı ve "Günaydın mösyö" diyerek selamladı beni.

Kara gözlü, beyaz benizli ve Arapların âdetinden farklı da olsa sarı saçları dipten kesilmiş ve yüz hatları Çerkeslerinki gibi olan bir delikanlıydı bu. Çizgili ipek bir giysi ve gri renkli kumaştan bir pardesü vardı üstünde; başlığı da kırmızı keçedendi, ama daha iri ve tepesinin Mısır başlıklarından çok daha göz alıcı şekilde mavi bir ipekle süslenmiş olması, sultan Abdülmecid'in uyruklarından biri olduğunu hemen belli ediyordu. Ucuz bir kaşmirden yapılmış kuşağında, her özgür erkeğin ve aylıklı hizmetkârınkinde görüldüğü gibi tabancalar ve hançerler değil, yarım ayak uzunluğunda bakırdan yapılmış bir yazı takımı dikkat çekiyordu. Doğu'da kullanılan bu yazı takımının tutamağında mürekkep ve mahfazasında kalem olarak kullanılan kamışlar vardır. Uzaktan bakılınca bir hançere benziyordu, ama aslında, okumuş bir adamın barışçıl simgesinden başka şey değildi.

Bizden biri olan bu kalem erbabına hemen yakınlık duydum ve doğrusu, mesleğimi açığa vurmayan ve biraz da savaşçı havası taşıyan giysilerimden ötürü utandım. “Bu ülkede mi oturuyorsunuz?”, dedim bu tanımadığım gence.

“Hayır mösyö, Dimyat’tan sizinle beraber geldim.

— Nasıl, benimle beraber mi?

— Evet, kayıkçılar beni yelkenliye aldılar ve buraya kadar getirdiler. Kendimi tanıtmak isterdim, ama siz yatmıştınız.

— Çok iyi, dedim. Peki nereye gidiyorsunuz böyle?

— Bineceğiniz gemiye giden sandala alınmam için izin vermenizi rica edecektim.

— Benim için bir mahzuru yok, dedim yeniçeriye dönerek. Ama yeniçeri beni bir kenara çekti.

— Bu çocuğu birlikte götürmenizi tavsiye etmem, dedi. Onun geçiş masrafını vermeniz gerekecek; çünkü yazı takımından başka bir şeyi yok; şiirler ve başka aptalca şeyler yazan serserilerden biri bu. Konsolosa da çıktı, ama bir şey elde edemedi.

— Sevgili dostum, dedim genç adama. Size yararım dokunmasını isterdim, ama olanaklarım ancak Beyrut’a kadar ulaşmama yetiyor; orada para gelmesini bekleyeceğim.

— Çok güzel, diye cevap verdi. Burada, fellahların yanında birkaç gün geçirebilirim. Sonra da, bir İngiliz’in geçmesini beklerim.”

Bu sözler içime oturmuştu. Menzaleh gölünün kıyılarına gitmek için kumullar arasında kıvrılarak uzanan ve su basmış yerlerden geçen bir yolda bana kılavuzluk eden yeniçeriyle birlikte, bu genç adamın yanından uzaklaştım. Sandalı başka kayıklardan getirilen pirinç çuvallarıyla doldurmak için gerekli olan süre, çevreyi görebilmek için elverişli bir fırsattı.

II. MENZALEH GÖLÜ

Tuğlalarla inşa edilmiş olan ve eski bir caminin kalıntılarıyla sürprizlere açık olan ermiş Louis zamanında Arapların tahrip ettiği kadim Dimyat kemerlerinin ve kulesinin bulunduğu Esbeh köyünü sağda bırakmıştık. Şimdi dört kilometre kadar uzakta olan deniz, bir zamanlar bu kentin surlarını yalıyordu. Mısır toprağının, her altı yılda denizden kazandığı bir alandır bu. Suriye'ye gitmek için çölü aşan kervanlar, her zaman geçilen yollarda, kimi zaman çöl rüzgârının görünümlerini açığa çıkardığı kuma batmış eski harabelerle karşılaşırlar. Tozlu kefenlerinden bir süreliğine çıkmış olan bu kent hayaletleri, onları cinlerin inşa etmiş olduğunu söyleyen Arapların korkuya kapılmasına yol açar. Bu izleri inceleyen Avrupalı bilginler, çoban kralların ya da Tebli fatihlerin zamanında deniz kıyısında inşa edilmiş bir dizi kent buluyorlar. Deniz sularının bu geri çekilişi ve kazılarla Nil'in balçıkta bıraktığı çeşitli düzey izlerinin saptanması konusunda yapılan hesaplarla, Mısır arazisinin kırk bin yıllık bir geçmişi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu Tekvin'le uyuşmuyor gibi görünüyor; ne var ki, varlıkların oluşturulması, yaratılışın gerçek ilkesi olduğuna göre, toprağın ve suların karşılıklı etkisiyle geçen bu uzun yüzyılların Kutsal Kitap'ta, "şekilsiz madde" denen şeyi ortaya koymuş olabileceği söylenebilirdi.

Dimyat'ın inşa edilmiş olduğu küçük yarım adanın doğu kıyısına varmıştık; üzerinde yürüdüğümüz kum, yer yer parlıyordu ve ben, camlaşmış yüzeyini ayaklarımızla ezdiğimiz donmuş su birikintileri gördüğümü sanıyordum; oysa bunlar, deniz tuzu katmanlarıydı. İnce uzun hasır otlarının oluşturduğu engel (papirüsler, belki de bu otlardan yapılıyordu), gölün kıyılarını görmemizi engelliyordu hâlâ; sonunda, balıkçıların sandallarını koymaları için yapılmış bir limana ulaştık ve oradan, sakin bir gününde denizi gördüğümü sandım. Ama, doğan güneşle pembe renge bürünen ve yer yer camileri ve minareleriyle göze çarpan uzaktaki adalar, çok daha sessiz bir yerde olduğumuzu belirtiyordu ve Latin yelkenli yüzlerce kayık, suların dümdüz yüzeyinde dolaşıp duruyordu.

Burası, Menzaleh, yani kadim Mareotis'ti[169] ve burada, harabe halindeki Tanis[170] hâlâ başlıca adanın üzerindeydi ve Pelusium, bu adanın Suriye'ye en yakın uç kısmını sınırlandırıyordu. Pelusium, Kambis'in, İskender'in ve Pompeius'un geçtiği eski Mısır limanıydı ve bilindiği gibi bu sonuncusu burada ölüp gitmişti.

Gölün sularında serpiştirilmiş takımadaları dolaşamadığım ve Mısır'ın tümüne balık sağlayan bu olağanüstü avlardan birine katılamadığım için esef ediyordum. Çeşitli türden kuşlar, bu iç deniz üzerinde süzülüyor, kıyıların yakınında yüzüyor ya da akçaağaçların, amber ağaçlarının ve demirhindilerin yaprakları arasına sığınıyordu; pirinç tarlaları arasından geçen akarsular ve sulama kanalları kamışların, hasırotlarının, nilüferlerin ve hiç kuşkusuz eski zamanların lotuslarının bulunduğu bataklık bitkilerinin çeşitliliğini göz önüne seriyordu; bu bitkiler, yeşilimtrak suyu alacaya boğuyor ve kuşların peşinden koştuğu sayısız böceğin uçuşuyla uğulduyordu. Doğurgan ve öldürücü ruhların çatışmasının yer aldığı bu ezeli doğa hareketliliği işte böyle gerçekleşiyordu.

Ovayı geçip kıyı dalgakıranına çıktığımız zaman, benimle konuşmuş olan genç adamın sesini yeniden duydum. "*Yelir, yelir İstamboldan*!" diye tekrarlayıp duruyordu. İsteğini yerine getirememekle haksızlık ettiğimi düşünüp, söylediği şarkının ne anlama geldiğini sorarak onunla konuşmak istedim. "Bu, yeniçerilerin öldürüldüğü zaman yapılmış bir şarkıdır", dedi bana. "Küçüklüğümden beri bilirim."

Bu tatlı sözler, bu yumuşak ezgi, nasıl olur da, ölüm ve katliam fikirlerini dile getirir, diye düşündüm. Bu, bizi, çoban şarkılarından uzaklaştırıyordu biraz.

Söylediğine göre, şarkının sözlerinin anlamı, aşağı yukarı şöyleydi:

Gelir İstanbul'dan ferman (yeniçerilerinin öldürülme fermanı)! – *Bir gemi getirir onu, – Âli Osman bekler bu fermanı; – bir gemi gelir, – ama ferman gelmez; – bütün halk kuşku içindedir. – Bir ikinci gemi gelir; işte budur Âli-Osman'ın beklediği. – Bütün Müslümanlar, işlemeli elbiselerini giyer – ve kırlarda eğlenmeye gider, – çünkü bu sefer artık gelmiştir ferman!*

Her şeyi didiklemenin ne âlemi var? Bu sözlerin anlamını bilmeseydim daha iyi olurdu. Bir çoban şarkısı ya da İstanbul'a gitmeyi düşünen bir seyyahın rüyaları yerine, aptalca bir politik şarkının hatırasından başka bir şey kalmadı aklımda şimdi.

"Sizin, sandala binmenize izin vermekten başka bir şey istemiyorum doğrusu", dedim bu genç adama alçak sesle. "Ama şarkınız, ne anlama

geldiğini anlamıyor gibi görünen yeniçerinin hoşuna gitmeyebilir...

— O mu yeniçeri? diye cevap verdi bana. Bütün imparatorlukta yeniçeri diye bir şey kalmadı artık. Konsoloslar, eski alışkanlıklarıyla kavaslarına yeniçeri diyorlar hâlâ. Benim bir Ermeni olduğum gibi o da bir Arnavut. Dimyat'ta iken kenti ziyaret etmek isteyen yabancılara kılavuzluk yaptığım için bana hıncı var; ama ben artık Beyrut'a gidiyorum."

Yeniçeriye, ona artık hınç duyması için bir neden kalmadığını anlattım. "Peki sorun bakalım, gemiye geçme ücretini ödeyebilecek mi?" dedi.

"Kaptan Nikolas, dostumdur", diye cevap verdi Ermeni.

Yeniçeri başını salladı, ama bir şey söylemedi. Genç adam bir hamlede ayağa kalktı, kolunun altında zar zor görülen küçük bir paketi yanına aldı ve bizi izledi. Benim bütün eşyam, zaten iyice yüklenmiş olan sandala aktarılmıştı. Başka bir yere gitmekten çok hoşnut olduğu için Mısır hatıralarını unutmuş olan Cavalı kölem, yola çıktığımızı görüp ellerini neşe içinde çırpıyor ve tavuklarla güvercinlerin kafeslerinin gerektiği gibi yerleştirilmesine nezaret ediyordu. Bu çocuksu insanların yiyeceksiz kalma korkusu çok kuvvetlidir. Dimyat'taki hastalık durumu, çeşitli erzak almamızı engellemişti. Pirincimiz vardı; zaten büyük yolculuk süresince pilav rejimi yapacaktık.

III. GEMİ

Nil'in sularından dört kilometre kadar daha indik; düz ve kumlu kıyılar göz alabildiğine uzanıyordu ve büyük teknelerin Dimyat'a kadar ulaşmasını engelleyen boğaz, o sırada sakindi. Ortaçağda sık sık aşılmış olan, ama tekneler için her zaman ölümcül bir tehlike doğuran bu girişi, iki kale koruyordu.

Bugün, buharlı gemiler sayesinde deniz yolculuğu yapmak o kadar tehlikesiz ki, bir yelkenli gemiye binmeye kalkışmak insanda tedirginlik uyandırmaktan geri kalmaz. Bu, balıkların insan yırtıcılığından intikam alma ya da *Odysseia*'nın ve *Aeneis*'in kahramanları gibi barınılmaz kıyılarda on yıl dolaşıp durma olasılığına davetiye çıkarmak gibidir. Eğer, hayallerdeki ilkel ve şüpheli bir tekne Suriye körfezinin mavi sularında seyir etmişse, *Santa-Barbara* adı verilen geminin bu tür teknelere en

kusursuz örneği oluşturacağı söylenebilir. Bir kömür mavnasına benzeyen ve uzun direği üzerine üçgen şeklinde tek bir yelken çekilecek olan bu kapkara, eski ve çürük tekneyi uzaktan gördüğümde, şapa oturduğumu anladım ve bir an bu deniz aracıyla yola çıkmayı reddetmeyi düşündüm. Ama ne yapacaktım? Buharlı gemiler bu hatta çalışmadığından, iki direkli bir Avrupa gemisinin geçmesini beklemek için vebanın kol gezdiği bir kente dönsem de pek şansım yoktu. Yanımdakilere baktım; hoşnutsuzluk ya da şaşkınlık içinde değillerdi; yeniçeri, her şeyi gerektiği gibi düzenlediğinden emin görünüyordu; sandalın kürekçilerinin bronzlaşmış yüzünde alaycı bir hava yoktu; demek ki, bu tekne, ülkenin alışkanlıkları dolayısıyla gülünç ya da olmayacak bir şey gibi görünmüyordu. Her halü kârda, bu biçimsiz tekne, pirinç çuvallarının ağırlığıyla bordasına kadar batmış bu devasa tahta ayakkabı, hızlı bir yolculuk yapacak gibi değildi. Biraz ters bir rüzgâr esecek olsa, Lestrigon'ların[171] misafir sevmez ülkesiyle ya da kadim Pheasien'lerin[172] kızıl somakiden kayalıklarıyla karşılaşma tehlikesiyle yüzyüze gelecektik. Ey Odysseus! Ey Thelemakhos! Aineias! Aldatışlarla dolu yolculuğunuzu ben yeniden yaşamaya mı yargılanmıştım?

Ama bu sırada, sandal gemiye yanaşmış, bize basamaklı tahtadan bir ip merdiven atılmıştı ve işte, güverteye alınıp geminin içine girmiştik. *Kalimera* (günaydın) dedi tayfaları gibi giyinmiş olan, ama Yunanvari selamıyla kendini tanıtan gemi kaptanı ve bizim eşyalardan çok daha önemli olan ticari malların gemiye aktarılmasıyla ilgilendi hemen. Pirinç çuvalları, geminin kıç tarafında dağ gibi yığılmıştı ve biraz ötede, sadece serdümene ve kaptana ayrılmış küçük bir güverte bölümü vardı; dolayısıyla, ancak çuvalların üzerinde dolaşılabilirdi; teknenin ortasında büyük bir sandal bulunduğu ve her iki yanda da birçok tavuk kafesi yer aldığı için, çok şen şakrak bir tayfaya emanet edilmiş mutfağın önünde dar bir alan kalmıştı sadece.

Bu tayfa, bizim köleyi görünce, "*Kokona! kali! kali!* (Bir kadın! güzel! güzel!)" diye haykırmaya başladı. Tayfa, Arapların bir kadın ya da çocuğa dikkat etmiş gibi görünmekten kaçınmalarından bambaşka bir şekilde davranıyordu. Yeniçeri de bizimle birlikte gemiye çıkmıştı ve konsolosa ait malların yüklenmesine nezaret ediyordu. "Peki bizi nereye yerleştirecekler?" dedim yeniçeriye. "Bize kaptanın odasının verileceğini söylemiştiniz. – Telaşlanmayın", diye cevap verdi. "Önce bu çuvallar

güzelce yerleştirilecek ve siz de daha sonra rahat edeceksiniz.” Bunları söyledikten sonra bize veda etti ve hemen uzaklaşan sandala bindi.

Tanrı bilir ne kadar zaman, en ufak fırtınanın fındık kabuğu gibi kıyıya vurup kıracağı bu Suriye teknelerinden birinde yolculuk edeceğiz. Yelken çekmek için, batı rüzgârını üç saat beklememiz gerekti. Arada, yemek hazırlamakla uğraşıldı. Kaptan Nikolas, emir vermişti ve mutfağın biricik ocağında onun pilavı pişiyordu; bizim sıramız sonra gelecekti.

Bu arada, kaptanın bize söz verilen güzelim odasının nerede olabileceğini anlamaya çalışıyordum ve sonunda, Ermeni’den o ana kadar kendisini hiç de tanımamış gibi görünen kaptan dostundan bu konuda bilgi edinmesini istedim. Bunun üzerine kaptan asık bir suratla ayağa kalktı ve bizi, baş güvertedeki küçük bir ambara benzeyen bir yere götürdü; içeri iki büklüm girilebiliyordu ancak ve duvarlar, *kankrela* denen parmak büyüklüğünde cırcır böcekleriyle kaplıydı. Bu böcekleri, bir şeker ya da pancar yükü buralara çekmiş olmalıydı. Bu manzarayı görünce, ürküntüyle geri çekildim ve yüzümü buruşturdum. “Burası benim odam”, dedi kaptan bir tercüman aracılığıyla. “Ama burada kalmanızı tavsiye etmem; yeter ki yağmur yağmasın. Size, kalabileceğiniz çok daha serin ve rahat bir yer göstereceğim.”

Sonra beni, yelken direklerine halatlarla bağlı büyük sandala götürüp içerisine bakmamı istedi. “İşte, burada çok güzel yatarsınız; baştan başa serebileceğiniz pamuk şilteler var ve üzerine de çadır oluşturacak bezler gerdireceğim. Çok rahat edersiniz burada, değil mi?”

Bunu kabul etmemek ayıp olurdu; bu tekne göz önüne alındıkta, Afrika’nın sıcağında en güzel yer burasıydı kuşkusuz ve de herkesten uzaktı.

VI. ANDARE SUL MARE

Ayrılıyoruz artık; eski Mısır’ın görkemlerini hüzünle çerçeveleyen kumul kıvrımlarının, denizin mavisi altında nihayet ufalandığını, aşağılara indiğini ve gözden kaybolduğunu görüyoruz; ufukta sadece çölün tozlu alevlenmesi var; Nil nehrinin kuşları, bir süre eşlik ediyorlar bize ve sonra, İskenderiye’ye doğru inen güneşe ulaşmak ister gibi tek tek yanımızdan ayrılıyorlar. Bu arada, parlak bir yıldız, gökyüzünü yavaş yavaş tırmanıyor

ve sularda parlak yansılar bırakıyor. Suriye'nin antik tanrıçası akşam güneşi bu, yani Astarte; onu ezelden beri tanıyan denizler üzerinde benzersiz bir ışıltıyla parlıyor.

Bize yardımcı ol ey tanrıça! Sen ki, ay gibi soluk benizli değilsin ve çok uzaklardan kıvılcımlar saçıp dünyanın üzerine bir gece güneşi gibi yaldızlı ışıklar döküyorsun!

İlk izlenimleri atlattıktan sonra, *Santa-Barbara*'nın iç kısmında ilginç ayrıntılarla karşılaşmaktan geri kalmıyordu insan. Daha ertesi gün, bu tekneye alışmıştık ve saatler, bizim için de bütün tekne mürettebatı için de, gelecek diye bir şey düşünmeden geçiyordu. Teknenin, gündüz güneşe bakılarak, gece de yıldızlar gözlenerek çok eski zamanlarda olduğu gibi yönetildiğini düşünüyordum. Kaptan bana bir pusula gösterdi, ama bu alet kullanılmayacak haldeydi. Bu yiğit adamın, hem tatlı hem de çok kararlı bir yüz ifadesi vardı ve çocuksu hali de dikkat çekiyordu; dolayısıyla, teknesinden çok, ona güvenmeye başlamıştım. Ama, Hellene bağımsızlık hareketi sırasında biraz korsanlık yaptığını da itiraf etti bana. Bunu, herkesin sırayla küçük bir tahta kaşığı daldırdığı tepeleme pilavdan oluşan yemeğine beni davet ettikten sonra söylemişti. Ne de olsa, elleriyle yemek yiyen Araplardan sonra, kaşık kullanmak bir ilerlemenin göstergesiydi.

Commanderie şarabı denen bir testi Kıbrıs şarabı, yemekten sonra bizi hayli neşelendirmişti ve daha samimi bir şekilde konuşan kaptan, Ermeni aracılığıyla neler yaptığını anlatıyordu bana. Latince bilip bilmediğimi sorduktan sonra, bir kılıftan, teknesinin özelliklerini belirten koskoca bir parşömen çıkardı. Bu belgede neler yazıldığını bilmek istiyordu.

Belgeyi okumaya başlayınca, "Kutsal Toprakların ulularının, Bakire Meryem ve ermişlerin inayetlerinin bu tekne üzerine olmasını istediklerini ve Yunan Katoliği olan, Trablusşam doğumlu kaptan *Aleksis*'in bütün dini ödevlerini yerine getirdiğini" öğrendim.

"Ama, Aleksis yazmışlar", dedi kaptan; "oysa Nikolas yazmaları gerekirdi; yazarken yanlışlık yapmış olmalılar".

Onayladım, bir yandan da daha resmi bir gemi sağlık belgesi yoksa, Avrupa dolaylarından uzak dursa iyi olur, diye düşünüyordum. Türkler azla yetinir: Bu dini belgenin üstüne konmuş kırmızı damga ve Kudüs haçının,

bahşiş yardımıyla, Müslüman yasalarının gereklerini yerine getirmede yeterli olması gerekir.

Denizde bir öğle yemeğinden sonra güzel bir havada geçirilen zamanlar kadar güzel bir şey yoktur: Esinti ılıktır ve güneş, yelkenin çevresinde dolaşıp durur ve oraya buraya yönelen gölge zaman zaman tekne üzerindeki yerimizi değiştirmek zorunda bırakır; sonunda da, yararsız serinliğini denize aktarıp rahat bırakır bizi. Kıç güvertenin üzerine bir örtü çekmek çok iyi olurdu kuşkusuz; ama kimsenin umrunda değildi ve bundan ötürü, alnınız olgun meyveler gibi esmerleşip duruyordu. İşte benim Cavalı kölenin güzelliği de bu durumda her şeyi yenilgiye uğratıyordu. Bir Frenk, sahip olduğu kadının örtünmesini doğal olarak istemediği için, onu peçesini takmaya da zorlamamıştım. Kaptanın gemi kılavuzuyla satranç oynamasını seyrettiğim sırada Ermeni, pirinç çuvalları üzerinde kölenin yanına oturmuştu ve ona, çocuksu bir sesle, anladığım kadarıyla: “Yahu hanım ne oluyor!” demek olan “*Ked ya, sitti!*” kelimelerini tekrarlayıp duruyordu. Bizim köle her zamanki gururlu haliyle bir süre cevap vermedi; ama sonra genç adama dönüp konuşmaya başladı.

O andan sonra, Arap dilini rahatça konuşmayarak ne kadar çok şey kaybettiğimi anladım. Kölenin alnı sanki bir anda aydınlandı, dudaklarında gülümsemeler belirdi ve çok geçmeden kendini, bütün ülkelerde insanlığın en büyük bölümü için bir ihtiyaç olan çene çalmaya kaptırdı. Ona böyle bir hoşnutluk sağladığım için memnundum. Ermeni çok saygılı gibi davranıyordu ve zaman zaman bana dönerek onunla nasıl karşılaştığımı ve nasıl yanıma aldığımı anlatıyordu kuşkusuz. Fikirlerimizi, Doğu’da olup bitenlere hemen uyarlamamız doğru olmaz; bir erkek ile bir kadın arasındaki konuşmanın da hemen bir suç haline dönüşeceğini de düşünmemek gerekir. Onların karakterlerinde, bizlerdekinden çok daha fazla basitlik vardır ve ben onların konuşmasında anlamsız bir gevezelikten başka bir şeyin söz konusu olmadığından emindim. Yüz ifadeleri ve anladığım birkaç kelime, bu konuşmanın masum bir şey olduğunu açıkça gösteriyordu bana. Dolayısıyla, kaptan ile gemi kılavuzu arasındaki satranç oyununa (ama ne oyun!) dalıp gittim. Kendimi, bir akşam toplantısında kumar masasına oturarak, kadınları ve genç erkekleri dans etmeye ve gevezelik yapmaya bırakıp tedirginlik duymayan o sevimli kocalar gibi görüyordum.

Zaten, Kahire’den gelen ve orada tercümanların ve bütün bir mahallenin saygısını kazanarak *mirliva* (general) gibi yaşamış olan bir Frenk’in yanında, Nil kıyısında kamışların arasından alınmış zavallı bir Ermeni’nin önemi olabilirdi? Geçen yüzyıl Fransa’da dendiği gibi, bir rahibe için her bahçıvan bir erkekse, aynı şekilde bir Müslüman hanımın ilk karşısına çıkan adamı da bir erkek olarak gördüğünü düşünmemek gerekir. Doğal olarak yetiştirilmiş kadınlarda, görkemli kuşlarda olduğu gibi, kendilerini adi baştan çıkmalardan koruyan bir gurur vardır. Zaten, kendi öz saygınlığına bıraktığım bu zavallı kadın kölenin güvenini ve bağlılığını da böylece kazanmış olduğumu sanıyordum. Daha önce de söylediğim gibi, aslında, Mısır’dan ayrılmasından ve bir Hıristiyan teknesine ayak basmasından sonra onu özgür olarak kabul ediyordum.

Hıristiyan! Bu kelimeyi doğru mu kulandım? *Santa-Barbara*’nın tayfaları Türktü, Kaptan ve miçosu Roma Kilisesi’ne bağlıydı; Ermeni, bir din sapkını anlayışını benimsemişti ya ben... Bu iyi insanların dinsiz olarak gördüğü ve felsefi düşüncelerle yetişmiş, Voltaire’in görüşlerini benimsemiş bir Parislinin, Doğu’da neyi temsil ettiğini kim söyleyebilir? Her sabah güneşin denizden yükseldiği anda ve her akşam, suların karanlık çizgisiyle kaplanan değirmisinin gök mavisi içinde yavaş yavaş eriyerek ufku pembeye boyadığı ve bir dakikada battığı anda, tayfalar uzaklardaki Mekke’ye doğru dönüp bir sıra halinde diziliyordu ve içlerinden biri, minare üzerindeki müezzin gibi ilahi söylüyordu. Kölenin, içe işleyen böyle gösterişli bir din coşkusuna katılmasını önleyemiyordum. Bundan ötürü, daha ilk günden başlayarak çeşitli inançlara bağlı olanlar bizi aralarında paylaşmışlardı. Kaptan, yelken direğine çivilenmiş ve herhalde geminin koruyucusu olan *santa Barbara*’yı (ermiş Barbara’yı) tasvir eden bir imgeye doğru dualar okuyordu; Ermeni, sabunuyla başını ve ayaklarını yıkadıktan sonra doğrulup alçak sesle dualar mırıldanıyordu; yapmacık hareketleri beceremeyen ben, böyle şeyler yapmıyordum, ama yine de, bu insanlardan daha az dindar görünmüş olduğum için utanç duyuyordum. Doğulularda, çeşitli dinler konusunda karşılıklı bir hoşgörü vardır, dini kademeleşmede biri kendini ötekinden daha üstün tutar sadece ve zorda kalınca da ötekini bir basamak gibi kullanır; ama sıradan bir filozof, bu yapıyı bozmaktadır; nereye konacaktır o? Puta, ateşe ve yıldızlara tapmayı lanetleyen Kuran bile, çağımızın kuşkuculuğunu görememiştir önceden.

V. TEMİZ BİR AŞK

Yolculuğumuzun üçüncü gününde Suriye kıyısını gördük; ama sabah boyunca pek ilerlemedik; saat üçte çıkan rüzgâr da, yelkeni zaman zaman şişiriyor ve hemen sonra direk boyunca aşağı doğru inmesine neden oluyordu. Ama bu, boş zamanlarını satranç oynayarak ya da hep aynı şarkıya eşlik etsin diye çalıp durduğu gitarıyla geçiren kaptanı pek endişelendirmiyordu. Doğu'da herkesin gözde bir şarkısı vardır ve bunu sabahtan akşama kadar hiç bıkmadan, daha yeni bir şarkı öğrenene dek tekrarlayıp durur. Bizim köle de, nakaratı tekdüze bir ezginin sonunda tekrarlanıp duran ve ne olduğunu bilmediğim bir harem şarkısı öğrenmişti Kahire'de. Hatırladığıma göre bu şarkı, şu iki mısradan oluşuyordu:

Ya habibe! sakel nô!..

Ya mahbubi! ya sidi!

Birkaç kelimeyi anlıyordum, ama *habibe*'nin ne demek olduğunu bilmiyordum. Anlamını Ermeni'ye sordum ve bana şöyle cevap verdi: "*Küçük maskara* demektir bu." Bilgilenmek istenildiği zaman yapıldığı gibi, ben de bunu açıklamasıyla birlikte bir kâğıda kaydettim.

Akşam üzeri, Ermeni, rüzgârın elverişsiz olmasına kızdığını ve bundan biraz tedirginlik duyduğunu söyledi.

"Niçin tedirginliğe kapılıyorsunuz?" dedim. "Burada ancak iki gün kalmak gibi bir talihsizlikle karşı karşıyayız, hepsi bu. Üstelik, bu gemide keyfimiz yerinde.

— Mesele bu değil, dedi. Suyumuz kalmayabilir.

— Suyumuz mu kalmayabilir?

— Kuşkusuz; bu insanların kayıtsızlığını aklınız alamaz. Su tedarik etmek için Dimyat'a bir sandal göndermek gerekiyordu, çünkü Nil'in ağzındaki su tuzludur. Ama, kent karantinada olduğu için formalitelerden çekinmişlerdir... ya da en azından böyle söylüyorlar. Ne var ki aslında bunu akıl etmemişlerdir bile.

— Çok garip bu, dedim. Kaptan, hiçbir şey olmamış gibi şarkı söyleyip duruyor.” Ve sonra, kaptana bu konuda bir şeyler sormak için Ermeni’yle birlikte harekete geçtim.

Yanına geldiğimizde, kaptan ayağa kalktı ve güvertede bulunan içi tamamen boş su fıçılarını gösterdi bana; bunların sadece birinde, beş altı şişelik su vardı; sonra kıç güvertede oturmaya gitti; eline gitarını aldı ve başını geriye atıp borda kaplamasında sağa sola sallayarak ebedi şarkısını söylemeye başladı.

Ertesi sabah erkenden kalktım ve Filistin kıyılarını görebileceğim düşüncesiyle ön kasaranın üzerine çıktım; ama kelebek gözlüğümü boşuna temizlemiştim; denizin son çizgisi, bir kılıç eğrisi kadar net bir şekilde görülüyordu. Dünden beri yerimizi hiç değiştirmemiştik herhalde. Aşağı inip kıç tarafına gittim. Herkes mışıl mışıl uyuyordu; sadece genç miço ayaktaydı ve içebileceğimiz suyun bulunduğu son fıçıyı kullanarak yüzünü ve ellerini yıkıyordu hiç sakınmadan.

Kızgınlığımı belirtmekten alıkoydum kendimi. Deniz suyunun onun gibi bir *küçük maskaranın* el yüz yıkaması için yeterli olduğunu söyledim ya da anlatabildiğimi sandım ve bu deyişi dile getirmek için, daha önce not etmiş olduğum *ya habibe* kelimesini kullandım. Küçük oğlan gülerek baktı bana ve azarlamamdan pek etkilenmiş görünmedi. Bunun üzerine kelimeyi kötü telaffuz ettiğimi düşündüm ve üzerinde de durmadım.

Birkaç saat sonra, yemek bitince, kaptan Nikolas’ın miçosuyla bize her zaman koskoca bir testi Kıbrıs şarabı sunduğu zaman, Hıristiyan olduğumuz için yalnızca ben ve Ermeni davet edilmiştik; tayfalar, Muhammet’in yasasına duydukları ve temelinde bir yanlış anlama bulunan saygı dolayısıyla anasonlu bir içki içiyorlardı sadece. Kaptan, bu arada, Ermeni’nin kulağına bir şeyler söylüyordu.

“Kaptan size bir öneride bulunmak istiyor, dedi Ermeni nihayet.

— Söylesin.

— Nazik bir mesele bu; öneriyi kabul etmeseniz de kendisine kızmanızı istemiyor.

— Kızmam canım.

— Öyleyse söyleyeyim. Köleniz ile ona ait olan *ya uled*’i (küçük oğlan çocuğunu) değiş tokuş etmeyi isteyip istemediğinizi soruyor.”

Bir anda, kahkahalarla gülmek istedim, ama bu iki Levanten’in ciddiyeti keyfimi kaçırmıştı. Bunun aslında Doğuluların ancak, bir Frenk kendilerini pişman edecek durumda değilse yaptıkları kötü şakalardan biri olduğunu düşündüm. Bunu söylediğimde Ermeni çok şaşırarak şöyle cevap verdi:

“Hayır öyle bir şey yok, kaptan çok ciddi; küçük oğlan bembeyaz, köle ise esmer, dedi bilmişlikle. Bunu düşünmenizi tavsiye ederim size; küçük oğlan, kadından daha değerlidir.”

Aslında, kolayca şaşıran bir insan değildim, ama şaşırsam da bu çeşit ülkelerde bir şeye yaramazdı bu. Böyle bir alışverişin bana göre olmadığını söylemekle yetindim. Sonra biraz surat astığım için, kaptan Ermeni’ye densizlik ettiği için kızdığını söyledi, ama benim de hoşnut olduğumu sanıyor gibi göründü. Ne düşündüğünü iyice bilmiyordum ve konuşmasında biraz alaycılık varmış gibi geldi bana. Bunun üzerine, bu konuda kesin bir açıklama yapması için Ermeni aracılığıyla sıkıştırdım onu.

“Pekâlâ, dedi Ermeni. Kaptan, bu sabah sizin *ya uled*’e komplimanlar yaptığınızı söylüyor, ya da en azından bu oğlan çocuğu böyle demiş.

— Ben mi böyle yapmışım! diye bağırdım. İçecek suyumuzla ellerini yıkadığı için ona küçük maskara dedim; aslında, çok kızmıştım kendisine.”

Ermeni’nin şaşkınlığını görünce, bu işin içinde, dilleri yeterince bilmeyen kişiler arasındaki saçma anlaşmazlıklardan birinin söz konusu olduğunu anladım. Bir gün önce Ermeni’nin bana tercüme ettiği *habibe* kelimesi aslında, küçük tatlı sevgili anlamına geliyordu. Bunun, *küçük maskara* sözüyle Fransızcada karşılanabileceği Ermeni’nin aklına kimbilir nereden gelmişti.

Bunun üzerine, kölenin söylediği şarkının nakaratının yeniden ve düzeltilmiş halde tercüme edilmesine giriştik ve şu sonuca ulaştık:

Ey sevgili küçüğüm, sevgilim, erkek kardeşim, efendim!

Çeşitli yorumlara açık olan ve acemilere Vergilius’un Corydon çoban türküsündeki klasik çift anlamlılığı anımsatan Arap aşk şarkılarının hemen hepsi de böyle başlar zaten.

VI. SEYİR DEFTERİ

Alçakgönüllü hakikat, dramatik ya da romanesk kurgunun sınırsız olanaklarından yoksundur. Ben, sadece yalın oldukları için ilgi çeken olayları bir bir saptamakla yetiniyorum; ama, Suriye körfezini geçmek gibi sıradan bir yolculuk anlatısından bile dikkate değer maceralar türetmenin kolay olacağını biliyorum; ne var ki, gerçek, yalanın yanında yüzünü buruşturup duruyor ve dolayısıyla, eski denizciler gibi, vahşilerin bir sandalla patates ve domuz kızartması getirdiklerinde olayların heyecan verici ve karmaşık hale geldikleri o nadir ana kadar, “filan gün, denizde o yana bu yana sürüklenen bir ağaç parçası, falan gün gri kanatlı çok iri bir martı gördük...” diye yazmanın daha iyi olacağını düşünüyorum.

Ama patlaması gereken fırtına gerçekleşmediği, Pasifik Okyanusu’nda kimi zaman görüldüğü gibi yaprak kımıldamadığı ve bizimki gibi bir gemide de tatlı su kalmadığı için, bir modern Odysseia’ya yaraşır olayların ortaya çıkmasını bekleyebilirdim. Ne var ki, kader, oldukça hızlı yol almamızı sağlayan hafif bir batı rüzgârı çıkararak beni bu şanstan yoksun kıldı.

Ama yine de bu olay dolayısıyla neşelenmiştim ve kaptanın verdiği güvenceyle ertesi sabah ufukta Karmel’in mavimtrak doruklarını görebileceğimizi tekrarlayıp duruyordum. Tam o sırada, kıç güverteden korku çığlıkları duyuldu: “*Farkha el bahr! farkha el bahr!* – Neyin nesi bu? – Bir tavuk denize düştü!” Pek vahim bir şey gibi görünmedi bu bana; ama tayfadan tavuğun sahibi bir Türk acınacak şekilde üzüntülüydü ve arkadaşları da onun hesabına ciddi olarak yakınıyorlardı. Kendini denize atmasın diye tutuyorlardı tayfayı ve hayli uzaklaşmış olan tavuk heyecanla seyrettiğimiz çaresizlikler içinde debeleniyordu. Sonunda, biraz düşünen kaptan, teknenin durdurulması emrini verdi.

İki gün hareketsiz kaldıktan sonra rüzgâr çıkmışken, boğulmakta olan bir tavuğu kurtarmak için durmanın biraz abartıya kaçmak olduğunu düşünüyordum. Bu işi çözmek için işin püf noktasının bu olduğunu düşünerek tayfaya iki kuruş verdim; bir Arap bu paradan çok daha azı için kendini öldürtürdü. Tayfanın yüzü yumuşadı, ama tavuğuna yeniden sahip olmanın çifte bir avantaj sağlayacağını hemen hesaplamış olmalı ki, göz açıp kapayıncaya kadar hızla elbiselerini çıkardı ve denize atladı.

Şaşılacak kadar uzağa yüzdü. Durumundan ve bastırmakta olan gece karanlığından endişeye kapılarak yarım saat beklememiz gerekti. Adamımız en sonunda, bitkin halde ulaştı bize; sudan çekilerek çıkarılması gerekti, çünkü güverteye tırmanacak hali kalmamıştı.

Kurtulur kurtulmaz, kendisinden çok tavuğuyla meşgul olmaya koyuldu; onu ısıttı, kuruladı ve kolayca nefes aldığını ve güvertede hoplayıp zıplamaya başladığını görene kadar içi rahat etmedi.

Teknemiz yeniden yola koyulmuştu. “Cehennemin dibine batsın bu tavuk!” dedim Ermeniye. “İşte, bir saat kayettik.

— Ne yani, bıraksaydı da tavuk ölse miydi?

— Benim de tavuklarım var. Bir tavuk için onlardan birkaç tane verirdim ona.

— Aynı şey değil.

— Ne demek aynı şey değil? Yarın susuzluktan ölme tehlikesiyle karşı karşıyayız; dünyanın bütün tavuklarını verirdim rüzgârı yakalamışken bir saat olsun kaybetmemek için.

— Aslında, dedi Ermeni, boynunu kesmeye hazırlanırken tavuk ters tarafa kaçtı elinden.

— Bir Müslüman olarak canlı bir yaratığı kurtarma konusundaki davranışı anlıyorum, diye cevap verdim. Ama, gerçek müminlerin hayvanlar konusundaki saygısının bu dereceye varmadığını biliyorum; çünkü yemek için öldürüyorlar onları.

— Tabii öldürüyorlar, ama törenlerle, dualar okuyarak; boyunlarını da sapı üç çiviyle delinmiş olan ve ağzı çok keskin bir bıçakla kesiyorlar. Biraz önce tavuk ölseydi, zavallı adam, üç gün içinde kendisinin de öleceğinden kuşku duymayacaktı.

— Bu farklı bir şey” dedim Ermeni’ye.

Gerçekten de, Doğulular için bir hayvanı öldürmek her zaman çok ciddi bir iş. Bu ancak, yiyecek sağlamak için yapılabiliyor; hem de, antik kurban etme geleneklerini hatırlatan bir şekilde. İsraillilerde de buna benzer bir şey

olduğu bilinir: Kasapların yanında din adamı olan kurban edicilerin (*schocket*) bulunması gerekir ve hayvan kutsal sözler söylenerek öldürülür. Bu inanç, Levant ülkelerinin birçok dininde, ufak tefek farklarla yer alıyor. Avcılığa bile, yırtıcı hayvanlara karşı ve neden oldukları zararlar dolayısıyla onları cezalandırmak için izin verilmiştir. Ne var ki, şahinle avlanmak, halifeler zamanında büyük bir eğlenceydi; ama bu da, dökülen kandan bu yırtıcı hayvanın sorumlu olduğu yolunda yapılan bir yorum sayesinde gerçekleştiriliyordu. Aslında, Hindistan'daki yaygın olan düşünceler kabul edilmese de, zorunluk olmadan hiçbir hayvanı öldürmemek gerektiği fikrinde, bir gönül yüceliği olduğu kabul edilebilir. Yiyecek için kesildikleri durumda uygulanması gereken kuralların amacı, bu hayvanların uzun süre acı çekmemeleridir kuşkusuz ve çok yazık ki, avlanma alışkanlıkları böyle bir amacın göz önünde tutulmasını olanaksız kılar.

Bu konu açılmışken, Ermeni bana, Sultan Mahmud döneminde, Konstantinopolis'te, köpeklerin, sokaklarda arabaların dolaşmasına izin vermeyecek kadar çoğaldığını; yırtıcı hayvan olmadıkları ve etleri de yenmediği için bu hayvanların öldürülemediğini ve de Boğaz'ın girişindeki ıssız adalara götürülmelerinin düşünüldüğünü söyledi. Bu hayvanların binlercesini kayıklara doldurmak gerekmişti ve başlarına neler geleceğini bilmeden yeni yaşama alanlarına ulaştıklarında, bir imam, kaçınılmaz bir zorunluk karşısında kalındığı, öldüklerinde ruhlarının müminlere hınç duymaması gerektiği ve zaten tanrısal irade onların kurtulmasını istiyorsa, bunun mutlaka gerçekleşeceği konusunda bir konuşma yapmıştı onlara. O adalarda çok tavşan vardı; dolayısıyla başta köpekler zaten anlamadıkları bu sözlere karşı çıkmamışlardı; ne var ki birkaç gün sonra açlıktan kıvranarak Konstantinopolis'ten duyulan iniltiler çıkarmaya başlamışlardı. Bu yürekler acısı protestodan üzüntü duyan sofu insanlar, zaten fazla Avrupalı gibi davranmasından hoşlanılmayan Sultan'a ağır eleştiriler yöneltmişler; böylece, köpeklerin geri getirilmesi konusunda emir verilmiş, bu hayvanlar da, zafer kazanmış bir hava içinde medeni haklarına yeniden kavuşmuşlardı.

VII. BELÂ

Böyle bir yolculuğun verdiği sıkıntılarda, Ermeni, içimi biraz rahatlatıyordu; üstelik, neşesinin, bitip tükenmek bilmeyen gevezeliklerinin,

hikâyelerinin ve belli durumlara ilişkin olarak söylediklerinin zavallı Zeynep'e, bu ülkenin kadınlarının çok sevdiği bir olanağı, yani kendi düşüncelerini açıklama olanağını verdiğini haz içinde seyrediyordum. Zeynep, düşüncelerini, sadece anlamını değil sözlerin telaffuzunu bile kavramakta zorluk çektiğim, burundan ve gırtlaktan gelen bir yığın sessiz harfle açıklıyordu.

Pirinç çuvallar üzerinde bizim yanımızda oturabilmiş olan tayfalardan bazılarının Zeynep'le birkaç kelime konuşmalarına bir Avrupalı yüceliğiyle zorluk çekmeden izin veriyordum. Doğu'da, halk insanları, genellikle teklifsizdirler; bunun nedeni, eşitlik duygusunun burada bizdekinden çok daha samimi bir şekilde benimsenmiş olması ve bütün toplumsal sınıflarda bir tür doğuştan kibarlığın var olmasıdır. Eğitime gelince, o her yerde aynıdır; kısa ama geneldir. Sıradan bir insanın kısa sürede büyük bir şahsiyetin gözdesi olmasının ve hiç yadırganmadan en yüksek mevkilere geçebilmesinin nedeni de budur.

Bizim tayfalar arasında sakalına kır düşmüş, koyu esmer Anadolulu bir Türk vardı ve bizim köleyle, ötekilerden çok daha sık ve daha uzun konuşuyordu; farketmiştim onu ve Zeynep'e neler söylediğini sordum Ermeni'ye. Birkaç sözü dikkatle dinledi ve bana şöyle dedi: "Birlikte din konusunda konuşuyorlar." Bu saygı duyulacak bir şey gibi geldi bana; üstelik, bu adam, Mekke'den gelmiş bir *hacı* olarak ötekilere sabah ve akşam namazlarını kıldırıyordu. Ne yazık ki pek de ucuz olmayan bir fantezinin, kaderini benim ellerime terk ettiği bu kadını, din uygulamalarını yerine getirirken rahatsız etmek bir an bile aklımdan geçmemişti. Sadece, Kahire'de, biraz hasta olduğu sırada, namazdan önce, sabah ve akşam, ellerini ve ayaklarını soğuk suyla ıslatma alışkanlığından vazgeçirmeye çalışmıştım onu; ama sağlık konusunda verdiğim öğütlere pek aldırmamış, sadece, Doğulu kadınların, beş ya da altı günlük bir süre içinde çoğunlukla yenilemesi gereken ve yakından gören bir insanın pek de hoşuna gitmeyen kına hazırlama işleminden vazgeçmişti. Ben kirpiklerin ve kaşların boyanmasının düşmanı değilim; yanaklara ve dudaklara sürülen allığa da bir şey demem; ama, zaten bakır rengi olan ve sonra safran rengi edinen ellere kına sürmek de ne? İşte bu konuda, bir adım bile geri atmamıştım.

Kölemin saçları, alnından geriye doğru atılmıştı; her iki yanda, ipek şeritlerle örülmüş ve delikli fındık altınlarıyla (yazık ki bunlar sahteydi)

titreyen, Levanten modasına uygun olarak boyundan topuklara kadar inen iki örgüye ulaşıyordu. Yaldız fistolu *taktikos*, sol kulağının üzerine zarif bir şekilde eğilmişti ve kollarında, bütünüyle Mısır süsü olan, kabaca işlenmiş kırmızı-mavi mineli yaldızlı bakırdan yapılmış kalın bilezikler vardı. Başka bilezikler de, bir kadının, ayaklarını süsleyen takıların çınlatmasını istemeyen Kuran'ın yasağına rağmen onun ayak bileklerinde çınlayıp duruyordu.

Bakıp hayran oluyordum köleme; sırmalı fistanı ve mavi *milayeh*'i, Doğu kadınlarının hiç farkında olmadan edindikleri antik heykel duruşuyla ne kadar zarifti! Hareketlerinin canlılığı ve yüz hatlarındaki olağandışı ifade kimi zaman şaşırtıyordu beni, ama kaygılanmama yol açmıyordu; onunla konuşan Türk tayfa büyük babası yaşındaydı herhalde ve söylediklerinin duyulmasından endişe ediyor gibi de görünmüyordu.

"Biliyor musunuz ne oldu?" dedi kendi aralarında konuşan tayfaların yanından kısa bir süre sonra dönen Ermeni. "Bu adamlar, yanınızdaki kadının size ait olmadığını söylüyorlar.

— Aldanıyorlar, diye cevap verdim. Abdülkerim'in onu bana beş kese karşılığında sattığını söyleyebilirsiniz onlara. Makbuzu da cüzdanımda duruyor. Zaten, onları ilgilendirmez bu.

— Ama, tüccarın, bir Müslüman kadını bir Hıristiyan erkeğe satma hakkı olmadığını ileri sürüyorlar.

— Ne düşündükleri beni ilgilendirmez; Kahire'dekiler bu konuları onlardan daha iyi bilirler. Oradaki bütün Frenklerin, Hıristiyan olsun Müslüman olsun köleleri var.

— Ama onlar zenciler ya da Habeşler; beyaz ırktan bir köle edinemez kimse.

— Bu kadının beyaz ırktan olduğunu mu sanıyorsun?"

Ermeni, kuşku belirten bir hareketle başını sallamakla yetindi.

"Dinleyin beni, dedim. Buna hakkım olduğunu kesin olarak biliyorum; çünkü gerekli bilgileri önceden edindim. Şimdi, tayfasının benim köleyle konuşmasının doğru olmadığını söyleyin kaptana".

Ermeni, kaptanla konuştuktan sonra yanıma geldi “Kölenin konuşmasını daha önce yasaklayabilirdiniz, diye cevap verdi”, dedi.

“Onu ne dilini konuşma hazzından yoksun kılmayı, ne de namaza katılmasını engellemeyi istiyordum; zaten bu teknenin yapısı, herkesin bir arada olmasını zorunlu kılıyor; konuşmasını yasaklamak olanaksızdı.”

Kaptan Nikolas, pek iyi gözle bakmıyordu bana; bunun değiş tokuş önerisini kabul etmememden kaynaklandığını düşünüyordum. Ama yine de, kötü niyetli olduğunu belirttiğim *hacı*’yı çağırdı ve onunla konuştu. Bana gelince, baskıcı ve sevimsiz bir efendi gibi görünmemek için, köleye hiçbir şey söylemedim.

Bu *hacı*, kaptanla konuşurken böbürlenir gibi bir hava içindeydi. Kaptan, Ermeni aracılığıyla, bu işle artık uğraşmamam gerektiğini; bu adamın, dindarlığı dolayısıyla arkadaşları arasında saygı uyandıran bir tür ermiş ya da meczup olduğunu ve söylediklerinin de zaten hiçbir önem taşımadığını açıkladı bana.

Gerçekten de, bu adam, köleyle bir daha konuşmadı; ama onun önünde arkadaşlarıyla bağıra çağıra gevezelik ediyordu ve Müslüman kadın ve *Rumi* erkeğin söz konusu olduğunu çok iyi anlıyordum. Bu işi bitirmek gerekiyordu, ama bu sinsi telkinleri bertaraf etmenin çaresini bulamıyordum. Sonunda, köleyi yanımıza getirme kararını verdim ve Ermeni’nin yardımıyla aramızda şöyle bir konuşma geçti:

“Bu adamlar biraz önce ne dediler sana?

— *Dinime bağlı* bir kadın olarak bir imansızla birlikte olmakla hata ettiğimi söylediler.

— Peki, seni satın aldığımı bilmiyorlar mı?

— Beni sana satmaya kimsenin hakkı olamayacağını söylüyorlar.

— Sen bunun doğru olduğunu düşünüyor musun?

— Onu Allah bilir!

— Bu adamlar yanılıyor ve bundan sonra onlarla konuşmamalısın.

— Söylediğiniz gibi olacak”, dedi bana.

Ermeni'den, onu biraz eğlendirmesini ve hikâyeler anlatmasını rica ettim. Bu genç, bir yandan çok işime yarıyordu; bizim köleyle, çocukları eğlendirmek için kullanılan yapay ve ince bir sesle konuşuyordu ve de her zaman aynı sözlerle başlıyordu: "*Ked ya, sitti?...* – Eh işte hanım!... Niye gülmüyoruz ki? Fırında pişmiş Kafa'nın başına gelenleri bilmek ister misiniz?" Bunun üzerine, eski bir Konstantinopolis masalı anlatıyordu ona. Bu masala göre, elden geçirmesi gereken bir sultan elbisesini aldığını sanan bir terzi, ona yanlışlıkla verilmiş bir ağanın başını evine götürüyor ve korkunç emanetten nasıl kurtulacağını bilmeyerek, sonunda onu bir toprak kap içinde, bir Rum pastacının fırınına gönderiyordu. Pastacı da bir peruka takarak bunu bir Frenk berberine armağan ediyordu; berber onun saçını yapıyor ve sonra aldandığını anlayarak bu başı başka bir yere götürüyordu; bundan sonra, gülünç aldanma ve aldatılmalar peşpeşe geliyordu. En yüksek beğeni düzeyinden bir Türk gülmecesiydi bu.

Akşam namazı dolayısıyla, her zamanki törenler yapılıyordu. Kimseye tedirginlik vermemek için baş güvertede dolaşıyor, yıldızların ortaya çıkmasını gözetliyor ve böylece kendi duamı, düş kuranların ve şairlerin duasını yerine getiriyordum; yani, doğaya duyduğum hayranlık ve geçmişin hatıralarının coşkusu içindeydim. Evet, öte dünyaları insana yaklaştıran bu saf Doğu havası içinde onları hayranlıkla seyrediyordum; ezeli Isis'in görüntüleri gibi Tanrısallığın art arda ortaya çıkardığı çeşitli ve kutsal şekilleri, bu tanrı-yıldızları görüyordum... Urania, Astarte, Zühal, Müşteri, benim için hâlâ, atalarımızın alçakgönüllü inançlarının dönüşümlerini temsil ediyorsunuz siz. Bu denizlerde dolaşıp durmuş olan milyonlarca insan, ışıltıyı alev ve tahtı tanrı olarak görmüştü kuşkusuz; ama kim, gökyüzünün yıldızlarında ezeli ve ebedi gücün kanıtlarını ve onların düzenli hareketlerinde gizlenmiş bir ruhun özenli etkinliklerini görüp tapınmazdı?

VIII. TEHDİT

Kaptana doğru yöneldiğimde, gemi sandalının dibinde bir köşede, benim yasaklamama rağmen, köle ile ihtiyar tayfa *hacı*'nın dinsel konulardaki konuşmalarına devam ettiklerini gördüm.

Sabrım taşmıştı artık; köleyi kolundan kavrayıp hızla çektim; bir pirinç çuvalının üzerine düştü bir tarafını incitmeden.

“*Gâvur!*” diye haykırdı.

Bu kelimeyi çok iyi duymuştum, ama yumuşamamam gerekiyordu. “*Ente gâvur*” dedim, bu sonuncu kelimenin dişi olarak kullanılabileceğinden pek emin olmadan. “Sen imansızsın, dedim ve *hacı*’yı göstererek, bu da bir köpek (*kelb*) işte.”

Duyduğum öfkenin beni bir Hıristiyan olarak görüp küçümsemelerinden mi, yoksa kendime her zaman eşit tuttuğum bu kadının nankörlüğünü düşündüğümden mi kaynaklandığını kestiremiyordum. Köpek yerine konduğunu duyan *hacı*, tehdit eder gibi bir hareket yaptı ve sonra, bir Frenk’e tek başlarına saldıramayan aşağı zümreden Arapların ödlekliğiyle arkadaşlarına doğru yöneldi. Bu adamlardan iki üçü, küfürler savurarak bana doğru yürüdü ve ben de, içgüdüsel bir davranışla kuşağımdaki tabancalardan birini çıkardım; kıyafetimi tamamlasın diye Kahire’den aldığım kabzası pırıl pırıl yanan bu silahların ancak, tetiğe basabilecek ellerde öldürücü olduğunu düşünmeden. Üstüne üstlük bu silahların dolu olmadığını da söylemeliyim.

“Böyle bir şeyi nasıl düşünürsünüz?” dedi Ermeni kolumu tutarak. “Bu adam aslında bir deli; bu herifler için bir ermiş; bırakın bağırsınlar, kaptan konuşacak onlarla.”

Bizim köle, kendisine sanki büyük bir kötülük etmişim gibi ağlar bir haldeydi ve bulunduğu yerden kıpırdamak istemiyordu. Kaptan yanımıza geldi ve: “Ne bekliyordunuz ki! Bunlar yabani heriflerdir”, dedi bana umursamaz bir hava içinde. Sonra, hayli yumuşak bir sesle, tayfalara bir şeyler söyledi. “Şunu da ekleyin”, dedim Ermeni’ye. “Karaya ulaşır ulaşmaz, paşayı görmeye gideceğim ve bunları sopadan geçirteceğim.”

Ermeni’nin, bu söylediğimi, ılımlı bazı sözler de ekleyerek çevirdiğini sanıyorum. Şimdi hepsi susuyordu, ama bu suskunluğun benim durumumun belirsiz olduğunu gösteren bir tehdit olduğunu hissediyordum. Cüzdanımda, bir süre Konstantinopolis’te divan üyesi olan dostum A. R.’nin[173] bana verdiği ve Akka paşasına yazılmış bir tavsiye mektubu olduğunu hatırladım tam bu sırada. Ceketimin cebinden cüzdanımı çıkardığımda, ortalığı bir tedirginlik kapladı. Tabancam, dayak yememden başka sonuç vermeyecek kuşkusuz... Üstelik Arap yapımıydı. Ama Doğu’nun halk insanları, Avrupalıların, biraz büyücü olduklarına ve bir anda, ceplerinden ne idüğü

belirsiz bir şey çıkarıp bütün bir orduyu mahvedebileceklerine her zaman inanıyordu. Cüzdanımdan, yalnızca çok iyi bir Arapçayla yazılmış ve daha önce uzun süre Fransa'da kalmış Akka paşası Majesteleri Mehmed-Rxxx'ye verilecek olan bir mektup çıkardığım görülünce, ortalık yatıştı.

Su almak için uğramamız gereken Akka hizasına geldiğimizde hem içim hem de durumum rahatlamıştı. Kent henüz görünmüyordu, ama rüzgâr esmeye devam ederse, ertesi gün oraya varacaktık. Mehmed paşaya gelince, benim için iyi ve düşmanlarım için de kötü bir rastlantının eseri olarak Paris'te birçok akşam toplantısında birlikte olmuştum onunla. Bana Türk tütünü vermiş ve çok nazik davranmıştı. Cüzdanımdaki mektup bu tanışıklığı hatırlatıyordu ona; ama umarım, arada geçen zaman ve şimdi bulunduğu daha yüksek mevki, hafızasından silmemişti beni; ne var ki yine de, bu mektup, benim çok sağlam bir şekilde tavsiye edilmiş bir kimse olduğumu açıkça gösteriyordu.

Bu belgenin okunması müthiş bir sessizlik yarattı. Ermeni, onu büyük bir saygı gösterisiyle başına koydu ve âdet olduğu üzre yapıştırılmamış olan zarfı açtı ve de okurken kaptana metni gösterdi. *Hacı* ve arkadaşları için sopadan geçirtme tehditi, gerçekleşmeyecek bir şey değildi artık. Bu rezil herifler başlarını önlerine eğdiler ve kaptan, sadece görevi dolayısıyla sınırlı bir otoritesi olduğunu, bunun dışında, sultanın bir uyruğu (*raya*) olmaktan başka bir niteliği de olmaması dolayısıyla bu adamların dini inançlarıyla çatışmamak için belli bir şekilde davranmış olduğunu açıkladı. "Bu kadına gelince, Mehmed paşanın dostu olduğunuza göre, o size aittir tabii; büyük adamların iltifatına kim karşı çıkabilir?"

Köle, olduğu yerde duruyordu ama söylenenleri çok iyi duymuştu. Şimdiki durumunu kesin olarak anlamıştı artık, çünkü Osmanlı ülkesinde koruma altında olmak, hak sahibi olmaktan çok daha iyiydi. Ama ben kendi durumumu, herkesin gözüne sokmak istiyordum.

"Türklerin sultanına ait olmayan bir ülkede doğmadın mı sen?" dedim köleye, Ermeni aracılığıyla.

"Evet söylediğiniz doğru, diye cevap verdi. Ben *Hindi*'yim (Hindistanlı).

— Öyleyse, senin gibi bakır tenli olan ve senin kadar değeri olan Habeşler gibi sen de bir Frenk'in hizmetinde olabilirsin.

— *Ayua* (evet)! dedi ikna olmuş gibi. *Ana memlûk ente*: Senin kölenim ben.

— Ama hatırlıyor musun? Kahire’den ayrılmadan önce, orada serbest olarak kalabileceğini söylemiştim sana. Ama sen nereye gideceğini bilmediğini söylemiştin.

— Evet bu doğru. Yeniden satılmam daha iyi olurdu.

— Öyleyse, sadece ülke değiştirmek ve sonra benden ayrılmak için peşimden geldin değil mi? Demek ki bir nankörsün sen ve her zaman bir köle olarak kalacak; bir hanım değil, bir hizmetçi olacaksın. Şu andan itibaren, peçeni çıkarmayacaksın ve kaptanın odasında kalacaksın... cırcır böcekleriyle birlikte. Ve burada hiç kimseyle konuşmayacaksın.”

Peçesini taktı hiçbir şey söylemeden ve oturmak için öndeki küçük odaya gitti.

Zaman zaman küstah davranan ya da hemen boyun eğen, her zaman kuvvetli ve geçici izlenimlerin etkisinde kalan ve de despotizmin, Doğu’nun normal siyasal yönetiminde ne kadar ağır bastığını anlamak için mutlaka tanımanız gereken bu insanları etkileme isteğine biraz fazla kapılmıştım herhalde. Ama en alçakgönüllü seyyah bile, gösterişli hayatı ona başlangıçta saygı kazandırmıyorsa, birçok durumda, enerjik ve sert kararlar alıp uygulamak zorunda kalır. Arapların, geri çekildiğiniz zaman sizi ısıran ama üzerine gittiğiniz zaman gelip elinizi yalayan yaratıklara benzediği söylenebilir. Bir sopa vursanız, aslında böyle bir hakkınız olup olmadığını düşünmez ve bilmez. Durumunuz ona bayağı görünür önce, ama böbürlenirseniz ve yüksekten atarsanız, karşınızdaki basitliği etkileyen önemli bir şahsiyet olursunuz hemen. Doğu, herhangi bir şeyden hiçbir zaman kuşkulanmaz; orada her şey mümkündür; *Binbir Gece*’deki gibi sıradan bir kalender, bir kralın oğlu olabilir. Zaten, Avrupa prenslerinin orada, siyah frak ve melon şapkayla seyahat ettiklerini görmüyor muyuz?

IX. FİLİSTİN KIYILARI

O çok özlenen Asya kıyısının görünmesini kendimden geçerek selamladım. Dağları görmeyeli ne kadar uzun zaman olmuştu! Manzaranın sisli serinliği, mavi sularda kendilerini seyreden boyalı evler ve köşkler,

deniz ile gökyüzü arasında kademeleşen çeşitli yayla alanları, Karmel'in ezilmiş doruğu, ünlü manastırının Homeros'un türkülerindeki şafak tazeliğini akla getiren pırıltılı vişne rengiyle uzaklarda aydınlanmış köşe duvarları ve yüksek kubbesi; körfezin öteki kıyısının ucunda bulunan ve gemimizin demir attığı Akka'nın karşısında, bu dağların eteğinde yer alan, şimdiden geride bıraktığımız Hayfa; evet bütün bunlar, hem çok yüce hem de çok zarif görüntülerdi. Az biraz kıpırdayan deniz, dalgaların ince kıvrımlarının köpüklendiği kumsallara yağ gibi sakin sakin uzanıyordu ve güneşin henüz görünmeyen ışıklarının titreştiği havayla mavilik yarışına giriyordu... İşte, alçak kıyıları ve tozlu ufuklarıyla Mısır, böyle bir görünümü asla seremezdi gözlerinizin önüne. Güneş çıktı en sonunda; kumluk bir yüksek burun üzerinde denize doğru uzanmış olan Akka'yı; beyaz kubbelerini, duvarlarını, taraçalı evlerini, Napoléon'un savaştığı korkunç Ahmed Cezzar paşanın yakın zamana dek ikametgâhı olan ve süslü mazgallarıyla dikkati çeken dört köşe kuleyi belirgin bir şekilde ortaya çıkardı.[174]

Kıyıdan biraz uzağa demir atmıştık. Sandallar bize taze su ve meyve getirmeden önce, *Sağlık* idaresinin gelip bizi görmesini bekledik. Kıyıya çıkmaya gelince, yasaklanmıştı bu bize. Ama bu kentte kalıp karantinadan geçersek izin verilebilirdi.

Mısır'dan geldiğimiz için hasta olup olmadığımızı kontrol etmek üzere Sağlık gemisi gelir gelmez, limandaki küçük sandalların bize gerekli serinletici şeyleri getirmelerine izin verildi ve ödediğimiz paralar da gerekli ihtiyat önlemleriyle alındı. Nitekim, bize verilen su fıçılarına, kavunlara, karpuzlara ve narlara karşılık, önümüze konan sirkeden geçirilmiş leğenlere kuruşlarımızı ve paralarımızı koymamız gerekiyordu.

Böylece, yiyecek ve erzaka kavuşunca iç çekişmelerimizi unuttuk gitti. Birkaç saat için kıyıya çıkabilirdik, ama ben kentte kalmayı reddettiğim için, mektubumu paşaya göndermek gerekmediğini düşündüm; zaten bu mektup, Akka paşalığının yönetiminde olan antik Fenike kıyısının her yerinde işime yarardı. Eskilerin Akko ya da *étroite* (dar), Arapların Akka dediği bu kent, Haçlılar dönemine kadar Ptolemais diye adlandırılmıştı.

Yelken açmıştık ve yolculuğumuz bir şenlikti artık; Sele-Suriye kıyılarını bir kilometre açıktan geçiyorduk. Ve her zamanki gibi berrak ve mavi olan deniz, Karmel'den Lübnan'a uzanan zarif sıradağları bir göl gibi

yansıtıyordu sularında. Akka'dan yirmi dört kilometre kadar yukarda bulunan ve eskiden Tyr denen Sur, bu antik kentin inşa edilmiş olduğu adayı kıyıya bağlayan, İskender'in uzun süren kuşatma için yaptırdığı dolma yolla birlikte gözler önüne seriliyordu.[175]

Yine yirmi dört kilometre kadar uzakta, beyaz evlerin oluşturduğu yığınları, Dürzilerin oturduğu dağların dibine bir koyun sürüsü gibi yayan eski Sidon, yani Sayda yer alıyordu. Bu ünlü kıyılarda, zengin Fenike'den kalan hatıra olarak pek az harabe vardı; ama sadece ticaretin gelişmiş olduğu kentlerden geriye ne kalabilir ki? Onların görkemi, gölge ve toz toprak gibi geçip gitmişti; şairlerin düşünü kurduğu her şey ve milletlerin bilgeliğinin inkâr ettiği her şey gibi kutsal kitapların laneti gerçekleşmişti!

Ne var ki, hedefe ulaşılma anında, her şeyden; bu güzel kıyılardan ve gök mavisi dalgalardan da beziyordu insan. İşte en sonunda, Raz-Beyrut'un yüksek burnu ve uzaklarda Sannin'in karlı doruklarının aşağısında görülen gri renkli kayaları. Kıyı çorak: Kırmızı yosunlarla kaplı kayaların şurası burası kavurucu güneş ışınları altında göze çarpıyor. Kıyının çok yakınından geçiyor, körfeze doğru dönüyoruz; birden her şey değişiyor. Tertemiz, gölgeli ve sessiz bir manzara; İsviçre göllerinden birinden çıkmış gibi bir Alp Dağları görüntüsü; işte sakin bir havada Beyrut! Yumuşak okşamalarla birbiri içinde eriyen Avrupa ve Asya burası; dağların önünde, güneşten ve tozdan biraz bıkmış bir hac ziyaretçisi için bir deniz vahası; orada coşkuyla, kuzeyde çok hüzünlü, ama güneyde çok zarif ve çok istenen bir şeye, yani bulutlara kavuşuluyor.

Ey kutlu bulutlar! Benim ülkemin bulutları! Sizin iyiliklerinizi unutmuşum. Ve Doğu güneşi, size ne kadar da çok çekicilik katıyor! Sabahleyin, yarı pembe, yarı mavimsi renklere bürünüyorsunuz; tıpkı bağırlarından güleç ilahların çıkması beklenen mitoloji bulutları gibi; akşam, olağanüstü alevlenmeler; yıkılan ve çok geçmeden mor yumaklara dönüşen erguvani tonozlar görüyoruz; bu arada gökyüzü, yakuttan zümrüte dönüşüyor; Kuzey ülkelerinde çok nadir görülen bir olay bu.

Teknemiz yol aldıkça, yeşillikler bütün ayrıntılarını sergileyerek gözümüzün önüne seriliyordu ve zemin ile binaların koyu rengi, manzaranın iç açıcılığını bir kat daha artırıyordu. Körfezin dibindeki kent, yapraklar arasında yitip gitmiş gibiydi ve Arap kentlerinden çoğunu oluşturan badanalı evlerin bezdirici yığını yerine, sekiz kilometrelik bir alan

üzerinde oraya buraya serpiştirilmiş güzelim villalar gördüğümü sanıyordum. Yuvarlak ve dört köşe kulelerin yükseldiği noktada, binalar üst üsteydi; ama burası çeşitli renklerdeki küçük köşkleriyle, merkezde bulunan bir mahalleyi gösterir gibiydi.

Düşündüğümüzün tersine, küçük gemilerin üşüşmüş olduğu dar koya yaklaşmak yerine, körfezden çapraz geçerek, kayalarla çevrili küçük bir adaya yanaştık. Buradaki birkaç ufak bina ve sarı bayrak, karantinanın yerini belirtiyordu ve o anda yanaşmamıza izin verilen tek yer de orasıydı.

X. KARANTİNA

Kaptan Nikolas ve mürettebatı, bana çok nazik ve saygılı davranmaya başlamıştı. Onlar karantinayı teknede geçiriyorlardı; ama Sağlık gemisi tarafından gönderilen bir sandal, yolcuları adaya çıkarmak üzere geldi; burası yakından görülünce, daha çok bir yarımadaya benziyordu. Yüzyıllık ağaçların gölge yaptığı, kayalar arasındaki küçük bir koydan geçilerek yumurta şeklinde tonozları taş sütunlara dayanan ve Katolik manastırlarındaki gibi sedir ağacından bir damı taşıyan bir tür dini binanın merdivenine varılıyordu. Deniz, her yanda, su yosunlarıyla kaplı kumsalları yalıyordu ve Maturin'in *Bertram*'ının[176] birinci perdesini gözünüzde canlandırması için, bir keşişler korosu ve fırtına eksikti sadece.

Nazır'ın, yani Türk müdürün bizi kabul etmek ve çevreyi göstermek lütfunda bulunması için biraz beklememiz gerekti. Gördüğümüz ilk binadan sonra, manastırımsı yapılar yer alıyordu ve her yanı açık olan bu birinci binada, hastalık bulaştığından şüphelenilen malların temizlenmek için yığıldığı görülüyordu. Yüksek burnun ucunda, denize bakan bir küçük köşk, ikametgâh olarak gösterildi bize; burası, genellikle Avrupalılara ayrılan yerdi. Sağımızda bıraktığımız üstü örtülü bölümlerde, hem ahır hem de ev gibi kullanılan yerlerde, Arap aileleri bulunuyordu. Tutsak atlar, parmaklıklar arasından boyunlarını ve tüylü başlarını çıkaran hecin develeri, garip sesler çıkarıp titriyordu orada; daha ilerde, yemek pişirmek için yaktıkları ateşin çevresinde diz çökmüş kabile üyeleri, kapıların yanından geçtiğimizi görünce ürkeklik içinde bize doğru dönüyorlardı. Dut ağaçları ve arpa ekilmiş iki üç dönümlük bir arazide dolaşma, hatta bir muhafız gözetiminde denize girme hakkımız bile vardı.

Bu vahşi deniz kıyısını ve çevreyi tanıyınca, burada kalmanın hoş bir şey olacağını düşündüm. Dinginlik, gölge ve en yüce düşlere dalmaya yol açacak çeşitli görünümler vardı burda. Bir yanda, çok sayıda Maruni ve Dürzi köyleriyle ve otuz kilometrelik bir ufukta kademe kademe manastırlarla yer yer bembeyaz parlayan ve çeşitli renklere bürünmüş loş Lübnan dağları; öte yanda, Butrun'da sona eren tepeleri karlarla kaplı bu dağ dizisinin kıvrıldığı yerde, emir Fakardin'in[177] çöl kumlarının istilasını önlemek için ektirdiği köknar ağaçlarının oluşturduğu ormanla taçlanmış bir amfiteatra benzeyen bütün Beyrut görülüyordu. Kırmızımsı taştan yapılmış, mazgallı kuleler, şatolar, konaklar, feodal ama aynı zamanda ortaçağ şövalye minyatürlerini hatırlatan Avrupai bir görünüm kazandırıyordu buraya. Beyrut limanına sığışamayan ve buradaki koya bağlanmış olan Frenk gemileri, bu tabloyu daha da canlı kılıyordu.

Bu Beyrut karantinası hiç de tahammül edilemeyecek bir şey değildi; nitekim günlerimizi, akçaağaçların ya da incir ağaçlarının gölgeleri altında hayal kurarak ya da denizin yumuşamış dalgalarını sona erdirdiği doğal bir havuzu çerçeveleyen pitoresk bir kayalığa tırmanmakla geçiriyorduk. Burası Nereus kızlarının kayalıklı mağarasını çağrıştırıyordu bana. Karantinaya alınmış öteki insanlardan ayrı olarak, yeşil yosunların üzerine yatmış ya da köpüklü dalgalarla oynaşır halde bütün öğle boyunca burada kalıyorduk. Geceleyin, küçük köşke kapatıyorlardı bizi, orada sivrisinekler ve başka böcekler yüzünden pek rahat edemiyorduk. Daha önce sözünü ettiğim yüzü tülle kapayan tünikler, bu durumda imdadımıza yetişiyordu. Yiyeceğimize gelince, kantinden ekmek ve tuzlu peynir alıyorduk; bunlara, dağlı köylülerin getirdiği yumurtaları ve tavukları da eklemek gerekir; ayrıca, her sabah, kapının önünde, etinin yarım kilosu bize bir kuruşa (25 santim) satılan koyunlar da kesiliyordu. Bunlardan başka, şişesi yarım kuruş kadar olan Kıbrıs şarabı, Avrupa'nın mükellef sofralarındaymışız gibi keyiflendiriyordu bizi. Ama doğrusu, bu tatlı şarabı sürekli içmek zorunda kalmak bıktırıyor insanı; dolayısıyla ben, buruk tadı ve sert olması bakımından Madère şarabına benzeyen Lübnan'ın *altın şarabını* her zaman tercih ediyordum.

Bir gün, kaptan Nikolas, yanında iki tayfa ve miçosu olduğu halde bizi ziyarete geldi. Artık çok iyi dost olmuştuk ve kaptan *hacı*'yı da yanında getirmişti. *Hacı*, serbest bir şekilde Beyrut'a ulaşınca belki de kendisini şikayet etmiş olabileceğimden korktuğu için elimi büyük bir içtenlikle sıktı.

Ben de büyük bir kibarlıkla davrandım. Birlikte yemek yedik ve kaptan, Trablusşam'a gelirsem evinde kalmaya davet etti beni. Yemekten sonra, kıyıda dolaştık; beni bir kenara çekip, bizden daha aşağıda deniz kıyısında kafa kafaya verip konuşmakta olan benim köleyle Ermeni'yi gösterdi. Söylediği Fransızca Yunanca karışımı birkaç kelime ne düşündüğünü anlamama yetti ve inanmadığımı belli ederek sözünü kestim. Başını salladı ve biraz sonra, benden içtenlikle izin isteyerek sandalına bindi. Bu kaptan Nikolas, köleyi miçosuyla değiş-tokuş etmememi bir türlü hazmedememiş diye düşünüyordum. Ama gururumu etkileyen şüphe, yine de içimde kalmıştı.

Tekne üzerinde geçen tatsız olaylardan sonra, köleyle arama soğukluk girmesi anlaşılabilir bir şeydi. Aramızda, *Adolphe*'un yazarının[178] sözünü ettiği ve *etkisi giderilemeyecek* kelimeler geçmişti; *gâvur* sıfatı özellikle derinden yaralamıştı beni. Ayrıca, ona üzerinde hakkım olmadığını yeterince anlatamadığımı ve üstelik kafasına sokulmuş fikirler ya da kendi düşünceleri dolayısıyla, Müslüman anlayışının aşağı ırktan biri olarak gördüğü bir erkeğe ait olmaktan dolayı horlanmış olduğunu hissettiğini düşünüyordum. Doğu'daki Hıristiyan halkların yozlaşmış durumu, Avrupalı'nın da üzerine bulaşıyor; gemilerin geçişinin ortaya çıkardığı iktidar aygıtı yüzünden insanlar Avrupalı'dan korkuya kapılıyordu kıyılarda, ama bu kadının her zaman yaşadığı daha içteki ülkelerde bu önyargı daha da güçlüydü.

Ne var ki bizim köle gibi çocuk ruhlu bir insanda böyle bir içtensizlik olacağını sanmıyordum; çok güçlü olan dini duygularının onu, böyle aşağılık bir davranıştan engelleyeceğini düşünüyordum. Ama öte yandan, Ermeni'nin benden çok daha avantajlı olduğunu düşünmekten de geri kalmıyordum. Çok belirgin ve yalın yüz çizgileriyle dünyanın beşiğinde ortaya çıkmış ırkların o Asyalı güzelliğini gözler önüne seren bu Ermeni, erkek kılığına girme hoppalığını göstermiş çekici bir genç kız güzelliğindeydi; başlığı dışında giysileri bile, bu görümü tamamen bozmuyordu.

İşte, beyhude ilişkileri gözetleyen ve çifte bir gülünçlük içinde olduğunu bilen bir Arnolphe'tum ben; çünkü üstelik bir *efendiydim*. Hem aldatılma hem de soyulma şansım vardı ve komedilerdeki kıskanç kahraman gibi kendime şöyle tekrarlayıp duruyordum: Bir kadını muhafaza etmeye

çalışmak ne kadar ağır bir yük! Şaşılacak bir şey yok, diye ekliyordum hemen sonra. Ermeni onu, anlattığı hikâyelerle eğlendiriyor, kibarlık dolu sözler söylüyor ona; oysa ben, ona kendi dilinde hitap etmeye kalksam gülünç bir etki yaratıyorum; benim ülkemdeki bir kadın üzerinde soğuk ve kakavan bir İngiliz'in, bir kuzeyli adamın yarattığı etki gibi bu. Oysa Levantenler arasında, gerçekten de, baştan çıkarıcı sıcak bir içini dökme var!

Ve bu andan sonra, itiraf edeyim ki, el sıkışmalar, tatlı sözler fark ettim gibime geldi; benim orada bulunmamdan bile rahatsız olmuyorlardı. Bir süre düşündüm ve sonra kesin bir karar almam gerektiği sonucuna vardım.

"Sevgili dostum", dedim Ermeni'ye; "Mısır'da ne yapıyordunuz siz?

— Ben, Tosun Bey'in[179] kâtibiydim; Fransızca gazetelerden ve kitaplardan çeviriler yapıyordum onun için; Osmanlı memurlarına gönderilecek mektupları yazıyordum. Ama ansızın öldü, beni de işimden uzaklaştırdılar; işte durumum bu.

— Peki şimdi ne yapmayı düşünüyorsunuz?

— Beyrut paşasının hizmetine girmeyi umuyorum. Onun hazinedârını tanırım; bizim millettendir.

— Peki evlenmeyi düşünmüyor musunuz?

— Başlık olarak verecek param yok. Bu durumda, hiçbir aile, kızını vermez bana."

Biraz sustuktan sonra, haydi büyüklüğümüzü gösterelim ve bu iki genci mutlu edelim, dedim kendi kendime.

Bu düşünceyle sanki yüceliyordum. Hem bir köle kadından kurtulacak hem de namuslu bir evlilik yapılmasını sağlayacaktım. Hem bir iyiliksever hem de bir baba olacaktım! Elini tuttum Ermeni'nin ve ona şöyle dedim: "Bu kadın hoşunuza gidiyor... Evlenin onunla, sizindir o!"

Bu heyecanlandırıcı manzaraya, bu babacanca davranışa bütün dünyanın tanıklık etmesini isterdim: Ermeni bu yüce davranış karşısında şaşırmıştı ve ne yapacağını bilmiyordu; yanımızda oturan köle de, konuşmamızın

konusunu anlamamış olduğu halde, tedirgin ve hayaller içinde gibi görünüyordu.

Önerimden sersemlemişe benzeyen Ermeni kollarını havaya kaldırdı. “Ne demek be adam, tereddüt mü ediyorsun hâlâ...” dedim. “Başkasına ait bir kadını baştan çıkarıyorsun, onu görevlerinden alıkoyuyorsun ve sonra da, sana verildiğinde onun sorumluluğunu üzerine almak istemiyorsun, öyle mi?”

Ne var ki, Ermeni, benim sitemlerimden hiçbir şey anlamıyordu. Şaşkınlığını belli bir takım sert hareketlerle dile getirmeye çalışıyordu. Benim düşündüğüm şey, onun aklından hiç geçmemişti. Bu varsayımımdan ötürü öyle üzüntü duymuştu ki, hemen kölenin yanına koşup, günahsız olduğu konusunda tanıklık etmesini istedi ondan. Ne söylediğimi öğrenen köle, bundan çok yaralanmış gibi göründü ve özellikle kimi zaman Türklere, kimi zaman Frenklere hizmet eden sıradan bir *raya*’ya, bir tür *Yahudi*’ye önem verdiğini düşündüğüme çok üzüldü.

İşte kaptan Nikolas, beni böyle boş ve gülünç düşüncelere sürüklemişti... Yunanlıların düzenbaz davranışlarını da açıkça gösteriyordu bu!

7. Dağ

I. RAHİP PLANCHET

Karantinadan çıktığımızda, kentten iki kilometre uzakta bir Maruni Hıristiyan’ın evinde bir aylığına bir kat kiraladım. Dut ağacı ekili taraçalar boyunca bayırdan kat kat aşağı inen ve bahçelerin ortasında yer alan bu ikametgâhların çoğu, sivri kubbeleri ve küçük kemerleriyle, koyu renk taşlar kullanılarak sağlam şekilde inşa edilmiş feodal malikânelere benziyorlar. Dış merdivenler, her birinin kendi taraçası olan farklı katlara iniyor ve ailelerin akşamüzeri bir araya gelip körfezin güzelliğini seyrettikleri en aşağıdaki büyük taraçada sona eriyor. Her yanda, bölümlerini sadece frenk incirlerinin muntazam bir şekilde belirttiği gür ve parlak bir yeşillik görülüyor. İlk günler, bu canlılığın ve gölgelik yerlerin tadını çıkardım. Her yerde hayat ve çevremizde tatlı bir rahatlık var; çok iyi giyinmiş güzel ve peçesiz kadınlar hemen her zaman, sarnıçlardan doldurdukları ve zarif bir şekilde omuzlarının üstünde taşıdıkları ağır

testilerle sağa sola gidip duruyorlar. Kaşmir örtülü sivri bir başlık giymiş olan ev sahibemiz, fındık altınlarıyla süslü uzun ve örgülü saçlarıyla bir Asur kraliçesi gibiydi, ama aslında Beyrut çarşısında dükkânı bulunan bir terzinin karısıydı sadece. İki kızı ve küçük çocukları, birinci katta oturuyordu; biz, ikinci kattaydık.

Bizim köle, bu aileyle hemen ahbaplık kurmuştu; hasırların üzerinde sere serpe oturuyordu ve çevresinde kendisinden daha aşağı insanların olduğunu düşünüp kendisine hizmet etmelerine bir şey demiyordu. Benim araya girip buna engel olmaya kalkışmam da bir sonuç vermedi. Ne var ki, kente gittiğim zaman onu evde güven içinde bırakmanın çok iyi bir şey olduğunu düşünmekten de geri kalmıyordum. Bir türlü ulaşmayan mektupları bekliyordum.[180] Fransız postası buralarda o kadar kötü çalışıyordu ki, gazeteler ve paketler her zaman iki ay geç geliyordu. Bu durum hüzünlendiriyordu beni ve karanlık düşlere dalmama yol açıyordu. Bir sabah, hâlâ düşlerin etkisinden tam olarak kurtulamamış bir halde hayli geç uyandım. Yatağımın baş ucunda oturmuş ve bana şefkatle bakan bir rahip gördüm.

“Kendinizi nasıl hissediyorsunuz mösyö”, dedi hüzünlü bir hava içinde.

“Pek fena değilim, özür dilerim, yeni uyanmıştım ve...

— Kıpırdamayın lütfen ve sakin olun. İçinize kapanın ve o anın çok yakın olduğunu düşünün.

— Hangi anın?

— O anın ki, Tanrı’yla barışık olmayan biri için çok dehşet verici bir andır.

— Tamam da, ne oluyor yani?

— Son isteklerinizi almaya hazır olduğumu görüyorsunuz.

— Ne tuhaf bir şey bu canım! dedim yüksek sesle birdenbire. Peki, siz kimsiniz?

— Adım, rahip Planchet’dir

— Rahip Planchet mi!

— Evet, Cizvit topluluğundanım ben.[181]

— Ben o insanları tanımıyorum bile.

— Manastıra gelip, ölmek üzere olan bir Amerikalı'nın topluluğumuza bağışlar yapmak için beni beklediğini söylediler.

— Ama ben Amerikalı değilim! Bir yanlışlık var bunda! Üstelik, çok iyi gördüğünüz gibi ölüm döşeğinde de değilim."

Bunu söyledikten sonra birden ayağa kalktım... Biraz da, çok sağlıklı olduğum konusunda kendimi ikna etmek için tabii. Rahip Planchet, kendisine yanlış bilgi verilmiş olduğunu anladı sonunda. Evdekilere sordu ve Amerikalı'nın biraz daha uzakta oturduğunu öğrendi. Yaptığı yanlışlıktan ötürü gülerek selamladı beni ve geçerken gelip benimle görüşeceğini, bu garip rastlantı dolayısıyla tanışmamızdan çok memnun olduğunu söyledi.

Geri döndüğünde, bizim köle odadaydı ve rahibe onun hikâyesini anlattım. "Nasıl olur bu, bunca vicdan yükünü çekmeyi nasıl kabul ettiniz?" dedi. "Bu kadının hayatını altüst ettiniz ve bundan böyle onun başına gelecek her şeyden sorumlusunuz. Onu Fransa'ya götüremeyeceğinize ve hiç kuşkusuz onunla evlenemeyeceğinize göre, bu kadın ne olacak?

— Ona özgürlüğünü vereceğim; akıllı bir yaratığın talep edebileceği en büyük iyiliktir bu.

— Onu olduğu yerde bıraksaydınız, daha doğru olurdu; iyi bir efendi, iyi bir koca bulurdu belki... Bir kez kendi başına bırakılınca ne korkunç durumlarla karşılaşacağını biliyor musunuz? Herhangi bir şey yapmasını bilmiyor, hizmet etmek de istemiyor... Düşünün bütün bunları."

Doğrusu, bunu hiç ciddi olarak düşünmemiştim. Akıl danıştığım rahip Planchet, şöyle dedi bana:

"Onun için bir olanak ve bir gelecek hazırlayabilirim belki. İçine düştüğü durumla ilgilenecek dindar hanımlar var bu kentte."

Kölenin İslam dinine çok aşırı bir bağlılığı olduğunu söyleyerek rahibi uyarmak istedim. O başını salladı ve köleyle uzun uzun konuşmaya koyuldu.

Aslında bu kadının, özel bir inanç olarak değil de, daha çok doğal olarak ve genel anlamda gelişmiş bir din duygusu vardı. Üstelik, aralarında yaşadığımız Maruni halkının özellikleri, çan sesleri dağlardan duyulan manastırlar; arkalarında mızraklara sarılı sancakları taşıyan çok sayıda süvariden ve zenciden oluşan maiyetleri olduğu halde atlara ihtişamlı bir şekilde binmiş, parıldayan silahları göz alan ve Beyrut'a yönelen Hıristiyan ve Dürzi emirlerinin önümüzden sık sık geçişleri; beni bir Haçlı tablosu gibi şaşırtan tüm bu feodal görünümler, Osmanlı ülkesinde bile, Müslüman yasası dışında şatafat ve güç olduğunu öğretiyordu bizim zavallı köleye.

Dış etkiler her yerde baştan çıkarır kadınları; özellikle de cahil ve basit olanları ve bu etkiler, çoğunlukla, sempatilerinin ve inançlarının temel kaynağı haline gelir. Beyrut'a gittiğimiz sırada, bizim köle, başlarının arkasında bir tül sallandıran, işlenmiş ve yaldızlı gümüş *tantur*'lu başlıklar giymiş (bu da ortaçağdan kalmış bir başka moda) peçesiz kadınlar, tepeden tırnağa silahlı, gururlu, kırmızı ya da alacalı başlıkları İslam dışı inançlara sahip olduklarını işaret eden erkekler arasından geçtiği zaman, şöyle haykırıyordu: "Ne kadar çok *gâvur var*...!" Ve bu, bana *gâvur* diye küfredilmesinden duyduğum kızgınlığı hafifletiyordu biraz.

Ama yine de, benim de hangi taraftan olduğuma karar vermem gerekiyordu. Kölenin halini davranışlarını pek sevmeyen ve onu Katolik hoşgörüsüzlüğüyle yargılayan Maruniler, ev sahiplerimiz: "Satın onu" diyorlardı bana. Hatta, bu işi halledecek bir Türk getirmeyi de öneriyorlardı. İncil'e pek uymayan bu öğüt konusunda ne düşündüğüm anlaşılabilir.

Bütün bunların üzerine ben de, manastırı Beyrut kapılarının çok yakınında olan rahip Planchet'yi görmeye gittim. Rahibin öğrenimlerinden sorumlu olduğu Hıristiyan çocukların oluşturduğu sınıflar vardı manastırda. Karşılaşıp tanışıklık kurduğu ve şiirlerine hayran olduğu M. de Lamartine'den uzun uzadıya söz ettik. Osmanlı hükümetinden manastırı genişletmek amacıyla izin almak için çok uğraştığını söyleyip yakınıyordu. Ama kesintiye uğramış olan inşaat, çok daha görkemli bir planın gerçekleştirilmek istendiğini belirtiyor ve Kıbrıs mermerinden yapılmış muhteşem bir merdiven henüz her şeyi tamamlanmamış katlara doğru yükseliyordu. Dağlardaki Katolik manastırlarda istenen her şey serbestçe yapılıyordu; ama Beyrut kapılarında büyük binalar yapmalarına izin verilmiyordu ve hatta, Cizvitlerin çan sahibi olmaları bile yasaklanmıştı.

Cizvitler de bunun yerini koskoca bir çıngırakla dolduruyorlardı, bu çıngırak da zamanla değişime uğratılarak yavaş yavaş bir çan sesi çıkarmaya başlamıştı. Ve işte böylece, binalar, Osmanlıların pek de dikkatli olmayan gözleri önünde, büyüyüp duruyordu.

“Biraz ağır hareket etmek gerek”, dedi rahip Planchet; “sabredersek, başarırız.”

Rahip, içtenlik ve iyilikseverlikle söz etti bana köleden. Ama ben, kendi kuşkularımla savaşıp duruyordum. Beklediğim mektuplar yarın ya da öbür gün gelebilir ve kararlarımı değiştirebilirdi. Rahip Planchet’nin dindarlık hayallerine kapılıp, kendi manastırına, İslâm dininden dönmüş birini kazandırma onuruna sahip olmayı düşünmüş olmasından ve bu zavallı kadının daha sonra feci hale düşebileceğinden endişeleniyordum.

Bir sabah, köle ellerini çırparak ve korku içinde bağırarak odama girdi: “*Dürzi! Dürzi bandugillah!* (Dürziler! Dürziler!, silahlar patlıyor!)” diyordu.

Gerçekten, uzaklardan silah sesleri yükseliyordu; aslında bu, dağa gitmek üzere olan Arnavutların atlı gösterisiydi. Sağa sola sorup, Dürzilerin aşağı yukarı on beş kilometre uzaktaki Bethemeri denilen bir köyü yaktıklarını öğrendim. Oraya, Dürzilere karşı değil, hâlâ birbiriyle çatışmakta olan iki tarafı gözetim altında tutmak için Osmanlı birlikleri gönderiliyordu.

Beyrut’a gitmiş ve bu haberleri almıştım. Çok geç döndüm ve Lübnan yöresinden Hıristiyan bir emirin ya da prensin, gelip bizim bulunduğumuz binada kalmak istediğini söylediler bana. Evde Avrupalı bir Frenk’in olduğunu duyunca, beni görmek istediğini, bir güven ve kardeşlik göstergesi olarak silahlarını bıraktığı odamda beni uzun süre beklediğini öğrendim. Ertesi gün bu şahsın maiyetinin yaptığı gürültüyle erken saatte uyandım; yanında, çok iyi silahlanmış ve görkemli atlara binmiş altı kişi vardı. Çok geçmeden tanıştık ve prens, dağa gelip kendi yanında birkaç gün kalmamı önerdi bana. Oradaki manzaraları görmek, bu benzeri bulunmaz halkların geleneklerini incelemek için büyük bir fırsat çıkmış olduğndan önerisini hemen kabul ettim.

Yanımda götürmeyi düşünemeyeceğime göre, köleyi doğru dürüst bir yere yerleştirmem gerekiyordu. Beyrut’ta, Carlès adında Marsilyalı bir hanımın

yönettiği bir genç kızlar okulu olduğunu söylediler. Burası Fransızca öğretilen biricik okuldu. Madam Carlès, çok iyi bir kadındı; kölenin bakımı, yiyeceği ve öğrenimi için günde ancak üç kuruş istedi benden. Onu bu okula yerleştirdikten üç gün sonra dağa doğru yolculuğa çıkmam gerekiyordu; bizim köle, yerleştirildiği yere daha şimdiden alışmıştı ve hem düşünceleri hem de anlattığı hikâyelerle eğlendirdiği küçük kızlarla konuşmaktan çok hoşlanıyordu.

Madam Carlès, beni bir kenara çekip, köleyi Hıristiyanlığa döndürmekten umutsuz olmadığını söyledi ve sonra şunları ekledi Provence aksanıyla: “Bakın bunu nasıl yapıyorum. Önce şöyle diyorum ona: Kızım bak, her bir ülkenin tanrıları, her zaman ulu Tanrı’dır. Muhammet, büyük yetenekleri olan bir insandır... ama İsa-Mesih de onun kadar iyidir!”

Din değiştirmeye yönelik bu kadar hoşgörülü ve yumuşak bir tavır, kolayca kabul edilebilir bir şey gibi göründü bana. “Yine de hiçbir konuda onu zorlamamak gerekir”, dedim.

“Hiç merak etmeyin”, diye devam etti Madam Carlès. “Önümüzdeki pazar günü, benimle âyine geleceğini kendisi söyledi bile.”

Doğrusu, Hıristiyan dininin ilkelerini ve de Marsilya Fransızcasını öğrenmesi için bizim köleyi bundan daha emin ellere bırakmam söz konusu olamazdı.

II. KEYİF

Surlar ile içerdeki halkın oturduğu yer arasındaki mekân göz önüne alınırsa, burası Avrupalıların Lübnan’ın başkenti olarak düşündükleri Beyrut’a pek uygun düşmez. Merkezinde limanın yer aldığı geniş amfiteatrı kaplayan ve bahçelerle çevrili birkaç yüz evi de hesaba katmak gerekir. Türk nöbetçilerin bulunduğu ve Fakardin kulesi denen çok yüksek, kare şeklinde bir bina, bu dağınık ev topluluklarının yukarısında göze çarpar. İşte ben, Marsilya’yı çeviren mahalleler gibi, kıyıya serpiştirilmiş bu evlerden birinde oturuyordum ve dağı ziyaret etmek için hazırlanmıştım. Beyrut’a gidip bir at, bir katır ve hatta bir deve bulmaya yetecek zamanım vardı ancak. Hiç yorulmadan toz toprak içinde dört nala koşan, Mısır’da atlara tercih edilen zebra tüylü ve uzun boyunlu güzel bir eşek de kabulümdü; ama, bu hayvan, Suriye’de, Lübnan’ın taşlı yollarını tırmanacak kadar

güçlü ve dayanıklı değildi; oysa ırkı, peygamber Balaam'a ve İsa Mesih'e binek hayvanlığı yapmış olması dolayısıyla bütün ötekiler arasında kutsanan hayvan olmamış mıydı?

Bunları düşünerek, güneş altında İtalyanların dediği gibi *gli cani e gli Francesi*'den (köpeklerden ve Fransızlardan) başka hiçbir canlının dolaşıp durmadığı günün bu saatinde Beyrut'a yayan olarak gidiyordum. Kaldı ki İtalyanların bu sözü, köpekler söz konusu olunca her zaman yanlış bir şey olarak görünmüştür bana; çünkü bu hayvanlar, öğle uykusu zamanında, gölgede tembel tembel uzanmayı ve güneşe çıkmak için hiç de acele etmemeyi çok iyi bilirler. Fransızlara gelince, eğer bir işe kafalarını takmamışlarsa, belli bir şey istemiyorlarsa, ya da bir şeyi merak etmemişlerse, onlar da bir sedirde ya da hasırda oturup dururlar. Öğle iblisi çok ender olarak onların göğsüne oturur; Nodier'nin fantastik kahramanı biçimsiz cüce Smarra sarımtırak eriklerini kafasının içinde Fransızlar için yuvarlamaz.

Ama ben, güneylilerin öğle uykusu ya da Osmanlıların *keyif* dedikleri şey içinde oldukları bu saatte ovayı geçiyordum. Herkes uyurken böyle dolaşıp duran bir adam, bizim gece karanlığında gördüğümüz bir serseri gibi, Doğulularda şüphe uyandırır; ama Fakardin kulesi nöbetçileri, bir nöbetçi askerin geç kalmış bir yolcuya davrandığı gibi, nezaket gösterdiler bana. Bu kuleden sonra, duvarları ve mazgallı kuleleri denize kadar uzanan kentin bütün Doğulu profilini görmeyi olanaklı kılan hayli geniş bir ova yer alıyordu. Haçlılar dönemindeki bir Arap kentinin görünümü vardı karşınızda; sadece, pazar günü ve bayram günleri bayrak çekilen konsoloslukların çok sayıdaki direği Avrupa etkisini ele veriyordu.

Osmanlı egemenliği ise, her yerde olduğu gibi kendine özgü garip mührünü vurmuştu buraya. Paşa, Fakardin sarayının dayandığı kent duvarlarının bir bölümünü yıktırıp, oraya Konstantinopolis tarzı boyalı bir ahşap köşk yaptırmayı düşünmüştü.[182] Osmanlılar, bu ahşap köşkleri, taştan ya da mermerden yapılmış en görkemli saraylara tercih ediyorlardı. Osmanlıların niçin sadece ahşap evlerde oturduklarını, mermer sütunları olmasına rağmen sultanların saraylarındaki duvarların bile köknar kerestesinden yapıldığını bilmek ister misiniz? Bunun nedeni, Osmanlı ırkına özgü bir önyargı dolayısıyla, yapılan bir evin, bu evin sahibinden daha uzun ömürlü olmaması gerektiğinin düşünülmesidir; insan ırkını

ebedileştirerek kadere karşı mücadele etmeye kalkışmamalıydı, ev de bir geçiş yerinde kurulmuş bir çadır, geçici bir barınaktı. Oysa Hıristiyan halklarında, bunun tam tersi olan gerçekleştirilmesi güç ve külfetli bir anlayış vardı.

Saray, dönüldüğünde kent kapısına ulaşılmasını sağlayan bir açı oluşturuyor; kent kapısının loş ve serin geçidinde biraz önce geçilen ovanın kumlarının yansıttığı yakıcı güneş ışınlarından sonra biraz rahatlıyor insan. Şahane bir akçaağacın gölgelendirdiği güzel bir mermer çeşme, bir caminin gri kubbeleri ve zarif minareleri, Mağribi üslubunda yapılmış yepyeni bir hamam; işte bunlar Beyrut'a girerken burada oturmanın çok rahat ve hoş olacağını belirten bir görünüm sergiliyor. Ama biraz, uzakta, duvarlar yükseliyor, karanlık ve manastırımsı bir görünüş alıyor.

Issız sokaklarda kös kös dolaşacağım bu çok sıcak ve kasvetli saatlerde hamama girmek daha iyi olmaz mı? Bunu düşündüğüm sırada, kapıya asılmış bir mavi perdeden, hamama sadece kadınların alındığı saatin söz konusu olduğunu anladım. Erkeklere ayrılan zaman sabahları ve akşamlarıydı... Bir cinsin ardından öteki cinsin hamama geldiği saatte bir peykenin ya da şiltenin üzerinde *kendini unutmuş* birinin başına ne felaketler gelirdi kimbilir! Ama açıkçası, bir Müslümanın kafasını karıştıracak böyle bir şeyi ancak bir Avrupalı düşünebilir.

Beyrut'a böyle münasebetsiz bir saatte hiç girmemiştim; kendimi *Binbir Gece*'de sözü edilen ve halkı taşlaştırılmış bir büyücüler kentine giren adam gibi hissediyordum. Bütün varlıklar uykuya dalmıştı; kapının altındaki nöbetçiler, meydanda hanımları bekleyen eşekçiler, ki bu hanımlar da belki hamamın yüksek galerilerinde uyuya kalmışlardı; çeşmenin yanındaki hurma ve karpuz satıcıları, dükkânındaki bütün müşterilerle birlikte *kahveci*, başını taşıyacağı yüke yaslamış *hamal*, diz çökmüş hayvanının yanındaki deveci ve paşanın sarayının önündeki muhafız gücünü oluşturan iriyarı Arnavutlar; evet hepsi, kenti terkedilmişlik içinde bırakarak masum bir uykuya dalmıştı.

İşte böyle bir saatte ve genel uyku içindeyken üç yüz Dürzi Şam'ı ele geçirmişti günün birinde[183]. Ayrı ayrı kente girmeleri, sabah vaktinde çarşıları ve meydanları dolduran dağlı halkın arasına karışmaları ve daha sonra ötekiler gibi uyuyor taklidi yapmaları yetmişti bu işi gerçekleştirmek için; o saatte, ustaca yer tutmuş olan grupları, önemli yerleri ele geçirmiş ve

ana kuvvetleri de zengin çarşıları yağmalayıp ateşe vermişti. Yataklarından fırlayan kentliler, bir ordunun saldırdığını düşünüp evlerine kapanmışlar, askerler de kışlalarından çıkmamışlardı ve böylece, bir saat geçtiğinde, ganimetleri sırtlarına vurmuş olan bu üç yüz atlı, Lübnan'ın geçit vermez dağlarına çekilmişti.

İşte, bütün bir kent güpegündüz uyursa, böyle kötü şeylerle karşılaşır. Ne var ki, Beyrut'taki Avrupalıların hepsi bu öğlen uykusuna yatmıyor. Sağ tarafa doğru yönelince, meydana açılan bir sokakta bir kaynaşma olduğunu fark ettim; bayıltıcı kızartma kokuları, çok yakından bir *trattoria* olduğunu haber veriyordu ve çok geçmeden ünlü Battista'nın levhasını gördüm. Doğu'da, Avrupalı seyyahları ağırlayan otelleri iyi biliyordum ve dolayısıyla, Beyrut'un tek Frenk hancısı olan sinyor Battista'nın misafirperverliğinden yararlanmayı düşündüm bir an. Fiyatlarından çok yönetimleri bakımından genellikle elverişli olan bu müesseseleri, İngilizler berbat etmişti her yerde. Beni aralarına kabul etmek isterlerse, yolcuların birlikte yemek yedikleri sofradan yararlanmamda bir mahzur olmayacağını düşünüyordum. Ve ne olursa olsun diyerek içeri girdim.

III. MİSAFİR SOFRASI

Birinci kata çıkınca, binalarla çevrili ve pencerelerin baktığı bir taraçada buldum kendimi. Avrupa tarzı donatılmış ve henüz sahibi olmadığını belirtmek için çoğu tersine çevrilmiş iskemlelerle çevrili uzun bir masayı, beyaz ve kırmızı renkli bir *tendido* güneş ışınlarından koruyordu. Dip tarafta bulunan ve taraça ile düz ayak olan küçük bir odanın kapısının üzerinde şu kelimeleri okudum: "*Quì si paga 60 piastres per giorno.*" (Burada, günlük olarak 60 kuruş ödenir.)

Bazı İngilizler, çan sesini bekleyerek yaprak sigaralarını tüttürüyordu burada. Çok geçmeden iki kadın aşağı indi ve masaya oturuldu. Yanımda, yüzü bakır rengi olan, beyaz pazenden bir kıyafet giymiş ve altın küpeleri dikkati çeken genç bir adamın hizmet ettiği asık suratlı bir İngiliz yer almıştı. Bunun, Hintli bir hizmetkâr tutmuş çok zengin bir adam olabileceğini düşündüm. Bu adam, biraz sonra benimle konuşmaya başladı; İngilizler kendilerine takdim edilen insanlardan başkasıyla asla konuşmadıkları için beni şaşırttı bu; ama onun durumunun bir özelliği vardı; tüm ülkede insanları İngilize döndürmekle görevli, ruhları eline

geçirmek için *cant*’ı (jargon) incelemekle yükümlü, Londra İncil Derneğine bağlı bir misyonerdi kendisi. Dağdan yeni gelmişti; ben de, dağa çıkmadan önce ondan bazı bilgiler alabilirim diye memnun olmuştum. Beyrut çevrelerini çalkalandıran yeni olaylar hakkında bir şeyler öğrenmek istedim.

“Hiçbir şey değil bu, dedi. Bu iş fos çıktı.

— Hangi iş?

— Karma köylerdeki Maruni ve Dürzi çatışmaları canım.

— Demek ki bu günlerde çatışmaların olduğu yerden geliyorsunuz?

— Evet öyle! Onları yatıştırmaya gittim... Bekfaya bölgesindeki her şeyi yatıştırmaya çalıştım. Çünkü, İngiltere’nin dağda birçok dostu var.

— İngiltere’nin dostları Dürziler mi?

— Tabii! Bu zavallılar çok mutsuz; öldürülüyorlar, yakılıyorlar, kadınlarının karınları deşiliyor, ağaçları ve ürünleri tahrip ediliyor.

— Özür dilerim. Ama biz Fransa’da, tam tersine, onların Hıristiyanlara zulmettiğini düşünüyoruz!

— Aman tanrım! Hayır, onlar zavallı insanlar! Hiç kötülük düşünmeyen talihsiz çiftçiler onlar. Ama sizin Francesco tarikatinden rahipleriniz, Cizvitleriniz, Lazaristleriniz savaşı körüklüyorlar; çok daha kalabalık olan Marunileri onların üzerine sürüyorlar; Dürziler de ellerinden geldiğince savunuyorlar kendilerini ve İngiltere olmasa şimdi adı bile kalmayacaktı bu halkın. İngiltere, zayıfın ve acı çekenin yanındadır her zaman...

— Evet, dedim, ne de olsa büyük millet... Ve dolayısıyla siz de, bu son günlerdeki tatsız olayları *yatıştırmayı* başardınız, değil mi?[184]

— Evet! Kuşkusuz! Biz orada birçok İngilizdik ve Dürzilere İngiltere’nin onları yalnız bırakmayacağını ve onların hakkının tanınmasını sağlayacağını söyledik. Köyü yakmışlar ve sonra yerlerine iç rahatlığı içinde dönmüşlerdi. Üç yüzden fazla İncil aldılar ve biz bu iyi insanların çoğunu dinimize döndürdük!

— Anlamıyorum, dedim bu muhterem adama; Angilikan inancına nasıl dönülebilir? Çünkü bunun için İngiliz olmak gerekir.

— Yok, hayır... Bu durumda İncil Derneği’ne giriyorsunuz ve İngiltere tarafından korunuyorsunuz; İngiliz olmanıza gelince, olanaksız bu.

— Peki bu dinin başında kim var?

— Ha! Sevgili majesteleri İngiltere kraliçesi var tabii.

— Doğrusu, çok tatlı bir kadın papa o; bu konuda benim bile inanç değiştirebileceğimden emin olabilirsiniz.

— Ah siz Fransızlar! Alay etmeden yapamazsınız... zaten, İngiltere’nin iyi dostları da değilsiniz.

— Ama, dedim birden gençliğimin bir olayını hatırlayarak; Paris’te sizin misyonerlerden biri vardı ve inanç değiştirmem için uğraşmıştı. Bana verdiği İncil’i bile sakladım, ama hâlâ, bir Fransız’ın nasıl bir Angilikan yapılabileceğini anlamış değilim.

— Ama sizin içinizde böyle birçok insan var... ve eğer çocukluğunuzda hakikatin sözünü edinmişseniz, bu söz daha sonra içinizde gelişip olgunlaşabilir.”

Muhteremi hayal kırıklığına uğratmak istemedim; zaten insan, özellikle sadece merak duygusuyla ve insanların hallerini gözlemlemek isteğiyle hareket ediyorsa, yolculuk sırasında çok hoşgörülü oluyordu; ama yine de, yıllar önce, bir İngiliz misyonerini tanımış olmanın, masa arkadaşımın bana güven duymasını sağladığını anlıyordum.

Daha önce fark ettiğim iki İngiliz hanım, bizim muhteremin solunda oturuyordu ve biraz sonra birisinin karısı, ötekinin de baldızı olduğunu öğrendim. Bir İngiliz misyoner, yanında ailesi olmadan asla seyahat etmez. Misyoner, şatafatlı bir hayat sürüyor gibi görünüyor ve otelin en büyük dairesinde oturuyordu. Masadan kalktığımızda, bir an dairesine gitti, sonra elinde bir tür albümle geri geldi ve bana gururla gösterdi onu. “Bakınız, son seyahatimde kutsal dinimiz lehinde elde ettiğim dinden dönme vakalarının ayrıntılı belgeleri işte.”

Gerçekten de bu kitabın sayfaları, bir yığın Arapça açıklama, imza ve mühürle kaplıydı. Bu kayıt defterinin iki yanlı olması dikkatimi çekti; her sayfanın öteki yüzünde, Angilikanlığı kabul etmiş olanların aldıkları hediyelerin ve meblağların listesi yer alıyordu. Bazıları, sadece bir tüfek, bir

kaşmir kumaş ya da eşleri için takılar almıştı. Muhtereme, bir dinden döndürme olayında İncil Derneği'nin kendisine bir prim verip vermediğini sordum. Bunu itiraf etmekte hiç güçlük çekmedi; masraflı ve tehlikeli seyahatlerin bol keseden karşılanmasını doğal bir şey olarak görüyordu ve ben de bunu çok iyi anlıyordum. Ve bu konuda açıkladığı başka ayrıntılarla, İngiliz ajanlarının zenginliğinin, Doğu'da, öteki ülkelerin ajanları üstünde onlara ne büyük bir üstünlük sağladığını da anladım.

Misafir odasında bir sedirin üzerinde yerlerimizi almıştık ve muhteremin esmer hizmetkârı, nargilesini yakmak için onun önünde diz çökmüştü. Bu genç adamın bir Hintli olup olmadığını sordum; ama Bağdat çevresinden bir Parsis'ti[185] bu genç adam ve muhterem pederin dinden döndürme ustalığının en başarılı örneklerinden biriydi. Çalışmalarının bir kanıtı olarak İngiltere'ye götürüyordu onu.

Bu arada, Parsis, öğrenci olduğu gibi, hizmetkâr olarak da onun her işini görüyordu; elbiselerini şevkle fırçalıyor ve çizmelerini daha önceki yanlış dinsel inancından duyduğu pişmanlıkla parlatıp duruyordu kuşkusuz. Oromaze[186] inancını bırakıp İncil sahteciliği yapmak gibi sıradan bir işi kabul ettiği için biraz acıyordum ona. Daireye dönmüş olan hanımlara tanıştırılmak isterdim, ama muhterem sadece bu konuda, İngilizlerin sakınganlığını göstermekten geri kalmadı. Konuşmaya devam ettiğimiz sırada, askeri bir müziğin şiddetli sesini duyduk. "Paşanın ikametgâhında bir davet var", dedi İngiliz. "Şikâyetlerini arzetmek için gelen bir Maruni temsilciler grubu bu. Sürekli şikayet eder bu insanlar; ama paşanın kulağı kapalıdır söyleyeceklerine.

— Evet, müziğinden de anlaşılıyor bu, dedim. Hayatımda böyle bir gürültü patırtı duymadım.

— Ama sizin milli marşınız çalınıyor; *La Marseillaise* bu.

— Bunun bizim milli marşımız olduğunu asla tahmin edemezdim.

— Ama ben biliyorum, çünkü bu müziği her sabah ve akşam duyuyordum; üstelik, sizin marşı çaldıklarına inandıkları söylendi bana."

Gerçekten de, hayli dikkat ettikten sonra, bizim marşın bir yığın Türk ezgisinin süslemeleri arasında kaybolmuş olan birkaç notasını algılayabildim.

Kent kesinlikle uyanmıştı artık; saat üçte çıkan deniz rüzgârı, otelin taraçasının üzerine gölge yapsın diye çekilmiş büyük tenteleri tatlı tatlı kıpırdatıyordu. Muhteremi, İngilizlerin tanımadıkları birine karşı gösterdiği önyargılı çekingenlikle bana davranmadığı için çok nazik bir şekilde selamladım ve teşekkür ederek yanından ayrıldım. Bence onların bu önyargılı davranışında, bir bencillik yoksa da, en azından bir gönül yüceliği eksikliği var.

Otelden çıkarken, misafir sofrası için sadece on kuruş (2 frank 50 santim) ödemem gerektiğini öğrenince şaşırdım. Sinyor Battista, beni bir kenara çekti ve gelip otelinde kalmadığım için dostça sitem etti. Ben de, otele kabul edilmenin atmış kuruş ve bunun da aylık bin sekiz yüz kuruş olduğunu belirten levhayı gösterdim. "*Ah! corpo di me!*" diye haykırdı. "*Questo è per gli Inglesi che hanno molto moneta, e che sono tutti heretici!.. ma per gli Francesi, e altri Romani, è soltanto cinque franchi!*" (Çok zengin ve hepsi de din sapkını olan İngilizler için bu; ama Fransızlar ve öteki Katolikler için sadece beş frank.)

Doğrusu, çok büyük bir fark bu, diye düşündüm ve Suriye otelcilerinin böylesine güçlü Katolik duyguları olduğunu görünce Angilikan dinine bağlı olmadığım için daha da mutlu oldum kendimden.

IV. PAŞANIN SARAYI

Sinyor Battista, ertesi sabah için bir at da bulacağını söyleyerek beni iyilikleriyle gerçekten mahçup etti. Bu konuda rahatlayınca, kentte dolaşmaktan başka yapacak şeyim kalmamıştı ve ben de, paşanın konağında ne olup bittiğini görmek için meydanı geçmeye koyuldum. Orada, büyük bir kalabalık vardı ve kalabalığın ortasında Maruni şeyhleri, ikişer ikişer, baş tarafı şimdiden sarayın avlusuna girmiş olan, bir şeyler dilemeye gelmiş bir kafile oluşturup ilerliyorlardı. Koskoca kırmızı ya da alaca başlıkları, *maşlahları* ve altın ya da gümüş sırmalı kaftanları, pırıl pırıl yanan silahları; evet bütün bu dışsal şatafat, öteki Doğu ülkelerinde sadece Osmanlılara özgü olan bu ayrıcalık, onlarda da göz önüne serildiği için, bu kafileye çok etkileyici bir görünüm kazandırıyordu. Onların peşine takılıp, seslendirilen ezginin, çığırtmalar, üçgen şeklinde çıngıraklar ve zillerle *La Marseillaise*'i bambaşka bir marşa dönüştürmeye devam ettiği saraya girmeyi başardım.

Avlu, Fakardin'in eski sarayının duvarlarıyla çevriliydi. Bu Dürzi prensinin Avrupa'ya seyahat etmesinden sonra, etkisinde kaldığı Rönesans üslubunun izleri hâlâ göze batıyordu. Arapçada Fahreddin diye telaffuz edilen Fakardin'in adının, bu ülkenin her yanında söylendiğini duyup şaşmamak gerekir; Lübnan'ın kahramanıydı o ve bizim Kuzey ülkelerimizi ziyaret etme tenezzülünde bulunan ilk Asya hükümdarı da oydu. Medicilerin sarayına kabul edildi ve bu, o zamana kadar hiç rastlanmadık bir şeydi; yani, Sarazenler ülkesinde Avrupa'ya, din ya da sevgiyle bağlı bir halkın bulunduğu öğrenilince herkes şaşırmıştı.

Fakardin, Floransa'da, birçok değerli kitabı kurtarmış ve onlardan yararlanmamızı sağlamış Arapça çevirilerde yer alan Eski-İmparatorluğun Grek bilimlerinin mirasını devralmış bir filozof olarak görülmüştü; Fransa'da, ermiş Louis döneminde Lübnan'a sığınmış bazı eski Haçlıların torunu olan bir kişi olarak görülmesi istenmişti; hatta, Dürzi halkının adındaki bazı harflere yer değiştirtilerek, onların Dreux kontunun torunları olabileceği iddiası bile ileri sürülmek istenmişti. Fakardin, bütün bu varsayımları, Levantenlerin basireti ve kurnazlığıyla oluruna bırakıp kabul etmişti; çünkü Osmanlı sultanına karşı mücadele etmesi için Avrupa'ya ihtiyacı vardı.

Floransa'da Hıristiyan olarak kabul edilmişti ve belki de Hıristiyan olmuştu; Lübnan'a Fakardin'den sonra egemen olan emir Beşir ailesine, günümüzde de aynı şeyin yapıldığını görmüştük. Ama o da her zaman bir Dürziydi; yani, daha önceki bütün inançların kalıntılarından oluşturularak, bir zamanlar ermiş Mısırlıların yaptığı gibi, inananlara her tür din formunu geçici olarak benimseme olanağı tanıyan benzersiz bir dinin temsilcisiydi. Aslında, Dürzi dininin, eğer modern fikirler uyarınca konuşmamız gerekirse, bir tür farmasonluktan başka bir şey olmadığını söylememiz gerekir.

Fakardin, Lübnan'ın antik kralı, Süleyman peygamberin dostu ve mistik toplulukların kahramanı Hiram'dan oluşturduğumuz ideali bir süre temsil etmişti. Eski Fenike'nin ve Filistin'in bütün kıyılarına egemen olmuş, tüm Suriye'yi bağımsız bir krallık olarak kurmak istemişti. Ama Avrupa krallarından sağlamak istediği destek gelmeyince, bu amacını gerçekleştirememişti. Ve şimdi onun hatırası, Lübnan için, şan, şeref ve iktidar ideali olarak yaşamakta ve zamanın etkilerinden çok, savaş

yüzünden yıkılmış olan mimari eserlerinin kalıntıları, Romalıların antik işçilikleriyle boy ölçüşmektedir. Saraylarının ve kentlerinin dekorasyonu için örnek olarak aldığı İtalyan sanatı[187] birçok yerde bezemeler, heykeller ve sıra sütunlar gibi ürünlerin ortaya çıkmasına yol açmıştı. Zafer kazanarak gelen Müslümanlar, fetihlerinin sonunda çok eskiden beri ahır olarak kullandıkları bu çoktanrıcı sanat ürünlerinin ansızın yeniden karşılarına çıktığını görünce şaşırmışlar ve bunları hemen tahrip etmişlerdi.

İşte, bu kolay tahrip edilir harikaların çok kısa bir süre bulunduğu ve Rönesans'ın soluğunun çok uzaklardan antik Yunan'la Roma'nın tohumlarını serpiştirdiği yerde yapılmıştı paşanın köşkü. Bu yöneticinin keyfini bekleyen Maruni kafilesi, pencerelerin altında sıra halindeydi. Ve çok geçmeden içeri alındı.

Giriş kapısı açıldığında, salonda durmakta olan kâtipler ve subaylar arasında, *Santa-Barbara* yolculuğundaki arkadaşım Ermeni'yi gördüm. Yeni bir kıyafet giymişti; kuşağında gümüş bir divit, elinde parşömen kağıtlar ve broşürler vardı. Arap hikâyelerinin ülkesinde, bir süre gözden kaybettiğiniz sıradan bir insanı sarayda önemli bir mevkide görünce şaşırmamak gerekir. Bizim Ermeni, hemen tanıdı beni ve bu karşılaşmadan çok memnun olmuş gibi göründü. Osmanlı memuru olduğu için Tanzimat kıyafeti vardı üstünde ve şimdiden belirli bir ağırbaşlılıkla konuşuyordu.

"Sizi çok iyi bir durumda gördüğüm için sevindim; önemli bir kişi olduğunuz belli ve sizden rica edecek bir şeyim olmadığı için de esef duyuyorum", dedim.

"Yok canım!" dedi Ermeni. "Henüz büyük bir itibarım yok, ama yine de hizmetinizdeyim."

Girişteki bir sütunun arkasında biz böyle konuşup dururken, şeyh kafilesi de paşanın divanhanesine giriyordu.

"Peki burada ne yapıyorsunuz?" dedim Ermeni'ye.

"Mütercim olarak aldılar beni. Paşa dün, işte şu broşürü Türkçeye çevirmemi istedi benden."

Paris'te basılmış olan bu broşüre bir göz attım; Şam'da Yahudilerin çıkardığı olaya ilişkin olarak M. Crémieux'nün yazdığı bir rapordu bu.

Rahip Thomas'nın öldürülmesi ve bundan da Yahudilerin sorumlu tutulması sonucunu veren bu tatsız olayı Avrupa unutmuştu bile. Beş yıl önce kapanmış olan bu olay konusunda aydınlanma ihtiyacı hissetmişti paşa. Bu gerçekten vicdanlı bir davranıştı.

Ermeni'ye ayrıca, Montesquieu'nün *Kanunların Ruhu*'nu ve Paris milli muhafızlarının bir el kitabını çevirme görevi de verilmişti. Bu sonuncusunu çok çetrefil buluyor ve anlamadığı bazı deyimler konusunda kendisine yardım etmemi istiyordu. Kahire'de ve Doğu'nun daha birçok kentinde olduğu gibi Beyrut'ta da bir milli muhafızlar birliği kurma fikri takılmıştı paşanın kafasına. *Kanunların Ruhu*'na gelince, bu eserin adına bakıp belki de bütün ülkelerde uygulanabilecek polis yönetmeliklerini kapsadığı düşünüldüğü için seçildiğini sanıyordum. Ermeni, bir bölümünü çevirdiği bu eserden çok hoşlanıyordu ve rahat anlaşılır bir üslupla yazılmış olduğunu, çevirilince de pek fazla bir şey kaybetmediğini düşünüyordu.

Maruni şeyhlerini paşanın kabul etme törenini görmemi sağlayıp sağlayamayacağını sordum; ama, bir izin belgesi olmadan hiç kimse kabul edilmiyordu ve Dürzi ya da Maruni şeyhlerinin Beyrut'a girmesi yasaklanmış olduğu için her birine verilmiş olan bu izin belgesi sadece, paşanın karşısına çıkabilmeyi sağlıyordu. Onlara tâbi olan insanlar zorluklarla karşılaşmadan kente sızabiliyorlardı, ama yakalandıklarında ağır cezalara çarptırılıyorlardı. Osmanlılar bu şeyhlerin halkı etkilemesinden ya da peşlerinde kalabalık adamları, her zaman ön sıralarda yer almak için çatışmaya hazır olan tepeden tırnağa silahlı bu kabile reisleriyle sokaklarda karşılaştıklarında kavga çıkmasından endişeleniyorlardı. Ama bu yasanın, sadece karışıklık zamanlarında kesin olarak uygulandığını da söylemek gerekir.

Zaten Ermeni, paşanın kabul töreninde, sadece, şeyhlerin salonun çevresindeki sedirlere buyur edildiğini; kölelerin, onlardan her birine, çubuk ve ardından kahve getirdiğini; ondan sonra da paşanın onların şikayetlerini dinlediğini ve hasımlarının da gelip ona aynı şekilde şikayetlerde bulunduklarını; kimin haklı olduğunu iyice düşüneceğini ve imparatorluğun bütün dinlerinin ve ırklarının eşit haklara sahip olduğunu düşünen Haşmetmeaplarının koruyucu yönetiminden her şeyi umabileceklerini her zamanki gibi tekrarladığını söyledi bana. Gerçekten de

Osmanlılar, hiç olmazsa diplomasi yöntemleri bakımından Avrupa düzeyindeler.

Ayrıca, bu ülkede, paşaların oynadığı rolün de pek kolay olmadığını kabul etmek gerekir. Lübnan ve Karmel dağları boyunca çok çeşitli ırkların yaşadığı ve sanki bir kaledeymişler gibi oradan Suriye'nin bütün öteki yörelerine egemen oldukları biliniyor. Papa'nın ruhani otoritesini kabul ettikleri için Maruniler, Fransa ve Avusturya tarafından korunuyorlar; daha çok sayıda olan, ama genellikle ovalarda yaşadıkları için etkileri daha az olan Birleşmiş-Yunanlılar, Rusya tarafından destekleniyor; İslam yolunun reddettiği çeşitli inançlara ve mezheplere bağlı Metualiler, Dürziler ve Ansarieler de, İngilizlere, öteki devletlerin cömertçe bıraktığı bir etkinlik alanı sunuyorlar.

V. PAZARLAR. LİMAN

Sarayın avlusundan çıktım ve sadece merak dolayısıyla orada bulunuyormuş gibi görünen yığınlarca insanın arasından geçtim. Yer yer kemerli geçitlerle birbirine bağlanan ve kaleler gibi inşa edilmiş yüksek Beyrut evlerinin oluşturduğu loş sokaklara dalınca, öğle uykusu saatlerinde ortadan kalkan hareketliliği yeniden buldum. Dağlılar, erzak ve mallara göre düzenli bir şekilde bölümlere ayrılmış olan merkezdeki mahalleleri kaplayan koskoca pazarı doldurmuştu. Bazı dükkânlarda kadınların bulunması, Doğu bakımından dikkate değer bir özellikti ve bu, kentin halkı içinde Müslümanların daha az sayıda olduğunu gösteriyordu.

Bu sıra sıra dizilmiş ve çeşitli renklerde tentelerle korunan tezgâhlar arasında dolaşmak kadar hoş bir şey yoktu. Tenteler arasından sızan güneş ışınları, parlak renkli meyveler ve sebzeler üzerinde oynaşıyor ya da daha uzakta eskici dükkânlarının kapısına asılmış göz alıcı giysilerin işlemelerini ışıldatıyordu. Kıyafetime, özellikle Suriye havası taşıyan süslü bir ekleme daha yapmak istiyordum ve bu ekleme, başın üzerinde bükülmüş bir kıl şeritle tutturulan, yaldızlı çizgili ve alınla şakakları örtmeye yarayan *kefye* denilen bir örtüydü; bunun yararı da, dağlık bir ülkede çok tehlikeli olan hava cereyanlarından kulakları ve boynu korumasıydı. Kırk kuruşa bu başlıklardan çok gösterişli bir tane satın aldım ve bir berberde ayna karşısında deneyince, bir Doğu kralı sandım kendimi.

Bu örtüler, Şam’da yapılıyordu; bazıları da Bursa’dan ve hatta Lyon’dan geliyordu. Üstünde düğümler ve püsküller olan uzun ipek şerit, omuzlardan ve sırttan zarif bir şekilde aşağı iniyor ve bir erkeğin, güzel kıyafetlerin hâlâ giyilebildiği ülkelerde çok doğal olan şıklık isteğini karşılıyordu. Çocukça bir şey olarak görülebilir; ama bence, dış görünüşün saygınlığı, hayatın eylemlerini ve düşüncelerini etkiler; ayrıca Doğu’da, bu duruma, kuşağında silah taşımaya alışmış bir adamın erkekçe güveni de eklenir; her olayda, saygı duyan ve duyulan bir kimse olmak gerektiği hissi ağır basar; dolayısıyla, sert davranışlar ve kavgalar azdır; çünkü herkes, en küçük bir hakarette kan döküleceğini bilir.

Çarşının en güzel sokağında koşan ve oynayanlar kadar güzel çocuklar görmemiştim hayatımda. Genç kızlar, narin endamları ve güleç yüzleriyle, Mağribi üslubunda süslenmiş çeşmelere üşüşmüşlerdi ve sırayla, antik şekilli testileri başlarında taşıyarak uzaklaşıyorlardı. Bu ülkede, birçok kızıl saç göze çarpıyor; ama renkleri bizim ülkemizdekinden daha koyu ve erguvani ile koyu kırmızı arasında değişiyor gibi. Bu renk, Suriye’de öyle önemli bir güzellik ki, başka her yerde, ayakların altını, tırnakları ve el ayasını renklendirmekte kullanılan *kınayla*, birçok kadın, sarı ya da siyah saçlarını boyuyor.

Ağaçlı yolların kesiştiği meydanlarda, içine özenle Sannin doruklarından getirilmiş kar karıştırılmış şerbet ve buz satıcıları da vardı. Özellikle askerlerin geldiği ve pazarın ortasında yer alan göz alıcı bir kahvehanede, buzlu ve güzel kokulu içecekler satılıyordu. Dağın çok çeşitli giysilerinin bir araya gelmesini sağlayan bu canlı kalabalığın hareketlerinden sıkılmadan bir süre durdum orada. Ayrıca, Dürzi ve Maruni kadınlarının başlarında bulunan ve yüzlerine, istedikleri zaman açtıkları uzun bir peçe sallandıran bir ayak yüksekliğindeki kuyumcu işi boynuzların (*tantur*), alış veriş tartışmaları sırasında hareket edip durması komik bir etki yapıyordu üzerimde. Bu takının, başlarının üzerinde duruşu, İngiliz armasının zeminini oluşturan mitolojik tek boynuzlu ata benzer bir hava veriyordu bu kadınlara.

Pazarın sokaklarından birine bakan kentin en önemli camisi, bir Bröton şövalyesinin mezarının hâlâ görülebildiği eski bir Haçlı kilisesiydi. Bu mahalleden çıkılınca, limana doğru yönelmek için, Frenklerin ticaret yaptığı geniş bir sokaktan aşağı iniliyordu. İşte orada Marsilya, Londra ticaretiyle

başarılı bir şekilde mücadele ediyordu. Kahvehaneler ve meyhanelerle dolu Yunan mahallesi, sağ tarafta yer alıyor ve bu milletin sanatlar konusundaki zevkini, Napoléon'un hayatının ve 1830 devriminin başlıca olaylarını tasvir ederek duvarları şenlendiren renkli tahta basma gravürler açıkça göz önüne seriyordu. Bunları rahatça seyretmek için bir köşeye oturup bir şişe Kıbrıs şarabı istedim. Şarabı hemen getirdiler ve masanın altına koymamı tavsiye ettiler. Yoldan geçen Müslümanlar şarap içildiğini görüp kızabilirlerdi; oysa anasonlu sert içti (*rakı*) herkesin gözü önünde içilebiliyordu.

Yunan mahallesi, bankerlerin ve sarafların oturduğu bir sokakla limana bağlanıyor. Parmaklıklı birkaç pencere ya da kapı boşluğu olan yüksek taş duvarlar, Venedik üslubunda inşa edilmiş avlularla iç kısımları çevreliyor ve gözden saklıyor. Beyrut'un uzun süre, Dürzi emirlerinin yönetiminde kalmış olmasına ve onların Avrupa ile kurdukları ticari ilişkilere borçlu olduğu ihtişamının bir kalıntısı bunlar. Konsoloslukların çoğu da, hızla geçtiğim bu mahalledeydi. Limana ulaşmak ve orada göreceğim şahane manzaranın tadını çıkarmak için acele ettim.

Ey doğa! Ey, deniz kıyısına kurulmuş Doğu kentlerinin anlatılmaz güzelliği ve zerafeti, hareli hayat tabloları, en güzel insan ırklarının, giysilerin, sandalların ve mavi dalgalar üzerinde dolanıp duran teknelerin büyüleyici görünümü! Her düş kurucunun gönlünde uyandırdığınız ve yine de daha önceden edinilmiş bir duygunun gerçekleşmesi olan izlenimleri nasıl dile getirmeli? Bu, kitaplarda daha önce okunmuştur; resimlerde, özellikle, Venediklilerin ve Cenovalıların denizlerde üstünlük sağladıkları dönemde yapılmış eski İtalyan resimlerinde ve tablolarında hayran olunmuştur buna; ama bugün insanı hayrete düşüren şey, bunun daha önce oluşturulmuş fikre bu kadar denk düştüğünü görmektir. Sanki iki yüzyıl önceden kalmış karışık bir kalabalığın arasından geçiliyor; sanki ruh, dönemlerce geriye gidiyor ve sanki göçüp gitmiş zamanların şaşaalı geçmişi bir an için yeniden ortaya çıkıyor. Kasvetli bir ülkenin ve siyahlar giyinmiş olarak geçmişin yasını tutan bir yüzyılın çocuğu muyum ben? İşte ben de dönüşüme uğramışım, Joseph Vernet'nin[188] bir deniz manzarasından kesilip çıkarılmış bir figür gibi hem çevresine bakan hem de kendini gösteren...

Kumsala temel kazıkları gibi çakılmış sütun gövdelerinin üzerindeki ahşap zeminde kurulmuş bir kahvehanede yerimi aldım. Tahtaların

yarıklarından, ayaklarımızın altında kıyıyı döven yeşil dalgalar görünüyordu. Her ülkeden gelmiş tayfalar, beyaz giysili Bedeviler, Maltalılar ve korsan suratlı Yunanlar, çevremde çene çalıyor ve tütün içiyorlardı; iki ya da üç *kahveci*, yaldızlı zarfları içinde ağzına kadar dolu ve köpüklü *fincanları* getiriyor ve tazeliyordu; dalgaların en uç çizgisiyle ancak zar zor görülen Kıbrıs dağlarına doğru inen güneş, en zavallı giysilerin üzerinde bile hâlâ görülen işlemeleri yer yer parıldatıyordu; rıhtımın sağ tarafında, 1840'taki İngiliz bombardımanın duvarlarını deldiği, parçaladığı, kayalar üzerindeki bir kuleler topluluğundan oluşan, limanı koruyan büyük kalenin gölgesini gözler önüne seriyordu. Bu kale, ancak kendini kütlesiyle ayakta tutan ve yararsız bir saldırganlığa tanıklık eden bir harabeden başka bir şey değildi şimdi. Solda, beyaz gümrük binalarının bulunduğu ve denize uzanan bir kara parçası görülüyordu; rıhtımlar gibi burası da, kadim Beritos'un, yani Julia Felix'in sütunlarının kalıntılarından oluşmuştu.

Beyrut, üç kez Lübnan'ın kraliçesi olmasını sağlayan ihtişamını yeniden bulacak mı? Bugün, yemyeşil tepelerin dibinde, bahçelerin ve verimli ovaların ortasında, Avrupa'nın tekneleriyle her zaman doldurduğu güzel bir körfezin kıyısında olması, Şam ticareti ve dağların çalışkan halklarının buluşma yeri özelliğini taşıması, hâlâ Beyrut'un gücünü ve parlak geleceğini gösteriyor. Bu liman kadar canlı ve hareketli bir liman ya da Avrupa'nın romanlara ve komedilere konu olan *Levant limanları* hakkında eskiden düşündüklerine bu kadar denk düşen bir yer görmedim. Bu yüksek evleri, kimi zaman genç kızların meraklı bakışlarının yanıp söndüğü bu parmaklıklı pencereleri görünce, maceralara ve sırlara dalmaz mı insan? Bu denizci ve ataerkil iktidarın kalelerine girmeye kim cüret edebilir ya da daha doğrusu, kim böyle cüretli bir iş yapma iğvasına kapılmayabilir? Ama ne yazık! Burada macera, Kahire'de olduğundan çok daha az; halk meşgul olduğu kadar da ciddi; kadınların giyim kuşamı, çalışmayı ve rahat bir hayatı göz önüne seriyor. Genel görünümden Kitabı Mukaddes'tekine benzeyen bir ağırbaşlılık yayılıyor etrafa; yüksek burunlar arasındaki bu deniz, dağların çeşitli kademelerinde uzayıp giden manzaranın bu uzun çizgileri, bu mazgallı kuleler, bu sivri kubbeli yapılar, derin düşünceye ve hayallere sürüklüyor insanı.

Karşımdaki bu güzel görünüşleri daha da genişletmek için kahvehaneden çıktım ve kentin solunda bulunan Raz-Beyrut gezinti yerine yöneldim. Gün

batımının kırmızımsı ateşleri, Sidon'a inen sıradağları tatlı yansılara boğuyordu; sağ tarafta bütün deniz kıyısı, girintili çıkıntılı kayalıklar oluşturuyordu; fırtınalı günlerde dalgaların eseri olan doğal havuzlarda, küçük çocukları yıkayan ve ayaklarını suya sokmuş genç kızlar görülüyordu. Dibi mermerle döşenmiş olan ve antik hamamların kalıntılarına benzeyen öyle birçok havuz vardı. Solda, bir Müslüman mezarlığına bakan küçük bir caminin yakınında, yere yıkılmış koskoca kırmızı granit sütunlar göze çarpıyordu; söylendiği gibi, Herodes Agrippa'nın sirki burada mıydı acaba?

VI. DERVİŞİN MEZARI

Bu soruya bir cevap bulmaya çalışırken, kentin duvarlarının kenarındaki bir çukur yoldan gelen şarkılar ve çalgı sesleri duydum. Şarkılar neşeli olduğu için bir düğünün söz konusu olabileceğini sandım; ama çok geçmeden, ellerindeki bayrakları sallayan bir Müslüman topluluğunun ortaya çıktığını ve daha sonra bir çeşit sedyeye yatırılmış bir ölüyü omuzlarında taşıyan başka insanları gördüm! Birkaç kadın haykırarak sedyenin peşinden gidiyordu ve onların ardından da ellerinde yine bayraklar ve ağaç dalları bulunan kalabalık bir erkek topluluğu geliyordu.

Mezarlığın önünde durdular ve üstü çiçeklerle örtülü ölüyü yere koydular; denizin yakınlığı, bu manzaraya ve hatta tekdüze bir sesle söyledikleri garip şarkılara bir yücelik katıyordu. Dolaşmakta olan bir kalabalık, orada toplanmıştı ve bu töreni büyük bir saygıyla seyrediyordu. Tam yanımda olan bir İtalyan tüccar, bunun sıradan bir defin töreni olmadığını ve ölmüş olan kimsenin, Frenklerin bir deli, Müslümanların ise bir ermiş olarak gördükleri, uzun zamandır Beyrut'ta yaşayan bir derviş olduğunu söyledi. Son zamanlarda, kentin bahçelerinden birinin taraçasının altındaki bir mağarada çırılçıplak yaşıyor, yırtıcı hayvan sesleri çıkarıyormuş ve her yöreden insanlar da ona fikir danışmaya geliyormuş.

Kimi zaman, kentte dolaşıyor ve Arap tüccarların dükkânlarından hoşuna giden her şeyi alıyormuş. Dükkân sahipleri de bu olayın kendilerine uğur getireceğini düşünerek ona şükran duyuyorlarmış. Ama aynı görüşte olmayan Avrupalılar, bu tuhaf ziyaretlerden birkaçına tanık olduktan sonra, paşaya şikayet etmişler ve dervişin, bahçesinden çıkmamasını sağlamışlar. Beyrut'ta az sayıda olan Türkler, bu önleme karşı çıkmamışlar, ama dervişe

yiyecek ve armağan vermeye devam etmişler. Derviş ölmüştü şimdi ve halk neşe içindeydi; çünkü, ermiş bir Müslüman'ın arkasından, sıradan bir ölüymüş gibi ağlanmazdı. Çektiği çilelerden sonra bu ermişin nihayet ebedi ahiret mutluluğuna kavuştuğunun kesin olması, ölümünün sevindirici bir şey olarak görülmesine yol açıyor ve bu olay çalgılar çalınarak kutlanıyordu; buna benzer başka durumlarda dans edildiği, kadınların şarkı söylediği ve ziyafetlerin verildiği de oluyordu.

Bu arada, dervişin mezarı olacak kubbeli küçük bir yapının kapısı açılmış ve kalabalığın ortasındaki dervişler, ölüyü omuzlarının üzerine almışlardı. İçeri girecekleri sırada, görülmeyen bir kuvvetle geriye itilmiş gibi göründüler ve neredeyse sırtüstü düştüler. Topluluktan bir şaşkınlık haykırışı yükseldi. Dervişler, kızgınlıkla kalabalığa dönüp, ölünün arkasından gelen *ağıtçı kadınların* ve ilahi söyleyenlerin, haykırışlarını ve şarkılarını bir ara kesmiş olduklarını ileri sürdüler. Bunun üzerine hep bir ağızdan yeniden ağıtlar ve ilahiler okumaya koyuldular; ama kapıdan girilmek istendiğinde aynı manzara yeniden tekrarlandı. O zaman yaşlı kişiler seslerini yükseltti. Ayaklar önde olarak mezara girilmesini bu ermiş dervişin istememiş olabileceğini söylediler. Bunun üzerine ölü ters çevrildi; şarkılar yeniden başladı; ama ermiş derviş hâlâ huysuzluk ediyor ve tabutu taşıyan dervişler yere yıkılıyordu.

Kafa kafaya verip konuşmaya başladılar. Bazı dindarlar şöyle diyordu: "Ermiş, bu mezarı kendine layık görmüyor belki de. Ona daha güzel bir mezar yapmak lazım.

"Hayır, hayır", diyordu bazı Türkler de. "Onun her isteğine boyun eğmek doğru olmaz; bu ermiş her zaman değişken mizaçlıydı. Onu içeri sokmaya çalışmaktan vazgeçmeyelim; yerine konduğunda memnun olacaktır belki de; başaramazsak onu her zaman başka yere koyabiliriz.

— Peki ne yapmalı? diye sordu dervişler.

— Bakın! Biraz sersemletmek için onu hızla döndürmek lazım, sonra kendine gelmesine zaman bırakmadan hemen içeriye sokun."

Bu öğüt, oybirliğiyle kabul edildi; şarkılar daha güçlü bir şekilde yeniden başladı ve dervişler tabutu iki ucundan tutarak birkaç dakika döndürüp durdular; sonra, hızlı bir hareketle kapıya doğru atıldılar ve bu sefer tam bir

başarıya ulaştılar. Kalabalık, bu gözüpek manevranın sonucunu endişe içinde bekliyordu; dervişlerin, gösterdikleri bu cüretkârlığın kurbanı olmalarından ve duvarların onların üzerine yıkılmasından korkmuşlardı; ama dervişler zafer kazanmış gibi dışarı çıkmakta gecikmediler ve ermişin, birkaç huysuzluk yaptıktan sonra sakinleştiğini söylediler. Bunun üzerine kalabalık sevinç çığlıkları atıp, kırsal alanlara ya da Raz-Beyrut kıyısına bakan iki kahvehaneye dağıldı.

Görmem için bana da izin verilmiş olan ikinci Müslüman mucizesiydi bu (müminlerin vücutlarından oluşturulmuş bir yol üzerinden Mekke şerifinin atla geçmesi mucizesinden daha önce söz etmiştik); ama taşıyanların kollarında depreşip duran ve mezarına girmemekte ayak direyen bu huysuz ölünün gözlerimin önüne serdiği manzara, Suriye Apollon'unun bir tunç heykeline de böyle düşlemler yükleyen Lukianos'un[189] bir yazısını hatırlattı bana. Buna göre, olay, Lübnan'da geçmişti ve rahipler orada, yılda bir gün, âdet olduğu üzere, idollerini yıkamak için bir kutsal göle gidiyorlardı. Ama Apollon, uzun süre bu törenin kendisine uygulanmasını kabul etmemişti... Hiç kuşkusuz, göksel ateşlerin prensi olduğu için sudan hoşlanmıyordu ve kendisini taşıyanların omuzlarında göz göre göre depreşip duruyor ve onları birkaç kez yere yıkıyordu.

Lukianos'a göre bu hareketler rahiplerin jimnastik konusunda hünerli olmalarından ileri geliyordu; ama bu antikçağ Voltaire'nin iddiasına tam anlamıyla inanmak gerekir mi? Ben her şeye inanmaya her şeyi reddetmekten daha eğilimli olmuşumdur hep ve Kitabı Mukaddes, Baal'dan başka bir tanrı olmayan Suriye Apollon'unun gösterdiği söylenen mucizeleri kabul ettiğine göre, Python'un isyankâr cinlerine ve ruhlarına atfedilmiş olan bu güç niçin öyle mucizevi sonuçlar yaratmasın, anlamıyorum; niçin zavallı bir dervişin ölümsüz ruhu, ermişliğine kesin olarak inanmış olanlar üzerinde manyetik bir etki göstermiş olmasın, bunu da aklım almıyor.

Zaten, Lübnan'da şüpheci düşünceler ileri sürmeye kim cüret edebilir? Bu kıyı, dünyanın bütün dini inançlarının beşiği değil mi? Önümüzden geçen ilk dağlıyı sorguya çektiğinizde, İncil'de anlatılanların bu toprağın üzerinde olup bitmiş olduğunu söyleyecektir size; ilk sunuların dumanlarının tüttüğü yere götürecektir sizi; Habil'in kanıyla lekelenmiş kayayı gösterecektir; daha uzakta, devlerin inşa ettiği Henok kenti bulunmakta ve izleri hâlâ

görülmektedir; zaten bu, Kam'ın oğlu Kain'in mezarıdır. Yunan antikçağının görüş açısıyla bakın; işte o zaman, Fenikeli göçmenlerin yaydığı ve Eski Yunanlıların benimseyip dönüşüme uğrattığı dinin güleçyüzlü tanrı kafilesinin tepelerden indiğini göreceksiniz. Bu ormanlar ve dağlar, Adonis'in yasını tutan Aphrodite'nin çığlıklarını yankılamıştı ve işte, bazı putatapar tarikatların hâlâ gece âlemleri yaptıkları bu esrarlı mağaralarda, kurban olan varlığın tasviri olan ve yaralarından kan akan solgun mermer ya da fildişi idoller önünde dua ediliyor ve ağlanıyordu; çevresindeki iki gözü iki çeşme kadınlar, Aphrodite'nin yakarış çığlıklarını taklit ediyorlardı. Suriye Hıristiyanlarının da, kutsal Cuma gecesi buna benzer törenleri vardı; ağlayan bir ana sevgilinin yerini alıyordu, ama tasvir en az öteki kadar güçlüydü kuşkusuz; Theokritos'un idilinde çok şiirsel bir şekilde belirtilen şenlik görünümleri korunmuş ve sürdürülmüştü.

İlksel geleneklerin, yeni tapınmalarda dönüşüme uğradığını ve yenilendiğini unutmayın. Bizim Kilisemizin, Simeon Stylites menkıbesini[190] çok fazla benimseyip benimsemediğini pek bilmiyorum ve eğer saygısızlık olmazsa, bu ermişin nefsine eza cefa etmesinin biraz abartılı olduğunun düşünülebileceğini sanıyorum; ama Lukianos, bazı antikçağ sofularının, Priapos ve İuno onuruna, Beyrut'tan pek az uzakta, Baküs tarafından dikilmiş çok yüksek taş sütunlar üzerinde günlerce ayakta durduklarını da öğretiyor bize.

Ama, dünyanın bütün dini inançlarını ve hurafelerini kendi varlıklarında belki de özetlemiş olan bu halklar karışımının ve bu yerlerin manzaralarının, insanı karşı gelinmez bir şekilde içine çektiği bu antik hatıraları ve dini düşleri bir yana bırakalım. Burada, Musa'ya, Orpheus'a, Zaratustra'ya, İsa'ya, Muhammet'e ve hatta Hindistan'ın Buddha'sına inanan şu ya da bu sayıda insan var... Bütün bunların, kente büyük canlılık kazandırdığına, onu törenler ve bayramlarla adeta kapladığına ve Roma döneminin İskenderiye'si haline getirdiğine inanmamak olanaklı mı? Ama ne yazık ki bugün, modern fikirlerin etkisiyle her şey sakin ve kasvetli. Ne var ki hiç kuşkusuz, birçok yazarın değindiği, ama pek azının gözlemlediği pitoresk âdetleri ve şaşkınlık verici karşıtlıkları dağda yeniden bulacağız.

DÜRZİLER VE MARUNİLER

1. Bir Lübnan Prensi

I. DAĞ

Ziyaretime gelmiş olan Lübnan prensi ya da emirinin[191] Kesruan'da[192], Antura yakınındaki ikametgâhında birkaç gün geçirmem konusundaki davetini hemen kabul etmiştim. Ertesi günün sabahında yola çıkmamız gerektiği için, bana söz verilen atın kiralama ücreti konusunda anlaşmak için Battista oteline dönecek kadar zamanım vardı ancak.

Ahıra götürdüler beni; orada iri kemikli koskoca atlar vardı sadece ve sırtları, balıklarınki gibi çıkıntılıydı; bunlar, *necis* atları soyundan değildi kuşkusuz; ama dağların dik yamaçlarını tırmanmada en iyi ve güvenli atların bunlar olduğunu söylediler. Zarif Arap atları, çölün kumlu yarış alanlarında üstünlüklerini gösteriyorlardı ancak. Atlardan birini rastgele işaret ettim ve ertesi gün tan ağarırken kapımda olacağı konusunda söz verdiler bana. Ayrıca, çok iyi İtalyanca konuşan *Musa* adında yetişkin bir çocuğun bana eşlik etmesini de önerdiler.

Gece bastırmıştı, ama Suriye geceleri, mavimsi bir gündüzden farksızdı; herkes, taraçaların üzerinde serinliyordu ve bu kent, dışındaki tepelere çıkıp görebildiğim kadarıyla, Babil'i andıran bir havaya bürünüyordu. Gündüz çok yüksek ve koyu renkli görünen evlerin uzaktan oluşturduğu kademeler üzerinde beyaz silüetler çiziyordu ay ve yeknesaklıklarını da, servilerin ve hurma ağaçlarının tepeleri yer yer kesintiye uğratıyordu.

Kentin dışına çıkıldığında, eciş bücüş bitkiler, sarısabırlar, kaktüsler, frenk incirleri görülüyordu; bunlar, Hint tanrıları gibi, kırmızı çiçeklerle taçlanmış binlerce baş görünümüne bürünüyorlar ve yolunuzun üzerine endişe verici kılıçlar ve kargılar gibi çıkıyorlardı; ama, bunların dışında, dut ağaçlarının, parlak ve madeni yapraklı defne ve limon ağaçlarının hafif gölgeleriyle karşılaşılıyordu. Parıldayan sinekler, orada burada uçuyor ve sık ağaçlıkların karanlığını şenlendiriyordu. Işıkları yanmış büyük evler yuvarlak damlarını ve kemerlerini uzaktan belirginleştiriyor ve asık suratlı

bu ikametgâhların derinlerinden gelen tatlı ezgilerin eşlik ettiği gitar sesleri duyuluyordu zaman zaman.

Oturduğum evin kıvrılarak yukarıya doğru çıkan yolunun köşesinde, yüce bir ağacın oluşturduğu alanda bir meyhane vardı. Çevrenin gençleri burada toplanıp, genellikle sabahın ikisine kadar içip şarkı söylüyorlardı. Onların gırtlaktan gelen sesleri, hımhımlı ve tekdüze sözleri, her gece, çevrede bulunabilecek Avrupalı insanların kulaklarını hiçe sayarak her gece devam ediyordu; bununla birlikte, bu ilkel ve Kitabı Mukaddes havası taşıyan müziğin, solfejden kaynaklanan önyargıların üzerine çıkmasını bilen bir kimse için, kimi zaman bir çekicilik taşıdığını da itiraf etmeliyim.

İçeri girdiğimde, Maruni ev sahibimi ve bütün ailesini, kaldığım odaya bitişik taraça üzerinde beni bekler halde buldum. Bu dürüst insanlar, bütün arkadaşlarını ve dostlarını oturduğunuz yere getirerek sizi onurlandırdıklarını sanıyorlardı. Bu durumda, onlara kahve sunmak ve çubuk vermek gerekti kuşkusuz ve bu hizmeti, odayı kiralamış olanın hesabına, ev sahibesi ve kızları yaptı tabii. İtalyanca, Yunanca ve Arapça karmakarışık cümlelerle, konuşmamızı zar zor yürütüyorduk. Bütün gün uyumamış olduğumu, ertesi gün tan ağarırken yola çıkmam gerektiğini ve hemen yatağıma kıvrılmaktan çok hoşnut olacağımı söylemeye cüret edemiyordum; ne var ki, gecenin tatlı havası, yıldızlı gökyüzü ve yıldızların yansımalarıyla yer yer beyazlaşan koyu mavisini ayaklarımızın önünde sergileyen deniz, bu ziyaretin can sıkıcılığına yeterince dayanmamı sağlıyordu. Bu iyi insanlar, sonunda veda edip yanımdan ayrıldılar, çünkü onlar uyanmadan önce yola çıkmam gerekiyordu ve gerçekten de, horozların sesleriyle kesintiye uğrayan üç saatlik bir uyku çekebildim ancak.

Uyandığımda, genç Musa, taraçanın kenarında, kapımın önünde oturmuş beni bekliyordu. Getirdiği at, Arapların atları bir yerde tutabilmek için yaptıkları gibi, bir ayağı karnının altında iple bağlanıp kıvrılmış halde, sekinin aşağısında bekliyordu. İnsanı bir mengene gibi sıkan ve düşmeyi neredeyse olanaksız kılan Türk tarzı yüksek eyerlerden birine kendimi yerleştirmekten başka bir şey yapmam gerekmiyordu. Kürek şeklindeki geniş bakır üzengiler öyle yüksekti ki, bacakların ikiye katlanması gerekiyordu; keskin kenarları da atı mahmuzlamaya yarıyordu. Prens, bir Arap süvarisi görünüşü edinmek konusunda çektiğim sıkıntıyı görünce

biraz gülümsedi ve bana öğütler verdi. Temiz yüzlü genç bir adamdı prens ve her şeyden önce beni karşılamasından çok hoşlanmıştım; adı Ebu-Miran'dı ve Kesruan'ın en ünlü ailesi Hobeyşlerin çocuğuydu. En zenginler arasında sayılmazdı, ama bir yöre oluşturan ondan fazla köy üzerinde otoritesi vardı ve Trablusşam paşasına bu köyler için yıllık vergi veriyordu.

Herkes hazır olunca, kıyı boyunca uzanan ve Doğu'dan başka her yerde bir su yatağı olarak kabul edilecek yola kadar indik. Dört kilometre kadar ilerledikten sonra, Beyrut kralının kızını yiyip yutmaya hazırlanan ama o sırada ortaya çıkan aziz Georges'un mızrağıyla kalbura çevrilen meşhur ejderhanın içinden çıktığı mağarayı gösterdiler bana. Burası, Yunanlıların ve bu çatışmanın gerçekleştiği yerde küçük bir cami inşa etmiş olan Türklerin büyük saygı duydukları bir yer.

Suriye atlarının hepsi, rahvan yürüyüşe alıştırılmış; dolayısıyla tırısları da çok yumuşak. Her an karşımıza çıkan yuvarlanan taşlar, bıçak gibi granit parçaları ve dümdüz kayalar arasından geçerken adımlarının ne kadar sağlam ve güvenli olduğunu görüp hayranlık duyuyordum... Gün iyice ağarmıştı, fıstık çamlarıyla taçlanmış tepeleri ve bahçeler halinde düzlenmiş kademeli taraçalarıyla sekiz kilometre kadar denize uzanan bereketli Beyrut burnunu aşmıştık; iki sıradağı ayıran büyük vadi, gözün görebildiğince uzanıyordu önümüzde çifte amfiteatrıyla; vadinin büründüğü mor renk, bir çok köyün, manastırın ve kalenin varlığını belirten beyaz noktalarla yer yer bezenmişti. Dünyanın en geniş panoramalarından biriydi bu; insan ruhunun, gördüğü bu manzaranın boyutlarına ulaşmak ister gibi, açılıp genişlediği bir yerdi. Vadinin dibinde, yazın bir ırmak, kışın bir sel olarak körfeze akan ve bizim bir Roma köprüsünün kemerlerinin gölgeleri altından geçtiğimiz Nahr-Beyrut akıyordu.

Atların bacaklarının ancak yarısı suya girmişti; yoğun zakkumlarla kaplı tümsekler, akıntıyı bölüyor ve ırmağın gerçek yatağının her yerini gölgeleriyle kaplıyordu; taşkınların en yüksek düzeyini belirten iki kumlu alan, vadinin zemininde bu uzun yeşillik ve çiçek şeridini ayırıyor ve belirginleştiriyordu. Bunların ötesinde, dağın ilk yamaçları başlıyordu; ilk yokuşlar çıkılırken, likenler ve yosunlarla yeşile bürünmüş kumtaşları, çarpuk çurpuk keçiboynuzları, koyu yeşil renkli yapraklarıyla cılız meşeler, sarısabırlar, frenk incirleri, oradan geçen insanları tehdit eden ve taşlar arasında pusuya yatmış silahlı cüceler gibi karşınıza dikiliyorlar, ama atların

ayakları altında yığın yığın kaçışan koskoca yeşil kertenkelelere sığınak sağlıyorlardı. Ne var ki, uzayıp giden kumlar yer yer, bu vahşi bitki örtüsünü yırtıyordu. Biraz daha ileri gidilince, bu sarımsı fundalıklar tarıma açılmış olduğu için düzenli sıralar halindeki zeytin ağaçlarıyla karşılaşılıyordu.

Çok geçmeden, aşağıdan bakılınca Sannin'in sık ağaçlıklarıyla karışıyormuş gibi görünen ilk tepelerin doruğuna ulaştık. Daha ötede, Nahr-Beyrut vadisine paralel bir vadi uzanıyordu ve bir başka doruğun göründüğü ikinci doruğa ulaşmak için bu vadiyi aşmak gerekiyordu. Bulunduğumuz yerden, uzaktan aynı dağın yamacında yer alıyor gibi görünen birçok köyün, aslında, vadileri ve uçurumları ayıran tepeler zincirinin üzerinde bulunduğu fark ediliyordu; kaleler ve kulelerle süslenmiş bu zincirin, orada oturanların, bir zamanlar olduğu gibi, aynı bağımsızlık ilkeleri çevresinde toplanıp savaşmak istemeleri halinde, her ordunun karşısına aşılmaz bir engel olarak çıkabileceği anlaşılıyordu. Ama ne yazık ki, bu insanların aralarındaki ayrılıklardan yararlanmak birçok başka halkın işine geliyordu.

Bizans üslubunda inşa edilmiş bir Maruni kilisesinin bulunduğu ikinci yaylada durakladık. Kilisede âyin yapılıyordu ve bir şeyler duymak için, kapının önünde atlardan indik. Pazar günü olduğu için kilise doluydu ve ancak son sıralarda yer bulabildik.

Din adamlarının giysileri, Yunanlılarınkine benziyor gibi geldi bana; bunlar hayli güzeldi ve rahipler, kadim Süryani diliyle[193] ve kendilerine özgü genizden gelen seslerle kutsal sözler söylüyorlar ya da ilahiler okuyorlardı. Kadınların hepsi, kafesli ve yüksek bir yerde toplanmıştı. Kilisenin sade, ama yeni onarılmış süslemelerini incelediğimde Avusturya'nın çift başlı kara kartalının, bir zamanlar sadece Fransa'ya ait olan koruma hakkının simgesi olarak her sütunu süslediğini üzüntüyle gördüm.[194] Gerçekten de, Avusturya ve Sardinya, Süryani Katoliklerin düşünceleri ve eylemleri üzerindeki etkimizle, ancak bizim son devrimimizden bu yana mücadeleye girişmişlerdir.[195]

Bir kiliseye tere batmış olarak girilmedikçe ve tonozlarla sütunlardan aşağı inen nemli gölgeler altında kalınmadıkça, bir sabah âyini zarar vermez insana; ama içinde bulunduğumuz bu Tanrı evi, öyle temiz, öyle güleçti ki

ve çanlar, gümüşsü tınılarıyla bizi öyle tatlı bir sesle çağırmışlar, biz de çıkış yerinin o kadar yakınında bulunuyorduk ki, oradan, yolculuğumuzun geri kalan kısmına çok iyi hazırlanmış olarak neşe içinde çıktık. Süvarilerimiz, sevinç dolu çığlıklarla birbirlerine bir şeyler sorarak atlarını dörtnala kaldırmışlardı; kordonlarla ve ipek sorguçlarla süslü kargılarını, cirit gibi ileriye doğru fırlatıyorlar ve hiç durmaksızın uzak bir yerde saplandıkları topraktan ya da ağaç gövdelerinden çekip çıkarıyorlardı onları.

Bu hüner gösterisi fazla sürmedi; çünkü iniş güçleşmişti ve atların ayakları, pürüzsüz ya da kesici parçalara bölünmüş kumtaşlarına çok daha sakınganlıkla basıyordu. Kendisine terkiye binmesini önerdiğim halde, oraya kadar, *mukra*'ların[196] âdeti olduğu üzre yaya olarak beni izlemişti genç Musa ve şimdi onun yerinde olmayı istemeye başlamıştım doğrusu. Düşündüklerimi anlamış olmalı ki, atımı yediğine almayı önerdi bana ve ben de baltalıklar ve taşlar arasından vadinin zeminini geçebildim. Öteki yamaçta yol arkadaşlarımızın, Avrupa'da akla hayale gelmeyecek ustalıklarla su yataklarında at koşturmalarını hayranlıkla seyretme ve dinlenme zamanı buldum.

Bu arada, bir çam ormanının gölgesinde yokuş yukarı çıkıyorduk ve benim gibi prens de atından inmişti. Bir çeyrek saat sonra, öncekinden daha az derin ve yemyeşil bir amfiteatr şeklinde uzanan bir vadinin kıyısında bulduk kendimizi. Ufak bir gölün çevresinde sürüler otluyordu ve orada, yağ dolup ağırlaşmış kuyrukları on kilodan fazla çeken Suriye koyunlarından bazılarını fark ettim. Atları sulamak için, bana antik bir yapısı varmış gelen küçük taş bir kemerle örtülü bir çeşmeye kadar indik. Çok zarif şekilde örtünmüş birçok kadın, daha sonra başlarına koyup taşıdıkları büyük testileri doldurmak için buraya geliyorlardı. Bunlar, genç kızlar ya da hizmetkârlardı ve bundan ötürü, evli kadınlar gibi yüksek tepelikli başlıkları yoktu.

II. KARMA BİR KÖY

Yine çamların gölgesinde çeşmeden birkaç adım ilerleyince, Bethmérie köyünün girişinin önünde bulduk kendimizi. Bu köy, bir yayla üzerindeydi ve oradan, bir yanda körfez, öte yanda derin bir vadi görülüyordu; ötesinde de, dağların başka dorukları, mavimsi bir sis içinde beliriyordu. Bu serinlik

ve sessiz gölgeler ile pek az zaman önce terk ettiğimiz ovaların kum ve çakıltaşı alanlarının yakıcılığı arasındaki karşıtlık, değeri ancak bu tür iklimlerde anlaşılan tatlı bir duygu veriyordu insana. Ağaçların altında yirmi kadar ev göze çarpıyor ve bizim Fransa'nın güneyindeki köylerin görünümünü sunuyordu sanki. Sonunda şeyhin ikametgâhına geldik; ama kendisi yoktu ve karısı, yoğurt ve meyve ikram etti bize.

Solumuza düşen ve damı çökmüş, kirişleri kömürleşmiş büyük bir evin önünden geçmiştik; bir yangın olduğu belliydi. Prens, birçok Maruni ailesinin bir düğün için bir araya geldikleri sırada, Dürzilerin bu evi ateşe verdiklerini söyledi bana. İyi ki davetliler zamanında kaçmışlardı; ama işin garibi, suçluların da aynı köyde oturan kimseler olmalarıydı. Karma bir köy olarak Bethmérie'de, yaklaşık yüz elli Hıristiyan ve altmış kadar Dürzi yaşıyordu. Dürzilerin evleri, ötekilerin evlerinden iki yüz adım kadar bir mesafeyle ayrılmıştı. Aralarındaki düşmanlıktan sonra kanlı bir çatışma olmuş ve paşa hemen müdahale ederek, köyün iki bölümü arasında, masraflarını her iki tarafın ödediği ve Arnavutlardan oluşan küçük bir kamp kurmuştu.

Biz yemeğimizi henüz bitirmiştik ki, şeyh eve geldi. İlk nazik sözlerden sonra, prensle uzun uzun konuşmaya daldı, Arnavutların burada bulunmalarından ve kendi yönetim bölgesindeki genel silahsızlandırmadan yakındı. Ona göre, böyle bir önlem ancak, gece saldırısından ve yangından sorumlu olan Dürzilere uygulanmalıydı. Yüksek mevki sahibi bu iki insan, ara sıra alçak sesle konuşuyorlardı, ben de tartışmalarının anlamını iyice kavramadığım halde, dolaşma bahanesiyle oradan biraz uzaklaşmayı uygun buldum.

Yürüdüğümüz sırada, kılavuzum, bulunduğumuz El Garb yöresi Maruni Hıristiyanlarının, birçok köyde dağınık halde bulunan Dürzileri kovmaya kalkıştıklarını ve Dürzilerin de, Cebeli Lübnan'daki dindaşlarını yardıma çağırdıklarını söyledi bana. Sık sık yenilenen çatışmalardan birisiydi bu ve bu olaydan kaynaklanıyordu. Marunilerin büyük kuvveti, Cebail ile Trablusşam arkasındaki Kesruan bölgesinde bulunuyordu; Dürzilerin en büyük nüfusu da Beyrut'tan Akka'ya kadar uzanan yörelerde yaşıyordu. Bethmérie şeyhi, sözünü ettiğim son durumda Kesruanlıların yerlerinden kıpırdamamalarından şikayet ediyordu prense hiç kuşkusuz; ama vakit bulamamıştı onlar; Osmanlılar, kendilerinden beklenmeyecek bir telaşla

kavgayı durdurmuşlardı. Bunun nedeni, çatışmanın, *miri* vergisinin ödenmesi gerektiği sırada gerçekleşmesiydi. Önce ödeyin, sonra istediğiniz kadar dövüşürsünüz, diyordu Osmanlılar. Hasat zamanında, birbirlerini mahveden ve boğazlayan insanlardan vergi almanın bir yoluydu belki de bu.

Hıristiyan evlerinin bitiminde, bir ağaçlık altında durdum. Buradan, uzaklarda, gümüş renkli dalgalarını kumlar üzerine seren deniz görünüyordu. Aştığımız dağların kademeli sırtları, vadilerde kıvrılan akarsular, güzel Antonin yolunun deniz boyunca oluşturduğu sarımtırak şerit, orada kayaların üzerindeki Roma yazıtları ve Pers alçak kabartmaları gözler önüne seriliyordu. Köyün, Arnavutlar tarafından işgalinden sonra geçici bir yetkiyle buraya gelmiş olduğunu sandığım Osmanlı *moudhir* (müdür) ya da kumandanın yanına kahve içmeye davet edildiğimde, gölgelik bir yerde oturuyordum.

Hiç kuşkusuz, bu görevlinin şanına uygun olarak, zemini kaplayan bir Hint hasırı, halıyla kaplı bir sedir ve ipek perdeler konarak yeni dekore edilmiş bir eve götürdüler beni. Türk uşaklarının söyledikleri sözlerin anlamını kavrayamadığım için, ayakkabılarımı çıkarmadan içeri girmek saygısızlığında bulundum. Müdür, susmalarını işaret etti onlara ve ayağa kalkmadan, sedir üzerinde yer gösterdi bana. Sonra, kahveyle çubuk getirtti ve yanında, bir tabure üzerinde oturan kâtibinin kendisine uzattığı kâğıtlara mührünü basmak için kimi zaman susarak birkaç nezaket sözü söyledi.

Bu müdür genç ve oldukça mağrur görünüşlüydü. Kötü bir İtalyancayla, her zaman üzerinde konuşulan, buharlı makine, Napoléon ve havalarda uçabilecek bir aracın keşfedilebilmesi konularında sorular sormaya koyuldu bana. Kendisini memnun edecek cevapları verdikten sonra, çevremizdeki insanlar hakkında bazı ayrıntıları sorabileceğimi düşündüm. Bu konuda çok sakıngan davranıyordu; ama yine de, bu çatışmanın, başka birçok yerde olduğu gibi burada da, paşaya karşı sorumlu olan Maruni şeyhlerine vergiyi teslim etmek istemeyen Dürzilerden kaynaklandığını açıkladı. Dürzilerin ülkesinde de, karma köylerde, aynı durum bunun tam tersi olarak söz konusu oluyordu. Köyün öteki bölümünü ziyaret etmenin zor olup olmadığını sordum müdüre. “İstediğiniz yere gidin”, dedi. “Biz burada olduğumuzdan beri, bu insanlar çok sakin. Böyle olmasaydı, bir tarafın ya da ötekinin yanında; beyaz haç ya da beyaz el için dövüşmeniz gerecekti.”

Haç ve el, Marunilerin ve Dürzilerin bayraklarını ayırt eden simgelerdi ve her iki bayrağın zemini de kırmızıydı.

Müdürle vedalaştım ve arkadaşlarımın, günün bu en sıcak saatlerinde hâlâ Bethmérie'de kalacaklarını bildiğim için, yanımda sadece Musa olduğu halde, Dürzilerin mahallesine yöneldim. Güneş ortalığı kavuruyordu ve on dakika kadar yürüdükten sonra, ilk iki evle karşılaştık. Sağdaki evin taraça şeklinde bir bahçesi vardı, orada çocuklar oynuyordu. Geçtiğimizi görmek için koşuşturdular ve evin iki kadınının dışarı çıkmasına yol açan haykırışlar kopardılar. Kadınlardan biri *tantur* giymişti, bu da onun evli ya da dul olduğunu belirtiyordu; öteki daha genç görünümlüydü ve başını, yüzünün bir kısmını da saklayan bir örtüyle kapatmıştı. Ne var ki, hareketleriyle, zaman zaman bulutlar arkasındaki ay gibi beliren ve kapanan yüz hatları fark edilebiliyordu.

Hızla yapabildiğim bu gözlem, çocukların, çizgileri iyice oluşmuş apaçık yüzlerinin, bu iki kadına çok benzediğini saptamamla tamamlanmış oldu. Daha genç olan kadın, durduğumu görünce, eve girdi ve gözenekli topraktan kulpsuz bir testiyle geri döndü; testinin ağzını, taraçanın kenarındaki kaktüslerin iri yapraklarının üzerinden bana doğru eğdi. Müdürün yanında serinletici bir şeyler içtiğim için susuz değildim, ama yine de testiden içmek için yaklaştım. Ancak bir yudum kadar içtiğimi gören öteki kadın, şöyle dedi bana: "*Turid Leben?* (Süt mü istiyorsun?)". Hayır der gibi bir işaret yaptım, ama kadın eve girmişti bile. Bu *leben* kelimesini duyunca, Almancada *hayat* anlamına geldiğini hatırladım. Lübnan'ın adı da bu *leben*'den geliyordu ve nedeni de, dağlarını kaplayan karların bembeyaz olmasıydı ve de hiç kuşkusuz, çölün cayır cayır yanan kumlarının ortasındaki Araplar, uzaktan süt gibi, hayat gibi hayal ediyorlardı bu karları. Kadıncağız, elinde köpüklü sütle dolu bir tasla yine koşuşturarak geri döndü. İçmezlik edemezdim ve kuşağımdan birkaç kuruş çıkarmak için elimi hareket ettirdiğimde, her ikisi de kabul etmeyeceklerini kesin işaretlerle belirttiler. Lübnan'da misafirperverliğin ne olduğunu bildiğim için ısrar etmedim.

Bu kadınların ve çocukların görünüşlerine bakarak bir yargıya varabildiğim kadarıyla, Dürzi halkının yüz çizgilerinin İran ırkıyla bazı benzerlikleri olduğunu söyleyebilirim. Küçük kızların yüzlerine amber rengini yayan güneş yanığı, yüzleri yarı örtülü bu iki kadının mat

beyazlığını etkilememişti. Bu nedenden ötürü yüzü örtmenin, bu yöre kadınları için her şeyden önce bir işve olduğuna inanılabilirdi. Dağın, canlandırıcı havası ve sürekli çalışma, dudakları ve yanakları iyice renklendirir kuşkusuz. Dolayısıyla, bunların, Türk kadınları gibi allık sürmeye ihtiyacı yok. Ama yine de, Türklerin kullandığı düzgün göz kapaklarını belirginleştiriyor ve kaşlarının eğrisini daha da uzatıyor.

İleriye doğru yürüdüm: En fazla bir katlı, kerpiçle ya da en büyükleri kırmızımsı taşlarla yapılmış evler çıkıyordu karşıma. İçerden küçük kemerlerle tutturulmuş düz damlı evlerdi bunlar; dışardaki merdivenler, dama kadar ulaşıyordu ve kafesli pencerelerden ya da yarı açık kapılardan görülebildiği kadarıyla, içlerindeki bütün döşeme, kabartmalı sedir ağacı kaplamalar, hasırlar ve divanlardı; bir yabancının önlerinden geçtiğine pek de şaşırmayan ve bana içtenlikle *sal-kher*[197] (günaydın) diyen çocuklar ve kadınlarla şenleniyordu bu görünüm.

Bethméri yaylasının sona erdiği yerde köyün öteki ucuna ulaşınca, Musa’nın beni götürmek istediği ve vadinin öte yakasında bulunan bir manastır gördüm; ama, yorgun düşmeye başlamıştım ve güneş, dayanılacak gibi değildi; bir duvarın gölgesinde oturdum ve sakin bir gece geçirmediğim için üzerime çöken uyuşuklukla sırtımı bir duvara dayadım. Evinden çıkan bir ihtiyar yanıma gelip, dinlenmemi ve misafiri olmamı önerdi. Vaktin hayli geç olmasından ve ortalarda görünmediğim için arkadaşlarımın tedirginlik duymalarından endişelenerek, önerisini nazikçe reddettim. Serinletici bir şeyler içmeyi de istemediğimi görünce, vereceği bir hediyeyi kabul etmeden beni bırakmayacağını söyledi. Ve hemen, küçük kayısılar (*meçmeç*) getirip sundu bana; yolun sonuna kadar da eşlik etmek istedi. Hıristiyan şeyhin yanında öğle yemeği yediğimi Musa’dan öğrenince bozuldu biraz ve şöyle dedi: “Gerçek şeyh benim ve yabancıları ağırlamak *benim hakkımdır*.” Bunun üzerine Musa, emir Beşir zamanında bu ihtiyarın, köyün gerçek şeyhi ya da ağası olduğunu; ama, Mısırlıların yanında yer aldığı için, Türk yetkililerin onu tanımak istemediğini ve görevin bir Maruni’ye verildiğini söyledi bana.

III. KONAK

Saat üçe doğru at sırtında yola koyulduk ve dibinde küçük bir ırmağın aktığı vadiye indik. Denize yönelen ırmağı izleyip daha sonra kayaların ve

çamların arasına çıkarak, yer yer buğday ve arpa ekilmiş dut ağaçları, zeytinler ve pamuk fidanlarıyla kaplı bereketli vadilerden geçerek sonunda Nahr-el-Kelb'in, yeni Köpek nehrinin (eski Lycus) kıyısına ulaştık. Bu nehir, kırmızımtırak kayaların ve defne çalılıklarının arasına yayıyor ender bulunan sularını; yaz mevsiminde ancak bir ırmak halinde akıyor ve Antakya'ya kadar bu kıyıyı paralel olarak izleyen ve Suriye denizine ulaşan bütün akarsular gibi Lübnan dağlarının karlı doruklarından besleniyor. Antura manastırının yüksek taraçaları solumuzda yükseliyordu ve binalar, aramızda derin vadiler olduğu halde, çok yakındaymış gibi görünüyordu. Öteki Grek, Maruni ya da Avrupalı Lazaristlere ait manastırlar, birçok köyün üzerinde yer alıyordu; bütün bunların Apennin dağlarına ya da aşağı Alpler'e benzediği söylenebilirdi ve Şam çölü ile Baalbek'in[198] tozlu yıkıntılarından birkaç kilometre uzaktaki bir Müslüman ülkesinde bulunduğunu düşünen insan üzerinde büyük bir karşıtlık izlenimi doğurduğu da bir gerçekti. Lübnan'ı, çalışkan, özgür ve özellikle zeki bir küçük Avrupa yapan şeyin, Asya halklarını gevşeten yakıcı sıcakların burada hissedilmemesi olduğu söylenebilir. Buradaki şeyhlerin ve hali vakti yerinde kimselerin mevsimlere göre oturdukları evler var ve dağlar arasında kademeleşmiş vadilerde daha yüksek ya da alçak yerlerde bulunan bu evler, onların ebedi bir ilkbahar içinde yaşamalarını olanaklı kılıyor.

Gün batarken ulaştığımız yüksek ama ormanla kaplı iki tepe dizisiyle korunan bölgenin ısısı çok hoşuma gitmişti. Musa'nın bana açıkladığına göre, prense ait yerler buradan başlıyordu. Demek ki yolculuğumuzun sonuna gelmiştik, ama ancak alacakaranlık bastırınca ve atlarımızı yönetmenin çok zor olduğu bir akçaağaçlar koruluğunu geçtikten sonra, çevresinde dik bir yolun bulunduğu küçük bir tepe üzerindeki binalar topluluğunu fark edebildik. Tam bir gotik şato görünümü vardı önümüzde, dar ve sivri kubbelerin aydınlık pencereleri dikkati çekiyordu ve dört köşe bir kule ile yüksek duvarların dışındaki biricik dış dekorasyon da buydu. Ama bizi alçak kemerli bir kapıdan içeri aldıklarında, sütunlarla desteklenmiş galerilerle çevrili bir geniş avluda bulduk kendimizi. Çok sayıda uşak ve zenci, atların çevresinde toplanmıştı ve beni, geniş ve sedirlerle döşenmiş alçak tavanlı bir salona, *serdar*'a[199] aldılar ve hepimiz, yemeği beklerken yerlerimize oturduk orada. Prens, yanındakilere ve bana serinletici içecekler getirttikten sonra, beni ailesine tanıştırmak için vaktin çok geç olmasından ötürü özür diledi ve Türklerde olduğu gibi,

Hıristiyanlarda da evin sadece kadınlara ayrılmış olan bölümüne girdi. Yemek getirildiği zaman, bizimle birlikte, sadece bir bardak *altın şarap* içmişti.

Ertesi gün, atlara bakmakla meşgul olan seyislerin ve zenci kölelerin gürültüsüyle uyandım. Erzak getiren dağlılar ve her şeye iyi yüreklilikle bakarak gülümseyen siyah kapüşonlu ve mavi giysili Maruni keşişleri de vardı orada. Prens, biraz sonra aşağıya indi ve şatonun duvarlarıyla iki yandan çevrili taraçalı bir bahçeye götürdü beni; Nahr-el-Kelb'in, dik yamaçlar arasından aktığı vadi görülüyordu buradan. Bu küçük alanda, muz ağaçları, cüce hurma ağaçları, limon ağaçları ve ovanın öteki ağaçları yetiştiriliyordu ve bunlar, bulunduğumuz yüksek yaylada, nadir bulunan ve lüks sayılabilecek şeylerdi. Kısa bir süre kafesli pencereleri büyük olasılıkla bu Cennet gibi yere bakan şatoda yaşayan kadınları düşündüm, ama bu söz konusu değildi. Prens, ailesinden, büyük babasının Avrupa'da yaptığı seyahatlerden ve orada saygınlıkla karşılanmasından uzun uzun söz etti. Lübnan'ın birçok şeyhi ve emiri gibi, güzel İtalyanca konuşuyordu ve günün birinde, bir gün Avrupa'ya bir seyahat yapmaya istekli gibi görünüyordu.

Yemek saatinde, yani öğlene doğru, avluya açık yüksek bir galeriye çıkardılar beni; dip tarafı, yüksek zemin üzerinde sedirlerle döşenmiş bir tür yataklık gibiydi; iyice süslenmiş iki kadın, Türk usulü bağdaş kurarak bir sedir üzerinde oturmuştu; yanlarındaki küçük kız çocuğu, içeri girdiğimde, âdet olduğu üzre elimi öpmek için yanıma geldi. Ama âdetlere aykırı olduğu aklıma gelmeseydi, ben de, bu iki hanıma aynı şekilde saygımı göstermek isterdim doğrusu. Ne var ki, selam vermekle yetindim ve üzerinde yiyecekler dolu bir tepsi bulunan oymalı masada prensin yanında yerimi aldım. Tam oturacağım sırada, küçük kız, iki ucu gümüş işlemeli uzun bir ipek peşkir getirmişti. Hanımlar, yemek boyunca, bulundukları yüksek yerde idoller gibi durmaya devam ettiler. Biz de ancak, masa toplanınca onların karşısına geçip oturduk ve hanımların en yaşlısı emir verdiği zaman da nargileler getirildi.

Bu hanımlar, göğüslerini sıkıca saran yeleklerinin ve uzun plili çakşırlarının üzerine, çizgili ipekten uzun entariler giymişlerdi; mücevherle süslü kalın bir kemer, elmas ve yakut takıları, Suriye'de, daha alt sınıflardan kadınlarda bile görülen genel lüks düşkünlüğüne tanıklık ediyordu; ev

sahibesinin alnının üstünde sallandırdığı ve kendisine bir kuğunun hareketlerini kazandıran boynuz biçimdeki süs eşyası, koyu mavi kakmalarla süslü yaldızlı gümüştendi; fındık altınlarıyla örülmüş saç örgüleri omuzlarının üzerinde Yakındoğu'nun genel modası uyarınca parıldıyordu. Bu hanımların sedir üzerine kıvrılmış ayaklarında, çorap diye bir şey yoktu ve bu ülkelerde yaygın olan bu özellik, bizim kafamızın pek almadığı bir baştan çıkarıcılık katıyordu güzelliklerine. Pek fazla yürümeyen, günde birkaç kez kokulu sularla yıkanan ve ayakkabıları parmaklarını sıkıştırmayan bu kadınların, ayaklarını elleri kadar çekici hale getirmeleri kolayca anlaşılabilir. Tırnakları kızıla boyayan kınalar, bilezikler gibi görkemli halhallar, bizde, kunduracıların şöhretine biraz fazla kurban edilmiş olan kadın bedeninin bu parçasının zarafet ve çekiciliğini tamamlıyordu.

Prensesler, Avrupa konusunda birçok soru sordular bana ve daha önce gördükleri seyyahlardan söz ettiler. Bu gördükleri genellikle, Kudüs'e hacca giden ve hükümdarlığın doğuştan geçen bir hak olduğuna inanan kimselerdi ve dolayısıyla, Lübnan Hıristiyanları arasında Fransa'nın durumuna ilişkin birçok çelişkili fikrin yaygın olması kolaylıkla anlaşılıyordu. Bu konuda ancak, bizdeki görüş ayrılıklarının, toplumsal yapıları bizimkinden çok farklı olan halklar üzerinde pek az etkisi olduğu söylenebilir. Osmanlıların imparatorunu hükümdar olarak tanımak zorunda kalan Katoliklerin, siyasal durumumuz konusunda net bir fikirleri yok. Ama, kendilerini yine de sultana vergi veren kimseler olarak görüyorlar. Onlar için gerçek hükümdar hâlâ, 1840'taki askeri harekâttan sonra İngilizler tarafından sultana teslim edilen emir Beşir.[200]

Kısa süre içinde, bu ailenin yanında kendimi çok rahat hissetmiştim ve ilk günkü resmiyetin kalktığını görmek de çok hoşuma gitmişti. Ülkenin sıradan kadınları gibi çok sade giyinmiş prensesler hizmetkârlarının işlerine yardım ediyorlardı ve en genç olan, İncil'deki Rebeka ya da Homeros'un Nausikaa'sı gibi köy kızlarıyla birlikte çeşmeye gidiyordu. O sırada, ipek üretimiyle uğraşılıyordu. Böcekhane olarak kullanılan narin yapılı *kulübeleri* gösterdiler bana. Başka odalarda, üst üste konmuş çerçevelerde hâlâ ipek böcekleri besleniyordu ve bazılarında, kurtçukların üzerlerinde dönüşümlerini gerçekleştirdikleri kesilmiş dikenli çalıların zemini kapladığı görülüyordu. Kozalar, sık çalılıklar oluşturan yığılmış dalları altın zeytinler gibi donatmıştı; daha sonra onları toplayıp krizaliti işlemden geçirmek için

kükürtlü buharlara tutmak ve zar zor görülebilen iplikleri ayırmak gerekiyordu. Yüzlerce kadın ve çocuk çalışıyordu bu işte, prensesleri de onları denetliyordu.

IV. BİR AV

Geldiğimin ertesi günü, bayramdı; tan yeri henüz ağarırken, tantanayla yapılacak bir av için uyandırdılar beni. Dağlıların karşısında Avrupalı saygınlığını tehlikeye düşüreceğimden korkarak, bu çeşit bir sporda pek ustalığım olmadığından ötürü beni bağışlamalarını söylemek üzereyken, bunun yalnızca şahinlerle yapılan bir av olduğunu öğrendim. Yüzyıllardan beri Doğuluların, ancak zararlı hayvanların avlanabileceği konusundaki önyargısı, dökülen kanın sorumluluğunun üzerlerine kalacak yırtıcı hayvanları kullanmalarına yol açmıştı. Av kuşlarının gaddar davranışlarının bütün sorumluluğu doğaya aitti. Bu tür avın, her zaman Doğu’ya özgü olmasını açıklayan da buydu. Haçlı seferlerinden sonra, bu moda bizde de yayılmıştı.

Prenseslerin de bize eşlik etmeye tenezzül edeceklerini düşünüyordum ve bu, av eğlencesine soylu bir özellik kazandıracaktı; ama prensesler hiç ortada görünmedi. Kuşlara bakmakla görevli uşaklar, avlunun içindeki küçük kulübelerde bulunan şahinlere yöneldiler ve onları, prense ve topluluk arasında en göze çarpan kişiler olan iki yeğenine verdiler. Ben de kuşlardan birini almak için bileğimi uzatmışken, şahinlerin ancak kendilerini tanıyanlar tarafından taşınabileceğini söylediler bana. Üç tanesi, bembeyazdı ve başlıkları çok güzeldi. Gözleri altın gibi ışıldayan bu kuşların, Suriye’ye özgü nadir bir türden olduklarını da açıkladılar.

Nahr-el-Kelb’i izleyerek vadiye indik; ulaştığımız noktada, ufuk genişliyor, ceviz ve kavak ağaçlarının gölgesindeki geniş çayırların uzandığı görülüyordu. Kıvrılan ırmak, hasırotları ve kamışlarla yarı yarıya örtülen geniş su birikintilerini ovaya yayıyordu. Hep birlikte durduk ve atların nal seslerinden korkan kuşların, hareket etme ya da dinlenme alışkanlıklarını yeniden edinmeleri için bekledik. Ortalığı tam bir sessizlik kapladığında, bataklığın sineklerinin peşine düşmüş kuşlar arasında, zaman zaman otlar üzerinde daireler çizerek avlanan iki balıkçıl gördük. Tam zamanıydı şimdi: Balıkçılları *havalandırmak* için bir iki el tüfek atışı

yapıldı, ardından şahinlerin başlıkları çıkarıldı; süvariler tuttukları bu yırtıcı kuşları salıverdiler ve haykırışlarla kışkırttılar.

Şahinler, herhangi bir av aramak için sağa sola rastgele uçmaya başladılar, çok geçmeden balıkçılları fark ettiler ve tek tek saldırdılar; balıkçıllar da gaga darbeleriyle savundular kendilerini. Bir an, tek başına saldıran şahinlerden birinin, karşısındaki balıkçılın gaga darbesiyle yaralanmış olmasından endişe duyuldu, ama mücadelenin tehlikesini fark etmiş olmalı ki, şahin, iki arkadaşının yanına döndü. Balıkçıllardan biri, düşmanından sıyrılarak sık ağaçlar arasında gözden kaybolurken, öteki, sağda, gökyüzüne doğru yükseldi. Avın en ilginç yanı da o an başladı işte. Takip edilen balıkçıl, boşuna gözden kaybolmuştu; gözlerimizin onu görmediği yerde, şahinler, bizim için görüyorlardı onu ve o kadar yükseklerde peşine düşemedikleri için aşağıya inmesini bekliyorlardı. Zar zor görülebilen ve beyazlıkları göğün mavisiyle karışan bu üç savaşçının havada süzüldüğünü görmek çok heyecan vericiydi.

On dakika sonra, yorulan ve belki de dolandığı yükseklerin seyrelmiş havasını soluyamayan balıkçıl, şahinlerden pek az uzakta yeniden ortaya çıktı ve şahinler hemen üzerine çullandılar onun. Bir anlık mücadeleydi bu; yere yaklaştıkça, çığlıkları duyabildik ve kanatların, boyunların, birbirine geçmiş pençelerin kudurmuşçasına birbirine karıştığını görebildik. Dört kuş, ansızın, otların arasına bir külçe gibi düştüler ve atlı uşaklar, onları biraz aramak zorunda kaldı. Sonunda, balıkçılı bulup getirdiler; kuş hâlâ canlıydı ve daha fazla acı çekmemesi için gırtlağını kestiler. Avın midesinden kesip çıkardıkları et parçasını şahinlere attılar ve yenilgiye uğramış kanlı bedeni zafer kazanmış gibi taşıdılar. Prens, Bekaa vadisinde şahin kullanarak bir zamanlar yaptığı ceylan avından söz etti bana. Ama bu avda, silah kullanılmasından da daha acımasız bir yan vardı; çünkü özel olarak yetiştirilmiş şahinler, zavallı ceylanların başına konuyorlar ve gözlerini çıkarıyorlardı. Böyle iç karartıcı eğlencelere tanıklık etmek konusunda hiç de merak duymuyordum doğrusu.

O akşam, birçok komşunun davet edildiği görkemli bir ziyafet vardı. Avluya, davetlilerin mevkiine göre yerleştirilmiş Türk tarzı birçok masa konmuştu. Zafer kazanan av seferinin kurbanı olan balıkçıl, demir tellerle dimdik hale getirilmiş boynu ve yelpaze gibi açılmış kanatlarıyla set üzerindeki prens masasının tam ortasını süslüyordu. Beni de oraya, bayram

dolayısıyla Antura'da bulunan Lazarist papazlardan birinin yanında oturmak üzere davet ettiler. Şarkıcılar ve müzisyenler avlunun sahanlığında yer almışlardı ve alt galeride, beş ya da altı kişilik başka küçük masalara oturmuş birçok insan vardı. Yemeklerle dolu tabaklar, ilk masalardan ötekilere geçiyor ve yere oturmuş dağlıların da önüne gelerek, avluda dolaşıp boşalıyordu. Bize eski Bohemya bardakları vermişlerdi, ama davetlilerin çoğu, elden ele geçen taslardan içiyordu. Balmumundan yapılmış kalın ve uzun mumlar, önemli masaları aydınlatıyordu. Yemekler, ızgara etlerden, piramit şeklinde yığılmış zerdeli pilavdan, et yahnilerinden, balık buğulamalarından, kıymayla doldurulmuş sebzelerden, karpuzlardan, muzlardan ve yörenin öteki meyvelerinden oluşuyordu. Yemeğin sonunda, çalgıların gürültüsü ve topluluğun neşeli haykırışları içinde şerefe kadeh kaldırılıyordu; masalarda oturanların yarısı ayağa kalkıp birbirinin şerefine içiyordu. Bu böylece uzun zaman sürdü. Yemeğin başında orada bulunan ama katılmayan hanımların, evin içine girdiklerini söylemeye gerek yok sanırım.

Şenlik, gecenin geç saatlerine kadar sürdü. Arap âdetleri ile bizim feodalite çağlarımızın alışkanlıklarının bu karışımı bir yana, Maruni emirleri ve şeyhlerinin hayatı ile öteki Doğuluların hayatı arasında büyük bir farklılık olduğu söylenemez. Bu dağların altında, varlığını hâlâ sürdürdüğü görülen kabile hayatının, kıyıdaki üretken kentlere ulaşmış olan ve onları dönüşüme uğratan modern uygarlık dönemine geçişidir bu hayat. İnsan burada, on üçüncü yüzyıl ortası Fransa'sında yaşadığını sanıyor, ama Marunilerin, Beyrut ile Sayda arasında yendiklerini söyleyip böbürlendikleri Selahattin Eyyubi ile kardeşi Malek-Adil'i düşünmekten de alamıyor kendini[201]. Yemek süresince yanında oturduğum ve adı rahip Adam olan Lazarist, Maruni din adamları hakkında birçok ayrıntılı bilgi verdi bana. Ben bunların evlenme hakkı da olan sıradan Katolikler olduğuna inanıyordum. Bu zaten, özellikle Suriye Kilisesi'ne verilmiş bir serbestlik. Papazların karıları da fahri kadın papaz olarak tanınıyor, ama hiçbir dini işlevleri yok. Papa, bir din meclisi tarafından atanmış Maruni patriğinin varlığını da kabul ediyor ve kendisine, Kilise yasaları uyarınca Antakya metropoliti ünvanı veriliyor; ama patrik de, ona bağlı on iki metropolit de evlenemiyor.

V. KESRUAN

Ertesi gün, rahip Adam'ı, Antura'ya geri götürmek için yola çıktık. Burası, bütün yöreye tepeden bakan bir taraçanın üzerindeki büyük bir yapı ve aşağılarında, koskoca portakal ağaçlarının bulunduğu büyük bir bahçe var. Duvarla çevrilmiş araziden, dağlardan kaynaklanan ve büyük bir havuzda toplanan bir akarsu geçiyor. Kilise, manastırın dışında inşa edilmiş ve iki dizi hücreye ayrılmış oldukça büyük bir binanın içinde yer alıyor; rahipler, dağda yaşayan öteki keşişler gibi, zeytin ağaçları ve bağ kütükleri yetiştirmekle uğraşıyorlar. Çocukları eğittikleri sınıflar var; kütüphanelerinde, dağda basılmış birçok eser yer alıyor; çünkü, burada, matbaacı keşişler de var ve bu kütüphanede, birkaç yıl öncesine kadar yayımlanan *L'Ermite de la Montagne* adlı bir derginin koleksiyonunu buldum. Rahip Adam, ilk matbaanın, yüz yıl önce, hurufatı kendisi oyup döken Abdullah Zeker adında Halepli bir din adamı tarafından Mar-Hanna'da kurulduğunu söyledi bana. Bu kutsanmış basım makinelerinde, dine ve tarihe ilişkin birçok kitap hatta hikâye derlemeleri çıkmış. Bir manastırın duvarlarının dibinden geçerken, güneşte kurutulan basılmış sayfalar görmek gerçekten ilgi çekici. Ayrıca, Lübnan keşişleri birçok meslekte etkinlik gösteriyorlar; onun için, tembel oldukları söylenerek sitem edilemez onlara.

Nüfuz sahibi olmak için mücadele eden ve her zaman birbirlerine dostluk göstermeyen Lazaristler ile Avrupalı Cizvitlerin manastırları dışında, Kesruan'da, düzene bağlı keşişlerin aşağı yukarı iki yüz manastırı var; bunlara Mar-Elişa'daki birçok keşiş kulübesini de eklemek gerekir. Çoğu eğitim amacıyla yapılmış birçok kadın manastırı da var. Bütün bunlar, nüfusu iki yüz bin bile olmayan dört yüz kırk metrekarelik bir ülke için dikkat çekici bir din adamları topluluğu oluşturmuyor mu dersiniz? Ne var ki, kadim Fenike'nin bu bölümü, dinsel inançlarının koyuluğuyla her zaman yüceltilerek anılmıştır. Bulunduğumuz yerden on kilometre kadar uzakta Narh-İbrahim, eski Adonis, çok eskiden Aphrodite'nin simgesel gözdesi için gözyaşı döküldüğü dönemde, yani ilkbaharda, hâlâ kırmızı bir renk alarak akıyor. Bilindiği gibi Kinyras'tan ve bu Fenikeli kralın öz kızı Myrrha'dan dünyaya gelen Adonis'in doğduğu Cebeyl, yani kadim Byblos da, bu ırmağın denize döküldüğü yerin yakınında bulunuyor. Bu eski hikâyelerin hatıraları, bu tapınmalar, çok eskilerde ensest ilişkileri ve zinayı tanrısal yüceliklerle donatmalar, saf kalpli Lazaristleri öfkelendiriyor hâlâ.

Maruni keşişlerine gelince, onlar bütün bunları bilmemenin mutluluğu içindeler.

Prens, bu kadar geniş ve nüfuslu olduğuna hiçbir zaman inanamayacağım Kesruan bölgelerinde yaptığımız birçok gezide, bana eşlik ve kılavuzluk etmek lütfunda bulundu. Beş kilisesi ve altı bin nüfusu olan başlıca kent Gazir, Marunilerin en soylu üç ailesinden biri olan Hobeyş'lerin yaşadığı yer; öteki iki aile, Avakiler ve Hazen'ler. Bu üç hanedanın zürriyeti binlerle sayılıyor ve mal mülkün erkek kardeşler arasında eşit paylaştırılmasını öngören Lübnan örf ve âdeti, her birine düşen payı zorunlu olarak çok aza indirmiş. Gelirlerinin çok az olduğuna imada bulunarak, bu emirlerden bazılarına *zeytin ve peynir prensleri* denmesine yol açan yerel alayı da bu durum açıklıyor.

En geniş mülkler ise, Gazir'den daha kalabalık bir kent olan Zuk-Mikel'de yaşayan Hazen ailesine ait. XIV. Louis, bu ailenin üyelerinden çoğunu konsolosluk işleriyle görevlendirerek yükselmesine katkıda bulunmuştu. Kesruan Gazir denilen yörede beş, Balbek ile Şam tarafındaki Kesruan Bekfaya'da ise üç yönetim bölgesi var. Bu bölgelerden her biri, genellikle bir emir tarafından yönetilen bir bölgeden ve şeyhlerin otoritesi altındaki bir düzine kadar köy ya da ruhani alandan oluşuyor. Bu feodal yapıda emir en üstte yer alıyor, ama o da, yetkilerini Deyr-Hamar'da bulunan büyük emirden alıyor. Büyük emir, bugün Türklerin elinde tutsak olduğu için, otoritesi, biri Maruni öteki Dürzi olan iki kaymakama devredilmiş ve bunlar her çeşit siyasal sorunu paşalara aktarmak zorundalar.

Bu düzenin, iki halk arasında, aynı prensin yönetimi altında birlikte yaşadıkları zamanda görülmeyen bir menfaat ve nüfuz çatışması içine düşmüş olmaları gibi kötü bir sonucu var. Nitekim, emir Fakardin'in, halkları kaynaştırma ve hem ırk hem de din önyargılarını ortadan kaldırma konusundaki yüce düşüncesine ters bir durum ortaya çıkmış; dayanışma ve karşılıklı hoşgörüyle birleşmiş tek bir ulusun bulunduğu yerde, iki düşman ulus oluşturma eğilimi ağır basmış.

Lübnan'ın hükümdarlarının, bu kadar çeşitli dinlerden halkların sempatisini ve güvenini nasıl olup da kazandığını sorabilir insan. Bu konuda, rahip Adam, bana, emir Beşir'in vaftiz edilmesi dolayısıyla Hıristiyan, hayatı bakımından Osmanlı ve ölümü bakımından da Dürzi olduğunu söyleyerek açıklamalar yaptı; Dürziler çok eskiden beri

dağlardaki hükümdarları gömme hakkına sahiptiler. Buna benzer bir yerel hikâye de anlattı. Yol arkadaşlığı yapan bir Maruni ve bir Dürzi, “Bizim hükümdarımızın dini nedir?” diye sormuşlardı. Biri, “Dürzi” demişti. Öteki de, “Hıristiyan” demişti. Oradan geçen ve hakem olarak seçilen bir koyu Müslüman da, hiç tereddüt etmeden şöyle demişti: “Müslüman”. Anlaşmaya bir türlü varamayan bu adamcağızlar, bir çözüm bulması için emire gitmeyi kararlaştırmışlardı. Emir Beşir, onları, nezaketle kabul etmiş ve ne için tartıştıklarını anlayınca, vezirine dönerek şöyle demişti: “İşte acayip insanlar! Üçünün de boynu vurulsun!” Bu kanlı hikâyeye fazla inanmadan da, Lübnan’ın büyük emirlerinin değişmez politikasının bununla anlaşılabileceğini söyleyebiliriz. Nitekim, bu emirlerin sarayında, bir kilise, bir cami ve bir *kalue* (Dürzi tapınağı) bulunuyor. Onların politikasının uzun süre başarılı olmasını sağlayan da buydu ve bir bakıma ders alınması gereken bir şeydi.

VI. BİR ÇATIŞMA

Ilıman bir hava içinde ve bizim Güney Fransa yörelerindekilere benzer âdetler uyarınca yaşanan bu dağ hayatı hoşuma gitmişti. Mısır’ın yakıcı sıcakları içinde geçirilen aylardan sonra bir dinlenmeydi bu; kişilere gelince, insan, ruhun gereksinimi olan içtenlik ve yakınlığı buluyordu onlarda; Müslümanlarda bütünüyle görülmüyordu bu ya da ırksal önyargıları dolayısıyla engelleniyordu. Okunacak şeylerde, konuşmalarda, fikirlerde; sıkılarak ya da bezginlik duyarak kaçtığımız, ama belli bir süreden sonra, beklenmedik, garip ve hatta bilinmeyen bir şeyin düşünü kurduğumuz gibi yeniden düşlediğimiz Avrupa’ya özgü o şeyleri buluyordum. Bizim dünyamızın buradaki dünyadan daha iyi olduğunu itiraf etme değildir bu, ama sadece, çocukluk izlenimlerine fark etmeden kapılmak ve yaygın kısıtlamaları kabullenmektir. Heinrich Heine’nin bir şiirinde[202], Kuzey’de karlar altında kalmış olan ve çölün kızgın kumlarıyla ateşten göğünü arzulayan bir köknar ağacından ve aynı anda, Mısır ovalarının yakıcı havasında kavrulan ve Kuzey’in sisleri içinde soluk almayı, erimiş karla yıkanmayı, köklerini donmuş toprağa salmayı arzulayan bir hurma ağacından söz edilir.

Böyle bir karşıtlık ve tedirginlik içinde, kendi kendime, Doğu’ya bir Alp Dağları manzarası seyrederek vakit geçirmek için gelmedim herhalde

diyerek ovaya dönmeyi düşünürken, bir akşam, herkesin endişe içinde konuştuğunu duydum. Keşişler, korku içinde komşu manastırlardan telaşla iniyorlardı; Dürzilerin, kalabalık halinde kendi bölgelerinden geldiklerinden ve Beyrut paşası tarafından silahsızlandırılmış olan, iki halkın karma olarak yaşadığı yerlere saldırdıklarından söz ediliyordu. Trablusşam paşalığı içinde yer alan Kesruan'da silahsızlandırma gerçekleştirilmemişti; bu durumda, savunmasız kardeşlere destek vermeye gitmek, ancak vahim olaylarda öte yakasına geçilen ve gerçek bir Rubicon olan Nahr-el-Kelb'i aşmak gerekiyordu. Silahlı dağlılar, köyün çevresinde ve kırlarda, sabırsız bir telaş içindeydiler. Atlılar, komşu yerleşim yerlerini dolaşıyorlar ve şu eski savaş çığlığını atıyorlardı: "Tanrı gücüyle! Savaşçılar gayretiyle!"

Prens beni bir kenara çekip şöyle dedi: "Ne olup bitiyor bilmiyorum. Bize verilen bilgiler belki de abartılı; ama komşularımızın yardımına gitmeye her zaman hazır olmalıyız. Paşaların yardımı, kötülükler yapılıp bittikten sonra ulaşır her zaman... Size gelince, Antura manastırına gitmeniz ya da deniz yoluyla Beyrut'a dönmeniz doğru olur.

— Hayır, diye cevap verdim. Bırakın sizinle geleyim. Pek de savaşçı olmayan bir dönemde doğmak bahtsızlığına uğradığım için, şimdiye kadar bizim Avrupa kentlerinin içindeki çatışmalardan başka şey görmedim. Sizi temin ederim, bunlar da hazin çatışmalardı! Bizim dağlarımız, evlerden oluşan topluluklardan, vadilerimiz de meydanlardan ve sokaklardan başka şey değildir zaten. Hayatımda, biraz yüce bir mücadeleye, bir din savaşına katılayım bari. Savunduğunuz dava için ölmek çok güzel olacaktır."

Söylüyor ve düşünüyordum bunları; çevremdeki coşku, büyülemişti beni: Ertesi geceyi, beni, zorunlu olarak şan ve şerefe ulaştıracak başarıları düşlemekle geçirdim.

Gün ağarırken, prens avluda adamlarıyla birlikte ata bindiği sırada, ben de aynısını yapmaya hazırlanıyordum; ama genç Musa, bana Beyrut'ta kiralanmış olan atı kullanmama kesinlikle karşı çıktı; çünkü, bu hayvanı canlı olarak geri götürmek zorundaydı ve savaşın çok tehlikeli olabileceğinden korkmakta haklıydı.

Bu gerekçenin doğru olduğunu anlayarak, prensin atlarından birini aldım. Sonunda ırmağı geçtik; üç yüz kişi arasında, en fazla bir düzine atlıydık biz.

Dört saat kadar yol aldıktan sonra, birçok dağlının bize katıldığı Mar-Hanna manastırının yakınında durduk. Basileiosçu keşişler bize yemek verdiler. Onlara göre beklemek gerekiyordu; çünkü, Dürzilerin bölgeyi işgal ettikleri konusunda bir bilgi yoktu. Ama yeni gelenler, bunun tersini savunuyordu; dolayısıyla, daha da ileriye gitme kararı alındı. Koruluklar arasından kısa yoldan gitmek için atları bıraktık ve akşama doğru, birkaç tehlike belirtisinden sonra, kayalardan yankılanan silah sesleri duyduk.

Ağaçların üstünden görülen bir köye varmak için prensten ayrılmıştım ve bayırdan tırmanıyordum yanımdaki birkaç kişiyle. Ekilmiş taraça şeklindeki kademeli toprakların dibinde buldum kendimi; adamların çoğu kafa kafaya vermiş konuşuyorlardı ve sonra ansızın, çiti oluşturan kaktüs dizisine saldırdılar; gizlenmiş düşmanların içlerine sızmanın söz konusu olduğunu düşünerek ben de yatağanımı sıyırıp onlar gibi saldırdım. Dikenli kaktüs parçaları, kesilmiş başlar gibi düşüyordu yere ve çok geçmeden önümüzde bir geçit açılmıştı. Arkadaşlarım içeri daldılar ve kimsenin olmadığını görünce, dut ve zeytin ağaçlarının gövdelerini olağanüstü bir kızgınlıkla doğramaya başladılar. Aralarından biri, hiçbir şey yapmadığımı görünce, bana bir balta vermek istedi, ama kabul etmedim; bu tahrip olayı kızdırıyordu beni. Bulunduğumuz yerin, birkaç gün önce, misafirperverlikle karşılandığım Betmeri köyünün bir bölümü olduğunu fark etmiştim.

Uzakta, bizimkilerin çoğunun yaylaya ulaştığını görünce içim rahatladı ve çok tedirgin gibi görünen prense doğru yöneldim; kaktüslerden ve dut ağaçlarından başka savaşacak düşmanımız yok mu diye sormak için yanına geldiğimde, prensin, olup bitenden esef duyduğunu ve evlerin ateşe verilmesini engellemeye çalıştığını gördüm. Birkaç Maruni'nin alevli köknar dallarıyla yaklaştığını gören prens, onlara, geri dönmelerini emretti. Ama Maruniler onun çevrisinde toplanarak şöyle bağırmaya başladılar: "Dürziler, Hıristiyanların evlerini yaktılar; bugün güç bizde, onlara aynı şeyi yapmalıyız!"

Kısasa kısas, dağlılarca kutsal bir yasa olarak kabul edildiği için, prens bu sözler karşısında durakladı. Can alınınca, can almak gerekiyordu ve verilen zararlar ya da yangınlar için de aynı şey geçerliydi. Zaten birçok ağacın kesilmiş olduğunu ve bunun bir kısas sayılabileceğini açıklamaya çalışıyordum prense. Ama o, daha inandırıcı bir gerekçe bularak onlara

şöyle dedi: “Yangının, Beyrut’tan görülebileceğini düşünmüyor musunuz? Arnavutları yeniden buraya gönderirler!”

Bu açıklama, herkesi yatıştırmıştı. O sırada, evlerde, beyaz sarıklı bir ihtiyar bulmuşlardı sadece; yanımıza getirdiler ihtiyarı ve onun, Betmeri’den geçtiğim sırada evinde dinlenmemi rica eden adamcağız olduğunu hemen anladım. İhtiyarı, bu gürültü patırtıdan canı sıkılmış görünen ve prensin yaptığı gibi ortalığı yatıştırmaya çalışan Hıristiyan şeyhin evine götürdüler. Dürzi ihtiyar çok sakin görünüyordu ve prense bakarak şöyle dedi:

“Huzur içinde olasın Miran; yurdumuzda ne yapıyorsun sen?

— Kardeşlerin nerde? diye sordu prens. Bizi uzaktan görünce kaçtılar kuşkusuz.

— Böyle alışkanlıkları olmadığı bilirsin, diye cevap verdi ihtiyar. İçlerinden sadece birkaçı senin halkına düşmandı; kadınları ve çocukları buradan uzağa götürdüler. Ben, kalmak istedim.

— Ama bize, öteki dağın Dürzilerini çağırdığınız ve sayılarının da çok olduğunu söylendi.

— Aldatmışlar sizi. İntikam almak üzere din kardeşlerimiz daha sonra buraya gelsin diye bizi boğazlatmak isteyen kötü kalpli insanları, yabancıları dinlemişsiniz.”

İhtiyar, bu açıklamaları yaparken ayakta duruyordu. Yanında olduğumuz şeyh, onun sözlerinden çok etkilenmiş gibiydi ve şöyle dedi: “Kendini tutsak mı sanıyorsun burada. Biz, bir zamanlar dosttuk. Niçin, bizimle birlikte oturmuyorsun?

— Oturmuyorum, çünkü sen benim evimdesin, diye cevap verdi ihtiyar.

— Öyleyse, gel bütün bunları unutalım, dedi Hıristiyan şeyh. Sedirin üzerinde yerini al; sana kahve ve çubuk getirecekler.

— Bilmiyor musun yoksa? diye sordu ihtiyar. Bir Dürzi, adaletsiz haraçların ya da vergilerin ürünü olduğundan çekindiği için, Osmanlılardan ve onların dostlarından hiçbir ikramı kabul etmez.

— Osmanlı dostu mu? Ben öyle değilim ki!

— İbrahim Paşa'nın zamanında ben köyde şeyh iken, seni şeyh yapanlar onlar değil miydi? Peki o zamanlar senin ve benim soyum barış içinde yaşamıyor muydu? Patırtı çıkarmaktan hoşlananların yol açtığı bir olay, yanmış bir ev ve komşular arasında çıkan ve de kendimizin kolayca yatıştırabileceği bir kavga için paşaya gidip şikayette bulunan sen değil miydin?"

Şeyh cevap vermeden başını salladı ve prens konuşmayı kesip Dürzi'nin elinden tutarak evden çıktı. "Osmanlılardan hiçbir şey kabul etmemiş olan benimle kahve içersin değil mi?" dedi ona. Sonra, *kahvecisine* ağaçların altında ona kahve getirmesini emretti.

"Ben, babanın dostuydum, dedi ihtiyar. O zamanlar, Dürziler ve Maruniler barış içinde yaşıyordu."

Ve sonra, iki halkın Şehap ailesinin yönetiminde[203] birlik içinde yaşadığı ve galiplerin keyfine bağlı buyruklarla yönetilmediği dönemden uzun uzun söz ettiler.

Böylece, prensin, bütün adamlarını geri çekeceği, Dürzilerin, uzaklardan yardım çağırmadan köye dönecekleri, onlara verilen zararların, daha önce yakılmış olan bir Hıristiyan evinin telafisi olarak kabul edileceği konusunda anlaştılar.

Şan ve şeref kazanacağımı aklıma koymuş olduğum bu müthiş savaş yolculuğu da böyle bitti işte. Ama, bütün karma köy kavgalarının, prens Ebu-Miran kadar uzlaştırıcı bir hakem bulmadığını da unutmamak gerekir. Yine de, birbiriyle ilişkisiz adam öldürmeler dışında, genel kavgalarda, nadiren kan döküldüğünü söylemek gerekir. Yani bunlar biraz da, bir taraf güçlü olduğunda öteki taraf saklandığından birbirleriyle karşılaşmadıkları dağ kovalamacalarındaki İspanyol çatışmalarına benziyor. Yani bağırıp çağırmalar gırla gidiyor, evler yakılıyor, ağaçlar kesiliyor ve ilgililerin yazdığı bültenlerde sadece ölülerin sayısı veriliyor.

Aslında, bu halklar birbirlerine, sanıldığından çok daha fazla değer veriyorlar ve onları bir zamanlar birleştiren bağları unutmuyorlar. Avrupalıların menfaatleri için, misyonerler ya da keşişler tarafından rahatsız edilen ve kışkırtılan bu halklar, kan dökmeden çarpışan eski zaman paralı

askerleri gibi birbirlerini kolluyorlar. Keşişler vaaz veriyor ve silahlanmak gerekiyor; İngiliz misyonerleri tumturaklı konuşuyorlar ve para veriyorlar, yiğitlik göstermek gerekiyor; ama bütün bunların temelinde şüphe ve bezginlik var. Amaç ve menfaat dolayısıyla çatışan ve Osmanlıların öngörüsüzlüğüyle desteklenen bazı Avrupa devletlerinin ne istediğini herkes anlamış durumda. Karma köylerde kavgalar çıkarılarak, bir zamanlar dayanışma ve birlik içindeki iki halkın birbirinden ayrılmasının zorunlu olduğunun ispat edildiğine inanılıyor. Lübnan'da bugün, yatıştırma bahanesiyle yapılan işler, Dürzilerin Hıristiyan bölgesindeki mal ve mülklerine karşı Hıristiyanların Dürzi bölgesindeki mal mülklerinin değiş tokuş edilmesinden başka şey değil. Böylece, çok kere abartılmış iç mücadeleler ortadan kalkacak ve birbirinden tamamen ayrılmış iki halk olacak ortada; bunlardan biri, belki de, Avusturya'nın, öteki İngiltere'nin himayesine girecek. O zaman da, Fransa'nın, XIV. Louis zamanında, Dürzi ve Maruni halkları üzerinde eşit olarak yayılmış nüfuzunu yeniden kazanması güçleşecek.

Böyle vahim menfaat çatışmaları konusunda söz söylemek bana düşmez. Ben sadece, Lübnan'da, Homeros'a daha layık mücadelelere katılmamış olmama esef edeceğim.

Dağın bir başka noktasına gitmek için, biraz sonra prensten ayrılmıştım. Ama yol aldıkça, Betmeri olayının ününün büyüdüğüne tanık oldum; İtalyan keşişlerinin kaynayan hayalgücü sayesinde, dut ağaçlarına karşı yapılan bu savaş, yavaş yavaş, bir Haçlı Seferi boyutuna gelmişti.

2. Mahpus

I. SABAH VE AKŞAM

Gençlik konusunda ne diyeceğiz, ey dostum! Onun en ateşli yanlarını geride bıraktık, artık ondan alçakgönüllülükle söz etmekten başka şey düşmüyor bize, oysa onu daha yeni tanımıştık! Horatius'un şiiri *Eheu fugaces, Postume...*[204]'yi kendimiz için söyleme zamanının yakında geleceğini daha yeni anlamıştık! Hem de onu açıkladıktan biraz sonra... Ah! Çalışmak ve öğrenmek en güzel zamanlarımızı almıştı! Kaybolmuş bir dolu çabanın büyük sonucuydu bu; tıpkı bu sabah, sarhoş bir Levanten tayfanın

dudaklarından dökülen ve kulaklarımda çınlayan şu Yunan şarkısının anlamını kavrayabilmek gibi bir sonuçtu işte:

Ne kalimera! ne ora kali!

Bu adamın, denizlerin rüzgârına, kumsalı döven yankılı dalgalara karşı kayıtsızlıkla söylediği nakaratın anlamı şuydu: "İyi sabahlar değil bu, iyi akşamlar değil!" Bu sözlerde bulduğum anlam buydu işte ve bu halk şarkısının öteki mısralarında, anlayabildiğim kadarıyla şu düşünceler dile geliyordu:

Sabah değil artık, akşam de değil henüz!

Ama gözlerimizin solgunlaştı feri;

ve nakarat durmadan tekrarlanıyordu:

Ne kalimere! ne ora kali!

ama şarkı şöyle sürüyordu:

Ama lal renkli akşam, şafak gibi

Ve gece, birazdan getirir unutuşu!

Hayatın lal rengi akşamlarını ve onların ardından gelen geceyi düşlemek ne hüzünlü bir avuntu! Çok geçmeden, sabah da akşam da olmayan o törensel saate ulaşıyoruz ve dünyada hiçbir şey, bunun başka türlü olmasını sağlayamıyor. Buna ne çare bulabilirsin ki?

Ben kendim için bir çare görüyor gibiyim: Alınyazısının beni attığı bu Asya kıyısında yaşamaya devam etmek bu; bir aydan daha kısa bir süredir, hayatımın sürecinde geriye doğru gittim gibi geliyor; çok daha genç hissediyorum kendimi, gerçekten de öyleyim, ancak yirmi yaşındayım!

Avrupa'da, insan niçin bu kadar çabuk yaşlanıyor bilmiyorum; en güzel yıllarımız okulda kadınlardan uzakta geçiyor ve erkekler taifesine girdiğimiz anda da artık delikanlı değiliz. İlk aşkların bakire kızı, bizi alaycı bir gülüşle karşılıyor; çok deneyimli güzel hanımlar da belki, yanımızda kanatlı çocuk meleklerin iç geçirmelerini düşlüyor!

Bu bir önyargı kuşkusuz ve özellikle Avrupa'da kanatlı çocuk melekler çok nadir. Ben, on altı yaşındaki bir Avrupalı erkek çocuktan, daha salak, çirkin, kısacası zarafetsiz bir şey görmedim. Biz, gencecik kızların kırmızı ellerini, sıska omuzlarını, sarsak hareketlerini, çatlak seslerini yüzlerine vururuz; peki, askere alınma konusunda karar veren kurumu umutsuzluğa düşüren o cılız yiğitlere ne demeli? Onların kolları bacakları ancak daha sonra belirginleşir, güzel görünümlü dış çizgiler ortaya çıkar, gençliğin kemiksel yapısı üzerinde kaslar ve etler hareketlenir; erkek öyle oluşmuş olur.

Doğudaki çocukların, bizimkilerden daha az güzel oldukları söylenebilir; zengin çocukları şişkodur, fakirlerinki ise, özellikle Mısır'da, sıska ve koca karınlıdır; ama genellikle, ergenlik çağında her iki cins de güzeldir. Yeniyetme erkeklerin kadınsı bir havası vardır ve uzun etekli giysiler giymiş olanları, annelerinden ve kız kardeşlerinden ayırt etmek zordur; ama sırf bu yüzden insanoğlu, yıllar ona daha erkeksi bir görünüm, daha belirgin bir fizyonomi özelliği verdiği zaman baştan çıkarıcıdır ancak. Tüysüz bir âşık, Doğulu güzel hanımların hiç işine gelmez; oysa yılların sağladığı heybetli bir sakalı olan erkek, *yamak*'ın[205] deliklerinden parıldayan ateşli gözlerin üzerine dikilmesi konusunda çok şanslıdır.

Ve düşün dostum; yanakların yoğun bir yapağıyla kaplandığı bir dönemden sonra, bedenin, kendisini çok daha güzel göstereceğinden kuşku duyulamayacak bir tıkızlık edindiği bir döneme ulaşılır, ama bu dönemde, beden, Avrupa'nın daracık giysileri içinde bütün zarafetini kaybeder ve bu giysiler içinde Antinoüs bile kaba bir köylü gibi görünecektir. Oysa bu dönem, dalgalanan giysilerin, işlemeli yeleklerin, geniş plili pantolonların ve silahlar takılı geniş kemerlerin Levantenlere çok heybetli bir görünüm verdiği dönemdir. Dahası da var: Sakala karıştırılan ve saçları kaplayıp ışıldatan gümüş teller; işte bunlar erkeği, daha etkin, daha güçlü, daha heyecanlı ve daha şefkatli kılıyor; ama aynı dönemde bizdeki bir erkek bir roman kahramanı olma umudundan ebediyen vazgeçiyor. Doğu'da, hayatın en güzel zamanıdır bu; bir başlık ya da sarık altında saçların seyrekleşmesinin ya da beyazlaşmasının pek önemi yok; genç bir erkek bile saç denen doğal süsten hiçbir zaman yararlanamaz, çünkü saçları kesilmiştir ve beşikten bu yana, doğanın ona, düz ya da bukleli saçlar verip vermediğini bilmez. Ama bir İran boyasıyla renklendirilmiş sakalı ve

karasakızla hafifçe belirginleştirilmiş gözleriyle, bir erkek atmışına kadar, eğer âşık olma gücünü kendinde buluyorsa, hoşa gideceğinden emindir.

Evet, Avrupa’da elimizden geldiğince genç olalım, ama ihtiyarlamak için Doğu’ya, erkek adına layık erkeklerin ülkesine, baba adamların toprağına gidelim! Kurumların, maddi gücü ortadan kaldırdıkları Avrupa’da, kadınlar çok güçlü hale gelmiş durumda. Tanrı’nın onlara verdiği bütün baştan çıkarma, hile, inatçılık ve ikna etme kuvvetiyle, bizim ülkelerimizin kadınları, toplumsal açıdan erkeğin eşitidir ve bu da erkeğin, kesin bir şekilde yenik düşmesine yeter de artar bile. Geleceğimi üzerinde kurmak istediğim bir tasarıdan beni vazgeçirmek için, Paris ailelerinin mutluluk tablolarını karşıma çıkarmayacağını umarım; Kahire’de bu tasarıya uygun bir fırsatı kaçırınca çok esef etmiştim daha önce. Hepimizin ilk yurdu olan bu kutsal toprağın bir kızıyla birleşmem, şiirin ve babalarımızın inançlarının fışkırdığı bu can bağışlayan insanlık kaynaklarından yeniden güç kazanmam gerek.

Seyahatimin başlangıcından bu yana, birçok konuya yönelmiş olduğunu kabul edeceğim bu coşkuya gülüyorsun; ama ciddi bir kararın söz konusu olduğunu unutma; tereddüt de hiç bu kadar doğal olmamıştı. İtiraflarıma belki de ilgi çekici bir özellik kazandıran şeyin, hayatımı, bir roman gibi sürdürmekten hoşlandığımı ve kendimi, çevrelerinde, ne pahasına olursa olsun, dramı, bir sorunun düğüm noktasını, ilgiyi, kısacası eylemi yaratmak isteyen o roman kahramanlarından birinin durumuna bile isteye soktuğumu biliyorsun. Rastlantı, ne kadar güçlü olursa olsun, kabul edilebilecek bir konunun öğelerini hiçbir zaman bir araya getirmiş de değildir ve olsa olsa, sahneye konuşu düzenlemiştir; öyleyse bırakalım öyle yapsın; en iyi düzenlemelere rağmen her şey boşa çıkar zaten. Herkesçe kabul edildiği gibi ancak iki çeşit son, yani evlilik ve ölüm olduğuna göre, hiç olmazsa bunlardan birini hedefleyelim... Çünkü şimdiye kadar bütün maceralarım ortaya çıkarken durduruldu; Abdülkerim’in bana sattığı güzelim köle kadını talihime yoldaş ederek, basit bir olay gerçekleştirebildim ancak. Bu pek sıkıntılı değildi kuşkusuz, ama bunu iyice düşünmek ve özellikle para sahibi olmak gerekiyordu. Yolumun üzerinde olan Filistin gazisi umudunu bir yana bıraktım, ondan vazgeçmem gerekiyordu. Bu pırıl pırıl Malezyalı kız için harcadığım beş keseyle, Kudüs’ü, Bethleem’i, Nasıra’yı, Ölü Deniz’i ve Ürdün’ü ziyaret edebilirdim! Tanrı’nın cezalandırdığı peygamber gibi, vaadedilmiş toprakların sınırında duraklıyorum ve dağın tepesinden, oraya

umutsuzluk içinde bakabiliyorum ancak. Ciddi adamlar, başkalarından farklı davranmanın hata işlemek olduğunu ve Avrupa'nın sıradan bir Nasıralısıyken, bir Osmanlı olarak davranmak istemenin de aynı şey olduğunu söyleyeceklerdir. Acaba haklı mı olacaklar? Kim bilebilir bunu?

Kuşkusuz akılsızlık ettim ben, kuşkusuz boynuma koskoca bir taş bağladım, kuşkusuz çok ciddi bir ahlaki sorumluluk aldım üstüme. Ama, dünyanın bu bölümünde, her şeyi düzenleyen kadere de inanmak gerekmez mi? Zavallı Zeyneb'in yıldızının benim yıldızımla rastlaşmasını isteyen bu kaderdi; onun alınyazısının koşullarını, belki de biraz daha iyi yönde değiştirmeme yol açan da oydu. Akılsızlık etmek! İşte, Avrupalı önyargılarınızla siz, rahatlıkla böyle dersiniz zaten! Peki, yapayalnız ve beş keseden daha fazla bir servetle göl yollarına düşen benim, bu servetin kokusunu uzaktan alan Bedevi sürüleri tarafından saldırıya uğramayacağımı, soyulmayacağımı, öldürülmeyeceğimi kim bilebilirdi! Evet, kabul ediyorum ben de bilemezdim, halkların bilgeliğinin ne zamandan beri kabul ettiği gibi: Çok daha kötü olabilecek bir şey iyidir.

Belki de, bütün bunlardan sonra, bu köle kızla evlenme ve böyle bayağı bir vasıtayla vicdanımın sızlamasından kurtulma kararı aldığımı düşünüyorsun. Benim onu, yeniden satmayı düşünecek kadar kaba bir insan olmadığımı bilirsin; ona, özgürlüğünü sundum, ama kabul etmedi; bunun nedeni de çok basitti, çünkü, özgürlüğünü ne yapacağını bilmiyordu. Üstelik, böylesine bir vazgeçişe eklenmesi gereken şeyi de, yani özgürleştirme durumunda âdet olduğu bana söylendiği üzere, serbest bırakılan kölenin bütün ihtiyaçlarını her zaman karşılayabilecek bir para vermeyi de önermedim. İçinde bulunduğum zorluklardan haberdar olman için, pek az önce başımdan geçenleri söylemeliyim sana.

II. FRANSIZ OKULUNA BİR ZİYARET

Dağdaki savaş seferimden sonra, zavallı Zeyneb'i böyle tehlikeli işlere karıştırmayı istemediğim için bıraktığım Madam Carlès'in yatılı okuluna döndüm.

Bu pansiyon, İtalyan tarzı mimarinin yüksek evlerinden biriydi; buradaki yapıların iç galerileri yarısı taraça, yarısı avlu olan ve üzerinde çizgili bir *tendido*'nun gölgesinin dalgalandığı geniş bir alanı çerçeveliyordu. Bir

zamanlar, Fransız konsolosluğu olarak kullanılmıştı. Alınlıklarında hâlâ, eskiden yaldızlı olan Fransız armaları göze çarpıyordu. Avlunun taşları arasında yer alan yuvarlak deliklere dikilmiş portakal ve nar ağaçları, dış doğaya tamamen kapalı bu yeri biraz şenlendiriyordu. Frizlerle kesintiye uğrayan ve zaman zaman, komşu caminin güvercinlerinin geçtiği bir gökyüzü parçası, zavallı öğrenci kızların görebildiği biricik açık alandı. Daha içeri girer girmez, tekrarlanan derslerin uğultusunu duydum ve birinci katın merdivenini çıkınca, odaların önündeki galeride buldum kendimi. Madam Carlès'in oturduğu divan çevresinde, küçük kız çocuklarının yerde Osmanlı usulü bağdaş kurduğunu gördüm. Kızların en büyüklerinden ikisi, Madam Carlès'in yanındaydı, ve onlardan birinin benim köle olduğunu fark ettim, pür neşe yanıma geldi.

Madam Carlès, ikimizi hemen odasına götürdü ve yerini öteki *büyük kıza* bıraktı. Bu kız, beni görünce, ülkenin kadınlarının doğal olarak yaptıkları bir hareketle, yüzünü kitabıyla kapamıştı. Demek ki bu bir Hıristiyan değil, dedim kendi kendime, çünkü Hıristiyan kadınlar, ev içinde pek de saklamadan gösterirler kendilerini. Bu zarif görünümden, ipek şeritlerle süslenmiş uzun sarı saç örgülerini, incecik parmaklı beyaz ellerini ve ırkını belli eden uzun tırnaklarını algılayabilmiştim ancak. Daha fazla dikkat edemedim; benim kölenin, bu yeni durumu içinde ne yapmış olduğunu hemen öğrenmeliydim. Zavallı köle! Elimi alnının üzerinde sıkarak ağlıyordu. Bana bir şikayette mi bulunacağını ya da bu sevgi gösterisine uzun zamandır ortada olmayışımın mı yol açtığını bilemeden çok heyecanlanmıştım.

Bu evde rahat edip etmediğini sordum kendisine. Madamın boynuna sarıldı ve onun, annesi olduğunu söyledi...

Madam Carlès, Provence aksanıyla: "Çok iyi bir kız o", dedi. "Ama hiçbir şey yapmak istemiyor; ufaklıklarla birlikte birkaç kelime öğreniyor, hepsi bu. Yazı yazmayı ya da dikiş öğrenmeyi reddediyor. Şöyle dedim kendisine: Seni cezalandıramam; efendin gelince, ne yapacağını o bilir."

Madam Carlès'in verdiği bilgiler, çok canımı sıkıyordu; daha sonra kendi ayakları üzerine basabilmesi için gerekli şeyler öğrenmesini sağlayarak bu kızın gelecekteki sorunlarına bir çözüm getireceğime inanmıştım; çocuğunun kötü niyeti ya da tembelliği dolayısıyla projelerinin boşa gittiğini gören bir baba durumuna düşmüştüm. Ama öte yandan, benim

haklarım, belki de, bir babanınki kadar sağlam temellere oturmuyordu. Elimden geldiğince sert bir tavır takınarak, Madamın da desteğiyle, köleyle şöyle bir konuşmaya giriştim:

“Peki, dikiş dikmeyi niçin öğrenmek istemiyorsun?

— Çünkü, bir hizmetkâr gibi çalıştığımı görürlerse, beni de bir hizmetkâr yaparlar.

— Ama, özgür Hıristiyan kadınları, hizmetkâr olmadan da çalışıyorlar.

— Öyle ama, ben bir Hıristiyanla evlenmeyeceğim, diye cevap verdi. Bizde, bir koca, karısına hizmetkâr sağlamak zorundadır.”

Köle olduğu için, bir hizmetkârdan da daha aşağı durumda olduğunu söyleyecek oldum ona; ama, daha önce kendi *cadine* (hanım) durumu ile işi çalışmak olan *odaleuk* (odalık) arasında ayrım yaptığını hatırladım.

“Niçin yazı yazmayı öğrenmek istemiyorsun?” diye devam ettim. “Daha sonra, şarkı söylemeyi ve dans etmeyi öğretecekler sana; bunlar, bir hizmetkârın yaptığı şeyler değil.

— Değil ama, bir *alme*’nin, bir rakkasenin hünerleri bunlar ve ben nasılsam öyle kalmak istiyorum.”

Önyargıların, Avrupalı kadınların zihinleri üzerinde ne kadar etkili olduğu bilinir; ama, antik bir gelenek üzerinde temellenmiş olan cehalet ve örf âdetlerinin, bu önyargıları, Doğulu kadınlarda, yıkılması olanaksız şeyler haline getirdiğini de söylemek gerekir. Bu kadınlar, kendilerine duydukları saygıyla ilintili fikirleri bir yana bırakmaya, dinsel inançlarını terk etmekten daha zor razı oluyorlar. Madam Carlès, şöyle dedi bana: “Sakin olun; Hıristiyan olduğu zaman, bizim dinimizden kadınların, saygınlıklarını yitirmeden çalışabileceklerini görecek ve o zaman, bizim istediğimiz şeyi öğrenecek. Bu kız, aziz Francesco keşişlerinin manastırındaki âyine birçok kere geldi ve manastır başkanı onun sofuluğundan çok hoşnut kaldı.

— Ama bu bir şeyi kanıtlamıyor, diye cevap verdim. Ben Kahire’de, kiliselere, merak ettikleri ya da müzik dinlemek istedikleri için saygı göstererek ve duygulanarak gelen dervişler gördüm.”

Bizim yanımızda, masanın üzerinde Fransızca bir Ahdi Cedid vardı; bu kitabı rastgele açtım ve başında İsa Mesih'in portresi, biraz ilerde de Meryem'in portresiyle karşılaştım. Bu gravürleri incelerken, köle kız yanıma gelip, parmağını ilk gravürün üzerine koyup "*Aisse!* (İsa!)" ve ikincisinin üzerine koyarak "*Myriam!* (Meryem!)" dedi. Sayfası açılmış kitabı, gülerek dudaklarına yaklaştırdım; ama ürkerek geri çekildi ve "*Mafische!* (olmaz!)" diye haykırdı.

"Niçin geri çekildin?" dedim kıza. "Dininizde, *Aisse*'yi bir peygamber ve *Myriam*'ı üç kutsal kadından biri olarak yüceltmiyor musunuz?

— Evet yüceltiyoruz; ama dinimizde şöyle yazılmıştır: Tasvirlere tapmayacaksın.

— Görüyorsunuz, dedim Madam Carlès'e. Din değiştirmesi konusunda fazla bir ilerleme yok.

— Bekleyin, bekleyin", diye cevap verdi Madam Carlès.

III. AKKALE

Büyük bir kararsızlık içinde ayağa kalktım. Biraz önce, bir babaya benzetiyordum kendimi ve gerçekten de, benden başka dayanağı olmayan bu zavallı köleye karşı, deyim yerindeyse *ailevi* türden bir duygu besliyordum. Doğu'da anlaşıldığı şekliyle, köleliğin biricik güzel yanı da kesinlikle buydu. Maddi nesnelere ve de hayvanlara çok güçlü bir şekilde yönelen sahip olma fikri, bize benzer yaratıklar söz konusu olduğunda, zihnimiz üzerinde daha az soylu ve daha az şiddetli bir etki mi uyandırıyordu? Bu düşünceyi, Hıristiyan ülkelerindeki bahtsız zenci kölelere uygulamak isteyemem; ben burada, Müslümanların sahip olduğu ve durumları, din ve âdetlerle belirlenmiş kölelerden söz ediyorum sadece.

Zavallı Zeyneb'in elini tuttum ve öyle bir şefkatle baktım ki ona, Madam Carlès, bu durumdan yanlış bir sonuç çıkardı sanırım.

"İşte, benim de ona anlatmak istediğim bu", dedi. "Görüyorsun kızım; Hıristiyan olmak istersen, efendin seninle evlenecek belki de ve ülkesine götürecek seni."

“Ama Madam Carlès”, diye haykırdım. “Din değiştirtme sisteminizde bu kadar hızla ileri gitmeyin... Düşündüğünüz biraz garip doğrusu!”

Ben böyle bir çözümü henüz aklımdan geçirmemiştim... Evet, satın alınan bir kızı ne yapacağını bilmeden Avrupa’ya gitmek üzere Doğu’dan ayrılmaya kalkmak çok hazindi; ama evlenmek! Bu çok Hıristiyanca bir iş olurdu. Böyle bir şey düşünmeyin Madam Carlès! Bu kadın on sekiz yaşında ve bu, Doğu için hayli büyük bir yaş; güzelliğini sürdürmesi için ancak on yıl var; ama ondan sonra ben hâlâ genç olacağım, alnıyla göğsünde güneş dövmeleri ve burnunun sol tarafında daha önce taktığı halkanın deliği bulunan sarı tenli bir kadının kocası olacağım. Düşünün hele, Levanten giysiler içinde çok iyi görünüyor bu kız, ama Avrupa modalarına uysa felaket olur. Yamyamlığa eğilimli olduğundan şüphelenilebilecek bir güzelle herhangi bir salona girdiğimi gözünüzün önüne getirsenize! Hem ben hem de o, gülünç bir duruma düşeceğiz.

Hayır, vicdanım bunu istemiyor benden, şefkatim de bu doğrultuda öğüt vermiyor. Bu köle kız benim için çok kıymetli kuşkusuz, ama daha önce de başka efendileri olduğunu unutmamak gerekir. Eğitimi yok, bir şey öğrenmek de istemiyor. Kaba ve aptal olmayan, ama okuma yazma bilmeyen bir kadını insan nasıl eşiti yapabilir? Öğrenme ve çalışmanın gerekli olduğunu daha sonra anlar mı acaba? Üstelik, bunu söyleyecek miydim ben? Bizim gibi birbirinden çok farklı ırklara ait iki varlık arasında, büyük bir yakınlığın gerçekleşemeyeceğinden korkuyorum.

Ama yine de, zorlukla terk edeceğim bu kadını...

O anda kafamda birbirine karışmış bu kararsız duyguları, bu çelişik düşünceleri açıklığa kavuşturmak zordu. Madam Carlès’e kesin bir cevap vermekten kaçınmak için, geç kalıyormuş gibi yaparak ayağa kalkmıştım. Hep birlikte, odadan çıkıp, genç kızların, en büyük olanın gözetimi altında ders yapmaya devam ettikleri galeriye geçtik. Köle kız, onun boynuna sarıldı ve ilk geldiğimde yaptığı gibi örtünmesini engelledi; sonra “*Ya makbuba!* (benim dostum o!)” diye haykırdı. Ve genç kız, sonunda kendini göstererek, bizde olduğu gibi Asya’da da bir soyluluk belirtisi olan kemerli bir burnun netliğiyle birleşen Avrupalı beyaz bir ten üzerindeki yüz çizgilerine hayran olma fırsatını verdi bana. Zarafetle yumuşamış mağrur bir hava, yüzüne zekice bir şey yayıyordu ve her zamanki ciddiyeti, selam

verdiğim zaman, bana bakarak gülümsemesine bir anlam katmıştı. O sırada Madam Carlès, şöyle dedi bana:

“Çok ilginç bir kızcağız bu; babası, dağ şeyhlerinden biri. Maalesef, yakın zamanda kendini Türklere yakalattı. Kargaşaların olduğu dönemde Beyrut’ta kendini tehlikeye atma akılsızlığını gösterdi ve 1840’tan beri vergi vermediği için hapsedildi. Bugünkü iktidarı kabul etmek istemiyordu; onun için mal ve mülküne el konuldu. Tutsak ve herkes tarafından terk edilmiş olarak, kızını buraya getirtti, o da babasını günde ancak bir defa görmeye gidebiliyor; geri kalan zamanında burada kalıyor. Ben ona, İtalyanca öğretiyorum, o da küçük kızlara klasik Arapça öğretiyor... Çünkü çok bilgili. Onun milletinde, yüksek aile kızları eğitim görürler ve hatta zanaatlarla ilgilenirler; oysa bu, Müslümanlar arasında, daha alt sınıflardan olmanın bir göstergesidir.

— Peki, hangi milletten bu kız?

— Dürzi ırkından”, diye cevap verdi Madam Carlès.

O zaman daha dikkatle baktım ona. Kendisinden söz ettiğimizi anlamıştı ve bundan biraz sıkılmış gibi görünüyordu. Köle kız, onun yanında divanın üzerinde yarı uzanmış durumdaydı ve saçlarının uzun örgüleriyle oynuyordu. Madam Carlès, şöyle dedi bana:

“İkisi birlikte olmaktan hoşlanıyor; gece ve gündüz gibi onlar. Birbirleriyle konuşarak eğlenebiliyorlar; çünkü öteki kızlar çok ufak. Sizin köle kıza, kimi zaman şöyle diyorum: ‘Arkadaşını örnek alsaydın, bir şeyler öğrenirdin...’ Ama bütün gün oynamaktan ve şarkı söylemekten başka yaptığı bir şey yok onun. Ne yapalım! Onlar elinize bu gecikmiş yaşta gelirse, yapacak pek bir şey yok.”

Madam Carlès’in Provence telaffuzuyla her zaman vurgulanan bu yakınmalarına pek önem vermiyordum. Kölenin pek az ilerleme göstermesi dolayısıyla kendisinin suçlu bulunmaması gerektiğini açıklamak için çaba harcarken, benim, o anda, öteki kızla ilgili bilgiler edinmek istediğimi fark etmiyordu Madam Carlès. Ama bu merakımı da açıkça göstermek cüretinde bulunamıyordum; aile babalarını, din adamlarını ve öteki ciddi adamları karşılayan bu kadıncağızın saflığını kötüye kullanmanın doğru olmadığını hissediyordum... ve o beni, aynı ölçüde ciddi bir müşteri olarak görüyordu.

Galerinin tırabzanlarına dayanmış, düşünceli bir halde ve başımı aşağı eğerek, Madamın güney aksanlı gevezeliğinin bana sağladığı zamandan yararlanıp gözlerimin önündeki büyüleyici görünümü hayranlıkla seyrediyordum. Köle, öteki genç kızın elini tutmuştu ve kendisininkiyle karşılaştırıyordu; kayıtsız bir neşe içinde, sürekli koyu renkli saç örgülerini, çocukça gülümseyen öteki kızın sarı saçlarına yaklaştırarak sanki bir oyun oynuyordu. Böyle bir karşılaştırmanın kendisinin aleyhine olabileceğine inanmadığı besbelliydi ve sadece, Doğululara özgü çocuksu bir davranışla, oynamak ve gülmek için bir fırsat yaratmaya çalışıyordu; ne var ki, bu gösterinin, benim için tehlikeli bir çekiciliği vardı; bunu çok geçmeden hissettim.

“Ama”, dedim Madam Carlès’e, sadece merakla soruyor havası içinde. “Nasıl oluyor da, bu Dürzi kızcağızı, bir Hıristiyan okulunda bulunuyor?

— Beyrut’ta, onun inancına göre bir kurum yok. Kadınların sığınabilecekleri kamusal kuruluşlar hiçbir zaman oluşturulmadı orada; bu yüzden de ancak benimki gibi bir evde doğru dürüst yaşayabiliyor. Ayrıca, bildiğiniz gibi, Dürzilerin bizimkilere benzer birçok inancı var; İncil’i kabul ediyorlar ve bizim azizlerimizin mezarlarında dua da ediyorlar.”

Bu sefer, Madam Carlès’e daha fazla soru sormak istemedim. Benim ziyaretim dolayısıyla derslerin kesildiğini hissediyordum ve küçük kızlar şaşırmış olarak aralarında konuşup duruyor gibiydiler. Bu sığınağı, her zamanki sakinliği içinde bırakmak ve kafamda ortaya çıkan bir yığın yepyeni fikir üzerinde düşünmek için zaman kazanmak gerekiyordu.

Madam Carlès’ten ayrılmak için izin istedim ve ertesi gün geleceğim konusunda söz verdim.

Bu günlüğün sayfalarını okurken gülüyorsun değil mi? Bir dershanenin sıraları üzerinde rastlantısal olarak karşılaştığım küçük bir Arap kızı için duyduğum coşkuya gülüyorsun kuşkusuz; bir anda ortaya çıkan tutkulara inanmıyorsun ve benim, bu konuda yeni tutkular yaşayamayacak kadar feleğin çemberinden geçmiş biri olduğumu düşünüyorsun; etkilenmelerin, iklimin, görülen yerlerin, giysilerin, dağlar ve denizin görünümünün güzelliğinin, geçici bir hayal için insan zihnini önceden kışkırtan hatıraların ve yerlerin yarattığı güçlü izlenimlerin bu işte payı olduğunu düşünüyorsun.

Sana göre gerçekten âşık değilim, ama âşık olduğuma inanıyorum... Sanki sonuçta, bu aynı şey değilmiş gibi!

Ben ciddi insanların, aktrislere, kraliçelere, kadın şairlere ve bu insanlara göre kalpten daha çok hayalgücünü kamçılayan her şeye duyulan aşk konusunda şakalar yaptığını ve bu duyguyla alay ettiklerini biliyorum; ama, bu delice aşklar sonunda, delirmeye, ölüme ya da duyulmamış zaman, servet ya da zekâ kaybına uğranıyordu. Ah! âşık olduğumu sanıyorum; ah! hasta olduğumu sanıyorum, değil mi? Ama öyle olduğumu sanıyorsam, öyleyim!

Benim heyecanlarımın kusuruna bakma; Plutarkhos'un bu konudaki derlemelerinden *Werther*'e kadar bütün âşıkların hikâyesini oku ve eğer, yüzyılımızda onlarla hâlâ karşılaşabiliyorsa, deneyin ve gözlemlerin bize sunduğu bütün olanakları yenilgiye uğratmak gibi bir meziyetleri olduğunu düşün. Ve şimdi, genellemelerden sıyrılalım.

Madam Carlès'in okulundan ayrılırken, aşkımı yalnızlık içindeki bir av hayvanı gibi yüreğimde götürdüm. Oh! bir fikrim, bir amacım, bir isteğim, düş kuracağım, ulaşmaya çalışacağım bir şey olduğu için ne kadar da mutluydum! Gençliğimin bütün kuvvetini ve esinlerini canlandıran bu ülke, bana bunu borçluydu kuşkusuz; bu anayurda ayağımı bastığım anda, tarihimizin ve inançlarımızın kutlu kaynaklarına dalınca, günlerimin akışını durdurduğumu, dünyanın bu beşiğinde kendimi yeniden çocuk haline getirdiğimi, bu ebedi gençlik içinde hâlâ genç olduğumu hissetmiştim.

Bu düşüncelere dalmış halde, kalabalığın her zamanki hareketlerine dikkat etmeksizin kentte doğru yürüdüm. Dağı ve gölge yerleri arıyordum; alınyazımın pusula iğnesinin ansızın yer değiştirdiğini ve onu belli bir yerde tutabilmek için uzun süre düşünmek ve de çareler aramak zorunda olduğumu hissediyordum. Müstahkem kapılardan, denizin karşı tarafından çıkılınca, iki yanında birçok yazlık evin bulunduğu bahçelerin uzayıp gittiği, sık çalılarla gölgelenmiş derin yollarla karşılanıyor; daha yukarda, Beyrut burnunu tehdit eden kumların istilasını engellemek için iki yüz yıl önce dikilmiş fıstık çamları ormanı yer alıyor. Beşli kümeler halinde kilometrelerce uzayan bu ormandaki ağaçların kırmızımsı gövdeleri, evrensel doğaya adanmış olan ve bir yandan denize öte yandan çöle, dünyanın bu iki hüzünlü yüzüne yukardan bakan bir tapınağın sütunlarını andırıyor. Belli bir amacım olmaksızın ve böyle manzaralar karşısında

kalan işsiz güçsüz zihinlerin içinde her zaman kaynaşan belli belirsiz felsefi sorunlardan başka bir şey düşünmeksizin düşler kurmak üzere buraya daha önce de gelmiştim. Ama şimdi bereketli bir fikir getirmiştim beraberimde; yalnız değildim artık; geleceğim bu tablonun ışıltılı yüzeyi üstünde beliriyordu; herkesin hulyalarında peşine düştüğü ideal kadın benim için gerçek olmuştu ve geri kalan her şey unutulmuştu.

Güçlü adımlarla patikanın kırmızı kumlarını çiğneyip ilerlerken, yüksek düşüncelerimden beni çekip alan bayağı olayı anlatmaya çekiniyorum sana. Koskoca bir böcek, kendisinden daha iri bir topağı iterek patikanın öte yanına geçiriyordu; bir domuzlan böceğiydi ve dünyayı başlarının üzerinde taşıyan Mısır böceklerini hatırlattı bana. Boş inançlarım olduğunu bilirsin; yolumun üzerine çıkan bu simgesel olaydan bir ahkâm çıkardığımı da kolayca tahmin edebilirsin. Evet, ben de, mücadele etmem gereken bir engelin karşıma çıktığını düşünerek yürümeye devam ettim.

Ertesi gün, Madam Carlès'in yanına gitmek için acele ettim. Bu erken ziyarete bir bahane bulmak için, pazardan, kadın süs eşyaları, bir Bursa *mandille*'i (yağlık), bir entariyi süsleyecek işlemeli ve fistolu 70 cm.'lik ipek, Levanten kadınların saçlarını süslediği küçük yapay çiçek kordonları satın aldım.

Ben köleye bütün bunları getirince, geldiğimi gören Madam Carlès, kölenin odasına soktu beni; köle ayağa kalkıp neşeyle haykırdı ve sonra, bu değerli eşyalarını kız arkadaşına göstermek üzere galeriye gitti. Madam Carlès'ten, böyle bir kargaşaya yol açtığım için özür dileyerek köleyi geri getirmek için arkasından gittim; ama bütün sınıf, aynı hayranlık duygularına kapılmıştı ve Dürzi genç kız, ruhumun derinlerine işleyen dikkatli ve gülümseyen bir bakış yöneltti bana. Ne düşünüyor acaba? dedim kendi kendime; köleye tutkun olduğumdan ve getirdiğim bu armağanların, duyduğum sevgiyi gösterdiğinden emindi kuşkusuz. Getirdiklerim, bir okulda giymek için biraz şatafatlıydı belki de; daha yararlı bir şeyler seçmiş olmalıydım, örneğin pabuç gibi bir şeyler; zavallı Zeyneb'inkiler zaten hayli yıpranmıştı. Ona, kendisininkilere dikmek üzere işlemeler almak yerine, yeni bir entari almanın çok daha iyi olacağını fark ettim. Bu olayın, sınıfında yarattığı heyecana içtenlikle katılan Madam Carlès de zaten şöyle dedi:

"Böyle göz kamaştırıcı, süsler için yeni bir entari gerekir!"

“Görüyor musun”, diye devam etti köleye dönerek, “dikiş öğrenirsen *sidi* (efendi), pazardan yedi sekiz parça canfes alacak ve sen de, kendine hanımlara yaraşır bir entari dikeceksin.” Ama, hiç kuşkusuz, köle, hazır bir entariyi tercih ediyordu.

Dürzi genç kız, kendi kaderine uygun olmadığı gibi köle kızın benden beklediği geleceğe de uymayan bu süslere, hüzünle bakıyor gibi geldi bana. Bu süsleri, uygun ya da işe yarar olup olmadıklarını düşünmeden rastgele satın almıştım. Dantel bir süsün, kadife ya da atlas bir fistanı gerektirdiği besbelliydi; işte, kafasızca içine düştüğüm sıkıntı da buydu. Üstelik, bizim Asya lüksü dediğimiz, ama Asya’da daha çok Avrupa lüksü fikrini uyandıran şeyi göstermeye hazır zengin bir kimsenin hayli güç olan rolünü oynar gibiydim.

Ama, bu varsayımın, genel olarak aleyhime bir etki yapmadığını fark ettiğimi de düşündüm. Heyhat! Kadınlar, bütün ülkelerde biraz da olsa birbirlerine benziyorlar. Herhalde, Madam Carlès de, bundan sonra daha önem verecekti bana ve Dürzi kız konusundaki sorularımı, bir seyyahın merakının sonucu olarak görmek lütfunda bulundu. Ayrıca, bana ilk gün söylediği birkaç kelimenin, kızın babasının talihsizliğine ilgi duymama yol açtığını anlamasını sağlamak için de pek zorlanmadım.

“Bu insanlara belki de bir yararım olabilir”, dedim Madama. “Paşanın yanında çalışanlardan birini tanıyorum; ayrıca bilirsiniz, biraz tanınmış bir Avrupalının, konsoloslar üzerinde etkisi vardır.

— A, evet, deneyin bunu, dedi Madam Carlès, Provencelı canlılığıyla. Bunu hak ediyor bu kız, kuşkusuz babası da. Bu adam, *akkal* dediklerinden, yani kutsal bir kişi, bir bilgindi; eğittiği kızı da din kardeşleri arasında aynı şekilde adlandırılıyor: *akkale-siti* (ruhani hanım).

— Ama bu onun lâkabı, dedim. Başka adı yok mu?

— Adı, Salema; öteki adı, tarikata bağlı bütün kadınlarla ortak bir ad. Zavallı çocuk, diye ekledi Madam Carlès. Onu Hıristiyanlığa döndürmek için elimden geleni yaptım, ama kendi dininin de bizimkiyle aynı olduğunu söyledi; bizim bütün inandıklarımıza o da inanıyor ve öteki kızlar gibi kiliseye geliyor... Evet böyle, daha ne söylememi istiyorsunuz ki? Bunlar, aynı Türkler gibi; sizin Müslüman köle, onların inançlarına saygı

duyduğunu söylemekten geri kalmadı; ondan sonra ben de ağzımı kapadım. Ama, her şeye inanmak hiçbir şeye inanmamaktır. Bunu söyledim ben de.”

IV. DÜRZİ ŞEYH

Okuldan çıkınca, paşanın sarayına gitmek için acele ettim; çünkü, genç *akkale-siti*’ye yararlı olma telaşı içindeydim. Ermeni arkadaşımı, bekleme salonunda her zamanki yerinde buldum ve vergi vermediği için hapse atılan bir Dürzi reisinin tutukluluğu konusunda ne gibi bir bilgisi olduğunu sordum ona: “Ha, suçu sadece buysa, vahim bir durum olduğunu sanmıyorum”, dedi bana. “Çünkü, Dürzi şeyhlerinden hiçbiri, üç yıldır miri vergiyi vermedi. Onun daha kötü bir şeyler yapmış olması gerekir.”

Orada çalışanlardan bilgi toplamak için gitti ve çok geçmeden geri dönüp, şeyh Seyyid Es-Şirazi’nin, halkına kışkırtıcı sözler söylemekle suçlandığını açıkladı bana. “Kargaşa zamanlarında, tehlikeli bir adammış bu”, diye ekledi Ermeni. “Ayrıca, Beyrut paşası, onu serbest bırakamaz, bu Akka paşasının yetkisinin içinde.

— Akka paşası mı, diye haykırdım. Bende ona verilecek bir mektup var ve kendisini Paris’te şahsen tanıdım.”

Bu durum karşısında öyle sevinmiştim ki, Ermeni delirdiğimi sandı. Sevincimin nedenini aklına bile getiremezdi kuşkusuz.

Çok önemsiz de olsalar, alınyazısının etkisini gerçekleştirdiği söylenebilen durumlar gibi başlayan bir aşka hiçbir şey güç katamaz. Kader ya da inayet de olsa, hayatın yeknesak süresinde, göze görünmez bir taslağın üzerinde çizilmiş belli bir çizgi beliriyor gibi ve bu çizgi, şaşırma tehlikesi içinde izlenmesi gereken bir yolu gösteriyor. Suriye’de evlenmemin ezelden beri yazılmış olduğunu düşünüyorum; talih bu koskoca olayı, ömrümde garip bir şekilde art arda gelen binlerce koşulla öngörmüş olmalı ve onların bağıntılarını da hiç kuşkusuz ben abartmış olmalıyım.

Ermeni’nin yardımlarıyla, devlet hapishanesine ziyaret iznini kolayca almıştım. Bu hapishane, kentin doğu surlarının bir bölümünü oluşturan bir grup kulenin içinde. Ermeni de yanımdaydı ve oradaki görevlilere *bekchis* (bahşiş) vererek Dürzi şeyhine, beni kabul edip edemeyeceğini sordurttum.

Avrupalıların meraklılığı bu ülkenin insanları tarafından çok iyi bilindiği ve kabul edildiği için bir zorlukla karşılaşmadım. İç karartıcı bir yerle, su sızdıran duvarlar ve zindanlarla karşılaşacağımı sanıyordum; ama hapishanenin bana gösterdikleri bölümü hiç böyle değildi. Burası, Beyrut'un öteki evlerine tamı tamına benziyordu; onları övmek için söylemiyorum bunları tabii! Ortalıkta, birkaç gardiyan ve askerden başka kimse görülmüyordu.

Başlı başına bir dairenin sahibi olan şeyh, taraçalarda dolaşmak özgürlüğüne de sahipti. Bizi, görüşme odasında kabul etti, kendisine ait bir köleye kahve ve çubuk getirtti. Ama kendisi, akkaların âdeti üzre, tütün içmiyordu. Yerlerimize oturduğumuz ve kendisine dikkatle baktığım zaman, çok genç olduğunu görüp şaşırdım; benden biraz daha büyük gibi geldi bana. Soylu ve erkeksi yüz çizgileri, kızının fizyonomisinin başka bir cinste dile gelmesiydi sanki; aynı nedenden ötürü, sesinin içe işleyen tınısı da çok etkiledi beni.

Bu görüşmeyi pek düşünmeden istemiştim; daha şimdiden meraklı basit bir ziyaretçiden çok daha heyecanlı ve tedirgin hissediyordum kendimi; ama şeyhin sade ve güven verici bir şekilde bizi kabul edişi, içimi rahatlattı. Düşündüklerimi ona tamamen açıklayacaktım nerdeyse, ama bunun için bulmaya çalıştığım sözler, yaptığım bu işin başka şeye benzemediği konusunda uyarıyordu beni. Dolayısıyla, şimdilik, bir turist konuşmasıyla yetindim. Şeyh, hapishanede, birçok İngiliz görmüştü; ırkı ve kendisi konusundaki sorulara alışıktı.

Zaten durumu onu çok sabırlı, başkalarıyla konuşmaya ve birlikte olmaya istekli kılıyordu. Ülkesinin tarihi hakkındaki bilgim, sadece bilimsel bir ilgiyle hareket ettiğimi ona göstermem için çok yararlı oluyordu. Dinleri konusunda Dürzilerden ayrıntılar öğrenmenin güç olduğunu bildiğim için, yarım sorularla konuşmaya giriyordum; acaba doğru mu? diye başlıyordum... ve sonra, Niebuhr'un, Volney'in ve Sacy'nin iddialarını sergiliyordum. Şeyh, Doğuluların bilgece çekimserliğiyle başını sallıyor ve bana sadece şöyle diyordu: "Nasıl? Öyle mi? Hıristiyanlar bu kadar bilgili mi? Bunlar nasıl öğrenilmiş?" ve başka kaçamak sözler de söylüyordu.

Bu sefer, ondan pek fazla bir şey öğrenemeyeceğimi anlamıştım. Sohbetimizde, şeyhin çok iyi konuştuğu İtalyanca kullanılıyordu. Üzerinde çalıştığım büyük Emir Fakardin'in hikâyesiyle ilintili bazı parçaları

kendisine vermek için tekrar geleceğimi söyleyerek izin istedim. Milliyetiyle ilgili özsaygısının, onu, halkı için pek de hoş olmayan bazı olayları düzeltmeye yönelteceğini umuyordum. Aldanmıyordum ben. Belki de, Avrupa'nın Doğu halkları üzerinde bu kadar etkili olduğu bir dönemde, bizim bilginlerimizin inceleme ve kavrayışına direnç gösteremeyecek gizli bir öğretiyi bir yana bırakmanın daha doğru olacağını anlamıştı.

"Bizim kitaplıklarımızda, hepsi okunmuş, çevirisi yapılmış ve açımlanmış yüzlerce kitap varramaninizle ilgili", dedim şeyhe.

"Tanrımız büyüktür" diye cevap verdi, iç geçirerek.

Bu sefer, beni bir misyoner sandığına iyice inandım, ama bunu hiç belli etmedi, ve ziyaretten hoşlandığım için, onu yeniden görmeye gelmem konusunda ısrar etti.

Dürzi şeyhle yaptığım konuşmaların ancak bir özetini verebilirim sana. Bu konuşmalarda, onun dini hakkında, Avrupa bilginleri tarafından rastgele çevrilmiş ve açımlanmış Arapça kitapların bazı parçalarından edindiğim fikri düzeltmek istedi. Bunlar bir zamanlar yabancılar için bir sırdı ve Dürziler, kitaplarını evlerinin ve tapınaklarının en kuytu köşelerinde saklıyorlardı.

Ne var ki, Dürzilerin, Osmanlılara ya da Marunilere karşı giriştikleri savaşlar sırasında, bu elyazmalarının birçoğu bir araya getirilebilmiş ve bu dogmanın tümü hakkında bir fikir sahibi olunabilmişti. Ama, sekiz yüz yıllık tarihi olan bir dinin, çeşitli tarikatların ve zamanın art arda getirdiği dönemlerin etkisiyle çelişkili bir iddialar yığını ortaya koymaması olanaksızdı. Bazı yazarlar bunda, insanların aşırıya kaçmalarının en karmaşık anıtını görmüşlerdi; bazıları da, Dürzi dini ile tarikata alınmanın antik törenleri arasındaki bağıntıyı yüceltmişlerdi. Dürziler, sırasıyla Pythagorasçılarla, Essenlilerle, Gnostiklerle karşılaştırılmıştı ve Templier şövalyelerinin, yüksek rütbeli masonların ve modern farmasonların onlardan birçok fikri almış oldukları söylenebilirdi. Haçlı Seferleri yazarlarının, Dürzileri, bir zamanlar, dünyanın bütün hükümdarlarının korkulu rüyası olan ünlü Assasin'ler[206] örgütünün bir kollarını oluşturduğu İsmaililerle karıştırdığı da apaçık bir gerçekti. Oysa Assasin'ler, Kürdistan'da bulunuyorlardı[207] ve onların *cheikh el-djebel*'i

(dağ şeyhi) ya da Dağın Piri ile, Lübnan *dağının prensi* arasında hiçbir bağıntı yoktu.

Dürzi dininin özgün yanı, dünyaya vahiyle açıklanmış en son din olduğunu ileri sürmesidir. Onlara göre Mesihleri, 1000 yılına doğru, yani Muhammet'ten aşağı yukarı dört yüz yıl sonra ortaya çıkmıştır. Bizim peygamberimiz gibi, o da, bir erkeğin bedeninde ortaya çıkmıştı; ama bu bedeni iyi seçmiş olmalı ki, yeryüzünde bile bir tanrı gibi yaşamıştı; nitekim inananların başbuğu ve hem Mısır hem de Suriye halifesiydi[208] ve onun yanında, dünyanın bütün kralları, bu şanlı 1000 yılında zavallı yaratıklar gibi görünüyordu. Doğduğunda, bütün gezegenler, yengeç burcunda bir araya gelmişlerdi ve kıvılcımlar saçan *Pharouis* (Zühal) dünyaya girdiği saatte onu gözetiyordu. Üstelik Doğa, oynayacağı rol için ona her şeyi vermişti; yüzü, bir aslan yüzüydü, sesi titreşimli ve gök gürlemesi gibiydi; koyu mavi gözlerinin parlak ışığına kimse dayanamazdı.

Böyle büyük avantajları olan bir hükümdarın, tanrı olduğunu söyleyerek sadece sözüyle insanları inandıramamış olacağını düşünmek gerçekten zor bir şey. Oysa Hâkim, kendi halkı arasında, kendine, çok az sayıda inanan insan bulmuştu. Camileri, kiliseleri, sinagogları boşuna kapatmıştı; tanrısallığını savunan bilginlerin konuşmalar yaptığı yerleri boşuna inşa etmişti; halk vicdanı, hükümdarlığına saygı duyuyordu, ama tanrı olduğunu kabul etmiyordu. Fatımilerin bu güçlü temsilcisi, Kudüs'te marangozun oğlunun ve Medine'de daha önce kervan ticareti yapmış olan Muhammet'in insanlar üzerindeki gücünden daha az bir güç elde edebilmişti. Gelecek sadece, çok az sayıda da olsalar, bir zamanların İbranileri gibi, gerçek yasanın, ebedi krallığın, daha sonraki zamanların sırlarının kendilerinde olduğuna inanan sadık müminleri bağrında saklamıştı onun için. Yakın bir zamanda, Hâkim, yeni bir suret edinerek ortaya çıkacak ve hem şan hem de kudret bakımından Müslümanlarla Hıristiyanların yerine geçecek olan halkının üstünlüğünü her yerde sağlayacaktı. Dürzi kitaplarının bu konuda belirlediği dönem ise, Hıristiyanların bütün Doğu'da Müslümanlara galip gelecekleri dönemdi.

Dürzilerin ülkesinde yaşamış ve onların fikirlerine bayılmış olan leydi Stanhope[209] bilindiği gibi, *Mehdi*[210] binecek diye hazırlanmış bir atı avlusunda bulunduruyordu ve Mehdi, yukarda sözü geçen bu Apokalips kahramanıydı ve Leydi de onun zafer kazandığı zaman yanında olacağını

umut ediyordu. Ama leydinin bu özleminin boşa çıktığı biliniyor. Ne var ki, Mehdi'nin gelecekte bineceği, sırtında deri kıvrımlarıyla oluşmuş doğal bir eyer taşıyan bu at, hâlâ mevcut ve Dürzi şeyhlerinden biri tarafından satın alınmış.[211]

Bütün bunların çılgınlık olduğunu söyleyebilir miyiz? Aslında, bu tür inançları içinde barındırmayan bir tek modern din bile yoktur. Üstelik şunu da söyleyebiliriz: Dürzilerin dini, daha önceki bütün din ve felsefelerin bazı parçalarının bir araya getirilmesinden başka şey değildir.

Dürziler sadece bir tek tanrı tanırlar, o da Hâkim'dir, ama bu tanrı, Hintlilerin Buda'sı gibi, yeryüzünde, birçok görünüşe bürünerek ortaya çıkar. Dünyanın çeşitli yerlerinde on kere ortaya çıkmıştır; önce Hindistan'da, daha sonra Yemen'de, Tunus'ta ve daha başka yerlerde. Bunlara *menziller* deniyor.

Hâkim'in öteki dünyadaki adı *Albar*'dır.

Ondan sonra, doğrudan doğruya tanrısallıktan türemiş olan beş büyük din temsilcisi gelir; onların melek olarak adları Cebrail, İsrafil, Azariel ve Metotron'dur. Simgesel olarak da, Zekâ, Ruh, Söz, Önceki ve daha Sonraki diye adlandırılırlar. Bunlardan daha alt dereceden üç dinsel temsilci de, mecaz olarak, Bağlılık, Giriş ve Hayalet diye adlandırılmışlardır, ayrıca, insan hayatının büyük dramına zaman zaman müdahale ettikleri için, farklı tenleşmelerini adlandırmak üzere onlara insan adları da verilmiştir.

Nitekim, Dürzi dini kitabında, başlıca din temsilcisi Hamza'dır, Cebrail'le aynıdır ve yedi kere ortaya çıktığına inanılmaktadır; Adem zamanında Şatnil, daha sonra Pythagoras, Davud ve Şuayib adını taşımıştır; İsa zamanında o gerçek Mesih'tir ve kendisine Eleazar denmiştir; Muhammet zamanında da Selmani Farisi olarak adlandırılmıştır ve en sonunda, Hamza adıyla, hem halife, hem tanrı, hem de Dürzi dininin gerçek kurucusu Hâkim'in peygamberi olarak ortaya çıktığı ileri sürülmektedir.

İşte, öte dünyanın, insanlıkla sürekli olarak meşgul olduğuna ilişkin dinsel bir inanç bu. Tanrısal güçlerin müdahalede bulundukları dönemlere de *döngüler* diyorlar. İnançlarına göre, insan ırkı ne zaman yolunu şaşırsa ve ödevlerini unutsa, Yüce Varlık ve melekleri, insan kılığına giriyor ve onlar gibi davranıp çareler bularak düzeni yeniden kuruyor.

Burada, tanrısallığın dünyaya çok sık müdahale ettiği düşüncesine rağmen aslında Hıristiyan görüşü söz konusu, ama İsa'nın yer almadığı Hıristiyan görüşü bu. Çünkü Dürziler, havarilerin, Yahudilere, sahte bir Mesih teslim ettiklerini ve onun da, ötekini saklamak için kendini feda ettiğini; gerçek Mesih'in (Hamza'nın) Eleazar adıyla, onların arasında bulunduğunu ve Yusuf'un oğlu İsa'ya sadece kendi düşüncelerini aktardığını düşünüyorlar. İsa'nın hayatını yazan dört havariye de, *bilgeliğin temelleri* diyorlar ve anlatılarında bundan başka bir çeşitleme yapmıyorlar. Burada, haça tapınmanın ve insanlar tarafından öldürülen bir tanrı fikrinin söz konusu olmadığı söylenebilir.

Art arda gelen dönemlerden geçen bu dinsel açıklamalar sistemi sonunda, Dürziler bugün, İslam görüşünü de kabul ediyorlar, ama bu, içinde Muhammet'in yer almadığı bir inanç. Bu yeni söylemi yayan da Selmani Farisi adıyla anılan Hamza'dan başkası değil. Daha sonra da, Hâkim ve Hamza'nın son tenleşmesinin, Adem'den bu yana yedi kere tekrarlanan dogmaları bir araya getirip düzenlemek için ortaya çıktığına inanılıyor. Bu dogmalar da, Henok, Nuh, İbrahim, Musa, Pythagoras, İsa ve Muhammet'le ilişkilendiriliyor.

Dürzilerin bu öğretisinin, aslında, İncil'in özel bir yorumu üzerinde temellendiği açıkça görülüyor; çünkü, bu kronolojide, putataparların hiçbir ilahı söz konusu değil. Sadece Pythagoras, Musa geleneğinin uzağında yer alıyor. Bu inançlar dizisinin, Dürzilerin kimi zaman Müslüman, kimi zaman da Hıristiyan sanılmalarını açıkladığı da söylenebilir.

Buraya kadar, insan kalabalıklarına müdahale eden sekiz semavi kişi saydık; bunların kimi, İsa gibi sözle, kimi de Homeros'un tanrıları gibi kılıçla mücadele ediyordu. Ama bunlarınkine tam karşıt bir rol oynayan kötü melekler de vardı kuşkusuz. Nitekim, Dürzilerin dünya tarihinde, yedi dönemden her birinde büyük eylemlerin ortaya konduğunu, bu ebedi düşmanların, insan kılığına girerek üstünlükleri ya da nefretleriyle kendilerini belli ettiklerini görüyoruz.

Nitekim, kötülüğün ruhu, zaman zaman, İblis ya da yılan; Tufan sırasında devler kentinin kralı Methusael; İbrahim zamanında Nemrud, Musa zamanında Firavun; daha sonra, Antiokhus, Herodes ve öteki korkunç zorbalar olarak ortaya çıkıyor ve bunlar, gerçek Tanrının krallığını engellemek için, aynı dönemlerde yeniden doğan uğursuz yardakçılar

tarafından destekleniyor. Bazı tarikatlara göre de, bu yeniden ortaya çıkış, binyıllık bir döngü içinde, belli birtakım yıldızların etkisinin sonucu. Bu durumda, Muhammet'in dönemi, büyük bir dönemsel değişim olarak söz konusu edilmiyor; dünyanın yüzünü, her seferinde yenileyen mistik dram, kimi zaman kaybedilmiş cennet, kimi zaman da Tufan, Mısır'a kaçış ve Süleyman'ın saltanatı olarak düşünülüyor; İsa'nın adanmış olduğu görev ve Hâkim'in hükümranlığı ise, bunların en son iki tablosunu oluşturuyor. Bu bakımdan, Mehdi'nin, şimdilik ancak 2000 yılında yeniden ortaya çıkacağı söylenebilir.

Bu öğretinin tümünde, ilk günah diye bir şey hiç söz konusu değil; iyi insanlar için cennet olmadığı gibi, kötüler için cehennem de yok. Ödüllendirilme ve cezalandırılma, ruhun başka bedenlere dönmesiyle, yeryüzünde gerçekleşiyor. Güzellik, zenginlik, iktidar, seçilmiş insanlara verilmiş; inançsızlar ise, köle, hasta ve acı çeken insanlardan başkası değil. Ama, temiz bir hayat, bu sonuncuları, düşmüş oldukları düzeye yeniden yerleştirebilir ve refah içinde yaşadığı için böbürlenen seçilmiş insanları da onların düzeyine indirebilir.

Ruhgöçü ise, çok basit bir şekilde gerçekleşiyor: İnsanların sayısı, yeryüzünde hiç değişmiyor. Her saniye, biri ölüyor ve bir başkası doğuyor; ölümle kaçıp giden ruh, oluşmakta olan bedenlerin katına manyetik bir şekilde çekiliyor ve yıldızların etkisi, bu alınyazısı değiş tokuşunu hemen belirliyor; ama insanlar, göksel ruhlardan farklı olarak, bu ruhgöçünün farkında değiller. Ne var ki, inananlar, bu dinin sırlarına yönelerek dokuz aşamadan geçip, yavaş yavaş her şeyin ve kendilerinin bilincine varabilirler. İşte bu da, akkallara (din sırlarına erişmiş kimse) özgü bir mutluluk ve bütün Dürziler, bilgi edinerek ve erdemle bu aşamaya ulaşabilirler. Buna karşıt olarak, bilgeliğe yönelmeden dini yasaya uymakla yetinenler ise, *djahel*'ler, yani cahiller diye adlandırılıyorlar. Ama onların da başka bir hayata yükselme ve maddi dünyaya aşırı derecede bağlı ruhlarını arındırma şansları var.

Hıristiyanlara, Yahudilere, Müslümanlara ve putataparlara gelince; Dürzi dini açısından, bunların aşağılarda yer aldıkları kolayca anlaşılabilir. Ama, Dürzi dinine bir övgü olarak, onun, düşmanlarını belki de ebedi acılara mahkûm etmeyen tek din olduğu söylenebilir. Mesih yeniden ortaya çıktığı zaman, Dürziler, bütün krallıklarda, hükümetlerde ve toprak mülklerinde,

meziyetlerinden dolayı, egemenliği ele geçirecekler ve öteki halklar, uşak, işçi, köle haline düşecekler; sonunda ayak takımı olacaklar sadece. Şeyh, bu konuda bana, Hıristiyanların, en kötü muameleye maruz kalmayacağı konusunda güvence veriyordu. Bize de bu durumda, Dürzilerin iyi efendiler olacağını ummaktan başka bir şey kalmıyor.

Bu ayrıntılar beni çok ilgilendirdiği için, ünlü Hâkim'in hayatını öğrenmek istedim sonunda. Tarihçiler onu yarı Neron ve yarı Heliogabalus olan kudurmuş bir deli olarak betimliyorlardı. Ama, Dürzilerin bakış açısından, onun davranışlarının bambaşka bir biçimde açıklanmış olması gerektiğini çok iyi anlıyordum.

İyi yürekli şeyh, benim kendisini durmadan ziyaret etmemden şikayetçi değildi; Akka paşası nezdinde kendisine yararlı olabileceğimi de biliyordu üstelik. Dolayısıyla, Arap dehasının bütün romansı şatafatıyla, Hâkim'in hikâyesini bana anlatmak lütfunda bulundu ve ben de bu hikâyeyi, aşağı yukarı onun anlattığı şekilde yazdım. Doğu'da her şey hikâye haline gelir. Ama bu hikâyenin belli başlı olayları, gerçek rivayetlere dayanmaktadır; ben de, modern Kahire'yi gözlemledikten ve inceledikten sonra, kadim Kahire'nin hatıralarını, sekiz yüz yıl önce Mısır'dan sürgün edilmiş Suriye aileleri içinde yeniden bulunca tedirgin olmadım.

3. Halife Hâkim'in Hikâyesi

I. ESRAR (HAŞHAŞ)

Nil'in sağ kıyısında, yeni kente yukardan bakan Mokatam dağının pek uzağında bulunmayan eski Kahire yıkıntılarının bulunduğu Fostat limanına belli bir uzaklıkta, Hıristiyanlara göre İsa'nın doğumunun üstünden 1000 yıl geçtikten sonra, yani Müslümanların hicri dördüncü yüzyılında bir dönem oturanların çoğunluğunu Sâbilerin oluşturduğu küçük bir köy vardı.

Burada, nehrin kıyısındaki son evlerden bakınca çok güzel bir manzarayla karşılaşıyorsunuz; Nil, okşayıcı dalgalarıyla, Roddah adasını çevreliyor ve bir kölenin kollarında taşıdığı çiçek sepeti gibi onu tutuyor sanki. Öteki kıyıda, Gizeh'i görüyorsunuz ve akşamüstü güneş kaybolmaya yüz tutmuşken, piramitler, devasa üçgenleriyle, gün batımının menekşe rengi sisini yırtıp yükseliyor. Hurma ağaçlarının, akçaağaçların ve firavun incirlerinin tepeleri, bu aydınlık üzerinde siyah lekeler olarak beliriyor. Ovada, fırlamak üzere olan bir av köpeğine benzeyen sfenksi uzaktan koruyormuş gibi görünen manda sürüleri, uzun diziler halinde yalaklara iniyor ve balıkçıların ışıkları, kıyıların karanlığını altın renkli yıldızlar gibi yer yer deliyor.

Sâbilerin köyünde, bu manzaranın en iyi seyredilebileceği yer, keçi boynuzu ağaçlarıyla çevrili beyaz yüksek duvarları olan bir *okel*'di ve taraçası suya kadar uzanıyordu. Nil'in kaynağı ya da deniz yönünde seyreden mavnacılar, burada, her gece, titreşen kandil ışıkları görebilirlerdi.

Nehrin ortasında bir yelkenli kayıkta bulunan meraklı bir kişi, *okel*'in içinde, hurma ağacından kafesler üzerindeki küçük masalara ya da hasır örtülü sedirlere oturmuş seyyahları ve müdavimleri kemerlerin altında kolayca görebilirdi; hiç kuşkusuz, onların garip davranışlarından ötürü şaşkına dönerdi. Sersemlemiş gibi hareketsiz durmalarından sonra abartılı davranışlar göstermelerinden, anlamsız gülüşlerinden, zaman zaman böğürür gibi haykırışlarından, bu mekânın, yasaklara aldırmayarak, şarapla, *bouza*'yla (darı birasıyla) ya da esrarla sarhoş olan dinsizlerin geldiği bir yer olduğunu tahmin edebilirdi.

Buraları iyi bilen birinin kullandığı belli olan bir kayık, akşamın birinde, taraçanın gölgelerinde, son basamağı sular içinde olan merdivene yanaştı ve balıkçıya benzeyen yakışıklı bir genç karaya atladı. Basamakları, kararlı ve hızlı bir şekilde çıkıp kahvehane diyebileceğimiz *okel*’in bir köşesinde alışık olduğu belli olan bir yere oturdu. Gelişi kimsenin dikkatini çekmeyen bu gencin, müdavimlerden biri olduğu belliydi.

Aynı anda, karşıdaki, yani kara tarafındaki kapıdan, siyah yünden kısa kollu bir gömlek giymiş ve burada âdet olmayan uzun saçları, bir *takieh*’in (beyaz başlık) altından görünen bir adam içeri girdi.

Adamın beklenmedik gelişi, biraz şaşkınlık yarattı. Yeni gelen karanlık bir köşeye oturdu ve genel sarhoşluk yeniden ağır basınca, biraz sonra kimse ona dikkat etmedi. Üstü başı pek iyi olmadığı halde, bu yeni gelenin yüzünde, sefaletin yarattığı düşkünlük okunmuyordu. Keskin yüz hatları, aslanımsı bir yüzün sert çizgilerini akla getiriyordu. Gökyakut gibi koyu mavi gözlerinde tanımlanamaz bir güç vardı; hem korkutuyor hem de büyülüyordu.

Yelkenli kayıkla gelmiş olan ve adı Yusuf olan genç, burada hiç rastlamadığı yabancıya ansızın bir yakınlık duydu. Kahvehanedeki sarhoşluk âlemine henüz katılmadığı için, yabancının üzerinde bağdaş kurduğu sedire yaklaştı.

“Kardeşim, dedi ona. Çok yorgun görünüyorsun; uzaklardan gelmişsin kuşkusuz. Serinletici bir şey içmek istemez misin?

— Evet, uzun bir yolculuk yaptım, diye cevap verdi yabancı. Dinlenmek için bu kahvehaneye girdim; ama burada, yasaklanmış içeceklerden başka ne içebilirim?

— Siz Müslümanlar, saf sudan başka bir şey değdirmezsiniz dudaklarınıza; oysa, Sâbi tarikatinden olan bizler, dinsel yasamıza aykırı hareket etmeden, üzümün soylu kanıyla ya da darının sarı sıvısıyla susuzluğumuzu giderebiliriz.

— Ama senin önünde, mayalı bir içki görmüyorum.

— Evet doğru. Ben bu adamların kaba sarhoşluğunu uzun zaman önce küçümsedim, dedi Yusuf, masanın üzerine gümüş işlemelerle süslü iki

bardak ve içine fildişi bir kaşık daldırılmış yeşilimsi macunla dolu bir kutuyu koyan zenciyi işaret ederek. Bu kutuda, senin peygamberin tarafından kendisine inananlara vaat edilmiş olan cennet var. Eğer bu kadar kılı kırk yaran bir adam olmasan, seni Sırat köprüsünden geçirmeden bir saat içinde hurilerin kollarının arasına atardım, diye devam etti Yusuf gülerek.

— Ama, aldanmıyorsam, bu macun esrar, diye cevap verdi yabancı, Yusuf'un içine bu şaşırtıcı karışımdan biraz koymuş olduğu kabı iterek. Esrar, bize yasaklanmıştır diye ekledi.

— Hoşa giden her şey yasaklanmış" diye cevap verdi Yusuf, macundan bir kaşık dolusu yutarak.

Yabancı, koyu mavi göz bebeklerini Yusuf'un üzerine dikti ve alnının derisi öyle kesin çizgilerle buruştu ki, saçları da sanki bu dalgalanmayı sürdürdü. Ve bir an için karşısındaki kayıtsız gencin üstüne atılmak ve onu parçalamak istediği söylenebilirdi. Ama kendini tuttu; yüz çizgileri yumuşadı ve ansızın fikir değiştirerek, elini uzatıp kabı aldı ve yeşil macunu yavaş yavaş tatmaya başladı.

Birkaç dakika sonra, esrarın etkisi Yusuf'un ve yabancının üzerinde kendini göstermeye başlamıştı; tatlı bir gevşeklik, bütün organlarına yayılmıştı ve dudaklarının üzerinde belli belirsiz bir gülümseme dolaşıyordu. Birlikte ancak yarım saat geçirdikleri halde, binlerce yıldır tanışmış olduklarını sanıyorlardı. Uyuşturucu, üzerlerindeki etkisini gittikçe artırıyordu; gülmeye, hareketlenmeye, aşırı bir gevezelikle konuşmaya başlamışlardı bile. Özellikle, dinsel yasaklara büyük saygı gösteren yabancı, bu macunu daha önce hiç tatmadığı için, çok daha fazla etkisinde kalıyordu. Büyük bir coşkunluğun kurbanı olmuş gibiydi; yeni, bilinmedik ve kavranmaz bir yığın düşünce, ateş anaforları halinde ruhunun içinde dönüp duruyordu; gözleri, bilinmeyen bir dünyanın yansılarıyla içerden aydınlatılmış gibi çakmak çakmak yanıyordu; insanüstü bir hal gelmişti görünüşüne, ama biraz sonra bu hayaller söndü ve bu keyfin bütün mutluluklarına kendini bırakarak olduğu yere yığıldı.

"Ee dostum", dedi Yusuf, yabancının kendinden geçmesindeki bu aralıktan yararlanarak. "Bu şam fıstığı macunu hakkında ne düşünüyorsun

bakalım? Basık tavanlı bir yerde, kendilerince mutlu olmak için bir araya gelen bu adamcağızları hâlâ lanetleyecek misin?

— Esrar, insanı tanrıya eşit kılıyor, dedi yabancı ağır ve derinden gelen bir sesle.

— Evet, diye cevap verdi Yusuf, coşku içinde. Su içenler, var olan şeylerin sadece kaba ve maddi görüşünü bilebilirler. Bedenimizdeki gözleri bulandıran sarhoşluk, ruhun gözlerini aydınlatır; sefil zindancısından sıyrılan zihin,[212] anahtarları hücrenin kapısında unutarak uyuyakalmış gardiyanın hapishanesinden kaçan mahpus gibi sıvışır; sonsuz alanlarda ve aydınlıklar içinde kıvançla dolaşıp durur; rastladığı tanıdık cinlerle konuşur ve onların ansızın yaptığı büyüleyici açıklamalarla gözü kamaşır. Hafif bir kanat çırpmayla, dile getirilmez mutlulukların göklerinde uçar ve bu duyumlar öylesine hızla art arda gelir ki, her şey, ebediyet gibi görünen bir an içinde gerçekleşir. Ben, her zaman aynı ve her zaman farklı olan bir rüya görüp durdum: Hayallerimin ihtişamı karşısında sendeleyerek ve esrarın üstünde olağanüstü fanteziler ortaya çıkardığı zemini oluşturan yementaşlarının, kızılyakutların, zümrütlerin ve yakutların sürekli ışıltısına gözlerimi kapayarak kayığıma döndüğümde... sonsuzluğun sanki bağrından çıkmışa benzeyen göksel bir yüz görürüm; şairlerin bütün yaratıcılıklarından daha güzel o ve içe işleyen bir tatlılıkla gülümser bana, yanıma gelmek için göklerden iner. Bir melek mi yoksa bir peri mi, bilmiyorum. Kayıkta, yanıma oturur ve kaba tahtaları, ansızın inci sedefine dönüşen kayık, güzel kokular yüklü bir esintiyle, bir altın ırmağı üzerinde süzülmeye başlar.

— Çok güzel ve benzersiz bir hayal, diye mırıldandı yabancı başını sallayarak.

— Dahası var, diye devam etti Yusuf. Bir gece, çok daha az esrar içmiştim; kayığım Roddah adası burnundan geçerken ayıldım. Rüyamdakine benzer bir kadın, insanınkiyle aynı olduğu halde, göksel bir parıltı da taşıyan gözlerini bana dikmişti. Değerli taşlarla süslü yeleği, ay ışıklarında, yarı açık giysisinin altında parıldayıp duruyordu. Elim, onun eline değdi; bir çiçeğin taçyaprağı gibi kaygan, taze ve yumuşak teni, oymaları parmaklarımı hafifçe bereleyen yüzükleri onun gerçek olduğuna inandırdı beni.

— Roddah adası mı? dedi yabancı düşünceli bir halde.

— Rüya görmüyordum ben, diye devam etti Yusuf, bu beklenmedik sırdaşın sorusu üzerinde durmadan. Esrar, ruhumun derinliklerinde saklı bir hatırayı depreştirmişti sadece; çünkü bu tanrısal yüzü tanıyordum ben. Peki, daha önce nerede görmüştüm onu? Hangi dünyada karşılaşmıştık biz? Daha önceki hangi hayat bizi bir araya getirmişti? Bilmiyordum bunları. Ama bu garip yakınlaşma, bu acayip macera, hiç şaşırtmıyordu beni. İdealimi tastamam gerçekleştiren bu kadının, suların yüzeyine kadar yükselen o koskoca çiçeklerden birinin çanağından atlamış gibi, Nil'in ortasında, benim kayığımda bulunması çok doğal bir şey gibi geliyordu bana. Herhangi bir açıklama yapmasını istemeden, ayaklarına kapandım ve rüyalarımdaki periymiş gibi, aşkın ulu coşkunluğu içinde yaratabileceği en ateşli ve yüce sözleri söyledim ona; sınırsız anlamları olan sözler, düşünce evreninin tümünü kapsayan deyişler, kaybolmuş dünyaların yankısının titrediği sır dolu cümleler dökülüyordu dudaklarımdan. Ruhum, geçmiş ve gelecek içinde genişliyordu; açıkladığım aşkı, ezelden beri duyduğumdan emindim.

"Ben konuştukça, iri gözlerinin alevlendiğini ve buğular çıkardığını görüyordum; saydam elleri ışınlar içinde uzayarak bana doğru uzanıyordu. Bir alev ağıyla sarılmıştım sanki ve istemediğim halde, uyanıklık halinden çıkıp rüyaya daldım. Kollarımı bacaklarımı sarmalamış olan bu karşı konulmaz ve tatlı uyuşukluktan sıyrılabildiğimde, nehrin karşı kıyısında Gizeh'te, sırtımı bir hurma ağacına dayamıştım; zencim, kuma çektiği kayığın yanında tatlı bir uykuya dalmıştı. Ufuk pembe ve ölgün bir ışıkla işlenmişti; gün doğmak üzereydi.

— İşte, yeryüzündekilere hiç benzemeyen bir aşk, dedi yabancı, esrarın olağanüstü olaylara inandırıcı etkisine kapılıp, Yusuf'un anlattıklarındaki olmayacak şeylere hiç itiraz etmeden.

— Bu inanılmaz hikâyeyi kimseye açmadım ben; daha önce hiç görmediğim sana niye anlattım acaba? Açıklayamıyorum bunu. Sır dolu bir çekim, beni sana doğru yöneltiyor. Bu kahvehaneye girdiğinde, ruhumun derinlerinden bir ses şöyle haykırdı: 'İşte nihayet buraya geldi.' Senin gelişin, beni hiç rahat bırakmayan gizli bir tedirginliği yatıştırdı. Kim olduğunu bilmeden beklediğim sendin. Düşüncelerim seni karşılamak için ileri atılmıştı ve ben, kalbimin bütün sırlarını anlatmak zorundaydım.

— Senin bu yaşadıklarını ben hissediyorum, dedi yabancı. Ve şimdiye kadar kendime bile itiraf edemediğim şeyi söyleyeceğim sana. Sen olmayacak bir tutkunun esirisin, ben de canavarca bir tutkunun esiri; sen bir periyi seviyorsun, bense... tir tir titreyeceksin şimdi, kız kardeşimi! Ama işin garibi, bu meşru olmayan eğilimim için hiçbir pişmanlık duymuyorum. Kendimi ne kadar mahkûm etmeye çalışsam boşuna; içimde hissettiğim sırlı bir güç bağışlıyor beni. Aşkımda, yeryüzünün kirlerinden eser yok. Rüyalarımdaki hayal kadar güzel olduğu halde, kız kardeşime beni çeken şey, şehvet değil, tanımlanamaz bir eğilim bu, deniz kadar derin ve gökyüzü kadar geniş bir sevgi; evet, ancak bir tanrının duyabileceği bir sevgi. Kız kardeşimin, bir erkekle birleşebileceği düşüncesi, iğrendiriyor beni ve bir kutsallık kirletilmiş gibi dehşete düşürüyor; çünkü, onun bedensel örtüsünün altında göksel bir şey olduğunu hissediyorum. Yeryüzünde ona verilmiş ada rağmen, benim tanrısal ruhumun eşi ve yaratılışın ilk günlerinden bu yana bana adanmış bakire o; kimi zaman, çağların ve görünüşlerin karanlığı arasından, bir zamanki gizli ilişkimizi yakaladığıma inanıyorum. İnsanların yeryüzünde ortaya çıkışından önceki görünümler hafızamda canlanıyor ve kendimi Cennet'in altın dalları altında, onun yanına oturmuş olarak ve itaatkâr ruhlar tarafından hizmet edilirken görüyorum. Bir başka kadınla birlikte olsam, içimde yüreği çarpan dünya ruhunu kötü yola düşürdüğümden ve yok ettiğimden korkacağım. Oysa Tanrısal kanlarımızın birleşip yoğunlaşmasıyla, ölümsüz bir ırk; çeşitli adlar ve görünüşler içinde bugüne kadar ortaya çıkmış bütün tanrılardan daha güçlü ve sonuncu bir tanrı elde etmek isterdim!"

Yusuf ile yabancı bu uzun itiraflara girişmişken, kahvehanenin müdavimleri, sarhoşluk içinde, akıl almaz şekilde eğilip bükülüyorlar, anlamsızca gülüyorlar, vecd içinde kendilerinden geçiyorlar, çılgınca dans ediyorlardı; ama, kenevirin etkisi yavaş yavaş ortadan kalkıyordu; sakinleşiyorlar ve bu tür coşkunluklardan sonra genellikle ortaya çıkan bitkinlik hali içinde sedirlerin üzerine yığılıyorlardı.

O sırada, sakalı uzun giysisini kaplayan ilk peygamberlere benzeyen bir adam kahvehaneye girdi ve tam orta yere kadar ilerledi.

"Kardeşlerim, kalkın ayağa", dedi yankılanan bir sesle. "Gökyüzünü gözlemledim; sfenksin önünde, Hermes ve Agathodaemon onuruna, beyaz bir horoz kurban etmenin saatidir."

Sâbiler, hemen ayağa kalktılar ve rahiplerinin arkasından gitmeye hazır gibi göründüler; ama yabancı, bu sözleri duyunca, sanki birkaç defa renk değiştirdi; gözlerinin mavisi karaya çaldı, yüzünde korkunç kırışıklar oluştu ve göğsünden öyle bir kükreyiş yükseldi ki, herkes, sanki gerçek bir aslan kahvehanenin ortasına ansızın düşmüş gibi titredi.

“Dinsizler, kâfirler, iğrenç hayvanlar, putataparlar”, diye haykırdı gökgürültüsü gibi yankılanan bir sesle.

Bu öfke patlayışı, oradakileri aptala çevirmişti. Yabancının öyle etkileyici bir havası vardı ve gömleğinin kıvrımlarını öyle gururlu hareketlerle havalandırıyordu ki, onun bu hakaretlerine cevap vermeye kimse cüret edemedi.

Peygamber görünümlü ihtiyar ona yaklaştı ve şöyle dedi: “İyi ruhlar olan Hermes ve Agathodaemon’a, dinsel kurallar gereği bir horoz kurban edilmesinde ne gibi bir kötülük görüyorsun kardeşim?”

Bu iki adı duyması bile, yabancının dişlerini gıcırdatmasına yetmişti.

“Sâbilerin inançlarını paylaşmıyorsan burada ne işin var? İsa’nın ya da Muhammet’in dinine mi bağlısın?

— Muhammet de İsa da sahtekârdır, diye haykırdı yabancı, inanılmaz bir inkârcılık ederek.

— Öyleyse, Zerdüşt dinindensin, ateşe tapıyorsun...

— Bütün bunlar, yanılsama, yalan, alay, diye atıldı siyah gömlekli adam daha da kızarak.

— Peki kime tapıyorsun sen?

— Kime taptığımı soruyor!... Kimseye tapmıyorum, çünkü ben tanrıyım! Biricik, gerçek ve benzersiz tanrıyım ve bütün ötekiler gölgelerimdir benim.”

Bu akıl almaz, duyulmamış ve çılgın sözler üzerine, Sâbiler bu inkârcının üzerine atladılar ve eğer Yusuf kendisini ona siper etmeseydi ve bir çılgın gibi çırpınıp haykırmasına rağmen, geri geri giderek Nil sularının yaladığı taraçaya kadar sürüklemeseydi, hiç kuşkusuz bu yabancının başına çok kötü

şeyler gelecekti. Yusuf, bir tekmeyle kayığı kumsaldan kurtarıp Nil’e açıldı. Akıntıya ulaştıklarında, “Seni nereye götürmem gerekiyor?” diye sordu arkadaşına.

— Oraya, Roddah adasında ışıkları gördüğün yere”, diye cevap verdi gece havasıyla coşkunluğu yatışmış olan yabancı.

Kürek darbelerinden sonra kıyıya ulaştılar ve siyah gömlekli adam, kıyıya atlamadan önce, parmağından çıkardığı çok eski bir yüzüğü kurtarıcısına sunarak şöyle dedi: “Benimle nerde karşılaşırsan sadece bu yüzüğü göster bana; ne istersen yapacağım.” Sonra uzaklaştı ve nehrin kıyısındaki ağaçların altında gözden kayboldu. Horozun kurban edilmesini görmek isteyen Yusuf, Nil suları üstünde geç kalmamak için küreklere daha kuvvetle asıldı.

II. KITLIK

Birkaç gün sonra halife, Mokatam rasathanesine gitmek üzere, her zamanki gibi sarayından çıktı. Onun, bir eşek üzerinde ve yanında sadece bir dilsiz köle ile, sarayından zaman zaman böyle çıktığını görmeye alışmıştı herkes. Bütün geceyi, yıldızları inceleyerek geçirdiğini düşünüyorlardı, çünkü gün ağarırken aynı şekilde geri döndüğünü görüyorlardı ve bendelerini şaşırtmıyordu bu; gizli bilgiler konusunda çok derinleşmiş olan babası Aziz-Billah ve Kahire’nin kurucusu olan dedesi Muiziddin de aynı şekilde davranmışlardı. Ama halife Hâkim, yıldızları gözledikten ve yakın zamanda kendisi için hiçbir tehdidin söz konusu olmadığını anladıktan sonra, her zamanki giysilerini çıkarıp, kendisini kulede beklemek üzere kalan kölesinin kıyafetine bürünüyor ve tanınmamak için yüzüne biraz siyah boya sürüp kente iniyordu; halkın arasına karışıyor ve bir hükümdar olarak daha sonra işine yarayacak sırları öğreniyordu. İşte bu şekilde kıyafet değiştirerek Sâbilerin kahvehanesine gitmişti kısa süre önce.

Bu sefer, halkın çok canlı topluluklar oluşturduğu Kahire’nin Rumelieh meydanına yöneldi. Burada, dükkânlarda ve ağaçların altında toplanılıyor, tatlı içecekler, limonatalar, şekerlemeler yiyilip içiliyor, hikâyeler ve şiirler dinleniyor ya da söyleniyordu. Hokkabazların, rakkaselerin, hayvan oynatıcıların çevresinde, bütün gün çalıştıktan sonra eğlenmek isteyen bir

kalabalık toplanıyordu genellikle. Ama o akşam her şey değişikti; halk, fırtınalı, dalgalı ve çalkantılı bir denizi andırıyordu. Gürültü patırtının üzerinde yer yer kızgın sesler yükseliyordu ve her yandan hınç dolu konuşmalar duyuluyordu. Halife bunları dinledi ve her yandan şu haykırışı duydu: “Kamu ambarları bomboş!”

Gerçekten de, bir zamandır, kötü bir kıtlık halkı endişelendiriyordu; Yukarı Mısır’dan kısa zamanda buğday geleceği umudu, korkuları yatıştırmıştı bir süre için; herkes elindekiyle idare etmeye çalışıyordu; ama o gün, çok kalabalık bir Suriye kervanı gelmişti ve halk da yiyecek bir şey elde edememişti. Ve yabancıların kışkırttığı bir kalabalık, büyük kıtlıklarda biricik kaynak olarak kullanılabilecek eski Kahire tahıl ambarlarına hücum etmişti. Her hasat mevsimindeki ürünün onda biri, Amru zamanında yapılmış ve yüksek duvarlarla çevrilmiş bu ambarlarda muhafaza ediliyordu. Mısır fatihinin emri üzerine, bu ambarların üzerine dam örtülmemişti ve kuşlar, paylarına düşeni alıyordu oradan. O zamandan beri, bu dini anlayışa saygı duyulmuştu; kuşlar zaten pek az tahıl yiyorlardı ve bunun kente uğur getirdiğine inanılıyordu; ama o gün, öfkeli kalabalıklar kendilerine tahıl verilmesini istediklerinde, görevliler, büyük kuş sürülerinin gelip bütün ürünü yediklerini söylemişlerdi. Bu cevap üzerine, halk, başlarında bir belanın dolaştığına inanmıştı ve büyük bir korkuya kapılmıştı.

“Ben bunlardan niçin haberdar olmadım?” diyordu Hâkim kendi kendine. “Böyle inanılmaz bir şey gerçekleşmiş olabilir mi? Bunun haberini yıldızlardan almış olmam gerekirdi; oysa çizdiğim *beş uçlu tılsımlı yıldızlar*’da da bir bozukluk yoktu.”

Hâkim bu düşüncelere dalmışken, Suriyeli giysileri içindeki bir ihtiyar yaklaştı ona ve şöyle dedi: “Onlara niçin ekmek vermiyorsunuz, efendimiz?”

Hâkim başını kaldırdı ve aslanınkine benzeyen gözlerini yabancının üzerine dikti ve kıyafetini değiştirmiş olduğu halde onun kendisini tanıdığını sandı.

Oysa adam, kördü.

“Göremediğin ve ancak tozlar içindeki ayak sesini duyduğun birine böyle şeyler söylediğine göre delisin sen, dedi Hâkim.

— Tanrı karşısında bütün insanlar kördür, diye cevap verdi adam.

— Öyleyse tanrıya söylüyorsun bu sözleri.

— Hayır efendimiz, sana söylüyorum.”

Hâkim bir an düşündü ve kafası, sanki esrar sarhoşluğu içindeymiş gibi yeniden karıştı.

“Kurtar o insanları, dedi ihtiyar. Çünkü kudret sensin, hayat da, irade de sensin sadece.

— Şu an buğday yaratabileceğimi mi sanıyorsun? diye cevap verdi Hâkim, belli belirsiz düşüncelere kapılarak.

— Güneş, bulut arasından ışık saçamaz, bulut ışığı yavaş yavaş dağıtır. Seni şu anda örten bulut, içine inme tenezzülünü gösterdiğin bedendir ve ancak, insanoğlunun güçleriyle hareket edebilir. Her varlık, Tanrı’nın belirlediği şeylerin yasası altındadır. Bir tek Tanrı sadece kendi yaptığı yasaya boyun eğer. Ve bir sır dolu sanatla yarattığı dünya, Tanrı kendi iradesinden şaştığında, hemen dağılıp gidecektir.

— Sen bir dilenciden başka şey değilsin, dedi halife biraz düşünerek. Kıyafet değiştirdiğim halde biri beni tanımış ve kim olduğumu sana söylemiş olmalı. Övgülerin de pek kaba. Al şu kese altını ve beni rahat bırak.

— Kim olduğunu söyleyen olmadı bana. Körüm, ama gönül gözüyle görüyorum. Altına gelince; simya konusunda derin bilgim var ve ihtiyacım olduğu kadar altın yapabilirim. Bu keseyi de halkına veriyorum. Ekmek çok pahalı, ama bu Kahire kentinde altınla her şeye sahip olunabilir.

— Bu adam, bir büyücü olmalı”, dedi Hâkim kendi kendine.

O sırada, halk, Suriyeli ihtiyarın yere serptiği altınları kapışıyor ve yandaki ekmek fırınına koşuyordu. O gün, bir okka ekmek almak için bir altın vermek gerekiyordu.

“Ah, şimdi anladım, dedi Hâkim. Bilgelik ülkesinden gelen bu ihtiyar, beni tanıdı ve kinayelerle konuştu. Halife, tanrının simgesi ve gölgesidir; dolayısıyla tanrı gibi ceza vermem gerekir benim.”

Hemen, kaleye yöneldi ve devriyelerin şefini buldu orada. Abu-Arus adındaki bu şef, onun kıyafet değiştirerek dolaştığını biliyordu. Hâkim, ona ve yanındaki cellada, daha önce birçok durumda yaptığı gibi arkalarından gelmelerini söyledi. Çünkü halife de, birçok Doğu hükümdarı gibi, adaletin hemen yerine getirilmesinden hoşlanıyordu. Ve Hâkim, onları, altın karşılığında ekmek satan ekmekçinin evine götürdü. “İşte bir hırsız” dedi devriyelerin şefine.

— Öyleyse, kulaklarını dükkânın pencere kanatlarına çivileyelim, dedi devriye şefi.

— Evet, ama önce başını kestikten sonra”, diye karşılık verdi halife.

Böyle bir şenliği beklemeyen halk, onların etrafını çevirip neşe içinde toplanmıştı ve ekmekçi, masum olduğunu söyleyip itiraz ediyordu boşu boşuna. Kaleden aldığı siyah bir *âba* giymiş olan halife, bir kadı’nın görevini yerine getiriyor gibiydi.

Ekmekçi diz çökmüştü ve ruhunu Münkir ile Nekir’e[213] emanet etmek üzereydi. İşte o anda, genç bir adam kalabalığı yardı ve gümüş işlemeli bir yüzük göstererek Hâkim’e doğru atıldı. Genç adam, Sâbi Yusuf’tu.

“Bu adamı benim için bağışlayınız” diye haykırdı.

Hâkim vermiş olduğu sözü hatırladı ve Nil kıyısındaki dostunu tanıdı. Bir işaret yaptı; cellat ekmekçiden uzaklaştı ve adamcağız neşeyle ayağa kalktı. Hayal kırıklığına uğrayan halkın homurdanmasını duyan Hâkim, devriye kolu şefinin kulağına birkaç kelime fısıldadı ve o da yüksek sesle şöyle dedi:

“Ölüm yargısı, yarın aynı saate kadar ertelendi. Ve her ekmekçinin, bir altın karşılığı on okka ekmek vermesi gerekiyor.

— Yasaklanmış içkilere karşı duyduğunuz kızgınlığı geçen gün görünce, sizin adaletli bir insan olduğunuzu anlamıştım ve bu yüzük de, bana arada sırada kullanacağım bir hak vermiş oluyor artık, dedi Yusuf.

— Dostum, gerçeği dile getirdiniz, diye cevap verdi halife, onu kucaklayarak. Bu akşam yapmak zorunda olduklarım sona erdi; hadi Sâbilerin kahvehanesine gidip esrarın keyfini çıkaralım biraz.”

III. KRALLIĞIN HANIMEFENDİSİ

İçeri girdiklerinde, Yusuf, kahvehane sahibini bir kenara çekerek, arkadaşının birkaç gün önceki davranışını bağışlaması için ondan ricada bulundu. Sarhoşluk içinde, herkesin takıntılı bir fikri vardır; onunki de tanrı olmak, dedi. Bu açıklama, kahvehane müdavimlerine iletilince, hepsi bunu anlayışla karşıladılar.

İki arkadaş, daha önceki yerlerine oturdular. Zenci çocuk, içinde sarhoş edici macun bulunan kutuyu getirdi; macundan birer parça aldılar ve çok geçmeden sarhoşluk etkisini göstermeye başladı. Ama halife, kendini hayallere bırakmak ve saçma sapan konuşmak yerine, kesin bir düşüncenin etkisindeymiş gibi ayağa kalktı; güçlü yüz çizgilerinden sarsılmaz bir karar almış olduğu okunuyordu ve karşı konulmaz bir ses tonuyla, şöyle dedi Yusuf’a:

“Kardeş, kayığa binmemiz ve beni geçen akşamki yere, Roddah adasına, bahçenin taraçasının yakınına bırakman gerekiyor.”

Bu beklenmedik emir karşısında Yusuf, dilinin ucuna gelmesine karşın itiraz edemedi. Oysa, esrarın yarattığı kendinden geçme hali, onları sedir üzerinde hareketsiz uzanmaya davet ediyordu, kahvehaneyi terketme fikri ona tuhaf görünüyordu. Ama halifenin gözlerinde parıldayan kararlılık karşısında, genç adam ses çıkarmadan kayığına yöneldi. Hâkim ön tarafta oturdu ve Yusuf küreklerin üzerine kapandı. Bu kısa yolculuk boyunca, Halife büyük bir coşkunluk içindeydi ve kayığın kıyıya gerektiği gibi çekilmesini beklemeden dışarı atladı, ardından da haşmetli bir işaretle arkadaşını geri gönderdi. Yusuf, kahvehaneye geri döndü ve halife de sarayın yolunu tuttu.

Kimsenin bilmediği bir yaya dokunarak gizli kapıdan içeri girdi, birkaç karanlık dehlizden geçtikten sonra dairelerine ulaştı. Onun sabahın ilk ışıklarıyla geri dönmesine alışmış olan adamları bu seferki gelişi karşısında şaşırmışlardı. Parıldayan yüzü, kararsız ama sert yürüyüşü ve garip hareketleri, hadımların yüreğine belirsiz bir dehşet salmıştı; sarayda,

olağanüstü bir şeylerin olacağını düşünüyorlar ve duvarların önünde ayakta, başları öne eğik ve kollarını göğüslerinde kavuşturmuş olarak saygılı bir telaş içinde bekliyorlardı. Hâkim'in verdiği cezaların, ani, korkunç ve görünürde hiçbir nedene dayalı olmadığını biliyorlardı. Hiçbiri de kabahatsiz olduğundan emin değildi.

Ama Hâkim, hiç kelle uçurmadı. Çünkü adaleti yerine getirmenin ayrıntılarıyla uğraşacak halde değildi; çok daha ciddi bir düşünce sarmıştı bütün benliğini; kızkardeşi Setalmülk'ün dairesine yöneldi, Müslüman âdetlerine karşıt bir tutum benimseyerek ve kapı perdesini kaldırıp, prensesin hadımlarının ve yüzlerini hemen kapayan nedimelerinin telaşa kapılmalarına yol açarak ilk salona girdi.

Setalmülk (bu ad, *sittülmüluk*, yeni krallığın hanımefendisi demektir), duvarların kalınlığı içine yerleştirilmiş bir yataklığı süsleyen dört köşe yastıklar üzerinde dip tarafta oturmuştu; bu salonun içi göz kamaştırıyordu. Küçük kubbelerden oluşan tavan, kırmızının, yeşilin, gök mavisinin ve altının parlak renklerinin birbirine karıştığı, bilgiyle ve ustalıkla yapılmış süslemeleriyle stalaktitli bir mağaraya ya da bir peteğe benziyordu. Yeşil çiniler, göz kamaştırıcı plakalarıyla, duvarları adam boyu kaplamıştı; kalp şeklinde oyulmuş kemerler, ince mermer sütunların tuttuğu lale şeklindeki başlıklara doğru iniyordu. Kornişler boyunca, kapıların yan dikmelerinde ve pencerelerin çerçevelerinde, zarif harfleri, çiçeklere, yapraklara, sarmal arabesklere karışan ve karmatik harflerle[214] yazılmış hatlar yer alıyordu. Salonun ortasındaki kayma taşından yapılmış çeşmenin oymalı geniş havuzunda, billurumsu fışkırmaları tavana kadar yükselen ve gümüşümsü bir çiseleme gibi düşen fıskiye yer alıyordu.

Hâkim'in içeriye girmesinin yarattığı tedirginlikten telaşa kapılan Setalmülk, ayağa kalkıp kapıya doğru birkaç adım attı. Şahane boyu, bütün çekiciliğini ortaya koymuştu; çünkü, halifenin kız kardeşi, dünyanın en güzel prensesiydi; siyah kadifemsi kaşları, kusursuz eğimiyle, güneş gibi göz kamaştıran gözlerinin üzerinde uzanıyordu; ince ve hafifçe kemerli burnu, ırkının soyluluğunu gösteriyordu ve yanaklarındaki hafif bir allıkla belirginleştirilmiş yaldızlı solgunluğu içinde, ağzı, incilerle dolu bir nar gibi, göz kamaştırıcı lal rengiyle parıldıyordu.

Setalmülk'ün kıyafeti, görülmedik derecede gösterişliydi. Elmaslarla kaplı boynuz şeklinde madeni bir süse, pullu tül peçesi tutturulmuştu; yarısı

yeşil yarısı da kan rengi kadifeden fistanı, içiçe geçmiş işlemeler altında adeta görünmüyordu. Bu işlemeler, yenlerde, dirseklerde ve göğüste, altının ve gümüşün kıvılcımlar saçtığı göz kamaştırıcı ışık kaynakları haline dönüşüyordu; ince işlenmiş altın plakalardan oluşan ve büyük yakut düğmelerle bezenmiş kemeri, kıvrak ve şahane belinden aşağıya doğru sarkıyor ve kalçalarının geniş dış çizgilerinin üzerinde duraklıyordu. Bu giysiler içindeki Setalmülk, ataları tanrılar olan kaybolmuş imparatorlukların kraliçelerini andırıyordu.

Kapı hızla açıldı ve Hâkim eşikte göründü. Kardeşini gören Setalmülk, hayret içinde haykırmaktan kendini alamadı. Haykırışının nedeni, bu beklenmedik olaydan çok, halifenin garip haliydi. Gerçekten de Hâkim, yeryüzündeki hayata ait değilmiş gibi görünüyordu. Solgun teni, bir başka dünyanın ışığını yansıtıyordu. Şekli aynı kalmış ama ruhu değişmişti. Hareketleri bir hayaletin hareketiydi ve kendisinin gölgesiydi sanki. İnsana özgü hareketlerden çok iradeyle hareket ediyormuş gibi Setalmülk’e doğru ilerledi ve öyle derin, içe işleyen, yoğun ve düşünce dolu bir bakışla süzdü ki onu, prenses, görünmeyen bir el giysilerini parçalamış gibi kollarını göğsünün üzerinde kavuşturdu.

“Setalmülk, sana bir koca vermeyi uzun zamandır düşünüyorum, dedi Hâkim. Ama hiçbir erkek, layık değil sana. Soylu kanına başkası karışmamalı. Geçmişten devraldığımız hazineyi el sürülmemiş halde geleceğe aktarmalıyız. Ben, halife, yeryüzü ve gökyüzünün efendisi ben Hâkim, senin eşin olacağım; düğün üç gün içinde yapılacak. Kutsal isteğim budur.”

Bu açıklama karşısında sersemleyen prenses, cevap veremedi. Hâkim, öylesine bir otorite ve büyüleyici bir egemenlikle konuşmuştu ki, Setalmülk, herhangi bir itirazda bulunamayacağını sezmişti. Hâkim kız kardeşinin yanıtını beklemeden kapıya kadar geriledi; sonra odasına girdi ve en yüksek etki derecesine ulaşan esrara yenik düşerek, yastıkların üzerine külçe gibi yığıldı ve uykuya daldı.

Kardeşinin gitmesinden hemen sonra, Setalmülk büyük vezir Argevan’ı yanına çağırttı ve olup biteni anlattı. Argevan, on bir yaşında halife ilân edilen Hâkim’in gençlik yılları boyunca kral naibi olmuştu; elinde denetlenmeyen bir iktidar vardı ve alışkanlıkların güçlü etkisiyle, gerçek bir

hükümdarın yetkilerine sahipti; Hâkim ise, sadece hükümdarlık şan ve şerefini taşıyordu.

Setalmülk'ün gece ziyaretine ilişkin anlattıklarından sonra, Argevan'ın aklından geçenleri kimse betimleyemezdi ve kim, bu uçurum gibi derin ruhun sırlarını irdeleyebilirdi? Durmadan okuyup bilgi edinmek ve derin düşünmek mi yanaklarını çöktürmüş ve sert bakışını karartmıştı? Kararlılık ve irade gücü mü, alnının çizgilerinde, kaçınılmaz alınyazılarının işareti olan *tau*'nun[215] meşum şeklini oluşturmuştu? Kimi zaman ancak iki kaşın arasında kırışıklık oluşturan bu hareketsiz yüzün solgunluğu, Mağrip'in kavrulmuş ovalarından gelmiş olduğunu mu belirtiyordu sadece? Kahire halkının ona duyduğu saygı, zenginler ve güçlüler üzerindeki etkisi, devlet işlerindeki bilgeliğinin ve hakseverliğinin doğurduğu şükran duygusundan mı kaynaklanıyordu?

Her ne olursa olsun, Setalmülk, elinde yetişmiş olduğu Argevan'a, babası, yani daha önceki halife kadar saygı duyuyordu. Argevan, bu olaya prenses kadar sinirlenmişti ve şöyle dedi ona: "Heyhat! İmparatorluk için ne büyük bir felaket! Müminler hükümdarının kafası karışmış... Kıtlıktan sonra, tanrının bize gönderdiği bir başka afet bu. Herkesi dua etmeye çağırmalıyız, çünkü efendimiz delirdi!

— Tanrı, bundan korusun bizi! diye haykırdı Setalmülk.

— Müminlerin hükümdarı uyanınca, kendine gelecek diye umut ediyorum, dedi vezir. Ve her zaman olduğu gibi, divan toplantısına başkanlık edecektir."

Argevan, halifenin uyanması için günün doğmasını bekledi. Ama halife, hizmetkârlarını çok geç çağırdı ve divanhanenin, ulema, yüksek görevliler ve kadılarla dolmuş halde olduğunu öğrendi onlardan. Hâkim salona girdiğinde, âdet olduğu üzre herkes yerlere kapandı ve biraz sonra doğrulan vezir, efendisinin düşünceli yüzünü merak dolu bir bakışla incelemeye koyuldu.

Halife bunu fark etmiş ve vezirinin yüzünde, soğuk bir alaycılığın belirdiğini düşünmüştü. Zaten bir hayli zamandır, emrindekilere çok fazla yetki vermiş olmasına esef ediyor ve kendi başına kararlar verip uygulamak istediğinde, Argevan'a bağlı ulemanın, din ulularının ve yüksek görevlilerin

ayak diremeleri karşısında şaşkınlığa düşüyordu. Son zamanlarda geceleri kıyafet değiştirerek halkın arasına karışma kararını almasının nedeni de, üzerindeki bu vesayetten kaçmayı ve her şeyi kendi başına yargılamayı istemesiydi.

Yalnızca her zamanki işler üzerinde durulduğunu gören halife, tartışmayı kesti ve yüksek sesle şöyle dedi: “Biraz da kıtlıktan söz edelim; bütün ekmekçilerin kafasını uçurmaya söz verdim kendime bugün.” O zaman, ulema arasından bir ihtiyar ayağa kalktı ve şöyle dedi: “Müminlerin hükümdarı, dün gece onlardan birini bağışlamadın mı?” Bu sesi tanıyordu halife ve şöyle cevap verdi: “Evet, doğru; ama, bir altına karşılık on okka ekmek satılması koşuluyla bağışladım onu.

— Bu zavallıların, bir *ardeb*[216] un için on altın ödediklerini düşünün. Onları değil, unu bu fiyata satanları cezalandırın.

— Peki onlar kim?

— Mültezimler, yüksek görevliler ve hatta ulema; onların evlerinde yığınlarca un var.”

O zaman, divanda bulunanlar korkudan titremeye başladılar, çünkü bunlar, ulema da dahil olmak üzere Kahire’nin ileri gelenleriydi.

Halife, ellerinin arasına aldığı başını yere eğdi ve birkaç dakika düşündü. Tedirgin olan Argevan, ihtiyar din ulemasının söylediklerine cevap vermek istiyordu, ama Hâkim’in gökgürültüsü gibi sesi, topluluğun üzerinde yankılandı:

“Bu akşam, namaz saatinde, Roddah’taki sarayımdan çıkacağım, kayığımla Nil’i geçeceğim ve devriye kolları komutanı sahilde celladıyla birlikte bekleyecek beni; *calish*’in (kanalın) sol kıyısını izleyeceğim ve Raşida camisine gitmek üzere, Kahire’ye Bab-el-Tahla kapısından gireceğim. Rastladığım her mültezim, görevli ya da ulema evinde buğday olup olmadığını soracağım, eğer yoksa, ev sahibini astıracağım ya da kellesini uçuracağım.”

Halifenin divandaki bu sözlerinden sonra sesini çıkarmaya cüret edemeyen Argevan, dairesine gittiğini görünce arkasından koştu ve ona şöyle dedi: “Bunu yapmayacaksınız, değil mi, efendimiz!

— Çekil başımdan, dedi Hâkim öfke içinde. Çocukken, bana şaka yollu *Kertenkele* dediğini hatırlıyor musun?... Eh işte, kertenkele, ejderha oldu şimdi.”

IV. MORİSTAN

Aynı günün akşamı, namaz saati geldiğinde, askerlerin kışlasından, yanında sadece devriye kolları komutanı ve celladı olmak üzere kente girdi Hâkim; geçeceği yerlerde, bütün sokakların aydınlatılmış olduğunu gördü. Halktan insanlar, ellerindeki mumlarla, hükümdarın geçeceği yolu aydınlatıyordu ve özellikle buyrukta sözü geçen din ulularının, yasa adamlarının ve başka önemli kişilerin evleri önünde toplanmıştı. Halife, girdiği her evde önemli miktarda buğday buluyor ve bu ürünün halka dağıtılmasını emrediyor ve ev sahibinin adını yazıyordu. “Söz verdiğim gibi, kelleleriniz bağışlanacak”, diyordu onlara; “ama bundan sonra, ne genel kıtlıkta bolluk içinde yaşayabilmek için, ne de altın karşılığı satıp halkın malını mülkünü kısa sürede elinden almak için evinizde yüklü miktarda buğday bulundurabileceksiniz.”

Daha başka evlere de uğradıktan sonra, geri kalanlara görevliler gönderdi ve günlerden Cuma olduğu için, namazı kendisi kıldırmak üzere Raşida camisine girdi. Ama içeri girdiğinde, şaşırdı; çünkü, kürsü işgal edilmişti ve halife şu sözlerle selamlanıyordu: “Hâkim’in adı hem yeryüzünde hem cennette yücelerin yücesi olsun! Yaşayan Tanrı’ya şükürler olsun!”

Halifenin davranışı halkı coşturmuştu, ama bu beklenmedik sözlere kızan müminler, kâfiri aşağı atmak için kürsüye çıktılar, ama kürsüdeki adam, ayağa kalktı ve görkemli bir şekilde aşağı indi; attığı her adımla onları geriletti ve kendisini yakından görerek, “Bu bir kör! Tanrı’nın eli onun üzerinde!” diye bağıranların arasından geçti. Hâkim, Rumelieh meydanındaki ihtiyarı tanımıştı ve uyanıklık halinde, beklenmedik bir bağıntının, kimi zaman bazı somut olguları o ana kadar unutulmuş bir rüyanın ayrıntılarıyla birleştirmesinde olduğu gibi, hayatının ve coşku içinde gördüklerinin çifte varoluşunu ansızın kavradı. Ama bilinci, bu yeni izlenime direnmeye çalışıyordu ve camide daha fazla kalmadan hemen ata binip sarayının yolunu tuttu.

Geldiğinde, büyük vezirle görüşmek istedi; ama Argevan ortalarda yoktu. Yıldızları gözleme zamanı geldiği için Mokatam'a gitmek gerektiğinden, halife rasathane kulesine yöneldi ve kubbe tavanında açılmış bölümden on iki yıldız burcunun göründüğü üst kata çıktı. Hâkim'in gezegeni olan Zühal, solgun ve kurşuni renkteydi; Kahire'ye adını veren Merih[217] ise, savaşı ve tehlikeyi haber veren kanlı bir parıltıyla alevlenmişti. Hâkim, dedesi Müizzüddin'in düzenlemiş olduğu gizli bilimler çizelgesinin bulunduğu birinci kata indi. Bu çizelgede, Kalde dilinde bütün ülkelerin adının yazılmış olduğu bir dairenin ortasında, mızrağını genellikle düz tutan bir bronz süvari heykeli yer alıyordu; ama, düşman bir halk Mısır üzerine yürüyünce, süvari mızrağını aşağıya doğru indiriyor ve saldırının geldiği ülkeye doğru dönüyordu. Hâkim, süvarinin Arabistan'a doğru döndüğünü gördü ve şöyle dedi: "Yine bu Abbasiler soyu! Bağdat'ta, başkentlerinde ezdiğimiz Ömer'in yozlaşmış oğulları![218] Bu kâfirler vız gelir bana; elimde sınırsız güç var!"

Bu konuyu düşünmeye dalmasına rağmen, kendisinin eskiden olduğu gibi yine insan olduğunu hissetmişti; kapıldığı hayaller, bir tanrı olduğu ve elinde insanüstü bir güç bulunduğu konusundaki kesin inancına hiçbir şey katmıyordu artık.

"Hadi gidelim de kendinden geçmenin öğütlerini dinleyelim", diye düşündü Hâkim. Ve yeniden belki de ölümsüzlerin besini ambroziadan farksız olan o olağanüstü macunla sarhoş olmak üzere yola çıktı.

Vefakâr Yusuf daha önce gelmişti ve hayallere dalmış olarak, her zaman kuraklıkla kıtlığı haber veren bir düzeye kadar inmiş olan kasvetli ve dümdüz Nil sularına bakıyordu. "Kardeşim", dedi Hâkim, "sen aşklarının hulyasına mı dalıp gitmişsin? Söyle bana, sevgilin kim? Söz veriyorum, senin olacak o.

— Yazık ki, ben de bilmiyorum, dedi Yusuf. *Hamsin* rüzgârları, geceleri boğucu hale getirdiğinden beri onu yaldızlı kayığını Nil'in üzerinde görmedim. Onu yeniden görsem bile, kim olduğunu sormaya cüret edebilecek miyim? Kimi zaman, aklımı karmakarışık eden şeyin, bu kalleş otun yarattığı aldatıcı hayaller olduğuna inanıyorum... ve rüya ile gerçekliği birbirinden ayırt etmeyi bile beceremiyorum.

— Gerçekten öyle mi düşünüyorsun?” dedi Hâkim tereddüt içinde ve bir an durakladıktan sonra devam etti: “Ne önemi var? Hayatı bugün de unutalım gitsin.”

Esrarın sarhoşluğuna daldıklarında, iki arkadaş, şaşılacak bir şekilde bir fikir ve izlenim ortaklığı içine giriyorlardı. Yusuf, arkadaşının, göklere doğru atılarak, şanına şerefine yaraşmaz zemini ayağıyla çiğneyip elini tuttuğunu ve kendisini anafor gibi dönen yıldızlarla samanyolunun içinden uzaya sürüklediğini hayal ediyordu; çok geçmeden solgun ama ışıklı bir halkayla taçlandırılmış Zühal, hızlı hareketinin çevresinde döndürdüğü yedi uydusuyla gittikçe büyüyor ve yaklaşıyordu; artık, hayallerinin bu tanrısal ülkesine vardıklarında, neler olup bittiğini kimse anlatamazdı. İnsan dili, doğamıza uygun düşen izlenimleri açıklayabilir ancak, ama bu tanrısal rüya içinde konuşan iki arkadaşın, birbirlerine verdikleri adların, dünyadaki adlar olmadığını söyleyebiliriz.

Bu kendinden geçme hali içinde, bedenlerine hareketsiz kütleler görünümleri verdikleri sırada, Hâkim birden irkildi ve kendine gelerek şöyle haykırdı: “İblis! İblis!” İşte o anda, *zeybekler*, kahvehanenin kapısını kırmışlardı ve başlarındaki Argevan, etrafı çevirterek, esrar ve mayalı içkiler kullanımını yasaklayan halifenin buyruğuna karşı gelen bütün bu dinsizlerin tutuklanmasını emrediyordu. “Seni şeytan!” diye haykırdı halife kendine gelerek. “Kelleni uçurmak için her yerde arattım seni. Kıtlığı yaratanın ve devlet ambarındaki yedek buğdayı bendelerine dağıtanın sen olduğunu biliyorum! Müminlerin hükümdarı karşısında diz çök, cevap vermeye başla; öleceksin sen!”

Argevan’ın kaşları çatıldı ve karanlık gözlerinde soğuk bir gülümseme belirdi.

Küçümseyen bir tavırla, yanındaki muhafızlara, “Kendini halife sanan bu deliyi götürün Moristan’a” dedi.

Arkadaşını savunamayacağını gören Yusuf ise, kayığına atlamıştı bile.

Bugün, Kalaum camisine bitişik olan Moristan, o zamanlar, sadece bir bölümü zırdelilere ayrılmış olan büyük bir hapishaneydi. Doğuluların delilere gösterdiği saygı, zararlı olabilecekleri serbest bırakacak kadar ileri gitmiyordu. Ertesi gün karanlık bir hücrede uyanan Hâkim, öfkeye

kapılmasının ve fellah giysileri içinde kendine halife demesinin hiçbir şeye yaramadığını hemen anladı. Zaten bu hapishaneye daha önce kapatılmış beş halife ve de bir yığın tanrı vardı. Dolayısıyla, kendisine tanrı demesi, halife demesinden daha yararlı da değildi. Gece boyunca zincirlerini kırmak için durmadan çaba harcamasına rağmen, güçsüz bir beden içinde hapsolmuş tanrısallığının, Hindistan'daki birçok Buda ve öteki tenleşmiş tanrılar gibi, kendisini insanların bütün kötülüklerine ve kuvvetin maddi yasalarına maruz bıraktığını çok iyi anlıyordu. Ayrıca, içinde bulunduğu bu durumun, onun için yeni bir şey olmadığını da hatırlıyordu. "Bari, kırbaçlanmaktan kurtulmaya çalışmalıyım", dedi kendi kendine. Ama bu kolay değildi; çünkü aşırı bir hayal dünyasına dalmış olanlar için kırbaçla tedavi yöntemi genel bir uygulamaydı. *Hekim*, hastaları yoklamak üzere gelmişti ve yanında yabancı gibi görünen bir başka bilgin vardı. Hâkim ihtiyatlı davranarak, bu ziyarete hiç şaşırmamış gibi davrandı, biraz esrar içtiği için kendini kaybettiğini ve şimdi, kendisini her zamanki gibi hissettiğini söylemekle yetindi. Hekim, yanındaki bilgine danıştı, onunla büyük bir saygıyla konuşuyordu. Bilgin, başını salladı ve delilerin kimi zaman kendilerine geldiklerini ve serbest kalmak için zekice davrandıklarını söyledi. Ama hastaneye kapatılmış olan bu adamın, avluda gezebilmesinin bir sakıncası olmadığını da ekledi.

"Siz de hekim misiniz?" diye sordu halife bu yabancı bilgine.

"O, bilimlerin sultanıdır", diye haykırdı tımarhane hekimi. "Suriye'den yeni gelerek, Moristan'ı ziyaret etmek lütfunda bulunan büyük İbni Sina."[219]

Bir ünlü bilginin, bu büyük tabibin (halk arasında mucizeler yaratan bir büyücü olarak kabul ediliyordu) adının söylenmesi, halife üzerinde çok büyük bir etki yarattı. İhtiyatı bir yana bırakıp şöyle haykırdı: "Ey sen ki, beni bir zaman tıpkı İsa gibi, şu görünümüm içinde terk edilmiş, bir insan olarak güçsüzlük içinde cehennemin eline düşmüş ve hem halife hem de tanrı olarak kabul edilmemiş olarak görüyorsun, şu aşağılık durumdan hemen çıkmam gerektiğini düşün. Benimle berabersen, söyle bunu; sözlerime inanmıyorsan, lanet olsun sana!"

İbni Sina cevap vermedi, ama hekime dönerek başını salladı ve şöyle dedi: "Daha şimdiden aklının başından gittiğini görüyorsunuz"; ve şunları ekledi: "İyi ki, bunlar kimseye zararı dokunmayan hayallerdir. Ben her

zaman, esrar macununun yapıldığı kenevirin, Hipokrates'in dediği gibi hayvanları çıldırtan ve denize atlamalarına yol açanla aynı ot olduğunu söylemişimdir. Esrar (haşhaş), Süleyman peygamber zamanından beri biliniyordu; *Neşideler neşidesi*'nde bu *haşişot* kelimesini bulabilirsiniz[220]. Ve orada bu macunun sarhoş edici özelliklerinin...” İki hekim, başka bir avluya geçtikleri için, bu sözlerin devamını duyamamıştı Hâkim. Yapayalnızdı şimdi, en çelişkili izlenimler içindeydi; tanrı olduğundan, hatta halife olduğundan bile kuşku duyuyordu ve düşüncesinin darmadağınık parçalarını bir araya getirmekte güçlük çekiyordu. Kendisine tanınmış görece özgürlükten yararlanarak, orada burada garip şekillerde oturmuş olan zavallılara yaklaştı, onların şarkılarına ve konuşmalarına kulak misafiri olarak dikkatini çeken bazı fikirler duydu.

Delilerden biri, döküntüleri toplayarak, cam parçalarından sanki yıldızlarla süslenmiş gibi bir taç yapmıştı kendisine; omuzlarında, pullarla donattığı parlak işlemeli partallar vardı. “Ben, *Kaim-ül Zaman*'ım (yüzyılın emiriyim) ve zamanın geldiğini söylüyorum” diyordu.

“Yalan söylüyorsun”, diye cevap veriyordu bir başkası da. “Sen söylediğin gibi değilsin, *devler* soyundansın ve bizi aldatmaya çalışıyorsun.

— Peki, sana göre ben kimim? diyordu ilki.

— İsyan etmiş cinlerin son kralı Thamurath'dan başkası değilsin sen! Serendip adasında seni yenilgiye uğratanı hatırlamıyor musun? Âdem'di o, yani bendim. Mızrağın ve kalkanın, bu zaferin hatırası olarak, mezarımda hâlâ asılı duruyor.

— Mezarıymış! dedi öteki, küçümseyen bir kahkaha atarak. O mezarın yerini kimse bulamadı, yerini sen söyle bari.

— Mezarımdan söz etme hakkım var benim; insanlar arasında altı kere yaşadım daha önce, gerektiği gibi de altı kere öldüm. Şahane mezarlar yapıldı benim için; ama asıl seninkini bulmak çok güç kuşkusuz... Siz devler, ölü bedenlerde yaşıyorsunuz ancak!”

Bu sözlerin ardından yükselen böğürme sesleri, öfkeyle ayağa kalkan devlerin talihsiz imparatoruna yönelmişti ve Âdem olduğunu iddia eden deli, bir el hareketiyle onun tacını başından yere düşürdü. Bir gardiyan gelip de, taraf tutmaksızın öküz derisinden kamçısıyla darbeler savurup onları

ayırmasaydı, bu iki düşmanın kavgası beş bin yıldan sonra (kafalarınca böyle bir hesap yapıyorlardı) yeniden başlayacaktı.

Dikkatle dinlediği ve birkaç kelimeyle de kışkırttığı delilerin bu konuşmasına, Hâkim'in niçin ilgi duyduğu sorulabilir. Bu sapıtmışlar arasında aklına sahip tek kimse olan Hâkim, sesini çıkarmadan bir hatıralar dünyasına dalıyordu. Tavrının ciddiyetinden olsa gerek, deliler ona saygı duyar gibi görünüyorlardı ve hiç kimse onun yüzüne bakmaya cüret edemiyordu. Ama bir şey, onların, gecenin son saatlerinde henüz belirmemiş olan ışığa doğru dönen bitkiler gibi, Hâkim'in çevresinde toplanmasına yol açıyordu.

Kendini ansızın peygamber hisseden bir insanın ya da tanrı sanan bir ölümlünün ruhunda neler olup bittiğini öteki ölümlüler kendi başlarına kavrayamazlarsa da, efsaneler ve hikâyeler, bu tanrısal varlıkların zekâları geçici ruhgöçü bağlarından kurtulduğunda ne gibi kuşkular ve boğuntular duyduklarını tahmin etmelerine olanak verir en azından. Hâkim, kimi zaman, Zeytin Dağı'ndaki İsa gibi kendisinden şüpheleniyordu, ama düşüncesini en fazla sersemleten şey tanrısallığının kendisine ilk olarak esrarın yarattığı vecit halleri içinde açıklanmış olmasıydı. Dolayısıyla, "Demek ki, bütünsel olan varlıktan daha güçlü bir şey de var", diyordu kendi kendine. "Ama kırlarda yetişen bir bitki, böyle olağanüstü durumlar yaratabilir mi? Gerçekten de, bir kurt, Süleyman peygamberin dayandığı asasının içine girip kemirerek tam ortasından ikiye bölmüş ve o cinler prensinden çok daha güçlü olduğunu kanıtlamıştı. Ama ben gerçekten Albar'sam (Ezeli ve ebedi varlıksam), benim yanımda Süleyman nedir ki?"

V. KAHİRE YANGINI

Ancak kötülüğün ruhunun düşünebileceği garip bir alaycılık sonucu olarak, günün birinde, kraliyete mensup kimselerin âdeti olduğu üzre prenses Setalmülk, mahpuslara yardım etmek ve onları avutmak için Moristan'a geldi. Cürüm işlemiş olanların bölümünü gördükten sonra, akıl hastalarının kaldığı yeri de ziyaret etmek istedi. Setalmülk peçeliydi, ama Hâkim sesinden tanıdı onu ve sakin bir halde gülümseyerek onu gezdiren Argevan'ın da yanında olduğunu görünce öfkeye kapıldı.

“İşte, sayısız aşırılık içine düşmüş olan zavallılar”, diyordu Argevan. “Birisi, cinlerin hükümdarı olduğunu, bir başkası Âdem olduğunu söylüyor; ama en hırslısı, şurada gördüğünüz ve kardeşiniz halifeye şaşılacak kadar benzeyen adam.

— Gerçekten de olağanüstü bir şey bu, dedi Setalmülk.

— Evet öyle, dedi Argevan; ve onun başına gelen felaketin nedeni de bu benzerlik. Herkesin halifeye benzediğini söylemesini duya duya, kendini halife, sonra bununla yetinmeyerek tanrı sanmış. Aslında, sarhoş edici maddeler kullanarak aklını kaçırmış zavallı bir fellahtan başkası değil... Doğrusu, gerçek halife karşısında ne söyleyeceğini bilmek ilgi çekici olabilirdi.

— Aşağılık herif, diye haykırdı Hâkim. Demek, bana benzeyen ve yerime geçecek bir hayalet yarattın.”

Bunu söyler söylemez, aklının başından gittiğini ve yaşamını yeniden tehlikeye atabileceğini düşünerek susmuştu Hâkim. İyi ki, delilerin yaptığı gürültü, söylediklerinin duyulmasını engelliyordu. Bütün bu zavallılar, Argevan’a lanet ediyorlardı ve özellikle devlerin kralı, korkunç bir şekilde meydan okuyordu ona.

“Ölmemi bekle sadece”, dedi yüksek sesle. “Başka bir yerde karşılaşacağız nasıl olsa.”

Argevan omuzlarını silkti ve Setalmülk’le birlikte dışarı çıktı.

Hâkim, kız kardeşinin kendisini hatırlaması için hiçbir şey yapmamıştı. Tek bir çabayla kurtulamayacağı kadar sıkı bir ağın içine düşmüş olduğunu açıkça görüyordu. Ya kendine benzer bir sahtekâr yüzünden kim olduğu gerçekten fark edilmemişti ya da kız kardeşi ve veziri, Moristan’da birkaç gün geçirmek zorunda bırakarak, onun aklını başına getirmek için anlaşmışlardı. Belki de, bu durum herkes tarafından öğrenilince bunu kendi yararlarına kullanıp, iktidarı ele geçirmeyi ve kendisini de vesayet altına almayı düşünüyorlardı. Ayrıca bu kuşkuları pekiştirecek başka bir şey de olmuştu: Setalmülk, Moristan’dan ayrılırken, cami imamına, delilere ayrılmış bölümün genişletilmesi ve daha iyi hale getirilmesi için önemli miktarda bir para ayıracağını söylemiş ve “burasının, halifenin şanına uygun bir yer haline gelmesi gerekir” demişti.

Kız kardeşinin ve vezirinin gitmesinden sonra Hâkim sadece şunları söylemekle yetindi kendi kendine: “Böyle olması gerekiyordu!” Ve o zamana kadar göstermiş olduğu sabırdan vazgeçmeyerek eskisi gibi yaşamaya devam etti. Üstelik zaman zaman akılları başlarına gelen kader arkadaşlarıyla ve Moristan’ın öteki bölümünde bulunup delilerin saçma hareketlerini görerek eğlenmek için iki bölüm arasındaki parmaklıklara kadar gelenlerle uzun uzun konuştu. Hâkim onları çok iyi karşılıyordu, onlar da saatlerce çevresinde toplanıyorlardı ve Hâkim’i, tanrısal esinle donatılmış bir kişi (*melbus*) olarak görüyorlardı. Tanrısal söylemin, ona ilk inananları, sefil insanlar arasında bulması ne garip, değil mi? Nitekim bin yıl önce de İsa, kendisini dinleyenleri, kötü adamlar, baç alanlar ve vergi mültezimleri arasında bulmuştu nitekim.

Halife, onların güvenini kazanınca hepsiyle bir bir konuşmaya, hayatlarını anlattırmaya, hatalarını ve suçlarını hangi koşullarda işlediklerini öğrenmeye başladı; onların bu aykırı davranışlarının ilk nedenlerini araştırdı: Bütün bunların temelinde, cehalet ve sefaletten başka bir şey bulamadı. Bu adamlar ona, toplumsal hayatın sırlarını, tefecilerin, malları ellerinde tutanların, kanun adamlarının, lonca başkanlarının, istifçilerin ve Kahire’nin en büyük tüccarlarının çevirdikleri dalavereleri, birbirlerini nasıl desteklediklerini, hoşgördüklerini, evlilik ilişkileriyle güçlerini ve etkilerini nasıl artırdıklarını, her şeyi çürüten ve çürümüş insanlar olarak, resmi fiyatları isteklerine göre nasıl yükselttiklerini ya da alçalttıklarını, nasıl kıtlığı ve bolluğu yönettiklerini, ayaklanmayı ve savaşı kışkırttıklarını ve bir lokma ekmek bulmak için çabalayan halkı nasıl baskı altında tuttuklarını anlatıyorlardı. Hâkim’in çocukluğunun uzun yılları boyunca vezir olan Argevan’ın yönetiminin verdiği sonuç buydu işte.

Üstelik, hapishanede meşum söylentiler dolaşıyordu. Gardiyanlar da bu söylentileri yaymaktan geri kalmıyorlardı. Denildiğine göre, yabancı bir ordu, ihanet sonucu direniş göstermeden teslim edilecek olan kente yaklaşıyordu ve Gizeh ovasında ordugâh kurmuştu bile. Kuşatma altında kalmanın servetlerini tehlikeye düşüreceğinden korkan beyler, ulema ve tüccarlar tarafından kapılar açılarak düşmana teslim edilecekti kent ve bu adamlar kale komutanlarını da ayartmışlardı. Ertesi gün, düşman generalinin, Bab-el-Hadid kapısından kente girmesi bekleniyordu. O zaman, Fatımi soyu tahttan indirilecekti; Abbasiler, Bağdat’ta olduğu gibi Kahire’de de hüküm sürecek ve onların adına hutbe okunacaktı. “İşte,

Argevan’ın bana hazırladığı şey”, dedi halife. “Babamın tılsımının bana haber verdiği ve kıvılcım saçan Pharouis’in (Zühal’in) solgunlaşmasına yol açan durum bu işte. Ama, sözlerimin gücünü ve bir zamanlar Nasıralı gibi yenilgiyi kabul edip etmeyeceğimi görme vakti geldi.”

Akşam yaklaşıyordu ve mahpuslar, namaz kılmak için avlularda toplanmışlardı. Hâkim, demir parmaklıklı bir kapıyla birbirinden ayrılmış olan delilerin ve suçluların oluşturduğu kalabalığa hitap etmeye başladı. Kendisinin kim olduğunu ve onlardan ne istediğini söyledi. Büyük bir otoriteyle konuşuyordu ve öyle kesin kanıtlar ileri sürüyordu ki, kimse kuşku duymaya kalkışmadı. Birdenbire, yüzden fazla mahpusun zorlamasıyla, içerdeki parmaklıklar parçalanmıştı; korkan gardiyanlar da cami yönündeki kapıları açmışlardı. Halife, sesinin etkisiyle coşmuş ve güven duymuş olan bu kader kurbanlarının omuzlarında camiye girdi. Mahkûmlar, “İşte halife! Müminlerin gerçek hükümdarı!” diye bağırıyordu. Deliler ise, “İşte Allah! Dünyayı yargılamaya geldi!” diye çığlıklar atıyordu. Delilerden ikisi, Hâkim’in sağında ve solunda yer almışlardı ve: “Efendimiz Hâkim’in yapacağı toplantıya gelin hepiniz!” diye haykırıyorlardı.

Camideki kalabalık, namazın böyle bozulmasına bir anlam veremiyordu; ama, düşmanın yaklaşmasıyla ortalığı kaplayan tedirginlik, herkesi, olağanüstü olayları bekler hale getirmişti. Bazıları, sokaklarda kargaşaya yol açarak kaçışıyordu; bazıları da “Bugün mahşer günü” diye haykırıyordu. En zavallıları ve en acı çekmişleri memnun ediyordu bu düşünce, onlar: “Nihayet efendimiz! Nihayet, senin günün geldi işte!” diyorlardı.

Caminin merdivenleri üzerinde belirdiği zaman, Hâkim’in yüzünü insanüstü bir ışık sarmıştı, Müslümanların âdetine aykırı olarak her zaman bıraktığı uzun saçlarının lüleleri, arkadaşlarının omzuna örttüğü lal rengi bir harmaniyeden aşağı sarkıyordu. Çarşıyı kesen Sukarieh sokağında her zamanki gibi bir kalabalık oluşturan Hıristiyanlar ve Yahudiler yere kapanıp şöyle diyorlardı: “Bu, Kitabı Mukaddes’te İsa’dan bin yıl sonra ortaya çıkacağı söylenen gerçek Mesih ya da Deccal.” Bazı kimseler hükümdarı tanımıştı, ama bu saatte, piramitlerin çevresinde ordugâh kurmuş düşmanın üzerine askeri birliklerinin başında yürümekte olduğu konusunda söylentiler

yayılmış olduğu için, nasıl olup da kentin ortasında bulunduğu anlaşılamıyordu.

“Ey benim halkım!” dedi Hâkim, çevresindeki bahtsız insanlara. “Ey benim gerçek çocuklarım! Bugün benim günüm değil, sizin gününüz. Tanrısal sözün insanlar üzerindeki iktidarını kaybettiği, erdemin cürüm, bilgeliğin delilik, şan ve şerefin utanç haline geldiği ve her şeyin adalet ve hakikate ters düştüğü zamanlarda yeniden ortaya çıkan o döneme geldik. İşte bu dönemde, yukarılardan gelen ses, gökgürültüsünden önceki şimşek gibi insan zihinlerini aydınlatmaktan hiçbir zaman geri kalmaz ve nitekim sırasıyla şöyle denmiştir: ‘Rezilliklerin ve zorbalığın ve Kain’in çocuklarının kenti Hanok, lanet olsun sana! Lanet olsun sana Gomorra! İkinize de lanet olsun Ninova ve Babil! Lanet olsun sana Kudüs!’ Yorulmak bilmeyen bu ses, yüzyıldan yüzyıla yankılanır ve tehdit ile ceza arasında her zaman pişmanlık duymak için bir süre vardır. Ama vade her gün biraz daha kısalıyor; fırtına yaklaştığında, ateş, yıldırımın hemen ardından ortaya çıkar! Haydi! Sözün silahlanmış olduğunu ve yeryüzünde, peygamberlerin haber verdiği krallığın kurulacağını gösterelim! Kaçakçılıkla, tefecilikle, adaletsizlik ve vurgunculukla zenginleşmiş bu kent sizin artık! Yağma edilmiş ve çalınmış bu hazineler sizin evlatlarım! Aldatan bu lükse, bu sahte erdemlere, altınla satın alınan bu meziyetlere, barış bahanesi ileri sürülerek yaldızlanan ve sizi düşmana satan bu ihanetlere müstahak oldukları cezayı verin. Yakın, bu kenti yakın! Atam Müizzüddin’in zafer (*kahire*) sayesinde kurmuş olduğu bu kenti yakın ki, korkaklığınızın bir anıtı haline gelmesin!”

Bir hükümdar gibi mi, yoksa bir tanrı gibi mi kalabalığa hitap ediyordu halife? Ama her halükârda, sıradan adalet uygulamasından çok daha yüksek bir dürtü vardı benliğinde; yoksa, öfkesi, özgürlüğe kavuşturduğu bu haydutların öfkesi gibi, önüne geleni rastgele yakıp yıkardı. Ve de çok kısa bir süre içinde, yangın, sedir ağacı damlı çarşıları ve ince sütunlu taraçaları kabartmalarla süslenmiş sarayları yakıp yıkmıştı; Kahire’nin en muhteşem ikametgâhları, harap olmuş içlerini, halkın gözleri önüne seriyordu. Hükümdarlık gücünün, ayaklanma haline dönüştüğü korkunç bir geceydi bu ve tanrısal intikam cehennem silahlarını kullanıyordu!

Kentin yakılması ve yağmalanması üç gün sürdü; en zengin mahallelerin sakinleri, kendilerini korumak için silaha sarılmışlardı ve Argevan’ın

yönettiği Yunan askerleri ve barbar *ketamis*[221] birlikleri, Hâkim'in emirlerine uyan mahpuslara ve ayak takımına karşı savaşıyordu. Argevan, Hâkim'in bir sahtekâr olduğu ve gerçek halifenin, ordusuyla birlikte Gizeh ovalarında bulunduğu söylentisini yaymıştı. Bu kışkırtıcı sözler üzerine, yangın ateşiyle aydınlanmış büyük meydanlarda ve bahçelerde kıyasıya bir çarpışma başlamıştı. Hâkim Karafah'ın tepelerine çekilmiş ve kanlı yargılamalarını açık havada yapmaya başlamıştı. Efsanelere göre, çevresinde melekler vardı; Âdem ve Süleyman peygamber de yanındaydı; bunların birincisi, insanların, ikincisi cinlerin tanığıydı. Kalabalığın nefretini çekenlerin hepsi oraya getiriliyor ve birkaç kelime söylendikten sonra yargıları veriliyordu; kalabalığın alkışları içinde boyunları vuruluyordu; bu üç gün içinde, binlerce kişi ölüp gitti. Kentin merkezindeki çarpışma daha az kanlı değildi; Argevan, sonunda bir mızrak darbesiyle omuzları arasından vurulmuştu ve onu vuran Reidan adında biri, başını getirip halifenin ayaklarına atmıştı. O andan sonra direniş hareketi sona erdi. Vezirin vurulup korkunç bir çığlıkla yere düştüğü an, delilere özgü ikinci bir görüş yetisi olan Moristan mahpuslarının, Argevan'ın cesedinden İblis'in havaya yükseldiğini ve o zamana kadar adamlarının bedeninde olan şeytanları çağırıp çevresinde topladığını görerek haykırdıkları söyleniyordu. Yerde başlayan çarpışma, uzayda devam ediyordu; bu ezeli düşmanların birlikleri derlenip toparlanıyor ve doğal afetleri silah gibi kullanarak savaşmaya devam ediyorlardı. Nitekim bu konuyla ilişkili olarak bir Arap şairi şöyle demişti:

"Mısır! Ey Mısır! Typhon boğucu nefesiyle, havayı ve ışığı emdiğinde; veba, emekçi halkını kırıp geçirdiğinde; Nil, taşkınlarını azalttığında; yoğun bulutlar halindeki çekirgeler, bir günde, kırların bütün yeşilliğini yiyip bitirdiğinde, iyi ve kötü cinler arasındaki bu kasvetli mücadeleleri gördün sen.

"Bu korkunç afetlerle saldırması de yetmemiş ki cehenneme, insan sureti altında çakalların ve yılanların iğrenç doğasını da saklayan, gaddar ve açgözlü ruhlarla doldurmuştu yeryüzünü!"

Ama, dördüncü gün geldiğinde, yarısı yanmış kentte, yüksek görevliler, camilerde toplandılar ve Kuranlarını havaya kaldırarak şöyle haykırdılar: "Ey Hâkim! Ey Allah!" Ama söyledikleri ile içten içe düşündükleri arasında aykırılık vardı. Hâkim'in tanrısallığını daha önce tanımış ve kabul

etmiş olan ihtiyar dikildi önüne ve ona şöyle dedi: “Efendimiz, artık bitsin bunlar. Atanız Müizzüddin’in hakkı için, bu yıkımı durdurun.” Hâkim, en önemli anlarda ortaya çıkan bu garip kişiye bir şeyler sormak istedi; ama ihtiyar, çevresindeki insanların gürültü patırtısı içinde gözden kaybolmuştu bile.

Hâkim, her zamanki gri renkli eşeğine binip kentte dolaşmaya başladı ve uzlaşmaya çağıran merhamet dolu sözler söyledi. İşte o andan sonradır ki, Hıristiyanlara ve Yahudilere uygulanan sert buyruklar değişikliğe uğratıldı. Hıristiyanlar, sırtlarında ağır bir tahta haç ve Yahudiler, boyunlarında bir değnek taşımaktan kurtuldular. Bütün dinlere eşit hoşgörü göstererek, insanları, yeni bir öğretiyi yavaş yavaş benimsemeye yöneltti Hâkim. Konuşma alanlarında, özellikle *bilgelik evi* denen bir binada, öğretici konuşmalar yapıldı ve din bilginlerinin çoğu, Hâkim’in tanrısallığını herkesin önünde savunmaya başladı. Ama insan aklı, geleneğin desteklemediği inançları kolayca kabul edemediği için, bu yeni öğretiye inananların sayısı, Kahire’de otuz bini geçmedi. Almoşadcar adında biri, Hâkim’e inanlara şöyle diyordu: “Sizin tanrı dediğiniz bu adam, bir sinek yaratamaz, bir sineğin kendisini rahatsız etmesini bile önleyemez.” Bu sözlerden haberdar olan halife, kimsenin inancına karışmak istemediğini belirtmek için bu adama yüz altın gönderdi. Başkaları da şöyle diyordu: “Fatımi ailesinden çok kişi, böyle yalan hayallere kapılmıştır. Nitekim, Hâkim’in dedesi Müizzüddin de günlerce bir yerde saklanıyor ve tanrının katına yüceltildiğini söylüyordu; daha sonra, yeraltına iniyordu ve bu sefer, öteki insanlar gibi ölmeksizin, yeryüzünden kaybolduğu söyleniyordu.” Hâkim bu sözleri öğreniyor ve derin düşüncelere dalıyordu.

VI. İKİ HALİFE

Halife artık, herkes tarafından kabullenilmiş ve bütün düşmanlarından kurtulmuş olarak, Nil kıyısındaki sarayına gelmiş ve her zamanki hayatına devam etmeye başlamıştı. Her şey olağan seyrini almaya başlamıştı bile. Hâkim, bir gün, kız kardeşi Setalmülk’ün dairesine gitti ve gizlice yapılmasını istediği evlilik için her şeyi hazırlamasını söyledi ona. Halk, Hâkim’in tanrısallığına tamamen inanmış olmadığı için, geleneksel yasalara ters düşen böyle bir evlenmeden dolayı kızgınlığa kapılabilirdi ve Hâkim bundan korkuyordu. Evlenme törenlerinde sadece hadımlar ve köleler

bulunacaktı ve bu törenler sarayın camisinde yapılacaktı; evlilikten sonra gerçekleştirilmesi zorunlu olan şenlikler ise, sarayın fenerlerle aydınlatıldığını görmeye ve ırmağın öteki yakasından gece esintilerinin getirdiği müzik seslerini duymaya alışmış olan Kahire halkının dikkatini çekmeyecek ya da şaşırmalarına yol açmayacaktı. Zamanı geldiğinde ve insanlar kabullenmeye yatkın olduğunda, bu mistik ve dinsel evliliği halka açıklayacaktı Hâkim.

Akşam bastırdığında, halife, âdeti olduğu üzre, kıyafet değiştirip saraydan çıktı ve yıldızlardan akıl almak üzere Mokatam rasathanesine yöneldi. Gökyüzü Hâkim'in içini rahatlatacak hiçbir şey söylemiyordu; uğursuz biçimde bir araya gelen gezegenler, düğümlenmiş yıldızlar, çok yakında öleceğinin işaretini veriyordu ona. Bir tanrı olarak ebedi varlığının bilincinde olduğundan, ölümlü bedeninden başka bir şeye ilişkin olmayan bu göksel tehditler karşısında pek telaşa kapılmadı. Ama, derine işleyen bir hüznün yüreğini sıkıştırdığını hissetti ve her zamanki gibi dolaşmayı bir yana bırakıp, gecenin ilk saatlerinde saraya geri döndü.

Kayığıyla nehri geçerken, sarayın bahçelerinin şenlik varmış gibi aydınlatıldığını görüp şaşırdı. Biraz sonra içeri girdi. Bütün ağaçlara, kızılyakut, gökyakut ve zümrüt meyvelerine benzeyen fenerler asılmıştı; yaprakların altında güzel kokular veren fıskiyeler gümüşi ışıklarını yayıyorlardı; mermer harklardan sular akıyordu ve küçük köşklerin kaymaktaşı işlemeli zemin taşlarından, ince sarmallar halinde, en değerli güzel kokuların mavimsi buğusu, çiçeklerin kokusuyla karışarak yükseliyordu. Nereden geldiği anlaşılmayan uyumlu müzik sesleri, fenerlerin ışığına aldanarak şafağın söktüğünü sanan kuşların cıvıltılarıyla karışıyordu. Bu ışık cümbüşünün arkasında, ateşten kurdelelerle mimari çizgileri belirginleşen sarayın cephesi, daha geride gösteriyordu kendini.

Hâkim, çok şaşırmıştı. Ben burada yokken, kim böyle bir şölen yapmaya cüret edebilir? diye soruyordu kendi kendine. Bu saatte, hangi bilmedik misafirin gelişi kutlanıyor? Bu bahçelerin ıssız ve sessiz olması gerekirdi. Bu sefer esrar da içmiş değilim ve aldatan hayallerin elinde bir oyuncak da değilim. Hâkim biraz daha ilerledi. Göz kamaştırıcı kıyafetler içindeki rakkaseler, hareketleri ve tavırları çok iyi görülsün diye lambalarla aydınlatılmış bir İran halısı üzerinde yılanlar gibi kıvrılıyorlardı. Halifeyi fark etmemiş gibiydiler. Sarayın kapısında, altın tepsilerde buzlu meyveler

ve şekerlemeler taşıyan bir yığın köle ve hizmetkârla karşılaştı; gümüş kâseler, şerbetlerle doluydu. Onların yanından geçtiği ve dirsekleri birbirine çarptığı halde, kimse dikkat bile etmemişti ona. Bu garip durum, gizli bir tedirginlikle içine işledi. Bir gölge ya da görülmeyen bir ruh haline geldiğini hissediyordu. Kalabalığın arasından, odadan odaya, sanki parmağında Gygès'in sihirli yüzüğü varmış gibi ilerledi.[222]

Sonuncu salonun eşiğine vardığında, bir ışık seliyle gözleri kamaştı; gümüş şamdanlardaki binlerce mum, pırıltılı halelerini büyüterek, ateş demetleri gibi kıvılcımlar saçıyordu. Yüksek yerlerde gizlenmiş çalgıcılar, zafer çanları gibi sesler çıkarıyorlardı. Halife sendeleyerek yaklaştı ve dibadan yapılmış büyük bir kapı perdesinin kalın kıvrımları arkasına gizledi kendini. Ve o zaman, salonun öteki ucunda, bir sedirin üzerinde, Setalmülk'ün yanında oturmuş bir adam gördü. Değerli taşlarla kaplanmış gibiydi bu adam; ışık pullarının ve menşurdan geçmiş ışınların ortasında kıvılcımlar saçan elmaslarla bezenmişti. Bu yeni halifeyi giydirmek için Harunreşid'in hazinelerinin boşaltılıp kullanıldığı söylenebilirdi.

Bu akıl almaz manzara karşısında sersemlemişti Hâkim; hakkını çalan bu sahtekârın üzerine atılmak için belindeki hançerine davrandı; ama karşı konulmaz bir kuvvet elini ayağını bağlıyordu. Gördüklerinin, tanrısal bir uyarı olduğunu düşündü; ama kız kardeşinin yanında oturan adamın yüz çizgilerinde kendinin çizgilerini gördü ya da gördüğünü sandığı an, şaşkınlığı daha da arttı. Sanki kendi *ferouer*'sini, yani hayaletini görmüştü ve Doğuluların inancına göre, kendi hayaletini görmek büyük bir uğursuzluk işaretiydi. Hayalet, bedeni, bir gün içinde ardından gelmeye zorluyordu.

Ama bu gördüğü çok daha tehdit ediciydi; çünkü *ferouer*, Hâkim aleyhine kurulmuş bir düzeni gerçekleştiriyordu. Gerçek halifenin evlenmek istediği Setalmülk'le evlenen bu hayalet halifenin yaptığı şey, çözülmesi gereken bir bilmecenin anlamını, esrarlı ve dehşet verici bir simgeyi saklamıyor muydu? Kıskanç bir ilah, Setalmülk'ü kardeşinin elinden alarak ve evrenin yaratılışıyla ilintili ve birbirine adanmış eşleri ayırarak, göksel gücü aldatmaya çalışmıyor muydu? Devlerin ırkı, böylece, üstün ruhların soyunu kesintiye uğratıp onun yerine kendi dinsiz soyunu mu koymak istiyordu? Bu düşünceler üşüşmüştü Hâkim'in zihnine: Korkunç bir öfke duyarak, bir deprem, bir tufan, bir ateş yağmuru ya da bir başka âfet yaratmak istedi;

ama, yeryüzü balçığından yoğrulmuş olduğunu hatırlayıp ancak insanın yapabileceği işleri gerçekleştirebileceğini düşündü.

Böyle bir zafer kazanarak kendini gösterebilecek durumda değildi; yavaşça geri çekildi, Nil’e açılan kapıya ulaştı. Bir taş sıra vardı orada; oturdu ve düşünceleriyle yıkılmış halde, gördüğü garip sahneye bir anlam vermeye çalıştı. Birkaç dakika sonra kapı yeniden açıldı ve Hâkim karanlığın içinde, gecenin örtüsü üstünde birisi ötekinden daha koyu görünen iki gölgenin çıktığını gördü. Doğu’da, toprağın, gökyüzünün ve suların belirsiz yansıları dolayısıyla hiçbir zaman zifiri karanlık olmayan gecenin içinde, bu gölgelerden birinin Arap ırkından bir genç adam, ötekinin de dev gibi bir Etiyopyalı olduğunu seçebildi.

Nehirde çıkıntı yapan bir yere gediklerinde, genç adam diz çöktü, zenci onun yanına geldi ve palasının parıltısı, bir yıldırım şeraresi gibi çaktı karanlığın içinde. Ama diz çökmüş ve boynunu uzatmış olan gencin başı kesilip yere düşmedi ve halife buna çok şaşırdı; zenci, kurbanına doğru eğildi ve kulağına bir şeyler fısıldadı sanki ve ardından, diz çökmüş olan zavallı ayağa kalktı; sanki bir başkasıymış gibi, sakin, telaşsız, hatta gerçekten neşeliydi. Etiyopyalı, palasını kınına soktu ve genç adam, hiç kuşkusuz kendisini getirmiş olan sandalı bulmak üzere, Hâkim’in tam yanından, nehrin kıyısına yöneldi. Ama tam orda, uyuyup da uyanmış gibi görünmeye çalışan halifeyle yüz yüze geldi ve halife şöyle dedi:

“Selamet içinde ol Yusuf; burada ne yapıyorsun?”

“Sen de selamet içinde ol”, dedi Yusuf, dostunu her zamanki gibi, bir macera arkadaşı gibi görerek ve yazın kavurucu gecelerinde Nil çocuklarının yaptığı gibi onu da kıyıda uyumuş halde bulduğuna hiç şaşırmadan.

Yusuf, kayığına bindirdi onu ve doğu kıyısı boyunca, nehrin akıntısına bıraktılar kendilerini. Şafak, yakındaki ovaları kırmızımsı bir havayla kaplamaya başlamıştı bile ve çölün kenarındaki Heliopolis’in hâlâ ayakta kalmış yıkıntılarının profilini göz önüne seriyordu. Hâkim hayallere dalmış gibiydi, ama arkadaşının, ağarmaya başlayan günde daha da iyi görünen yüz çizgilerine dikkatle bakınca, onun, daha önce hiç fark etmediği halde, kendisine benzediğini fark etmişti. Zaten onunla hep geceleyin karşılaşmış ya da onu esrarın verdiği sarhoşluk içinde görmüştü. Onun, *ferouer*, yani

kendisinin kopyası ve bir süre önce gördüğü hayaletin ta kendisi olduğundan şüphe etmiyordu artık; Moristan'da kaldığı sırada, kendisinin yerine geçirilen ve halife rolü oynatılan o olmalıydı. Akla yakın bir açıklamaydı bu, ama halife yine de şaşkındı.

"Birbirimize, kardeş gibi benziyoruz, dedi Yusuf'a. Aynı yörede doğmuş olmak, böyle bir benzerliği açıklamaya yeter kimi zaman. Sen nerede doğdun, dostum?

— Atlas dağlarının eteğinde, Magrip'te, Ketama'da, Berberiler ve Kabililer arasında doğdum. Doğumumdan biraz sonra bir çarpışmada ölen ve adı Davas olan babamı tanımadım; çok uzun yaşayan dedem, şimdi kumlar arasında kaybolmuş olan bu ülkenin şeyhlerinden biriydi.

— Benim atalarım da o ülkedendir, dedi Hâkim. Belki de aynı kabiledeniz... Ama ne önemi var bunun? Sürekli ve samimi olması için, kan bağlarına ihtiyacı yok dostluğumuzun. Birkaç gündür niçin görmüyorum seni, söyle bana...

— Şu sorduğuna bak, dedi Yusuf. Günlerim ve daha çok gecelerim, çünkü günlerimi uyuyarak geçiriyordum, olağanüstü rüyalarla doluydu. Kahvehaneye gelen görevliler bizi birbirimizden ayırdıktan sonra, artık gerçek olduğundan kuşku duymadığım o büyüleyici kadının hayalini gördüm yeniden Nil üzerinde. Geçtiğimiz kapıyı bilmeyeyim diye gözlerimi elleriyle birçok kere kapattı ve göz kamaştıran ihtişamlı bahçelere, mimarların dehasının, esrar içtiğimiz zaman yükselen fantastik yapıları aştığı o inanılmaz güzellikteki salonlara götürdü. Ne garip bir alınyazım var! Uyanıklığım, uykumdakinden daha fazla rüya ile doluydu! İçine girdiğimiz sarayda, beni görünce hiç kimse şaşırmıyor gibiydi ve yanlarından geçtiğimde, bütün başlar eğiliyordu önümde. Ve sonra bu garip kadın, ayaklarının dibine oturttu beni; sözleriyle ve bakışlarıyla sarhoş ediyordu beni. Uzun kirpikli göz kapaklarını her kaldırışında, yeni bir cennetin önümde açıldığını sanıyordum. Sesindeki ahenkli titreşimler, anlatılmaz vecit hallerine sürüklüyordu beni. Bu büyüleyici ezgiyle okşanan ruhum, haz içinde eriyordu. Köleler, lezzetli yiyecek ve içecekler, gül reçelleri, kar şerbetleri getiriyorlardı; ama o sadece dudaklarını değdiriyordu onlara; bu kadar göksel ve kusursuz bir yaratık, sadece güzel kokularla, sabah çiğleriyle ve ışınlarla beslenmeliydi kuşkusuz. Bir ara, sihirli sözler söyleyerek, gizli mühürlerle kapatılmış bir zemin taşını açarak,

hazinelerinin bulunduğu mahzene indirdi beni ve kendisine âşıksam ve de cesaretim varsa, ayrıntılarını bir bir anlattığı bütün bu zenginliklerin bana ait olacağını söyledi. Cinlerin hazinelerinin saklı olduğu Kaf dağında bulunanlardan daha akıl almaz şeyler gördüm orada; billurdan yapılmış filler, değerli taşlardan yapılmış ve altın ağaçlar üzerinde kanatlarını çırpan kuşlar, elmas güneşleriyle süslenmiş kuyruklarını yelpaze gibi açan tavuskuşları, telkâri işiyle çevrelenmiş ve kavun şeklinde yontulmuş kâfur parçaları, gümüş direkli kadife ve diba çadırlar, daha sonra, ambarlardaki tohumlar gibi yığılmış altın ve gümüş sikkeler, yığınlarca inci ve kızılyakut...”

Bu anlatılanları dikkatle dinlemiş olan Hâkim, arkadaşı Yusuf’a şöyle dedi:

“Biliyor musun ki kardeşim, bu gördüklerin Fatımilerin ele geçirdikleri Harunreşid’in hazinesidir ve halifenin sarayından başka yerde olamaz.[223]

— Bilmiyordum, ama tanımadığım bu kadının güzelliği ve zenginliğinden, çok yüksek zümreden bir kimse olması gerektiğini tahmin etmiştim; ne bileyim, büyük vezirin bir yakını, büyük bir adamın karısı ya da kızıydı belki de. Ama, adını öğrenmem gerekli miydi? Beni seviyordu o, yeterli değil miydi bu? Dün, her zamanki buluşma yerimize geldiğimde, köleler buldum karşımda, yıkadılar beni, güzel kokularla donattılar ve üstüme, halife Hâkim’in bile sahip olamayacağı muhteşem elbiseler giydirdiler. Bahçe aydınlatılmıştı ve bir düğün hazırlanıyormuş gibi bir şenlik havası vardı etrafta. Sevdiğim kadın, sedir üzerinde yanında oturmama izin verdi; elini avuçlarımın içine bıraktı, baygın ve şehvet dolu gözlerle baktı bana. Ama, sanki sadece kendisinin gördüğü uğursuz ve karanlık bir hayal şenlikleri bozmaya gelmiş gibi birden sarardı. Bir el işaretiyle köleleri gönderdi ve boğuk bir sesle şöyle dedi bana: ‘Mahvoldum! Kapı perdesinin arkasında, affetmeyen mavi göz bebekleri gördüm. Hayatını verecek kadar seviyor musun beni?’ Bağlılığımın sınırsız olduğunu söyledim ona. ‘Sen hiç yaşamamış birisi olmalısın’, diye devam etti; ‘yeryüzünde hayatının hiçbir izi kalmamalı, yok edilmelisin, bedenin paramparça edilmeli, bir zerresi bile bulunamamalı; yoksa, efendim, devlerin kötülüğünü bile aşan ve cehennemin dibindeki lanetlenmişleri titretecek işkenceler yapacak bana. Şu zencinin peşinden git. Sana ne yapılacağını biliyor o.’ Kapıdan çıktığımızda, zenci, kafamı kesmek

istiyormuş gibi diz çöktürdü bana, palasını iki üç kere havada salladı ve sonra benim bağlılığımı görerek, bunun bir oyun, bir sınama olduğunu ve prensesin, söylediğim kadar cesur ve kendisine bağlı olup olmadığımı öğrenmek istediğini söyledi. 'Yarın, Kahire'de, Âşıklar çeşmesine gelmeyi unutma; yeni bir buluşma sağlanıyor sana' diye ekledi bahçeye girmeden önce."

Hâkim, bu açıklamaları dinledikten sonra, kendi tasarladıklarını yıkan koşullardan hiç kuşku duymadı artık. Sadece, kız kardeşinin ihanetinden olduğu gibi, halifenin kız kardeşi olarak kendisine göre çok daha aşağı dereceden bir genç adama duyduğu aşktan da öfkeye kapılmamasına şaşıyordu. Sayısız kanlı infaz yaptıktan sonra, cezalandırmaktan bıkmış mıydı ya da bilincinde olduğu tanrısallığı, bir tanrının yaratıklarına duyması gereken sınırsız şefkatle mi yüreğini yumuşatmıştı? Kötülüğü acımasızca cezalandıran Hâkim, gençliğin ve aşkın dayanılmaz çekiciliği karşısında yenilmiş hissediyordu kendini. Önyargılarının bir cürüm olarak görmesine yol açtığı bir evliliği reddettiği için suçlu muydu Setalmülk? Kim olduğunu bilmediği bir kadını sevdiği için, Yusuf hatalı mıydı? Bunları düşünen halife, sadece bağışlamak ve bu evliliği kutsamak için, Yusuf'a verilen buluşma sözünün akşamında, oraya gitmeye karar verdi. Dolayısıyla, Yusuf'tan daha başka itiraflar istemedi artık. Bir kuşku vardı içinde hâlâ, ama artık tedirginliğine yol açan kendi alınyazısıydı. Olaylar aleyhime dönüyor ve iradem artık beni savunmuyor, diye düşündü. Yanından ayrıldığı sırada da, şöyle dedi Yusuf'a: "Kahvehanede geçirdiğimiz güzel akşamları özlüyorum. Yeniden gideceğiz oraya, çünkü halife, esrarı ve mayalı içkileri yasaklayan yasayı iptal etti. Yakında görüşeceğiz dostum."

Hâkim, sarayına döndü; bin kişilik bir birlikle gece devriyesini yapan muhafız komutanı Abu-Arus'u çağırdı ve kargaşa günlerinde uygulanmayan buyruğun, yeniden geçerli olduğunu söyledi. Buna göre, Hâkim'in rasathanesine gittiği saatte, Kahire'nin bütün kapıları kapalı olacaktı ve sadece bir kapı, dönmek istediği zaman, daha önce kararlaştırılmış bir işaretle yeniden açılacaktı. Kapıcıbaşı hadım Nesim'in yanında, adamlarının hazırlamış olduğu eşeğe binerek yanındakilerle Derb-al-Siba denen sokağın sonuna kadar gitti o akşam; daha sonra da sadece yaya bir uşakla ve kendisine her zaman eşlik eden dilsiz genç köleyle kırlara çıktı. Dağı tırmanıp, henüz kuleye girmeden önce, yıldızlara baktı, ellerini çırptı ve şöyle haykırdı: "Uğursuz işaret, demek ortaya çıktın!"

Daha sonra, kendisini tanıyıp lütufta bulunmasını rica eden birtakım Arap süvarileriyle karşılaştı ve kendilerine bir şey verilmesi için, uşağıyla, hadım Nesim'in yanına gönderdi onları. Daha sonra, kuleye gitmek yerine, Mokatam'ın solunda yer alan kabristana yöneldi ve hasırotu yetiştiği için *Maksaba* diye adlandırılmış olan yerin yakınındaki Fokkai mezarına kadar ilerledi. İşte orada, hançerlerle saldıran üç kişi onun üzerine çullandı; ama, ay ışığında yüzünü görüp kim olduğunu anlayan saldırganlardan biri, öteki ikisine karşı çıktı ve vurulup halifenin yanına düşene kadar onlarla savaştı ve son anda şöyle haykırdı: "Ah kardeşim!" Bu katliamdan kurtulan ve Abu-Arus'u uyarmak için Kahire'ye doğru kaçan kölenin kendi diliyle anlattıkları bu kadardı işte. Ama, muhafızlar cinayet yerine geldiklerinde, kanlı giysilerden ve halifenin, ayakları kırılmış *Kamar* adlı boz eşeğinden başka bir şey bulamadılar.

VII. AYRILIŞ

Halife Hâkim'in hikâyesi bitmişti.

Şeyh sustu ve derin düşüncelere daldı. Kuşkusuz İsa'nın haça gerildiği Golgotha'da çektikleri kadar olmasa da, Hâkim'in *çilesinin* hikâyesi heyecanlandırmıştı beni ve üstelik, Kahire'de bulunduğum sırada, Hâkim'in rasathanesinin yıkıntılarının görüldüğü Mokatam'a sık sık çıkarak, bu hikâyenin geçtiği yeri görmüştüm. Tanrı ya da insan olsun, Kıpti ve Müslüman tarihçilerin kara çalıp durdukları bu halife Hâkim'in, hiç kuşkusuz, akıl ve adalet egemenliğini kurmak istemiş olduğunu düşünüyordum. El-Macin, Makrisi, Novairi[224] ve Kahire'de okumuş olduğum başka yazarların anlattıkları olayları, yeni bir ışık altında görüyordum şimdi ve kim olurlarsa olsunlar, peygamberleri, reformcuları, mesihleri, feci bir ölüme ve daha sonra insanların nankörlüğüne mahkûm eden alınyazısına esef ediyordum.

"Ama Hâkim'in öldürülmesini hangi düşmanlarının emrettiğini, söylemediniz bana" dedim şeyhe.

"Siz, tarihçileri okumuşsunuz", dedi şeyh. "Ama, Davas oğlu Yusuf'un, Âşıklar çeşmesine gittiğinde, kendisini, kıyafet değiştirmiş olan Setalmülk'ün beklediği bir eve götüren kölelerle karşılaştığını; prensesin, Hâkim'in kendisini öldürmek istediğini söyleyerek Yusuf'u halifeyi

öldürmek için ikna ettiğini ve sonrasında evlenmeye söz verdiğini bilmiyor musunuz? Nitekim tarihçilerin de yazdığı gibi Setalmülk, sözlerini şöyle bitirmişti: 'Dağda bul onu, tam zamanında gelecek oraya ve yalnız kalacak orada, yanında uşağından başka kimse olmayacak. Vadiye girecek; işte o zaman arkasından koşun ve onu öldürün, uşağını da ve eğer yanındaysa genç köleyi de öldürün.' Ve Setalmülk, Yusuf'a, ucu mızrak gibi olan ve *yafur* denen bir hançer verdi; silahlandırdığı iki köleyi de onun yanına kattı ve sözünde durmazsa, Yusuf'u öldürmeleri emrini de verdi onlara. Ve Yusuf, halifeye ilk darbeyi vurduktan sonra onun, gece âlemlerindeki arkadaşı olduğunu fark etti; yaptığı işin dehşetine düşüp, iki köleye saldırdı, ama bu sefer kendisi, onların hançer darbeleri altında can verdi.

— Sadece boz eşeğin ve Hâkim'in, düğmeleri çözülmemiş yedi gömleğinin bulunduğu söylendiğine göre, iki ceset ne oldu?

— Ben cesetlerden söz ettim mi size? Bizim rivayetlerimizde böyle bir şey yok. Tehlikeyle karşılaştığı Hicri 411 yılının o 27 Şevval gecesi kurtulsaydı, halifenin seksen yıl yaşayacağını söylüyordu yıldızlar. Ortadan kaybolmasından on altı yıl sonra, Kahire halkının, onun yaşadığını söyleyip durduğunu bilmiyor musunuz?

— Buna benzer çok şey anlatıldı bana, ama Hâkim'in sık sık yeniden ortaya çıkışı, ona az çok benzeyen ve Hâkim olduğunu söyleyen Şerut'a, Sikkin'e ve daha başkalarına atfediliyordu. Hayatları halk masalları haline gelen muhteşem hükümdarların hepsinin başına gelen de budur zaten. Kıptiler, İsa'nın Hâkim'e göründüğünü, onun da dinsizliğinin bağışlaması için yalvardığını ve çölde uzun pişmanlık yılları geçirdiğini ileri sürerler.

— Bizim kitaplarımıza göre, Hâkim kendisine vurulan darbeler sonunda ölmedi. Onu yabancı bir ihtiyar buldu ve iyileştirdi; böylece kız kardeşinin kendisini öldürtmek istediği o korkunç geceden kurtuldu, ama taht ve taçtan bıkarak Ammon çölüne çekildi ve daha sonra öğrencisi Hamza tarafından dünyaya ilân edilen öğretisini ortaya koydu. Ölümünden sonra Kahire'den kovulan taraftarları, Lübnan'a çekildiler ve orada Dürzi ulusunu oluşturdular."

Bu hikâye aklımı karmakarışık etmişti ve Hâkim'in dini konusunda yeni ayrıntılar öğrenmek için Dürzi şeyhini görmem gerektiğini düşünüyordum; ama, beni Beyrut'ta tutan fırtına dinmişti ve mahpus şeyh lehine bir şey

yapmasını umut ederek paşayı görmek üzere Akka’ya gitmem gerekiyordu. Şeyhi, veda etmek için yeniden görebildim ancak; kızından söz etmeye cüret edemedim ve onu daha önce Madam Carlès’in okulunda gördüğümü de söylemedim.

4. Akkalar Anti-Lübnan

I. YOLCU GEMİSİ

Arap ve Yunan teknelerine binince, Odysseus ve Telemakhos’un oradan oraya sürüklenmelerine yol açan alınyazısının tekrarlanmasına hazır olmak gerekir; en ufak bir rüzgâr değişikliği, onları Akdeniz’in her köşesine götürebilir; dolayısıyla, Suriye kıyılarında, bir yerden ötekine gitmek isteyen Avrupalı, Filistin limanına uğrayan biricik İngiliz yolcu gemisini beklemek zorundadır. Bir *vapur*’la bile ilgisi olmayan büyük bir yelkenlidir bu ve her ay, bugün adları da yıkıntıları da kaybolmuş olan, bir zamanın ünlü kentleri Béryte, Sidon, Tyr, Ptolémaïs ve Césarée arasında gidip gelir. Bu deniz ve ticaret kraliçelerinin biricik mirasçısı olan İngiltere, bir *steamboat* (buharlı gemi) tahsis etme yüceliğini göstermez. Ama, bu özgür ulusun pek sevdiği toplumsal sınıf ve zümre ayrımı, sanki lüks bir gemiye biniliyormuş gibi güverte üstünde büyük bir titizlikle kesin olarak uygulanır. *First places* (birinci mevki), alt kademeden, yani cüzdanları pek dolgun olmayan insanlara yasaklanmıştır ve bu, tüccarları en muteber yerlerde, ama şeyhleri, yüksek görevlileri ve hatta emirleri, askerler ve uşaklar arasında gören Doğuluları şaşırtır kimi zaman. Güneş, genellikle, kamaralarda yatmaya el vermeyecek kadar yakıcı olduğu için, her yolcu, İncil’deki felçli gibi, yatağını sırtına alarak geceleyin uyumak ya da öğleden sonra şekerleme yapmak için güvertede bir yer seçer. Bunun dışında, şiltesinin ya da hasırının üzerinde çömelip sırtını geminin bordasına dayayarak çubuğunu ya da nargilesini içer. Sadece Fransızlar, günü, güvertede dolaşarak geçirirler ve Levantenler, sincaplar gibi yerinde durmayan bu adamların ne yaptığından hiçbir şey anlamaz, hayret ederler. Ama, hemen irkilen, hançerine el atan ve sizi daha sonra göreceğini söyleyerek küfürler savuran bir Türkün ya da Bedevinin ayağına takılmadan güverteyi böyle arşınlayıp durmak zordur gerçekten. Haremleriyle birlikte yolculuk eden ve ayrı bir kamara tutacak kadar para ödememiş olan Müslümanlar, karılarını, kıç tarafta korkuluklarla çevrili bir yere bırakmak

zorundadırlar; kadınlar orada koyunlar gibi üst üste yığılırlar. Ve kimi zaman onları deniz tutar; o zaman her kocanın, onları bulup ilgilenmesi, aşağı indirmesi ve daha sonra o ağıl gibi yere geri götürmesi gerekir. Kâfirlerin alaycı bakışları altında, bir Türkün ailesiyle ilgili olarak gösterdiği sabır ve ihtimamla kimse boy ölçüşemez. Sabah akşam, aptes almak için kullanılan bakır kapları doldurmak için herkesin kullandığı büyük fıçının başına giden, nargilelerin suyunu değiştiren, teknenin yalpalamasından rahatsız olan çocuklara bakan ve karıları ile kölelerini, Frenklerle tehlikeli ilişkiler içine düşmekten koruyan da ondan başkası değildir. Ama, sadece Levanten yolcuların bulunduğu teknelerde bu sakınganlıkların pek gereği yoktur. Çünkü, çeşitli dinlerden olmalarına rağmen Levantenler, özellikle kadınlar söz konusu olduğunda, aralarında belli görgü kurallarına uyarlar.

Akka'ya gitmek üzere benimle birlikte gemiye binmiş olan İngiliz misyoner, Yunus'un balinanın karnından dışarı atıldığı yer olduğu söylenen kıyıdaki bir noktayı bana gösterdiği sırada öğle yemeği saati gelmişti. Orada bulunan küçük bir cami, Müslümanların, İncil'deki bu rivayete bağlılığını gösteriyordu ve bu vesileyle, Avrupa'da artık moda olmayan, ama dinin her şey olduğu hissedilen bu ülkelerde yolcular arasında kendiliğinden ortaya çıkan dini tartışmalardan birine giriştim bu muhterem pederle.

"Aslında Kuran, Eski Ahit ve Yeni Ahit'in başka terimlerle yazılmış ve bir ülkeye özgü buyruklarla zenginleştirilmiş bir özetinden başka şey değildir", dedim. "Müslümanlar tanrı gibi olmasa da peygamber olarak İsa'yı yüceltirler, *Kadra Myriam*'a (Bakire Meryem'e), meleklerimize, peygamberlerimize ve azizlerimize saygı duyarlar. Peki o zaman, onları Hıristiyanlardan ayıran ve aralarındaki ilişkileri her zaman güvenilmez hale getiren önyargı nereden geliyor?

— Bu benim inancım bakımından kabul edilecek bir şey değil, diye cevap veriyordu muhterem peder. Bence, Protestanlarla Türkler anlaşacaklar bir gün. Aralarında bir tarikat oluşturacaklar, yeni bir tür Doğu Hıristiyanlığı...

— Ya da Anglikan İslamiyeti, dedim. Peki Katoliklik bu kaynaşmayı niçin gerçekleştirmiyor?

— Çünkü Doğuluların gözünde, Katolikler putatapardır. Boyalı ya da kabartmalı bir tasvire değil de, onun temsil ettiği tanrısal kişiye taptığınızı; meleklere ve azizlere tapmadığınızı, ama onları sadece *yüceltti̇ğinizi* anlatamazsınız onlara; aradaki bu farkı anlamazlar. Zaten hangi putatapar halk, tahtanın ya da metalin kendisine tapmıştır ki, sorarım size. Dolayısıyla siz, onların gözünde hem putatapar hem de çoktanrıcısınızdır, oysa çeşitli Protestan toplulukları...”

Burada özetlediğim tartışmamız, öğle yemeğinden sonra da sürüyordu ve bu son sözler, cin gibi gözleri olan, siyah sakallı, kafasının üstündeki başlığıyla Doğu’da bir insanın hangi zümreden ve halktan olduğunu belli edecek tek göstergeyi, yani saçlarını örtmüş, bir Yunan kabanı giymiş ufak tefek bir adamın kulağına gitti.

Bu konuda çok uzun süre kararsız kalmadık.

“Yok canım! Azize Meryem!” dedi adam, yüksek sesle. “Bu konuda, Protestanlar da ötekilerden fazla bir şey yapamazlar. *Türkler*, her zaman *Türk* olarak kalacaklardır!” (Türkler kelimesini, *Tür* diye telaffuz ediyordu.)

Adamın densizlikle söze karışması ve Provence aksanı, bir yurttaşla karşılaşmış olmanın hazzını duymamı engellemedi. Ona döndüm ve hemen cevap verdiği birkaç söz söyledim.

“Hayır mösyö”, dedi. “*Tür*’le (Türkle) hiçbir şey yapılamaz: Onlar, kaybolup giden bir halk!... Mösyö, son zamanlarda Konstantinopolis’teydim; şöyle diyordum kendi kendime: *Tür*’ler nerde? Onlardan kimse yok ortada!”

Bu aykırı düşünce telaffuzla birleşiyor ve bu adamın bir Canebière çocuğu olduğunu gittikçe daha belirgin olarak ortaya koyuyordu. Ama, tekrarlanıp duran bu *Tür* kelimesi, canımı sıkıyordu biraz.

“Biraz ileri gidiyorsunuz, diye cevap verdim. Ben şimdiye kadar birçok Türk gördüm...”

Türk kelimesinin son harfine bile bile basıyordum söylerken, ama bizin Provencelı oralı olmuyordu.

“Siz gördüklerinizin *Tür* olduğuna mı inanıyorsunuz?”, diyordu bana, heceyi daha da kısık bir sesle dile getirerek. “Onlar gerçek *Tür* değiller. Ben

Osmanlı *Tür*’lerini kastediyorum... Müslümanların hepsi *Tür* değildir!”

Bir güney Fransalı, kendi telaffuzunun kusursuz ve Parislinin telaffuzunun da gülünç olduğunu düşünür zaten; ben de muhatabımın telaffuzuna, aykırı düşüncesinden daha fazla alışıyor gibiydim.

“Bunun böyle olduğundan emin misiniz? dedim ona.

— Bakın mösyö, ben Konstantinopolis’ten geliyorum. Orada hep Yunanlılar, Ermeniler, İtalyanlar, Marsilyalılar var. Ortadaki *Tür*’lerin hepsini kadı, ulema, paşa yapıyorlar ya da Fransa’ya gönderiyorlar, görsünler diye...”

İngiliz misyonere doğru dönmüştüm, ama bizden uzaklaşmıştı ve kıç güvertede dolaşıyordu.

“Mösyö”, dedi bu Marsilyalı kolumu tutarak. “Diplomatların ne yapacağını sanıyorsunuz, reaya gelip de onlara şöyle dediğinde: ‘İşte, bu felaket de geldi başımıza; bütün imparatorlukta bir tane *Tür* yok... Ne yapacağımızı bilmiyoruz biz!.. Her şeyi size bırakıyoruz!’”

Bu varsayımın cüretkârlığı, içtenlikle güldürdü beni. Marsilyalı hiç etkilenmeden devam etti:

“Avrupa şöyle diyecek bu durumda: ‘Bazıları bir yerlerde olmalı, iyice arayalım!... Nasıl olur bu? Paşa yok, vezir yok, müşir yok, nazır yok... Bu, bütün diplomatik ilişkileri bozacak. Kime başvurulacak? Drogmanlara ücretlerini ödemeye devam etmek için ne yapacağız?’

— Gerçekten de çok sıkıcı bir durum olacak bu.

— Papa da şöyle diyecek: ‘Tanrım, ne yapmalı? İsa’nın mezarını kim koruyacak şimdi! Ortada *Tür* yok ki!...’”

Bir aykırı düşünceyi geliştiren Marsilyalı, yakanızı kolayca bırakmaz. Bu da, yurttaşlarından birinin ağzından dökülen safça bir sözü tersine çevirip şöyle diyordu: “Konstantinopolis’e mi gidiyorsunuz?... Çok *Tür* görürsünüz orda!”

Yanına döndüğümde, muhterem peder çok soğuk bir havayla karşıladı beni. Gemide birinci mevkide olduğum için, ikinci mevkideki biriyle

konuşmamı yakışıksız bulduğunu anladım. Bundan böyle, onun gibi insanların topluluğunda yerim yoktu artık; *gentleman* olarak davranmayan birisiyle ahbaplık etmiş olmasına esef ediyordu kuşkusuz. Levanten kıyafetimden ötürü, sarı eldivenlerim ve cilalı botlarım olmamasını hoşgörmüştü belki, ama ilk kez karşılaştığım bir adamla konuşmaya kalkmam, *improper* (uygunsuz) bir davranıştı kuşkusuz. Ve muhterem peder, bir daha konuşmadı benimle.

II. PAPAZ VE KARISI

Artık kimseyi idare etmem gerekmediği için ben de Marsilyalının arkadaşlığının tadını çıkarmaya karar verdim. Bir İngiliz yolcu gemisinde eğlenme fırsatı pek az olduğu için, Marsilyalı, çok değerli bir arkadaş haline geliyordu. Bu adam çok seyahat etmişti, çok şey görmüştü; yaptığı ticaret, iskeleden iskeleye dolaşmasına ve doğal olarak herkesle ilişki kurmasına yol açıyordu. "İngiliz, muhabbet etmek istemiyor", dedi bana. "Belki de deniz tutmuştur (*denizzz* diye telaffuz ediyordu). Hah! İşte, kamaraya daldı. Öğleyin tıka basa yemiştir mutlaka..."

Sustu ve bir kahkaha attıktan sonra devam etti:

"Kocaman ve yağlı parçalar yemeyi çok seven bir meclis üyemiz gibi işte. Bir gün, sarıasma diye bir baykuş (*baykus* diye telaffuz ediyordu) sokuşturduk ona. 'Ah işte, yağlı ve büyük bir parça!' dedi. Hepsini bitirdiğinde, yediğinin ne olduğunu söyledik ona. Yalpaya tutulmuş gibi oldu adam!..."

Bizim Provencelı pek matah bir şey değildi kuşkusuz, ama Rubicon'un öteki kıyısına geçmiştim. *First places* (birinci mevki) ile *second places* (ikinci mevki) arasındaki sınır aşılmıştı bir kere; ben *kibarlar âleminden* değildim; bu alınyazısına boyun eğmek gerekiyordu. Ve heyhat! Beni kendinden biri sanıp yanılmış olan muhterem peder, şimdi Milton'ın günahkâr meleklerine benzetiyordu. Ama fazla esef etmediğimi söylemeliyim; geminin ön tarafı kıç tarafından kat kat daha eğlenceliydi. Partal ve pitoresk giysiler, her ırktan adamlar, hasırların, şiltelerin, delik kilimlerin üzerinde üst üsteydi ve bir yaldızlı mantoyla onları örten muhteşem güneşin parlaklığı içinde ışıldıyorlardı. Çakmak çakmak gözler, bembeyaz dişler, dağlıların kayıtsız gülümsemeleri, çöl çadırları

altındaymışlar gibi, yelkenlerin gölgesinde yer yer toplanmış ailelerinin ataerkil tutumları, para zengini değil de ecdat zengini olan emirlerin ve şeriflerin etkileyici ciddiyetleri ve sanki, Don Quichotte gibi, “Nereye otursam, şeref koltuğundayım[225]” dercesine davranmaları; evet bütün bunlar, kimseyle konuşmayan bazı turistlerin ve birtakım teşrifat düşkünü Doğulunun arkadaşlığından çok daha iyiydi kuşkusuz.

Marsilyalı çene çalarak beni, şiltesini serdiği yere kadar götürdü; onun hemen yanında, Kudüs’e hac için giden bir Yunan papazı ile karısı kendi şiltelerini sermişlerdi. Bunlar daha şimdiden Marsilyalı ile sıkı bir dostluk kurmuş olan neşeli iki ihtiyardı. Dizlerinde ve ayaklarında sıçrayarak gezinip duran bir de kargaları vardı ve onların yoksul yemeğine ortak oluyordu. Marsilyalı beni yanına oturttu ve bir kutudan, kocaman bir sucuk ve Avrupa kökenli olduğu şeklinden belli olan bir şişe çıkardı.

“Biraz önce öğle yemeği yememiş olsaydınız bundan ikram edecektim size, dedi. Ama, tadabilirsiniz; Arles sucuğudur bu mösyö, ölünün bile iştahını açar!.. Birinci mevkide size ne verdiklerini görüyorsunuz, hepsi, teneke kutulardaki rozbifler ve sebzeler... Yemin ederim ki, bir dilim sucuğa değmez onlar!.. Bıçağın bile ağzının suyu akıyor!.. Cebinizde bu sucuk olunca, çölü geçebilirsiniz ve bundan daha lezzetli bir şey yemediklerini söyleyecek olan Araplara da ikram edebilirsiniz!”

Bu iddiasını ispat etmek için, Marsilyalı, sucuktan iki dilim kesip papaza ve karısına ikram etti; onlar da bu lezzetli ikramı övmekte gecikmediler. “Ne var ki, her zaman içki içme isteği uyandırır insanda bu”, diye devam etti Marsilyalı... “İşte Camargue şarabı, Kıbrıs şarabından çok daha iyidir kuşkusuz... Ama bir kâse lazım; yalnız olduğum için ben şişeden içiyorum.”

Papaz, elbiselerinin altından, iç kısmı altın tozu kaplanmış gibi görünen ve eski bir işçilikle yapılmış olduğu belli olan gümüş bir kupa çıkardı; belki de bu kiliselerde kullanılan kutsal bir kadehti. Şarabın lal rengi göz kamaştırıyordu. Uzun zamandır kırmızı şarap içmiyordum; bırakın Fransız şarabı içmeyi! Dolayısıyla hiç nazlanmadan kadehi kafama diktim. Papaz ve karısı da Marsilyalının şarabıyla ilgilenmişlerdi.

“Bu güzel insanları görüyor musunuz”, dedi bana Marsilyalı. “İkisinin yaşı bir buçuk yüz yıl eder herhalde; ölmeden önce Kutsal Topraklar’ı görmek istemişler. Evliliklerinin ellinci yıldönümünü Kudüs’te

kutlayacaklar; çocukları ölmüş; bir kargadan başka şeyleri yok şimdi. Böyle, işte Tanrı babaya teşekkür etmeye gidiyorlar!"

Kendisinden söz ettiğimizi anlayan papaz, takkesinin altında iyimserlikle gülümsüyordu; mavi yünden giysileri içindeki karısı da asık suratlı Rebeka'yı hatırlatıyordu bana.

Geminin hızı azalmıştı; birkaç yolcu, kıyıdaki beyaz bir noktayı gösteriyordu birbirine; Sayda'nın, yani eski Sidon'un önüne gelmiştik. Hıristiyanlar ve Dürziler gibi Türklerin de kutsal saydığı Élie (*Mar-Elias*) dağı kentin solunda görünüyordu ve Fransız[226] hanı yapısıyla çok geçmeden dikkatimizi çekti. Duvarları ve kuleleri, Lübnan'ın bütün deniz kıyısı kentlerini harap eden 1840 İngiliz bombardımanının izlerini taşıyordu. Üstelik, Trablusşam'dan Akka'ya kadar, bu kentlerin bütün limanları, bilindiği gibi, Dürzilerin prensi Fakardin'in emirleriyle Türk askeri birliklerinin kıyıya çıkmasını önlemek için bir zamanlar doldurulmuştu. Öyle ki, bu ünlü kentler yıkıntılar halinde ve perişanlık içindeydi. Ama doğa, İncil'de belirtilen ve uzun zamandır sürüp giden bu kötü duruma ortak olmamıştı ve bu yıkıntıları, tatlı bir yeşillikle kaplamıştı. Sidon bahçeleri, Astarte'ye tapınıldığı zamanki gibi çiçekler içinde. Yeni kent, yıkıntıları, doruğunda yine harap halde kare bir ortaçağ kulesi bulunan tepeyi çevreleyen eski kentin bir mil uzağında kurulmuş.

Yolcuların çoğu Sayda'da iniyordu ve gemi burada birkaç saat kaldığı için, ben de Marsilyalı ile birlikte karaya çıktım. Deniz yolculuğuna daha fazla dayanamayan ve hacca kara yoluyla gitmeye karar veren papaz ve karısı da gemiden indi.

Bir kayıkla, küçük bir ada üzerindeki kaleyi kente bağlayan köprünün kemerleri boyunca ilerledik; yeterince derinlik bularak limana bağlanabilen küçük yelkenli tekneler arasından geçtik ve bazıları dalgaların altında kalan çok iri taşlardan yapılmış eski bir iskeleye yanaştık. Dalgalar, bu döküntüler üzerinde köpük saçıyordu ve ayaklarınızı ıslatmadan karaya çıkmak için, nerdeyse çıplak denebilecek *hammallara* kendinizi taşıtmanız gerekiyordu. Misyonerin yanındaki iki İngiliz kadınının, bu bakır rengi tenli yarı balık yarı insan hammalların kollarında, *Galateia'nın Zaferi*'ndeki[227] periler kadar sarışın, ama onlardan çok daha giyimli olarak kıvranıp durmalarına gülüyorduk biraz. Yoksul Yunan karı kocanın can yoldaşı karga, kanat

çırpıyor ve gaklayıp duruyordu. Çizgili *maslahları* deve kılından çuvallarla yapılmış bir güruh genç hayta, bavulların ve çantaların üzerine atılıyordu; kimisi, Fransızca birkaç kelime haykırıp rehberlik edebileceklerini anlatmaya çalışıyordu. Portakallarla, incirlerle ve vaat edilmiş toprakların iri üzümleriyle yüklü tekneleri görmek haz veriyordu insana; biraz uzakta, baharatların, salamuraların ve kızartmaların kokusu dükkânların yakında olduğunu işmar ediyordu. Gerçekten de, bahriye binaları ve gümrük binaları arasından geçildikten sonra, iki yanında tezgâhların bulunduğu ve Fransız hanına ulaşan bir sokağa varılıyordu. İşte topraklarımızdaydık. Sayda'nın en önemli binası olan bu hanın üzerinde bizim üç renkli bayrak dalgalanıyordu. Ortasında bir havuz bulunan ve akasyaların gölgelediği kare şeklindeki büyük avlu, aşağı tarafta ambarların, yukarıda da tüccarların kaldığı odaların karşısındaki iki sıra galeriyle çevriliydi. Sol köşede yer alan konsolosluk binasını gösterdiler bana ve ben oraya doğru çıkarken, Marsilyalı, papazla birlikte dip tarafta bulunan Fransiskenler manastırına yönelmişti. Bu Fransız hanı, kent gibi bir şey ve bütün Suriye'de ondan daha önemli bir yerimiz yok. Ama yazık ki, ticaretimiz, onun satış alanıyla orantılı değil artık.

Konsolos vekilimiz M. Conti ile tatlı tatlı muhabbet ederken, Marsilyalı, Fransiskenlerden şikayet ederek ve onlara Voltaire'vari sıfatlar yakıştırarak heyecan içinde ansızın yanımıza geldi. Fransiskenler, papazı ve karısını kabul etmemişlerdi. "Bunun nedeni, kendilerine yazılmış bir tavsiye mektubuyla gelmeyen hiç kimseyi manastırda yatırmamalarıdır", dedi M. Conti.

"Ya, demek öyle! Ne güzel iş", dedi Marsilyalı. "Ben bu keşişlerin hepsini tanırım; başka türlü davranmazlar zaten. Zavallıları görünce, hep aynı şeyi söylerler. Hali vakti yerinde kimseler, her manastırda, günlük sekiz kuruş (iki frank) veriyor; vergi değil bu, ücret; bunu verince de, her yerde iyi karşılanacaklarını biliyorlar.

— Ne var ki, yoksul hacılar da tavsiye ediliyor ve keşişler onları parasız kabul ediyorlar, dedi M. Conti.

— Hiç kuşkusuz, ama üç gün sonra kapıya koyuyorlar, diye cevap verdi Marsilyalı. Bir yıl içinde bu zavallılardan kaçını kabul ediyorlar? Fransa'da, seyahat edebilecek kadar parası olanlardan başkasına, Doğu'ya seyahat etmek için pasaport verilmediğini çok iyi bilirsiniz.

— Evet bu çok doğru, dedim M. Conti'ye. Ve bu uygulama bütün Fransızlara uygulanabilen eşitlik kurallarının içinde yer alıyor... Ceplerinde para olması koşuluyla.

— Hiç kuşkusuz biliyorsunuzdur, diye cevap verdi M. Conti. Babıâli ile yapılan kapitülasyon anlaşmaları gereği, Avrupa'ya dönecek kadar parası olmayan vatandaşlarını *ülkelerine geri göndermek* zorundadır konsoloslar. Bu da, devlet için büyük bir masraf demektir.

— Böyle olunca da, gönüllü haçlı seferleri, kolayca yapılabilecek hac yolculukları yok demektir artık ve bizim de bir devlet dinimiz var! dedim.

— Bütün bunlar, bu dürüst insanlara yatacak bir yer sağlamıyor, dedi Marsilyalı yüksek sesle.

— Onları memnuniyetle tavsiye edeceğim, dedi M. Conti. Ama her halükârda, bir Katolik manastırının bir Yunan papazını ve karısını kabul edemeyeceğini anlarsınız. Burada, gidebilecekleri bir Yunan manastırı var.

— Ah işte, bu daha da kötü, dedi Marsilyalı. Bu zavallılar, Rafızi Yunanlılardan; zaten, bütün dinlerde inançlar birbirine daha fazla yaklaştıkça, inananlar birbirlerinden daha fazla nefret ediyorlar; çıkın bakalım işin içinden... Tanrı hakkıyçin, bir *Tür*'ün kapısını çalacağım. Kim olursa olsun kapılarına geleni misafir eder onlar hiç olmazsa."

M. Conti, Marsilyalıyı yatıştırmak için çırpındı; ama bizimki, papaza, karısına ve sahiplerinin tedirginliğine katılarak yakarışla gaklayıp duran kargaya başlarını sokacak bir yer bulma sorumluluğunu istekle yüklenmişti.

Konsolosumuz mükemmel bir insan ve aynı zamanda bir oryantalist bilgindi; bir Dürzi tarafından kendisine verilmiş elyazmalarından çevrilmiş iki eser gösterdi bana. Dürzilerin öğretisinin, eskisi kadar gizli olarak saklanmadığı anlaşılıyordu böylece. Beni ilgilendirdiğini öğrendiği bu konudan, akşam yemeğinde uzun uzun söz etti M. Conti. Daha sonra, Suriye kıyısının en güzel bahçelerinden geçilerek ulaşılan harabeleri görmeye gittik. Kuzeydeki harabeler ufalanmış ve toz haline gelmiş; sadece bir duvarın temelleri Fenikeliler zamanına ait gibi görünüyor; gerisi, ortaçağdan. Aziz Louis'nin, kenti yeniden inşa ettirdiği ve eskiden Ptolemaios'lar tarafından yapılmış kare şeklindeki bir şatoyu onarttığı biliniyor. Dört köşe direk ve bazı resim kalıntılarıyla ölülerin gömüldüğü

birkaç mağara, Élie sarnıcı ve de Zabulon mezarı Sayda'nın geçmişe borçlu olduğu bütün tabloyu tamamlıyor.

Geri dönerken, M. Conti deniz kıyısında bir ev gösterdi bize; Suriye seferi sırasında Bonaparte burada oturmuştu. Savaş simgeleriyle süslü renkli duvar kağıtları onun için duvarlara kaplanmıştı; üzerlerinde Çin vazoları bulunan iki kitaplıkta, kahramanın sürekli olarak başvurduğu kitaplar ve planlar yer alıyordu. Onun, Lübnan emirleriyle ilişki kurmak için Sayda'ya kadar ilerlediği bilinir.[228] Gizli bir antlaşmayla, Akka üzerine yürüyen Şam paşasının ordusunu durduracak olan altı bin Maruniyi ve altı bin Dürziyi parayla kendi yanına çekmişti. Yazık ki, Avrupa hükümdarlarının ve devrimci fikirlere karşı olan bazı manastırların entrikaları, halkların hızını kesmişti; her zaman politik davranan Lübnan prensleri de, resmi yardımlarını, Akka kuşatmasının sonucuna bağlıyorlardı. Ama, Türklerden nefret eden binlerce yerli Fransız ordusuna katılmıştı bile; ne var ki, bu koşullarda, sayının kabarıklığı hiçbir şey yapamazdı. Beklenen kuşatma araç gereçleri, Akka'ya mühendislerini ve topçularını indirmeyi başaran İngilizler tarafından ele geçirilmişti. Savunmayı yöneten, bilindiği gibi, Napoléon'un eski okul arkadaşı olan Phelippeaux adında bir Fransızdı.[229] Dünyanın alınyazısını, bir okullunun eski hıncı belirlemişti belki de.

III. AKKA'DA BİR ÖĞLE YEMEĞİ

Bizim gemi yelkenlerini açmıştı; Akka'ya yaklaştıkça, Lübnan dağları küçülüyor ve gerilerde kalıyordu; kıyı kumlarla kaplanıyordu ve yeşillik diye bir şey görünmüyordu. Ama çok geçmeden, birkaç yolcu almak için durduğumuz kadim Tyr, yani *Sur* limanını gördük. Bu kent, Sayda'dan daha az büyük ve önemli. Kıyıda inşa edilmiş ve Büyük İskender'in kuşattığı dönemde Tyr'in üzerinde bulunduğu küçük ada sadece bahçelerle ve otlaklarla kaplanmış. Bu fatihin inşa ettirdiği iskele, kumların içine gömülmüş ve insan emeğinin hiçbir izini göstermiyor; bir kilometrelik bir berzah yalnızca. Ama, antikçağın kıyılarda kırmızı ve gri sütün yıkıntılarıyla kendisini göstermesine karşın, Hıristiyan dönemi etkileyici kalıntılar bırakmış. Suriye zevkiyle inşa edilmiş, birbirlerinden duvar ayaklarıyla ayrılan yarım daire şeklinde üç sahınla bölünmüş kadim katedralin temelleri hâlâ görünüyor; Kasamy'de, Tyr yakınında suda boğulan Frédéric Barberousse'un mezarı da burada.[230] Süleyman

peygambere mal edilen, gerçek birer *artezyen kuyusu* olan ve İncil'de övgüyle anılan ünlü Res-el-Ayn akarsu kuyularına, kentten dört kilometre uzakta hâlâ rastlanıyor ve Tyr'e su getiren kemerin devasa duvarlarının tepeleri gökyüzünü hâlâ yer yer bölüyor. İşte Tyr'in bütün koruyabildikleri bunlar; oysa, şeffaf kapları, lal rengi kumaşı, değerli keresteleri, bir zamanlar bütün yeryüzünde ün salmıştı. Bu zenginlik getiren ihracatın yerini, kentte çok sayıda bulunan Yunanlılar tarafından satılan ve Métuali'lerin[231] devşirdiği ufak çapta hububat ticareti almış.

Akka limanına girdiğimiz zaman gece bastırıyordu. Gemiden inmek için geç bir saatti; ama yıldızların duru aydınlığında, toprak ile suların karşıtlığı sayesinde, Akka ile Hayfa arasında zarif bir eğri çizen körfezin bütün ayrıntıları beliriyordu. Kilometrelerce ötede, sol yanı alçalan Anti-Lübnan dağlarının dorukları ufukta bir çizgi çiziyordu. Celile'ye doğru uzanan Karmel dağlarının dik sırtları, sağ tarafta görünüyordu. Sessizlik içindeki kent, mazgallı surları, kare şeklinde kuleleri, bir tek minaresiyle uzaktan kendini belli eden camisinin kurşun kaplamalı kubbeleriyle belirtiyordu yalnızca kendini. Bu Müslüman özelliğinin dışında, insan burada, Temple şövalyelerinin feodal kentini, Haçlıların savundukları son yeri hayal edebilirdi.

Ama gün ışığı, son yıllara kadar gerçekleştirilen kuşatmalar ve bombardımanlar dolayısıyla ortaya çıkan şekilsiz yıkıntı yığınlarını aydınlatınca, bu hayal de uçup gidiyordu.[232] Gün doğarken, Marsilyalı, ancak yirmi kilometre kadar uzaktaki Nasıra köyü üzerinde yükselen sabah yıldızını göstermek için uyandırdı beni. İnsanın, böyle bir hatırayı düşünüp heyecanlanmaması olanaksızdır. Oraya kadar kısa bir yolculuk yapmayı önerdim Marsilyalıya.

"Yazık ki, orada artık Bakire Meryem'in evi diye bir şey yok, dedi; ama, meleklerin, onu bir gecede Venedik yakınında Lorette'e götürdüğünü biliyorsunuz. Orada, evin yerini gösteriyorlar sadece. Hiçbir şey olmadığını görmek için değmez oraya gitmeye!"

Zaten, ben de o sırada, paşayı ziyaret etmeyi düşünüyordum özellikle. Türk âdetlerini iyi bilen Marsilyalı, paşanın karşısına nasıl çıkmak gerektiği konusunda öğütler verebilirdi bana. Paşayla, Paris'te nasıl tanıştığımı da anlattım ona.

“Beni tanır mı dersiniz?” dedim.

“Tabii tanır”, diye cevap verdi. “Ama Avrupalı kıyafeti giymelisiniz, yoksa, kabul edilme sıranızı beklemeniz gerekir ve belki de bugün paşayı göremezsiniz.”

Marsilyalının öğütlerini dinledim, ama saçlarım Doğulularınki gibi kesilmiş olduğu için başlığımı çıkarmadım.

“Sizin paşayı iyi tanırım”, diyordu Marsilyalı, ben üstümü değiştirirken. “Ona, *gözlük*, yani gözlük takan adam derler Konstantinopolis’te.

— Evet, çok yerinde, dedim. Kendisini tanıdığım zaman gözlüklüydü.

— Eh işte, *Tür*’ler nasıl görüyorsunuz; bu lakap onun adının yerine geçti ve bütün ailesine de miras kaldı. Oğluna ve torunlarına da *Gözlükoğlu* denecek. Özel adların çoğunun kökeni buna benzer... Bu da, kendi meziyetleriyle yükselmiş bir adamın çocuklarının, çoğunlukla alay yollu verilmiş bir lakabı miras gibi kabul ettiklerini gösterir genellikle. Çünkü, bu lakap, bir maskaralığı, bir sakatlığı ya da kişinin yükselmesinden önce yaptığı zanaatı belirtir.

— Ama bu da, Müslümanlıktaki eşitlik ilkelerinden biri, dedim. Alçakgönüllülükle iftihar ediyor bu insanlar. Bu, aynı zamanda, bir Hıristiyanlık ilkesi değil mi?

— Dinleyin beni, dedi Marsilyalı. Paşa, tanıdığınız olduğuna göre, benim için bir şey yapmanız gerekir. Kendisine, bütün İtalyan operalarını çalan sarkaçlı bir saat satabileceğimi söyleyin. Hem de, üzerinde kanatlarını çırpan ve cıvıldayan kuşlar var. Harika bir şey bu... *Tür*’ler bunu çok severler!”

Çok geçmeden karaya indik ve ben, paşanın karşısına çıkmak için elverişli saati beklerken, dar ve tozlu yollarda dolaşıp durdum. Sivri tonozlu çarşıdan ve az zaman önce onarılmış Cezzar Ahmed paşa camisinden başka, kentte görülecek çok az şey kalmış; haçlılar zamanı kilise ve manastırlarının planlarının rölevesini çıkarmak için mimar yeteneği olması gerekir insanda. Burada temeller hâlâ dikkati çekiyor; Kudüs Saint-Jean şövalyeleri sarayının kalıntısı olarak liman boyunca uzanan üstü örtülü bir geçit ayakta kalmış sadece.

Paşa, ovayı geçen bir su kemerinin bitiminde, Abdullah bahçelerinin yakınında bulunan yazlık bir köşkte, kent dışında oturuyordu. Avluda, ziyaretçilerin atlarını ve kölelerini görünce, Marsilyalının, kıyafetimi değiştirtmekte çok haklı olduğunu anladım. Levanten elbiselerle önemsiz bir adam olacaktım kuşkusuz, ama siyah kıyafetimle bütün bakışları üzerime çekiyordum şimdi.

Merdivenin alt kısmında, sıra sütunların altında, içeri girenlerin çıkardığı bir yığın pabuç vardı. Beni karşılayan *Serdarbaşı*, botlarımı çıkartmamı istedi, ama reddettim ve bu, benim çok önemli bir kişi olduğumun düşünülmesine yol açtı. Nitekim bekleme salonunda pek az kaldım. Zaten, üzerimdeki mektup paşaya verilmişti; o da, sıram olmadığı halde içeri alınmamı emretti.

Buradaki karşılanmam çok daha resmiydi. Avrupai bir karşılanma bekliyordum, ama paşa, salonun bir bölümünü çevreleyen sedirde yer göstermekle yetindi bana. Paris'te Fransızca konuştuğunu duyduğum halde, şimdi sadece İtalyanca konuşuyordu. Nezaket kuralları gereği: "*Keyifler* nasıl?" diye sordu; bu "iyi misin?" anlamına geliyordu; çubuk ve kahve ikram etti. Konuşmamız sıradan konulara dayanıyordu. Biraz sonra paşa yeniden sordu: "*Keyifler* nasıl?" Yeniden bir fincan kahve getirtti bana. Bütün sabah, Akka sokaklarında dolaşıp durmuş ve bir *trattoria* (küçük lokanta) bile bulamadan ovayı uçtan uca geçmiştim; Marsilyalının ikram ettiği bir parça ekmeği ve Arles sucuğunu da, Müslüman misafirperverliğine güvenerek reddetmiştim; büyüklerin dostluğuna güvenmek bu işte! Konuşmamız uzuyor, ama paşa, şekersiz kahve ve tütün dumanından başka şey ikram etmiyordu bana. "*Keyifler* nasıl?" diye üçüncü kere tekrarladı. Ayrılmak için izin istemek üzere ayağa kalktım. Tam o anda, başımın üzerindeki bir sarkaçlı saat on ikiyi çaldı ve bir ezgi duyuldu; hemen ardından bir ikincisi çaldı ve bir başka ezgi duyuldu; üçüncü ve dördüncü saatler de sıraya girip ezgilerini duyurdular; bu hengâmeyi düşünün artık! Türklerin acayipliklerine alışkın olduğum halde, aynı salonda bu kadar saatin bir araya getirilmesini kafam almıyordu. Paşa bu uyumdan çok memnun görünüyordu ve hiç kuşkusuz, bir Avrupalı'ya, ilerleme denen şeyi ne kadar sevdiğini göstermekten de gurur duyuyordu. Marsilyalının bana yüklediği görevi düşünüp duruyordum. Dört saat, salonun duvarlarına tek tek ve simetrik olarak yerleştirilmiş olduğu için,

bizim Marsilyalının satış yapması çok güç görünüyordu bana. Beşinci saat nereye konacaktı? Onun için, bu konudan hiç söz etmedim.

Beyrut'taki Dürzi şeyhinin durumundan söz etmenin de zamanı değildi. Bu nazik konuyu, paşanın beni belki de daha sıcak karşılayacağı başka bir ziyarette açmayı düşünüyordum. Kentte işlerim olduğunu söyleyip özür dileyerek ayrıldım. Avluya çıktığımda, bir görevli gelip, paşanın, gitmek istediğim her yerde iki *kavasın* bana eşlik etmesini emrettiğini söyledi. Görevlilere verilen iyi bir bahşişle halledilen bu ihtimama pek önem vermiyordum.

Kente girdiğimizde, bunlardan birine nerede yemek yenebileceğini sordum. Bu saatte böyle bir yer bulunamayacağını söyleyerek hayretle baktılar birbirlerine. Israr ettiğimde, tavuk ve pirinç almak için benden bir *colonnate* (bir İspanyol kuruşu) istediler... Peki nerede pişireceklerdi bunları? Bir karakolda pişireceklermiş. Bu, çok pahalı ve karmaşık bir iş gibi geldi bana. Sonunda, beni, Fransız konsolosluğuna götürmek akıllarına geldi; ama orada, görevlimizin, körfezin öteki yakasında, Karmel dağının arka tarafında oturduğunu öğrendim. Lübnan'ın kentlerinde olduğu gibi Akka'da da, Avrupalıların, dağlarda, kavurucu sıcakların ve ovanın yakıcı rüzgârlarının etkisinin hissedilmediği yüksek yerlerde ikametgâhları var. Denizden bu kadar yüksek bir yere gidip de yemek isteme cesaretini bulamadım kendimde. Manastıra da gidemezdim, çünkü tavsiye mektubu olmadan oraya alınmayacağımı biliyordum. Dolayısıyla, çarşıda olabileceğini düşündüğüm Marsilyalıyı bulmaktan başka çarem yoktu.

Nitekim Marsilyalı, Yunanlı bir tüccara, Türklerin yassı saatlere tercih ettikleri, babalarımızdan kalma soğan şeklindeki eski saatleri satmakla meşguldü. En büyükleri en fazla para edenlerdi; hele Nuremberg *yumurtaları*[233] paha biçilmez şeylerdi. Bizim eski Avrupa tüfekleri de bütün Doğu'da çok revaçta; çünkü sadece çakmaklı tüfeklere talep var. "İşte yaptığım ticaret", dedi Marsilyalı. "Bütün bu eski püsküyü Fransa'da ucuza satın alıyorum ve burada en yüksek fiyatlara satıyorum. Eski takılar, eski kaşmir kumaşları da çok iyi satılıyor burada. Doğu'dan geliyor bunlar ve Doğu'ya dönüyor. Fransa'da, güzel şeylerin değeri bilinmez; her şey modaya bağlıdır. Bakın, en iyi iş, seyyahların çeşitli zamanlarda Fransa'ya getirdikleri Türk silahlarını, çubukları, eski kitapları ve bütün ilginç Doğu eşyalarını satın almak ve daha sonra bu ülkeye gelip satmaktır.

Avrupalıların bu kumaşları, giysileri, silahları burada satın aldıklarını görünce kendi kendime şöyle diyorum: ‘Hay Allahın salağı, Paris’te bir eskicide bunu daha ucuza satın alabilirdin!’

— Sevgili dostum, bırakın bunları şimdi, dedim. Şu Arles sucuğundan bir dilim kaldı mı acaba?

— Ha! evet; sanırım var, çok dayanıklıdır bu sucuk. Durumunuzu anlıyorum, yemek yememişsiniz, çok iyi. Bir *kahveciye* gidelim, orda size biraz ekmek de buluruz.”

İşin tatsız yanı, bu kentte, galetaya ya da karnaval gözlemelerine benzeyen ve sac üzerinde pişirilmiş mayasız ekmekten başka bir şeyin bulunmaması. Mideye oturan bu besine, ancak çok az miktarda ve başka şeylerle birlikte tahammül edebiliyorum. Sucukla birlikte bunu yemek, daha da zordu; dolayısıyla, yemeğim bir şeye benzemedi.

Sucuktan kavaslara da ikram ettik, ama dini sakıncalar dolayısıyla almayı reddettiler. “Zavallılar”, dedi Marsilyalı. “Sucuğun domuz etinden yapılmış olduğunu sanıyorlar!... Arles sucuğunun, katır etinden yapıldığını bilmiyorlar...”

IV. BİR MARSİLYALININ MACERALARI

Öğleden sonra şekerleme yapma saati gelmişti; herkes uyuyordu, bizim de öyle yapacağımızı düşünen iki kavas, kahvehanedeki sıraların üzerine uzanmıştı. Ben de can sıkıcı maiyetimi orada bırakıp kent dışına çıkarak, gölge bir yerde *keyfimi* çatmak istiyordum; ama Marsilyalı, bunun uygun olmadığını, bulunduğumuz çarşının kalın duvarları arasında, dışardakinden daha çok gölgelik ve serinlik olduğunu söyledi. Bunun üzerine, çene çalarak zaman geçirmeye koyulduk. Durumumu, tasarılarımı, Suriye’ye yerleşmeyi düşündüğümü, buradan bir kadınla evlenmek niyetinde olduğumu ve din değiştirmeden Müslüman bir kadın seçemediğim için, bunun beni nasıl her açıdan bana çok uygun olan bir Dürzi kızıyla ilgilenmeye ittiğini anlattım Marsilyalıya. İnsanın, kral Midas’ın berberi gibi, sırlarını herhangi bir yere açma ihtiyacını duyduğu anlar vardır. Hercai bir adam olan Marsilyalıya bu kadar güvenmemek gerekiyordu belki de, ama iyi bir çocuktu o; durumuma duyduğu ilgi de bunu açıkça gösteriyordu.

“Size şunu da itiraf edeyim”, dedim Marsilyalıya. “Paris’te kaldığı zaman kendisini tanıdığım için, paşanın beni daha az resmiyetle kabul edeceğini ummuştum. Hatta, size sözünü ettiğim güzel Dürzi kızının babası olan şeyhe yardım edebileceğim için umutluydum... Şimdi ne umacağımı pek bilmiyorum.

— Şaka mı ediyorsunuz, dağlı bir küçük kız için bu kadar zahmete mi gireceksiniz? dedi Marsilyalı. Bu Dürzileri ne sanıyorsunuz siz? Anladık bir Dürzi şeyhi! Bir Avrupalı, nazik bir Fransız yanında, nedir ki bu adam? Geçenlerde, İngiliz konsolosu M. Parker’in oğlu, bu kadınlardan biriyle, Trablusşamlı bir *Ansari* ile evlendi; ailesinden hiç kimse onu görmek istemiyor artık. Oysa, karısı da bir şeyh kızıydı.

— Evet, ama Ansariler Dürzi değildir.[234]

— Bakın, bütün bunlar genç bir erkeğin kaprisleri. Ben, Trablusşam’da uzun zaman kaldım; dağda bir ipek imalathanesi kurmuş olan bir yurttaşımla birlikte iş yapıyorduk; bu adam, ordakileri çok iyi biliyordu; bunlar, erkeklerin ve kadınların bambaşka birer hayat sürdükleri halklar.”

Gülmeye başladım, çünkü Dürzilerle kökenden başka bir ilişkisi olmayan mezheplerin söz konusu olduğunu biliyordum ve Marsilyalıya, bu konuda bildiklerini bana anlatmasını rica ettim.

“Bunlar *çok matrak insanlar*... dedi kulağıma, bu kelimelerle çok eğlenceli bir şey belirten Güneylilerin komik ifadesiyle.

— Olabilir, dedim. Ama size sözünü ettiğim genç kız, Dürzilerin yozlaşmış ilkel uygulamalarından bazılarını hâlâ uygulayan bu tür mezheplerden birine bağlı değil. Bilgin ya da akkale denen bir kız o.

— Ha evet! şimdi anladım. Benim gördüğüm insanlar, rahibelerine *akkal* derler; yerel telaffuzlarla biraz farklılaşmış aynı kelimedir bu. Evet, bu rahibelerin ne işe yaradığını biliyor musunuz? *Kadra*’yı (Bakire Meryemi) temsil etmesi için yüksek bir yere çıkarırlar onları. Tabii, en sade kılık kıyafet içindedirler orada; üzerlerinde ne entari ne başka bir şey vardır ve rahip, analık imgesine tapınmak gerektiğini söyleyerek dualar okur. Âyin gibi bir şeydir bu; ama mihrap üzerinde, rahibin de içtiği ve sonra bütün orada bulunanlara verdiği şarap dolu bir kap vardır.

— Başka inançtan insanların uydurduğu bu yalanlara inanıyor musunuz? dedim.

— Evet inanıyorum. Gözlerimle gördüğüm için inanıyorum. Kadmus'ta, İsa'nın Doğum Bayramı günü, bütün erkeklerin, yolda rastladıkları kadınların önünde eğildiklerini ve dizlerini öptüklerini gördüm.

— Doğrudur! Bunlar, Hıristiyan fikirleriyle karışmış kadim Astarte dininin kalıntıları, başka şey değil.

— Peki, 6 Ocak yortusunu nasıl kutladıklarına ne dersiniz?

— Krallar bayramını mı?

— Evet... Ama onlar için, bu bayram aynı zamanda yılın başlangıcıdır. O gün, erkek ve kadın *akkallar* (dini sırları bilenler), *halue* dedikleri tapınaklarında bir araya gelirler; törenin bir yerinde bütün ışıklar söndürülür. Neler olup bittiğini siz düşünün artık.

— İlk Hıristiyanların birlikte yedikleri yemekler için de böyle şeyler söylenmiştir. Onun için inanmıyorum bunlara. Bu tapınaklara sadece ermişler girebildiğine göre, bu törenleri görebilen kim var Avrupalılardan?

— Kim mi var? Bu akkallardan biriyle iş yapan ve Trablusşam'da tanıştığım ipek imalathanesi sahibi bir memleketlim işte. Bu akkalın arkadaşıma borcu vardı. Arkadaşım da ona şöyle söylemişti: 'Sizin toplantılardan birine götürürsen beni, borçlarını sileceğim'. Ama akkal, güçlük çıkarıp duruyor ve kim olduklarını anlarlarsa, ikisinin de bıçaklanacağını söylüyordu. Bir şey yapmayı kafasına koymuşsa, bir Marsilyalıya her şey vız gelir. Böylece, birbirlerine bayram günü için randevu vermişlerdi. Akkal önceden, arkadaşıma ne gibi çarelere başvurmak gerektiğini anlatmıştı; giyim kuşamı yüzünden ve yöre dilini de çok iyi bildiği için kendisini büyük bir tehlikeye atmıyordu. Böylece iki kafadar, bu *halue*'lerden birinin önüne geldiler; ağaçlarla çevrili ve sırtını kayalara dayamış küçük kubbeli ve kare şeklinde bir tapınaktı burası; bir türbeye benziyordu. Dağda, bunlardan bazılarını görmüşsünüzdür.

— Evet, gördüm.

— Ama meraklıların âyin sırasında yaklaşmasını engellemek için etrafta her zaman silahlı adamlar vardır.

— Peki, daha sonra ne olmuş?

— Daha sonra, *Sockra* dedikleri çoban yıldızının doğmasını beklemiş herkes. Bu yıldıza tapınır bunlar.

— Astarte dininin bir başka kalıntısı hiç kuşkusuz.

— Acele etmeyin. Sonra, kayan yıldızları saymaya koyulmuşlar. Bunlar belli bir sayıya ulaşınca, kehanetler çıkarmışlar, bunların iyi olduğunu da görünce, hepsi tapınağa girmiş ve tören başlamış. Dualar edilirken, kadınlar teker teker içeriye giriyormuş ve sıra kurbana gelince ışıklar sönmüş.

— Peki, Marsilyalı ne olmuş?

— Ne yapması gerektiği söylenmiş ona, çünkü seçme hakkı yokmuş tabii; gözler kapalı olarak evlenme gibi bir şey bu...

— Anlaşıldı! Bu da onların evlenme tarzı işte, hepsi bu. Kutsama olduğuna göre, olayın aşırılığı azalıyor gibi; hem de, çirkin kadınların lehine bir âdet bu.

— Anlamıyorsunuz söylediklerimi! Onlar zaten evli ve her erkeğin, karısını törene getirmesi gerekiyor. *Mekkadam* dedikleri büyük şeyh bile bu eşitlikçi uygulamanın dışında kalamıyor.

— Arkadaşınızın başına gelecekler endişelendirmeye başladı beni.

— Arkadaşım, kendi payına düşünden çok memnun olmuş. Şöyle demiş kendi kendine: Bir an da olsun kimi sevdiğini bilmemek, çok yazık doğrusu. Bu adamların fikirleri çok saçma...

— Bu adamlar, hiç kimsenin, babasının kim olduğunu bilmemesini istiyorlar kuşkusuz; eşitlik öğretisini biraz fazla abartmak bu. Doğu, komünizm konusunda bizden çok daha ileride.

— Arkadaşımın aklına bir şeytanlık gelmiş; birlikte olduğu kadının entarisinden bir parça kesmiş ve şöyle demiş içinden: Yarın, aydınlıkta, hangi kadınla uğraştığımı öğreneceğim.

— Vay, vay, vay!

— Mösyö, diye devam etti Marsilyalı. Gün doğduğunda, rahipler kutsama duasını ettikten sonra, herkes hiç konuşmadan dışarı çıkmış... Kim bilir, belki de, bütün bu evliliklerden doğacakların kutsanması için şeytana yakarmışlardır. Bizim arkadaş da, peçelerini örtmüş kadınları kollamaya koyulmuş. Çok geçmeden, entarisinde bir parça eksik olan kadını görmüş. Hiçbir şey olmamış gibi bir havayla, evine kadar kadının arkasından gitmiş ve biraz sonra, yoldan geçen biriymiş gibi kapıyı çalıp bir bardak su istemiş. Dağlarda su istediğinizde hemen verirler size ve arkadaşım bir anda, çocuklar ve torunlar arasında bulmuş kendini. Bu kadın, bir kocakarıymış!

— Her şeyi niçin böyle kurcalar insanlar? Kapıldığımız hayali muhafaza etmek daha iyi değil mi? Antik din inançları arasında da böyle hikâyeler var; Psykhe'nin hikâyesi gibi.

— Size masal mı anlatıyorum sanıyorsunuz, bu hikâyeyi Trablusşam'da herkes biliyor. Bu rahipler ve törenleri hakkında ne düşünüyorsunuz şimdi?

— Hayalgücünüz çok fazla çalışıyor, dedim Marsilyalıya. Sözünü ettiğiniz bu âdet, bütün öteki mezheplerin dışladığı bir mezhep içinde ortaya çıkmıştır ancak. Bu çeşit âdet ve uygulamaları, Ansarilere ve Dürzilere atfetmek, Anabaptistlere ve Vaudoi'lara atfedilen benzer çılgınlıkları Hıristiyanlık içinde ele almak kadar haksız bir davranış olacaktır."

Tartışmamız, daha bir süre böyle sürüp gitti. Lübnan halkına duyduğum yakınlık dolayısıyla, arkadaşımın yanılgıları canımı sıkıyordu ve onu bu yanılgılardan kurtarmak için her şeyi yapıyordum, aynı zamanda da, gözlemlerinin bana sağladığı değerli bilgilere de dikkat ediyordum.

Seyyahların çoğu, gördükleri halkların hayatının ve âdetlerinin sadece garip ayrıntılarını kavrarlar. Gördüklerinin genel anlamını yakalayamazlar ve bu anlama ancak derin incelemelerle ulaşılabilir. Birçok Lübnan halkının tarihi hakkında daha önceden sağlam bilgiler elde ederek onların karakterine saygı duyduğum için kendimden çok memnundum doğrusu! Onlar arasında yaşamak istediğim için, bu tür bilgilere kayıtsız değildim ve Avrupalıların önyargılarının çoğuna direnmek için de bu bilgilere ihtiyacım vardı.

Biz Suriye’de, genellikle, bizim gibi Katolik olan Marunilerle ve fikirleri bizim fikirlerimize Müslümanlardan daha yakın olan Yunanlılar, Ermeniler ve Yahudilerle daha fazla ilgileniyoruz; Kuzey uygarlığının ilkeleriyle bağlantı kurabilecek ve Arapları bu uygarlığa yavaş yavaş getirebilecek olan bir dizi aracı inancın var olduğunu aklımıza bile getirmiyoruz.

Suriye, Avrupa’nın, ticaret ilişkileri kurması için ayağını sağlam olarak basabileceği biricik Doğu ülkesidir kuşkusuz. Suriye’deki halkın en azından yarısı, Hıristiyanlardan ve de bugün aydın Müslümanların desteklediği reform fikirlerini benimsemeye yatkın ırklardan oluşuyor.

V. PAŞANIN YEMEĞİ

Günün hayli ileri bir saatiydi ve deniz esintilerinin getirdiği serinlik, kenttekilerin öğle üstü şekerlemesini sona erdiriyordu. Kahvehaneden çıktık; yemek konusunda tedirginliğim de artmaya başlamıştı; kavaslar, Arapçadan daha fazla Türkçe olan ve pek iyi anlamadığım konuşmaları arasında, bana yönelik olarak, Molière’in Levantenleri gibi *ti sabir*? deyip duruyorlardı.

“Öğrenmem gereken şeyi sor şunlara, dedim Marsilyalıya dönerek.

— Paşanın yanına dönme zamanının geldiğini söylüyorlar.

— Dönüp ne yapacağım?

— Onunla yemek yiyeceksiniz.

— Hayret doğrusu, dedim. Böyle bir şeyi düşünmemiştim; paşa beni davet etmedi!

— Yanınıza kavasları kattığı an belliydi bu zaten.

— Ama bu ülkede, yemek genellikle öğlene doğru yenir.

— Türklerde öğle değildir; ana yemeğin zamanı, güneş battıktan ve namazdan sonradır.”

Marsilyalıdan ayrılıp paşanın köşküne yöneldim. Güneşin kavurduğu vahşi otlarla kaplı ovayı geçerken, bir zamanlar çok güçlü ve görkemli olan, ama bugün, elli yıldan beri geçirdiği üç korkunç bombardımanın

yıkıntılarının üst üste yığıldığı ve dalgalara doğru ilerleyen bu şekilsiz kara parçasına dönmüş eski kentin temellerini hayranlıkla seyrediyordum.[235] Burada, toprağı kalbura çevirmiş bombaların ve top mermilerinin kalıntılarına ayağı takılıyordu insanın her adımda.

Sabahleyin kabul edilmiş olduğum köşke girdiğimde, merdivenin dibinde yığın yığın pabuç görmedim bu kez; ziyaretçi kalabalığı da yoktu *mabahim*'de (giriş odasında); sarkaçlı saatlerin bulunduğu salondan geçirdiler beni ve daha sonraki salonda pencerenin çıkıntısına oturmuş halde çubuğunu içen paşayla karşılaştım. Teklifsiz bir şekilde ayağa kalktı ve Fransızlar gibi el sıkıştı benimle. "Durumlar nasıl? Güzel kentimizde iyice dolaştınız mı?" dedi Fransızca. "Her şeyi gördünüz mü?" Beni sabahkinden o kadar farklı karşılamıştı ki, şaşkınlığımı tamamen saklayamadım.

"Sabahleyin, sizi *paşa gibi* kabul ettiğim için özür dilerim", dedi. "Kabul salonunda bulunan o adamcağızlar, bir Frenk için teşrifatı hiçe saymamı hoş görmezlerdi. Konstantinopolis'te böyle bir sorun olmaz, ama burada *taşradayız*."

Bu son kelimenin üzerine bastıktan sonra, Lorraine'de Metz'de topçu hazırlık okulunun öğrencisi olarak uzun yıllar kaldığını bana açıklamak lütfunda bulundu. Bu ayrıntı, kendisinin de arkadaşı olan bazı dostlarımdan söz etme olanağını verdiği için bütünüyle rahatlatmıştı beni. Konuşmamız sırasında, güneşin battığını haber veren top sesi duyuldu kent tarafından. Avlularda dağılmış olan Arnavutlara namaz vaktinin geldiğini belirten bir trampet ve fifre gürültüsü de koptu aynı anda. Paşa, namaz kılmak için bir süre yanımdan ayrıldı ve tekrar geri döndü. Ve sonra, "Avrupalılar gibi yemek yiyeceğiz" dedi.

Gerçekten de, burada genellikle olduğu gibi, bir tabure getirilip üzerine bir sini konmadı ve çevreye de yastıklar yerleştirilmedi; ama yüksek bir masa ve iskemleler getirildi. Paşanın, benim için böyle bir şey yaptığını biliyordum, ama Doğu'yu yavaş yavaş istila eden bu Avrupa âdetlerini sevmediğimi de söylemeliyim. Beni bayağı bir turist gibi gördüğü için, paşaya yakınmaktan da geri kalmadım.

"Ama siyah bir elbiseyle geliyorsunuz beni görmeye..." dedi paşa.

Verdiği cevap yerindeydi, ama ben yine de haklı olduğumu hissediyordum. Ne yaparsanız yapın ve Türk'ün teveccühünü ne kadar kazanırsanız kazanın, bizim yaşama tarzımız ile onlarınki arasında hemen bir kaynaşma olacağına inanmamak gerekir. Belli durumlarda onların benimsedikleri Avrupa âdetleri, kendilerini tam anlamıyla teslim etmedikleri ve bizi kabul ettikleri nötr bir alan haline gelir; bizim âdetlerimizi taklit etmeye ve dilimizi kullanmaya rıza gösterirler, ama sadece bize karşı yaparlar bunu. Yarı köylü ve yarı senyör şu bale karakteri gibidirler; Avrupa'ya *centilmen* yanı gösterirler, ama aslında Asya için her zaman bir *Osmanlı* olarak kalırlar.

Halkların önyargıları, bu politikayı bir zorunluk haline getirir zaten.

Ama, Akka paşasının, çok nazik ve tatlı dilli bir insan olduğunu ve büyük devletlerin Türkiye'ye yaptıklarından çok üzüldüğünü de söylemeliyim. Bana, konsolosluğun can sıkıcı işleri başını ağrıttığı için çok yüksek bir mevki olan Tophane paşalığından ve Konstantinopolis'ten ayrıldığını anlatıyor, şöyle diyordu: "Yüz bin kişinin, adaletten kaçtığı; bütün hırsızların, katillerin, serserilerin bir konsolosluğun himayesine girebildiği büyük bir kenti düşünün. Kolluk kuvvetleri hiçbir işe yaramaz ve paşa her şeyden sorumludur!... Şeyhleri, kadıları, emirleri olan yedi ya da sekiz farklı halk arasında burada da pek mutlu değiliz. Vergilerini verdikleri sürece, dağlarında rahat yaşamaya bırakıyoruz onları. Ama, üç yıldır bir kuruş alamadık."

Beyrut'ta hapiste olan Dürzi şeyhinden söz etmenin henüz zamanı olmadığını anladığım için konuşmamızı başka bir konuya yönelttim. Yemekten sonra, paşanın, eski gelenekler uyarınca beni, ortaya rakkaseler çıkartarak keyiflendireceğini umuyordum; çünkü Fransız kibarlığını, beni karılarına takdim edecek kadar ileriye götürmeyeceğini biliyordum; ama, Avrupa yaşam tarzını sonuna kadar çekmek zorundaydım. Nitekim, sabahın birine kadar karambol yaptığımız bir bilardo salonuna indik. Elden geldiğince iyi oynamaya çalışıyordum ve paşa, Metz okulundaki eğlenceli yaşantısını hatırlayıp kahkahalarla gülüyordu.

"İşte bir Fransız, hem de yenilmeyi kabul eden bir Fransız! diye bağırıyordu.

— Evet, Akka bizim silahlarımız için pek uygun yer değil, diye cevap veriyordum. Ama burada, siz tek başınıza savaşıyorsunuz ve eski Akka paşasının İngiliz topları vardı.”

Sonunda ayrıldık. Beni, büyük bir şamdan içinde yere konmuş bir mumla aydınlanan geniş bir salona götürdüler. Yerel âdetlerin gereği olan bir davranıştı bu. Köleler, yere serilmiş yastıklarla bir yatak yaptılar bana, ve üzerine, yorganlarla, sadece bir yanından dikilmiş çarşaflar serdiler; ayrıca kenarları bizim melon şapkalar gibi kıvrık sarı ipek kumaştan yapılmış kalın bir gece takkesi de verdiler.

VI. YAZIŞMA (PARÇALAR[236])

Seyahatimle ilgili olayları, yani ayrıntılı bir gerçeğin dile getirilmesinden başka bir değeri olmayan yerel izlenimlerin gün gün ve saat saat yapılmış bu özetini, burada kesiyorum. Hayatın, zaman yasalarına karşın zembereği bozulmuş bir saat gibi çarpıntılarının arttığı anlar vardır; her şeyin belli belirsiz ya da dikkat etmeye değmeyen duyumlar olarak sürüklenip gittiği anlar da vardır. Bana, ancak kavrulmuş bir topografya sunan yerlerden, fizyonomileri uzun süre sonra kavranabilen, ciddi tutumları ve yeknesak hayatları, kentlerin gürültülü ve karşıtlıklarla dolu halklarından çok daha az pitoresk olan insanlar arasında yaptığım gezilerden mi söz edeceğim sana? Bir zamandır, büyüyle yeniden canlandırılmış çok eski bir yüzyılda yaşıyormuşum gibi geliyor bana; feodal çağ, muhafazası altında olduğu kule taşları gibi hareketsiz kurumlarla etrafımı sarıyor.

Dağlardan sonra, öğle güneşinin sis çemberlerini belirginleştirdiği kara uçurumlar, yıkıntılar kadar ünlü olan ve tapınakların sütunları ile ilahların kırılmış idollerini sürükleyen ırmaklar ve çağlayanlar; etekleri çölün yakıcı sıcaklarının kavurduğu alanlara kadar uzayan dağları taçlandıran ezeli karlar; denizin mavi dalgalarıyla yarıya kadar kapladığı vadilerin uzak ufukları; güzel kokulu sedir ve tarçın ağacı ormanları; keşiş kulübelerinin çanının yankılandığı yüce kayalıklar; ince uzun kaplarını başlarında taşıyan genç kızların akşamları üşüştüğü Kutsal Kitap’ta adları geçen çeşmeler; evet, siz hepiniz, Avrupalı için baba yurdusunuz ve kutsal topraklarsınız, vatansınız hâlâ! Çölün kıyısında görkemle yayılmaya ve doğan güneşi yüksek minarelerinden selamlamaya bırakalım Arap kenti Şam’ı; ama

Lübnan ve Karmel dağları, Haçlıların mirasıdır: Sadece haça ait olmasalar da, en azından haçın simgesi olduğu şeye, yani özgürlüğe ait olsunlar.[237]

* * *

Birkaç aydır, gezginci alınyazımda ortaya çıkıp biriken değişiklikleri özetliyorum senin için. Akka paşasının beni ne kadar nezaketle karşıladığını biliyorsun. Sonunda, şeyh Eşşirazi'nin kızıyla evlenme tasarımı ve bu vesileyle kendisinden beklediğim yardımı açıkladım ona. Doğuluların saf coşkunluğuyla güldü önce ve şöyle dedi bana: "Ya, demek öyle! Kararlı mısınız bu konuda?

— Sonuna kadar, dedim. Bilirsiniz, böyle şeyler bir Müslümana kolaylıkla söylenebilir; çünkü bu olayda, bir kader çizgisi var. Evlenme fikrini Mısır'da kafama soktular; çok basit, tatlı, kolay ve Avrupa'da evliliğe zarar veren bütün engellerden sıyrılmış bir şey gibi görünüyordu bu. Bu fikri benimsedim ve sevgiyle içimde korudum, ama zor bir kişiyim, bunu saklayacak da değilim; bir de, Avrupalı erkeklerin çoğunun, burada evlenme konusunda titizlik göstermediklerini unutmamak gerekir... Oysa, bir kızı ailesinden satın almak, bana her zaman insanı isyan ettirecek bir şey olarak görünmüştür. Avrupalı erkeklerle bu tür alışveriş yapan Kıptiler ve Yunanlar, sözde bir dini evlenme töreninin yerine getirilmesine rağmen, bu evliliklerin ciddi bir şey olmadığını çok iyi bilirler... Ben de tereddüt ettim, uzun uzun düşündüm ve sonunda bir eş için vereceğim parayla bir köle kız satın aldım. Ama, ait olmadığınız bir dünyanın âdetlerin içine başınızı belaya sokmadan giremezsiniz; bu kızı, ne gönderebiliyorum, ne satabiliyorum, ne de tedirginlik duymadan bırakabiliyorum, ne de çılgınlığa kapılmadan evlenebiliyorum onunla. Ayağımda bir zincir bu; köle olan benim; işte görüyorsunuz, beni burada tutan kader aslında.

— Hepsi bu mu? dedi paşa. Verin bana kızı... Bir at ya da istediğiniz başka bir şey karşılığında, ama para karşılığında olmaz; bizlerin, sizden çok farklı fikirleri vardır.

— Ama şeyh Eşşirazi'nin özgürlüğe kavuşması için, yüce bir ödül olacak bu en azından.

— Hayır, lütuf satılık bir şey değildir.

— Pekâlâ! Görüyorsunuz, yine ne yapacağımı bilmiyorum. Bir köle kadın satın alan ilk Frenk ben değilim; zavallı kadın, genellikle bir manastıra bırakılır, orada örnek bir şekilde din değiştirir ve bunun onuru da efendisiyle onu eğitmiş olan rahiplere verilir; daha sonra kız rahibe olur ya da ne olabilecekse o halde gelir; yani, mutsuz olur çoğunlukla. Bu, benim için korkunç bir pişmanlık olacaktır.

— Peki, ne yapmak istiyorsunuz?

— Sözünü ettiğim kızla evlenmek ve köle kızı da ona, düğün armağanı olarak vermek istiyorum. Onlar yakın arkadaş, birlikte yaşarlar. Bana bu fikri onun verdiğini de söylemeliyim size. Gerçekleştirilmesi size kalmış artık."

* * *

Paşanın yardımseverliğini harekete geçirmek için aklıma gelenleri, düzensiz bir şekilde açıklıyorum sana. "Bu konuda pek bir şey yapamam", dedi paşa sonunda. "Akka paşalığı, eskiden olduğu gibi değil artık; onu üç yönetime ayırdılar, benim sadece Beyrut bölümünde sözüm geçiyor. Şeyhi, özgürlüğüne kavuşturduğumu varsaysak bile, bu iyiliğe karşı şükran duymayacağını söylemeliyim... Siz, bu adamları tanımazsınız! Bu şeyhin, saygıya layık bazı meziyetleri olduğunu itiraf etmeliyim. Son çıkan kargaşalarda, karısı Arnavutlar tarafından öldürüldü. Duyduğu kızgınlık, akılsızca işler yapmasına yol açtı ve bu da, onu daha da tehlikeli bir adam haline soktu. Eğer, bundan sonra uslu olacağı konusunda söz verirse, bir bakarız."

Bu elverişli durumdan yararlanmak için bütün gücümü kullandım ve Beyrut valisi Esad Paşa'ya verilmek üzere bir mektup aldım. Eski yol arkadaşım Ermeninin kendisi nezdinde bana yararı dokunmuş olduğu bu paşa, bizim şeyhin daha önce isyan etme suçuyla ağırlaşmış olan durumunu, onun lehinde bir şeyler yapmayı olanaklı kılacak olan vergi vermeme suçuna indirgeyerek, mahpusunu Dürzi kaymakama göndermeye razı oldu. [238]

Görüyorsun, bu ülkede paşalar bile her şeyi halledemiyorlar, yoksa Mehmed'in bana duyduğu büyük yakınlık, bütün engelleri ortadan kaldıracaktı. Belki de, alt dereceden görevlilere müdahele ettiğini

saklayarak, beni büyük bir borç altında bırakmak istemedi. Ama, onun tarafından kaymakama takdim edilince, çok iyi karşılandım. Böylece bizim şeyh, emir Beşir'in eski otoritesinin bir bölümünü miras almış olan bu adamın bugün kaldığı Deir-Hamar'a[239] götürülmüştü. Bildiğin gibi, bugün, Dürziler için bir kaymakam ve Maruniler için de bir başka kaymakam var; aslında, Türk otoritesine dayanan karma bir iktidar bu, ama bu halkların milli özsaygılarına ve kendilerini yine kendilerinin idare edecek olma iddialarına da olumlu yaklaşıyor.

* * *

Deir-Hamar'ı ve yıkılmış bir Babil'e benzeyen kademeli ve dik bir dağ üzerindeki düz damlı evlerini herkes betimlemiştir. Dağ emirlerinin eski ikâmetgâhı olan Beit-Eddin, bu dağa bitişik gibi görünen, ama derin bir vadiyle ondan ayrılan bir başka doruğun üzerinde. Deir-Hamar'dan Beit-Eddin'e baktığınızda, bir periler şatosu görüyorsunuz sanırsınız; sivri kemerleri, dik taraçaları, sütun dizileri, küçük köşkleri ve kuleleri, bir kitle kadar olduğu gibi ayrıntıları bakımından da, bütün üslupların göz kamaştırıcı bir karışımını göz önüne seriyor. Burada oturmuş olan emirlerin güttüğü siyasetin çok güzel bir simgesi bu saray. Sütunları ve resimleriyle çoktanrıcı, kuleleri ve sivri kemerleriyle Hıristiyan, kubbeleri ve köşkleriyle Müslüman bir saray bu; içinde, yan yana, tapınak, kilise ve cami var. Hem saray, hem de burç olan bu yapıda bugün, sadece bir bölümünde insanlar yaşıyor ve bu bölüm de hapishane.

İşte, şeyh Eşşirazi'yi geçici olarak buraya koymuşlardı ve o da, en azından yabancıların adaleti altında olmadığını düşünerek mutlu olmalıydı. Prenslerinin eski sarayının tonozları altında uyumak, bir ferahlamaydı kuşkusuz; kızını yanına alma izni de verilmişti ona; oysa Beyrut'ta bu ayrıcalığı elde edememişti. Ama mahpustan ya da borcundan sorumlu olan kaymakam, onu sıkı bir gözetim altında tutuyordu.

* * *

Beyrut'ta dolduğu gibi, burada da şeyhi ziyaret etme izni almıştım. Deir-Hamar'da bir ev tutmuştum; sarayın inanılmaz genişlikteki taraçasına ulaşmak için vadiyi geçmem yetiyordu ve oradan mavi bir deniz parçasının uzakta parıldadığı görülüyordu. Yakın zamanda hizmetkârlar, köleler ve

askerlerle dolu olan, bu sesi yankılayan odalar, bomboş salonlar, Stuart'ların çöküşüyle krallık ihtişamını kaybeden ve Walter Scott tarafından betimlenmiş olan şatoları çağrıştırıyordu bana. Doğa manzaralarının yüceliğinden de daha az etkilenmiyordum... Şeyhe, durumumu içtenlikle açıklamam ve ona yararlı olmaya çalışmamın nedenlerini söylemem gerektiğini hissettim. Hak edilmemiş bir minnet duygusunun açığa vurulması kadar beter bir şey yoktur.

Söze sıkıntı içinde henüz başlamıştım ki, şeyh elini alnına vurup şöyle dedi:

"*Ente mecnun* (deli misin sen)?

— *Mecnun*, ünlü bir âşığın lakabıdır ve lakabı reddetmek aklımdan geçmez, dedim.

— Kızımı gördün mü?" diye bağırdı.

O an, bakışlarında öyle bir ifade vardı ki, Dürzilerden söz ederken Akka paşasının anlattığı bir hikâye geldi aklıma ister istemez. Bu anı pek sevimli değildi kuşkusuz. Bir kyaya,[240] başından geçen bir olayı şöyle anlatmıştı paşaya: "Uykuya dalmıştım; gece yarısı kapının çalındığını duydum. Sırtında torbayla bir Dürzi girdi içeri. – Ne var o torbada? dedim Dürzi'ye. – Kız kardeşim bir dalavere çevirdi, ben de onu öldürdüm. Torbada, *tantur*'u (Dürzi kadınlarının başlarına taktıkları mücevher) var. – Ama, iki tantur görüyorum. – Kız kardeşimin çevirdiği dolapları bildiği için annemi de öldürdüm. Tanrı, her şeye kadirdir." Dürzi, Türk adaletini yatıştırmak için bu mücevherleri yanına almıştı. Kyaya, ona şöyle dedi: 'Hadi, uyu şimdi, yarın konuşacağım seninle.' Ertesi gün, Dürzi'ye şöyle demiş: 'Uyumadın herhalde.' Öteki de şöyle cevap vermiş: 'Tam tersine. Bu namus meselesinden şüphelendiğim için bir yıldır gözüme uyku girmedi. Ama bu gece çok güzel uyudum.'"

Bu hatıra bir şimşek gibi geçti aklımdan; durum apaçıktı. Kendim için korkulacak bir şey yoktu kuşkusuz; ama kızı, bu mahpusun yanındaydı; onun, peçesiz görünmekten başka bir şey yapmış olmasından kuşkulanamaz mıydı? Kölem orada olduğu için bir sakıncası olmayan Madam Carlès'e ziyaretlerimi, bu kölenin onun kızına duyduğu yakınlığı ve onunla tesadüfen karşılaştığımı anlattım şeyhe; rahatsızlık uyandırabileceği için

peçe olayına değinmedim... Her halükârda, içtenliğimden kuşku duyamayacağını düşündüm. Ayrıca şunları da ekledim: “Dünyanın bütün halklarında, evlenmek için bir kız, babasından istenir; niye şaşırdınız, anlamıyorum doğrusu. Bu ülkedeki ilişkilerimden, sizden daha aşağı durumda bir insan olmadığımı görebilirsiniz. Din konusuna gelince, dinimi dünyanın en güzel evliliği için bile değiştiremem. Ama, dininizi biliyorum ve onun, çok hoşgörülü olduğunu, tanrısallığın çeşitli ve de aynı derecede kutsal ortaya çıkışları olarak bilinen bütün tapınma biçimlerini ve bütün vahiyleri benimsediğini de biliyorum. Bu fikirlere tamamen katılıyorum ve Hıristiyanlığımı bir yana bırakmadan, öyle sanıyorum ki...

— Zavallı! Olacak iş değil bu! diye bağırdı şeyh. *Kalem kırıldı, mürekkep kurudu ve kitap kapandı*.

— Ne demek istiyorsunuz?

— Bizim yasamızdaki sözlerdir bunlar. Yani, bizim topluluğumuza, hiç kimse giremez artık.

— Topluluk sırlarını öğrenip içine girmenin herkese açık olduğunu sanıyordum.

— Halkımızdan olan ve hem öğrenerek hem de erdemle kendilerini yükselten *cahillere* açıktır, ama yabancılara değil; çünkü, Tanrı’nın biricik seçilmiş halkı, bizimkidir.

— Ama siz, ötekileri mahkûm etmiyorsunuz yine de.

— Yerde sürünen hayvanı, kuşun mahkûm etmemesi gibi bu. Söz size açıklanmıştı, ama onu dinlemediniz.

— Ne zaman?

— Efendimiz Hâkim’in peygamberi *Hamza*’nın[241] zamanında.

— Peki biz, onun söylediklerini duyabilir miydik?

— Kuşkusuz, çünkü o, çeşitli *yörelere* misyonerler (*dâi*’ler) gönderdi.

— Bizim ne kabahatimiz var? O zaman doğmamıştık.

— Başka bir bedende yaşıyordunuz, ama kafanız aynıydı. Bizimki gibi ölümsüz olan bu kafa, tanrısal söze kapalıydı. Dolayısıyla, çok alçak bir doğası olduğunu gösterdi. Her şey ezeli ve ebedi olarak söylenmiştir."

Felsefesini Almanya'da edinmiş ve Kreutzer'in *Symbolik*'ini[242] aslından okumuş bir genci kolayca şaşırtamazsınız. Dolayısıyla, bu saygıdeğer akkalın ruhgöçü öğretisini, gönülden kabul ediyordum ve buna dayanarak şöyle dedim:

"İsa'nın doğumundan sonra 1000 yılına doğru, *dâi*'ler, sözü bütün dünyaya yaydıklarında, bu dağlardan başka yerlerde insanları kendi dinlerine döndürmüşlerdi değil mi? Benim bu insanların soyundan gelmediğimi kim ispat edebilir? *Alilec* (simgesel bitki) denen bitkinin nerede yetiştiğini söyleyeyim mi sana?

— Senin ülkende dikildi mi o bitki?

— O bitki, Hâkim'i gerçek Tanrı olarak tanıyan ve Teslis'e inanmayan dindarların kalbinde yetişir ancak.

— Bu, kutsal sırrı dile getiren cümlenin ta kendisi; ama, bu sözleri bir mürtetten öğrenmiş olabilirsin.

— Dürzi dininin temel inançlarını ve kurallarını, baştan aşağı ezbere söylememi ister misin?

— Frenkler, bizden birçok kitap çaldı. İnançsızların edindiği bilgi ancak, kötü yüreklilerden kaynaklanabilir. Eğer sen, öteki yörelerin Dürzilerinden biriysen, siyah taşa (*hors*) sahip olman gerekir; göster taşını, biz de tanıyalım seni.

— Taşı daha sonra göreceksin..." dedim şeyhe. Ama aslında neden söz etmek istediğini bilmiyordum. Bu seferlik görüşmemizi kesip, kendisini yeniden görmeye geleceğimi söyledim ve Deir-Hamar'a döndüm.

* * *

Aynı akşam, bir yabancının her zaman görülen merakına kapılmış gibi, *hors*'un ne gibi bir şey olduğunu sordum kaymakama. Hiç zorluk çıkarmadan, bunun, Dürzilerin bilinip tanınma işareti olarak üzerlerinde

taşıdıkları hayvan şeklinde yontulmuş bir taş olduğunu ve bazı ölülerin üzerinde bulunmuş olması dolayısıyla, onların bir danaya taptıkları düşüncesine yol açtığını söyledi bana. Bu, Hıristiyanların, simgesel kuzuya ya da güvercine taptıklarını sanmak kadar saçma bir şeydi. İlk din yayma döneminde bu taşlar, bütün inananlara dağıtılıyordu ve babadan oğula geçiyordu.

Demek ki, akkalı, Dürzi dinine inanmış çok eski bir adamın soyundan geldiğime inandırmak için, bu taşlardan bir tane bulmam yeterliydi; ama bu yalan iğrendiriyordu beni. Durumu dolayısıyla, yurttaşlarından daha bilgili ve Avrupai fikirlere daha açık bir kimse olan kaymakam, her şeyi ansızın apaçık görmemi sağlayan ayrıntılar anlattı bana. Bir anda, her şeyi anladım ve tahmin ettim sevgili dostum; saçma sapan rüyam, hayatım haline geliyordu, olanaksız olan şey gerçekleşmişti.

* * *

Uğraş bakalım, ipe sapa gelmez varsayımları geçir aklından ya da Madam de Sévigné'nin dediği gibi dilini yut. Benim bugüne kadar üzerinde belli belirsiz bir fikir sahibi olduğum şeyi öğren şimdi: Dürzi akkalları, Doğu'nun farmasonlarıdır.

Dürzilerin, belli birtakım Haçlı şövalyelerinin soyundan geldikleri konusundaki iddialarını açıklamak için başka bir nedene gerek yok. Türklere karşı Avrupa'nın desteğini isterken büyük emir Fakardin'in Medici'ler sarayında söyledikleri ve IV. Henri ile XIV. Louis'nin, resmi belgelerinde Lübnan halklarının lehinde sık sık hatırlatılmış olanlar, bir bölümüyle gerçektir en azından. Temple şövalyeleri, Lübnan'ı işgal ettikleri iki yüz yıl içinde, kökleri derinlere inen bir kurumun temellerini atmışlardı. Farklı ırklardan ve dinlerden milletleri egemenlikleri altına almaları gerektiği için, yerel âdetlerin de izlerini taşıyan bu mason birlikleri sistemini onların kurduğu besbellidir. Ama bu şövalyelerin tarikatını etkileyen Doğu fikirleri de, onların Avrupa'da din sapkınlığıyla suçlanmalarına bir ölçüde yol açmıştı. Bildiğin gibi, farmasonluk, Temple şövalyelerinin öğretisini bir miras gibi benimsedi. İşte böylece bağıntı kurulmuş oluyor ve Dürzilerin, çeşitli ülkelerde ve de özellikle İskoç dağlarında (*cebel-el-Skuziye*) dağınık halde bulunan dindaşlarından söz ettikleri anlaşılıyor. Bu sözlerle, *İskoçyalı* kardeşleri ve üstatları ve de

dereceleri eski Temple şövalyelerine denk gelen farmasonluk rütbelerini kastediyorlar.

Ama benim, *dul kadının çocukları*’ndan biri ve bir *louveteau* (farmason üstat çocuğu) olduğumu, Adoniram’ın öldürülmesinin dehşetini yaşayarak yetiştiğimi ve sütunları Lübnan’ın sedir ağaçlarından yapılmış Kutsal Tapınağa hayranlık duyduğumu biliyorsun. Doğru, masonluk, bizde iyice yozlaşmış durumdadır... Ama gördüğün gibi, seyahatte yine de işe yarıyabiliyor. Kısacası, Dürzilerin gözünde bir dinsiz değilim artık; bir *muta-darrasin*’im, yani bir öğrenciyim. Bu, masonluktaki çıraklık derecesine tekabül eden bir durum; daha sonra yoldaş (*refik*) ve ondan sonra üstat (*dâi*) olmak gerekiyor; akkal ise, bizdeki üstatlıktan daha üstün dereceye ya da *kaddosch*[243] şövalyeye tekabül ediyor olmalı.

* * *

Sonra neler olduğunu anlıyorsundur. Yanımdaki belgeler arasındaki, Doğuluların yabancısı olmadıkları Kabala simgeleriyle bezenmiş o güzelim mason diplomalarından birini bulup gösterdim. Şeyh yeniden siyah taşımı göstermemi istediğinde, Fransız Temple şövalyelerinin yakılarak öldürüldükleri için, taşlarını, daha sonra onların manevi izleyicileri olan farmasonlara iletemediklerini söyledim. Olasılık taşıyan bu olaya inanmak gerekiyordu; bu taş, Temple şövalyelerine açılan davada söz konusu edilen *bohomet* (ufak idol) olmalıydı.

Bu açıdan benim evlenmem bir yüksek politika konusu oldu. Belki de, eskiden Dürzileri Fransa’ya bağlayan ilişkilerin yeniden kurulması söz konusuydu. Bu adamcağızlar, eskiden Fransa krallarının, onları Haçlıların torunları ve *deyiş yerindeyse* Hıristiyanlar olarak gördükleri ve yakınlık duygularıyla ele aldıkları halde, bugün sadece Katolikleri himaye ettiğimiz için yakınıyorlardı. İngiliz ajanları ise, verdikleri desteği pekiştirmek için bu durumdan yararlanıyorlardı ve bir zamanlar aynı prenslerin yönetimi altında birlik içinde yaşamış bu iki halkın, yani Dürziler ile Marunilerin mücadele edip durmaları da buradan kaynaklanıyordu.

Kaymakam, en sonunda, şeyh Eşşirazi’nin ülkesine dönmesine izin verdi ve bunu da, Akka paşasına ricada bulunmam sayesinde gerçekleştirebildiğini söyledi. Şeyh de şöyle dedi bana: “Yararlı olmak

istedinse, herkesin yerine getirmesi gereken bir ödevi yaptın sadece; eğer bir çıkar güttüysen, sana niçin teşekkür edeceğim ki?”

* * *

Şeyhin öğretisinin beni şaşırtan yanları var, ama iyi kavranırsa, soylu ve katışıksız bir öğreti bu. Akkallar, erdem ve cürüm diye bir şey tanımıyorlar. Dürüst insanın bir üstünlüğü yoktur; o sadece, varlıkların kademelerinde yukarıya doğru çıkar; kötü insan ise, aşağıya iner. Ezayı da ödüllendirmeyi de getiren, rühgöçüdür.

Bir Dürzinin öldüğü değil, ruhgöçüne uğradığı söylenir.

Dürziler, sadaka vermezler; çünkü, onlara göre sadaka, onu alan insanı alçaltır. Sadece, karşılığını bu hayatta ya da başka bir hayatta görmek üzere misafirperver davranırlar.

İntikam yasasını benimsemişlerdir; her haksızlık cezalandırılmalıdır; bağışlama, bağışlanan insanı alçaltır.

Dürzilerin arasında, alçakgönüllülükle değil bilgi sahibi olarak yükselir insan; elden geldiği kadar Tanrı’ya benzemek gereklidir.

Dua etmek zorunlu değildir ve işlenmiş bir hatayı kapatmaya da yaramaz.

Yaptığı bir kötülüğü gidermek insanın kendisine düşer. Ama kötü davranmış olduğu için değil, kötülük, bir gün er geç onu yapanın başına geleceği için.

Akkalların durumu, Çin’deki okumuşların durumuna benzer biraz. Soylular (*şerifler*), dini sırlara ulaşma sınavlarından geçmek zorundadırlar; köylüler (*salemler*), bu yolda onlara erişirler ya da daha yükseğe çıkarlarsa, onların eşitleri ve onlardan yüksek insanlar haline gelirler.

Şeyh Eşşirazi, işte bu sonunculardan biriydi.

Benim köleyi şunları söyleyerek sundum ona: “İşte kızının hizmetkârı”. İlgiyle baktı köle kıza, onu yumuşak başlı ve dindar buldu. O zamandan beri, bu iki kadın birlikteler.

* * *

Dördümüz de katırlara binmiş olarak Beit-Eddin'den ayrıldık; kadim Suriye çukurluğu olan Bekaa ovasını geçtik ve Zakle'ye ulaştıktan sonra, Anti-Lübnan'daki Baalbek'e geldik. Volney ve Lamartine'den sonra artık betimlenemeyecek olan bu muhteşem yıkıntılar arasında birkaç saat düşlere dalıp durdum. Çok geçmeden, Hauran'a yakın inişli çıkışlı sıradağlara vardık. Orada, Şam'dan bir günlük uzaklıkta bulunan, bağlarla ve dut ağaçlarıyla kaplı bir köyde durduk. Şeyh, düz damı akasya ağacıyla (Hiram'ın ağacı) sarılmış ve desteklenmiş gösterişsiz evine götürdü beni. Belli saatlerde, bu ev, çocuklarla dolu oluyor; bir okul burası. Bir akkalın evine verilecek en güzel isim de budur.

Nişanlımla pek nadir olan görüşmelerimi sana anlatmayacağımı çok iyi tahmin edersin. Doğu'da, bazı özel durumlar dışında, kadınlar bir arada, erkekler de bir arada ayrı ayrı yaşıyorlar. Ama nişanlım olan sevimli yaratık, bana bir kırmızı lale verdi ve bahçeye, aşkımızla birlikte büyüyecek bir akasya fidanı dikti. Bu ülkede, bir âdet bu.

Ve ben şimdi, kısa zamanda ulaşacağımı umduğum *refik* mertebesinin saygınlığını kazanmak için harıl harıl çalışıyorum. Evliliğin o zaman yapılması kararlaştırılmış.

* * *

Zaman zaman Baalbek'e gidiyorum. Orada yolculuk yapmakta olan Maruni metropolit Plancet ile karşılaştım. Verdiğim kararı kınamadı, ama evlenmemin... gerçek bir evlenme olmayacağını söyledi bana. Felsefi fikirlerle yetişmiş bir insan olduğum için, bu Cizvit'in görüşü üzerinde pek durmadım. Ama, Lübnan'a *karma evlilikleri* getirmenin bir yolu yok mu acaba? – Bunu iyice düşüneceğim.

5. Ek

I Konstantinopolis[244]

Dostum, insanoğlu kıvranıp durur ve de Tanrı ona yol gösterir. Birlikteliklerin saçma denecek kadar kolay olduğu Mısır, Suriye gibi ülkelerde evlenemeyeceğimin ezelden beri belirlenmiş olduğu kuşkusuzdu. Kendimi şeyhin kızıyla evlenmeye layık hale getirmeye başladığım sırada,

insanı öbür dünyaya götürmese de, aylar ya da yıllar süren Suriye hummalarından birine yakalandım ansızın. Biricik çare, ülkeyi terk etmekti. Şam ovasını sulayan ırmakların taştığı, hem rutubetli hem de tozlu Hauran vadilerinden kaçmak için acele ettim. Beyrut'ta sağlığıma kavuşacağımı umuyordum; ama orada, Trieste'den gelen ve beni önce İzmir'e, sonra da Konstantinopolis'e götüren Avusturya posta vapuruna[245] binmeye yetecek gücü bulabildim ancak. Avrupa toprağına ayak bastım nihayet. – Burada, bizim güney kentlerimizin iklimi var aşağı yukarı.

Yeniden düzelen sağlığım, duyduğum esefi daha da pekiştiriyor... Neyi çözebilirim ki? Daha sonra Suriye'ye dönsem, orada yakalanmak talihsizliğine uğradığım hummanın yenilendiğini göreceğim; doktorlar böyle diyor. Seçtiğim kadını buraya getirmeye kalksam, Kuzey ülkelerinde yaşamaları istenen Doğu kadınlarının oralarda dörtte üçünü öldüren korkunç hastalıklarla onu karşı karşıya bırakmak olmayacak mı bu?

Nekahatin verdiği zihin berraklığıyla bütün bunları uzun uzadıya düşündükten sonra, sözümü geri aldığımı ve ona da sözünü iade ettiğimi bildirmek için Dürzi şeyhine mektup yazmaya karar verdim.

II Galata.

Galata Kulesi'nin dibinde, Konstantinopolis'in bütün panoraması, Boğaz'ı ve denizleri önümde uzanıyordu; bakışlarımı bir kere daha, çoktandır gözden silinmiş Mısır'a çeviriyorum!

Beni çevreleyen dingin ufuğun ötesinde, bu elbette Müslüman olan, ama şimdiden vatanı anımsatan Avrupa toprakları üstünde, anılarımda yanıp sönen o uzak serabın yarattığı hayranlığı duyuyorum... tıpkı uzun zaman odaklanarak bakılan güneşin görüntüsünün gözü yorup gölgeye indirmesinde olduğu gibi.

Çevremi kuşatan şeyler de bu izlenime ekleniyor: Cenevizli Galata'nın surlarının gölgesindeki bir Türk mezarlığı bu. Ardımda, aynı zamanda kahvehane de olan bir Ermeni berber dükkânı var; gece dalaşmalarının sonucu olan yara bere içindeki koskoca sarı ve kızıl köpekler güneş altında yatıyor. Solumda, keçe külâhlı saygıdeğer bir derviş, cennetin bir öncel canlandırılması gibi duyumsadığı mutlu bir uykuya dalmış. Aşağıda,

camisiyle, çeşmesiyle ve boğazın girişine hâkim top bataryalarıyla Tophane var. Ara sıra, genizden gelen seslerle söylenen Yunan din âyini mezmurlarını işitiyorum ve Pera'ya giden şosenin üzerinden, alınlarında imparatorluğu belirten biçimlerde taçlar bulunan papazların başı çektiği uzun cenaze alaylarını görüyorum. Uzun sakalları, pullar serpiştirilmiş ipek giysileri ve sahte mücevherlerden süsleriyle, bu papazlar, Eski-İmparatorluğun hükümdarlarının hayaletlerine benziyorlar.

Bütün bunlar, pek neşe verici değil şimdilik. Geçmişe dönelim biz. Bugün Mısır denince esef ettiğim, İbranilerin Kenân diyarında bulunmuyor diye gözyaşı döktükleri koskoca soğanlar[246] değil. Bir dost ve bir kadın hatırlıyorum ben, – biri, benden sadece mezarla ayrılmış, öteki ebediyen kaybedilmiş.

Ancak hatıralarımda ve tamamen kişisel izlenimler bakımından yan yana gelebilen bu iki ismi ne diye burada bir araya getiriyorum ki! Sana daha önce sözünü ettiğim ve Kahire'de beni çok iyi karşılamış olan Fransa genel konsolosunun ölüm haberini Konstantinopolis'e geldiğimde öğrendim. Tüm bilginler Avrupası'nın tanıdığı bir insandı o; bir diplomat ve engin bilgili bir kimseydi. Bu niteliklere, bir arada pek az rastlanır. Genellikle, hiç kimseyi özel bilgiler edinmekle yükümlü kılmayan konsolosluk görevlerinden birini ciddiye almak gerektiğine inanmış bir insandı.[247]

Gerçekten de, diplomatik kariyerde ilerlemenin her zamanki kurallarına göre, İskenderiye'de bulunan bir konsolos, günün birinde Brezilya'da tam yetkili bir elçi makamına yükseltildiğini görür; Kanton'daki maslahatgüzar da Hamburg'a genel konsolos oluverir. Bu durumda, bir ülkenin dilini öğrenmek, törelerini incelemek, orada ilişkiler kurmak, ticaretimizin bulabileceği pazarlar konusunda bilgi edinmek gerekli midir? Olsa olsa, daha öncekinden şatafatlı olması istenen bir ikametgâhın yeri, havası ve güzellikleriyle meşgul olunması gerektiği düşünülür sadece.

Kendisiyle Kahire'de karşılaştığım zaman konsolos, Mısır'ın antik eserleri konusundaki araştırmalardan başka bir şey düşünmüyordu. Yeraltı yapılarından ve piramitlerden bana söz ettiği bir gün şöyle dedim: "Mezarlarla bu kadar ilgilenmek gerekir mi?... Yoksa, öte dünyada bir konsolosluk mu istiyorsunuz?"

O anda, gaddar bir söz söylediğime hiç de inanmıyordum. Konsolos bana şöyle cevap verdi: “Ne durumda olduğumu fark etmiyor musunuz?... Zorlukla nefes alıyorum, ama yine de piramitleri görmek isterim. Kahire’ye de bunun için geldim. İskenderiye’de, deniz kıyısındaki ikametgâhım daha az tehlikeliydi... Oysa, çevremizdeki kül ve tozla yüklü hava, beni öldürecek.”

Gerçekten de, o sırada, Kahire’nin pek sağlıklı bir havası yoktu ve bu kent, akkor kömürler üzerindeki kapalı bir oda gibi geliyordu bana. *Hamsin*, Nubiye çölünün bütün yakıcılığını sokaklara üfürüyordu. Ancak gece, kendimize gelmemize ve ertesi güne dayanmamızı sağlıyordu.

Mısır’ın göz kamaştırıcı parlaklıklarının kasvetli ters yüzüydü bu; eskiden de hep olduğu gibi, yardımsever tanrıların eserini alt eden Kasırga’nın ölümcül soluğuydu.

Böylesine hüzünlü bir duyguyla bu ölümü düşünmeme yol açan, Suriye’de yaşadığım hummaların etkisi mi?

Her şey başıma üşüşüp bunaltıyor beni. Benim için çok aziz varlıklar haline gelmiş kişilerin başına neler geldiği konusunda bilgi vermesini rica ederek Beyrut konsolosuna mektup yazdım... Bana, müphem bilgiler verebildi ancak. Hauran’da yeni bir isyan patlak vermişti. İyi yürekli Dürzi şeyhinin, kızının ve ailelerine emanet ettiğim kölemin başına neler geleceğini kim bilir? Bundan sonraki bir mektupla ne olduğunu öğrenirim belki.

III Pera.[248]

Beyrut’tan Konstantinopolis’e yolculuğum ister istemez çok kısa. Avusturya gemisine binmiştim ve ayrılışımın ertesi günü, Kıbrıs’ın bir limanı olan Larnaka’ya uğruyorduk. Başka yerlerde olduğu gibi orada da karantinaya girmeden kıyıya ayak basmak yasaktı ne yazık ki. Bütün takımadadaki gibi kıyılar çorak; bize söylendiğine göre, geniş çayırlar, sık korular, gölgeli ormanlar sadece bu adanın içlerinde. Bu ormanlar bir zamanlar, tanrıça Paphos’a[249] adanmıştı. Tapınağın kalıntıları hâlâ duruyor ve çevresindeki köyde bir piskopos mekân tutmuş.

Ertesi gün, Anadolu kıyılarındaki karanlık dağların belirdiğini gördük. Rodos limanında bir kez daha durduk. Bir zamanlar, büyük olasılıkla Apollon'un devasa heykelinin ayaklarının üzerine dayandığı iki kayayı gördüm.[250] Bu bronz heykel, insan bedeni orantıları göz önüne alınırsa, Notre-Dame'ın kulelerinden iki kat daha yüksek olmalıydı. Eski şövalyelerin inşa ettiği iki kale bu girişi koruyor.

Ertesi gün, adaların doğu bölümünü geçtik ve kıyıyı bir an bile olsa gözden kaçırmadık. Hippokrates'in hatırasıyla ünlenmiş İstanköy adası saatlerce solumuzda kaldı. Yer yer, göze hoş gelen yeşillikler, içinde yaşanması mutluluk verecek gibi görünen bembeyaz evlerle dolu kentler gördük. Tıbbın babası, yaşayacağı yeri iyi seçmişti doğrusu.

Yüksek kayalıkların ve dağların, sabah akşam büründüğü pembe renkler pek şaşırtmadı beni. – Aziz Yuhanna'nın adası Pathmos'un bu tatlı ışıklara böylesine gark olduğunu dün görmüştüm.[251]

İşte belki de bundan ötürü Apokalips'te kimi zaman çok çekici betimlemeler var... Havari, gündüzleri ve geceleri, canavarlar, yıkımlar ve savaşlar hayal ediyordu; akşamları ve sabahlarıysa, hoş renklere bürünmüş olan, İsa'nın gelecekteki saltanatının harikalarını ve aydınlıklarda ışıldayan yeni Kudüs'ün haberini veriyordu.

İzmir'de on günlük bir karantinadan geçirildik. Toulon limanına benzeyen uçsuz bucaksız körfezi bütünüyle gören tadına doyulmaz bir bahçedeydik. Bize kiralanmış çadırlarda kalıyorduk.

Özgür kaldığımız on birinci gün, İzmir sokaklarını arşınlayarak bütün bir gün geçirdik. Tacirlerin yazlık evlerinin bulunduğu sekiz kilometre uzaklıktaki *Bornova*'yı göremediğim için üzüldüm. Çok güzel bir yer olduğu söyleniyor.

İzmir, nerdeyse tam bir Avrupa kenti.[252] Doğu'daki bütün ötekilerden farksız pazarı, kaleyi ve Homeros'a lakabını veren kadim Meles ırmağı üzerindeki kervanların geçtiği köprüyü gördükten sonra, daha da iyisi, pencerelerde ve kapı üstlerinde genç Rumların –Vergilius'un perisi gibi, kendilerini göstermeden önce asla kaçmıyorlar– belirsiz yüz çizgilerinin hayal meyal görüldüğü Güller Sokağında dolaştıktan sonra bu düşünceye kapılıyor insan.

İtalyan tiyatrosunda Donizetti’nin[253] bir operasını görüp vapura döndük.

Truva’nın ve Tenedos’un bulunduğu kıyıları ve de ufukta sadece sisli bir çizgi olarak görünen birçok ünlü yeri solumuzda bırakarak Çanakkale’ye varmamız bir gün sürdü.[254]

Geniş bir ırmağa benzeyen Çanakkale boğazından sonra, bütün bir gün Marmara denizini geçtik ve ertesi gün şafakla, hiç kuşkusuz dünyanın en güzeli olan Konstantinopolis limanının göz kamaştırıcı görünümünün tadını çıkardık.

RAMAZAN GECELERİ

I. İSTANBUL VE PERA[255]

I. Balık Pazarı

Ne garip bir kent Konstantinopolis! İhtişam ve sefalet, gözyaşları ve sevinç; başka yerlerdekinden çok daha fazla keyfi davranış, ama aynı zamanda da daha fazla özgürlük var burda; dört farklı halkbirbirinden çok da nefret etmeden birlikte yaşıyorlar. Türkler, Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler, aynı toprağın evlatları olan bu insanlar, bizim çeşitli taşra halklarımızın ya da farklı taraftar gruplarının beceremediği gibi değil, çok daha fazla hoşgörü gösteriyorlar.[256]

Eski Müslüman gelenekleri gereğince hâlâ gerçekleştirebilecek son bağnazlık ve barbarlık eylemini görmek benim alınyazım mıydı? – Pera'da, portrelerinden ve tablolarından elde ettiği kazançla gül gibi geçinen ve üç yıldır burada yaşayan, en eski dostlarımdan birini, bir Fransız ressamı buldum.[257] – İşte bu da, Konstantinopolis'in, sanat tanrıçalarıyla, arasının sanıldığı kadar açık olmadığını kanıtlıyor. Frenk semti Pera'dan, Türk semti İstanbul'un çarşılarına gitmek üzere birlikte yola çıktık.[258]

Galata'nın tahkim edilmiş limanından geçtikten sonra, iki yanında meyhaneler, pastacı dükkânları, berberler, kasaplar ve bizimkileri hatırlatan, masalarının üzerine Yunan ve Ermeni gazeteleri yığılmış olan Frenk kahvehanelerinin bulunduğu uzun ve dolambaçlı bir yoldan inmemiz gerekti; – Mora'dan gelen Yunancalar sadece bir yana, Konstantinopolis'te bu gazetelerden beş ya da altı tane basılıyor. – Günden güne yenilenen bu canlı Yunan dilinden birkaç kelimeyi anlamak için, her seyyahın klasik bilgilerine başvurması konusunda bir fırsat işte. Bu gazetelerin çoğu, anlaşılmayacak hale düşmemeyi gözeterek modern taşra ağzından uzaklaşmayı ve eski Yunancaya yaklaşmayı amaçlıyorlar. Latince kelimelerin büyük ölçüde bir karışımı olduğu için bizim Yunancadan çok daha kolay anlayabildiğimiz Romence basılmış Ulah ve Sırp gazeteleri de var burda. Türk kahvecilerinin bilmediği şekerli bir *gloria* içmek için bu kahvehanelerden birine girdik. – Daha aşağılarda, Konstantinopolis'i

çevreleyen kırsal alanların verimliliğinin şahane örnekleri olan meyveleri sergileyen pazar yer alıyor. Dolambaçlı ve kalabalık yollardan geçilerek de, nihayet, *Haliç*'in öteki tarafına geçmek için bir kayığa binilmesi gereken limana ulaşılıyor. Haliç, bir kilometre genişliğinde ve aşağı yukarı dört kilometre uzunluğunda; İstanbul'u Pera ve Galata semtlerinden ayıran dünyanın en güvenli ve harika limanı.

Bu küçük yerdeki trafik inanılmaz boyutlarda; liman tarafındaysa zarif kayıklarla çevrili ahşap bir iskele var. Kürekçiler, ipek bürümcükten yapılmış uzun kollu ve çok afili gömlekler giymiş; kayıkları, balık şeklinde olmaları sayesinde, limanın girişini dolduran bütün uluslara ait yüzlerce teknenin arasından güçlük çekmeden süzülüp geçiyor.

On dakikada, Balık Pazarı'nın bulunduğu karşı taraftaki limana ulaşılıyor ve işte orada, olağandışı bir manzaranın tanığı olduk. – Pazarın dar bir kavşağında, birçok insan çember şeklinde toplanmıştı. Bir hokkabazlar çekişmesinin ya da ayı oynatmanın söz konusu olduğunu sandık önce. Kalabalığı yarınca, yerde, mavi ceketli ve pantolonlu, boynu vurulmuş birinin cesedini gördük; kasketli başı, biraz aralanmış bacaklarının arasına konmuştu. Frenk olduğumuzu anlayan bir Türk, bize dönüp, şöyle dedi: "Şapkalı kafalar da kesiliyor olmalı." Bir Türk için, kasket ya da şapka önyargı konusu bir şey; bunun nedeni, namaz kılarken, başlıklarını çıkarmadan alınlarını yere değdirmeleri gerektiği için, siperli bir başlık giymelerinin Müslümanlara yasaklanmış olması. – İğrenerek bu manzaradan uzaklaştık ve pazarlara gittik. Bir Ermeni, dükkânında şerbet içmeye davet etti bizi ve bu garip infazın hikâyesini anlattı.

Gördüğümüz başı kesilmiş ceset, üç gündür Balık Pazarı'nda duruyordu ve bu da balık satanların pek hoşuna gitmiyordu. Üç yıl önce, bir Türk kadınıyla basılmış Yuvakim adında bir Ermeninin cesediydi bu. Bu durumda, ölüm ile dininden vazgeçme arasında bir seçim yapması gerekiyordu. Bir Türk olsaydı sopa yeme cezasına uğrayacaktı. – Yuvakim de Müslüman oldu. Daha sonra, korkuya kapılıp direnmemesinden pişmanlık duydu; yeni dininden döndü ve Yunan adalarına çekildi.

Üç yıl sonra, başına gelen işin unutulduğuna inandı ve bir Frenk elbisesi giyerek Konstantinopolis'e döndü. Bağnazlar onu ele verdiler ve Türk resmi makamları, o sırada adamakıllı hoşgörülü olmalarına rağmen yasayı uygulamak zorunda kaldılar. Avrupalı konsoloslar Yuvakim'i kurtarmaya

çalıştılar, ama kesin bir yasa metnine karşı ne yapılabilirdi? Doğu'da, yasa, hem sivil hem de dinidir; Kuran ve mevzuat özdeştir. Türk adaleti, aşağı sınıfların hâlâ çok zorlu olan bağnazlığını hesaba katmak zorunda. Yuvakim'e dininden yeniden dönerse özgür kalma olanağı önerildi önce. Yuvakim, bu öneriyi kabul etmedi. Daha da kolaylık gösterildi ona; kaçmasını sağlayacak olanaklar sunuldu. İşin garibi, Yuvakim, Konstantinopolis'ten başka bir yerde yaşayamayacağını, bu kenti terk ederse üzüntüden, yeniden din değiştirip kalırsa utançtan öleceğini söyleyerek, bu önerileri de reddetti. O zaman, infaz gerçekleşti. Yuvakim'in dininden birçok kimse, onu bir aziz olarak gördü ve onuruna mumlar yaktı.

Bu hikâye bizi çok etkilemişti. Alınyazısı, bu olaya öyle durumlar ve koşullar yerleştirmişti ki, hiçbir şey bir başka sonuç yaratamazdı. Cesedin Balık Pazarı'nda gösterildiği üçüncü günün akşamı, âdet olduğu üzere, üç Yahudi onu omuzlarına alıp, denizin şurada burada kıyılara attığı boğulmuş köpeklerin ve atların arasına, Boğaz sularına atıyordu.

Tanığı olmak bahtsızlığına uğradığım bu üzücü hikâyeden sonra, yeni Türkiye'nin ilerici eğilimlerinden hiç de kuşku duymak istemem.[259] Burada olduğu gibi İngiltere'de de, yasa, daha iyi yorumlanabileceği zamana kadar, bütün iradeleri ve kafaları, baskı altında tutuyor. Günümüzde sadece, zina ve dinden dönme gibi sorunlar, bu kadar üzücü olaylara yol açabiliyor hâlâ.

İstanbul'un merkezini oluşturan görkemli çarşıları gezdik.[260] Burası, Bizans zevkiyle taştan ve çok sağlam biçimde inşa edilmiş koskoca bir lâbirent ve sıcak günler için büyük bir sığınak. Kabartmalı direkler ve sütünlarla donatılmış, kimi kemerli kimi sivri kubbeli çok geniş galerilerin her birinde, belli bir mal satılıyor. İnsan özellikle, kadın giysilerine ve şıpıdık terliklere, nakışlı ve lame kumaşlara, kaşmirlere, halılara, altın, gümüş ve sedef kakmalı mobilyalara, mücevherlere ve hepsinden fazla, çarşının bedesten denilen bölümünde bir arada sergilenen pırıl pırıl silahlara hayran kalıyor.

Deyim yerindeyse, bu yeraltı kentinin bir ucu, Seraskerlik meydanı denilen ve çevresinde büyük binalar ve camiler bulunan çok keyifli bir yere açılıyor.[261] Burası, özellikle kadınların ve çocukların geldiği kent içi bir gezinti yeri.

İstanbul'da kadınlar, Pera'da olduğundan çok daha fazla örtünmüş durumdalar; yeşil ya da mor bir *ferace* giyiyorlar, yüzleri kalın bir tülle örtülmüş durumda; gözlerinden ve burunlarının üst kısmından başka bir şeyi gösterdiklerine rastlamak çok nadir. Ermeni ve Rum kadınları, yüzlerini, çok daha ince bir kumaşla örtüyorlar.

Meydanın bir yanında, müstensihler, minyatürcüler ve kitapçılar yer alıyor; avlularında, kimi zaman meydana üşüşen binlerce güvercinin uçuştuğu, avluları ağaçlarla dolu komşu camilerin zarif yapıları,[262] kahvehaneler ve mücevherlerin sergilendiği tezgâhlar, hemen yakındaki *Seraskerlik* kulesi[263] –bütün kente tepeden bakıyor– hatta daha uzakta bulunan ve valide sultanın ikâmet ettiği Eski Saray'ın[264] karanlık görünümlü duvarları, bu meydana eşsiz bir özgünlük kazandırıyor.

II. Sultan

Limana inerken benzersiz bir gezinti arabasıyla Sultan'ın geçtiğini gördüm; geniş üstlüğü bir gölgelik gibi kare şeklinde olan ve önünde altın tel saçaklı kadife bir cibinlik eteği sarkan bu iki tekerlekli arabanın okuna iki at koşulmuştu. Sultan'ın üzerinde, Tanzimat'tan beri Türklerde gördüğümüz yakaya kadar düğmeli sade bir redingot vardı ve kimliğini belirten biricik işaret, kırmızı fesi üzerinde pırlantalarla işlenmiş imparatorluk alametiydi. Solgun ve seçkin yüzünde bir hüznün izleri vardı.[265] Kendisini selamlamak için hiç düşünmeden şapkamı çıkardım; aslında bu bir yabancı kibarlığıydı, yoksa, Balık Pazarı'nın Ermenisi gibi bir muameleye maruz kalacağım korkusu değil kuşkusuz... Törelerin cahili olduğumu belirtiyordum ben ve bundan ötürü Sultan bana dikkatle baktı. Sultan'a selam verilmezdi aslında.

Kalabalıkta bir an için gözden kaybettiğim arkadaşım şöyle dedi bana: "Sultan'ı izleyelim, bizim gibi o da Pera'ya gidiyor; ama onun, Haliç üzerindeki dubalı köprüden geçmesi gerekiyor. Bu en uzun yol, ama kayığa binmek gereksiz; üstelik, şu anda deniz biraz dalgalı."

İki yanında camiler ve göz kamaştırıcı bahçeler bulunan uzun bir yoldan ağır ağır inen gezinti arabasının arkasına takıldık. Birkaç dönemeçten sonra, bu yolun bitiminde *Fener*'e ulaşılıyordu. Burada, seçkin Rum tüccarlar ve prensler yaşıyor. Bu mahallenin birçok evi saray gibi ve özellikle Türklerin

yaşadığı İstanbul'un içinde, duvarları parlak renkli resimlerle süslü birkaç kilise, büyük camilerin gölgesine sığınmış.

Yolumuza devam ederken, Sultan Abdülmecid'in hiç beklemediğim görünüşünün ve kendisini sıradan bir hükümdar gibi selamlamamdan ötürü sitem ediyormuşa benzeyen bakışındaki içe işleyen yumuşaklığın üzerimde yarattığı izlenimden söz ediyordum arkadaşıma. Bu ince uzun ve solgun yüz, uzun kirpikler arasından, iyi yüreklilikle yumuşamış şaşkınlık dolu anlık bir bakış yönelten bu badem gözler, bu rahat davranış, bedenin narin biçimi; evet bütün bunlar, onun hakkında iyi şeyler düşünmeye yöneltmişti beni. Balık Pazarı'nda başı kesilmiş cesedini gördüğüm zavallı adamın infazını o, nasıl emretmiş olabilir diyordum?

Arkadaşım şöyle dedi bana: "Bu konuda hiçbir şey yapamazdı; sultanın iktidarı, bir meşruti monarkın iktidarından daha sınırlıdır. Sultan, ülkenin hem hukuk hem de din alanında söz sahibi olan zümresini oluşturan ulemayı ve de protestoları, protestoları ayaklanma ve yangın çıkarmayla sonuçlanan halkı hesaba katmak zorundadır. Elinin altında bulunan ve atalarını sık sık zora koşmuş olan silahlı kuvvetlerle keyfi bir hareket yapabilir kuşkusuz; ama daha sonra, çevresinde bulunanların silahı olan zehire ve herkesin silahı olan katledilmeye karşı kim savunacaktır onu? Her mahalle, onu sırasıyla görsün diye, kentin camilerinden birinde namaz kılıp halkın karşısına çıkmak zorundadır. Bugün Mevlevilerin Pera'daki *tekkesine* gidiyor."

Arkadaşım, bu Sultan'ın yüzündeki melankolik havayı belli bir noktaya kadar açıklayan ve durumuyla ilişkili olan başka ayrıntılar da anlattı bana. Gerçekten de o, belki de bütün Türkler arasında, toplumsal durumlardaki eşitsizlikten şikayet edebilecek tek kişiydi. Müslümanlar, gerçekten demokratik bir düşünceyle, topluluklarının başına, hem herkesin üstünde, hem de herkesten farklı bir insanı getirmişlerdi.

Yasal olarak evlenmek, imparatorluğunda, sadece ona yasaklanmıştı. Bunun nedeni böyle yüce bir evlenmenin belli birtakım ailelere kazandıracağı kuvvet ve etkiden korku duyulmasıydı, ayrıca Sultan yabancı bir kadınla da evlenemezdi. Dolayısıyla, Muhammet'in, müminlere bakabilme gücü varsa alma hakkı tanıdığı dört meşru kadından da yoksun kalmış durumdaydı. Onun, yasal eş diyemeyeceği sultan kadınları da, aslında köle kadınlardı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün kadınları,

Ermeni, Rum, Katolik ya da Yahudi olanlar gibi özgür olarak kabul edildikleri için, haremine yalnızca hükümdarları, Sultan'la resmi ilişkileri olmayan ve İslamiyet'e yabancı ülkelerden kadınlar alınabilirdi.

Babıâli'nin Avrupa ile savaş halinde olduğu dönemde, Osmanlı padişahının haremi, hayranlık uyandıracak kadar doluydu. Tiyatro'dan başka yerde[266] de yaşamış olan minicik ve kalkık burunlu Fransız Roxelane'ın[267] da tanıklık ettiği gibi beyaz ve sarışın güzeller eksik olmuyordu haremden. Roxelane'ın Süleymaniye camisinde, eşinin yanında kaşmirlerle örtülü ve sorguçların gölgelediği sandukası da var[268]. Ama bugün, bizim kara talihli Sultan için, Fransız kadını, hatta Avrupalı kadın bile yok. Pazar gezmelerinde son moda Avrupa giysileriyle şişinerek boy gösteren Pera yosmalarından birini aparmak istese bile, yabancı sefirlerin ve konsolosların diplomatik notalarının altında ezildiğini görecek ve bu da belki, bir zamanlar Helene'nin kaçırılmasının başlattığı savaştan daha uzun bir savaşın açılmasına vesile olacaktı.

Sultan'ın, Pera'da, onu görmek isteyen yığınla Rum kadınının arasından geçerken, bir hevese kapılmaması için bakışlarını başka yöne çevirmesi gerekiyordu; çünkü makamı, geçici bir metres edinmesine izin vermiyordu ve özgür olarak doğmuş bir kadını haremine kapatmak hakkından yoksundu. Köle durumunda olabilecek Çerkeslerden, Malezyalı ve Arnavut köle kadınlardan da bıkmış ve birkaç sarışın İngilizi ya da nüktedan Fransızı özlemiş olmalıydı; ama bunlar, yasaklanmış meyvelerdi.

Arkadaşım o gün, sarayda kaç kadın bulunduğu konusunda da bana bilgi verdi. Bu sayı, Avrupa'da sanılandan çok farklıydı. Sultan'ın hareminde, sadece üçü gözde olmak üzere otuz üç kadın bulunuyordu. Saraydaki kadınların geri kalanı *odalık*'tı, yani oda hizmetkârıydı. Demek ki, Avrupa, odalık terimine yanlış bir anlam yüklemiş. Sultan kadın olma düzeyine, efendilerinin bir kaprisi sonucunda ya da kurallara aykırı davranarak ulaşabilen dansözler ve şarkıcılar da vardı. Bir sultan yalnızca köle kadınlara sahip olabildiği için, Sultan'ın kendisi bir kölenin oğlu oluyordu, – halkın, memnun olmadığı dönemlerde, Sultan'ın yüzüne vurduğu bir gerçekti bu.

Zavallı Sultan! deyip durarak konuşmamıza devam ediyorduk. Ne var ki, Sultan, Fener rıhtımında arabadan indi, çünkü, en dar noktalarından birinde,

Haliç'in iki yakasını birleştiren dubalı köprü, arabayla geçilemiyordu. Köprüde, teknelerin geçmesi için iki yüksek kemer bir engel oluşturuyor. Sultan ata bindi ve öte kıyıya geçince, koskoca servilerin gölgelediği Küçük Mezarlık'tan Galata'nın dış surları boyunca uzanan keçi yollarına yönelip Pera'nın büyük caddesine ulaştı. Dervişler, avlularında sıraya girmiş halde onu bekliyorlardı, ama biz oraya giremedik. Uzun süre Osmanlı ordularının başında olan ve Almanya'da Hıristiyan ordularına karşı çarpışan ünlü dinden dönme kont de Bonneval'in mezarı bu tekkededir.[269] İstanbul'a onunla birlikte gelen Venedikli karısı, savaşlarında, ona yaverlik ediyordu.

Biz tekkenin kapısında durdurulup beklerken, başlarında Rum papazları olan bir cenaze alayı, mahallenin öteki ucuna yöneliyordu. Sultan her an dışarı çıkabileceği ve bir cenazeyle karşılaşması uygun olmadığı için, muhafızlar, geri çekilmelerini emrettiler papazlara. Birkaç dakika tereddütle geçti. Sonunda, imparatorlarınkini andıran tacıyla ve pullarla işli uzun Bizans giysisiyle Charlemagne kadar kurumlanıyor gibi görünen başpapaz, muhafızların başına sert uyarılarda bulundu; ardından öfkeli bir havayla, papazlarına, yürümeye devam etmek gerektiğini ve eğer Sultan o anda dışarı çıkacak olursa cenazenin geçmesi için onun beklemesi gerektiğini belirten bir el hareketi yaptı.

Bunu, Konstantinopolis'te, farklı dinlere gösterilen hoşgörünün bir örneği olarak yazdım.

III. Büyük Mezarlık

Hareketli ve yemyeşil ufuklarıyla, renkli evleriyle, kurşun kaplı kubbeler ve kırılgan minarelerle donanmış camileriyle sadece haz ve tatlı hulyalar vermesi gereken güleryüzlü ve göz kamaştırıcı bir kent olan Konstantinopolis'e ilişkin olarak cenazelerden ve mezarlıklardan bu kadar sık söz etmem, biraz tedirginlik veriyor bana. Ama bu ülkede, ölümün bile bir bayram havasına büründüğünü söylemeliyim. Biraz önce sözünü ettiğim Rum cenaze alayının bizim kasvetli toprağa verme törenlerimizle hiçbir ilişkisi yok. İşlemelerle ışıldayan elbiseler giymiş aydınlık yüzlü papazlar, arkalarından gelen genç din adamları, onların ardında göz alıcı giysileriyle dostları ve ortada, balmumu gibi solgun, ama yanaklarına düzgün çekilmiş, çiçeklerin üzerine yatırılmış, güllerden kendisine taç yapılmış, kadifeden ve atlastan en güzel süslerle donatılmış kıyafetiyle ve herhalde mezar çukuruna

kadar ona eşlik etmeyen çok sayıda elmasla örtülmüş ve henüz genç olan ölü kadın, işte bütün bunların cenaze alayında sunduğu görünüm, içe işleyici olmaktan çok hüzünle doluydu.

Mevlevi tekkesi, iki yanında koca servi ağaçlarının bulunduğu esrarlı yolları deniz kuvvetleri binalarına kadar uzanarak denize inen Küçük Mezarlığa bakıyor. Neşeli mizaçlı ve oldukça konuşkan dervişlerin seve seve geldikleri ve nargile ya da çubuğun yanında kahve içilen kahvehane, sıra sıra masaları ve tabureleriyle tekkenin karşısında bulunuyor. Burada oturup, gelen geçen Avrupalıları seyredebilirsiniz. Zengin İngilizlerin ya da sefirlerin arabaları, yerli kadınların bindiği arabalar da bu sokaktan geçiyor çoğunlukla – bunlar, boyanın ve yaldızın eklediği hoş görünümler sayılmazsa, bizim çamaşırcı kızların iki tekerlekli arabalarına benziyorlar. Kadınların bindiği arabalar, öküzlerle çekiliyor. Kıra çıkan bütün bir haremi kolayca taşımak gibi bir elverişliliği var bunların. Bu gezintiler, Türklerin tatili olan Cuma günü yapılıyor çoğunlukla ve koca, karılarına gezintide hiçbir zaman eşlik etmiyor.

Kalabalığın hareketliliğine ve seçkinliğine bakarak, mahallenin dışında, herhangi bir yerdeki bir şenliğe yöneldiğini anladım. Arkadaşım, kendisine bir tablo ısmarlayan Ermenilerin evine yemeğe gitmek üzere beni bıraktı; ama, Pera’nın yukarı kısmında bulunan bir Viyana restoranını salık vermekten de geri kalmamıştı. Tekkeden ve sokağın öte yanına yayılan yeşil alandan sonra, insan kendini, tam anlamıyla bir Paris mahallesinde buluyor. Bir kilometre boyunca sadece, modayı izleyen satıcıların pırıl pırıl dükkânlarıyla, kuyumcularla, şekercilerle, yağlıkçılarla, İngiliz ve Fransız otelleriyle, kıraathaneler ve kahvehanelerle karşılaşılıyor. Konsoloslukların çoğunun cephesi de bu sokağa bakıyor. Rus konsolosluğunun tamamen kâgir, koskoca bir saraya benzeyen binası, özellikle dikkati çekiyor.[270] Konsolosluk, gerektiğinde, Pera, Tophane ve Galata gibi üç yere egemen olan bir kale niteliğinde. Fransız sefareti ise, Tophane’ye inen bir yolun üzerinde daha az elverişli bir şekilde konuşlandırılmış ve milyonlara mal olan bu koskoca bina, henüz bitirilmemiş.[271]

İlerledikçe, sokağın daha uzakta genişlediği görülüyor[272] ve solda, haftada sadece iki defa açık olan İtalyan tiyatrosuyla karşılaşılıyor. Daha sonra göz alıcı bahçelere bakan güzel burjuva evleri var, ardından Türk

yüksek okulu ve özel okullar geliyor; onlardan sonra da daha ileride ve solda, Fransız hastahanesi yer alıyor.

Mahalle, bu noktanın ötesinde sona eriyor ve genişleyen yolda aşçılardan ve manavlardan, karpuzlardan ve balıklardan geçilmiyor; varoş dışındaki meyhaneleri, kent içindekilerden çok daha özgür bir hava içinde burda. Boyutları da şaşılacak kadar büyük. Girdiğim meyhane, bir tiyatronun içi kadar geniş bir salon; ahşap merdivenlerle çıkılan bir balkonu da var. Bir tarafında, kulplu bardaklarla verilen ve içecek kimsenin seçtiği masaya götürdüğü kırmızı-beyaz şarapların alındığı bir tezgâh var; öteki tarafta da, yine masanıza kadar bir tabak içinde götürmeniz gereken et yahnisinin dağıtıldığı koca bir fırın görülüyor. Ondan sonra da, dizlerinizin yüksekliğinde bile olmayan küçük bir masa üzerinde atıştırmaya alışmanız gerekiyor. Bu tür yerlerde üst üste yığılan kalabalık, Türklerinkinden daha küçük fesleriyle tanınan Rumlardan, üzerine gri bir kumaş sarılmış küçük başlıklı Yahudilerden ve yukarı tarafı şişmiş bir kumbaracı askeri başlığına benzeyen koskoca kalpaklı Ermenilerden oluşuyor sadece. Bir Müslüman, bu içkili yerlere açıkça girmeye cüret edemez herhalde.

Özellikle halk içinde, her ırkı birbirinden ayırt eden bu başlıklara bakıp da, Türkiye’nin eskiden olduğu kadar bir eşitsizlik ülkesi olduğuna inanmamak gerekir. Eskiden başlıklar gibi pabuçlar da ülkede oturan her bir insanın dinini belirtiyordu. Sadece Türkler sarı çizme ya da pabuç giyebiliyordu; Ermenilerinki kırmızı, Rumlarınki mavi, Yahudilerinki siyahtı. Parlak ve süslü giysiler de ancak, Müslümanların giyebileceği şeylerdi. Bu farklar, evlerde de görülüyordu; Türklerin evleri canlı renklerle ayırt ediliyordu. Ötekilerinki ancak farklı koyu renklerle badana edilebilirdi. Ama bugün bunlar değişmiş: İmparatorluğun bütün uyrukları, Tanzimat’ın öngördüğü Avrupai denebilecek her elbiseyi ve bir bölümü, gök mavisi bir saç havası verecek kadar ipek saçaklarla kaplı bir kırmızı fes giyebiliyor.

Böyle giyinmiş, yaya ya da at üstünde ilerleyerek, gerçek Türklerin pek gözükmediği Pera’nın Avrupalı gezinti yerine çok sayıda insanın yöneldiğini görünce, bu konuda gerçekten kuşkum kalmadı. Cilalı çizmeler de, her ırktan kibarlar, yani *çelebiler* söz konusu olduğunda, ayakkabıların ortaya çıkardığı eski eşitsizliği ortadan kaldırmış. Ne var ki, bağnazlığın, Müslümanlarda olduğundan çok, reayada daha da dirençli olarak

görüldüğünü de dikkate almak gerekir. Alışkanlık ya da yoksulluk, bir bakıma, ırkları sınıflandıran eski giysilerin kullanımına devam edilmesine yol açıyor.

Ama bu Frenk gezintisinin canlı görünümü karşısında hayranlık duyan kimse Konstantinopolis'in hoşgörüsüz olduğuna nasıl inanabilir? Mahallenin çıkışında, her çeşit araba hızla ilerleyip birbiriyle karşılaşıyor, atlar çark ediyor, süslü püslü kadınlar, orada burada, denize inen bir ağaçlığa ya da sol taraftan, tüccarların ve bankacıların keyif çattıkları evlerin bulunduğu Büyükdere yoluna yöneliyor. Dümdüz giderseniz, birkaç adım sonra, iki yanında çalılıkların bulunduğu ve köknarlarla kara çamların gölgelediği çukur bir patikaya varıyorsunuz ve oradan, açılan bulutlar arasından, denizi ve Üsküdar ile İstanbul'un bitimi olan Sarayburnu arasında Boğaz'ın girişini fark ediyorsunuz. Türklerin Kızkulesi dediği Léandre kulesi, solunuzda bir ırmak gibi uzanan deniz kolunun ortasında, iki kentin arasında yükseliyor. Uzaktan bir nöbetçi kulübesine benzeyen ve bir kayalık üzerinde olan kare şeklinde ufak bir yapı bu; daha ötede, Marmara denizinin girişinde, Prens Adaları, belli belirsiz bir görünüm çiziyor.

Böylesine pitoresk, esrarlı ve serin bu korunun da mezarlık olduğunu söylemem gerekmez sanırım. Konstantinopolis'teki bütün eğlence yerlerinin, mezarların arasında bulunduğunu kabul etmek gerekir. Sık ağaçların arasında, sıralanmış olan ve yer yer bir güneş ışının apaçık göz önüne serdiği şu beyaz hayaletlere bakın. Başlarının yerinde sarıklı bir yumru bulunan, insan boyunda ve beyaz mermerden yapılmış sütunlar bunlar; bazıları göz yanılmasını tamamlamak için boyanmış ve yaldızlanmış; sarığın şekli, ölünün toplumsal sınıfını ya da eskiliğini belirtiyor. Bazıları da en son modaya uygun değil. Belli şekiller sergileyen bu taşların çoğunun başı kırılmış; bunlar Yeniçerilerin mezarları ve bu askeri kuvvet ezilerek ortadan kaldırıldığında, halkın öfkesi yaşayanları hedef almakla yetinmeyip kabirlerdeki taşların başını koparmak için bütün mezarlıklara gidilmesine de yol açmış.

Kadınların mezarlarında da taşlar dikili, ama onların başlarının yerinde işlenmiş ve yaldızlanmış kabartma gül bezekler var. Bu mezarlık ağaçları altında yankılanan gürültülü gülüşleri de dinleyin; sevgili varlıkların mezarları başına ailece toplanmış dullar, analar, kızkardeşler bunlar.

Dini inanç bu ülkede öylesine güçlü ki, ayrılık anındaki ağlamalardan sonra, hiç kimse, ölülerin, Muhammet'in cennetinde yaşayacağı mutluluktan başka bir şeyi düşünmüyor. Aileler, yemeklerini mezarın yanına getiriyorlar, çocukların neşeli çığlıkları duyuluyor her yandan; ölünün payına düşen yiyecekler de titizlikle ayrılıyor ve her mezarın önünde bu amaçla yapılmış kovuğa konuyor. Her zaman buralarda hazır ve nazır olan başıboş köpekler, çocukların atacağı yemek artıklarını bekleyerek karınlarını doyurma umuduyla uslu uslu duruyorlar. Ne var ki, ailenin, kendisine sunulan yiyecek tabağından, ölünün yararlanacağına inandığını sanmamak gerekir; antikçağa kadar uzanan eski bir âdet bu. Eskiden, kutsal yılanlar bu dindarca sungularla besleniyorlardı; ama Konstantinopolis'te köpekler de kutsal.

Büyük oranlarda yapılmış bir topçu kışlasını çevreleyen bu korudan çıktıktan sonra, kendimi, Büyükdere yolunda buluyorum. Kışlanın ön tarafında, çimenlerle kaplı işlenmemiş bir arazi uzanıyor; burada, öncekinden ayrı tutulamayacak bir manzarayla karşılaştım; sabırsızlıkla ve şikayet edercesine bağıran yüzlerce köpek çayırda toplanmıştı. Biraz sonra, omuzlarına aldıkları uzun bir sırıkla, ikişer ikişer, koskoca kazanları taşıyan topçu askerlerinin dışarı çıktığını gördük. Köpekler, sevinçle ulumaya başladılar. Kazanlar yere konulur konulmaz, bu hayvanlar içlerindeki yiyeceklerin üzerine atıldılar; askerler de ellerindeki sırıklarla bu yiyecekleri dağıtmaya koyuldular. Yanımdan geçen bir İtalyan, "Köpeklere verilen çorba bu; şanslı bu yaratıklar", dedi. Aslında, askerlerin yemeğinden kalan artıklar olmalı bunlar. Köpeklerin, Konstantinopolis'te gördüğü itibar, yolları, genellikle oralara atılan hayvansal maddelerden temizlemelerinden kaynaklanıyor. Onlarla ilgili dini vakıfların, köpeklerin camilerin girişinde ve çeşmelerin yakınında kolayca buldukları su yalaklarının başka bir amacı yok kuşkusuz.

Çok daha çekici gösterilere yetişmek söz konusuydu benim için. Kışlanın cephesini geçtikten sonra, Büyük Mezarlığın girişinde buluyorsunuz kendinizi; burası, yalancıçınarların ve çamların gölgelediği çok geniş bir alan. Önce, Frenk mezarlarının ortasından geçiliyor; bunlar arasında oymalı armalarıyla İngiliz yazıtları göze çarpıyor; hepsi uzun ve düz taşlar üzerinde yer alıyor ve herkes de, bunlar birer mermer sandalyeymiş gibi gelip çekinmeden üzerine oturuyor. Köşk şeklinde bir kahvehane, denizi gören açık bir alanda yükseliyor. Buradan, sanki Ren'in bir yakasından öteki

yakasına bakıyorsunuz gibi, renkli evler ve camilerle dolu Asya kıyısını belirgin olarak görüyorsunuz. Ufuk, uzakta, profili bulutlarla kaplı Bithniya Olympos'unun güdük doruğuyla sona eriyor. Sol kıyıda, Grek üslubu sütunları, zikzaklı damları ve güneşte parıldayan yaldızlı parmaklıklarıyla, Sultan'ın yazlık sarayının[273] binaları uzanıyor.

Biraz ilerilere gidelim. Burası, Mezarlığın Ermenilere ayrılmış bölümü. Dümdüz mezarlar Ermeni dilinin alfabesindeki harflerle kaplı ve mermer üzerinde, her birinin hayattayken yaptığı ticari işleri simgeleyen kabartmalar işlenmiş; mücevherler, çekiçler ve gönyeler, teraziler ve çeşitli zümrelerin meslek aletleri her yanda göze çarpıyor. Sadece kadınların mezarlarında tekdüze çiçek demetlerinden süslemeler yer alıyor.

Avrupalı için her zaman kasvetli olan bu izlenimleri bir yana bırakalım. – Kalabalık korkunç; kadınlar peçeli değil, Avrupa şapkaları ve başlıkları altında olduğu gibi Levanten başlıklar altında da açıkça görünen yüz çizgilerinden, neşe ve sağlık okunuyor. Yalnızca bazı Ermeni kadınları, kemerli burunlarının hayranlık verici şekilde tuttuğu ince bir tülle kapamışlar yüzlerini, ve bu, yüz çizgilerini zar zor kapattığı için pek genç olmayanlar için kendini beğendirme yöntemi oluyor. Peki, bu süslü püslü ve neşeli kalabalık nereye gidiyor? – Her zaman Büyükdere'ye.

IV. San-Dimitri

Ama, birçok insan yolun iki yanındaki şık kahvehanelerde duraklıyor. Solda, geniş galerileri, bir yanda Büyük Mezarlığa, öte yanda bahçeler içindeki narin yapılarla dolu konaklarla ve tepelerle dolu geniş bir alana bakan bu kahvehanelerden birine rastlanıyor. Çok ötede, İstanbul camileri ve minareleriyle dantel gibi işlenmiş uzak bir çizgi beliriyor. Zamanla monotonlaşan ufkun bu gergef işi denebilecek haline, Boğaz'ın girişindeki manzaraların çoğunda rastlanıyor.

Bu kahvehane enfes bir topluluğun randevu yeri; bizim Champ-Elysées'nin şarkılı kahvelerinden biri diyebiliriz. Yolun iki yanındaki masaları, Pera'nın kibarları ve zarif kadınları süslüyor. Her şey, dondurmalar, limonata ve mokanın servisi, Fransızvâri. Biricik yerel özellik, kahve istediğiniz zaman gelip masanızın önüne soru işaretleri gibi konan üç ya da dört leyleğin samimi varlığı. Üst kısmında bir yakayla

donanmış olan ve masanın yukarısına kadar ulaşan gagaları, şekerliğe saldırmaya cüret etmiyor. Saygıyla bekliyorlar. Bu evcil kuşlar, şeker ve bisküvi alarak, masadan masaya gezip duruyorlar.

Benimkine yakın bir masada, biraz demode kesimli siyah bir elbise giymiş, yakasına çeşitli yabancı renkleri olan bir şerit takmış ve saçları da kravatı gibi beyaz olan oldukça yaşlı bir adam vardı. Kahvehanenin bütün gazetelerini, önünde istif etmişti: *Journal de Constantinople*'un[274] üzerine *Écho de Smyrne*'ni, *Portofolio maltese*'nin altına da *Courrier d'Athènes*'i koymuştu; yani, Avrupa haberlerini öğrenme zevkini alacağım her şeye el koymuştu. Bu sayfa yığınının en üstündeki *Moniteur ottoman*'ı[275] dikkatle okuyordu.

Özür dileyerek, gazetelerden birini kendime doğru çekmeye cüret ettim; ancak sadece Paris'in eski kahvelerinin müdavimlerinden gördüğüm yırtıcı bakışlardan birini yöneltti bana...

"*Moniteur ottoman*'ı bitiriyorum", dedi.

Birkaç dakika bekledim. Merhametli davrandı ve sonunda, ait olduğu XVIII. yüzyıl kokan bir selamla gazeteyi verdi bana.

"Mösyö, diye ekledi, bu akşam büyük şenlik var. *Moniteur*, bir prensesin doğumunu haber veriyor ve Haşmetmeaplarının bütün uyrukları için çok güzel olan bu olay, rastlantı olarak, Ramazan'ın başlangıcına denk geliyor."

Artık herkesi şenlik havası içinde görmek beni şaşırtmıyordu ve kimi zaman, arabaların ve atlı kalabalığın canlandırdığı yola bakarak, kimi zaman da, okumasını bitirdiğinde komşumun bana verdiği Frenk gazetelerine göz gezdirerek, sabırla bekliyordum.

Kibarlığımı ve sabrımı takdir etmişti kuşkusuz ve dışarı çıkmaya hazırlandığım sırada bana şöyle dedi:

"Nereye gidiyorsunuz ki? Baloya mı?

— Bir balo mu var? dedim.

— Müziği buradan duyuyorsunuz sanırım."

Gerçekten de, bir Rum ya da Ulah orkestrasının keskin akorları kulağıma geliyordu. Ama bu, dans edildiğini kanıtlamazdı; çünkü Konstantinopolis’in meyhanelerinin ve kahvehanelerinin çoğunda, gündüz bile çalan müzisyenler vardı.

Bu yabancı: “Benimle gelin”, dedi.

Çıktığımız köşkten, belki de iki yüz adım sonra, iki yolun kavşağında, üçgen şeklinde bir bahçenin girişini oluşturan göz kamaştırıcı bezeklerle süslenmiş bir kapı gördük. Yaprak ve çiçeklerden süslerle birbirine bağlanmış beşli ağaçlar, masaların çevresindeki çimenlik toplantı yerleri, evet bütün bunlar, bir Parisli için yeterince bayağıydı. Ama kılavuzum, coşku içindeydi. İçeriye girdik; burası, müşterilerle dolu birçok salondan oluşuyordu; orkestra, tek telli kemanlar, kamış flütler, silindir şeklinde davullar ve kitaralarla yiğitçe çaba harcayıp duruyordu ve de hayli özgün havalar çalıyordu. Balonun nerede olduğunu sordum.

“Sabırsızlanmayın”, dedi yaşlı kılavuzum. “Balo ancak gün batımında başlayabilir. Polisin nizamnâmesi böyle. Ama gördüğünüz gibi, pek uzun sürmez.”

Beni bir pencerenin yanına götürdü ve gerçekten de, güneş, Haliç üzerindeki mor ufuk çizgilerinin arkasında batmakta gecikmedi. Her yandan müthiş bir gürültü koptu ansızın. Tophane’deki toplardı bunlar, daha sonra da çifte bayramı kutlayan limanlardaki bütün gemilerin topları gürledi. İstanbul anıtlarının oymalar gibi göründüğü uzak manzarada büyülü bir gösteri başladı aynı zamanda. Gökyüzünden karanlık indikçe, camilerin kubbelerini belirten, üzerlerinde hiç kuşkusuz süslü harflerle yazılmış eski menkıbeleriyle arabeskler çizen uzun ateş tespihlerinin ortaya çıktığı görülüyordu; yapıların üzerinde binlerce gemi direği gibi yükselen minareler, narin şerefelerini belirten ışık yüzükleri takmış gibi görünüyorlardı. Her yandan, *müezzinlerin* genellikle ince ve hoş seslerle okudukları, ama bugün zafer türküleri gibi gürültülü gelen ezanlar duyuluyordu.

Geri döndüğümüzde dans başlamıştı.

Bulunduğumuz yerin ortasında büyük bir boşluk oluşmuştu; dip taraftan, kırmızı başlıklı, işlemeli ceketli ve parlak kemerli on beş kadar dansçının

girdiğini gördük. Kadın yoktu aralarında.

En baştaki, elele tutuşarak kollarını sallayan ötekileri yönetiyor gibi görünüyor ve ölçülü dansını hepsinin bir ucundan tuttuğu bir mendille yanındakinin dansıyla ilintili hale getiriyordu. Arkadaşlarının halkalarını oluşturduğunu söyleyebileceğimiz bükülgen boyunlu bir yılanın başıydı sanki.

Bu bir Rum dansıydı kuşkusuz, – kalça kıvırmalara, içiçe geçmelere, dizi halinde adımlara dayanan bir koregrafisi vardı. Dansı bitirdiklerinde, Mısır'da da çok gördüğüm erkek danslarından sıkıldığımı belli etmeye çalışıyordum ki, öncekilerle eşit sayıda ve aynı hava içindeki kadınların ortaya çıktığını gördük. Çoğu şirin ve Levanten giysiler içinde çok zarifti; altın işlemeli kırmızı takkeleri, saçlarındaki çiçekler ve sırmalar, ayaklarına kadar inen ve fındık altınlarıyla süslenmiş uzun saç örgüleri, seyirci topluluğunda birçok hayran kazandırıyordu onlara. – Ama bunlar, arkadaşları ya da erkek kardeşleriyle gelmiş İyonyalı kızlardı ve onlara yönelik her baştan çıkarma girişimi, bıçak darbelerine yol açardı.

Yeni tanıştığım sevecen ihtiyar: "Birazdan daha iyisini göstereceğim size", dedi.

Ve şerbetlerimizi içtikten sonra, Pera Frenklerinin *Mabille*'i[276] olan bu eğlence yerinden çıktık.

İstanbul, uzakta, daha da kararmış olan ufkun üzerinde, aydınlıklar içinde parıldıyordu ve binlerce eğri çizgili profili, çocukların iğneyle delerek ışıkların önünde gezdirdikleri resimleri hatırlatarak net bir şekilde gösteriyordu kendini. Oraya gitmek için saat çok geçti, çünkü gün batımından sonra körfezden geçilmiyordu.

"Konstantinopolis'in gerçek özgürlük yeri olduğunu kabul ediniz", dedi bizim ihtiyar. "Buna daha da fazla inanacaksınız birazdan. Yeter ki, akıllıca davranıp köpeklere saygı duyalım ve güneş battığı zaman fenerimizi yakalım; o zaman, burada, bütün gece Londra'da olduğu kadar özgürdür insan... Paris'teyse buradakinden çok daha az özgürdür!"

Cebinden, bezden kıvrımları, körük gibi açılıp uzayan teneke bir fener çıkardı ve içine bir mum yerleştirdi: "Bakın", diye devam etti, "Büyük Mezarlığın bu servili uzun yolları, bu saatte hâlâ ne kadar kalabalık."

Gerçekten de ipek giysiler ve ince kumaştan feraceler, çalılıkları sıyırarak sağdan soldan geçiyordu; esrarlı çene çalmalar, alçak sesle gülüşmeler gürgenlerin karanlığı arasından sızıyordu. Gezintiye çıkmış olanların ellerinde oradan oraya adeta uçuşan fenerlerin yarattığı etki, *Robert*’in[277] rahibelerinin yaptıklarını aklıma getiriyordu, – yanlarından geçtiğimizde aydınlanan bu binlerce düz ve yatay mezar taşı birden ayağa kalkacaktı sanki; ama hayır, her şey, güleç ve sakindi; sadece, hafif deniz rüzgârı, porsuk ağaçlarında ve servilerde uyuyan güvercinleri beşiktelermiş gibi sallıyordu. Goethe’nin şu mısraını hatırladım:

Mezarlar üzerinde gülümsüyorsun ölümsüz Aşk!

Bu arada, üstünde ağaçların tepelerinin silinip gittiği, denizin tekne direklerine asılmış renkli fenerleri yansıtıp yer yer parıldadığı mavimsi zemini taçlandıran ışık cümbüşünün ve körfeze inen vadinin hayranlık verici görünümünü seyretmek için kimi zaman durarak, Pera’ya doğru ilerliyorduk. “Şu anda, imparatoriçe II. Yekaterina’nın eski bir hizmetkârıyla konuştuğunuz aklınıza gelmiyor değil mi?” dedi bizim ihtiyar.

“Bunun çok saygıdeğer bir şey olduğunu düşünüyorum; çünkü geçen yüzyılın sonları söz konusu olmalı.[278]

— Şunu söylemeliyim ki, dedi biraz kendini beğenmişlikle, hükümdarımız (çünkü ben, Rusum), o dönemde, biraz ... benim bugün olduğum haldeydi.”

İç geçirdi ve sonra, imparatoriçenin, zekâsından, çekici zarafetinden, iyiliğinden uzun uzun söz etmeye başladı: “Yekaterina’nın rüyası”, diye ekledi, “her zaman Konstantinopolis’i görmekti. Kimi zaman, Alman burjuvası kıyafetine bürünerek buraya gelmekten söz ediyordu. Ama fetihle buraya girmeyi tercih etti kuşkusuz ve bunun için, Yunanlıların devrimini, uzaktan da olsa, hazırlayan ve kont Orloff’un komutasında olan kuvveti Yunanistan’a gönderdi.[279] Kırım savaşının da başka bir amacı yoktu; ama Türkler kendilerini öyle iyi savundular ki, sonunda yalnızca bir barış antlaşmasıyla garanti altına alınan bu bölgeye sahip olabildi çariçemiz.

“O ülkede yapılan ve sizin maceracı kibar beyefendilerinizden çoğunun katıldığı eğlencelerden söz edildiğini duymuşsunuzdur. Onun sarayında,

Fransızcadan başka dil konuşulmuyordu; ansiklopedistlerin felsefesinden, Paris'te oynanan trajedilerden ve hafif şiirlerden başka şeyle ilgilenilmiyordu. Ligne prensi, Guymond de la Touche'un *Iphigénie en Tauride*'ini seyrettikten sonra çok coşkulanmıştı. İmparatoriçe, gaddar Thoas'ın yaptırdığı tapınağın yıkıntılarının bulunduğuna inanılmış olan kadim Tauride'in bir bölümünü ona hemen armağan etmişti. Prens, bütün gün tütün ve kahve içmekten başka bir şey yapmayan Müslüman çiftçilerin yaşadığı bu birkaç kilometrekarelik armağandan çok sıkılmıştı. Savaş, bu çiftçileri böylesine zaman öldürmeye devam edemeyecek kadar yoksullaştırmış olduğu için, Ligne prensi, erzaklarını yenilemeleri amacıyla onlara para vermek zorunda görmüştü kendini. Sonunda dostça ayılmışlardı birbirlerinden.

"Bu âlicenaplıktı sadece. Potemkin, daha da şahaneydi. Bulunan kumlu bölge, imparatoriçenin gözlerini incittiği için, iki yüz kilometre uzaktan kesilmiş köknar ormanları getirtmişti; tabii bunlar, ancak, imparatorluk maiyetinin kaldığı sürece gölge verebilmişlerdi.

"Ne var ki Yekaterina, Asya kıyısını ziyaret etme fırsatını kaçırdığı için bir türlü avunamıyordu. Kırım'daki ikameti sırasında, boş zamanlarında bir şeyle meşgul olmak amacıyla, Fransızca manzumeler yazmasını kendisine öğretmesi için M. de Ségur'den ricada bulundu.[280] Bu kadında, her tür kapris vardı. Bu konudaki güçlükleri kavrayınca, çalışma odasına dört saat kapanıp, eh işte denebilecek topu topu iki aleksandrin yazdıktan sonra dışarı çıktı. İşte yazdıkları:

Bir Sultanın sarayında, işlemeli yastıklar üzerinde

Parmaklıklarla çevrili bir altın köşkte...

"Gerisi getirememişti.

— Bu mısralarda bir Doğu havası var, dedim; hatta, Türklerin kibarlığı deyince ne anlamak gerektiğini bilme arzusu da var.

— Ligne prensi, bu beytin kafiyelerini tiksindirici buldu ve bu da imparatoriçeyi Fransız nazmıyla uğraşma konusunda yılgınlığa uğrattı... Kulaktan duyarak öğrendiğim şeylerden söz ediyorum size sadece. O zaman beşikteydim ben ve bu büyük saltanatın ancak son yıllarını gördüm... Konstantinopolis'i görme konusunda imparatoriçenin duyduğu arzu,

ölümünden sonra bana miras kaldı besbelli. Ailemden ayrıldım, ve cebimde pek az parayla buraya geldim; yirmi yaşındaydım, çok güzel dişlerim ve çok müşekkel bacaklarım vardı...”

V. Eski Sarayda Bir Macera

Yaşlı yol arkadaşım biraz iç geçirip sustu ve gökyüzüne bakarak şöyle dedi bana: “Hikâyeme devam edeceğim, ama şimdilik İstanbul’da başlayan ve otuz gece sürecek olan bayramın kraliçesini göstermek isterim size.” Parmağıyla, soluk bir hilâlin kendini gösterdiği gökyüzündeki bir noktayı işaret etti: yeni aydı bu, Ramazan’ın ayıydı ve ufukta belli belirsiz görünüyordu. Eğlenceler, minarelerin ya da kent çevresindeki dağların tepesinden ay net olarak görüldüğü zaman başlıyordu ancak. Bu da, işaretlerle bildiriliyordu.

İhtiyarın, gençlik hatıralarını gözünün önüne getirmekten hoşlandığını görerek: “Bu olaydan sonra İstanbul’a gelince ne yaptınız?” dedim.

“Konstantinopolis, o zaman çok daha göz alıcıydı mösyö; evlerinde ve büyük yapılarında Doğu zevki ağır basıyordu, ama bunlar o zamandan sonra hep Avrupai tarzda inşa edildi. Gelenekler burada çok sıkıydı ama entrika çevirme konusundaki zorluklar çok güçlü bir çekicilik katardı kente.

— Devam ediniz, dedim çok ilgilenerek ve bir kez daha sustuğunu görerek.

— Sıradan kişilerle kurduğum bazı tatlı ilişkilerden söz edecek değilim size. Bu çeşit ilişkilerde, aslında kadın için tehlike vardır; yeter ki, bir Türk kadınını evinde ziyaret etmek ya da oraya gizlice girmek gibi vahim bir ihtiyatsızlık yapmış olmayasınız. Tehlikesini göze aldığım bu tür maceralarla övünecek değilim. Sadece sonuncusu ilgilendirebilir sizi.

“Ailem, yanlarından uzaklaşmış olmama üzülüyordu; Konstantinopolis’te daha uzun süre kalmamı sağlayacak parayı ısrarla göndermedikleri için, Galata’da bir ticarethanede iş bulmak zorunda kaldım. Zengin bir Ermeni kuyumcunun defterlerini tutuyordum. Bir gün, arkalarında saray kıyafeti giymiş uşakların bulunduğu birçok kadın, ticarethaneye geldi.

“O zamanlar, saray hanımları, alışveriş yapmak için Frenk mahallesi tüccarlarının dükkânlarına gelme özgürlüğüne sahipti; çünkü, onlara saygısızlıkta kusur etmenin tehlikesi o kadar büyüktü ki, buna kimse cüret edemezdi. Üstelik o zaman, Hıristiyanlar pek de adamdan sayılmıyordu... Fransız sefiri bile saraya geldiğinde, ayrı bir yerde yemek veriliyordu ona ve sultan daha sonra, baş vezirine, şöyle diyordu: ‘Yiyeceğini verdin mi köpeğe?’; ‘Evet, köpek karnını doyurdu’, diye cevap veriyordu baş vezir. ‘İyi! atın onu dışarı!’ Bunlar teşrifat gereği söylenen sözlerdi... Tercümanlar da, bu sözleri bir iltifatla tercüme ediyorlardı ve iş böylece kapanıyordu.”

Yol arkadaşımdan, saray hanımlarının kuyumcuyu ziyaretine dönmesini rica ederek, konudan dışarı çıkmasını önledim.

“Bu koşullarda”, diye devam etti; “söz konusu güzel hanımlara, başlarında *kızlarağası*’nın bulunduğu muhafızları eşlik ediyordu. Ne var ki, bu hanımların dış görünüşü ancak hayalgücü için çekiciydi; çünkü, bir tiyatro balosunda maskeli ve kukuletalı mantolar giyenler kadar sarmalanmış ve örtünmüşlerdi. Ötekileri yönetiyormuş gibi görünen hanım, önüne bazı takılar konmasını istedi ve bir tanesini seçerek götürmeye hazırlandı. Takının kaşının temizlenmesi gerektiğine ve birkaç küçük taşın eksik olduğuna dikkatini çektim.

‘Peki öyleyse’, dedi; ‘ne zaman aldırmamız gerekir?... Sultanın karşısına çıkacağım bir eğlencede buna ihtiyacım var’.

“Hanımı, saygıyla selamladım ve biraz titrek bir sesle, yapacağımız bu iş için kesin bir zaman verilemeyeceğini belirttim.

‘Peki, öyleyse, hazır olduğu zaman Beşiktaş sarayına[281] adamlarınızdan birini gönderin’, dedi ve etrafına dalgın bir şekilde baktı...

“Ben gelirim, prensesimiz diye cevap verdim; çünkü bu kadar değerli bir takı, bir köleye ve hatta bir çırağa emanet edilemez.

‘Peki öyleyse!’ dedi, ‘bunu getirin bana; parasını hemen alacaksınız.’

“Bir kadının gözü burada, başka yerde olduğundan çok daha fazla şey anlatır; çünkü, herkesin arasındayken onun bir başka yerini göremezsiniz. Benimle konuştuğu sırada, prensesin gözündeki ifadede özel bir yakınlık duymuş olduğunu sezdiğimi sandım; yüzümün ve yaşamın da bunu haklı

çıkardığını unutmamak gerekir... Mösyö bugün, kendimi övmeden, o zamanlar, Avrupa'nın en son yakışıklı erkeklerinden biri olduğumu söyleyebilirim."

Bu sözleri söylerken ayağa kalktı ve boyu posu, daha önce fark etmediğim bir zarafet edindi gibime geldi.

"Takının hazırlanmasını bitirdiğimiz zaman", dedi, "şu an bulunduğumuz Büyükdere yolundan Beşiktaş'a gittim. Kırsal alana bakan avlulardan saraya girdim. Kabul salonunda biraz beklettiler beni; sonra, huzuruna getirilmemi emretti prenses. Takıyı kendisine verdikten ve parasını aldıktan sonra ayrılmaya hazırlandığım sırada, bir görevli, oyuncuları benden daha önce içeri girmiş olan bir ip cambazlığı gösterisinde bulunmak isteyip istemediğimi sordu. Kabul ettim ve prenses, bana yemek verdirdi, üstelik bana nasıl hizmet edildiği konusunda bilgi almak lütfunda da bulundu. Böyle yüksek sınıftan bir kimsenin bana bu kadar kibar davranmasını görmek, benim için birtakım tehlikeler yaratıyordu kuşkusuz... Gece bastırınca, hanım öncekinden daha şatafatlı bir salona aldırttı beni ve hem kahve hem de nargile getirtti. Çalgıcılar, parmaklıklarla çevrili yüksek bir balkonda yerlerini almışlardı ve müziklerinin eşlik edeceği olağanüstü bir şey bekleniyor gibiydi. Prensesin benim için eğlence hazırladığı açıkça anlaşılıyordu; bu arada kendisi, bir imparatoriçe edasıyla, salonun dip tarafındaki bir sedir üzerinde yarı yatmış halde duruyordu. Önündeki gösterilere dalmış gitmiş gibi görünüyordu. Duygularını bana açıklamasını engelleyen bu teşrifat çekingenliklerini ya da sakıncalarını anlayamıyordum ve daha fazla cüret gerektiğini düşünüyordum.

"Fazla direnmeden bana bıraktığı eline uzanmıştım ki tam o sırada çevremizde büyük bir gürültü koptu. Köleler ve hizmetkârlar, 'Yeniçeriler! Yeniçeriler!' diye haykırıyordu. Prenses görevlilerine bir şeyler soruyor gibiydi ve işitemediğim bir emir verdi onlara. İki ip cambazı ve ben, gizli merdivenlerden, basık tavanlı bir odaya götürüldük, bir süre karanlıkta bıraktılar bizi. Başımızın üzerinde, askerlerin koşuşmalarını, ardından da korkudan kanımızı donduran kavgaya benzer bir şeyin gürültülerini duyduk. Bizi şimdiye dek koruyan bir kapının zorlandığı ve sığınağımıza ulaşılacağı besbelliydi. Prensesin görevlileri, merdivenden hızla indiler ve: "Her şey mahvoldu... buradan inin!" diyerek, bulunduğumuz odadaki bir tür döşeme kapısını açtılar. Merdiven basamakları bekleyen ayaklarımız, basacak bir

yer bulamadı. Üçümüz de Boğaz sularına bir dalış yapmıştık... Deniz kıyısındaki sarayların ve özellikle, kentten bir kilometre uzakta Avrupa kıyısında görebileceğiniz Beşiktaş sarayının bir bölümü, kazıklar üzerinde inşa edilmiştir. Alt kat odaları, sedir ağacı döşemelidir ve bu döşeme, tam su yüzeyindedir; saray hanımları yüzmek istediklerinde, döşeme kaldırılır. İşte biz, karanlıklar içinde, bu tür bir deniz hamamının sularına dalmıştık. Döşeme kapılar, başlarımızın üzerinde kapanmıştı ve onları kaldırmak olanaksızdı. Zaten, düzenli adımlar ve silah gürültüleri hâlâ işitiliyordu. Suyun yüzeyinde kendimi tutarak, zaman zaman zar zor biraz hava soluyabiliyordum. Saraya çıkma olanağının artık kalmadığını görerek, en azından, dışarıya doğru yüzmeye çalışıyordum. Ne var ki, dış sınıra gelince, herhalde kadınların yüzerek saraydan kaçmalarını ya da kendilerini dışarda göstermelerini engellemeye yarayan kazıklarla oluşturulmuş çepçevre bir parmaklıkla karşılaştım.

"Mösyö, bu durumun ne berbat olduğunu bir düşünün; başınızın üzerinde, her tarafı kapalı bir döşeme, tahtalarının altında altı parmaklık bir hava boşluğu ve her altı saatte, bir ya da iki ayak kabaran Akdeniz'in[282] belli belirsiz çalkantıları. Hemen boğulacağımdan emin olmam için bundan fazlası gerekmiyordu. Bir kafes gibi çevremi saran kazıkları umutsuzluk dolu bir güçle sarsmaktan da geri kalmıyordum. Benim gibi, bir çıkış yolu bulmaya çalışan zavallı ip cambazlarının inlemelerini işitiyordum zaman zaman. Sonunda, rutubetin kemirdiği ya da ötekilerden daha eski bir keresteden yapılmış bir kazıkla karşılaştım. Kolumun gücüne dayanamayacak gibiydi. Umutsuz bir çabayla, kazığın çürümüş bir parçasını söktüm ve o zamanki çakı gibi vücudumla dışarı süzüldüm. Sonra dışardaki kazıklara tutunarak, yorgunluğuma rağmen, kıyıya ulaştım. İki felaket arkadaşımın ne olduğunu bilmiyorum. Başıma gelen her çeşit tehlikeden korkuya kapılarak, Konstantinopolis'ten ayrılmak için acele ettim."

Geçirdiği tehlikelerden ötürü üzüntüye kapıldıktan sonra, muhatabıma, hikâyesindeki bazı gerçekleri biraz üstü örtülü aktardığından kuşku duyduğumu söylemekten alamadım kendimi.

"Mösyö", diye cevap verdi. "Bunlar üzerinde daha fazla açıklama yapamam; her halükârda, hiçbir şey, gördüğüm iyiliklere ihanet ettiremez beni..."

Konuşmaya devam etmedi. Geçen yüzyılın sonunda doğru, *Eski Saray*'ın kimi kadınlarına atfedilen bu karanlık maceralardan söz edildiğini daha önce duymuştum... Yaşlanarak coşkusunu kaybetmiş bu Buridan'ın[283] ağzının sıkılığına saygı duydum.

VI. Bir Rum Köyü

San-Dimitri'nin yukarılarındaki bir tepeye varmıştık. Burası, Küçük ve Büyük Mezarlıklar arasında yer alan bir Rum köyü. Yapı ve dış süslemeler bakımından Çin zevkini biraz hatırlatan çok zarif ahşap evlerin bulunduğu bir sokaktan iniliyor köye.

Bu sokağın Pera'ya varmak için geçmemiz gereken yolu kısalttığını düşünüyordum. Ama, dibinden bir derenin geçtiği bir vadiye kadar inmek gerekiyordu. Bu vadinin kenarı denize inen bir yoldu. Her iki yanda birçok gazino ve meyhane vardı.

Yol arkadaşım şöyle dedi bana: "Nereye gitmek istersiniz?"

"Gidip yatsam çok daha iyi olur.

— Ama Ramazan'da sadece gündüz uyunur. Sabahlayalım; güneş doğunca uyumak doğru olur. İzin verirseniz, bakara oynanan bir eve götüreceğim sizi."

Aralarından aşağı doğru indiğimiz çıkıntılı cumbalarla donanmış evlerin cepheleri, içerden aydınlatılmış kafesli pencereleri ve parlak renklerle cilalı duvarları, gerçekten de, daha önce dolaştığımız yerlerden daha az şenlikli olmayan toplantı mekânları olduğunu belirtiyordu.

Bazı ikircikli betimlemelerden korkuya kapılırsanız, Konstantinopolis'in âdetlerini açıklamaktan vazgeçmeniz gerekecektir. Pera ve Galata mahallerinde bulunan İtalyan, Fransız, İngiliz, Rus ya da Yunanlı elli bin Avrupalının arasında hiçbir manevi bağ, hatta, mezhepler birbirine en karşıt dinlerden daha fazla bölünmüş olduğu için, bir din bağı bile yoktur. Üstelik, karmakarışık insanların geldiği bazı gazinolar ve toplantı yerleri de oluşturulmamış olsaydı, kadın topluluğunun bu kadar kapalı bir hayat sürdüğü bu kentte, bu ülkede doğmuş bir kadının yüzünü görmek bile olanaksız olacaktı kuşkusuz. Gemi subayları, büyük ticarethanelerde görevli

gençler, sefaretlerin çeşitli personeli, Avrupalı topluluğun bütün bu dağınık ve tek başlarına kalmış elemanları, sefirlerin, yüksek görevli tercümanların ve bankerlerin gece davetlerinden çok daha tarafsız toplantı yerlerine gereksinim duyuyorlar. Pera içlerinde, ödenmesi üstlenilen bir parayla çok sayıda balo yapılması da bu gereksinimle açıklanabilir.

Burada, Frenk kalabalığın Capoa’sı olan ve sadece Rumların oturduğu bir köyde bulunuyoruz. Daha önce, gündüz vakti bu köyden geçmiştim; ama, bu kadar gece eğlencesini, gazinoyu ve itiraf etmek gerekir ki, kumarhaneyi de barındırdığını aklıma getirmemiştim. Sıralar üzerine oturan ya da doğrama, tuğla ve dokuma tezgâhlarında çalışan babaların ve kocaların ataerkil havası, Rum tarzında giyinmiş kadınların alçakgönüllü halleri, çocukların tasasız sevinci, kümes hayvanlarıyla ve domuzlarla dolu sokaklar, sisli vadiye ve yeşilliklerle çevrilmiş dereye bakan parmaklıklı yüksek balkonlarıyla kahvehaneler, bütün bunlar, çamların yeşilliği ve oymalı çatmalı evlerle birlikte Aşağı-Alplerin sakin görünümlerini çağrıştırıyordu. Ve geceleyin, pencerelerin kafeslerinden hiçbir ışığın yayılmadığını görünce, başka bir durumun söz konusu olduğu akla gelir miydi? Oysa, karartma saatinden sonra, bu evlerin çoğunun içinde ışıklar yakılıyordu ve iskambil oyunları gibi danslar da akşamdan sabaha kadar sürüp gidiyordu. Yunan *kibar fahişelerinin* geleneğine kadar geri gidilmese de, gençlerin, bu boyalı kapıların üstüne, kadim Alcimadure[284] zamanında olduğu gibi, kimi zaman çelenkler asabildiklerini düşünebiliriz. – İşte oradan, başında çiçekli tacıyla bir Grek sevdalısı değil, ama bir İngilize benzeyen, belki de denizci olan, ama tepeden tırnağa siyahlar giyinmiş beyaz kravatlı ve eldivenli bir adamın geçtiğini gördük, önünde de bir kemancı ilerliyordu. Bu adam, oldukça gamlı bir yüzü olan, öte yandan neşe saçması gereken çalgıcının arkasından ciddi ciddi yürüyordu. Onun, bir tayfa başı ya da bir deniz gediklisi olduğunu ve bir seferden sonra aldığı parayı cömertçe harcadığını düşündük.

Kılavuzum, dışından bakılınca ötekiler kadar titizlikle ışıksız bırakılmış bir evin önünde durdu ve cilalı kapıya kısa darbelerle vurdu. Biraz korkmuş gibi görünen bir zenci kapıyı açmaya geldi; şapkalı olduğumuzu görünce selam verdi ve *efendiler* diye hitap etti bize.

İçine girdiğimiz ev, zarif ve hoş görünüşlü olmasına rağmen, bir Türk evinin içi konusunda oluşturulan fikre uygun düşmüyordu. Zaman geçip

gitmişti ve eski Doğu'nun dillere destan hareketsizliği, uygarlığın itişiyle tedirginleşmişti. Osmanlıya fes giydiren ve onu boğazına kadar ilikli bir redingot içine hapseden Tanzimat, konutlarda da, modern zevkin süslemelerde hoşlandığı ılımlılığı da getirmişti. Dallı budaklı arabeskler de, arı peteği şeklindeki ya da stalaktitli tavanlar da, dantelalı bezekler de, sedir ağacından tavan tekneleri de yoktu artık; ama onların yerini, sade boyalı, cilalı, kornişleri pek az kabartmalı dümdüz duvarlar, tahta panoların çevresindeki birkaç basmakalıp resim, içinden sarmal bezekler ve dallar çıkan birkaç çiçeklik almıştı; bütün bunlar, masal dünyasından kaynaklanan coşkun Doğu zevkini ancak uzaktan uzağa hatırlatan bir üsluptaydı ya da üslupsuzluktaydı.

Birinci oda, servis yapanların odasıydı; daha süslü olan ikinci odada gördüklerim karşısında şaşırıp kaldım. Ortada, üzerine kalın bir halı örtülmüş bir çeşit yuvarlak masa vardı, çevresinde de bu ülkede *tandır* denen eski tarz yataklar yer almıştı; üzerlerinde, halının örttüğü bir ısı ocağına doğru ayaklarını uzatmış olan ve bir tekerleğin çubuklarını oluşturuyor gibi görünen yarı yatmış halde kadınlar vardı. Bu kadınların muhteşem ve saygıdeğer şişmanlıkları, kürklü hırkaları, renkli giysileri, geçmişten kalma saç tuvaletleri, Romalılarda hoş görülen "koca hatun" nitelemesinden alınmamaları gerek bir yaşa gelmiş olduklarını gösteriyordu; sadece, kızlarını ya da yeğenlerini getirmişlerdi bu gece toplantısına ve opera binasının dinlenme yerinde bekleyen balerin anaları gibi toplantının bitmesini bekliyorlardı. Çoğu, ancak sabah dönebilecekleri komşu evlerden gelmişlerdi.

VII. Dört Portre

Bizim âdetlerimize göre salon sayılabilecek üçüncü süslemeli oda, parlak ve değişik renkli ipeklilerle örtülü sedirlerle döşenmişti. Dipteki sedire, ilginç bir rastlantı ya da özel bir seçim sonucu, her biri belli bir Doğulu tipi sunan dört güzel kadın kurulmuş oturuyordu.

Sedirin ortasındaki Çerkesti ve ırkının ayırt edici özellikleri olan mat beyaz teniyle karşıtlık oluşturan iri siyah gözlerinden, pürüzsüz ve ince uçlu hafifçe eğik burnundan, uzunca boynundan, ince ve uzun boyu posundan, narin el ve ayaklarından belli oluyordu bu. Sarık gibi sarılmış, altın benekli ince tüllerden oluşan başlığından kuzguni saç örgüleri dökülüyor ve allıklı

yanaklarını daha da belirginleştiriyordu. İşlemeli ve alacalı renkleri kumaşın çevresinde bir çiçek şeridi oluşturan, kenarları püsküller ve ipek fistolarla süslenmiş bir cepken giymişti; gümüş bir kemer ve lameli pembe ipekten bol bir şalvar, zarif olduğu kadar göz kamaştırıcı da olan kıyafetini tamamlıyordu. Âdet olduğu üzre, gözlerine, daha iri ve parlak görünsünler diye *sürmeler* çekmişti; uzun tırnakları ve ellerinin ayası, kınayla pembe bir renk almıştı; bileklerindeki gümüş halkaları ara sıra çınlatarak sedir üstüne zarif biçimde kıvırdığı çıplak ayakları da elleri kadar bakımlıydı.

Onun yanında, çarpıcı zenginliği o kadar belli olmayan kıyafeti o günkü Konstantinopolis modasını çağrıştıran bir Ermeni kadını oturmuştu; bir sorguçtan çıkan mavi renkli kalın bir ipek püskülün örttüğü ve arkaya doğru eğmiş olduğu erkeklerinkine benzeyen fesi, oldukça mağrur çizgili, ama hemen hemen hayvani bir dinginlik içindeki profilini süslüyordu. Kenarları yoğun kuğu tüyleriyle işlenmiş yeşil kadifeden bir çeşit mintan giymişti; bunun beyazlığı ve kalınlığı küçük tuğlarla süslü ince kordonların çevrelediği boynuna daha da zarafet veriyordu. Üstlerinde filigranlı düğmeler bulunan ve değerli taşlarla bezenmiş gümüş plakalardan yapılmış bir kemer vardı belinde; pabuçlarını halının üzerinde bırakmış olan kadının tam anlamıyla modern bir incelikle büktüğü ayaklarındaysa, yanları işlemeli ipek çoraplar vardı.

İnce kaytanlar ve küçük metal plakalarla süslü saç örgülerini omuzlarından ve sırtlarından serbestçe aşağı bırakmış arkadaşlarının tersine, Ermeninin yanındaki Yahudi kadını, kendi saç örgülerini, dininin emirleri gereği, XIV. yüzyıl kadınlarınınkini ya da Christine de Pisan’ınkini[285] hatırlatan bir çeşit üstü yuvarlak beyaz takke içine saklamıştı. Daha ağırbaşlı bir görünümü olan giysisi, üst üste iki tünikten oluşuyordu ve üstteki dizlerine kadar iniyordu; renkleri öteki kadınlarınkilere göre daha ölgün, işlemeleri daha sönüktü. Boyun eğmenin sonucu olan bir tatlılığı ve nazik bir düzenliliği dile getiren yüzü, Konstantinopolis’e özgü Yahudi tipini belirtiyordu ve bizim bildiğimiz tiplere hiç benzemiyordu. Bizde bir yüzün Rebeka ya da Rachel diye yaftalanmasına yol açan eğri bir burnu yoktu bu kadının.

Sedirin kenarına oturmuş olan dördüncüsü, antikçağ heykellerinin dünyaya tanıttığı yalın profilli sarışın bir Rum kızıydı. Kulağının üzerine şık bir şekilde oturtulmuş, başın çevresinde bir sarmal oluşturan iki kalın

saç örgüsünün çevrelediği, fistolu ve altın püsküllü bir İzmir *taktikos*'u[286], düşüncenin parıldadığı mavi bir gözle aydınlanmış yüzüne, hayranlık verecek şekilde eşlik ediyordu ve güzellik bakımından rakibi olan arkadaşlarının donuk bir parlaklığı olan, düşünceden yoksun iri siyah gözleriyle bir karşıtlık yaratıyordu.[287]

"İşte, dedi bizim ihtiyar, Bizans halkını oluşturan dört kadın milletinin kusursuz bir örneği."

Bu güzel kadınları selamladık, onlar da Türk usulü selamla karşılık verdiler bize. Çerkes kadını kalktı, ellerini çırptı ve bir kapı açıldı. Kapının ardında çeşitli kıyafetlerdeki oyuncuların yeşil bir masa çevresinde oturmuş olduğu bir oda gördüm.

Arkadaşım, "Burası Pera'nın *Frascati*'sidir[288]" dedi. "Akşam yemeğini beklerken birkaç parti oynayabiliriz."

"Bu salonu tercih ederim" dedim yol arkadaşıma; çünkü, birçok Rum giysisiyle renklenmiş bu kalabalığa katılmak için pek merak duymuyordum.

Bu sırada, biri üzerinde kristal bir kompostoluk bulanan bir tepsiyle, öteki, sürahi ve bardaklarla iki küçük kız içeri girdi. İkincisi elinde, gümüş lamelerle işlenmiş ipek bir peşkir tutuyordu. Evin *hanımı* gibi davranan Çerkes, bize doğru ilerledi, eline aldığı yaldızlı gümüş bir kaşığı gül reçeline daldırdı ve çok tatlı bir gülümsemeyle ağzıma doğru uzattı. Bu durumda, reçeli yutmak ve bir bardak suyla mideye indirmek gerektiğini biliyordum. Ardından, ağzımı silmem için, küçük kız peşkiri uzattı. Bütün bunlar, en itibarlı Türk evlerinin âdetlerinin gerektirdiği gibiydi.

"Sanki *Binbir Gece Masalları*'nda anlatılanlardan birini görüyorum ve şu anda *Uyanmış uyuyan adam*'ın rüyasına kapılmışım", dedim. "Bu güzel kadınlara şu adları verebilirdim: Yüreklerin Büyüsü, Fırtına, Aydınlığın Gözü, Yasemin Çiçeği..."

Arkadaşım tam gerçek adlarını söyleyecekken, tüfek kabzalarının eşlik ettiği büyük bir gürültü duyduk kapıda. Oyun odasında büyük bir kargaşa oldu; orada bulunanların çoğu kaçmaya ya da saklanmaya çalışıyor gibiydi.

Bizim ihtiyarın anlattığı hikâyeyi hatırlayarak, "Sultanların sarayında mıyız yoksa? Denize mi atacaklar bizi?" dedim.

İhtiyarın telaşsızlığı biraz rahat ettirdi içimi. “Kulak verelim”, dedi.

Merdivenden çıkıyorlardı ve yaşlı kadınların bulunduğu odadan karmakarışık sesler duyuluyordu. Bir polis şefi yalnız başına salona girdi; bizi işaret ettiler ve *Frenkler* kelimesinin telaffuz edildiğini duydum. Polis şefi, kaçmayan oyuncuların sakin bir şekilde oyunlarını oynamaya devam ettikleri odaya geçmek istedi.

Bu sadece, evde Türklerin ya da askeri okul öğrencilerinin bulunup bulunmadığını araştıran bir *kavas* ya da jandarma devriye koluydu. Kaçanlar arasında böyle insanlar olduğu besbelliydi. Ama devriye kolu içeri girerken öyle gürültü çıkarmıştı ki, hiçbir şey görmemesi ve hiçbir ceza kesmemesi için kendilerine rüşvet verilmiş olduğundan kuşkulanmamak olanaksızdı. Zaten, birçok ülkede de, bu işler böyledir.

Akşam yemeği zamanı gelmişti. Oyun mücadelesinden sonra hasımlıktan vazgeçmiş şanslı ya da şanssız oyuncular, Avrupai tarzda hazırlanmış bir masanın çevresinde oturdular. Ama kadınlar, iyice samimi hale gelmiş bu toplantıya katılmadılar ve gidip bir setin üzerine yerleştiler. Salonun öbür ucundaki bir orkestra, Doğu geleneği uyarınca, yemek sırasında parçalar çalıp duruyordu.

Bizans uygarlığının ve geleneklerinin bu karışımı, Avrupa’yla Asya’nın bugünkü temasının yarattığı bu eğlenceli gecelerin çekici yanlarından biridir ve Türklerin hoşgörüsünün olanaklı kıldığı bu karışımın göz kamaştırıcı merkezi de Konstantinopolis’tir. Gerçekten de biz burada, Marsilya kahvelerindeki gece toplantıları kadar masum bir şenliğe katılıyorduk. Bu toplantının çekiciliğine katkıda bulunan genç kızlar, yabancılara, yerel güzeller hakkında bir fikir vermek için, birkaç kuruş karşılığı angaje edilmişlerdi. Ama, güzelliklerini ve ülkenin modasına uygun giysilerini sergilemekten başka bir amaçla buraya çağrıldıklarını düşünmeye yol açacak hiçbir şey yoktu ortada. Gerçekten de, sabahın ilk ışıklarında herkes dağıldı, biz de, San-Dimitri köyünü, görünürdeki dinginliği ve rahatlığı içinde bıraktık. Şafak aydınlığında göz önüne serilen bu sevgi dolu manzara ve şurada burada açılan kapılarından sabah işlerini yapan kadınların göründüğü ahşap evler kadar erdem dolu bir şey söz konusu olamazdı.

İhtiyarla yollarımızı ayırdık. O, Pera'daki evine gitti. Ben de, gecenin harikalarından gözüm kamaşmış olarak Boğaz girişinin bütün görünümünün zevkle seyredildiği Dervişler tekkesinin çevresinde dolaşmak üzere yola koyuldum. Güneş kıyıların ve burunların uzaktaki çizgilerini belirginleştirerek yükselmekte gecikmedi ve o anda Tophane rıhtımından top sesi yankılandı. Ve hemen, tekkenin yukarılarındaki küçük minarelerden tatlı ve hüzünlü bir ses, *Allahü Ekber! Allahü Ekber! Allahü Ekber*, diyerek yükseldi.

Garip bir heyecana kapılmaktan alamadım kendimi. Evet, Tanrı uludur! Tanrı uludur!... Ve bu zavallı dervişler, minarelerinin tepesinden bu yüce sözü durmadan tekrarlarken, bana göre, kötü harcanmış bir geceyi eleştiriyor gibiydiler. Müezzin tekrarlayıp duruyordu: Tanrı uludur! Tanrı uludur!

"Tanrı uludur! Muhammet onun peygamberidir; günahlarınızı Allah'ın ayakları önüne serin!" Bu ezeli yakarışın kelimeleriydi bunlar... Bana göre, Tanrı, kendisine ne ad verilirse verilsin her yerdedir ve şu anda gerçek bir hata işlemiş olmaktan suçluluk duyarak mutsuz olacaktım; ama, bu kozmopolit kentte, her dinden insanın bir araya geldiği şenlik gecelerinden birinde, Pera'nın bütün Frenkleri gibi eğlenmekten başka bir şey yapmamıştım. – Öyleyse, Tanrı'nın bakışlarından niye korkayım? Sabahın nemini içmiş toprağın kokuları öteki kıyıda belirginleşen Sarayburnu bahçelerinin üzerinden geçerek bana kadar gelen melteme karışıyordu. Kıyıların yüksekliğinden ve suların kesintiye uğrattığı topraklardan ötürü bakışları etkileyen büyülü Boğaz coğrafyasını, göz kamaştıran Güneş ta uzaklarda belirginleştiriyordu. Bir saat hayranlıkla durduktan sonra, kendimi yorgun hissettim ve ortalık iyice aydınlandığında, kaldığım yere, pencereleri Küçük Mezarlığa bakan *Péchefté* matmazellerinin oteline döndüm.

II. TİYATROLAR VE ŞENLİKLER

I. Yıldız Hanı[289]

Dinlendikten sonra, kentin Türk kesimindeki gece şenliklerine nasıl katılabileceğimi öğrenmeye çalıştım. Ülkenin âdetlerini bilen ve o gün yeniden gördüğüm ressam dostum[290] İstanbul'da oturmamdan başka çare olmadığını söyledi, ama bu çok güç bir şeydi.

Haliç'in öte yakasına geçmek için bir kayığa bindik ve bir gün önce, kanlı bir manzara gördüğümüz Balık Pazarı iskelesine vardık. Dükkânlar her yerde kapalıydı. Baharat, boya, kimyasal madde satılan Mısır Çarşısı da sıkı sıkıya kapalıydı. Daha ötedeki sokaklarda, yalnızca Ramazan'ın ilk günlerinde alışageldikleri saatlerde kendilerine yiyecek verilmediği için şaşkınlık içinde olan köpekler dolaşıyordu. Sonunda arkadaşımın tanıdığı bir Ermeni tüccarın bu çarşıya komşu olan dükkânına vardık. Orada da her şey kapalıydı, ama İslam yasasına tabi olmadığı için, her zaman yaptığı gibi, gündüz oturabiliyor, gece de uyuyabiliyordu ve dışarıya hiçbir şey göstermiyordu.

Bir gün önce yiyecek satın alarak ihtiyatlı davrandığı için akşam yemeğini onun yanında yiyebildik; yoksa bir şeyler yemek için Pera'ya dönmek gerekecekti. İstanbul'da oturma fikrim, ilkin pek saçma geldi ona; çünkü hiçbir Hıristiyan'a, orada ikamet etme hakkı tanınmamıştı, sadece gündüz gelme izni veriliyordu. Hıristiyanların kalabilecekleri bir otel, lokantalı bir han, hatta bir kervansaray da yoktu; sadece, İmparatorluğun uyruğu olan Ermeniler, Yahudiler ya da Rumlar bu durumun dışında tutuluyordu.

Ama fikrimde ısrar ediyordum ve Kahire'de yerel kıyafeti giyip Kıpti olduğumu söyleyerek Frenk mahallesi dışında oturma olanağı bulmuş olduğuma dikkatini çektim Ermeni tüccarın. "Pekâlâ!" dedi; "bir tek çaresi var bunun, o da kendinizi İranlı olarak tanıtmak. İstanbul'da, çeşitli İslam mezheplerinden Asyalı tüccarları kabul eden ve Yıldız Hanı denen bir kervansarayımız var. Bu insanlar sadece Şiiler değil, Zerduştiler, Kureyşiler, Parsiler, Vahabiler de var orada; bu da, Türklerin, bu insanların Doğu'nun hangi ülkesinden olduklarını bilmelerini olanaksız kılan bir dil karışıklığı

doğuruyor. Telaffuzundan anlaşılabilecek bir Kuzey dili konuşmaktan kaçınırsanız, onlar arasında kalabilirsiniz.”

Eski Bizans’ın en ilginç kalıntılarından *Çemberlitaş*’ın yakınında, kentin en yüksek kesiminde bulunan Yıldız Hanı’na gittik. Baştan aşağı taştan yapılmış bu kervansaray[291], iç kısmında bir mağara görünümündeydi. Avlunun dört yanında, üç katlı galeriler yer alıyordu ve tonoz kubbeli odaların hepsi aynı şekilde düzenlenmişti; ambar olarak kullanılan büyük bir bölüm ve burada kalan kimsenin yatağını koyabileceği ahşap döşemeli bir hücre görülüyordu. Ayrıca, ortak olarak kullanılan ahırda, müşterinin bir deve ya da bir at barındırma hakkı vardı.

Ne binek hayvanım ne de malım olduğundan, getirdiği her şeyi satıp yeniden mal almak üzere gelmiş bir tüccar olarak tanıtmam gerekiyordu kendimi. Dükkân sahibi Ermeni’nin Musul’dan ve Basra’dan gelen tüccarlarla iş ilişkisi vardı, beni onlara tanıştırdı. Çubukla kahve getirttik ve sorunumuzu onlara açıkladık. Kendi kıyafetlerini giymem koşuluyla, beni aralarına kabul etmekte hiçbir sakınca görmediler. Mısır ve Suriye’de işime yaramış deve tüyü bir *maşlah* gibi bazı giysilerim olduğundan, İranlılarınki gibi sivri bir astragan külâhtan başka şey gerekmiyordu bana ve bizim Ermeni de bunu hemen tedarik etti.

Bu İranlıların çoğu, Doğu’da konuşulan Frenk dilini biliyordu ve ticaret kentlerinde biraz da oturmuş olanlar bu dille anlaşabiliyorlardı. Böylece, komşularımla kısa zamanda kolayca dostluk kurabildim. Aynı galeride kalan herkese iyi bir kimse olarak tanıtıldım, beni ağırlamak ve her yere benimle gelmek konusunda gösterdikleri büyük özenden başka hiçbir şey canımı sıkmıyordu. Hanın her katında, kahvecilik de yapan bir aşçı vardı ve dolayısıyla dışarıyla ilişki kurmamız gerekmiyordu. Ne var ki, Türkler gibi her Ramazan gecesini kutlamak üzere bütün gün uyumuş olan İranlılar, otuz ay günü sürecek olan sürekli şenlikleri görebilmek için beni yanlarında götürüyorlardı.

Pera’nın sırtlarından bakan biri, kentin ihtişamla aydınlatılmış olduğunu görürdü kuşkusuz, ama bu iç sokaklar, daha da göz kamaştırıcı geldi bana. Açık olan tüm dükkânlar çelenklerle ve çiçek saksılarıyla süslenmiş, içleri aynalar ve mumlarla aydınlatılmıştı; sanatkârca sergilenmiş mallar, dışarı asılmış renkli fenerler, tazelenmiş boyalar ve yaldızlar; özellikle, pastacılar, şekerciler, çocuk oyuncakları satan dükkânlar, bütün zenginliklerini

sergileyen kuyumcular, işte bütün bunlar, her yanda göz kamaştırıyordu. Sokaklar, erkeklerden çok kadınlar ve çocuklarla doluydu; çünkü erkekler, zamanlarının çoğunu, camilerde ya da kahvehanelerde geçiriyorlardı.

Meyhanelerin kapalı olduğu sanılmasın; bir Türk bayramı herkes içindir; ancak, Katolik, Rum, Ermeni ya da Yahudi *reaya* gidebilir bu yerlere. Dış kapının her zaman kapalı olması gerekir; ama itip içeri girebilir ve on paraya bir bardak iyi Tenedos şarabı içebilirsiniz.

Her yanda, bir insanın on parayla bütün gün karnını doyurmasını sağlayan aşçılar, meyve satıcıları, haşlanmış mısırlar, kadınların çok sevdiği ve tereyağ ile şeker şerbetinden yapılan bir çeşit yufka işi olan *baklavalar*. Seraskerlik meydanı hepsinden daha görkemli. Sağından ve solundan iki caminin ve dip tarafta Harbiye nezaretinin ışıklarıyla aydınlatılmış bu üçgen şeklindeki meydan, atlıların ve çeşitli alayların içinden geçtiği geniş bir yer. Birçok seyyar satıcının tezgâhları, evlerin önünü süslüyor ve bir düzine kahvehane, çeşitli gösteri, cambaz ve karagöz oyunu ilânlarıyla dikkati çekiyor.

II. Pera'yı Ziyaret

Müslümanlar gibi, bütün gün uyuyup, hem perhiz hem de bir karnaval olan mübarek Ramazan süresince bütün bir geceyi eğlenceyle geçirmek zorunda olmadığımdan, Avrupalılarla aynı dili yeniden konuşmak için sık sık Pera'ya gidiyordum. Bir gün, tiyatro mevsiminin açıldığını ilân eden, duvarlara yapıştırılmış olan büyük bir afişe gözlerim takıldı. Bir İtalyan grubu, üç ay süreyle temsiller verecekti ve o günlerin drama *yıldızı* olarak iri harflerle adı pırıl pırıl parlayan da *Ronzi-Tacchinardi*'ydi[292]; yani, Rossini'nin parlak döneminin ve Stendhal'in çok güzel sayfalarının konusu olan kantatristi. Ronzi, ne yazık ki genç değildi artık! Daha önce burada birkaç yıl geçirmiş ünlü tragedya oyuncusu matmazel Georges gibi o da Konstantinopolis'e gelmişti[293]; matmazel, Pera tiyatrosunda[294] ve sultanın önünde sahneye çıktıktan sonra, temsiller vermek üzere Kırım'a ve *Iphigénie en Tauride* oynamak için de bir zamanlar Thoas'ın[295] tapınağının bulunduğu yerlere gitmişti. Çeşitli büyük dâhiler gibi, seçkin sanatçılarda da, derin bir geçmiş duygusu vardır; onlar, maceralı yolculukları severler ve kendilerini kartal yaratılışlı gibi hissederek, her

zaman Doğu güneşinin cazibesine kapılırlar. Orkestrayı, onu uzun zaman müzik topluluğunun şefi olarak angaje eden sultanın özel izniyle, Donizetti yönetiyordu.[296]

Bu ad, büyük hayranlık duyduğumuz kompozitörün[297] kardeşinin adıydı kuşkusuz, ama afişin üzerinde Avrupalılar için yine de büyük bir çekicilikle parıldamaktan geri kalmıyordu; bundan ötürü, Frenk kenti, yakında verilecek olan temsilden başka şeyle ilgilenmiyordu. Otellere ve kahvehanelere daha önce dağıtılmış olan biletleri bulabilmek zorlaşmıştı. Konstantinopolis'in başlıca Fransızca gazetesinin Galata'daki bürosuna gidip müdürü görmek geldi aklıma.[298] Müdür ziyaretimden çok hoşlanmış gibiydi, beni yemeğe alıkoydu ve daha sonra, temsilde locasına alarak onurlandırdı. "Eğer", dedi, "eski mesleğiniz fıkra yazarlığını unutmadınızsa, temsiller konusunda bize eleştiriler yazarsınız ve tiyatroya da ücretsiz girebilirsiniz." Belki de biraz düşüncesizce kabul ettim, çünkü İstanbul'da kalırken, iki günde bir, geceleyin Pera'ya dönmek pek de akıl kârı değildi.

Buondelmonte'yi[299] oynuyorlardı; Pera'nın yukarılarında bulunan tiyatro salonu, geniş olmaktan çok uzundu; localar İtalyan tarzı düzenlenmişti ve galerisizdi; locaların hemen hepsinde elçiler ve bankerler yerlerini almışlardı. Aşağıdakilerin hemen hemen hepsi de Ermenilerden, Rumlardan ve Frenklerden oluşuyordu ve ön sıralarda da sadece birkaç Türk göze çarpıyordu; bunlar ailelerinin, erkenden, Paris ya da Viyana'ya gönderdiği kimselerdi kuşkusuz; çünkü, aslında, bir Müslümanın bizim tiyatrolarımıza gitmesini engelleyen hiçbir önyargı bulunmamakla birlikte, müziğimizin onlarda pek hayranlık uyandırmadığını ve onların, çeyrek tonlara dayanan müziğinin de, bizim müzik sistemimize çevrilmedikçe, aynı şekilde bizim için anlaşılmaz bir şey olduğunu unutmamak gerekir. Ancak Rum ve Ulah havalarının herkes tarafından anlaşıldığı söylenebilir. Donizetti, bu havalardan elden geldiğince çoğunu derlemesini kardeşine söylemişti ve bunları operalarında kullanıyordu kuşkusuz.

Konstantinopolis gazetesi müdürü,[300] beni Fransız elçisine[301] tanıştırmak istiyordu; ama, yemeğe davet edileceğimi düşündüğüm ve bu konuda da uyarılmış olduğum için onur verici bu öneriyi kabul etmedim.

Fransız elçisi, bütün yaz, Konstantinopolis'ten yirmi kilometre uzakta ve Boğaziçi kıyısında bir köyde, Tarabya'da oturuyordu. Oraya gitmek için, altı kürekçisi olan bir kayığı yarım günlüğüne kiralamak gerekiyordu ve bu da aşağı yukarı yirmi franka patlıyordu. Görüldüğü gibi, elçinin sizi davet ettiği akşam yemeği oldukça pahalıydı... Bu davetin can sıkabilecek tersliklerine, balık şeklinde ve el genişliğinde bir kayıkla, kimi zaman kötü havada, gecenin geç saatinde dönmeyi ve Fransız elçisinin geç kalmış davetlilerinden arta kalanları yemek umuduyla dalgaların tepesinde alaylı alaylı dans eden yunus sürüsünün de kayığa eşlik edeceğini eklemek gerekir.

Temsil herhangi bir İtalyan tiyatrosundaki gibiydi. La Ronzi buketlerle kaplandı, yirmi kere sahneye çağırıldı; bu Bizans coşkunluğundan memnunluk duymuş olmalıydı. Daha sonra, herkes fenerini yaktı, elçiler ve bankerler, arabalarını yaklaştırdılar, kimileri de ata bindi; ben de Yıldız Hanı'na dönmek için hazırlandım, çünkü Pera'da tek bir gece için yatacak yer bulunamazdı.

Haliç'in üstündeki dubalı köprüden geçilince İstanbul'a ulaşılan uzun yolu yeterince biliyordum ve bizim ülkedeki şafakları andıran bu güzel gecelerden birinde, Ramazan mehtabının saf aydınlığında yürümekten korkmuyordum. Sokak polisliği görevini kusursuz yerine getiren köpekler de, yönetmelikleri hiçe sayarak fenersiz yürüyen düşüncesiz kimselerden başkasına saldırmıyorlardı. Ben de, Pera mezarlığından geçerek Bahriye binalarının yanındaki Galata kapısına giden yoldan yürüdüm; sur, orada bitiyordu, ama içine girmeden Haliç'i geçmek olanaksızdır. Bir gişeye vurulur ve kapıcı bir bahşiş karşılığında geçmenize izin verir, "*Aleykümüsselam*" diye orada görevli askerlerin selamı alınır; daha sonra, denize inen bir sokağın bitiminde, Sultan Mahmud'un yaptırdığı bir kilometre uzunluğundaki o görkemli köprüye ulaşılır.

Öbür kıyıya ulaşınca, serviler ve mezarlar arasında, geceleyin dört kilometre yürüdükten sonra, çok hoşa giden bir görünüme, şenliğin ışık donanmalarına büyük bir haz içinde kavuşmuş oldum.

Fener rıhtımı, meyve, pasta, şekerleme satanlarla, seyyar aşçılarla, rakı ve rosoli satan Rumlarla dolu; bunların müdavimleri de, yüzlercesi körfezde sıralanmış teknelerin tayfaları. Camlarla ve fenerlerle ışık saçan meyhanelere ve kahvehanelere, çevre sokaklarda daha bir süre rastlanıyor,

sonra ışıklar da, gürültüler de yavaş yavaş azalıyor, bir sürü ıssız ve sakin mahalleden geçmek gerekiyor; çünkü şenlikler, sadece, kentin ticaret semtlerinde. Çok geçmeden, muazzam taş yapısıyla, hepsi de ahşap olan alçakgönüllü Türk evlerinin üzerinde yükselen Bozdoğan Kemeri'nin koskoca kemerleri karşınıza çıkıyor. Yol kimi zaman, sokaktan elli ayak kadar yukarıda, taraçalar halinde yükseliyor ve sokak, tepelere ya da denize doğru inmeden ya da çıkmadan önce kah yolla kesişiyor kah onu bir süre izliyor.

İstanbul, insan elinin, doğasını düzeltmek için pek az şey yaptığı çok inişli çıkışlı bir kent. Ana cadde diyebileceğimiz ve büyük çarşılara çıkan bu camiler sokağının başına gelince, sağlam bir zemine ayak bastığınızı hissedersiniz. Bu sokak, şahane bahçeleri, oymalı galerileri, yaldızlı parmaklıklarla çevrili mermer çeşmeleri, köşkleri, mavimsi bir aydınlıkta beliren kapıları ve minareleri, parıltılı yazıtları, cilalı boyaları, göz alıcı oymalarıyla parmaklıkları, orada burada bulunan kabartmalı mermerlerinin ve parlak renklerle belirginleşen süslerinin etkisiyle, yüksek kafesleri kaplamış olan asmaların titreştiği koyu yeşil bahçeleri ile özellikle geceleyin hayranlık uyandırıcıdır. Issızlık biter sonunda ve neşe dolu gürültüler duyulur, dükkânlar yeniden bütün parıltılarıyla karşınıza çıkar. Kalabalık ve zengin mahalleler göz kamaştırmaya başlar; oyuncakçılar, vitrinlerinde binlerce ilginç şey sergilerler; bunlar, Fransız yapımı bir palyaço, Nuremberg oyuncakları ya da kervanların getirdiği Çin işi bir oyuncak satın alarak evlerine mutluluk içinde dönen anneleri ve babacan aile reislerini sevince boğar. Çinliler, bir çocuğu eğlendirmek için gerekli olan şeyi, dünyadaki bütün milletlerden daha iyi bilen bir millettir.

III. Karagöz

Bu oyuncaklar arasında, Fransızların ününü bildikleri ve *Karagöz* denilen o garip kukla, her yanda göze çarpar. Bu densiz suretin, gençlerin eline verilmesi inanılmaz bir şeydir. Oysa, bir anne ya da babanın, çocuklarına çoğunlukla verdiği hediye de budur. Doğu'da, eğitim ve ahlak konusunda, bizdekinden farklı fikirler geçerlidir. Orada, bizim yatıştırmak istediğimiz cinsel duygular, geliştirilmeye çalışılır.

Seraskerlik meydanına gelmiştim: Önünde büyük bir kalabalığın toplandığı bir Çin gölge tiyatrosunun kapısına, parlak bir ilân asılıydı ve

üzerine şu okunuyordu: KARAGÖZ, *iffet kurbanı*!

Karagözü bilenler için, “iffet” kelimesinin onunla yan yana gelmesi, korkunç bir karşıtlıktı[302]... “İffet” ve “kurban” kelimeleri, onun adının altında bir araya gelmiş oldukları için korkup haykırıyorlardı herhalde. Yine de, kaba bir hayal kırıklığına uğramayı göze alarak içeri girdim.

Şeb-bazi denen bu gece oyununun kapısında, ikinci temsilde rol almaları gereken dört aktör duruyordu; çünkü, *Karagöz*’den sonra, *taklid* denen fars-komedilerden biri, yani *İki Dulun Kocası* oynanacaktı.

Altın işlemeli cepkenler giymiş aktörlerin zarif feslerinin altından, kadınlarınkine benzeyen örülmüş uzun saçlar sarkıyordu. Göz kapakları siyah sürmeli, elleri kınalıydı, yüzlerine yapıştırılmış parlak pullar ve çıplak kollarındaki beneklerle, gelenleri samimi bir havayla karşılıyorlardı; halktan bir seyirciden daha fazla para veren *efendilere* tatlı bir gülümsemeyle bakarak giriş ücretini alıyorlardı. Bir *yirmilik altın* (yirmi beş santim değerinde altın para), seyirciye büyük şükran duyulmasını ve ilk sıralarda bir yer edinmesini sağlıyordu. Ama hiç kimse, giriş ücreti olan on paradan fazla vermek zorunda değildi. Giriş ücretinin, kahve ve tütün içme hakkını da sağladığını eklemek gerekir. *Şerbetler* ve çeşitli serinleticiler için ayrıca para veriliyordu.

Sıralardan birine oturmuştum ki, aynı şekilde zarif giyimli, kolları omuzlarına kadar çıplak ve yüz çizgilerinin utangaç inceliğiyle, bir genç kız sanılabilecek olan genç bir oğlan çocuğu yanıma gelerek çubuk mu, nargile mi istediğimi sordu, seçimimi yapınca, ayrıca, bir fincan kahve de getirdi.

Salon her çeşit insanla yavaş yavaş doluyordu; bir tek kadın yoktu ortada, ama birçok çocuk, köleler ya da hizmetkârlar tarafından getirilmişti. Çocukların çoğu iyi giyimliydi ve ana babaları, kuşkusuz bu şenlik günlerinde, onların bu gösterinin tadını çıkarmalarını istemişti, ama onlara eşlik etmiyorlardı; çünkü Türkiye’de erkek, kadını da çocuğu da kafasına takmaz; herkes kendi yoluna gider ve küçük oğlan çocukları da, belli bir yaşa geldikten sonra, annelerinin peşine takılmazlar. Çocukların emanet edildiği köleler, aileden sayılırlar. Yaşlanmış olanlar gibi, sadece ev hizmetleri gören ve ağır işlerde çalıştırılmayan bu köleler, sıradan *reaya*’nın kıskandığı kimselerdir ve zeki iseler, birkaç sene sonra, töre gereği, kendilerine bir aylık bağlanarak azat da edilebilirler. Hıristiyan Avrupa’nın,

sömürgelerdeki kölelerini, çok ağır işlerde çalışmaya zorlayarak Türklerden çok daha gaddarca davrandığını düşünmek utanç vericidir.

Temsile dönelim. Salon yeterince dolunca, yüksek bir balkonda yer almış olan orkestra, bir tür giriş müziği çalmaya başladı. Bu sırada, salonun bir köşesi beklenmedik şekilde aydınlandı. Fistolu süslerle çevrili, bembeyaz, şeffaf bir tül, gölge tiyatrosu kahramanlarının ortaya çıkması gereken yeri göz önüne seriyordu. Daha önce salonu aydınlatan ışıklar söndü ve orkestra sustuğu zaman her yandan sevinç haykırışları duyuldu. Sonra bir sessizlik oldu ve perdenin arkasında, sanki bir torbaya değnekler konmuş da çalkalanıyormuş gibi bir patırtı duyuldu. Çocukların coşkunlukla karşıladıkları bu patırtı, geleneğe göre, kuklaların ortaya çıkacağını haber veriyordu.

Belki de yardakçı olan bir seyirci, kuklaları konuşturmakla görevli sanatçıya şöyle bağırmaya başladı hemen:

“Bugün bize ne göstereceksin?”

Sanatçı da şöyle cevap verdi:

“Kapının üzerinde yazılı bu; ama okumayı bilenler için.

— Ama, öğrettiklerini unuttum *hocanın*... (Hoca, camilerde, çocuklara ders veren din adamıdır.)

— Peki öyleyse! İffetine kurban giden ünlü Karagözü göstereceğiz bu akşam.

— Bu oyunun adının hakkını nasıl vereceksiniz?

— Zevk sahibi insanların zekâsına güvenerek ve kara gözlü Ahmed’in yardım etmesi için yalvararak.”

Ahmed, dindarların, Muhammet’e verdikleri ve sevgilerini belirten küçük isimdir. *Kara gözlü* nitelemesine gelince, bunun, *karagöz* adının yinelenmesi olduğu söylenebilir.

“Çok güzel konuşuyorsun”, diyerek cevap verdi yardakçı. “Bakalım, böyle devam edecek mi!

— Telaşlanma, dedi karagöz perdesinin arkasından gelen ses; arkadaşlarım ve ben, eleştirilere pabuç bırakmayız.”

Orkestra yeniden çalmaya başladı ve tül perdenin arkasında, Konstantinopolis’teki bir yerin görünümü belirdi; ön tarafta, bir çeşme ve evler vardı. Daha sonra bir kavas, bir köpek, bir saka ve giysileri birbirinden çok farklı renklerdeki mekanik hareketli kişiler sırayla geçti perdeden; bunlar, bizim bildiğimiz gölge tiyatrosunun görüntüleri gibi sadece birer silüet değildi.

Hemen sonra, bir seyahat heybesi taşıyan kölenin izlediği bir Türk, evlerden birinden çıktı. Türk çok endişeli görünüyordu ve ansızın bir karar vererek meydandaki bir başka kişinin kapısını çalmaya yöneldi ve şöyle haykırdı: “Karagöz, Karagöz! Can dostum benim, yoksa hâlâ uyuyor musun?”

Karagöz pencereye geldi ve görünür görünmez, seyircilerin hepsi coşkuyla haykırdı. Karagöz, giyinmek için biraz zaman istedikten sonra ortaya çıkıp arkadaşıyla kucaklaştı.

“Beni dinle”, dedi arkadaşı; “büyük bir yardım istiyorum senden; çok önemli bir iş için Bursa’ya gitmek zorundayım. Çok güzel bir kadının kocası olduğumu biliyorsun ve adamlarıma çok güvenmediğim için, onu yalnız bırakmak zor geliyor bana... İşte dostum bu gece bir şey geldi aklıma: Seni, onun namusunun bekçisi yapmayı düşündüm. Nezaketini ve bana olan derin sevgini biliyorum; duyduğum güvenin bu kanıtını vermekten ötürü de mutluluk duyuyorum.

— Bre zavallı, dedi Karagöz, delirdin mi? Bana baksana biraz.

— Ne olmuş yani?

— Ne mi olmuş? Karın beni görünce koynuma girmeden edemeyecek. Anlamıyor musun bunu?

— Hiç de anlamıyorum, dedi Türk; karım beni seviyor ve birisi tarafından ayartılacağından korksam, bunu yapacak olan sen değilsin zavallı dostum; öncelikle sen, namuslu bir adamsın... Sonra da, ah Allahım, öyle çarpık çurpuksun ki... Kısacası, sana güveniyorum.”

Türk uzaklaştı ve Karagöz şöyle bağırdı: “Şu insanlar da amma kör! Demek ben, çarpık çurpukmuşum ha! Ne demek! Aslan gibiyim, çok yakışıklıyım, baştan çıkarıcıyım, çok tehlikeliyim!”

“Ama olsun”, diye devam etti kendi kendine; “arkadaşım karısını bana emanet etti, bu güvenin hakkını vermek gerekir. İsteği üzerine evine girelim ve sedirinin üzerine yerleşelim... Eyvah ki eyvah! Bütün kızlar gibi meraklı olan karısı beni görmek isteyecek tabii... ve gözlerini bana çevirdiği zaman, hayranlık duyacak ve eli ayağı birbirine karışacak. Hayır! girmeyelim eve... Nöbet tutan bir sipahi gibi kapının önünde duralım. Bir kadının ne önemi var... Oysa, gerçek bir dost çok az bulunan değerli bir varlıktır!”

Bu son söz, kahvehanenin erkek müşterilerinin gerçek bir sevgi ve yakınlık duymasına yol açtı; bu oyunlar, bizimkilerin çoğunda da olduğu gibi vodvillere karışmış olduklarından son cümle şiir halinde söylenmişti; burada, Türklerin çok sevdiği ve “ne önemi var!” ya da “vız gelir bana!” anlamına gelen *bakalım* nakaratı yer alıyordu çoğunlukla.

Karagöz dekorun ve kahramanların renklerini ölgünleştiren ince tülün ardında, kara gözüyle, kalın kaşlarıyla ve umursamaz davranışlarıyla çok belirgin görünüyordu. Baştan çıkarma konusundaki kendini beğenmişliği, seyircileri şaşırtmıyor gibiydi.

Şiirini okuduktan sonra, düşüncelere dalmış gibi göründü. Ne yapsam acaba? diye sordu kendi kendine: Dostumun dönüşüne kadar kapıda beklemeliyim kuşkusuz... Ama bu kadın, cumbanın kafeslerinden gizlice bakıp görebilir beni. Üstelik, hamama gitmek için, köleleriyle dışarı çıkmaya kalkışabilir... Ne yazık ki, hiçbir koca, karısının bu bahaneyle dışarı çıkmasını engelleyemez... O zaman da beni, istediği gibi hayranlıkla seyredebilir. Ey kafasız adam! Bu gözetim görevini bana niçin verdin?

Burada, oyun fantastik bir havaya bürünüyordu. Arkadaşının karısının bakışlarından gizlenmek için Karagöz, karnının üstüne yatıyor ve şöyle diyordu: Ne yapayım, ben de köprü gibi olurum... Bu acayip durumu anlamak için Karagöz’ün kendisine özgü vücut yapısını hesaba katmak gerekir. Koskoca göbeğini bir kemer gibi yapan ve hem kolları hem de bacaklarıyla köprü benzeri bir görüntü yaratan Polichinelle’i göz önüne getirmek, bu sahneyi anlamak için yararlı olabilir. Ama, Karagöz’ün sırtında kambur yoktur. Bir sürü insan, atlar, köpekler, bir devriye, ardından

da en son olarak kadınların bulunduğu ve öküzlerin çektiği bir *araba* geçer. Zavallı Karagöz, bu kadar ağır bir araca köprülük etmemek için tam zamanında ayağa kalkar.

Betimlenmesi zor, ama seyredilmesi komik olan bir sahne, Karagöz'ün, arkadaşının karısına görünmemek için *köprü gibi olmak* istediği sahneden sonra yer alıyordu; bu sahneyi iyice anlamak için, Latin *atellana*'larının[303] komikliklerine kadar geri gitmek gerekir. Nitekim Karagöz'ün kendisi de, Napoli müzesinde çok güzel örnekleri görülen, Osk[304] Polichinelle'inden başka şey değildir. Bizde seyrine zor katılanılacak olan bu sahnede, Karagöz sırt üstü yatıyor ve bir kazık gibi görünmeye çalışıyordu. Kalabalık geçiyor ve herkes: "Buraya bu kazığı da kim yerleştirmiş? Dün burada yoktu. Meşe mi, yoksa köknar mı?" diyordu. Bu arada çamaşırcı kadınlar çeşmeden dönüp, Karagöz'ün üzerine çamaşırları seriyorlardı. Karagöz de, bu aldatmacasının başarılı olmasını zevkle seyrediyordu. Biraz sonra, sulamak için atları yalağa götüren köleler ortaya çıkıyor ve karşılaştıkları bir arkadaşları, bir şeyler içmek için onları meyhaneye davet ediyordu; ama atları bir yere bağlamak gerekiyordu. "Bak işte, bir kazık var burada" diyorlar ve atları Karagöz'e bağlıyorlardı.

Hemen sonra, Tenedos şarabının verdiği tatlı coşkunluğun etkisiyle, meyhanede, neşeli şarkılar çınlamaya başlıyordu. Sabırsızlanan atlar, hareketleniyorlardı; her yanından çekiştirdikleri Karagöz, geçenleri imdada çağırıyor ve bir yanlışlığa kurban gittiğini kıvranarak dile getiriyordu. Geçenler de, onu kurtarıyor ve ayağa kaldırıyordu. Bu sırada, arkadaşının karısı, hamama gitmek üzere evden çıkıyordu. Karagöz, saklanmaya vakit bulamıyor ve kadının hayranlığı müthiş taşkınlıklarla dile geliyor ve seyirciler de, "oh, oh!" diyerek bunu onaylıyordu.

"Güzel adam!" diye haykırıyordu kadın; "böylesini hiç görmedim.

— Özür dilerim *hanımım*, diye cevap veriyordu Karagöz, bir namus abidesi olarak. Ben kendisiyle konuşulacak bir adam değilim... Mahallede bir yangın çıkarsa, sopalarıyla milleti uyarmak için yere vuran gece bekçilerinden biriyim.

— Peki, nasıl oluyor da günün bu saatinde burada bulunuyorsun?

— Ben zavallı bir günahkârım... Dini bütün Müslüman olsam da; *gâvurların* beni meyhaneye götürmelerine dayanamadım. Sonra da, bilmiyorum beni buraya zil zurna sarhoş nasıl bıraktılar. Buyruklarına karşı geldiğim için Muhammet beni bağışlasın.

— Zavallı adam... Hasta olmalısın sen... Eve gir; orada dinlenebilirsin.”

Ve hanım, konukseverliğini belirtmek için Karagöz’ün elini tutmaya çalışıyordu.

“Bana dokunmayın, hanımım!” diye dehşet içinde bağırıyordu Karagöz... “Abdestli değilim!... Namuslu bir Müslüman evine hiç giremem... Bir köpek yüzünden abdestim bozuldu.”

Karagöz’ün, tehlikeye giren direncinden kaynaklanan bu kahramanca yalanı anlamak için, Türklerin köpeklerin yaşama hakkına saygı duymalarına ve hatta, vakıflar aracılığıyla onları beslemelerine karşın, onlara dokunmanın ya da onların kendilerine dokunmasının abdesti bozduğuna inandıklarını bilmek gerekir.

“Peki nasıl oldu bu” diyordu hanım.

“Allah beni pek yerinde cezalandırdı; o gece meyhanede iğrenç bir sefahate dalmışken üzüm reçeli yemiştim, sokak ortasında ayıldığımda, bir köpeğin yüzümü yaladığını, dehşet duyarak hissettim... İşin doğrusu bu işte; Allah beni affetsin!”

Arkadaşının karısının yakınlık kurmak için attığı adımları engellemek amacıyla sıraladığı yalanlara rağmen, kadın daha baskın gibi görünüyordu.

“Zavallı adam!” diyordu hanım acıyarak; “gerçekten de, Kuran’dan âyetler okuyup her biri on beş dakikalık beş abdest almadan önce, sana kimse dokunamaz. Çeşmeye git, hamamdan dönünce de seni burada bulayım.”

Yalnız kalan Karagöz, “İstanbul kadınlarının gözü amma kara!” diye bağırıyordu. “Yüzlerini örten bu feracenin altında, namuslu adamların iffetini lekelemek için daha da cüretkâr davranıyorlardı. Hayır, bu hilelere, bu bal gibi tatlı sese, tülden maskesinin deliklerinde alev alev yanan gözlere kapılmayacağım. Polis, bu yırtık karıları, gözlerini de örtmeye niçin zorlamıyor?”

Karagöz’ün başına gelen öteki felaketleri anlatmak uzun sürer. Bu sahnenin komikliği, bir kadını koruma görevinin, Türklerin genellikle güven duydukları adamların tam karşıtı olan bir kimseye verilmesinden kaynaklanıyordu. Hanım, hamamdan çıkıyor ve çeşitli olaylardan dolayı oradan ayrılmamış olan zavallı namus bekçisini bıraktığı yerde buluyordu. Hanım, hamamdaki öteki kadınlara, sokakta karşılaştığı çok yakışıklı ve levent yapılı meçhul adamın sözünü etmekten kendini alamamıştı. Öyle ki, yıkanmış olan bir yığın kadın da dışarı çıkıp hanımın hemen peşinden gelmişlerdi. Bu yeni azgın kadınların eline düşen Karagöz’ün zor durumu kolayca anlaşılıyordu.

Arkadaşının karısı, Karagöz’ün giysilerini yırtıyor, saçlarını yoluyor, direncini kırmak için her yola başvuruyordu. Karagöz, yenik düşmek üzereydi... İşte o sırada, kalabalığın arasından ansızın bir araba geçiyordu. Eski Fransız zevkine uygun ve bir elçiye ait şatafatlı bir arabaydı bu. Karagöz, eline geçen bu son şansı kaçırmamak istiyor, Frenk elçisinden kendisini himaye altına almasını, baştan çıkma tehlikesinden kaçınabilmesi için, arabasına binmesine izin vermesini rica ediyordu. Arabasından iniyordu elçi; çok şık ve zarif bir kıyafeti vardı; kocaman bir peruka üstüne oturtulmuş üç köşe şapka, işlemeli giysi ve yelek, kısa kesimli pantolon, dümdüz kılıç dikkati çekiyordu; kadınlara, en iyi dostu olan Karagöz’ün kendi himayesi altında olduğunu söylüyordu... Karagöz de, elçiyi içtenlikle öpüyor, aceleyle arabaya biniyor ve hamamdan çıkmış zavallı kadınların rüyasını da birlikte götürerek ortadan kayboluyordu.

Biraz sonra koca geliyor ve Karagöz’ün namusu sayesinde, iffetli bir kadına yeniden kavuştuğunu öğrenerek seviniyordu. Bu oyun, dostluğun zaferidir.

Bu oyun, ülkenin âdetlerinden bazılarını canlandırmış olmasaydı, yaptığım bu irdelemeyi daha kısa kesecektim. Ne var ki, elçinin kıyafetine bakılırsa, bu oyun geçen yüzyıla kadar geri gitmekte ve geleneksel olarak, bizim soytarı oyunları gibi temsil edilmektedir. Karagöz, her zaman başrolde olmasa da, bu tür farsların vazgeçilmez oyuncusudur. *Tanzimat*’tan sonra, Konstantinopolis’in âdetlerinin değişmiş olduğunu sanıyorum. Ama Sultan Mahmud’un tahta çıkışından önceki dönemlerde, zayıf cinsin, kuvvetli cinsin baskısına, kendi tarzında karşı çıkmış olduğu düşünülebilir.

Karagöz'ün çekici yanlarına kadınların kolaylıkla kapılmalarını açıklayan da budur belki.

Günümüzün oyunlarında ise, Karagöz hemen her zaman muhalefet arasında yer alır. Ya sağduyusuyla ikinci dereceden resmi makamların yaptıklarını eleştiren bir halk adamı ya da alaycı burjuvadır. Polisin gün batımından sonra sokağa fenersiz çıkmayı ilk kez yasakladığı dönemde, Karagöz'ün, iktidarla alay etmek amacıyla, talimatta içinde mum bulunması gerektiği belirtilmediği için, acayip bir fenerle ortaya çıktığı görülüyordu... Kavaslarca tutuklanıp gözleminin doğruluğu ortaya çıkınca salıverilen Karagöz, bu kez de içine mum konulmuş, ama yakılmamış bir fener kullanmıştı. Bu şaklabanlık, bizim halk hikâyelerinde Jean de Calais'ye[305] atfedilen komikliklerden farksızdır ve bu da bütün halkların birbirinin aynı olduğunu gösterir. Karagöz dobra dobra konuşur; kazığa, kılıca, ipe meydan okur.

Tütün ve serinletici içkilerin yeniden dağıtıldığı aradan sonra, arkasında kuklaların belirdiği tül perdenin ansızın düştüğünü ve *İki Dulun Kocası*'nı temsil etmek üzere gerçek aktörlerin ortaya çıktığını gördük. Bu oyunda üç kadın ve tek bir erkek vardı, ama bu oyun için sahneye çıkanların hepsi de erkekti; ne var ki, kadın elbisesi giymiş üç Doğulu genç adam, bizde pek rastlanmayan, kadınsı zarafetleriyle, tenlerinin narinliğiyle ve taklitteki atılganlıklarıyla, çok inandırıcı olmayı beceriyorlardı. Bunlar genellikle, Rum ya da Çerkesti.

Önce, evlerine kabul edildikleri kadınların entrikalarını kolaylaştıran bohçacılıkla uğraşan Yahudi kadın görüldü sahnede. Kazandığı paraların ne kadar olduğunu hesaplıyor ve Osman adında genç bir Türkle ilgili yeni bir işten daha da kazanç elde etmeyi umuyordu; Osman, savaşta ölmüş bir binbaşının *gözde* karısı olan zengin bir dula âşıktı. Her kadın üç aylık dulluktan sonra yeniden evlenebileceği için, kadının, daha kocası hayattayken belirlediği ve Yahudi kadının aracılığıyla, kendisine anlamlı buketler gönderen âşığını seçeceği düşünülebilirdi.

Bu durumda Yahudi kadın, talihli Osman'ı, artık bir tehlike olmaksızın girebileceği eve sokmak için acele ediyordu.

Osman da, *ateşi tutuşturmakta* gecikilmeyeceğini umuyor ve bunu düşünmesi için sevgilisini sıkıştırıyordu... Ama, ah nankörlük! ya da, daha

doğrusu, kadınların ezeli kaprisi! Kadın, binbaşının ikinci karısıyla da evlenmek konusunda Osman kendisine söz vermezse evlenmeye razı olmuyordu.

"*Hay Aksi şeytan*", diyordu Osman kendi kendine; "iki kadın almak; bu, daha da vahim..." Sonra, dul sevgilisine: "Gözümün nuru, bu fikri kim verdi size?" diyordu. "Bu alışılmadık bir istek değil mi?

— Bunu açıklayacağım size, diyordu dul kadın. Bana her zaman söylediğiniz gibi, genç ve güzelim... Şimdi, bu evde benden daha az güzel ve de daha az genç bir kadın var; ama, düzenler kurarak kocamın kendisini almasını sağladı ve ona delice âşık oldu. Her şeyimi taklit etti ve kocamın, benden daha fazla hoşuna gitmeyi başardı... Ben de, sevginizden emin olarak, benimle evlenirken bu çirkin yaratığı da ikinci karınız olarak almanızı istiyorum. Zayıf mizaçlı ilk kocamın üzerinde, düzenleriyle kurduğu egemenlikten öyle acı çekmiştim ki, bundan böyle onun da acı çekmesini, benim tercih edildiğimi görerek ve sizin hor görmenize maruz kalarak ağlamasını istiyorum... Yani, benim daha önce olduğum kadar mutsuz olmasını istiyorum.

— Hanımefendi, diyordu Osman, tarifinizden ötürü bu kadın hakkında pek de iyi hisler duymadım doğrusu. Hiç de hoş bir kadın olmadığı belli... Sizinle evlenmenin mutluluğuna, canımı pek çok sıkacak ikinci bir birleşmenin tatsızlığını da eklemenin gerekli olduğu anlaşılıyor... Peygamberin yasasına göre, koca az sayıda da ya da dört kadın da alsa, ki bunu aklımın ucundan geçirmem, hepsine *eşit olarak* davranmak zorundadır.

— Evet öyle, ama ben, hazreti Fatma'ya (Peygamberin kızı) bir adak adadım ve dolayısıyla, ancak, size söylediğimi yapacak adamla evleneceğim.

— Hanımefendi, izin verirseniz, bunu biraz düşüneyim."

Yalnız kalan Osman, "Ne kadar mutsuzum!" diyordu kendi kendine; "biri güzel, öteki çirkin iki kadınla evleneceğim ha! Hazlara varabilmek için acıdan geçmek gerekecek!"

Bu sırada, Yahudi kadın geliyor ve Osman, durumunu ona açıklıyordu.

“Ne diyorsunuz siz?” diye cevap veriyordu kadın; “binbaşının ikinci karısı çok çekicidir! Hasmından söz eden bir kadını dinlemeyin. Sizin sevdiğiniz sarışın, öteki ise esmer. Yoksa esmerlerden nefret mi ediyorsunuz?

— Ben mi! diyordu âşık Osman; öyle önyargılarım yok.

— E o zaman, aynı derecede çekici iki kadına sahip olmaktan korkuyor musunuz yoksa? Doğrusu, tenleri farklı da olsa, her ikisi de eşit değerde... Bilirim bu işleri ben!

— Eğer doğru söylüyorsan, diyordu Osman, Peygamberin, her kocanın, karılarına aynı şekilde davranması gerektiğini söyleyen emri, pek ağır gelmeyecek bana.

— Onu göreceksiniz. Kendisine âşık olduğunuzu söyleyip uyardım onu, sokaktan geçtiğinizi ve pencerelerinin önünde durduğunuzu gördüğünde, bunu hep kendisi için yaptığınızı da söyledim.”

Osman, bu cin fikirli haberciyi hemen ödüllendiriyordu ve biraz sonra binbaşının ikinci karısının ortaya çıktığını görüyorduk. Gerçekten de, bu kadın, biraz esmer olmakla birlikte, hayli güzeldi. Genç adamın duyduğu ilgiden sevinmişe benziyor ve evlenme önerisini geri çevirmeyerek: “Beni, gizli gizli seviyormuşsunuz, ama bana söylediklerine göre, utangaçlığınızdan ötürü içinizi dökemiyormuşsunuz... Şimdi özgürüm ve dileğinizi ödüllendirmek istiyorum. Kadıyı çağırtınız.

— Bu iş kolay, diyordu Yahudi kadın; ama bu bahtsız genç adamın *büyük hanıma* (binbaşının ilk karısı) para borcu var.

— Ne! diyordu ikinci; o çirkin ve kötü kalpli yaratık tefecilik mi yapıyor?

— Heyhat öyle!... Gençliğe her zaman yardım etmek için gösterdiğim telaşla, bu işte aracılık etmeye çalıştım... Araya girmem sayesinde, bu zavallı delikanlı kötü bir adım atmaktan kurtulmuş oldu; ama parayı ödeyemediğinden, kendisiyle evlenirse hanım onun borcunu kapatacak ancak.

— Hazin gerçek bu, diye söze karışıyordu genç adam (Kadının içinin sızladığı da belli oluyordu).

— Ama, sizi seven bir erkek tarafından, bu kurnaz kadının önemsenmediğini ve ihmal edildiğini görmek size çok haz verecek, diye atılıyordu Yahudi kadın.”

Güzelliğinden emin ve bununla iftihar eden bir kadının, böyle bir sonuçtan şüphe etmemesi yaratılışının gereğidir. Böylece kadın, çifte evliliğe razı oluyor ve kadı çağrılıyordu.

Evlenme sözleşmesi imzalanıyordu. Bundan sonraki sorun, iki kadından hangisinin önceliğinin olacağıydı. Yahudi kadın, mutluluktan uçan Osman’a, yeni güveyin, gerdek gecesi kimi seçerse ona vereceği bir buket getirmekte gecikmiyordu. Ama Osman ne yapacağını bilmiyordu: Her iki kadın da, önceliğin kanıtı olan buketi almak için elini uzatıyordu. Osman esmer ile sarışın arasında kararsız kalırken, evde büyük bir gürültü kopuyordu; korkuya kapılmış köleler koşuşarak, bir hortlak gördüklerini söylüyorlardı. En dramatik görüntü de burada ortaya çıkıyordu. Binbaşı, elinde bir bastonla sahneye giriyordu. Yası pek az tutulmuş bu koca, sanıldığı gibi ölmemişti. Ordunun kadrosunda adı bulunmadığı için, ölü sayılmıştı, ama sadece esir düşmüştü. Ruslarla Türkler arasında imzalanan bir barış antlaşması, onu yurduna... ve sevdiklerine kavuşturmuştu. Olup biteni anlamakta gecikmeyen binbaşı, orada bulunanların hepsini sopadan geçiriyordu. İki kadın, Yahudi ve aşık, ilk darbelerden sonra kaçıyorlar ve pek çevik olmayan kadı, onların hesabına da sopa yiyor ve seyirciler bunu, pek coşkun alkışlarla karşılıyordu.

Ahlaksal sonucu, temsili seyreden bütün kocaların hoşuna giden sahne, işte böyleydi.

Bu iki oyun, tiyatro sanatının, Türkiye’de hâlâ içinde bulunduğu durum hakkında bir fikir verebilir. Bu oyunlarda, eski Yunan ve Latin oyunlarındaki ilkel komiklik anlayışını görmemek olanaksızdır. Ama daha fazlasını aramak boşunadır. Müslüman topluluğunun yapısı, ciddi bir tiyatronun ortaya konmasına izin vermez. Kadınsız bir tiyatro düşünülemez ve ne yapılırsa yapılsın, kocaların, karılarının halk karşısında görünmesini kabul etmeleri sağlanamaz. Kuklaların, hatta kahvehane temsillerinde oynayan aktörlerin, buralara sık sık gelen ve pek de paralı olmayan kişileri eğlendirmekten başka görevleri yoktur. Ama zengin olan, evinde temsiller düzenler. Dostlarını çağırır, karıları da, aynı şekilde kendi tanıdıklarını davet ederler ve evin büyük bir salonunda temsil verilir. Dolayısıyla, ileri

gelen kişilerin evlerinin dışında, bütün araç gereçleri tam olan bir tiyatro kurmak olanaksızdır. Tiyatro temsillerine çok düşkün olan sultanın sarayında bile, gerektiği gibi inşa edilmiş bir tiyatro salonu yoktur; saray kadınlarının, Pera tiyatrosunda çok güzel bir temsil verildiğini duyarak, onu görmek istedikleri olur sık sık ve o zaman sultan, bir ya da birkaç gece temsil vermesi için kumpanyayı hemen angaje eder.

Bunun üzerine hemen yazlık sarayda, binanın cephelerinden birine dayalı, geçici bir tiyatro inşa edilir. Kadınefendilerin, kafeslerle iyice örtülmüş pencereleri, kimi zaman kahkahaların ya da takdir seslerinin yükseldiği localar haline gelir; bu localar ile sahne arasında amfiteatr şeklinde düzenlenmiş salonda, seyirci olarak sadece, erkek davetliler, diplomatik şahıslar ve bu tiyatro gösterisine çağrılı olanlar yer alır.

Sultan, geçenlerde, Molière'in bir komedisini kendi önünde temsil ettirmek merakına kapıldı: *Monsieur de Pourceaugnac* adlı komediydi bu.[306] Oyun çok başarılı oldu. Tercümanlar, Fransızcayı anlayamayan saray erkânına, çeşitli sahneleri art arda açıklıyorlardı. Ama bilindiği gibi, Fransızca, evrensel diplomatik dil olduğundan, Türk devlet adamlarının çoğunun, dilimizi şu ya da bu ölçüde bildiğini unutmamak gerekir. Türk resmi görevlileri, yabancı hükümetlerle yazışmalarında dilimizi kullanmak zorundadırlar. Paris'te neden Türk ve Mısır okullarının bulunduğunu açıklar bu.

Saray kadınlarına gelince, birer bilgindir onlar; sultanın yakın çevresindeki her hanım, tarih, şiir, müzik, resim ve coğrafya konusunda ciddi bir öğrenim görür. Bu hanımların çoğu ressam ya da şairdir ve dört duvar arasına kapatılmış sevilmeye değer bu varlıkların yeteneğinin ürünü olan manzumelerin ya da gazellerin Pera'da dilden dile dolaştığına sık sık tanıklık edilir.

IV. Su İçenler

Seraskerlik meydanındaki gösterilerin, bütün halk mahallerinde, durmadan tekrarlanan o çılgınca sahnelerin üzerinde durabiliriz biraz; bunlar, her yerde, biz Avrupalıların anlayamadığı mistik bir hava taşıyor. Örneğin halkın karşısına sadece dini bayramlarda çıkan, aykırılık ve edepsizlikle dikkati çeken bu olağandışı Karagöz tipi nedir? Karagöz,

Asya'nın hâlâ ağladığı, evrensel baba Pan'dan, Lampsakos tanrısından[307] kalmış ve yolunu şaşırmış bir hatıra değil midir?..

Kahvehaneden çıktıktan sonra, gördüklerim üzerine düşüncelere dalarak meydanda dolaştım. Duyduğum susuzluğun etkisinde, içecek satıcılarının dükkânlarına yöneldim.

Mayalı ya da ispirtolu içkilerin dışarda satılmadığı bu ülkede, garip bir ticaret dikkati çeker; ölçekle ya da bardakla *su* alabileceğiniz satıcıların ticaretidir bu.

Bu olağandışı dükkâncıların tezgâhlarında, az ya da çok aranan sularla doldurulmuş, kaplar ve bardaklar yer alır. Konstantinopolis'e su, ancak Bozdoğan Kemeri'nden gelir ve çoğunlukla kötü bir tat aldığı, Bizans imparatorları tarafından yaptırılmış olan su haznelerinde saklanır... Öyle ki, iyi suyun az olmasından ötürü, Konstantinopolis'te bu sıvı konusunda, gerçekten ağzının tadını bilenlerden, su içicilerden oluşan bir uzman kişiler grubu vardır.

Bu tür dükkânlarda, çeşitli ülkelerin ve farklı yılların suları satılır. Sultanın içtiği biricik su olduğu için Nil suyu en beğenilenidir; bu su, İskenderiye'nin sultana vermek zorunda olduğu verginin bir bölümünü oluşturur. Bereketi, bolluğu sağladığına inanıldığı için çok ünlüdür. Yeşilimsi ve acımsı olan Fırat suyu, zayıf ve dirençsiz bünyelerin gözdesidir. Çok tuzlu olan Tuna suyu, enerjik mizaçlı erkeklerin hoşuna gider. Yıllanmış sular da vardır. Mantarla kapalı ve mühürlü şişelerde satılan 1833 tarihli Nil suyu çok pahalıya satılmaktadır...

Muhammet'in öğretilerini bilmeyen bir Avrupalı, su düşkünü değildir tabii. Viyana'da İsveçli bir doktorun, suyun aslında bir taş, buz halinde doğal olarak bayağı bir kristal olduğunu ve bunun, kutbun aşağısındaki ülkelerde daha fazla olan, ama *öteki taşları* eritmeyen ısı dolayısıyla sıvı haline geldiğini ileri sürdüğüne tanıklık ettiğimi hatırlıyorum. Bu doktor, tezini pekiştirmek için, çeşitli ırmak, göl ya da kaynak suları üzerinde kimyasal denemeler yapıyor ve buharlaşmayla elde edilen çökeltide insan sağlığına zararlı maddelerin bulunduğunu kanıtlıyordu. Ama doktorun başlıca amacının, su içmeyi gözden düşürerek, hükümetten bir kraliyet bira fabrikası imtiyazı koparmak olduğunu da söylemek gerekir. M. de Metternich, doktorun bu kanıtlamalarından çok etkilenmiş gibi görünmüştü.

Zaten, büyük bir şarap üreticisi olduğu için, doktorun fikirlerine katılmak çıkarına uygun düşüyordu.

Bilimsel değeri ne olursa olsun, doktorun bu varsayımı çok etkilemişti beni: İnsan, erimiş taş yutmayı sevmeyebilirdi. Doğrusu, Türkler bu konuda önlem alıyorlardı; ama, yine de, birçok hastalıklara, hummalara, vebalara, felaketlere maruz kalıyorlardı.

İşte bu düşünceler, su içip susuzluğumu gidermekten alıkoyuyordu beni. Şu ya da bu ölçüde yıllanmış ve şu ya da bu ölçüde tercih edilen suları istedikleri kadar içmeyi bu işin düşkünlerine bırakıp, içinde limonata bulunduğunu sandığım şişelerin pırıldadığı bir tezgâhın önünde durdum. Bir Türk kuruşu (yirmi beş santim) verip birini satın aldım. Ama ağzıma götürür götürmez, ilk yudumu tükürmek zorunda kaldım. Satıcı, saflığıma gülüyordu (bu içeceğin ne olduğunu daha sonra öğreneceğiz). Ben de, daha hoş bir içecek bulmak üzere Yıldız Hanı'na dönmek zorunda kaldım.

Sabah olmuş, daha erken dönmüş olan İranlılar, çoktan uykuya dalmışlardı. Ama dolaşıp durduğum ve oyunlar seyrettiğim bu gece dolayısıyla çok heyecanlandığım için, bir türlü uyuyamıyordum ben. Sonunda yeniden giyindim ve ressam dostumu görmek için Pera'ya döndüm.

Dostumun, taşındığını ve kendisine dini konulu bir tablo ısmarlayan Ermenilerin yanında kalmak üzere Kuruçeşme'ye gittiğini söylediler. Kuruçeşme, Boğaz'ın Avrupa yakasında, Pera'dan dört kilometre kadar uzaktadır. Dolayısıyla, Tophane iskelesinden bir kayık kiralamam gerekti.

Frenk kentinin bu deniz rıhtımı kadar güzel bir yer yoktur. Yukarılarda, Cadde-i Kebir'e ve çeşitli elçiliklerle sefaretlere ulaştıran inişli çıkışlı yollardan Pera'dan aşağı inilir; sonra, Asya yakasının göz kamaştırıcı ürünlerinin sergilendiği manav tezgâhlarıyla dolu bir pazar yerine varılır. Bu iklimin doğal bir ürünü olduğu için, hemen her zaman kiraz bulabilirsiniz. Karpuzlar, frenk incirleri ve üzümler, içinde bulunduğumuz mevsimi göstermektedir. – İzmir'den gelen ve dünyanın en lezzetli meyvesi olan koskoca Kasaba karpuzları, yoldan geçen herkesi, gösterişsiz ama lezzetli bir yemeğe davet ediyor gibidir. Bu meydanı ötekilerden ayıran, eski Türk zevkiyle yapılmış, kabartmalı, renkli küçük sütunlara ve arabesklere dayanan oymalı revaklarla süslenmiş hayranlık verici bir

çeşmedir. Meydanın çevresinde ve rıhtıma ulaşan sokaklarda, birçok kahvehane var; ben, bunların cephelerinde, İstanbul'da olduğu kadar burada da sevilen Karagöz'ün yaldızlı harflerle yazılı adının bulunduğu ışıkları söndürülmüş parlak ilânlar da görüyordum.

Tophane, Frenk mahallelerinin bir bölümünü oluşturduğu halde, burada, çoğu hamal ve kayıkçı olan birçok Müslüman da var. Rıhtımın gözle görünür bir yerine altı toplu bir batarya yerleştirilmiş; Haliç'e giren gemileri selamlamak ve sularla birbirinden ayrılmış kentin üç bölümünde, yani Pera, İstanbul ve Üsküdar'da güneşin doğuşuyla batışını haber vermek için ateşleniyor bunlar.

Üsküdar, Boğaz'ın öte yakasında, rakibi İstanbul gibi, gökyüzünü kubbeleri, minareleri ve köşkleriyle süsleyerek haşmetli bir görünümle beliriyor.

İki kürekçili bir sandal bulmakta güçlük çekmedim. Hava enfesti; ince ve hafif kayık, suyu olağanüstü bir hızla yarıp süzülmeye başladı. – Müslümanların hayvanlara duyduğu saygı, Avrupa'nın ve Asya'nın bereketli kıyılarını bir ırmak gibi ayıran Boğaziçi kanalının, masmavi suları üzerinde uçan ya da yüzen ve saraylarla yalıların uzayıp giden görünümünü süsleyen deniz kuşlarıyla dolu olmasını açıklar.

Tophane'den sonra, gerçekte olduklarından çok daha yakınmış gibi görünen iki kıyı, süslerle ve yaldızlı kafeslerle bezenmiş, canlı renklerle boyanmış evlerin oluşturduğu kesintisiz bir çizgi olarak beliriyor.

Az sonra, sol kıyıda, bir sıra sütunlar dizisi başlıyor ve bir kilometre kadar sürüyor. Bunlar, Beşiktaş'ın yeni sarayının[308] binaları. Baştan başa Grek üslubuyla inşa edilmiş, beyaz yağlı boyalı ve parmaklıkları altın yaldızlı binalar bunlar. Bütün ocak bacaları Dor üslubunda sütunlar şeklinde; bir bütün olarak hem göz kamaştırıcı hem de zarif. Mermer basamakları denize kadar inen rıhtımlara, altın yaldızlı kayıklar bağlı. Uçsuz bucaksız bahçeler, tepelerin inişli çıkışlı çizgisini izliyor yukarılarda. Şemsiye biçiminde çamlar, her yerde öteki bitkilerin üzerinde kendini gösteriyor. Hiçbir yerde, palmiye görülmüyor, çünkü Konstantinopolis'in iklimi bu ağaçlar için fazlasıyla soğuk. Limanını *kayık* denen büyük sandalların süslediği bir köy, saraydan sonra geliyor; daha sonra da, Sultan Mahmud'ın kız kardeşi Esma sultanın[309] oturmuş olduğu daha eski bir sarayın önünden geçiliyor. Bu

saray, geçen yüzyılın Türk üslubuyla yapılmış; yaprak zinciri kabartmaları, deniz kabuklu süslemeleri, altın parmaklıklı koskoca kafesler gibi denize çıkıntı yapan ve yoncalarla, arabesklerle bezenmiş köşkler, sivri damlar ve canlı renklerle boyanmış ince sütunlar dikkati çekiyor... Bir süre, *Binbir Gece*'nin esrarına dalıyor insan.

Kayıklarda, yolcu, kıç tarafındaki büyük bir yastık üzerine uzanıyor; ipek bürümcükten, sırma şeritli, fiyakalı, geniş gömlekler giymiş kürekçiler de, bronzlaşmış omuzları ve güçlü kollarıyla dalgaları yarmaya çalışıyorlar. Bu adamlar çok kibar ve bu uğraşları sırasındaki tavırlarıyla bile sanatsal bir incelik sergiliyorlar.

Boğaz'ın Avrupa kıyısı boyunca ilerlenirken, genellikle Sultan'ın hizmetindeki kimselerin oturduğu uzun bir kır evleri dizisi görülüyor. Sonunda, sandallarla dolu yeni bir körfez ortaya çıkıyor; Kuruçeşme burası.

Akşam, beni geri götürmesi için sandalı alıkoydum; âdet böyle; kürekçiler kahveye gittiler, ben de içerilere doğru yürürken Decamps'ın[310] bir tablosu karşısında sandım kendimi. Güneş, renkli dükkânlar ve kireç badanalı bembeyaz duvarlar üstüne, her yanda, ışık saçan eşkenar dörtgenler serpiştiriyordu; bitkilerin maviye çalan yeşili, fazla ışıktan yorulmuş gözleri yer yer dinlendiriyordu. Tütün almak için bir tütüncü dükkânına girdim ve arkadaşımı göreceğim Ermeni evini sordum.

Nezaketle bilgi verdiler bana. Zaten, o sıralarda bizim Fransız ressama arka çıkan aile, önemli Ermeni şahıslarının ailesiydi. Evin kapısına kadar götürüldüm ve Temple bulvarındaki, Doğu üslubundaki dekorasyonu sanıldığından çok daha fazla aslına benzeyen Türk kahvehanesine benzeyen şahane bir salonda bir köşeye kurulmuş halde buldum ressamı.

Bu salonda birçok Fransız vardı; Fransız elçiliğine bağlı ataşeler, Belçikalı bir prens ve Konstantinopolis'teki şenlikleri görmek için gelmiş Eflak Hospodarı, ressamın çizdiği fresk taslaklarını hayranlıkla seyrediyorlardı. Şapele gittik ve orada, ileride ortaya çıkacak olan duvar resimlerinin büyük bölümünün şimdiden bitirilmiş olduğunu gördük. Müneccim Kralların İsa'ya Tapınmalarının canlandırıldığı çok büyük boyutlu tablo, büyük mihrabın yapılacağı yerin arka kısmını kaplıyordu. Yalnızca yan duvarların resimleri henüz taslak halindeydi... Bu resimleri yaptıran aile, Konstantinopolis'te ve kırsal alanda birçok başka ikametgâha

sahip olduğu için, buradaki evi, emrindeki uşaklar ve atlarla birlikte ressama bırakmıştı. Bu durumda, ressam, bize, civarda bir gezinti yapmayı önerdi. Bulunduğumuz yerden bir kilometre uzaktaki Arnavutköy'de, bir Rum şenliği vardı; üstelik günlerden Cuma (Türklerin pazar günü) olduğuna göre, Boğaz'ı geçerek bir kilometre kadar yol aldıktan sonra Göksu'ya da gidebilirdik.

Ramazan ayı boyunca bütün gün uyumalarına rağmen, dini yasa, bunu zorunlu kılmamaktadır Türklere ve güneşin batışından önce bir şey yemek yasak olduğu için, onlar da yemeği akıllarına getirmemek için bütün gün uyumaktadırlar. Ama Cuma günü bu istirahattan vazgeçip çoğunlukla kırlara çıkarlar ve özellikle de, Haliç'in bitimindeki Kağıthane'ye ya da gezintimizin amacı olan Göksu'ya giderler.

Önce Arnavutköy'e gittik; şenlik henüz başlamamıştı; ama büyük bir kalabalık ve çok sayıda seyyar satıcı vardı. Çamların ve karaçamların gölgelediği dar bir vadide, tahta perdelerle çevrilmiş yerler, danslar ve temsiller için salaş sahneler hazırlanmıştı. Şenliğin merkezi, Elias'a adanmış olan ve önünde bir çeşme bulunan bir mağaraydı; çeşmenin suyu, her yıl ancak, adını unuttuğum bir azizin yortusunda akmaya başlıyordu. Orada bulunan bütün dindarlara bu suyu içecekleri bardaklar dağıtılıyordu. Birkaç yüz Rum kadını, kutsal çeşmenin başına üşüşmüştü; ama mucize saati gelmemişti henüz. Başka kadınlar, gölgeliklerde dolaşıyor ya da çimenlerin üzerinde toplanıyorlardı. Onların arasında, San-Dimitri kumarhanesinde daha önce görmüş olduğum dört güzel kadını tanıdım; ama, orada, seyircilere, Konstantinopolis'in dört kadın ırkının idealini sunmalarını sağlayan kıyafetler yoktu üzerlerinde. Ne var ki, yüzlerine düzgün çekmişler ve yapma benler kondurmuşlardı. Yaşlı bir kadın vardı başlarında; güneşin saf aydınlığı, lamba ışığı kadar güzel göstermiyordu onları. Elçilik ataşeleri, bu kadınları çoktandır tanıyor gibiydiler; onlarla gevezelik etmeye ve şerbet ikram etmeye koyuldular.

V. Üsküdar Paşası

Koskoca bir yalancı çınarın altında dinlenirken, düğmeli uzun bir redingot giymiş, başında mavi ipek püsküllü bir fes bulunan ve göze pek çarpmayan küçük bir *nişan* takmış olan olgun yaşta bir Türk gelerek, ağacı çevreleyen sıraya oturmuştu. Kendinin küçültülmüş bir örneği gibi giyinmiş genç bir

erkek çocuğunu da yanında getirmişti. Çocuk, ergenlik çağına gelip annelerinin gözetiminden çıkan Türk gençlerinde her zaman görülen bir ağırbaşlılıkla bizi selamladı. Oğlunun kibarlığını takdir ettiğimizi gören Türk de bizi selamladı ve çeşmenin yanında duran bir kahveciyi çağırdı. Hemen sonra, tanımadığımız bu şahsın kabul etmemizi rica ettiği çubukların ve serinletici içeceklerin bize sunulduğunu şaşırarak gördük. Biz kararsızlık içindeyken, kahveci şöyle dedi: "Kabul edebilirsiniz bunları; size bu ikramı yapan büyük bir şahsiyettir; Üsküdar paşasıdır." Bir paşanın ikramı reddedilmezdi tabii.

Benden başka herkese bu ikramın yapıldığını görünce şaşırdım; arkadaşım bunu kahveciye hatırlatınca adam şöyle dedi: "Ben, bir *kâfire* hizmet etmem.

— Kâfir mi! diye bağırdım; (çünkü bu bir hakaretti) kâfir sensin, köpoğlu köpek!"

Sünni bir Müslüman olan bu dini bütün adamın, hakaretini, üzerimdeki, beni Hz. Ali taraftarı ya da *Şii* gibi gösteren İran kıyafetine yönelttiğini aklımın ucundan geçirmemiştim.

Birkaç tatsız söz söyledik birbirimize; çünkü Doğu'da, kaba bir adamın söylediklerinin altında kalmamak gerekir; yoksa sizi çekingen sanarak dövmeye kalkabilir; oysa en ağır küfürler bile, orada bulunanların gözünde, sizin ya da karşınızdakinin galip gelmesi sonucu yaratır sadece. Bu arada, paşa olup bitenleri hayretle seyrederken, kahvecinin yanılmasına başlangıçta çok gülen arkadaşlarım, sonunda Frenk olduğumu söylediler. Bu olayı, aşağı sınıflarda hâlâ çok güçlü olan bağnazlığı belirtmek için söz konusu ettim ve bu bağnazlık, Avrupalılara daha ılımlı yöneldiği halde, çeşitli mezhepler arasında çok güçlü bir şekilde kendini gösteriyor. Hıristiyanlarda da durum pek farklı değil; bir Roma Katoliği, bir Türkü bir Ortodoks Rumdan daha üstün tutar.

Paşa bu maceraya çok güldü ve bizim ressamla konuşmaya koyuldu. Eğlenceden sonra, Paşa ile aynı zamanda kayıklarımıza bindik; sultanın Asya yakasındaki yazlık sarayının[311] önünden geçtik; paşa, burasını ziyaret etmemize izin verdi.

Avrupa yakasındakiyle karşılaştırılmaması gereken bu saray, dünyanın en güzel ikametgâhıdır. Taraçalar halinde düzenleşmiş uçsuz bucaksız bahçeler, dağın doruğuna kadar yükselir; oradan da, sağda çok net olarak Üsküdar ve çok arkalarda Bitinya'nın Olympos'unun mavimsi silüeti görülür. Saray, XVIII. yüzyıl üslubunda inşa edilmiştir. İçeri girmeden önce, çizmelerimizi çıkarıp, bize verilen terlikleri giymemiz gerekti; bunun ardından, o sırada boş olan sultan dairelerini gezmek üzere içeri alındık.

Alt kat salonları, çoğu değerli ağaçlardan yapılmış kazıklar üzerinde inşa edilmiş; bunların arasında sarısabır ağacından kazıkların bile bulunduğunu söylediler; deniz suyunun çürütmesine öteki kazıklardan daha dayanıklıymış bunlar. İçinde kimsenin oturmadığı zemin kattaki geniş odaları gezdikten sonra, dairelere geçtik. Ortada büyük bir sofa vardı ve bizim halk banyolarının galerilerine benzeyen ayrı ayrı kapılı yirmi kadar küçük oda bu sofaya açılıyordu.

Bütün odaları gezebildik; bunlar, bir sedir, birkaç sandalye, bir maun komodin ve üstünde sütunlu bir saat bulunan mermer bir şömineyle birbirinden farksız olarak döşenmişti. Bu mobilyalar arasında, bir de, geniş bir yatak bulunsaydı, insan kendini bir Parisli kadının odasında sanabilirdi; ama Doğu'da ancak sedirler yatak olarak kullanılmaktadır.

Bu odaların her biri, bir kadınefendiye aitti. Odaların simetrisi ve birbirinin aynı olmasına şaşırmıştım; ama sultanın kadınları arasında, tam bir eşitliğin bulunduğu söylendi bana... Ressam, bu durumu kanıtlayan bir gerçekten de söz etti: Zatı Şahane, genellikle Pera'da bir Fransız şekercisinden alınan bonbon kutuları ısmarladığında, bu şekerlemelerin her birinin aynı olması gerekiyordu. Kıvırcık kağıtlara sarılı bir tek fazla şekerleme, şekli farklı bir bonbon, sayıları farklı badem şekerleri ya da yumuşak yassı şekerler, bu güzel kadınlar arasında vahim durumların ortaya çıkmasına yol açabilirdi; kim olurlarsa olsunlar bütün Müslümanlarda olduğu gibi, onlarda da eşitlik duygusu önemliydi.

Büyük salondaki sarkaçlı saati bizim için çaldırdılar. Bu saat işleyince, İtalyan operalarından çeşitli ezgiler duyuluyordu. Mekanik kuşlar, öten bülbüller, kuyruklarını yelpazelendiren tavus kuşları, küçük bir anıta benzeyen bu saati şenlendiriyordu. İkinci katta, şarkıcılar ve hizmetkârlar olarak ikiye ayrılan *odalıkların* kaldıkları yerler vardı. Halayıklar ise, üst kata yerleştirilmişti. Haremde, iyi yönetilen pansiyonlarda görülen düzen

var. Başlıca otorite, en eski kadınefendinin elinde; ama onun üzerinde de, zaman zaman İstanbul'a, Eski Saray'a gidip danışmak zorunda olduğu Valide Sultan var.

Sarayın içindeki âdetler konusunda edinebildiğim bilgiler, işte bunlar. Sarayda her şey, Avrupalıların yozlaşmış hayalgüçlerinde canlandırdıklarından çok daha sade bir şekilde olup bitmekte. Kadın bolluğunun, Türklere göre, çok sayıda evlâda sahip olmaktan başka amacı yok. Çok güzel ve enerjik olan Kafkas ırkı, belirlenmesi güç bir fizyolojik nedenden ötürü hayli azalmış. Geçen yüzyılın savaşları da, özellikle gerçek Türk halkını zayıf düşürmüş. Ortaçağ Frenk soylarının başına geldiği gibi, bu adamların cesareti de çoğunun ölüp gitmesine yol açmış.

Zaman zaman top sesleriyle ve İstanbul'da ışıklandırmalarla kente haber verilen prens ve prenses doğumlarının çokluğuna bakılırsa, sultan, kendi payına, Türk imparatorluğu nüfusunu artırmaya çok hevesli görünüyor.

Sarayı gezerken, bize daha sonra, kilerleri, mutfakları, kabul odalarını ve konser salonunu gösterdiler; her şey, sultanın davet ettiği kimselerin katıldığı eğlenceleri, kadınların da kendilerini göstermeden seyretmelerini sağlayacak tarzda düzenlenmişti. Her yanda, salonlara bakan ve balkon gibi çıkıntılı kafesli localar dikkati çekiyordu. Kadınlar buralardan, kendi keyiflerine göre, siyaset yaşamına ya da eğlencelere tanıklık edebiliyorlardı.

Baştan başa mermerden yapılmış hamamı ve sarayın özel camisi karşısında hayranlık duyduk. Daha sonra bizi, bahçelere açılan ve sütunlarla süslü bir geçitten çıkardılar; burada, içinde Hindistan ağaççıklarının, bitkilerinin ve çiçeklerinin bulunduğu camlı bir bölme vardı. Yapısının inişli çıkışlı olmasından ve Karadeniz'in sık sık patlayan fırtınalarından ötürü daha şimdiden soğuk olan Konstantinopolis'te, böyle, bizim Kuzey ülkelerimizdeki gibi, tropikal bitki seraları yapılmıştı.

Yeniden bahçeleri gezerken, bir köşke aldılar bizi ve bahçe meyveleri ile reçellerden oluşan bir kahvaltı ikram ettiler. Paşa bizi bu ziyafete davet ediyor, ama Ramazan hilâli henüz görünmediği için, kendisi hiçbir şey yemiyordu. Nezaketi karşısında mahçup olmuştuk ve ancak sözlerle karşılık verebildiğimiz için biraz canımız sıkılıyordu.

Paşa, teşekkürlerimize karşılık olarak: “Sultanın sarayında yemek yediğinizi söyleyebilirsiniz”, dedi.

Böylesine nazik bir kabulün verdiği onuru abartmasak da, bu davranışta, en azından, büyük bir yakınlığı ve günümüzde, Türklerin, dini önyargıları hemen tamamen unutmuş olduğunu görebilirdik.

VI. Dervişler

Asya yakasındaki sarayın dairelerini ve bahçelerini hayranlıkla yeterince seyrettikten sonra, Göksu’ya gitmekten vazgeçtik; çünkü bunun için, Boğaz’da, dört kilometre kadar yukarıya doğru çıkmamız gerekecekti ve Üsküdar yakınlarında olduğumuz için, haykıran dervişlerin tekkesine[312] gitmeyi düşündük.

Üsküdar halkı çok karışık olan ve Avrupa kesiminde yer alan İstanbul’dan çok daha koyu Müslüman olan bir kenttir. Asyalı Üsküdar, eski Türk geleneklerini hâlâ korumaktadır; Tanzimat giysileri, orada hemen hiç bilinmez; yeşil ya da beyaz sarıklar her an karşınıza çıkar; kısacası burası, Konstantinopolis’in Saint-Germain’idir. Evler, çeşmeler ve camiler daha eski bir üslupta inşa edilmiştir; İstanbul’daki yeni sağlık ve temizlik önlemleri, sokakları döşeme ya da çakılla kaplama etkinlikleri, kaldırımlar, sokak lambaları, atların koşulu olduğu arabalar, burada tehlikeli yenilikler olarak görülür. Üsküdar, Avrupa Türkiyesi’nin çok geçmeden, Hıristiyanların kurbanı olacağından kuşku duymadıkları için, Anadolu toprağında sakin bir mezara sahip olmak isteyen yaşlı Müslümanların sığınağıdır. Onlar, Boğaziçi’nin, iki imparatorluğu ve dini birbirinden ayıracağını ve sonra, Asya’da tam bir güvenlik içinde olacaklarını düşünmektedirler.

Üsküdar, sadece büyük camisi ve devasa çınarlı mezarlığıyla dikkati çeker; bunun dışında, kuleleri, köşkleri, çeşmeleri ve yüzlerce minaresiyle, öteki Türk kentlerinden farksızdır. *Haykıran* dervişlerin tekkesi, camiden pek uzakta değil ve *Mevlevi* dervişlerinin Pera’daki tekkesinden daha eski bir mimari üslupla yapılmış.

Kente kadar bize eşlik eden Paşa, deli dediği bu dervişleri görmeye gitmekten vazgeçirmeye çalıştı bizi; ama yabancı gezginlerin merakına

saygı duymak gerekiyordu. Dolayısıyla, anlayış gösterdi ve kendisini yeniden görmeye davet ederek yanımızdan ayrıldı.

Dervişlerin, bütün öteki dini kuruluşlardan daha hoşgörülü olmak gibi bir özellikleri vardır. Sünni Müslümanlar, onları bir kurum olarak kabul etmek durumundadırlar ve ancak hoşgörüyle karşılarlar.

Halk onları sever ve destekler; coşkuları, uysallıkları, mizaçlarının ve ilkelerinin yumuşaklığı ve genişliği, imamların ve mollaların katılığından daha çok hoşuna gider halkın. Bu sonuncular, dervişlerin tümtanrıcı olduğunu söylerler ve öğretilerini sert bir şekilde eleştirirler, ama asla, din sapkını olmakla suçlayamazlar onları.

Türk dinine ve ondan kaynaklanan öğrenime ilişkin iki felsefe sistemi vardır. Bunların biri, tam anlamıyla Aristotelesçi, öteki de tam anlamıyla Platoncudur. Dervişler, bu sonuncusuna bağlıdırlar. Müslümanlarla Greklerin bu bağlantısına şaşmamak gerekir; çünkü bizler de, antikçağ dünyasının son felsefi yazılarını onların yaptıkları çevirilerle tanıdık.

Gerçek Osmanlıların, iddia ettikleri gibi dervişler tümtanrıcı da olsalar, bu durum tartışılmaz önemli bir kimlik taşımalarını önlemiyor. Dervişler, tekkelerinin ve ayrıcalıklarının, Türklerin ikinci sultanı Orhan tarafından kendilerine verilmiş olduğunu söylüyorlar. Tarikatlarını kurmuş olan pirleri, yedi tanedir ve Pythagoras geleneğine dayanan bu sayı, onların fikirlerinin kaynağını göstermektedir. Genel adları *mevlevi'*dir, kurucularının adından gelir; *derviş* adına gelince bu *yoksul* anlamına gelir. Bunlar aslında, bir Müslüman komünistler mezhebi oluştururlar.

Çoğu, ruhgöçüne inanan *münasihi*[313] topluluğuna bağlıdır. Onlara göre, insan şeklinde doğmaya layık olmayan her kişi, ölümünden sonra, huy ve mizaç bakımından kendisine çok benzeyen bir hayvanın vücuduna girer. Bu insan ruhu göçünün doğurduğu boşluk da, zekâları ve sadakatlarıyla, canlılar kademeleşmesinde yukarıya çıkmaya layık hayvanlar tarafından doldurulur. Hint geleneğinden kaynaklandığı besbelli olan bu anlayış, tekkeler ve camilerde hayvanlar için yapılmış çeşitli dini vakıfların varlığını açıklar; çünkü, hayvanlara, bir zamanlar insan olmuş oldukları ve daha sonra insan olabilecekleri düşünülerek saygı duyulur. Bu, hiçbir Müslümanın, niçin domuz eti yemediğini de açıklar; çünkü bu hayvan, şekli

ve istekleri bakımından, insan türüne çok yakın bir canlı gibi görünmektedir.

İşrakiler ya da “aydınlanmışlar”, Tanrı’yı, sayılarda, biçimlerde ve renklerde görmeye yönelirler. Bunlar, genellikle, ötekilerden daha içlerine kapanık, sevecen ve zariftirler. Öğretim konusunda tercih edilen kimselerdir ve öğrencilerinin yeteneğini, kuvvet ya da kibarlık edinme etkinlikleriyle geliştirmeye çalışırlar. Öğretileri, hiç kuşkusuz, Pythagoras ve Platon’dan kaynaklanmaktadır. Şair, müzisyen ve güzel sanatlar konusunda usta kişilerdir.

Bunlar arasında birkaç *hayreti* de vardır (*hérétique*, yani din sapkını kelimesi, belki de buradan türetilmiştir); bunlar, şüphecilik ve kayıtsızlık anlayışını temsil ederler. Gerçek Epikurosçulardır. Yalanın hakikatten ayırt edilemeyeceğini ve insan kurnazlığının incelikleri içinden herhangi bir fikir bulup çıkarmaya çalışmanın akıl kârı olmadığını ilke olarak kabul ederler. Tutku, sizi aldatabilir, hırçınlaştırabilir ve kötülükte olduğu gibi iyilikte de adaletsiz davranmaya sürükleyebilir; dolayısıyla, kendini tutmak ve “Allah bilir... Biz bilmeyiz” ya da “En iyinin ne olduğunu Allah herkesten fazla bilir” demek gerekir.

İşte, hemen her yerde olduğu gibi burada da egemen olan üç felsefi görüş bunlardır; ama bu durum, insan toplumunda, bu karşıt ilkelerinin doğurduğu kin ve nefretlerin, dervişler arasında da kendini göstermesine yol açmaz. Ruhçu bir felsefeye bağlı dogmatikler olan *işrakiler*, maddeci tümtanrıcılar olan *münasihiler* ile barış içinde yaşarlar ve şüpheci anlayışı benimsemiş *hayretiler* de ötekilerle tartışmak için nefes tüketmekten kaçınırlar. Herkes, kendi tarzında ve mizacına göre yaşar; bazıları çoğunlukla pek fazla yemek yer, bazıları da içki ve uyarıcı kullanır; kendilerini sevişmeye kaptıranlar da vardır. Özel erdemleri, coşkusu ve bağlılığı, öteki tarikat üyeleri tarafından kabul edildiğinde, derviş, Müslümanlar arasında el üstünde tutulan bir kimsedir.

Bir uğraş olarak bağlanmış olduğu kutsallık, kimi zaman ancak müminlerin gönüllüce yaptıkları yardımlarla bir ölçüde giderilen ve ilke olarak kabul ettiği yoksulluğu, her zamanki nitelikleri olan sabır ve alçakgönüllülükle, kendisini doğal olarak daha aşağıda gördüğü insanlardan manevi olarak daha üste çıkarır dervişi. Bir derviş, kendisine ikram edilirse, şarap ve tatlı içkiler içebilir; çünkü karşılığında bir şey ödemek

yasaklanmıştır ona. Sokaktan geçerken, ilginç bir nesneyi, dükkânda sergilenmiş bir süs eşyasını canı çekerse, satıcı onu hemen her zaman kendisine verir ya da alıp götürmesine bir şey demez. Halkın saygısını kazanmış bir dervişin bir kadınla karşılaştığı zaman, hiçbir terbiyesizlik söz konusu olmadan ona yaklaşabileceği kabul edilir. Ama, polisin, dervişlerin nitelikleri konusunda iyice bilgilendirilmediği büyük kentlerde, bu işin bugün böyle yürümediği bir gerçektir; ne var ki, tanınan bu özgürlüklerin altındaki ilke, her şeyi bir yana bırakmış kimsenin, her şeyi alabileceğidir; çünkü onun erdemi, herhangi bir şeye sahip olmayı reddetmektir ve müminin erdemi de, bağışlar ve sungularla, onun durumunu hafifletmektedir.

Bu özel kutsallık dolayısıyla, dervişler, Mekke'ye gitmek zorunluğu dışında bırakılmışlardır; domuz ve tavşan eti yiyebilirler ve hatta, Eshab-ı Kehf'in köpeği için duydukları saygıya rağmen, öteki bütün Türklere yasaklanmış da olsa, onlar, köpeklere dokunabilirler.

Tekke'nin avlusuna girdiğimiz zaman hizmetkâr dervişlerin, bu hayvanlara akşam için yiyecekler verdiğini gördük. Bu amaç için kurulmuş, birçok eski ve çok saygıdeğer vakıf var. Akasya ve çınar ağaçlarının bulunduğu avlunun duvarları, şurada burada, konsollar gibi belli bir yükseklikte bulunan, altları destekli, boyalı, oymalı, ahşap evciklerle süslenmişti. Bunlar gelip geçen kuşların sahip çıktıkları ve içinde tam anlamıyla özgür oldukları küçük barınaklardı.

Haykıran dervişlerin gösterisi bana yeni hiçbir şey öğretmedi; çünkü bunun benzerlerini Kahire'de daha önce görmüştüm. Bu dürüst insanlar, çelenklerle süslü *Sâry* denilen bir direğin çevresinde ayaklarını yere kuvvetle vurup dans ederek saatler geçiriyorlar; bu aynı yerde kalınarak yapılan hareketler farandol dansını hatırlatıyor biraz. Nakaratı, "*Allah hay*!" yani "Yaşayan Tanrı!" demek olan bitip tükenmez sözleri, çeşitli ses perdelerinde tekrarlayarak ezgiler söylüyorlar. Dışardan gelenler, ahşap parmaklıklı yüksek balkonlardan, bu gösterileri seyredebiliyor. Bir saatlik bu danstan sonra, dervişlerin bazıları cezbeye gelip *melbus* (esinlenmiş) oluyorlar. Yerlerde yuvarlanıyorlar ve kutsal hayaller görüyorlar.

Bizim bu gösteride gördüğümüz dervişlerin, tersine çevrilmiş bir saksıya benzeyen keçe külâhlarının altından uzun saçları sarkıyordu; siyah düğmeli

giysileri bembeyazdı; onlara tarikati kuranın adı dolayısıyla *kadiriler* deniliyordu.

Yanımızdakilerden biri, özellikleri dönerek dans etmek olan Pera tekkesi dervişlerinin âyinlerini de görmüş olduğunu söyledi. Üsküdar tekkesinde olduğu gibi orada da, yüksek balkonları ve tribünleri olan bir ahşap salona giriliyormuş; herkes koşulsuz alınıyormuş oraya; ama küçük bir para yardımı yapmak âdettenmiş. Pera tekkesindeki bütün dervişler, Yunanlıların Efzon etekliği gibi plili beyaz fistanlar giyiyormuş. Halkın seyrettiği âyinlerde yapılan gösteri, dervişlerin elden geldiğince uzun bir süre, kendi çevrelerinde dönmeleriymiş. Dervişlerin giysilerinin beyaz olmasına karşın şeflerinin giysisi maviymiş. Âyin, her salı ve cuma günü, bir dua ile başlıyormuş, daha sonra bütün dervişler şeflerini eğilerek selamlıyorlar, birbirlerine değmeyecek şekilde dönebilmek için salonda dağılıyorlarmış. Beyaz eteklikler uçuşuyor, keçe külâhlı başlar dönüyor, dervişler fırıldağa benziyormuş. Bazıları da neyle, hüzünlü havalar çalıyormuş. Haykıran dervişler gibi, onlar da belli bir zamanda cezbeye geliyorlar ve kendilerine özgü bir vecde dalıyorlarmış.

Bu garip davranışlarda, okumuş insanları şaşırtacak hiçbir yan yoktur. Bu dervişler, bu aynı kıyıda, antikçağın yüzyılları boyunca dans etmiş ve haykırmış olan Kabeirlerin, Daktyllerin ve Kybele rahiplerinin kesintiye uğramamış geleneğini temsil ediyorlar. İçkilerin ve uyarıcı macunların da azdırdığı bu çırpınmalı hareketler, insanı garip bir ruh haline sokar ve onun sevgisiyle merhamete gelen Tanrı, cenneti müjdeleyen yüce rüyaların görülmesiyle kendini açığa vurmaya razı olur.

Kıyıdaki *iskeleye* ulaşmak için dervişlerin tekkesinden aşağı doğru inerken, sol tarafta, Üsküdar mezarlığının devasa servilerini belirginleştiren yükselmiş ayı ve üstlerde, *Gümüş Site*[314] denen yüksek Üsküdar kentinin renklerle, yaldızlarla parıldayan evlerini gördük.

Gündüz ziyaret etmiş olduğumuz sultanın yazlık sarayı, beyaza boyanmış ve açık renk yaldızla daha da canlandırılmış yaprak zincirleriyle süslü duvarlarıyla, sağ tarafta net olarak görünüyordu. Pazar meydanını geçtik ve kayıklar, yirmi dakika içinde, Avrupa kıyısında Tophane’ye ulaştırdı bizi.

Üsküdar’ın, uzakta, mavimsi dağlarla çizilmiş ufkuna, mezarlığının porsuk ağaçlı ve servili uzun yollarına bakarken, Byron’ın şu kıtası geldi

hatrıma:

“Ey Üsküdar! Bembeyaz evlerin, binlerce mezara bakar, – ve o mezarların üstünde, paylaşılmamış bir aşka benzeyen sonsuz bir yas yapraklarına işlemiş o her zaman yeşil ağaç, o narin ve karanlık servi yükselir!”

III. HİKÂYECİLER

Kahvehanede Bir Efsane

İstanbul’un başlıca kahvehanelerinde mekân tutmuş meslekten hikâyecilerin ezberden okuduğu ya da tiyatrovari bir eda ile aktardığı olağanüstü hikâyelerden söz edilmezse, Ramazan ayında Konstantinopolis’in sunduğu hazlar ve gecelerinin büyüleyici çekiciliği konusunda yetersiz bir fikir verilebilir ancak. Bu hikâyelerden birini çevirip aktarmak, İslami açıdan ele alınan dini rivayetleri ve menkıbeleri, ruhanilik içinde çerçeveleyen bu hem kemale ermiş hem de popüler edebiyat hakkında edinilmesi gereken fikirleri tamamlamaya yarayacaktır aynı zamanda.

Beni korumaları altına almış İranlıların gözünde bir *taleb* (bilgin) olduğum için, onlar tarafından, Beyazıt camisinin arkasında bulunan ve eskiden afyonkeşlerin toplandığı kahvehanelere götürülmüştüm. Afyon içmek bugün yasaklanmıştır, ama Türkiye’deki yabancı tüccarlar, merkezdeki mahallelerin gürültüsünden uzak bu yere, alışkanlıkları dolayısıyla sık sık gidiyorlar.

Burada oturuyorlar, bir nargile ya da çubuk getirtiliyor ve bizim bugünkü tefrika yazılarımız gibi elden geldiğince uzatılan hikâyeler dinleniyor. Bu, hem kahvecinin hem de hikâye anlatanın işine geliyor.

Doğu dillerini çok gençken öğrenmeye başlamış olmama rağmen, ancak çok gerekli kelimeleri biliyorum; ama hikâyenin canlılığı her zaman ilgilendiriyor beni ve kervansaraydaki arkadaşlarımın yardımıyla, en azından konuyu anlayabiliyorum.

Dolayısıyla, Doğuluların geleneksel dehasının hoşlandığı bu imge dolu hikâyelerden birinin etkisini biraz aktarabilirim. Bulunduğumuz kahvehanenin, çarşıların yanındaki İstanbul işçi mahallelerinde yer aldığını

söylemeliyim. Çevredeki sokaklarda, dökmecilerin, maden işleyenlerin, hakkâkların atölyeleri bulunuyor; bunlar bedestende sergilenen süslü silahları yapıyorlar ya da tamir ediyorlar; demir ve bakır işi yapanların atölyeleri de, Kapalı Çarşı'nın çok sayıdaki bölümlerinde sergilenen çeşitli malları üreten zanaatkârlar da burada.

Dolayısıyla, kahvehanedeki topluluk, bizim kibarlarımıza biraz bayağı gelebilirdi. Ama sağda solda, sıraların ya da peykelerin üzerinde bazı temiz giyimli kişiler göze çarpıyordu.

Dinlememiz gereken hikâyeci, ünlü bir kişiye benziyordu. Kahvehanedeki müşterilerden başka, dışarıda sıradan dinleyiciler de, büyük bir kalabalık oluşturmuştu. Herkesin susması istendi ve soluk benizli, yüz hatları çok ince, gözleri çakmak çakmak ve festen farklı bir başlığın altından saçları dervişlerinki gibi sarkan genç bir adam gelip sıraların ortasında dört-beş ayak genişliğindeki yere konmuş bir tabureye oturdu. Kahve getirildi kendisine ve herkes dini bir sessizlik içinde dinlemeye hazırlandı; çünkü, geleneğe göre, hikâyenin her bölümü yarım saat sürüyordu. Bu meslekten hikâyeciler, şair değillerdir, ama deyim yerindeyse, Eski Yunan'da ünlü şiirleri okuyan *rapsod*'lar gibidirler; daha önce çeşitli şekilde ele alınmış olan ya da eski hikâyelere dayanan bir konuyu düzenleyen ve geliştiren kişilerdir. Bundan ötürü, Antere'nin, Ebu-Zeyd'in ya da Mecnun'un maceralarının, binlerce ekle ve değişiklikle yenilendiği görülür. Bizim dinleyeceğimiz, Doğu'nun yarattığı antik işçi topluluklarının şan ve şerefini canlandırma amacını güden uzun bir hikâyeydi.

"Allah'a şükürler olsun", dedi hikâyeci; "ve kara gözleri tatlı bir ışıkla parıldayan sevgili kulu Ahmed'e de şükürler olsun! Hakikati açıklayan tek Resul odur."

Herkes, "*Amin!*" diye cevap verdi yüksek sesle.

SABA MELİKESİ İLE CİNLER PRENSİ SÜLEYMAN'IN HİKÂYESİ

I. Adoniram[315]

Büyük kral Davud Oğlu Süleyman'ın tasarılarını gerçekleştirmek için, hizmetkârı Adoniram, on yıldan beri, uykudan, zevklerden, şölenlerin neşesinden yüz çevirmişti. Kudüs kralının, Adonai'ye[316] adadığı, kendi haşmetini göstermek için hazırlattığı, altın, sedir ağacı, mermer ve tunçtan yapılmış arı kovanlarına benzeyen tapınağın inşa edilmesi için çalışan sayısız arı oğluna benzer yığınlarca işçinin başındaki Adoniram, günlerini, bu yapıyı süsleyecek devasa figürlerin taslaklarını yapmakla ve gecelerini de, planlarını tasarlamakla geçiriyordu.

Henüz tamamlanmamış tapınağın yakınında, çekiç seslerinin durmadan yankılandığı demirhaneler, sıvı halinde tuncun yüz tane kumdan kanal boyunca aktığı ve aslanlar, kaplanlar, kanatlı ejderhalar, melekler, hatta yıldırımla vurulmuş garip cinler olarak şekillendiği (ki bunlar, insanoğlunun hafızasından yarı yarıya silinmiş çok eski varlıklardı) yeraltı dökümhaneleri kurmuştu Adoniram.

Emrindeki yüz binden fazla zanaatkâr, Adoniram'ın engin tasarımlarını gerçekleştiriyordu; dökmecilerin sayısı otuz bine ulaşıyordu; duvarcılar ve taş yontucular, seksen bin kişilik bir ordu oluşturuyordu; yetmiş bin amele, malzemenin taşınmasına yardım ediyordu. Çok sayıda bölükler halindeki dülgerler, dağlara yayılmış ve uzak çöllere kadar uzanarak çamları ve de Lübnan yaylalarındaki sedir ağaçlarını kesiyordu. Adoniram, üç bin üç yüz kâhyasıyla, hiçbir kargaşa çıkarmadan çalışan bu işçi kalabalığı üzerinde disiplini ve düzeni sağlıyordu.

Ne var ki, tedirgin ruhlu Adoniram, böylesine büyük eserlere, bir çeşit küçümsemeyle bakıyordu. Dünyanın yedi harikasından birini gerçekleştirmek, bayağı bir şey gibi geliyordu ona. Eserin yapımı ilerledikçe, insan ırkının güçsüzlüğü daha apaçık olarak görünüyordu ona, çağdaşlarının sınırlı olanaklarının yetersizliği konusunda daha da sızlanıyordu. Tasarımlarında sınır tanımayan ve uygulamalarında daha da şevkli olan Adoniram, devasa işlerin düşünü kuruyordu; kazan gibi

kaynayan beyni, yüce canavarlıklar yaratıyordu; ama sanatı İbrani prenslerini şaşkına çevirirken, o sadece, yapmak zorunda kaldığı işlere acıyarak bakıyordu.

Adoniram, karanlık ve esrarlı bir kişiydi. Sur kenti kralı onu yanında çalıştırmış ve daha sonra Süleyman'a armağan olarak vermişti. Ama, Adoniram'ın ana yurdu neresiydi? Kimse bilmiyordu bunu! Nereden gelmişti? Bu da bir sırdı. Bu kadar pratik, derin ve çeşitli bilgileri nerede edinmiş ve geliştirmişti? Bu da bilinmiyordu. Her şeyi yaratabilir, önceden kestirebilir ve yapabilir gibi görünüyordu. Kimlerden olduğu, hangi ırktan geldiği de, herkesten saklanan bir başka sırdı. Bu konuda hiçbir sorunun sorulmasına izin vermiyordu. İnsanlardan uzak duruşu, Ademoğullarının ardılları arasında yabancı ve yapayalnız bir kimse haline getirmişti onu; parlak ve cüretkâr dehası, insanların üzerine yükselmesine ve onların kendisi için kardeşlik duyguları duymamasına yol açmıştı. Adoniram, ışığın ruhundan ve karanlıkların gizli gücünden pay almış gibiydi!

Onu gizlice seyreden ve kendisiyle asla görüşmeyen kadınlara karşı kayıtsızdı; garip ve büyüleyici güzelliğinin yarattığı izlenim gibi, etkileyici görünüşünün, uzun boyunun, güçlü ve sağlam yapılı vücudunun uyandırdığı ürküntüyü de küçümsüyor, bakışındaki ateşten kaçınan erkekleri de hor görüyordu. Yüreği dilsizdi; dünyayı yoğurmak için yaratılmış ellerini, sadece sanatkâr etkinliği harekete geçiriyordu ve dünyayı kaldırmak için yaratılmış omuzlarını da sadece bu dünyanın ağırlığı eğiyordu.

Dostları yoksa da, kendisine bağlı köleleri vardı ve bir arkadaş, evet yalnızca bir arkadaş seçmişti kendine... Yakın zamanlarda, şehvani tanrılarını Küçük Asya'nın doğu kıyılarına getirmiş Fenikeli ailelerden birinin çocuğuydu bu, bir genç sanatçıydı. Soluk benizli, titiz çalışan bir sanatçı ve uysal bir doğa âşığı olan Benoni, çocukluğunu okullarda, gençliğini de, Suriye'nin ötesinde, o zamanlar henüz küçük bir akarsu olan ve kenarlarında sadece, güllerle parıldayan yeşil defnelerin gölgesinde çobanların şarkılar mırıldandığı Fırat'ın bereketli kıyılarında geçirmişti.

Güneşin denize doğru inmeye başladığı saatte, Benoni'nin, iri bir balmumundan bir blok önünde, kaslarının bükülgen hareketliliğini kestirmeye çalışarak bir düveyi incelikle şekillendirmeye çalıştığı bir gün, üstat Adoniram yaklaşıp, neredeyse bitmek üzere olan bu eseri uzun uzun seyretti ve kaşlarını çattı.

“Ne hazin çalışma”, dedi yüksek sesle. “Sabır, zevk, çocukça anlayış!... Ama deha yok ortada; iradeden eser yok. Tek başına kalma, çeşitlilik, çelişki, disiplinsizlik, yani patırtıcı ırklarınızın yıkımına yol açan ezeli eğilimler, zavallı hayalgüçlerinizi şimdiden felç ediyor. Nerede işçilerim? Dökümcülerim, ateşçilerim, demircilerim nerede? ... Hepsi dağılmış! ... Bu soğumuş fırınlar, durmadan körüklenen ateşin alevleriyle kükremeliydi bu saatte; toprak, ellerimle yoğurduğum taslakların damgasını yemeliydi. Harlı ateşe uzanmalıydı binlerce kol... Oysa, sadece ikimiz buradayız!

— Ustam, dedi Benoni tatlılıkla. Bu kaba adamların, sizi yakıp kavuran dehadan haberleri bile yok; dinlenmeye ihtiyaçları var onların ve bizi esir eden sanat, akıllarının ucundan bile geçmiyor. Bütün gün izinliler onlar. Bilge Süleyman’ın emriyle dinlenmek zorundalar: Kudüs, bayramla çalkalanıyor.

— Bayram mı? Beni ne ilgilendirir ki! Dinlenmekmiş... Ben böyle bir şeyi hiç bilmedim. Beni yıkan şey tembelliktir! Gerçekleştirdiğimiz eser ne yani? Bir kuyumcu işi tapınak, gurur ve sefahat sarayı bu; bir yanan odun parçasının kül haline getireceği mücevherler. Buna, ebediyet için yaratmak diyorlar... Günün birinde, aşağılık bir kazancın yemini kapmak hırsıyla yanıp tutuşan, bu gevşek halk aleyhine elbirliği eden galiplerin oluşturduğu sürüler, bu kırılgan yapıyı birkaç saat içinde yerle bir edecek ve ondan sadece bir hatıra kalacak. Yaz başlayınca Lübnan karları nasıl erirse, taslaklarımız da meşalelerin parıltısında öyle eriyecek ve bomboş tepelere bakan gelecek kuşaklar şöyle diyecek: ‘Bu İbraniler ırkı, ne de zavallı ve güçsüz bir milletmiş!...’

— Ne diyorsunuz ustam! Bu kadar şahane bir saray... En zengin, en büyük, en sağlam olan bu tapınak...

— Gösteriş ve gurur bu! Efendimiz Süleyman’ın dediği gibi gösteriş ürünü! Bir zamanlar, Hanok’un çocukları ne yapmışlardı, biliyor musun? Görülmedik bir yapı... Hem de Yaratan’ı korkutan bir yapı: O da, yapıyı yıkarken yeri titretmişti ve etrafa saçılan malzemeden Babil inşa edilmişti... Duvarlarında on savaş arabası koşturulabilen güzel bir kentti bu. Bir anıt nedir biliyor musun? Piramitleri biliyor musun? Dünyayı çevreleyen *Kaf* dağları çöküp dipsiz uçuruma düştüğü güne kadar onlar ayakta kalacak. Onları dikenler Ademoğulları değildir!

— Ama söylendiğine göre...

— Yalan söyleniyor: Tufan, doruklarına izini bırakmıştır. Dinle beni: Buradan iki mil uzakta, Sedron'dan yukarıya doğru çıkarken, altı yüz arış iriliğinde ve kare şeklinde bir kaya bloğu var. Ellerinde demir ve çekiç bulunan yüz bin usta yontucu verseler bana, bu koskoca kayadan bir sfenksin devasa başını oluştururum... Bu sfenks de gülümser ve amansız bakışını gökyüzüne yöneltir. Bulutların çok yukarılarından Yehova onu görecek ve şaşkınlık içinde sararacaktır. İşte anıt diye buna denir! Yüz bin yıl geçecek ve insanların çocukları hâlâ şöyle diyecektir: Büyük bir millet, buradan geçişinin izini bırakmış işte!

— Tanrım, dedi Benoni titreyerek, kendi kendine. Bu isyankâr deha hangi ırktan geliyor?

— Dağ dedikleri bu tepelere acıma duygusuyla bakıyorum diye devam etti Adoniram. Üst üste kademelendirilseler ve köşelerine devasa figürler yontulup yerleştirilse... bir değeri olabilir bunların. Tabanda, bir rahipler ordusunu barındıracak kadar geniş bir mağara oyulurdu: Rahipler, altın melaikeleriyle birlikte sandukalarını ve kutsal dedikleri çakıl taşlarını oraya koyarlar, Kudüs de bir tapınağa sahip olurdu; ama biz, Tanrı'yı, Memphis'in zengin bir *sarrafı* gibi yapımıza yerleştirmeye çalışıyoruz.

— Siz her zaman, imkânsız olanın düşünü kuruyorsunuz.

— Çok geç doğduk biz; dünya yaşlanmış; yaşlılık, güçsüzlüktür; sen haklısın. Yozlaşma ve yıkılış var ortalıkta! Duygusuzca doğanın bir kopyasını çıkarıyorsun; keten örtü ören bir ev kadını gibi, uğraşıp duruyorsun; sersemlemiş zihnin, bir ineğin, bir aslanın, bir atın, bir kaplanın esiri yapıyor seni durmadan ve çalışman, taklit yoluyla, bir düveyle, bir dişi aslanla, bir dişi kaplanla, bir kısrakla yarışma amacı güdüyor... Bu hayvanlar da senin gerçekleştirdiğin şeyi yapıyorlar diyelim; ama dahası var, çünkü onlar şekilleriyle birlikte canlılığı da ortaya koyuyorlar. Çocuğum, sanat bunda değil; sanat, yaratmaktır. Frizler boyunca yılankâvi uzayıp giden süslemelerden birini çizerken, toprak üzerinde sürünen çiçekleri ve yaprakları taklit etmekle yetiniyor musun? Hayır! İcat ediyorsun; yontu kalemini, hayalgücünün heveslerine bırakıyorsun, hem de en garip fantezileri işin içine karıştırarak. Öyleyse, insanların ve var olan hayvanların yanı sıra, bilinmeyen formları, adlandırılmamış varlıkları,

insanoğlunun korkup karşısında geri çekildiği cisimleşmeleri, korkunç çiftleşmeleri, saygı, neşe, şaşkınlık ve ürküntü yaratacak figürleri niçin aramıyorsun? Eski Mısırlıları, Asur'un cüretkâr ve naif sanatçılarını hatırla. Görünüşleri ihtiyar Davud'un Yehovası'nı isyan ettiren sfenksleri, köpek başlı maymunları, bazalt taşından tanrıları gözünün önüne getir. Granitin bağrından çıkarmamışlar mıydı onları? Bu müthiş simgeler, yüzyıllar boyunca görüldüğü için, bir zamanlar, cüretkâr dâhilerin var olduğu tekrarlanıp duracaktır kuşkusuz. Bu sanatçılar, görülen şekilleri kafalarına takıyorlar mıydı? Hayır, alaya alıyorlardı onları ve icatlarının verdiği güçle, her şeyi yaratana şöyle haykırabiliyorlardı: 'Bu granitten varlıkların ne olduğunu anlayamazsın ve onları canlandıramazsın'. Ne var ki sizler, doğanın bölük pörçük tanrısının boyunduruğuna girmişsiniz; var olan somut şeylerin bayağılığı içine batmışsınız ve sanat kaybolup gitmiş."

İnsanlığın sınırlarını aşan bir kafası olan bu Adoniram, nereden geliyor, diye düşünüyordu Benoni.

"Büyük kral Süleyman'ın kısıtlı anlayışından kaynaklanan şu oyuncaklara dönelim", diye devam etti Adoniram, geniş alnını sıvazlayıp kıvırcık ve gür kara saçlarını arkaya iterek. "İşte, boyutları hayli iyi kırk sekiz tunç öküz, bir o kadar arslan, kuş, hurma dalı ve melaike... Bütün bunlar, doğadan biraz daha fazla anlatım taşıyor. Tasarıma göre, beş arış derinliğinde, kabartmalarla süslenmiş, otuz arışlık bir kenarla çevrili ve bir defada kalıba dökülecek on arışlık bir tunç denizi taşıyacak bunlar. Ama bitirmem gereken taslaklar var. Havuz kalıbı hazır. Ne var ki, gündüz sıcağında çatlamasından korkuyorum. Acele etmek gerek ve dostum gördüğün gibi, işçiler şenlikteler ve beni terk etmişler... Bir şenlik, dedin; ne şenliği bu, niçin şenlik yapılıyor?"

Hikâyeci burada durdu; çünkü yarım saat geçmişti. Herkes, kahve, şerbet ya da tütün isteyebilirdi artık. Bu arada, hikâyenin ayrıntılarının değeri ya da bundan sonraki bölümün ilginçliği üzerinde konuşmalar yapılıyordu. Yakınımda oturmuş olan İranlılardan biri bu hikâyenin, *Süleymannâme*'den[317] alındığını söyledi.

Hikâyenin bir gece anlatılan bölümüne *oturum* dendiği gibi, hikâyecinin bu dinlenmesine de *mola* deniyordu ve bu mola sırasında, yanında getirdiği küçük bir oğlan çocuğu, daha sonra efendisinin ayağının ucuna bozuk paralarla dolu olarak koyduğu tahta bir kâseyi uzatarak, dinleyicilerin

sıraları arasında dolaşıyordu. Biraz sonra, hikâyeci, Benoni'nin Adorinam'a verdiği cevaptan başlayarak aralarındaki konuşmayı aktarmaya devam etti.

II. Belkıs

"İbranilerin Mısır'daki esaretinden yüzyıllarca önce, İbrahim'in ve Ketura'nın ünlü torunu Saba, Yemen dediğimiz refah içindeki bölgelere yerleşmek üzere geldi ve orada, önce kendi adını taşıyan, ama bugün Mareb diye bilinen bir kent kurdu. Saba'nın, Iarab adında bir erkek kardeşi vardı ve kayalık Arabistan da adını ondan aldı. Torunları, çadırlarını oraya buraya kuruyorlardı, oysa Saba'nın soyu, bugün kraliçe Belkıs'ın emirlerine uyan zengin Yemen imparatorluğu üzerinde hüküm sürüyordu ve Belkıs, Saba'nın, Joktan'ın ve dedesinin dedesi Sem, yani İbranilerin ve Arapların ortak babası olan atası Heber'in doğrudan mirasçısıydı.

— Konuşman, bir Mısır kitabındaki giriş gibi, diyerek Benoni'nin sözünü kesti Adoniram, sabırsızlıkla. Üstelik, Yakup ırkının geveze kurtarıcısı Musa Ben-Arman (Musa peygamber) gibi bezdirici bir edayla devam ediyorsun. Laf değirmeni adamlar, eylemci kişilerin yerine geçiyor.

— Özdeyiş söyleyenlerin, kutsal şairlerin yerine geçtiği gibi. Kısacası ustam, güneyin kraliçesi, Yemen'in prensesi tanrısal Belkıs, efendimiz Süleyman'ın bilgeliğini sınavdan geçirmeye ve sanatımızın yarattığı harikaları görmeye geldi, hatta bugün Kudüs'e ulaştı.[318] İşçilerimiz, kralın ardından, onu karşılamaya koştu, kırlar insanlarla kaynıyor ve atölyeler bomboş. Oraya ilk koşanlardan biri de bendim, alayı gördüm ve yanınıza döndüm.

— Efendilerden söz edilince, hemen koşuştururlar... Kaytarma ve kölelik bu...

— Özellikle de merak, bunu anlayacaktınız kuşkusuz, eğer... Gökyüzündeki yıldızlar, kraliçeyi izleyen savaşçılardan daha azdı diyebilirim. Arkasından, altın ve ipeklerle parıldayan kuleler yüklü atmış beyaz fil geliyordu; tenleri güneşle yaldızlanmış bin Seba uyruklu, prensesin eşyası ve hediyelerinin ağırlığıyla dizleri bükülmüş develeri güderek ilerliyordu. Arkalarından da, hafif silahlarla donanmış ve tenleri dövülmüş bakır renginde Habeşistanlılar geliyordu. Aynı yörenin bir yığın abanoz rengi tenli zencisi, her emre uyarak ve her şeyi denetleyerek, atları

ve arabaları sürüp orada burada dolaşıyorlardı. Derken... bunları anlatmam neye yarar ki! Siz, dinlemeye tenezzül etmiyorsunuz.

— Sabalıların kraliçesi, dedi Adoniram düşüncelere dalarak. Yozlaşmış bir ırk, ama kanları saf ve karışmamıştır... Peki bu saraya ne yapmak için gelmiş kraliçe?

— Söylemedim mi size Adoniram? Büyük bir kralı görmek, o ünlü bilgeliğini sınavdan geçirmek ve... belki de onu köşeye sıkıştırmak için. Irkına layık vârislere sahip olmak umuduyla, Süleyman Ben-Davud'la evlenmeyi düşündüğü söyleniyor.

— Delilik, delilik bu! diye bağırdı Adoniram. Köle kanından, bu iğrenç yaratıkların kanından ha!... Süleyman'ın damarları bu kanla dolu! Dişi aslan, bayağı ve soyu bozuk köpekle birleşmek mi istiyor? Bu halkın sunularını gösterişli yerlerde yaptığı ve kendini yabancı kadınlara teslim ettiği yüzyıllardan bu yana soysuzlaşan kuşaklar, atalarının gücünü ve enerjisini kaybetti. Bu barışçı Süleyman neyin nesi? Bir savaş kızının ve çoban Davud'un çocuğu; Davud da çok eski zamanlarda, Moab ülkesinden kaçıp Beytlehem'de bir çiftçinin ayaklarına kapanan sefih Rut'tan doğdu. Sen bu büyük halka hayranlık duyuyorsun çocuğum: Ama o artık bir gölgeden başka bir şey değil ve savaşçı ırk yok oldu. Bu millet, doruk noktasına ulaştığı şu an, yıkıma yaklaşıyor. Barış, halkı yumuşattı; lüks ve zevk düşkünlüğü, altını demire tercih ederek mahvolmasına yol açtı; kurnaz ve haz düşkünü kralın adamları, gezgin satıcılık yapmaktan ve tefeciliği bütün dünyaya yaymaktan başka işe yaramıyorlar. Ve Belkıs bu iğrençlik yığınının içine mi girecek? O Belkıs ki, büyük ataların kızıdır! Söyle bana Benoni o geliyor değil mi?... Bu akşam, Kudüs'ün kapılarından geçiyor ha!

— Yarın, kutsal Sebt günü. İnançlarına bağlı olduğu için, bu akşam karanlıkta, yabancı kente girmeyi reddetti. Dolayısıyla, çadırlarını Sedron kıyısına kurdurdu ve büyük bir alayla kendisini ziyarete gelen kralın ısrarlarına rağmen geceyi kırsal alanda geçirmek niyetinde.

— Sakıngan davranmasına şükürler olsun! Hâlâ genç mi?

— Bir kadının kendisine genç olduğunu hatırlatması gereken yaşa ancak ulaşmış. Güzelliği göz kamaştırıyor. İnsanı yakan ve göz kapaklarını kapatan sabah güneşi gibi hayal meyal gördüm onu. Gözlerini ona çeviren

herkes, yere kapanıyordu; ben de öyle oldum. Ayağa kalktığımda ve uzaklaştığımda, görüntüsü hâlâ zihnimin içindeydi. Ama Adoniram, gece bastırdı ve ücretlerini almak için gelen işçilerin kalabalığından yükselen sesleri duyuyorum. Yarın Sebt günü olduğu için geldiler."

O sırada, zanaatkârların bir sürü şefi yanlarına yaklaştı. Adoniram, atölyelerin girişine muhafızlar koydu ve para kutularını açarak işçilerin ücretlerini ödemeye başladı; işçiler yanına birer birer gelip, kulağına gizli bir kelime fısıldıyordu, çünkü çok sayıda oldukları için her birinin hak etmiş olduğu ücreti ötekinden ayırt etmek kolay bir iş değildi.

Ne var ki, işe alındıkları gün, ancak hayatları pahasına başkalarına aktarabilecekleri bir parola veriliyordu onlara ve bunun karşılığında onlar da yemin ediyorlardı. Ustaların özel bir parolası vardı ve işçilerin parolası da çıraklarınkinden farklıydı.

Dolayısıyla, Adoniram'ın ve kâhyaların önünden geçerken, bu kutsal parolayı fısıldıyorlardı ve böylece Adoniram da onlara, işlerinin derecesine göre, farklı ücretler ödüyordu.

Reçine meşalelerinin ışığında bu törenin sona ermesinin ardından, geceyi çalışmalarının gizliliği içinde geçirmeye karar vermiş olan Adoniram, genç Benoni'yi gönderdi, meşalesini söndürdü ve yeraltı atölyelerine gelerek karanlıkların derinliklerinde gözden kayboldu.

Ertesi gün, güneş yükselirken, Seba Melikesi Belkıs, ilk ışıklarla birlikte, Kudüs'ün doğu kapısından içeri girdi. Maiyetinin gürültüsüyle uyanan İbraniler, evlerinin kapısına koşuyorlardı ve işçiler, alayı alkışlarla izliyordu. Bu kadar at, bu kadar deve, sayısız zenci Habeşin güttüğü bu kadar çok beyaz fil, hiçbir zaman görülmemişti.

Belkıs, sarayın kapılarında ayağını yere basıp Celile dağlarının üzerinden pırıl pırıl yükselmiş olan güneşi selamladıktan sonra içeri girdiğinde, saray teşrifatının sayısız ayrıntısı yüzünden gecikmiş olan Süleyman, göz kamaştırıcı kıyafetini ancak giyebilmiş ve giysilerinden sorumlu memurlarının elinden kurtulabilmişti.

Külâh şeklinde başlıklar giymiş olan ve ellerinde yaldızlı uzun asalar bulunan mabeyinciler, kraliçeyi karşıladılar ve Süleyman Ben-Davud'un, saray erkânının ortasında yüksek bir tahtta oturduğu salona buyur ettiler;

Süleyman temkinli bir ağırlıkla tahttan indi ve yüce ziyaretçisini karşılamaya yöneldi.

İki hükümdar, kralların gösterdiği büyük saygıyla birbirlerini selamladılar ve her biri karşısındaki haşmetliye bu saygıyı göstermekten hoşnutluk duydu; sonra, Seba kraliçesinin hediyelerini taşıyan köleler önlerinden geçerken, yan yana oturdular; altın, tarçın, sarı sakız ve özellikle Yemen ticaretinde önemli bir yeri olan buhur gibi hediyelerdi bunlar; daha sonra, fildişleri, ıtır torbaları ve değerli taşlar ortaya çıktı. Seba Melikesi, krala yüz yirmi parça saf altın hediye etmekten de geri kalmadı.

Süleyman, o sıralarda orta yaşı geçmişti; ama yüz çizgilerini ebedi bir dinginlik içinde koruyan mutluluk, derin tutkuların kırışıklarını ve hüzünlü izlerini yüzünden uzaklaştırmıştı; parıldayan dudakları, kendisinin Sülamit'in ağzından dediği gibi, fildişi bir kuleyi andıran burnuyla[319] birbirinden ayrılmış çiçek yaprağı gözleri, Serapis'inki[320] gibi dingin alnı, kendi büyüklüğünden hoşnut olan bir kralın dile getirilmez rahatlığındaki daimi huzura tanıklık ediyordu. Süleyman, yüzü ve elleri fildişinden yapılmış altın bir heykele benziyordu.

Tacı da giysisi de altındandı; Sur hükümdarı Hiram tarafından hediye edilmiş erguvan rengi kumaştan yapılmış giysisi altın ipliğiyle örülmüştü; kemerinde parıldayan altınlar, kılıcının kabzasında da ışıltılar saçıyordu; altın pabuçlarıyla, altın şeritli bir halıya basıyordu ve de tahtı, yaldızlı sedir ağacından yapılmıştı.

Keten kumaşların ve şeffaf tüllerin sisine bürünmüş olarak Süleyman'ın yanında oturan sabahın bembeyaz kızı, bir fulya yığını içinde yerini şaşırmış bir zambağa benziyordu. Sabah giysisinin sadeliğinden ötürü özür dileyerek daha da belirginleştirdiği işveli bir halle şöyle dedi Belkıs:

"Giysilerimin sadeliği, zenginliğinizle uyuşuyor ve büyüklüğünüze ters düşmüyor umarım.

— Tanrısal güzelliğin kendi gücüne güvenmesi ve kendi güçsüzlüğüyle yüz yüze kalan erkeğin, hiçbir şeyi ihmal etmemesi doğru olur, diye cevap verdi Süleyman.

— Yenilmez Süleyman'ın şaşaasını daha da pekiştiren tatlı bir alçakgönüllülük bu... O ki, Büyük Vaizdir, bilgedir, kralların hakemidir ve

de *Sir-Hasirim*’in,[321] içe işleyen aşk neşidelerinin... ve daha birçok şiir çiçeklerinin ölümsüz yazarıdır.

— Öyle mi güzel kraliçe? dedi duyduğu hazdan ötürü yüzü kızaran Süleyman. Ne diyorsunuz! Siz bu kırık dökük şiir denemelerine göz atma tenezzülünde bulundunuz mu? Şaşılacak bir şey!

— Siz büyük bir şairsiniz! dedi Seba kraliçesi yüksek sesle.”

Süleyman altın kaplı göğsünü kabarttı, birçok örgü halinde ayrılmış ve altın şeritlerle örülmüş abanoz rengi sakalında elini hoşnutlukla gezdirdi.

“Büyük bir şairsiniz!” diye tekrarladı Belkıs. “Dolayısıyla, bir ahlakçı olarak işlediğiniz hataları, hoşnutlukla bağışlıyoruz.”

Bu beklenmedik sonucu dile getiren sözler, yüce Süleyman’ın yüzünün asılmasına ve yakınındaki bendelerinin arasında bir tedirginliğe yol açtı. Bunlar, kralın en sevdiği bendesi olan ve değerli taşlar içinde parıldayan Zabud, büyük rahip Sadok, onun oğlu, emrindekileri küçümseyen saray kâhyası Azarias ve daha sonra, Ahia, büyük mühürdar Elioref ve biraz sağır olan arşiv müdürü Josaphat’tı. Dürüstlüğüyle ünlü, kehanet gücüyle herkese korku salan, ama soğuk bir alaycılığı olan ve az konuşan Silo’lu Ahias, koyu renk giysisiyle ayakta duruyordu. Soğukkanlı Süleyman’ın hareketsiz ordularının barışçıl genel komutanı ihtiyar Banaias, üst üste konmuş üç yastığın üzerinde, kralın yanında diz çökmüş olarak görülüyordu. Altın zincirlerle ve güneş şeklinde değerli taşlarla donanmış, onurlandırmaların yükü altında beli bükülmüş olan Banaias, savaşın yarı-tanrısıydı. Bir zamanlar kral, Joab’ı ve büyük rahip Abiathar’ı öldürmesini emretmişti ona; o da, ikisini bıçaklayıp öldürmüştü. O günden sonra, bilge Süleyman’ın en güvendiği kişi olmuştu; ona küçük erkek kardeşi prens Adonias’ı öldürmesini söylemişti ve Banaias, bilge Süleyman’ın bu kardeşini de boğazlamıştı.

Artık, şan ve şeref içinde uyuşmuş, yılların yükü altında ezilmiş ve hemen hemen bunamış olan Banaias her yerde saray erkânının peşine takılıyor, hiçbir şey işitmiyor, hiçbir şey anlamıyor ve çürüyen bir hayatın kalıntılarını, kralın kimi zaman gülümseyerek kendisine yönelttiği pırıltılı bakışlarla yüreğini ısıtarak canlandırmaya çalışıyordu. Fersiz gözleri, kralın

bakışlarını arıyordu sürekli olarak: Bu eski yırtıcı vaşak, son günlerinde bir köpek haline gelmişti.

Belkıs'ın tapınılacak dudaklarından, saray erkânını şaşkına çeviren yukarıdaki sözler dökülünce, hiçbir şey anlamamış olan ve kralın ya da misafirinin her sözüne bir hayranlık ünlemiyle eşlik eden Banaias, sadece Banaias: "Çok hoş! Tanrısal bir şey", diye haykırdı.

Süleyman: "Aptal adam!", diye mırıldandı dudaklarını ısırarak.

Efendisinin bir şey söylediğini gören Banaias da, "Gerçekten, çok hoş!", diye devam etti.

Saba Melikesi'yse, kahkahalara boğulmaktan alamadı kendini.

Daha sonra, herkesi şaşırtan bir zekâ inceliğiyle, bu uygun zamanı bulup, Süleyman'ın çok ünlü kavrayış gücüne meydan okuyan üç bilmeceyi art arda ileri sürdü; Süleyman, bilmeceleri ve bulmacaları çözme sanatında ölümlüler arasında en usta kişiydi. O zamanlarda âdet böyleydi: Saraylarda, bilimle uğraşanlar bile kendi işlerinden yüz çevirmişler ve bulmaca çözmek bir devlet sorunu haline gelmişti. Bir kralın ya da bilgenin değeri, bu konudaki ustalığıyla ölçülüyordu. Belkıs, Süleyman'ı bu sınavdan geçirmek için bin kilometrelik bir yolculuk yapmıştı.

Süleyman, bir gün önce, Sabalıların büyük rahibine para vererek bulmacaların çözümünü ele geçiren büyük rahibi Sadok sayesinde, hiç zorlanmadan doğru cevaplar verdi.

"Bilgelik, sizin ağzınızdan konuşuyor, dedi kraliçe kelimelerin üzerine biraz basarak.

— Birçok insan en azından öyle düşünüyor...

— Ama soylu Süleyman, bilgeliğin ağacı tehlikesiz büyütülmüyor; zaman geçtikçe, övgülere düşkün olma, hoşlarına gitmek için insanlara yaltaklanma ve yığınların hayranlığını çekmek için maddiyata yönelme tehlikesiyle karşılaşılıyor.

— Yoksa benim eserlerimde mi fark ettiniz...

— Ah efendi! Eserlerinizi büyük bir dikkatle okudum ve daha da iyi anlayabilmek için şimdi size bazı karanlık noktalar, çelişkiler ve safsatalar konusunda da sorular sormak istiyorum; hiç kuşkusuz, cehaletimden ötürü öyle görüyorum onları. Bu kadar uzun bir yolculuk da, bu istekten kaynaklanıyordu zaten.

— Elimizden gelenin en iyisini yapacağız”, dedi Süleyman, böylesine müthiş bir hasmın karşısında direnebilmek için ve biraz da kendini beğenmişlikle.

Aslında o anda en fazla istediği şey, sarayı terk etmek ve Mello’daki villasının çınar ağaçları altında tek başına dolaşmaktı. Böylesine merak uyandıran bir manzaraya kapılıp gitmiş olan saraylılar, boyunlarını uzatmışlar ve gözlerini dört açmışlardı. Uyruklarının karşısında, yanılmazlığının tehlikeye düşmesi kadar kötü ne olabilirdi Süleyman için? Sadok tedirgindi: Silo’lu kâhin Ahias, soğuk ve belirsiz bir gülümsemeyi zar zor belli etmemeye çalışıyordu ve madalyalarıyla oynayan Banaias, kralı ve adamlarını şimdiden gülünç hale düşüren ahmakça bir neşe içindeydi. Belkıs’ın maiyeti ise, sfenksler gibi suskun ve hareketsizdi. Seba Melikesi’nin üstünlüklerine, bir tanrıçanın görkemini ve sarhoş edici güzelliğini de eklemek gerekiyordu; üstünde ceylanlarınki gibi kara bir gözün parıldadığı ve yüz çizgileriyle sersemletiği insanlara her zaman önden görülüyormuş duygusu veren çok güzel şekillenmiş bir profili vardı; ağzı, gülümsemeyle bir an açılıyor ve bir an hazla kapanıyordu; tüller, kıvrak vücudunun göz kamaştırıcı görkemini gizleyemiyordu; bütün bunlara, egemenlik kurmaya alışık olan yüksek zümreden kimselerin, ince, alaycı ve yukardan bakan yüz ifadesini de eklerseniz, hem şaşırmış hem de büyülenmiş olan, düşünce gücüyle karşısındakini yenmek isteğiyle yanıp tutuşan, ama yüreğinden kaynaklanan duygularla yarı yarıya yenik düşmüş olan kral Süleyman’ın duyduğu o karanlık sıkıntıyı anlayabilirsiniz. Esrarlı ve tatlı, sakin ve içe işleyen, siyahlı beyazlı, iri gözleri yeni erimiş tunca benzeyen ateşli ve aydınlık bir yüzde fıldır fıldır dönüyor, kendine rağmen tedirgin ediyordu Süleyman’ı. Hemen yanında, tanrıça İsis’in esrarlı ve ideal görüntüsünün canlandığını görüyordu Süleyman.

İşte o zaman, İbranilerin kitaplarında değinilen, o dönemin âdetine uyan canlı ve güçlü felsefi tartışmalar başladı.

“Bencilliği ve taş yürekliliği savunmuyor musunuz”, dedi kraliçe, “şunları söylediğiniz zaman: ‘Eğer komşuna kefil oldunsa, ağzının sözleriyle tuzağa düştün; yabancıya kefil olanın esvabını al...’ Bir başka meselinizde, zenginliği ve altının kudretini övüyorsunuz.

— Ama başka yerde de, yoksulluğu yüceltiyorum.

— Çelişki bu. Vaiz, çalışma konusunda yüreklendiriyor insanları ve tembel kişilerin utanç verici olduğunu söylüyor, ama daha sonra şöyle diyor: ‘İnsanoğlu bütün bu çalışmalardan ne elde edecek? Yemek ve içmek daha iyi değil mi?’ Mesellerde, sefahati eleştiriyor ve Vaiz kitabında övüyorsunuz.

— Şaka yapıyorsunuz sanırım...

— Hayır, işte alıntı yapıyorum: ‘Keyif çatmaktan ve içmekten daha iyi bir şey olmadığını, insanlar tıpkı hayvanlar gibi öldüğü ve akıbetleri aynı olduğu için, çalışıp çabalamanın yararsız bir tedirginlik olduğunu anladım.’ Ey bilge, ahlak anlayışınız böyle işte!

— Bunlar mecazlardır ve öğretimin esası...

— İşte bu ve başkaları bunu daha önce bulmuş yazık ki! Şöyle diyorsunuz: ‘Güneş altında sana vermiş olduğu boş ömrünün bütün günlerinde, bütün boş günlerinde sevdiğin karın ile bir hoş hayat geçir; çünkü hayattan, ve güneş altında çektiğin emekten payın budur...’ vb. Sık sık dönüyorsunuz bu konuya. Ve işte ben de bunlardan, köle olarak daha güven içinde yönetmek için halkınızı maddi şeylere düşkün hale getirmenin size uygun düştüğü sonucunu çıkardım.”

Süleyman, kendini haklı çıkarabilirdi, ama gerekli kanıtları halkının önünde açıklamak istemiyor ve tahtının üzerinde sabırsızlıkla kıvranıyordu.

“Kısacası”, dedi Belkıs, büyüleyici bir gülüş ve baygın bakışlarla; “kısacası, bizim cinsimize gaddarlık ediyorsunuz; hangi kadın haşin Süleyman’ı sevmeye cüret edebilir?

— Ey kraliçe! Neşidelerin Neşidesi’nde, kalbim, aşk tutkularının çiçekleri üzerindeki çiğ taneleri gibi ortaya konmuştur.

— Sülamit’i yücelten bir istisna olmalı bu; ama, yılların yükü altında daha da katılaştınız...”

Süleyman, kaşlarının çatılmasını zorlukla önlüyordu. “Birkaç nazik ve çekici söz söyleyeceğinizi tahmin ediyorum”, dedi kraliçe. “Ama dikkat edin! Vaiz sizi duyacak ve siz de onun ne söyleyeceğini biliyorsunuz: ‘Ve kadını ölümden acı buldum, o kadın ki, yüreği tuzak ve ağlar, ve elleri zincirlerdir; Tanrı’nın önünde iyi olan adam ondan kaçıp kurtulur; fakat suç işleyen tutulur.’ Peki bu haşin özdeyişlerin peşinden mi gidiyorsunuz? Şu kelimelerle içtenlikle tasvir ettiğiniz güzelliğinizi, Sion kızlarının başına felaket getirsin diye Tanrıdan mı aldınız? ‘Ben, kırların çiçeği ve vadiler zambağıyım’.

— Kraliçem, bu da bir mecaz....

— Ey kral, itirazlarım üzerinde düşünün ve yargılarımın karanlığını aydınlatın! Çünkü cahil olan benim ve siz, bilgeliğin kendinizde olmasından hoşnutluk duyuyorsunuz. Bakın şöyle diyorsunuz: ‘Düşüncemin keskinliği bilinip tanınacak; beni görünce, en güçlüler şaşkınlığa düşecek ve duydukları hayranlık kralların yüzünde belirecek. Sustuğumda, konuşmamı bekleyecekler; konuştuğumda, dikkatle bakacaklar bana ve hitap ettiğimde elleriyle ağızlarını kapatacaklar.’ Yüce kral! Şimdiden bu hakikatlerin bir bölümüyle karşılaştım; düşünceniz büyüledi, görünümünüz şaşırttı ve yüzümün, duyduğum hayranlığı gözlerinizin önüne serdiğinden kuşkum yok. Söyleyeceklerinizi bekliyorum, dikkat kesileceğim ve konuşmanız boyunca bu hizmetkârınız, ağzını elleriyle kapatacak.

— Hanımefendi, dedi Süleyman, derin derin iç geçirerek. Bir bilge sizin karşınızda ne yapabilir ki! Söylediklerinizi duyduktan sonra, Vaiz, ağırlığını hissettiği düşüncelerinden hiçbirini savunmaya cüret edemeyecektir: ‘Boşların boşu, Vaiz diyor, boşların boşu, her şey boş’.”

Kralın verdiği cevabı herkes, hayranlıkla karşıladı. Kraliçe ise, ukalalık, diyordu kendi kendine. Ama, yazarlık iddasından kurtarılabilse... Geriye yalnızca yumuşaklığı, nezaketi ve de fiziksel olarak yıpranmamışlığı kalır.

Asıl cevaplarını daha sonraya bırakan Süleyman ise, çoğunlukla kendisi olanak sağladığından kişiliğine yönelmesine yol açtığı bu konuşmayı başka

yöne çevirmek istedi ve Belkıs'a şöyle dedi: "Yüce kraliçem, cinsinin ne olduğunu bilmediğim güzel bir kuşunuz var sizin."

Gerçekten de, kraliçenin ayağının dibinde oturan lal rengi giysilere bürünmüş altı genç zenci, sahibinin yanından asla ayrılmayan bu kuşa bakmakla görevliydi. Hizmetkârlarından biri, kuşu bileğinde taşıyordu ve Seba Melikesi, sık sık bakıyordu ona.

"Biz onda *Hüd Hüd* diyoruz,[322] diye cevap verdi kraliçe. Bu kuşun çok uzun yaşamış atasının, Malakkalılar tarafından, sadece onların hayal meyal gördüğü, ama bizim artık bilmediğimiz bir yöreden çok eski zamanlarda getirildiği söylenir. Havanın yaratıklarına ve cinlerine haber iletme bakımından çok yararlı bir hayvandır."

Bu kadar basit bir açıklamayı iyice anlamamış olmasına rağmen Süleyman, her şeyi hemen kavrayabilen bir kral edasıyla eğildi ve Hüd Hüd'le oynamak için baş parmağıyla işaret parmağını uzattı; ne var ki kuş, onun davranışlarına cevap verdiği halde, eline almak için harcadığı çabalara boyun eğmedi.

"Hüd Hüd şairdir", dedi kraliçe; "bundan ötürü de takdirinize şayandır... Ne var ki, benim gibi biraz serttir ve de ahlak hocalığı yapmaktan çoğu zaman geri kalmaz. Bilmem ki, Sülamit için duyduğunuz o derin tutkunun içtenliğine mi inanmadı acaba? Bu konuda ne düşündüğünüzü öğrenmek isterdim.

— Tanrısal kuş, beni şaşırtıyorsunuz, diye bir cevap verdi Süleyman.

— Bu Hüd Hüd, bir gün yakaladığı bir pislik böceğini kemirirken, Neşidelerin Neşidesi, çok ince ve şefkat dolu diyordu; ama yüce kral, yakarış ve yas dolu şiirler yazdığı karısını, Firavun'un kızını, bir yana atılmış gençliğinin günlerinde, ondan uzakta Daud kentinde yaşamak zorunda bırakmasaydı ve o da zamanını şiirlerle geçirmeye (ki bu şiirler, gerçekten de dünyada yazılmış en güzel şiirlerdir) mecbur kalmasaydı ve kral karısıyla birlikte yaşasaydı, ona daha büyük bir aşkla bağlı olduğunu göstermiş olmayacak mıydı?

— O kadar çok acıyı hatırlatıyorsunuz ki bana! Heyhat! O gecenin kızı, İsis dinindendi... Cürüm işlemeden bu kutsal kentin kapılarını nasıl açabilirdim ona? Onu, Adonai'nin sandığının komşusu nasıl yapabilirdim?

Babalarımın Tanrısı için yaptırdığım bu yüce tapınağa yaklaşmasına nasıl izin verebilirdim?

— Bu, çok nazik bir konu, dedi Belkıs düşüncelere dalarak. Siz, Hüd Hüd'ün kusuruna bakmayın; çünkü kuşlar kimi zaman kafasızlık eder. Hele benimki, özellikle şiir konusunda uzman sanır kendini.

— Öyle mi? dedi Süleyman. Gerçekten de öğrenmek isterdim...

— Söyledikleri, yemin ederim, kötü sataşmalardan başka bir şey değil efendim. Hüd Hüd, sevgilinizin güzelliğini Firavun arabalarına koşulmuş atlara, adını dökülüp yayılmış zeytin yağına, saçlarını keçi sürülerine, dişlerini kırkılmış gebe koyunlara, yanaklarını yarım narlara, memelerini iki karacaya, başını Karmel dağına, göbeğini içi her zaman içkiyle dolu bir kadehe, karnını bir buğday kümesine, burnunu da Şam'a bakan Lübnan kulesine benzettiğiniz için eleştirmeye kalkışıyor sizi."

Gücenmişti Süleyman, yaldızlı kollarını, yine yaldızla kaplı olan koltuğunun kollarına bıraktı, buna karşılık kuş da kabarıp mineli ve altından kanatlarını çırpıyordu.

"Alaycılığınıza çok iyi katkıda bulunan kuşunuza, Doğu zevkinin bu aşırılıklara izin verdiğini, gerçek şiirin imgelerin peşinde koştuğunu, halkımın benim şiirlerimi çok güzel bulduğunu ve en zengin mecazlardan tat almayı tercih ettiğini söyleyerek cevap vereceğim.

— Milletler için kralların mecazlarından daha tehlikeli bir şey yoktur, diye devam etti Seba Melikesi: Yüce bir üsluptan çıkmış, biraz fazla atak olduğunu söyleyebileceğimiz bu mecazlar, eleştirilerden çok taklitçiler bulacaktır ve görkemli hayalleriniz, belki de şairlerin üslubunu binlerce yıl tehlikeye düşürecektir. Sülamit de sizi örnek alarak, saçlarınızı hurma ağacı dallarına, dudaklarınızı sarı sakız damıtan zambaklara, boynunuzu sedir ağacının boynuna, bacaklarınızı mermer sütunlara ve yanaklarınızı da, efendim, lavanta yapımcılarının ektiği güzel kokulu çiçeklerin tarhlarına benzetmiyor muydu? Böylece Süleyman her zaman bana, hurma ağaçlarının gölgelediği zemin üzerinde bulunan asma bir botanik bahçesi içindeki sütunlu bir iç avlu gibi görünüyordu."

Süleyman acı acı güldü; elinde olsa, garip bir ısrarla kalbinin tam üzerinden göğsünü gagalayan Hüd Hüd'ü seve seve boğazlayacaktı.

“Hüd Hüd, şiirin kaynağının işte orada olduğunu anlatmaya çalışıyor size, dedi kraliçe.

— Sizi seyretme mutluluğuna eriştiğimden beri bunu fazlasıyla hissettim. Bu sözleri bir yana bırakalım; kraliçem, bu değersiz hizmetkârına, Kudüs’ü, sarayını ve özellikle Sion dağında Yehova için inşa ettirdiği tapınağı ziyaret etme onurunu bağışlayacak mı?

— Dünya, bu harikaların yankılarıyla çalkalanıyor; onların şaşaasıyla yarışan sabırsızlığımı gidermek için büyük bir istek duyuyorum. Kendime bu zevki tatma konusunda verdiğim sözü yerine getirmekte gecikmesek çok iyi olur.”

Kudüs sokaklarında ağır ağır geçen alayın başında, gökgürültüsü sesleri çıkaran kırk iki vurmalı çalgı vardı; onların arkasından, Asaf ile Idith tarafından yönetilen, beyaz kıyafetler giymiş müzisyenler geliyordu; daha sonra elli altı zilci, yirmi sekiz flütçü, bir o kadar santurcu, kitara çalıcısı ilerliyordu ve bu arada Yeşu’nun vaktiyle Jeriko duvarlarının altında moda haline gelmesine yol açtığı çalgıyı, yani trompetleri de unutmamak gerekir. Ardından da içinden Yemen’in güzel kokularının yükseldiği buhurdanları havada sallayarak geri geri yürüyen üç sıra halindeki buhurdancılar görülüyordu. Süleyman ve Belkıs ise, savaşta esir alınmış yetmiş Filistinlinin taşıdığı büyük bir tahtırevan üzerinde sere serpe oturmuşlardı.

Hikâyecinin bu akşamki *oturumu* sona ermişti. Hikâyenin içinde yer alan çeşitli olaylar konusunda konuştuktan sonra, ertesi gün buluşmak üzere, birbirimizden ayrıldık.

III. Tapınak

Hikâyeci, yeniden anlatmaya koyuldu:

Ulu Süleyman tarafından yeniden inşa edilmiş olan kent, kusursuz bir plan uyarınca düzenlenmişti: Sokaklar düz bir çizgi üzerindeydi, evler tam bir kare şeklinde ve birbirinden farksızdı; yeknesak görünüşlü bir arı kovanı gibiydi bunlar.

“Bu güzel ve geniş sokaklarda”, dedi kraliçe; “hiçbir şeyin engellemediği ve denizden gelen soğuk kuzey rüzgârı, gelip geçenleri saman çöpleri gibi süpürecektir ve şiddetli sıcaklarda, güneş engellenmeden buralara gireceği

için de onları bir fırına sokacaktır sanki. Mareb’de, sokaklar dardır ve yol üstünde bir evden ötekine gerilmiş kumaş parçaları soğuk rüzgârı çeker ve zemine gölgeler salarak serinliği sağlar.

— Ama bu, simetriyi bozar, dedi Süleyman. İşte, yeni sarayımın sıra sütunlarının önüne geldik; bunların yapımı on üç yıl sürdü.”

Saray gezildi ve Seba Melikesi, bu yapıyı, görkemli, rahat, özgün ve zevkli buldu.

“Yüce bir plana göre yapılmış bu saray”, dedi kraliçe. “Düzeni hayranlık verici doğrusu. Atalarım Himyerilerin, başlıkları figürlerle süslü kare sütunları olan ve Hint üslubuna göre yapılmış sarayının bu ustalığa ve zarafete asla yaklaşmadığını itiraf etmeliyim. Hiç kuşkusuz, bu eseri yaratan mimarınız çok büyük bir sanatçı.

— Her şeyi ben düzenledim ve işçilerin masraflarını da karşıladım, dedi kral gururlanarak.

— Peki yapı taslaklarını kim çizdi? Sizin isteklerinizi böylesine gerçekleştiren dâhi kim?

— Adoniram diye biri; garip ve yarı vahşi bir adam. Sur kralı dostum tarafından gönderildi bana.

— Efendimiz, onu görmeyecek miyim?

— Herkesten kaçar ve övgülerden hoşlanmaz o. Ama kraliçem, Adonai tapınağını gezdiğinizde ne diyeceksiniz bakalım? Bu bir zanaatkârın eseri değil; planların nasıl yapılacağını ben söyledim ve kullanılacak malzemeyi de ben belirledim. Benim şiirsel hayallerimin yanında, Adoniram’ın görüşleri çok sınırlı olarak kalıyordu. Bu yapı üzerinde beş yıl çalışıldı, kusursuz olarak gerçekleştirilmesi için de daha iki yıl gerekli.

— Demek, tanrınızı gereğince yerleştirmek yedi yıl yeterli olacak size. Oysa, onun hizmetkârına, oturacağı elverişli bir saray yapmak için on üç yıl gerekti.

— Bu gibi işlerde zamanın önemi yoktur”, diye itiraz etti Süleyman.

Belkıs, saraya ne kadar hayran kalmışsa, tapınağı da aynı ölçüde eleştirdi.

“Çok hırslısınız ve çok fazla şey yapmak istemişsiniz”, dedi Belkıs. “Sanatçıya fazla özgürlük tanınmamış; çok sayıda ayrıntı olduğu halde, yapının tümü biraz hantal. Kereste de çok fazla kullanılmış; her yerde bol bol sedir ağacı ve çıkıntı yapmış kirişler görülüyor... Yan kanatların döşemeleri, üstteki taş dizisini taşıyor gibi ve göz de burada, bir yerine oturmamışlık algılıyor sanki.

— Amacım, çarpıcı bir karşıtlıkla, gözü yapının iç kısmının görkemini algılamaya hazırlamaktı, diye itiraz etti kral.

— Yüce tanrım! diye haykırdı kraliçe, iç alana girince. Ne güzel heykeller bunlar! Hepsi birer harika; ne de garip ve etkileyici hayvan heykelleri! Kim dökümünü yaptı, kim işledi bu harikaları?

— Adoniram’ın eserleri bunlar ve onun asıl yeteneği heykel sanatındadır.

— Evrensel bir dehası var, dedi kraliçe. Ama şu melaikeler çok hantal, çok yaldızlı ve bu salon için çok büyük boyutta.

— Böyle olmasını ben istedim; bunların her biri yüz yirmi talent harcanarak yapıldı. Ey kraliçe, görüyorsunuz işte! Burada her şey altın ve altın da en değerli şey. Melaikeler altından; kral dostum Hiram’ın gönderdiği sedir ağacı sütunlar altın varaklarla kaplı; her bölmenin üzerinde altın var; bu altın duvarlar üzerinde, altın hurma dalları, masif altın narlarla süslenecek bir friz ve bölmeler boyunca saf altından yapılmış iki yüz kalkan yerleştireceğim. Sunaklar, masalar, kandiller, vazolar, parkeler ve tavanlar, altın varaklarla kaplanmış olacak...

— Sanırım, biraz fazla altın var burada”, diye itiraz etti kraliçe.

Süleyman sözü yeniden aldı:

“İnsanlara hükmeden kral için hiçbir şey fazla görkemli değildir ve ben, gelecek kuşakları şaşkınlığa düşürmek istiyorum... Ama gelin, tapınağın tam içine girelim. Damın yapılması gerekiyor, ne var ki, bitmiş diyebileceğimiz tahtımın karşısındaki sunağın temelleri atıldı. Gördüğünüz gibi, altı basamakla çıkılıyor; ayaklarının dibinde yere yatmış on iki yavru bulunan iki aslana dayanan oturulacak yer fildişindendir. Altın kaplamalar parıldıyorlar ve gölgeliğin kurulmasını bekliyoruz. Asil kraliçem, bu el değmemiş tahta ilk oturan olmayı kabul edin lütfen; orada her şeyi,

yapılanların tümünü inceleyebilirsiniz. Ama dam örtülmediği için güneş ışıklarından rahatsız olabilirsiniz belki.”

Kraliçe gülümsedi ve maiyetinin büyük bir merakla seyrettiği Hüd Hüd’ü bileğine aldı.

Doğu’da, Hüd Hüd’den daha ünlü ve daha fazla saygı duyulan bir kuş yoktu. Siyah gagasının inceliğinden, lal rengi yanaklarından, fındık rengi tatlı gözlerinden, altın renkli tüylerinin oluşturduğu, güzel başını taçlandıran, küçücük, göz kamaştırıcı tepeliğinden, kehribar gibi siyah renkli, uzun kuyruğundan, çizgilerle ve altın rengi tüylerle daha da belirginleşen parlak yeşil, göz kamaştırıcı kanatlarından, pembe mahmuzlarından ötürü, kraliçenin ve uyruklarının bu şakrak kuşu bu kadar çok sevip üstün tuttukları söylenebilirdi. Güzelliğinin bilincinde olmayan, sahibesine derin bir bağlılık duyan ve kendisini seven herkese iyi davranan bu çavuşkuşu, tertemiz bir zarafetle pırıl pırıl yanıyordu, ama göz kamaştırmaya çalışmıyordu. Daha önce sözü edildiği gibi, kraliçe, dara düştüğünde bu kuşa başvuruyordu.

Hüd Hüd’e hoş görünmek isteyen Süleyman, bu sırada, onu bileğine almak istiyor, ama bu güzel kuş ona hiç cevap vermiyordu. Bunun üzerine Belkıs, zarif bir hareketle sevgili kuşunu yanına çağırdı ve ona birkaç kelime fısıldıyormuş gibi yaptı... Hüd Hüd, bir ok gibi fırlayarak, göğün maviliği içinde kayboldu.

Ardından kraliçe oturdu ve maiyeti, çevresinde toplandı. Belkıs ve kral birkaç dakika yarenlik ettiler. Süleyman, konuğuna, Adoniram’ın tasarladığı tunç denizi projesini açıkladı ve derin bir hayranlık duyan kraliçe, bu sanatçının kendisine tanıştırılmasını yeniden istedi. Bunun üzerine kralın emri uyarınca, saraylılar, kasvetli Adoniram’ı her yerde aramaya başladılar.

Fırınlara koştukları ve yapıların çevresine baktıkları sırada, Kudüs kralının yanında oturmuş olan Belkıs, tahtının tavanlığının nasıl süsleneceğini sordu ona.

“Her yer nasıl süslenmişse öyle süslenecek”, diye cevap verdi Süleyman.

“Altını her şeyden üstün tutmanızdan ötürü, Adonai’nin yarattığı öteki maddeleri eleştiriyor gibi görünmekten korkmuyor musunuz? Peki ya bu dünyada, bu madenden daha güzel bir şey olmadığını mı düşünüyorsunuz?

İzninizle, planınıza bir çeşitleme ekleyeyim... bunun değerine karar verecek olan da sadece sizsiniz.”

Ve ansızın ortalığı karanlık bastı; yaklaştıkça büyüyen kara noktalarla doldu gökyüzü; kuş bulutları tapınağın üzerine üşüştüler, birleştiler, dönerek aşağı indiler, üst üste yığılıp titreyen göz kamaştırıcı yapraklar halinde birbirlerinden ayrıldılar; açılmış kanatları, yeşil pembe, koyu siyah ve de gök mavisi demetler oluşturdu. Ve bu beklenmedik canlı tavanlık, kuşların içinde oradan oraya uçan çavuşkuşunun usta yönetimi altında açılıp yayılıyordu... Böylece, iki hükümdarın başının üstünde çok güzel bir ağaç oluştu ve her bir kuş da, bir yaprak oldu. Şaşkına dönen, büyülenen Süleyman, kanat çırpmalarla desteklenen ve tahtın üzerine koyu bir gölge salan bu titreşen hareketli dam altında, güneşten korunmuş olduğunu görüyor ve kuş cıvıltılarının güzel ezgilerini duyuyordu. Kralın hâlâ biraz hınç duyduğu çavuşkuşu, az sonra aşağı indi ve uysal bir şekilde kraliçenin ayak ucuna kondu.

“Efendimiz ne düşünüyor?” diye sordu Belkıs.

“Harika!” diye haykırdı Süleyman, Hüd Hüd’ü yanına çekmek için çaba harcayıp durarak. Ama kuş, ısrarla kaçıyordu ondan ve bu, kraliçenin dikkatini çekiyordu.

“Bu fantezi hoşunuza gittiyse”, diye cevap verdi kraliçe; “bu kuşlardan oluşan tavanlığı memnuniyetle armağan ederim size. Ama onları yaldızlamamı istemeyin benden. Kuşları çağırmak istediğinizde, size verdiğim şu yüzüğün kaşını güneşe doğru çevirmeniz yeterlidir... Bu, çok değerli bir yüzüktür. Büyük babalarımdan kalmıştır bana ve sütannem Sarahil, onu size verdiğim için azarlayacak beni.

— Ey büyük kraliçe! dedi Süleyman yüksek sesle ve önünde diz çökerek. Siz, insanlara, krallara, suya, ateşe, havaya ve toprağa hükmetmeye layıksınız. Umarım, Tanrı’nın ve iyiliğinizin sayesinde, ayaklarında, uyruklarınızın en itaatkârını bulacağınız bir tahtın yarısını kabul edersiniz!

— Teklifiniz koltuklarımı kabartıyor, dedi Belkıs. Bunu, daha sonra konuşalım.”

Her ikisi de tahttan indiler ve başlarının üzerinde çeşitli süslemeler oluşturan kuş sürüsünün gölgesi de onları izledi.

Sunağın temellerinin oturtulduğu yere vardıklarında, köklerinden sökülmüş ve kenara atılmış koskoca bir asma kütüğü kraliçenin dikkatini çekti. Yüzü düşünceli bir hal aldı, şaşırmış gibi bir hareket yaptı; çavuşkuşu acı çığlıklar atmaya koyuldu ve kuş sürüsü, hızla kanat çırparak uzaklaştı.

Belkıs'ın bakışları sertleşmişti; görkemli boyu daha da belirginleşmiş gibiydi. Ciddi ve bir peygambere yaraşacak bir sesle şöyle dedi: "İnsanların cehaleti ve vurdumduymazlığı işte! Gösteriş ve gurur... Şan ve şerefini, babalarının mezarı üzerinde yükselttin. Bu üzüm kütüğü, bu ulu ve kutsal bitki...

— Ama kraliçem, bizi engelliyordu bu kütük; dört altın melek heykeli ile süslenecek ve porfir ile zeytin ağacı kerestesinden yapılacak sunağa yer açmak için söküldü o.

— İlk üzüm kütüğüne saygısızlık ettin ve ölüme terk ettin onu... Sem ırkının babası Nuh peygamberin elleriyle diktiği bitkiydi o.

— Öyle mi? dedi Süleyman utanarak. Nereden biliyorsunuz bunu?

— Büyüklüğün, bilimin kaynağı olduğuna inanmak yerine, bunun tersinin doğru olduğunu düşündüm ey kral! Ve inceleyip öğrenmeyi adeta din haline getirdim... İşe yaramaz görkemiyle basireti bağlanmış adam, dinle beni: Mahvolmaya mahkûm ettiğin bu bitkiye, bu ölümsüz güçlerin ne gibi bir alınyazısı yüklediğini biliyor musun?

— Söyleyin.

— Senin soyundan gelecek olan son prensin üzerine çivileneceği işkence aleti olacak o.

— Öyleyse, parça parça kesilsin ve yakılıp kül edilsin bu lanetli bitki!

— Saçmalıyorsun! Tanrı'nın kitabında yazılı olanı kim silebilir? Yüce iradenin yerine koymaya kalkıştığın bilgeliğin neyi başarabilir? Maddeden başka şey düşünmeyen zihninin kavrayamadığı buyruklar karşısında yerlere kapan. Çünkü ancak bu işkence, adını unutulmaktan kurtaracak ve ailenin üzerinde ölümsüz bir şan ve şerefin halesini parıldatacak..."

Ulu Süleyman, tedirginliğini, neşeli ve alaycı bir hava içinde boş yere saklamaya çalışırken görevlendirdiği adamlar geri dönüp, heykeltıraş

Adoniram’ı, nihayet bulduklarını haber verdiler.

Gelişi, kalabalığın yüksek sesle konuşarak çıkardığı gürültüden anlaşılan Adoniram, çok geçmeden, tapınağın girişinde belirdi. Çakmak çakmak gözleri, düşünceli hali, esinlerinden ve çalışmasından çekip alınmış bir sanatçınınki gibi düzensiz giysileriyle yaklaşan ustası ve arkadaşı Adoniram’a Benoni eşlik ediyordu. Gösterişli endamından daha çok, güzel yüzünde dile gelen ağırbaşlı, cüretkâr ve egemenlik kurucu mizacıyla insanları etkileyen bu adamın yüz hatlarındaki güçlü ve soylu ifadeyi, hiçbir merak izi hafifletmiyordu.

Şaşkınlık ve küçümseme göstermeden, rahat ve başı dik olarak, kartal bakışlarının keskinliği karşısında tedirgin bir çekingenlik duymaktan kendini alamayan Belkıs’ın birkaç adım önünde durdu.

Ama elinde olmayan bu tedirginliği hemen bastıran kraliçe, kolları çıplak ve göğsü açık olarak önünde ayakta duran bu usta işçinin gerçek durumunu hızla düşünüp toparlandı; tedirginliğine güldüğü gibi, kendini bir genç kız gibi hissetmesinden de hoşnut olarak, bu zanaatkâr ile konuşma alçakgönüllüğünü gösterdi.

Adoniram cevap verdi ve sesi, belirsiz bir hatıranın yankısı gibi şaşırttı kraliçeyi; oysa onu hiç tanımıyordu ve hiç görmemişti.

Ruhların güzelliği demek olan dehanın gücü böyledir işte; ruhlar birbirine kenetlenir ve birbirinden ayrılmaz. Adoniram’la konuşması, Seba kraliçesine, çevresindeki her şeyi unutturmuştu; sanatçı, henüz bitmemiş yapıları yavaş adımlarla ilerleyerek gösterirken, Belkıs onu, farkında olmadığı ruhsal bir itkiyle izliyor ve kral ile maiyeti tanrısal kraliçenin peşinden geliyordu.

Kraliçe, Adorinam’a eserleri, yurdu, doğumu konusunda sorular sorup duruyordu.

“Efendim”, diye cevap verdi Adoniram, biraz tedirgin olarak ve keskin bakışlarını kraliçeye çevirerek. “Ben, birçok ülkede dolaştım; güneşin aydınlattığı her yer benim yurdum; ilk yıllarım, uzaklardan ovalar içinde Şam’ın görüldüğü geniş Lübnan bayırlarında geçti. Oralarda, doğa da, insanlar da, ürkütücü kayalarla ve yıkıntılarla dolu dağlık yöreleri oymuş, şekillendirmiş ve işlemişti.

— Sırlarını öğrendiğiniz ve en yüksek mertebesine çıktığınız sanatlar, o çöllerde öğrenilemez, diye karşılık verdi kraliçe.

— Ama oralarda, en azından, düşünce canlanır, hayalgücü uyanır ve irdelemeler yoluyla kavramayı öğrenir insan. İlk ustam, yalnızlıktı; daha sonraki seyahatlerimde, onun derslerinden çok yararlandım. Bakışlarımı, geçmişin hatıralarına çevirdim; anıtları seyrettim ve insan topluluklarından kaçtım.

— Niçin kaçtınız usta?

— Benzerlerinin yanında bulunmaktan pek hoşnut olmuyor insan... ve ben kendimi, yalnız hissediyordum."

Bu hüzün ve soyluluk karışımından heyecanlanan kraliçe, gözlerini yere eğdi ve düşüncelere daldı.

"Gördüğünüz gibi", diye devam etti Adoniram; "çıraklığım zahmetli geçmediği için, sanatları uygulamadaki başarımdan ötürü fazla övülmeye layık değilim. Örnek aldığım şeylere, çöllerde rastladım; bu görmezlikten gelinmiş kalıntıların, kadim dünyaya ait korkunç ve yüce figürlerin üzerimde bıraktığı izlenimleri yeniden ürettim.

— Çok kere, diye söze karıştı Süleyman, kraliçenin o ana kadar görmediği bir sertlikle; evet çok kere, bir putataparlık eğilimi olarak sizde gördüğüm bu tavrı, çoktanrılı rezil bir evren anlayışının anıtlarına duyduğunuz bu ateşli hayranlığı önlemiştim. Düşüncelerinizi kendinize saklayın ve tunç ya da taştan yapılmış eserlerinizde, kralın, bu tutumunuzun izlerini görmesine yol açmaktan kaçının."

Adoniram, kralın önünde eğildi ve yüzündeki acı gülüşü saklamaya çalıştı.

"Efendim", dedi kraliçe Süleyman yatıştırmak için; "ustanın düşünceleri, Levililerin vicdanını tedirgin edebilecek türden görüşlerin yükseklerine yöneliyor. Sanatçı ruhunun içinde, güzel olan her şeyin Tanrı'yı övdüğünü kendine söylüyor ve saf bir dindarlıkla, güzeli arıyor o.

— Zaten, eski çağların cinleri tarafından yok edilmiş ve taşlaştırılmış bu tanrıların ne gibi varlıklar olduğunu nereden bilebilirim ben? Bugün kim tedirgin olabilir onlardan? dedi Adoniram. Krallar kralı Süleyman, şaşılacak

şeyler yaratmamı isteyince, dünyanın atalarının, harikalar bırakmış olduklarını hatırlamadan edemedim.

— Eseriniz güzel ve yüceyse, dedi kraliçe coşku içinde; dine uygun olacak ve dine uygun olduğu için de, gelecek kuşaklar sizin yolunuzdan gidecek.

— Büyük, gerçekten büyük kraliçe! Zekânız da güzelliğiniz kadar saf ve temiz...

— Bu kalıntılar, Lübnan bayırlarında ve de çok sayıda demek ki, diye sözünü kesti Belkıs.

— Rüzgârın kimi zaman kaldırıp kimi zaman örttüğü kumdan bir kefen altında birçok kent, sonra da benden başka kimsenin bilmediği insanüstü bir çalışmayla ortaya konmuş yeraltı yapıları buldum orada... Havanın kuşları ve gökyüzünün yıldızları için çalışarak dolaşıp duruyordum, kayalara taslaklar çizip güçlü darbelerle orada yontuyordum onları. Bir gün... ama yüce sabrınızı taşırmayayım!

— Hayır, bu anlattıklarınız çok çekici geliyor bana.

— Keskiyi kayanın derinlerine sokan çekicimin darbeleriyle titreyen toprak, ayaklarımın altında bir boşluğun bulunduğunu belirten seslerle yankılandı. Bir mağaranın girişini gizleyen kaya parçasını bir kaldıraçla kenara devirdim ve hemen oraya girdim. Mağara, sadece taştan oyulmuştu ve üzerlerinde kabartmalar, garip desenler bulunan koca sütunlarla desteklenmişti; sütunların başlıkları, en cüretkârca yapılmış tonozların damarlarına dayanaklık ediyordu. Bu taş ormanının kemerleri altında, milyonlarca yıldır kıpırdamadan, güleç yüzleriyle duran çeşit çeşit devasa figür yer alıyordu ve bunların görünümü, sarhoş edici bir dehşetle içime işledi; insanlar, dünyamızdan silinip gitmiş devler, türleri yok olmuş simgesel hayvanlardı bunlar; kısacası, hezeyanlı bir hayalgücünün ancak tasarlayabileceği her çeşit olağanüstülük buradaydı... Ölmüş bir toplumun hayaletlerini inceleyerek, aylarca, yıllarca yaşadım orada ve ilkel dehanın bu ürünleri arasında, sanatımın geleneğini edindim.

— O adsız eserlerin ünü, bize kadar ulaşmıştır, dedi Süleyman, düşünceli bir halde. O lanetlenmiş yörelerde, Tufan sularıyla batmış dinsiz kentin kalıntılarının bulunduğu söylenir; rezillik içindeki Hanok’un yıkıntılarıdır

onlar... Tubal’ın dev gibi torunlarının, Kain’in çocuklarının inşa ettiği kentin yıkıntıları... Karanlıkların ve dinsizliğin bu sanatına lanet olsun! Yeni tapınağımız, güneşin aydınlıklarını yansıtıyor; çizgileri, yalın ve tertemiz; planın düzeni ile bütünlüğü, Yaratan’a adayarak inşa ettirdiğim bu tapınağın üslubuna kadar her şeyde, imanımızın şaşmazlığını dile getiriyor. Bizim buyurduğumuz da budur; Adonai’nin buyruğudur bu, babama vermiştir onu.

— Kral, dedi Adoniram, biraz haşinlikle. Planlarınız bütünüyle uygulandı. Tanrı, iradesine uyduğunuzu kabul edecektir. Ama ben ayrıca, bütün dünyanın, yüceliğiniz karşısında şaşırıp kalmasını da istedim.

— İnce düşünceli ve hünerli adam, kralını ikna etmeye çalışmamalısın. Hayranlık ve korku uyandıran bu canavarları, İbrani dininin kutsadığı örneklere isyan eden bu devasa idolleri tunca dökerken buydu amacın. Ama dikkat et kendine; Adonai’nin gücü benimle birliktedir ve kudretime meydan okunursa, Baal’i[323] tuzla buz ederim.

— Şan ve şerefinizin anıtını yapan zanaatkâra lütfen merhametin edin yüce kral, dedi Seba kraliçesi tatlı bir sesle. Yüzyıllar art arda akıp geçer, insanoğlunun alınyazısı, ilerlemelerini Yaratan’ın isteklerine göre gerçekleştirir. Eserlerini soylu bir üslupla oluştururken, Adoniram, Yaratan’ın istediklerini göz ardı mı ediyor? Mısırlılardan devralınmış törensel figürlerin buz gibi hareketsizliğini ebediyen tekrar etmek mi gerekiyor? Onları örnek alarak, heykelleri, içinden sıyrılamadıkları granit mezarlarda yarıya kadar gömülmüş halde mi bırakmalıyız? Ve taşlara zincirlenmiş köle cinlerin tasvirlerini mi yapmalıyız? Alışılagelmiş olana putataparca bağlanmanın, Yaratan’ın isteklerinin tehlikeli bir yadsıması olduğunu düşünüp bundan kaçınmalıyız, ey yüce kral!”

Bu itirazdan gocunan, ama kraliçenin büyüleyici gülüşüyle eli ayağı kesilen Süleyman, kızgınlığına rağmen, yine de hayranlık duyduğu dâhi Adoniram’ı, kraliçenin hararetle tebrik etmesine ses çıkarmadı; övgülere genellikle kayıtsız kalan Adoniram ise, kraliçenin iltifatlarını ilk kez kendinden geçerek dinledi.

Bu üç seçkin insan, tapınağın içindeki, yükseltilmiş ve dört köşe bir düzlüğün üzerinde bulunan sıra sütunlara gelmişlerdi; oradan, inişli çıkışlı, dağlık, geniş kırsal alanlar görülüyordu. Büyük bir kalabalık, ta uzaklarda,

Davud’un kurmuş olduğu kentin çevresini kaplamıştı. Seba Melikesi’ni yakından görmek için koskoca bir halk, tapınağın ve sarayın çevresine de üşüşmüştü; duvarcılar, Gelboe’deki taş ocaklarını terk etmişlerdi; dülgerler, uzaklardaki atölyelerini bomboş bırakmışlardı; maden işçileri, derinlerden yeryüzüne çıkmışlardı. Yüce kraliçenin geldiği haberi, çevre yörelerde duyulunca, işçi kitlesini harekete geçirmişti ve çalışmalarının merkezi olan yere yöneltmişti.

Ve işte onlar, karmakarışık oradaydılar; kadınlar, çocuklar, askerler, tüccarlar, işçiler, köleler ve Kudüs’ün sakin vatandaşları; ovalar ve vadiler, bu sınırsız kalabalığa ancak yetiyor gibiydi ve bir milden daha fazla bir alanda, kraliçenin bakışları, ufkun zirvesine kadar amfiteatr halinde kademeleşen bu insan başları mozaiğine yönelmişti. Bu sahneyi örten güneşin ışıklarını yer yer kapatan birkaç bulut, bu canlı deniz üzerine parça parça gölgeler salıyordu.

“Halklarınız, denizin kumlarından daha fazla”, dedi Belkıs.

“Karşınızda, sizi görmek için buraya koşmuş her ülkenin insanı var”, diye cevap verdi Süleyman. “Bugün Kudüs’ü bütün dünyanın kuşatmamasına şaşıyorum doğrusu! Sayenizde kırsal alanlar bomboş; kent terk edilmiş durumda... Usta Adoniram’ın yorulmaz işçileri bile burada.

— Öyle mi! diye kralın sözünü kesti Seba Melikesi, sanatçıyı onurlandırmak için bir şeyler düşünmeye çalışarak. Adoniramınkiler gibi işçilerin her biri bir usta olmalı. Onlar, sanatsal bir milis kuvvetinin şefi olan Adoniram’ın askerleri... Usta Adoniram, işçilerinizi önümüzden geçerken görmek, tebrik etmek ve onların önünde sizi övmek istiyoruz.”

Bu sözler üzerine, bilge Süleyman şaşkınlık içinde ellerini havaya kaldırarak şöyle dedi:

“Şenlikler içinde oraya buraya gitmiş, tepelere dağılmış ve kalabalığın içine karışmış tapınak işçileri nasıl bir araya getirilebilir? Sayıları çok fazla; bütün ülkelerden gelmiş olan, Himalayalar’ın Sanskritçesinden vahşi Libya’nın genizden çıkarılan seslere dayalı ve anlaşılması olanaksız yerel lehçelerine kadar çeşitli diller konuşan bu kadar insanı birkaç saat içinde toplamaya çalışmak bile beyhude bir çaba olacaktır.”

“Bu zor bir şey değil efendim”, dedi Adoniram sakin bir şekilde. “Kraliçe, olanaksız bir şeyi hiçbir zaman istemez ve bu işi gerçekleştirmek için birkaç dakika yeterlidir.”

Ve bunları söyledikten sonra, Adoniram sırtını dış kapıya verdi ve yakında bulunan büyük bir granit parçasının üzerine çıkarak bakışlarını büyük kalabalığın üzerinde gezdirdi. Bir işaret yaptı; herkes parıldayan yüzünü ona çevirdiği için bu insan denizinin dalgaları adeta duruldu.

Kalabalık merak ve dikkat içindeydi... Adoniram, sağ kolunu kaldırdı ve elini açıp yatay bir çizgi çizdi havada; sonra, onun ortasına doğru bir dikey çizgi çekti ve böylece, bir cetvelden sarkan çekül gibi dik açılı iki düz çizgi oluşturdu. Bu, Suriyelilerin “T” harfini çizerken örnek aldıkları işaretti ve ona *tha* diyen Hint halklarından Fenikelilere geçmiş, daha sonra da *tau* diyen Grekler tarafından benimsenmişti.

Yazılış benzerliği dolayısıyla, bu eski dillerde, duvarcılık zanaatının belli bir takım aletlerini belirten “T” şekli, toplanıp bir araya gelmek gerektiğini belirtiyordu.

Adoniram bu harfi havada çizince, halkın oluşturduğu kalabalık içinde beklenmedik bir hareket oldu. İnsan denizi hareketlenmeye, kıpırdanmaya başladı; sanki aniden bir fırtınanın etkisinde kalmış gibi, çeşitli doğrultulara yönelen dalgalanmalar oldu. Genel bir kargaşaydı bu başlangıçta; insanlar ters yönlerde koşuyordu. Ama çok geçmeden gruplar oluştu, büyüdü ve birbirinden ayrıldı; belirli aralıklar ortaya çıktı; kare şeklinde birlikler oluştu; kalabalığın bir bölümü kenara itildi; bilinmeyen şeflerin yönettiği binlerce insan, başlıca üç birliğe ayrılan bir ordu gibi düzene girdi ve bunlar da, yoğun, ama ayrı bölükler halinde yeniden toparlandı.

Süleyman’ın, Adoniram’daki bu büyüleyici kudreti anlamaya çalıştığı sırada, yer sanki sarsıldı; birkaç dakikada saf tutmuş olan yüz bin insan, üç yandan sessizlik içinde ilerlemeye başladı birden. Ağır ve düzenli adımları kırları inletiyordu. Merkezde, duvarcılar ve taş işçileri görülüyordu; en önde ustalar, sonra kalfalar ve onların ardından çıraklar geliyordu. Onların sağında, aynı sıralanmayla, dülgerler, marangozlar, hızarcılar ve planyacılar bulunuyordu. Solda ise dökümcüler, oymacılar, demirciler, maden işleyenler vardı.

Yüz binden fazla zanaatkârdı onlar ve bir kıyıyı kaplayan büyük dalgalar gibi yaklaşıyorlardı.

Şaşkına dönen Süleyman, iki üç adım geriledi, dönüp baktı ve arkasında, rahiplerinden ve saraylılardan oluşan gösterişli ama çok az sayıdaki maiyetinden başka bir şey görmedi.

Adoniram, sakin ve rahat bir şekilde, iki hükümdarın yanında ayakta duruyordu. Birden kollarını uzattı; bütün işçileri durdurdu. Sonra, kraliçenin önünde alçakgönüllülükle eğilerek:

“Emirleriniz yerine getirildi.” dedi.

Kudreti ve sadeliği içinde kendisine yüce bir varlık gibi görünen Adoniram’ın bu gizli ve müthiş kuvveti önünde kraliçe neredeyse yerlere kapanacaktı.

Ama toparladı kendini ve bir el hareketiyle bir araya gelmiş olan bu loncalar ordusunu selamladı. Sonra, simgesel anlamlı bir takı olan altın üçgen içine oturtulmuş güneş şeklinde değerli bir taşın üzerinde parıldadığı göz kamaştırıcı bir inci gerdanlığı boynundan çıkarıp, onu işçi ordusuna verir gibi yaptı ve önünde eğilmiş olan Adoniram’a yaklaştı; Adoniram, bu değerli armağanın, omuzlarına ve yarı çıplak göğsüne yerleştirildiğini titreyerek hissetti.

Aynı anda, kalabalığın derinlerinden, Seba Melikesi’nin bu yüce davranışına cevap olarak müthiş alkış sesleri yükseldi. Büyük sanatçının başı, kraliçenin ışıldayan yüzüne ve heyecandan titreyen göğüslerine yaklaştığında, Belkıs, alçak sesle şöyle dedi: “Büyük usta, kendinize dikkat edin ve sakıngan davranın!”

Adoniram, kamaşmış iri gözlerini Belkıs’a çevirdi ve Belkıs, bu onurlu bakışlardaki içe işleyen yumuşaklık karşısında şaşırmaktan alamadı kendini.

Süleyman düşünceli bir şekilde şöyle düşünüyordu: “Kraliçenin uçan yaratıklara söz geçirdiği gibi, insanlara komuta eden bu ölümlü kim?... Elinin bir hareketiyle ordular oluşturdu; halkım onun emrinde ve benim egemenliğim de, sefil saraylılar ve rahipler sürüsüyle sınırlanmış; bu adam kaşlarını oynatsa, İsrail kralı olur.”

Bu düşüncelere dalmış olduğu için, bu ulusun gerçek başkanını, zekânın ve dehanın kralını, tanrının sevgili kullarının alınyazısını belirleyen barışçıl ve sabırlı yargıcını bakışlarıyla izleyen Belkıs'ın yüzündeki ifadeyi gözlemleyememişti.

Hiç konuşmadan saraya döndüler; her şeyi bildiğine inanan Süleyman, halkın varlığını birdenbire apaçık fark etmişti. Öğretileri üzerinde yapılan tartışmada başarılı olamamış, havanın yaratıklarına komuta eden kraliçenin ve insanları yöneten bir zanaatkârın karşısında yenik düşmüş olan bu Vaiz, geleceği gözünün önünde canlandırmaya çalışarak kralların alınyazısı üzerinde düşünüyor, kendi kendine şöyle diyordu: "Eski eğitmenlerim, bugünkü danışmanlarım olan ve bana her şeyi bildirmekle görevlendirilen bu rahipler, her şeyi başka kılıkta gösterdiler bana, cehaletimi sakladılar benden. Ey kralların hiçbir şeyi görmeyen güveni! Ey, bilgeliğin kendini beğenmişliği! Evet, kendini beğenmişlik ve gösteriş bu!"

Bu arada kraliçe hulyalara dalmışken, coşkudan adeta sarhoş hale gelen ve Belkıs'ın eşsiz zarafetiyle zekâsını öven öğrencisi Benoni'nin koluna girmiş olan Adoniram, atölyesine dönüyordu.

Ne var ki, büyük usta, her zamankinden daha sessizdi ve hiçbir şey söylemiyordu. Yüzü sararmıştı ve soluk soluğaydı; kasılmış elleriyle geniş göğsünü tutuyordu ara sıra. Atölyesine girince, içeriye kapandı yapayalnız; taslak halinde bir heykele baktı ve beğenmeyip kırdı onu. Sonra meşeden yapılmış bir sıranın üzerine çöktü ve elleriyle yüzünü kapatarak boğuk bir sesle haykırdı: "Tapınılacak ve ölümcül tanrıça!... Heyhat! Gözlerimin bu Arabistan incisini görmesi niçin gerekti?"

IV. Mello[324]

Süleyman, Seba Melikesi'ni, Yozafat vadisinin uçsuz bucaksız genişliğine bakan ve bir tepe üzerinde yer alan villası Mello'da ağırlamaya karar vermişti. Kırların konukseverliği kadar güzel bir şey düşünülemez; serin sular, göz kamaştırıcı bahçeler, çınarların tatlı gölgeleri, demirhindi ağaçları, defneler, serviler, akasyalar ve çitlenbik ağaçları, yüreklerde, tatlı duygular uyandırır. Üstelik Süleyman, kırsal ikametgâhı dolayısıyla onurlandırılmaktan hoşnutluk duyuyordu; zaten hükümdarlar, genel olarak kendileriyle eşit olan şahsiyetleri gözden ırak bir yerde kendileri için

tutmaktan hoşlanırlar ve hasımlarıyla, başkent halklarının yorumlarına konu olacak şekilde görünmekten kaçınırlar.

Yemyeşil vadide, çamların ve palmiyelerin altında yer yer, beyaz mezarlar görünüyordu: Orada Yozafat vadisinin ilk bayırları uzanıyordu. Süleyman, Belkıs'a şöyle dedi:

"Bir kral için, ortak sonumuzu sergileyen bu manzarayı görmek ve de çok yüce bir düşünceye dalmak için ne büyük fırsat! Burada sizin yanınızda haz var kraliçem ve belki de mutluluk umudu; oysa karşımızda, hiçlik ve unutulma!

— Ölümün seyredilmesi, hayatın bezginliklerinden ve yorgunluklarından sıyırıyor insanı.

— Şu anda ölümden korkuyorum kraliçem; ölüm ayırır insanları... avuttuğunu bu kadar erken öğrenmek istemem!"

Belkıs, ev sahibine kaçamak bir bakış yöneltti ve onun gerçek bir heyecana kapılmış olduğunu gördü. Akşamın zayıflayan ışıkları içinde, Süleyman ona, çok güzel bir erkek olarak göründü.

Belkıs'ı ağırlamak için hazırlanmış salona girmeden önce, yavaş yavaş bastıran geceyi mis gibi bir havayla dolduran portakal ağaçlarının iç gıcıklayıcı güzel kokularını içlerine çekerek, gün batımının yansıları içindeki ikametgâhı seyrettiler.

Bu havadar ikametgâh, Suriye üslubu uyarınca inşa edilmişti. İnce sütuncuklardan oluşan bir ormanın üzerine yerleştirilmişti; hem kuleleri ile hem de üzerinde göz kamaştıran ahşap oyma işleri bulunan sedir ağacından yapılmış pavyonları ile gökyüzünün üzerinde beliriyordu. Açık kapılardan, Sur'dan getirilmiş erguvan rengi perdeler, Hindistan'da dokunmuş ipekli kumaşlarla kaplı sedirler, renkli taşlarla yapılmış kakma işi gül ve yıldız bezekler, limon ve sandal ağacından mobilyalar, Teb kentinden gelmiş kaplar ve vazolar, içleri çiçek dolu porfir ya da lacivert taşı leğenler, içinden öd ağacı, sarı sakız ve aselbent tütsüleri yükselen üç ayaklı gümüş sehpalar, sütunlara sarılan ve duvarların üzerinde kıvrılan sarmaşıklar görülüyordu: Bu güzel yer, âşıklara adanmış gibiydi. Ama bilge ve sakıngandı Belkıs; aklı, Mello'nun bu büyüleyici ikametgâhının baştan çıkarıcı etkisine karşı güvenceye alıyordu onu.

“Bu küçük şatoyu sizinle birlikte gezerken, çekingenlik duyduğumu itiraf etmeliyim”, dedi Süleyman. “Sizin varlığınız onurlandırdığından beri, biraz bayağı görünüyor bana. Himyerilerin villaları, daha görkemlidir kuşkusuz.

— Hayır, hiç de değil; ama ülkemizde, daha ince olan sütunlar, daha ince işlenmiş kabartmalar, ince figürler ve fistolu çan kuleleri mermerden yapılır. Sizin sadece tahtayı yontarak yaptığınızı, biz taşla yapıyoruz. Ayrıca atalarımız, boş fantezilerle şan ve şereflerini belirtmek istememişlerdir. Hatıralarını ebediyen kutsanmış kılacak bir eser ortaya koymuşlardır sadece.

— Bu eser nedir, söyleyin! Büyük girişimlerin hikâyesi, insanın düşüncelerini yüceltir.

— Merakınızı gidermek için, mutlu ve bereketli Yemen yöresinin, bir zamanlar verimsiz olduğunu söylemek gerekir önce. Tanrı bu yöreye, ırmak da vermemiştir. Ama atalarım, doğayla yaptıkları mücadeleden zaferle çıktılar ve çöllerin ortasında bir cennet yarattılar.

— Bu harikaları nasıl yarattılar? Anlatın lütfen kraliçe.

— Eyaletlerimin doğusunda yükselen ve yamacında Mareb kentinin yer aldığı yüksek sıradağların bağrında, tamamen çorak olan ovaya ulaşmadan önce, buharlaşan, uçurumlarda ve vadilerin derinliklerinde kaybolan seller ve akarsular, orada burada kıvrılarak akıp duruyordu. İki yüz yıl süren bir çalışmayla, eski krallarımız, bir havuz kazdıkları ve bugün teknelerin bir körfezde olduğu gibi gidip geldiği çok geniş bir yaylada, bütün bu su yataklarını toplayıp birleştirmeyi başardılar. Bunu yapmak için, sarp dağı, Gizeh piramitlerinden daha yüksek granit dayanaklarla payandalamak gerekti; bunlar da üzerinde süvari ordularının ve fillerin kolayca dolaşacağı devasa tonozlara dayandırıldı. Bu çok büyük ve tükenmez su haznesi, gümüş şelaleler halinde, çeşitli harklara ayrılmakta ve suyu ovaya yayarak, ülkemizin yarısını sulayan su kemerlerine, geniş kanallara dökülmektedir. Bereketli tarımımızı, gelişen zanaatlarımızı, sayısız otlaklarımızı, yüzyıllık ağaçlarımızı ve sık ormanlarımızı, akılları durduran bu çalışmalara borçluyuz ve bütün bunlar, o güzelim Yemen ülkesinin refahına ve çekiciliğine katkıda bulunmaktadır. İşte sayın efendim, bizim tunç denizimiz budur. Sizinkini hiçbir şekilde küçümsemiyorum; çünkü, gerçekten çok çekici bir icat bu.

— Gerçekten de yüce bir tasarım! dedi Süleyman. Tanrı, Ürdün’ün bol ve kutsal suyundan bize de pay vermek lütfunda bulunmamış olsaydı, bunu taklit etmekten onur duyacaktım.

— Irmağın sığ yerinden dün geçtim, diye ekledi kraliçe. Su, neredeyse develerimin dizlerine kadar geliyordu.

— Doğanın düzenini bozmak tehlikelidir, diye cevap verdi bilge kral. Ve Yehova’ya karşı çıkarak, yapay bir uygarlık, ticaret, çeşitli zanaatlar ve insanların yaptığı bir eserin süresine köle edilmiş kalabalıklar yaratmak da tehlikelidir. Ülkemiz Yahudiye, kıraçtır; besleyebileceğinden daha fazla nüfusa sahip değildir ve onların yaşamasını sağlayan zanaatlar, toprağın ve iklimin düzenli ürünleridir. Dağlar içine oyulmuş gölünüz parçalanıp dağıldığında, o devasa yapılar çöktüğünde; evet işte o zaman felaketi göreceksiniz... Sudan yoksun kalacak halklarınız, güneşin altında kuruyup ölecek, o yapay ovaların üzerinde açlıktan kırılıp gidecek.”

Bu saptamaların çarpıcı derinliğinin etkisinde kalan Belkıs, düşüncelere dalmıştı.

“Şimdiden”, diye devam etti kral; “evet şimdiden, eminim ki, dağların zaptedilmiş akarsuları, yataklar açmakta ve aralıksız olarak kemirdikleri taştan hapishanelerinden kurtulmaya çalışmaktadır. Şunu da unutmayın: Yer depremlerle sarsılır, zaman kayaları kökünden söküp çıkarır, su bir ot yılanı gibi kayıp gider. Ayrıca, kuru bir zeminde başarılı bir şekilde yapılmış olan harika gölünüz, büyük bir su kitlesiyle dolu olduğu için, yeniden onarılması olanaksız bir şeydir. Ey kraliçem! Atalarınız, halklarınıza, taştan bir yapıyla sınırlandırılmış bir gelecek bırakmışlar. Kuraklık, onları çalışmaya yöneltmişti, toprağı verimli kılmışlardı, ama bir gün, kanallar, köklere hayat vermediğinde, ağaçların ilk yapraklarıyla birlikte tembellik ve umutsuzluk içinde mahvolup gidecekler. Tanrı’yı öfkelendirmemek ve eserlerini düzeltmeye çalışmamak gerekir. Onun yaptıkları, iyidir.

— Bu özdeyiş, rahipleriniz korkak öğretileriyle cılızlaştırılmış dininizden kaynaklanıyor, diye itiraz etti kraliçe. Her şeyi hareketsizleştirmekten, toplumu, kundak bezine sarıp sarmalamaktan ve insanın bağımsızlığını vesayet altına almaktan başka işi yok o rahiplerin. Tarlaları sürüp tohum atan Tanrı mı? Kentleri ve sarayları Tanrı mı inşa etti? Tanrı mı, Süleyman’ın tapınağının her yanında parıldayan demiri, altını, bakırı ve

bütün o öteki madenleri sundu bize? Hayır, Tanrı, yaratıklarına, dehayı ve etkinliği iletti; çabalarımıza bakıp gülüyordur kuşkusuz ve sınırlı yaratılarımızda, bizim ruhumuzu aydınlatan kendi ruhunun parıltısını görüyordur. Tanrı'nın kıskanç olduğuna inanıp, onun her şeye yeten gücünü sınırlandırıyorsunuz; kendi yetilerinizi tanrılaştırıyorsunuz ve onunkileri küçümsüyorsunuz. Ey yüce kral! Dininizin önyargıları bir gün, ilimin ilerlemelerini, dehanın atılımlarını engelleyecek ve insanlar ufaldığında Tanrı'yı da kendi ufacık boyutlarına indirgeyecekler ve sonunda inkâr edecekler.[325]

— Çok derin ve ince düşünceler, dedi Süleyman acı bir gülümsemeyle. Ama, sadece görünüşte doğru..."

Kraliçe söze yeniden devam etti:

"Parmağım gizli yaranıza dokunuyor diye inlemeyin. Bu krallıkta yalnızsınız siz ve acı çekiyorsunuz: Görüşleriniz çok yüce ve cüretkâr, ama bu milletin kademeli yapısı, kanatlarınızın üzerinde ağır bir yük gibi; şunu çok doğru olarak söylüyorsunuz kendinize: Bu kadar küçük bir millete, çok büyük gelen bir kralın heykelini bırakacağım! Benim imparatorluğuma gelince o, apayrı bir şey... Atalarım, uyruklarını yüceltmek için kendilerini hep arka planda tuttular. Art arda gelen otuz sekiz kral, o göle ve Mareb'in su kemerlerine birkaç taş ekledi; gelecek yüzyıllar onların adını unutacak, ama bu eser, Sebalıların şan ve şerefini yaşatacak; yıkılsa, açgözlü toprak ırmaklarını ve nehirlerini geri alsa bile, bin yıllık işlenmeyle bereketli hale getirilmiş olan yurdumun toprakları, ürün vermeye devam edecek; ovalarımızı gölgeleyen büyük ağaçlar, rutubeti ve serinliği devam ettirecek, göletleri, pınarları koruyacak ve bir zamanlar çöle boyun eğdirmiş olan Yemen, zamanın sonuna kadar mutlu Arabistan'ın güzelim adını sürdürecek... Daha özgür olsaydınız yüce efendimiz, halkınızın onuruna ve insanların mutluluğuna daha fazla katkıda bulunacaktınız.

— Ruhumu, ne gibi özlemler duymaya çağırdığınızı anlıyorum... Ama çok geç; halkım zengin: Fetihler ve altın, Yahudiye'nin veremediğini sağlıyor onlara ve ihtiyacımız olan keresteye gelince, Sur kralı ile bu konuda bir anlaşma yapma akıllılığını gösterdim; inşaat yerlerim, Lübnan sedir ağaçları ve çamlarıyla dopdolu; gemilerimiz, denizlerde, Fenikelilerin gemileriyle rekabet ediyor.

— Yönetiminizin babacanca tutumuna dayanan büyüklüğünüzle avunuyorsunuz,” dedi kraliçe, iyilik dolu bir hüzünle.

Bu sözlerden sonra bir an sustular; yoğun karanlıklar, Süleyman’ın yüz çizgilerinde beliren heyecanı sakladı ve Süleyman, tatlı bir sesle şöyle mırıldandı: “Ruhum sizin ruhunuza geçti ve kalbim onu izliyor.”

Şaşkına dönmüş olan Belkıs, çevresine kaçamak bir bakış yöneltti; saraylıların hepsi, bir yana gitmişti. Yıldızlar, üzerine altın çiçekler serpiştirdikleri yaprakların arasından onların başları üzerinde parıldıyordu. Zambakların, sümbülteberlerin, mor salkımların ve adamotlarının tatlı kokularıyla yüklü gece esintisi, mersin ağaçlarının tüylü dallarında şarkılar söylüyordu; çiçekler, güzel kokularıyla fısıldaşıyordu; rüzgârın soluğu tütsülenmişti; kumrular uzaklarda dem çekiyordu; suların sesi, doğanın bu ezgilerine cevap veriyordu; parıldayan sinekler, alevlenmiş kelebekler, ılık ve haz verici heyecanlarla dolu havada, yeşil ışıklarını dolaştırıp duruyordu. Kraliçe, sarhoş edici bir gevşemeye kapıldığını hissetti; Süleyman’ın tatlı ve yumuşak sesi, yüreğinin derinliklerine işliyor ve büyülüyordu onu.

Süleyman hoşuna mı gidiyordu, yoksa ona daha önce âşık olduğu için mi böyle bir düşe kapılıyordu? Alçakgönüllü hale getirdiğinden beri Süleyman’a ilgi duymaya başlamıştı. Ama bir merhamet duygusuna karışarak akılcı düşünceler içinde ortaya çıkmış olan ve bir kadının elde ettiği zaferi izleyen bu yakın ilgi, bir anda kendiliğinden ortaya çıkmadığı gibi, coşkulu da değildi. Hem kralın düşüncelerine ve izlenimlerine hem de kendine egemen olan Belkıs, hayal etmiş de olsa, aşka dostluk duygusuyla yöneliyordu ve bu, çok uzun bir yoldu.

Tutkun hale gelmiş, gözleri kamaşmış, öfkeyle hayranlık, cesaret kırıklığıyla umut, kızgınlıkla arzu arasında gidip gelen Süleyman ise, daha şimdiden birden fazla yara almıştı ve bir erkeğin çabucak sevmesi, karşılıksız bir aşka düşmesi tehlikesini de yaratıyordu. Seba Melikesi, vakur ve sakıngandı; herkesi ve hatta haşmetli Süleyman’ı bile, egemenliğine almıştı. Sadece heykeltıraş Adoniram onun dikkatini üzerinde toplayabilmişti; Belkıs bu sanatçıyı iyice anlayamamış ve hayalgücü, bu engin yetenekli insanda, bir sırrın bulunduğunu sezebilmişti ancak. Ama bu bir anlık büyük merak da geçip gitmişti kuşkusuz. Ne var ki bu güçlü kadın, Adoniram’ı ilk görüşünde şöyle demişti içinden: İşte, gerçek bir erkek.

Silinip gitmiş, ama yakın zamanda edinilmiş bu izlenim, Belkıs'ın gözünde, Süleyman'ın prestijini azaltıyordu belki de. Bir iki defa sanatçıdan söz edecekken kendisini tutması ve lafı değiştirmesi de, bunun bir kanıtı olarak görülebilirdi.

Her ne olursa olsun, Davud oğlu, ansızın alevlenmiş gibiydi; Belkıs böyle yapmasına alışıktı; söylemekte gecikmedi, birçok insanda görmüştü bunu; ama Süleyman, duygularını incelikle açıklamasını bilmişti; durum elverişliydi; Belkıs âşık olma yaşındaydı ve o anda içinde bulunduğu çevrenin büyüleyici etkisiyle meraklanmış ve gönlü yumuşamıştı.

Ve birdenbire meşalelerin, kırmızı ışınları çalılıklar üzerine yansıtılarak, akşam yemeğinin hazırlandığı haber verildi. "Ne münasebetsiz şey!" diye düşündü kral.

Belkıs ise, "Kurtarıcı olay!" diyordu kendi kendine.

Yemek, Ganj nehri kıyıları halklarının canlı ve şaşırtıcı zevkiyle inşa edilmiş bir pavyonda hazırlanmıştı. Sekiz köşeli salon, renkli mumlar ve içine güzel kokular konmuş neftle yanan kandillerle aydınlatılmıştı; gölgelenmiş ışıklar, çiçek destelerinin arasından göğe yükseliyordu. Eşiğe geldiklerinde Süleyman, misafirine uzattı elini; kraliçe, ufacık ayağını ileriye atmış ve şaşkınlıkla birdenbire geri çekmişti. Salon, içinde, masanın, sedirlerin ve mumların yansıdığı bir su yüzeyi ile kaplıydı.

"Sizi durduran nedir?" diye sordu Süleyman şaşırmış gibi.

Belkıs korkmadığını göstermek için, güzel bir hareketle eteğini biraz kaldırıp kararlılıkla suya girdi.

Ne var ki, ayağı sert bir zemine basmıştı. "Ey kraliçem, işte görüyorsunuz", dedi Süleyman. "En akıllı ve sakıngan insan bile, görünüşe kapılarak aldanır. Sizi şaşırtmak istiyordum ve bunu başardım sonunda. Siz şimdi, billur bir döşeme üzerinde yürüyorsunuz."[326]

Hayranlık duymasından daha çok zarafetini belirten bir omuz silkmeyle gülümsedi Belkıs ve belki de, başka türlü şaşırtılmamasına esef etti.

Kral, ziyafet boyunca, kibar ve dikkatliydi; çevresindeki saraylılar arasında, kraliçenin de saygı duyduğu haşmetli bir şekilde duruyordu. Kral Süleyman'ın ziyafet masasında, kesin ve yüce bir teşrifat hüküm sürüyordu.

Yemekler, lezzetli ve çeşitliydi, ama çok tuzlu ve baharatlıydı. Belkıs, bu kadar tuzlu yemeklerle hiç karşılaşmamıştı. İbranilerin bundan özel bir zevk aldıklarını düşündü: Böyle baharatlı yemekleri seven halkların bir şey içmekten sakınmalarına şaşırdı. Bir tek sâki yoktu ortada, bir damla şarap ya da bal şerbeti de yoktu; masanın üzerinde bir kadeh görülmüyordu.

Dudakları kavrulmuştu kraliçenin, damağı kurumuştu; ama kral bir şey içmediği için, o da içecek bir şey isteme cüretinde bulunmadı; hükümdarın yüceliği onu etkilemişti.

Ziyafet sona erince, saraylılar, yarı yarıya aydınlatılmış bir galerinin karanlıklarında yavaşça gözden kayboldular. Sebalıların güzel kraliçesi, biraz sonra her zamankinden daha kibar olan ve gözlerinde sevgi ışıkları parıldayan, ama nezaket dolu dikkati, neredeyse bir baskıya dönüşen Süleyman’la yalnız kaldı.

Gülümseyerek ve gözlerini yere eğerek sıkıntısını yenmeye çalışan kraliçe, ayağa kalkarak gitmek istediğini söyledi. “Nasıl olur”, dedi Süleyman yüksek sesle. “Bu zavallı kölenizi bir söz söylemeden, bir umut vermeden, şefkatinizin bir belirtisini göstermeden, böyle yüz üstü mü bırakıyorsunuz? Düşünü kurduğum bu birlikteliği, ulaşamazsam bundan sonra hayatta kalamayacağım bu mutluluğu, ödülü için yakaran bu ateşli ve boyun eğmiş aşkı, bütün bunları ayaklarınızın altında çiğneyecek misiniz?”

Süleyman, kendisine bırakılan ama fazla çaba harcamaksızın geri çekilen eli tutmuştu; direniyordu. Belkıs, öyle bir evlenme bağını çok kez düşünmüştü kuşkusuz; ama özgürlüğünü ve iktidarını elinde tutmak istiyordu. O yüzden gitmek istediğini tekrarladı ve Süleyman geri adım atmak zorunda kaldı. “Peki, ayrılın yanımdan, ama bunun için iki şart ileri sürmeme izin verin

— Söyleyin.

— Gece çok tatlı ve konuşmanız daha da tatlı; bana bir saatinizi daha ayırırsınız sanırım.

— Peki, öyle olsun.

— Bu birinci şartım; ikinci şartım da buradan giderken bana ait hiçir şey almamanızdır.

— Tamam, kabul ediyorum, hem de bütün yüreğimle, dedi Belkıs kahkahayla gülerek.

— Gülebilirsiniz kraliçem. Ama çok zengin insanların çok garip iğvalara kapıldığı görülmüştür.

— Çok güzel! Kendinize duyduğunuz saygıyı, çok ustaca koruyorsunuz. Yapmacık yok; bir barış antlaşması bu.

— Bir ateşkes olduğunu umuyorum hâlâ...”

Yeniden sohbete daldılar ve Süleyman soylu tavrıyla, kraliçeyi konuşturmak için elinden geleni yaptı. Salonun dip tarafındaki bir fıskiye, mırıltılarıyla kraliçenin sesine eşlik ediyordu.

Ama fazla konuşmak insanı çok yorarsa, bu bir şeyler içmeden, tuzlu yemekleri kibarlık yüzünden yemek zorunda kalmış olmaktandır kuşkusuz. Güzel Seba Melikesi, susuzluktan nerdeyse ölüyordu; bir bardak serin su için, bir eyaletini verecek durumdaydı.

Bu dayanılmaz isteğine boyun eğmek istemedi. Ve duru, serin, gümüş renkli sularıyla ve alaycı bir hava içindeki fıskiye, kraliçenin yakınında durmadan pıtırdıyor, inciler saçıp neşeli seslerle havuza dökülüyordu. Susuzluğu gittikçe artan kraliçe, bu duruma dayanamıyordu artık.

Sözlerine devam ederken, Süleyman’ın, bezgin ve dalgın bir halde olduğunu fark ederek, salonun içinde sağa sola dolaşmaya başladı ve iki kez fıskiyenin çok yakınından geçtiği halde, cüret edemedi...

Duyduğu susuzluk artık gerçekten de dayanılmaz bir hale gelmişti. Fıskiyenin yanına döndü, yürüyüşünü yavaşlattı ve cesaretini toplayarak bir çukur oluşturacak şekilde hafifçe çukur yaptığı güzel elini gizlice suya daldırdı; sonra sırtını dönerek bu bir yudum temiz suyu hemen yutmaya çalıştı.

İşte o anda, Süleyman ayağa kalktı, yaklaşarak kraliçenin parıldayan ve ıslak elini tuttu ve kararlı olduğu kadar da neşeli bir sesle şöyle dedi:

“Bir kraliçenin, sözünü yerine getirmesi gerekir ve verdiğiniz söze göre, artık bana aitsiniz.

— Ne demek istiyorsunuz?

— Su çaldınız benden... ve çok doğru olarak fark ettiğiniz gibi, benim ülkemde su, çok az bulunan bir şeydir.

— Ama efendimiz! Bu bir tuzak ve ben de böylesine hilekâr bir eş istemem!

— O zaman bu koca için, hilekâr olduğundan daha yüce ruhlu olduğunu kanıtlamaktan başka yapacak şey kalmıyor. Eğer aldığımız karara rağmen, size özgürlüğünüzü geri verirsem...

— Efendimiz, diye sözünü kesti Belkıs, başını yere eğerek. Uyruklarımıza, sadakatin örneğini vermek zorundayız.

— Kraliçem, diye cevap verdi Süleyman, diz çökerek. Geçmiş ve gelecek yüzyılların en nazik kralı, bu sözlerinizi yemininiz olarak kabul ediyor."

Ve Süleyman hemen ayağa kalkıp bir zili çaldı: Saraylıların eşlik ettiği ve çeşitli serinletici içecekler taşıyan yirmi hizmetkâr, derhal koşup geldi. Şu kelimeleri, büyük bir haşmetle telaffuz etti Süleyman:

"Kraliçenize, içecek sunun!"

Saraylılar bu sözler üzerine, kraliçenin önünde hemen yere kapandılar ve ona tapınmaya başladılar.

Ama yüreği hızla çarpan ve şaşıran Belkıs, kendisinin istemesinden önce böyle bir duruma düşmüş olduğu için korkuya kapılmıştı.

Hikâyenin bu bölümünden sonraki molada, garip bir olay dinleyicilerin ilgisini çekti. Teninin renginden bir *Habeş* olduğu anlaşılan genç bir adam, ortaya çıkıp, ancak nakaratını hatırladığım ve kötü bir Arapçayla söylediği şarkının eşliğinde, bir çeşit *bambula* dansı yapmaya koyuldu. Bu şarkı, güney yöresi Araplarının dilindeki uzun hecelerle vurgulanarak gürültülü bir şekilde şu kelimelerle başlıyordu: "*Yaman! Yaman! Yamani... Selam-Aleyk Belkıs Makeda! Makeda ... Yamani, Yamani!*".[327] Bu kelimelerin anlamı şuydu: "Yemen! Ey Yemen ülkesi!... Selam sana, yüce Belkıs! Ey Yemen ülkesi!"

Nostaljiden doğan bu coşku, Kızıldeniz’in batısında oturan ve Himyeri imparatorluğunun bir bölümünü oluşturan Habeşler ile Seba halkları arasında çok eskiden var olan ilişkiyle açıklanabilirdi ancak. Biraz öncesine kadar sesini çıkarmayan bu dinleyicinin hayranlığı, ülkesinin gelenekleri içinde yer alan ve burada anlatılan hikâyeden kaynaklanıyordu kuşkusuz. Yüce kraliçenin, bilge Süleyman tarafından kurulan tuzaktan kaçınabilmesi de, onun mutluluk duymasına yol açmıştı belki.

Yeknesak şarkısı çok uzun sürdüğü ve dinleyicilerin canını sıktığı için, aralarından bazıları, haykırarak, onun bir *melbus* (bağnaz meczup) olduğunu söylediler, ardından da hırpalamadan kapıya doğru sürüklediler. Bu adamın, kendisine beş ya da altı para (üç santim) ödemesi gerektiği için endişeye kapılan kahveci de onun arkasından hızla dışarı çıktı. Her şey yoluna girdiği için hikâyeci, tam bir dini sessizlik içinde, kaldığı yerden hikâyesine hemen devam etmeye koyuldu.

V. Tunç Denizi

Gece gündüz çalışan büyük usta Adoniram, taslaklarını bitirmiş ve devasa figürlerinin kalıplarını kum içinde şekillendirmişti. Büyük bir sanatla kazılmış ve oyulmuş Sion yaylası, yerine dökülmesi gereken tunç denizin damgasını yemişti bile; tunç denizin kenarları, sonradan dayanaklık edecek devasa aslanlara ve sfenkslere yerini bırakacak olan taş işçiliği pekitme ayaklarıyla sağlam bir şekilde payandalanmıştı. Eriyip tunçla kaynaşmayan masif altından setler, belli yerlere yerleştirilmişti ve bunlar, bu büyük havuzun dayanak zemini görevini yerine getiriyordu. Sıvı halindeki dökme maden, birçok harktan iki plan arasındaki boşluğu dolduracak, birçok altın seti saracak ve bu değerli, ama boyun eğmez sınırlayıcılarla bütünleşecekti.

Maden, tuğladan yapılmış yüksek ve masif bir kuleyle örtülü büyük fırında kaynamaya başladığından beri güneş, yeryüzünün çevresinde yedi kez dönmüştü ve bu kulenin yerden atmış arış yukarıdaki koni şeklindeki ağzından kırmızı dumanlar, kıvılcımlar, parıldayan mavi alevler, bir anafor gibi yükseliyordu.

Kalıplar ile izabe fırınının dibi arasında açılmış olan çukur, bu kaynayan volkanın içini demir çubuklarla açma zamanı geldiğinde, ateş nehrine yatak olacaktı.

Bu muazzam döküm işine girişmek için gece tercih edilmişti; çünkü, ancak geceleyin bu işlem dikkatle izlenebilirdi, gecede parıldayan beyaz tunç, nereye aktığını yine kendi aydınlatıp gösterebilirdi; eğer bir çatlaktan kaçarsa ya da bir yerde bir delik açarsa, gölgeler ve karanlıklar arasında yine kendini gösterebilirdi.

Adoniram'ın adını ölümsüzleştirecek ya da itibardan düşürecek bu ciddi sınavı bekleyen Kudüs'teki herkes heyecan içindeydi. Krallığın her köşesinden, işçiler işlerini bırakıp koşmuşlar, bu ölümcül gecenin akşamında, güneş batar batmaz, çevredeki tepeler ve dağlar, meraklılarla dolup taşmıştı.

Kendi başına ve engellere karşı çıkarak, hiçbir dökümcü, böylesine korkunç bir işe girişmemişti. Ama döküm aygıtı her zaman ilgi uyandırmıştı ve önemli parçaların şekillendirilmesi söz konusu olduğunda, kral Süleyman da, kendisine eşlik etme onurunu paylaşmak için birbiriyle tartışan maiyetiyle birlikte, döküm yerlerinde geceyi geçirme lütfunda bulunmuştu.

Ama tunç denizinin dökümünün yapılması, devasa bir girişimdi; bir dehanın, insan önyargılarına, doğaya, başarının olanaksız olduğunu hep bir ağızdan söylemiş olan uzmanların görüşüne bir meydan okumasıydı.

Böylece, bu büyük mücadeleyi seyretmenin çekiciliğine kapılmış her yaştan ve her ülkeden insan, çevresi işçi birlikleriyle denetim altına alınmış olan Sion tepesini, erken saatlerde doldurmuştu. Devriyeler, hiç ses çıkarmadan düzeni korumak ve gürültü edilmesini önlemek için kalabalığın arasında dolaşıyordu. Zor bir iş değildi bu; çünkü, borular çalınarak, tam bir sessizlik içinde olunması kralın buyruğu olarak duyurulmuştu; buna uymayanlar, öldürülecekti. Döküm yapılırken verilen emirlerin hızla ve kesinlikle duyulması için, bu önlemi almak kaçınılmazdı.

Akşam yıldızı, denize inmeye başlamıştı bile; kulenin alevleriyle kızıllaşan bulutlarla kaplı gece, beklenen anın yakın olduğunu haber veriyordu. Arkasındaki ustabaşılarıyla birlikte Adoniram, meşalelerin ışığında, hazırlıklara son bir göz atıyor ve sağa sola koşuyordu. Fırının hemen yanındaki geniş sundurmada, başlarında uzun ve sarkık kenarlı deri kasklar, sırtlarında da kısa kollu uzun beyaz giysiler bulunan demirciler görülüyordu; bunlar uzun saplı demir kancalarla, yarı yarıya camlaşmış

maden cürufunu parçalayarak kenara alıyor ve uzak bir yere sürüklüyorlardı; başkaları, sağlam kerestelerden yapılmış iskelelerin üzerinden, körüklerin güçlü soluğuyla kükreyen fırına sepetler dolusu kömür atıyordu. Ellerinde kazmalar, kazıklar ve kıskaçlarla, yığın yığın işçi, arkalarında uzun gölgeler bırakarak etrafta dolaşıyordu. Bunlar neredeyse çıplaktı; böğürlerini sadece, çizgili kumaştan geniş kemerler koruyordu; başlarını yün kumaşlarla sarmışlardı ve bacaklarında, deri kayışlarla tutturulmuş tahta zırhlar vardı. Kömür tozuyla siyaha bulanmış oldukları halde, kor ateşin yansılarıyla, kızıl renge bürünmüş gibi görünüyorlardı; sanki, sağda solda dolaşan şeytanlar ya da hayaletlerdi bunlar.

Ansızın çalan borular, kralın ve maiyetinin geldiğini haber verdi. Seba Melikesi’yle birlikte gelen Süleyman, Adoniram tarafından karşılandı ve usta, bu soylu ziyaretçiler için yapılmış tahta kadar götürdü onları. Adoniram manda derisinden bir göğüslük giymişti; beyaz önlüğü dizlerine kadar iniyordu; adaleleriyle dikkat çeken bacaklarında kaplan derisi tozluklar vardı, ayakları çıplaktı ve sadece o, kor halindeki madenin üzerinde canı acımadan yürüyebiliyordu.

“Heybetiniz ve gücünüz içinde, ateş tanrısı gibi görünüyorsunuz bana”, dedi Belkıs. “Bu girişiminiz başarıya ulaşırsa, bu gece hiç kimse, Adoniram ustadan daha büyük olduğunu söyleyemeyecek kendine!...”

Sanatçı meşguliyetine rağmen kraliçeye cevap verecekken, her zaman bilge ve kimi zaman da kıskanç olan Süleyman, durdurdu onu:

“Usta, değerli zamanınızı boşuna harcamayın ve işinizin başına dönün; burada durmanızdan dolayı ortaya çıkacak herhangi bir kazadan sorumlu olmak durumuna düşmeyelim.”

Kraliçe Adoniram’ı bir el hareketiyle selamladı ve büyük usta yanlarından ayrıldı.

“Bu işi başarırsa”, diye düşündü Süleyman; “Adonai’nin tapınağını büyük bir anıtla onurlandırmış olacak... ama kendi korkunç gücünü de kat kat artıracak!”

Birkaç dakika sonra, Adoniram’ı fırının önünde gördüler. Aşağıdan ışıklar saçan kor, gövdesini daha da irileştiriyor ve gölgesini duvarın üzerinde tırmandırıyordu. Adoniram, duvara asılmış büyük bir tunç levhaya,

demirden bir çekiçle yirmi kez vurdu. Levhanın titreşimleri uzaklara kadar yayıldı ve eskisinden daha da derin bir sessizlik ortalığı kapladı. Birden, ellerinde kaldıraçlar ve iki uçlu kazmalar bulunan on hayalet, tahtın bulunduğu yerden görülen ve fırın ocağının altında kazılmış olan çukura atladı. Körüklerin soluması zayıflamış ve yerini, sıvı tuncun birazdan akacağı menfezi kapatan katılaşmış balçığı delip parçalayan sivri uçlu demirlerin boğuk gürültüsüne bırakmıştı. Biraz sonra, çukurun bu saldırılan bölümü pembeleşti, morlaştı, kırmızılaştı, ışıklar saçtı ve turuncu bir renk aldı; tam ortada beyaz bir leke belirdi; ikisi dışında, işçilerin hepsi geri çekilmişti. Adoniram'ın bakışları altında bu iki işçi, ışıklı lekenin çevresindeki kabuğu, içinde bir delik açmaksızın inceltmeye çalışıyordu. Usta onları tedirginlikle izliyordu.

Bu ön hazırlıklar yapılırken, Adoniram'ın sadık arkadaşı genç Benoni, işçi grupları arasında dolaşıyor, her birinin gayretini denetliyor, emirlerin yerine getirilip getirilmediğine bakıyor ve incelediği her şeyden kendine göre sonuçlar çıkarıyordu.

Ve bu genç adam, ansızın, dehşete kapılmış olarak Süleyman'a doğru koştu ve yere kapanarak: "Efendimiz, dökümü durdurunuz, her şey mahvoldu ve ihanete uğradık!" dedi.

Herhangi birinin, izin verilmeden krala böyle yaklaşması âdet değildi; dolayısıyla muhafızlar, bu densiz gencin hemen yanına gelmişlerdi. Süleyman onları uzaklaştırdı ve diz çökmüş olan Benoni'ye doğru eğilerek hafif bir sesle şöyle dedi: "Ne demek istediğini kısaca anlat.

— Fırının çevresinde dolaşıyordum; duvarın arkasında hareketsiz duran bir adam vardı ve bir şey bekliyor gibiydi; bir başkası geldi ve ona hafif bir sesle: *Vehmamiah*! dedi ve o da, *Eliael*![328] diye cevap verdi. Üçüncü bir kişi ortaya çıtı ve o da *Vehmamiah*! dedi ve ona da aynı şekilde *Eliael*! diye cevap verildi ve bunun ardından biri yüksek sesle şöyle dedi:

'Dülgerleri, maden işçilerine kul köle etti.'

İkincisi: 'Duvarcıları, maden işçilerinin boyunduruğu altına soktu', dedi.

Üçüncüsü: 'Maden işçileri üzerinde egemenlik kurmak istedi.'

Birincisi sözü alarak: 'Gücünü, yabancıların emrine veriyor', dedi.

İkincisi: ‘Onun bir yurdu bile yok.’

Üçüncüsü hemen ekledi: ‘Çok doğru bu.’

‘İşçiler kardeştir’, diye yeniden söze karıştı birincisi.

‘Loncaların eşit hakları vardır’, diye devam etti ikincisi.

Üçüncüsü, ‘Evet doğru’, diye ekledi.

Birincisinin, duvarcı olduğunu anladım, dedi Benoni. Çünkü daha sonra şunları söyledi: ‘Tuğlaya kireç taşı karıştırdım; toz gibi ufalanıp gidecek.’ İkincisi dülgerdi ve şöyle dedi: ‘Merteklerin kirişlerini çok uzattım, böylece, alevler yakacak onları.’ Üçüncüye gelince, kuşkusuz bir maden işçisiydi. Bunlar da onun sözleriydi: ‘Gomorra’nın zehirli gölünden zift ve kükürt alarak dökümün içine karıştırdım.’

O sırada bir kıvılcım yağmuru, hepsinin yüzünü aydınlatmıştı. Duvarcı Suriyeliydi ve adı Fanor’du; dülger Fenikeliydi ve Amru diyorlardı ona; maden işçisi, Ruben kabilesinden bir Yahudiydi ve adı da Methusael’di. Ulu kral, işte burada ayaklarınıza kapanıyorum, asanızı uzatın ve bu çalışmaları durdurun!

— Artık çok geç, dedi Süleyman, düşünceli bir halde. İşte yanardağın ağzı açılıyor; sesini çıkarma, Adoniram’ı rahatsız etme ve bana o üç kişinin adlarını tekrar söyle.

— Fanor, Amru, Methusael.

— Tanrı’nın isteği yerine getirilecektir!”

Benoni sabit bakışlarla krala baktı, sonra şimşek hızıyla oradan uzaklaştı. Bu sırada, madencilerin art arda darbeleriyle, fırının ağzındaki pişmiş toprak yerlere düşüyor ve incelmiş olan katman, sanki, gecenin karanlıklarına dalmak üzere olan güneşi yakalamış gibi büyük bir ışıkla parıldıyordu... Adoniram’ın bir işaretiyle, işçiler kenara çekildi ve büyük usta, çekiçler tunç üzerinde yankılar doğururken, büyük bir demir topuzu havaya kaldırdı, yarı saydam yüzeye soktu ve sert bir hareketle çekip aldı onu. Bir anda, hızla akan beyaz bir eriyik seli, kanala doğru atıldı ve kumda oyulmuş bir havuza, billur ve altın çizgili bir yılan gibi kaydı; bu döküm eriyiği, havuzun sonunda, birçok harkta yoluna devam ederek dağıldı.

Ansızın, erguvan ve kan kırmızısı bir ışık, tepelerin üzerinde, sayısız seyircinin yüzünü aydınlattı; parıltıları, bulutların karanlığının içine sızıp, uzak kayalıkların doruklarını kızıla boyadı. Karanlıkların içinden ortaya çıkan Kudüs, sanki bir yangının kurbanı olmuş gibi görünüyordu. Derin sessizlik, bu yüce gösteriye, bir rüyanın fantastik boyutlarını ekliyordu.

Döküm başladığında, eriyiğin kaplayacağı yatağın çevresinde, oradan oraya koşan bir gölge görüldü hayal meyal. Bir adam, ileri doğru atılmıştı ve Adoniram'ın engel olmaya çalışmasına rağmen, ateşle kaplanacak bu kanalı geçmeye çalışıyordu. Ve ayağını oraya attığında, eriyik halindeki maden ulaştı ve tepe aşağı çevirdi onu ve bir saniye içinde gözden kaybettirdi.

Gözü eserinden başka şeyi görmeyen Adoniram, hemen o anda bir patlama olacağını düşüncesiyle altüst olmuştu; hayatını hiçe sayarak ileri atıldı, elindeki demir kancayı, kendini kurban eden bu zavallının göğsüne sapladı ve insanüstü bir kuvvetle çekip çıkararak, bir cüruf parçasıymış gibi kenara attı; hâlâ ışıldayarak yanıp duran bu gövde, orada ölüme teslim oldu... Sadık dostu Benoni'yi tanıyacak kadar zaman bile bulamamıştı Adoniram.

Döküm eriyiği, karanlık zemin üzerinde, geniş ve uzun sınırları bir altın taç gibi şimdiden belirginleşen tunç denizin oyuklarını doldurmak üzere parıldayarak akarken, uzun demir saplı ateş kovalarını sıvı ateşin oluşturduğu havuza daldıran yığınlarca işçi, madeni, tunç denizinin dayanakları olacak aslan, öküz, hurma ağacı, melek ve başka devasa figürlerin kalıplarına dönmek için sağa sola koşuşuyordu. Toprağa içirdikleri ateşin miktarı, insanı şaşırtacak kadar fazlaydı; zemin üzerindeki alçak kabartmalar, Adoniram'ın dehasının yarattığı atların, kanatlı boğaların, köpek başlı maymunların kıpkırmızı siluetlerini belirginleştiriyordu.

"Ne yüce bir görüntü! Maddelere boyun eğdiren ve doğayı ehlileştiren bu ölümlünün dehası, ne büyük ve ne kadar güçlü!", diye haykırdı Seba Melikesi.

"Henüz zafer kazanmadı", diye cevap verdi Süleyman üzüntüyle; "gücü her şeye yeten, sadece Adonai'dir!"

VI. Acayip Bir Görüntü

Döküm eriyiğinin oluşturduğu ırmağın ansızın taştığını gördü Adoniram; kuyu gibi açılmış kaynak, seller kusuyordu; aşırı yük altında kalan kum çökmek üzereydi. Adoniram tunç denizine bir göz attı; döküm kalıbı taşıyordu; en üstünde bir yarık açılmıştı ve lavlar, her yandan akıyordu. O anda, havayı titreten korkunç bir çığlık attı Adoniram ve dağlardan gelen yankılar, bu çığlığı tekrarladı. Çok ısınmış olan toprağın camlaştığını düşünen Adoniram, bir su haznesine bağlı olan bükülgen bir boruyu alarak, hızlı bir el hareketiyle, havuz kalıbının sarsılan dayanaklarının temeline büyük bir su kitlesini yöneltti. Ama döküm eriyiği coşmuş ve oraya kadar ulaşmıştı; iki sıvı savaşıyordu şimdi ve bir maden kitlesi, suyu kaplıyor, hapsediyor, sıkıyordu. Kendini kurtarmak isteyen su, buharlaşıyor ve engellerini parçalıyordu. İşte o anda bir patlama duyuldu; erimiş maden, gözleri kör eden demetler halinde, zeminden yirmi arış boyu yüksekliğe ulaşarak havaya fışkırdı; sanki öfkelenmiş bir yanardağın krateri açıldı. Patlamanın ardından ağlamalar, korku çığlıkları duyuldu; çünkü, bu yıldız yağmuru, her yere ölüm saçıyordu; erimiş madenin her damlası, yakıcı bir mızraktı, bedene giriyor ve öldürüyordu. Her taraf ölenlerle doluydu, önceki sessizliğin yerini, bir korku çığlığı almıştı. Duyulan dehşet son derecesine varmıştı, herkes kaçıyordu; yarattığı korku, peşlerinden ateşin geldiği insanları ateşe gömüyordu... Aydınlanmış, göz kamaştırıcı hale gelmiş ve kızıla çalmış kırlar, Yehova'nın yıldırımlarıyla alev alev yanan Gomorra ve Sodom'un yaşadığı o korkunç geceyi hatırlatıyordu.

Adoniram, kendini kaybetmiş halde, işçilerini toparlamak ve kaynayan madenin açtığı uçurumun ağzını kapatmak için sağa sola koşuyordu; ama yakarışlardan ve lanetlemelerden başka bir şey duymuyor, ölülerden başka bir şeye de rastlamıyordu. Herkes dağılıp gitmiş ve sadece Süleyman, tahtın üzerinde kıpırdamadan duruyordu; yanında oturan Seba Melikesi de sakin bir haldeydi. Ve taçları ve asaları karanlıklar içinde hâlâ parıldıyordu.

"Yehova, onu cezalandırdı", dedi Süleyman, kraliçeye. "Ve kibir dolu bir canavar karşısındaki bir anlık zayıflığım ve hoşgörüm dolayısıyla, uyruklarımın ölümüyle beni de cezalandırdı.

— Bu kadar insanı kurban eden kibir ve gösteriş, bir cürümdür, dedi kraliçe. Efendimiz, bu cehennem sınavı sırasında, siz de mahvolabilirdiniz; tunç, çevremize bir yağmur gibi yağıyordu.

— Ve siz de buradaydınız! Baal’in bu alçak suç ortağı, sizinki gibi değerli bir hayatı tehlikeye attı. Gidelim kraliçem! Endişelendiğim tek şey, size kötü bir şeylerin olmasıdır!”

Onların yanından geçen Adoniram, söylediklerini duydu; acıdan benzi atarak oradan uzaklaştı. Biraz daha uzakta, kendisine hakaretler, iftiralar, lanetler yağdıran bir işçi topluluğu fark etti. Ve Suriyeli Faron yanına gelerek şöyle dedi: “Sen çok büyüksün; talih ihanet etti sana, ama duvarcılar onun suç ortakları değildir.”

Sonra Fenikeli Amru da geldi ve şöyle dedi:

“Sen büyüksün, ve herkes görevini dülgerler gibi yerine getirseydi, zafer kazanacaktık.”

Ve Yahudi Methusael de şöyle dedi:

“Madenciler görevlerini yaptılar; ama yabancı işçiler, cehaletleri dolayısıyla, bu girişimi tehlikeye düşürdüler. Cesaret! Çok daha büyük bir eser, bu başarısızlığımızın intikamını alacaktır.

— Ah! İşte bulabildiğim dostlar, sadece bunlar”, diye düşündü Adoniram.

Birileriyle karşılaşmaktan kaçınması pek zor değildi; çünkü, herkes sırtını dönüp uzaklaşıyordu ondan ve karanlık onların bu kaçışlarını örtüyordu. Çok geçmeden kor ateşin ve yüzeyde soğuyarak kırmızı renge bürünen maden eriyiğinin parıltıları, gölgeler içinde yavaş yavaş gözden silinen uzaktaki grupları ancak aydınlattı. Kolu kanadı kırılmış Adoniram, Benoni’yi arıyordu.

“O da terk etti beni,” diye mırıldandı hüzün içinde.

Ve bu büyük usta, fırının yanında yapayalnız kaldı.

“Şerefim ayaklar altında düştü, diye haykırdı üzüntüyle. İşte, nankör bir kralın onuruna adadığım ciddi ve çalışkan hayatımın meyvesi! Bir sıfır olduğumu düşündü ve arkadaşlarım da beni hiçe saydılar! O kraliçe, o kadın... oradaydı; içine düştüğüm utanç verici durumu gördü ve onun küçümsemesini... evet o küçümsemeyi de sineye çekmek zorundaydım! Peki, Benoni, benim acı çektiğim şu anda nerede? Yalnızım, yalnız ve lanetlenmişim. Gelecek, kapılarını sımsıkı kapadı sana Adoniram! Ama

gülümse, hem de kurtuluşuna bakıp gülümse ve onu, sana ait olan ve sana başkaldırmış kölen olan şu ateşte ara!” Ve Adoniram, cüruflar ve eriyikle yanan, rutubetle karşılaşınca orada burada fışkıran dalgalarını yayan maden ırmağına doğru sakin ve kararlı bir şekilde ilerledi. Lavlar belki de, kadavralar üzerinde titreyip duruyordu. Koyu sarı ve mor anaforlar, yoğun bir şekilde bu iç karartıcı maceranın terk edilmiş sahnesinde, göklere yükseliyordu. İşte orada, yıldırımla vurulmuş Adoniram denilen dev, yerlere kapandı ve derin düşüncelere dalarak kendini paralar gibi oldu... ve bir rüzgâr esintisiyle üzerine çökebilecek ve kendisini boğabilecek olan alevli anaforlara gözünü dikti.

Ateşli buharın parlak ama kasvetli oynaşmaları içinde, garip, belirsiz ve alevli şekiller kimi zaman bir görünüp bir kayboluyordu.[329] Adoniram’ın kamaşan gözleri, devler, altın bloklar, cüceler görüyordu sanki ve bunlar duman halinde dağılıyor ya da kıvılcımlar gibi ufalanıyordu. Ama bu hayaller, Adoniram’ın umutsuzluğunu ve acısını unutturmaya yetmiyordu. Ne var ki, çığrından çıkmış hayalgücünü, çok geçmeden dizginledi ve alevlerin arasından, adını söyleyen güçlü ve heybetli bir sesi duyar gibi oldu. Anafor, sanki böğürerek, üç kez söyledi Adoniram’ın adını.

Kimse yoktu çevresinde... Bu alevli çöküntüyü seyrederek mırıldandı: “Halkın sesi, beni çağırıyor!”

Bakışlarını başka yöne çevirmeden, dizlerinin üzerinde doğruldu, elini uzattı ve kırmızı dumanların ortasında, yoğunlaşan, toparlanan, sonra dağılıp gözden kaybolan belirsiz devasa bir insan şekli gördü. Çevrede, her şey kıpırdanıyor ve alevleniyordu; sadece bu şekil zaman zaman, ışıklı buharın içinde bir karaltı ya da isli buharın içinde aydınlık ve parlak olarak beliriyordu. Ve sonra, iyice belirginleşmiş olarak ortaya çıktı; yaklaştıkça daha da büyüdü ve Adoniram, korku içinde, bu canlı tuncun ne olduğunu sordu kendi kendine.

Hayalet yaklaşıyor ve Adoniram, şaşkınlık içinde seyrediyordu onu. Devasa boyutlardaki göğsünde ve sırtında, beyaz ve kolsuz bir gömlek vardı; çıplak kolları demir halkalarla süslenmişti; örülmüş ve kıvrımlanmış sakalı, tunçtan yüzünü çevreliyordu... Başındaki lal rengi taç göz kamaştırıyordu; elinde bir çekiç tutuyordu. Parlayan iri gözlerini, tatlı bir bakışla çevirmişti Adoniram’a ve tuncun bağrından kopup geliyormuş gibi

bir sesle şöyle dedi: “Toparla kendini ve ayağa kalk oğlum. Yaklaş ve ardımdan gel. Irkımın başına gelen kötülükleri gördüm ve acıdım ona...

— Ey ruh, söyle kimsin sen?

— Senin babalarının babasının gölgesiyim; çalışanların ve acı çekenlerin büyük atasıyım ben. Gel yanıma, elim alnına değdiği zaman, alevler içinde soluyabileceksin; güçlü olduğun gibi, şimdi de korkusuz ol...”

Adoniram, içine işleyen, ama kendisini yakmayan bir sıcaklıkla sarmalanmış olduğunu hissetti; soluduğu hava tertemizdi ve önüne geçilmez bir kuvvet, bu esrarlı hayaletin içine girmiş olduğu kor ateşlere sürüklüyordu onu.

“Nerdeyim ben? Adın ne senin? Nereye götürüyorsun beni? diye mırıldandı Adoniram.

— Yerkürenin merkezine... İnsanların yaşadığı dünyanın ruhuna; Mısır’ın Hermes ve Arabistan’ın İdris adıyla yücelttiği babamız Hanok’un yeraltı sarayına götürüyorum.

— Ölümsüz güçler! diye haykırdı Adoniram. Efendim, doğru mu bu? Yoksa siz...

— Evet ben, senin atanım ey ölümlü sanatçı... Efendin ve pirinim; Tubal-Kain’im ben.”

Sessizliğin ve gecenin derin bölgesinde ilerledikleri ölçüde, Adoniram, kendinden ve izlenimlerinin gerçekliğinden kuşku duyuyordu. Ama, dikkatini kendi benliğinden başka bir yöne çevirmeye ve bilinmeyenin çekiciliğine kapılmaya başlamıştı yavaş yavaş; ruhu, egemenliği altına girdiği güce kapılarak, esrarlı kılavuzunu hiç duraksamadan izliyordu.

Nemli ve soğuk bölgelerden sonra, ılık ve temiz havalı bir yere gelmişlerdi; yeryüzünün derinliklerindeki hayat, sarsıntılarla, garip uğultularla belli ediyordu kendini; boğuk, düzenli ve döngüsel nabız atışları, dünyanın kalbinin yakında olduğunu haber veriyordu; Adoniram, bu kalbin gittikçe daha kuvvetle çarptığını hissetti ve sınırsız uzamlarda dolaştığı için, şaşkınlığa kapıldı; dayanacak bir yer aradı, ama bulamadı ve hiçbir şey söylemeden sessizliğini koruyan Tubal-Kain’in iyice göremediği gölgesinin peşinden gitti.

Yüzlerce yıl sürmüş gibi hissettiği birkaç dakikadan sonra, uzakta parlak bir nokta gördü. Işıklı leke gittikçe büyüdü, yaklaştı, derinlemesine yayıldı ve Adoniram, ne olduğunu anlamadığı işlerle uğraşan gölgelerle dolu bir dünya gördü. Ama bu tuhaf aydınlıklar, biraz sonra Kain oğlunun parlak tacının ve gömleğinin üzerinde söndü.

Adoniram konuşmaya çalışıyordu boş yere; sıkışmış göğsünde tıkanıyordu sesi; ama çok geniş ve derinliği tahmin edilemez bir galeride olduğunu fark edince yeniden soluklandı. Galerinin duvarlarını görmek olanaksızdı ve galeri, Adoniram'ın başının üzerinde havalara yükselen sütunlara dayanıyordu ve onların taşıdığı tonoz da görülmüyordu.

Adoniram titredi birden, Tubal-Kain'in şunları söylediğini duyunca: "Ayakların, Kaf dağının kökü ve ekseni olan büyük zümrüt taşa basıyor şimdi; babalarının ülkesine geldin. Kain çocuklarının mutlak krallığı sürüyor burda. Bu granit kalede, bu ulaşılmaz mağaraların ortasında, özgürlüğümüze kavuşabildik sonunda. Adonai'nin kıskanç zorbalığı burada sona eriyor; burada, ölüm korkusundan uzak, bilgi ağacının meyveleriyle beslenebiliyoruz."

Adoniram derin bir oh çekerek rahatlamıştı; hayatı boyunca belini büken büyük bir yükün ilk olarak sırtından kalktığını hissediyordu.

Birden hayat ve canlılık dolmuştu etraf; bu yeraltı sığınaklarında büyük kalabalıklar ortaya çıkmıştı; coşku içinde çalışıyorlardı; dövülen madenlerin çıkardığı neşeli sesler, fışkıran suların gürültüsü duyuluyordu ve güçlü rüzgârlar karışıyordu bunlara; sonsuz bir gökyüzü gibi aydınlanan tonozdan, geniş ve garip atölyelerin üzerine, yere yaklaşırken gökkuşağının renklerine bürünen mavileşmiş beyaz bir ışık yağıyordu.

Adoniram, amacını anlayamadığı işlerle uğraşan bir kalabalığın içinden geçiyordu; toprağın derinlerindeki bu aydınlık ve göksel kubbe şaşırtıyordu onu; birden durdu, Tubal-Kain'in şöyle dediğini duydu: "Burası ateşin tapınağıdır ve biz olmasak, soğuktan mahvolacak yeryüzünün ısısı, buradan geliyor. Madenleri burada hazırlıyoruz ve buharlarını sıvıya dönüştürdükten sonra, gezegenin damarlarına gönderiyoruz.

"Başlarımızın üzerinde birbiriyle içiçe geçen bu madenler, karşıt güçlerini ortaya koyarak bu parlak ışıkları doğurur ve yansıtırlar... ama senin güçsüz

gözlerin onların karşısında kamaşır. Bu akıntıların çektiği yedi maden, çevrede buharlaşır; mavi, pembe, altın, kızıl ve gümüş renkli, mineli bulutları oluşturur; bunlar boşlukta dolaşarak, değerli taşlarda ve minerallerde bulunan alaşımları meydana getirir. Kubbe soğuduğu zaman yoğunlaşıp sıkışmış olan bu bulutlar, yakut, zümrüt, topaz, alaca somaki, firuze ve elmas doluları yağdırır; yeryüzü akıntıları, onları cüruf yığınlarıyla birlikte alıp götürür; bunlar, yerkürenin yüzeyini yükselterek dağlarla engebeleştiren granitlere, sílekslere, kireç taşlarına dönüşür. İnsanların dünyasına ve Adonai'nin soğuk güneşine yaklaşırken katılaşır bu maddeler. O güneş ki, bir yumurta bile pişirmeye yaramayan bir fırındır. Biz, demirde olduğu gibi taşlarda da hapsedilmiş kıvılcım yaratan ateşi gizlice vermeseydik, insanoğlunun hayatı ne olurdu, bir düşün!"

Bu açıklamalar, Adoniram'ı hem tatmin ediyor hem de şaşırtıyordu. Altın, gümüş, bakır ve demir çiçekleri üzerinde nasıl çalıştıklarını, onları birbirinden nasıl dalgalar gibi ayırdıklarını, engellediklerini ve elediklerini anlamadan işçilere yaklaştı.

"Bu maddeler", dedi Tubal-Kain, onun düşüncelerini sezerek; "merkezi sıcaklıkla, sıvı hale gelmişlerdir; buradaki ısı, senin maden erittiğin fırınlardakinden neredeyse iki kat fazladır."

Adoniram korkuya kapıldı ve hâlâ yaşamasına şaşırdı.

"Bu sıcaklık", diye devam etti Tubal-Kain; "ateşten elde edilmiş ruhların ısısıdır. Adonai, toprağın hamurunun merkezine insan haline getirmeyi düşündüğü ufak bir kıvılcım yerleştirdi ve bu parçacık, kütleyi ısıtmaya, canlandırmaya ve ona bilinç vermeye yetti; ama işte yukarıda, soğukla mücadele edip duruyor bu ruh; sizin ruhsal yetilerinizin sınırlılığı da bundan ileri geliyor; bir gün bu kıvılcım merkezi çekime kapılıyor ve siz de ölüyorsunuz."

Bu şekilde açıklanan yaratılış, küçümsenecek bir şey gibi geldi Adoniram'a.

Tubal-Kain devam etti: "Evet, güçlü olmaktan çok hilekâr, yüce gönüllü olmaktan çok kıskançtır bu tanrı Adonai! İnsanoğlunu, ateşin güçlerini ihmal ederek çamurdan yarattı; daha sonra, eserinden ve bu güçlerin insan denen kasvetli yaratığa duyduğu şefkatten ürkerek, gözyaşlarından hiç

etkilenmeden ölüme mahkûm etti onu. İşte, bizim aramızdaki anlaşmazlık budur: Yerin üzerindeki bütün hayat, ateşten çıktığı için merkezdeki bu ateşe doğru çekilmektedir. Biz ise, merkezdeki ateşin çevreye doğru çekime uğramasını ve dışarıda parıldamasını istedik: Maddelerin bu iki yönlü etkileşimi sonsuz hayattı.

"Ama gezegenlerin çevresinde hüküm süren Adonai, yeryüzünü duvarlarla kapattı ve dışa yönelen bu çekimin yolunu kesti. Bunun sonucu olarak, üzerinde yaşayanlar gibi yeryüzü de ölecek. Zaten daha şimdiden yaşlandı; soğuk gittikçe daha fazla işliyor içine; hayvan ve bitki türleri tümden ortadan kalktı; ırklar azalıyor, ömür kısalıyor, iliği donan ve kuruyan yeryüzü, yedi temel maddeden ancak beşini alabiliyor artık. Güneş de soluklaşıyor; beş ya da altı bin yıl sonra sönüp gidecek. Ama ey oğlum! Bu sırları sana sadece ben açıklayacak değilim; onları, senin ataların olan insanların ağzından da duyacaksın."

VII. Yeraltı Dünyası

İkisi birlikte, hafif bir ateşin ışıklarının aydınlattığı bir bahçeye girdiler; burada, kimsenin bilmediği birçok ağaç vardı ve küçük alev dillerinden oluşmuş yaprakları, gölge yerine, garip şekilleri ve şaşırtıcı renkleri olan çiçeklerle alacalanmış zümrüt zemin üzerine göz kamaştırıcı aydınlıklar yansıtıyordu. Madenlerin zemininde yer alan derin ateşte açan bu çiçekler, onların en akışkan ve saf halde ortaya çıkışlarıydı. Çiçek açmış madenin bu ağaç şeklindeki bitkileri, değerli taşlar gibi parıldıyor ve amber, aselbent, sarı sakız ve buhur kokuları yayıyordu. Biraz ileride, yılan gibi kıvrılan neft yağı dereleri, yeraltı yörelerinin gülü olan zincifreleri besliyordu. Çevrede, boyları ve vücutları, bu güçlü ve bereketli doğayla orantılı olan dev gibi ihtiyarlar dolaşıyordu. Parlak ışığın tavanı altında, yanyana oturmuş devler gördü Adoniram; bir zamanlar, Lübnan mağaralarında gözlemlediği figürlerin kutsal giysileriyle, yüce boyutlarıyla ve etkileyici görünüşleriyle dikkati çekiyorlardı. Adoniram, Hanok krallarının kaybolup gitmiş sülalesini tanımıştı. Onların çevrelerinde oturmuş köpek başlı maymunları, kanatlı aslanları, akbabaları, esrarlı ve gülümseyen sfenksleri bir kez daha görmüştü şimdi; Tufan sularıyla silinip süpürülmüş ve mahvolmuş, ama insan hafızasıyla ölümsüzleştirilmiş canlı türleriydi bunlar. Hem erkek hem de dişi olan bu köleler, hareketsiz, uysal, ama yine de kıpraşan koskoca tahtları sırtlarında taşıyorlardı.

Uyku gibi hareketsiz olan Adem’in prens oğulları, rüyaya dalmış ve de bir şey bekliyor gibi görünüyorlardı.

Bu yaratıklar sırasının ucuna ulaşan Adoniram, kar gibi beyaz ve kare şeklinde kocaman bir taşa yönelmişti... Bu yanmaz amyant kayanın üzerine ayağını koyacakken, Tubal-Kain şöyle haykırdı:

“Dur! Serendip adasının altındayız. Bilinmeyen kişinin, topraktan ilk doğmuş olanın mezarını çiğneyeceksin. Adem, kendisini ateşten koruyan bu kefen altında uyuyor. Dünyanın son gününde ayağa kalkacak ancak; onun tutsak mezarında, bizim fidyemiz var. Bak dinle: Ortak babamız seni çağırıyor.”

Kain, rahatsızlık verecek bir şekilde çömelmişti; ama hemen ayağa kalktı. Hüzünlü gözlerine ve solgun dudaklarına rağmen insanüstü bir güzelliği vardı. Çıplaktı ve tedirginlik belirten alnında, taç yerine, altın bir yılan görülüyordu... Gezgin adam çok halsiz düşmüş gibiydi, ama şöyle dedi:

“Uyku ve ölüm seninle birlikte olsun oğlum. Çalışkan ve zulme uğramış insan! Sen benim yüzümden acı çekiyorsun. Havva, benim annemdi; ışığın meleği İblis[330] onun göğsüne, beni canlandıran ve ırkımı oluşturan kıvılcımı yerleştirdi; Adem balçıktan yoğruldu ve tutsak bir ruhu içinde barındıran bu Adem, besledi beni. Elohimlerin bir çocuğu olarak, Adonai’nin yaptığı bu taslağı sevdim ve içimdeki cin ruhunu, cahil ve de güçsüz insanların hizmetine verdim. Beni besleyen babalığımı, yaşlandığında ben besledim ve bebekken, Habil’in beşiğini salladım... Kardeş olduğumu söylüyorlardı Habil ile. Ne yazık, ne yazık!

“Yeryüzünde cinayeti öğrenmeden önce, insan yüreğini karartan nankörlüğü, adaletsizliği ve acıyı tanıdım. Sürekli olarak çalışarak, hasis topraktan besinlerimizi zorla elde ederek, insanların mutluluğu için toprağı ürün vermeye zorlayan sabanları icat ederek, kaybettikleri cenneti, onlar için bereket içinde yeniden ortaya çıkararak, hayatımı kurban ettim. Ne büyük haksızlık! Adem beni sevmiyordu; Havva, beni dünyaya getirdiği için cennetten kovulmuş olduğunu hatırlıyordu ve bencil yüreğini bana kapatmış, ama Habil’e sonuna kadar açmıştı. Refah içinde yetişmiş olan ve herkesi küçümseyen Habil, beni herkesin hizmetkârı olarak görüyordu. Adonai, onun yanındaydı, daha ne gerekiyordu? Kralı olduğunu sandığı toprakları, ben alın terimle sularken, aylaklık ve şımartılmışlık içinde,

çınarların altında uyuklayarak sürülerini otlamaya bırakıyordu Habil. Şikâyetim vardı benim; ana babamız, tanrının hakkaniyetinden söz ediyordu; fedakârlıklarımızın ürününü tanrıya sunuyorduk ve yaz mevsiminin ilk meyveleri olan buğday demetlerinden oluşan benim sunularım, küçümsenerek reddediliyordu... İşte bu kıskanç tanrı, yaratıcı ve doğurgan dehayı her zaman bir yana itmiş ve baskı yapma hakkıyla, iktidarı aşağılık zihinlere vermişti. Daha sonra neler olduğunu biliyorsun; ama Adonai'nin beni reddetmesi yüzünden, kısırlığa mahkûm olduğumu ve bana âşık olan kız kardeşimiz Aklinia'yı eş olarak genç Habil'e verdiğini bilmiyorsun. İşte, ateşten doğan Elohimlerin cinlerinin ya da çocuklarının, balçıktan türetilmiş Adonai oğullarına karşı ilk mücadelesi burada başlamıştır.

"Ve ben Habil'in meşalesini söndürdüm... Daha sonra Adem, Seth'in soyundan yeniden ortaya çıktı ve işlediğim cürmü temizlemek için ben de, Adem'in çocuklarının velinimeti haline getirdim kendimi. Onlar, sanatları, zanaatları ve bilimin temellerini, kendilerinden çok yüksek olan ırkımıza borçludurlar. Ama boşunaydı bu çabalar; çünkü onları eğiterek özgürleştirmiştik... Beni hiçbir zaman affetmedi Adonai. Bundan ötürü de, kendisi, Tufan sularında binlerce insanı boğmuş olduğu ve onları kırıp geçirmek için başlarına bir yığın zorba göndermiş olduğu halde, kilden bir kabı kırmamı affedilmez bir suç olarak gördü!"

O anda, Adem'in mezarından bir ses yükseldi ve derinlerden gelerek şöyle dedi: "Sensin, evet sensin insan öldürme denen şeyi yaratan! Tanrı, benim oğullarımda, senin meydana geldiğin ve döktüğün Havva'nın kanının izini sürüyor; insanları kurban eden rahipleri ve de askerleri öldüren kralları, senin yüzünden ortaya çıkardı Yehova. Bir gün gelecek, halkları, rahipleri ve kralları da mahveden imparatorlar yaratacak ve daha sonraki nesiller şöyle diyecek: İşte bunlar Kain'in çocukları!"

Havva'nın oğlu tedirginlik içinde kıvranıyordu.

"O da, diye haykırdı; evet o da hiçbir zaman affetmedi beni.

— Hiçbir zaman..." diye cevap verdi ses ve çok derinlerden inildeyerek şöyle dedi: "Habil, oğlum Habil! Sen kardeşine ne yaptın?..."

Kain, yankılanan yerlere kapandı ve duyduğu acıyla göğsü paralanıyor gibiydi.

Kan dökmüş olduğu için işte böyle bir azap içindeydi.

Saygı, sevgi, şefkat ve dehşet içindeki Adoniram, geriye döndü.

“Ben ne yaptım ki?” dedi başında koskoca bir taç olan ulu Hanok. “İnsanlar sürüler halinde dolaşıp duruyordu; taşları yontmayı, büyük binalar yapmayı, büyük kentlerde bir arada yaşamayı öğrettim onlara. İlk olarak onlarda toplum bilincini geliştirdim... Hayvanları bir araya topladım... Kalıntıları, yozlaşmış milletleri hâlâ şaşırtan kentim Hanok’ta bir millet oluşturdum. Ve Süleyman, sadece benim sayemde, Adonai’nin onuruna adanmış bir tapınak yaptırıyor. Ama bu tapınak onun mahvolmasına yol açacak; çünkü ey oğlum, İbranilerin tanrısı, senin ürünün olan eserde, benim dehamı görüp tanıdı!”

Adoniram, bu koskoca gölgeyi seyrediyordu: Hanok’un uzun ve örülmüş bir sakalı vardı; kırmızı şeritlerle ve iki sıra yıldızla süslenmiş tacının tepesi, akbaba gagası şeklindeydi. Püsküllü iki ince şerit, saçlarından ve gömleğinden aşağıya sarkıyordu. Bir elinde uzun bir asa, öteki elinde gönye tutuyordu. Devasa boyu, babası Kain’i geçiyordu. Başlarında küçük ve gösterişsiz şeritler bulunan İrad ve Mehuyael, onun yanında duruyordu. Kollarında halkalar vardı; bunlardan biri çok eski zamanlarda, pınarları çevirip kullanılır hale getirmiş; öteki, sedir ağaçlarını yontmuş ve dört köşeli hale getirmişti. Onların hemen yanında, yazılı harfleri tasarlayan ve ardında kitaplar bırakan Methusael duruyordu ve İdris, bu kitapları ele geçirip toprağa gömerek saklamıştı. *Tau* kitaplarıydı bunlar... Methuşael’in omuzlarında kutsal bir atkı vardı; böğründe, omuzdan askılı kısa bir kılıç sallanıyordu ve göz kamaştırıcı kemerinde, ateşin cinlerinden doğmuş işçileri birbirine bağlayan simgesel “T” ışıklar saçıyordu.

Adoniram, içinden iki uzun elin çıktığı (bunlarla diz çökmüş iki gencin başını okşuyordu) kanatlarla kaplanmış kolları olan güleryüzlü Lamek’e dikkatle bakarken, Tubal-Kain onun yanından ayrıldı ve demir tahtına oturdu.

“Babamın ulu yüzüne bakıyorsun”, dedi Adoniram’a. “Saçlarını okşadığı gençler, Ada’nın çocuklarıdır. Biri çadırlar kuran ve deve derisini dikmeyi öğreten Yabel’dir; öteki, lir ve arp çalgılarının tellerini gererek onlardan nasıl ses çıkarılacağını bulan kardeşi Yübal’dır.

— Lamek ve Tsilla’nın oğlu, diye cevap verdi Yübal, akşam rüzgârı gibi güzel ezgili bir sesle. Sen kardeşlerinden daha yücesin ve ataların üzerinde hüküm sürüyorsun. Savaş ve barış sanatları senden kaynaklanıyor. Madenlere sen boyun eğdirdin ve insanlar için ilk fırını yaktın. Altını, gümüşü, bakırı ve çeliği vererek, onlarla bilim ağacını diktin. Altın ve demir onları iktidarın doruğuna yükseltecek ve Adonai’den intikamımızı almak için felaket saçacak. Bütün onurlar Tubal-Kain’in olsun!”

Her yandan bir alkış gürültüsü koptu ve işlerine yeniden sarılan sayısız eciş bücüş cin de, bu alkışları uzaktan tekrarladı. Ebedi atölyelerin tonozları altında, çekiçler ortalığı inletti ve Adoniram... işçilerin kral olduğu bu dünyada bir işçi olarak neşeye boğuldu ve yücelmiş hissetti kendini.

“Elohimler ırkının çocuğu, cesaretini topla, şan ve şerefin köleliktedir”, dedi ona Tubal-Kain. “Ataların, insan çalışmasını korkutucu hale getirdi ve soyumuz da işte bundan ötürü mahkûm edildi. İki bin yıl savaştık ve bizi ortadan kaldırmadılar, çünkü, bizim özümüz ölümsüzdür; ama, Havva’nın kanı bizimkine karıştığı için yenildik. Senin ataların, yani benim torunlarım, Tufan sularından zarar görmediler. Çünkü, Yehova, bizim mahvolmamız amacıyla gökyüzü haznelerinden suları toplarken, ateşi imdadıma çağırdım ve yeryüzüne hızlı akımlar gönderdim. Buyruğum üzerine, alevler taşları eritti ve sığınmamız için elverişli büyük dehlizler kazdı. Bu yeraltı yolları, o zamanlar kurulan Memphis kentinin üzerinde bulunduğu kıyılardan uzak olmayan Gizeh ovasına ulaşıyordu. Dehlizleri su baskınından korumak için, devler soyunu toplayıp bir araya getirdim ve birlikte, ellerimizle, dünyanın sonuna kadar ayakta kalacak bir piramit yaptık. Taşlarını, su sızdırmaz ziftle birbirine tutturduk ve eski dünyanın son gününde yaptığım küçük bir kapıyla kapanan dar bir geçitten başka çıkış yolu bırakmadık.

“Yeraltı barınakları, kayanın içine oyulmuştu; bir uçurumdan inilerek varılıyordu oraya; bu barınaklar, büyük bir ırmaktan zaptettiğim suların alanına açılan uzun ve basık tavanlı bir dehliz boyunca kademelendirilmişti. Barınaklara kaçıp sığınmış insanların ve hayvanların susuzluğunu

gidermeye elverişliydi bu ırmak ve bu ırmağın ötesinde, karşıt madenlerin etkileşimiyle aydınlanan geniş bir alanda, topraktan beslenen sebzeleri bir araya getirmiştim.

“Kain soyunun güçsüz kalıntıları, sulardan korunmuş olarak işte orada yaşadılar. Başımıza gelen ve çektiğimiz bütün büyük sıkıntıları, sular kendi yataklarına çekildiğinde dışarı çıkıp ışığı görmemiz için yeniden yaşamamız gerekti. Yollar tehlikeliydi, içerdeki iklim öldürücüydü. Gidiş ve dönüşte, birçok arkadaşımızı yitirdik ve sonunda, kız kardeşim Noema’nın bana verdiği oğlum ile ben kaldım ayakta.

“Piramitin kapısını açtım ve yeryüzünü gördüm. Ne müthiş bir değişiklikti bu! Çöldü her taraf; eğri büğrü hayvanlar, cılız bitkiler, ısı vermeyen soluk bir güneş vardı sadece; çorak çamur yığınları üzerinde sürüngenler dolaşıyordu. Buz gibi ve kokuşmuş bir hava, ciğerlerime doldu birden ve göğsümü kuruttu sanki. Boğulmak üzereydim ve bu havayı ciğerlerimden boşaltarak ölmemek için yeniden soludum. Hangi soğuk zehirin damarlarımda dolaştığını bilmiyordum; gücüm kayboluyordu, bacaklarım bükülüyor, gece sarıyordu çevremi; kapkara bir titreme sarsıyordu gövdemi. Yeryüzünün iklimi değişmişti ve soğumuş toprak, bir zamanlar yaşattıklarına can verecek kadar ısı yayamıyordu. Denizin bağrından çıkarılıp kum üzerine atılmış bir yunus balığı gibi can çekiştiğimi hissediyor ve son saatimin geldiğini anlıyordum.

“Ama güçlü bir korunma içgüdüsüyle, kaçmak istedim; piramitin içine girdim ve kendimden geçtim. Piramit, mezarım olmuştu benim; bedenimden kurtulan ruhum, içerideki ateş tarafından çekilerek babalarımın ruhlarını bulmak üzere geri döndü. Yetişkinliğe ancak ulaşmış oğlum ise, hâlâ büyüyordu; yaşayabildi o, ama boy atmadı.

“Soyumuzun alınyazısı gereğince bir gezgin oldu oğlum ve Nuh’un ikinci oğlu Şam’ın karısı, onu, insanoğullarından çok daha güzel buldu. Oğlum onunla birleşti; Şam da, kardeşlerine avcılık öğreten ve Babil’i kuran Nemrud’un[331] babası Kus’u doğurdu. Hep birlikte Babil kulesini inşaya başladılar; işte o zaman Adonai, Kain’in kanından gelen soyu hemen tanıdı ve onlara eza cefa etmeye yeniden başladı. Nemrud’un sonu, tekrar darmadağınık olmuştu. Oğlumun sesi, bu acı hikâyenin sonunu anlatacak sana.”

Adoniram, tedirginlik içinde, Tubal-Kain'in oğlunu aradı etrafta.

"Onu göremeyeceksin", diye devam etti ateşin güçlerinin kralı. "Oğlumun ruhu görünmez; çünkü, Tufan'dan sonra öldü o ve bedensel varlığı toprağa dönüştü. Onun çocukları da öyle oldular. Ve senin baban Adoniram, evet senin baban... soluduğun alevli havada dolaşıp durmaktadır.

— Senin baban, evet senin baban..." dedi bir ses, Adoniram'ın alnına, bir öpücük gibi değip geçen yumuşak bir yankı halinde.

Ve arkasına dönerek ağlamaya başladı Adoniram.

"Üzülme", dedi Tubal-Kain; "o benden daha mutlu. Seni beşikte bırakmıştı ve vücudun henüz toprağa karışmadığı için onun görüntüsünü görmekten hoşnutluk duyuyor. Ama oğlumun sözlerini çok dikkatle dinle."

İşte o zaman ses şöyle dedi:

"Soyumuzun ölümlü varlıkları arasında sadece ben, Tufan'dan öncesini ve sonrasını gördüm ve Adonai'nin yüzünü seyrettim. Bir oğlumun doğacağını umut ediyordum, ama yaşlanmış yeryüzünün soğuk rüzgârı, göğsümü tıkıyordu. Ve bir gece, Tanrı göründü bana; yüzü anlatılması olanaksız bir şeydi ve şöyle dedi:

'Umudunu kaybetme...'

Görmüş geçirmişliğim yoktu; bilinmeyen bir dünyada yapayalnızdım ve çekingenlikle şöyle cevap verdim:

'Efendimiz, korkuyorum...'

O da şöyle dedi: 'Bu korku senin kurtuluşun olacak. Ölmen gerekiyor senin; kardeşlerin adını bilmeyecek ve sonraki yüzyıllarda bir yankısı bile olmayacak; bir oğlun olacak ve sen onu görmeyeceksin. Ondan, gökyüzündeki yıldızlar gibi, kalabalıklar arasında kaybolan varlıklar türeyecek. Devlerin atası, bedenini yerlere çaldım senin; çocukların cılız doğacak, hayatları kısa olacak ve paylarına sadece yalnızlık düşecek. Ama cinlerin ruhu, değerli kıvılcımını onların göğsünde yine de sürdürecek ve büyüklükleri, azapları olacak onların. İnsanlardan üstün varlıklar olarak onlara iyilik edecekler, ama küçümsemelerinden de kurtulamayacaklar. Ve sadece mezarları onurlandırılacak. Yeryüzündeki misafirlikleri sırasında

gerektiği gibi tanınmayacaklar ve kudretlerinin buruk tadını duyarak, başkalarının şan ve şerefi için harcayacaklar onu. İnsanların başına gelen felaketlere üzülüp onları uyarmak isteyecekler, ama kimse kulak vermeyecek söylediklerine; bayağı ve kötü iktidarların boyunduruğu altında kalıp, aşağılık zorbaların üstesinden gelemeyecekler. Yüce ruhlarına rağmen, zenginliklerin ve mutlu ahmaklıkların oyuncağı olacaklar. Halkların ün kazanmasını sağlayacaklar, ama hayattayken bu ünden pay alamayacaklar. Zekânın devleri, bilginin meşaleleri, ilerlemenin organları, sanatların ışıkları ve özgürlüğün araçları olan onlar; köle haline düşürülmüş, küçümsenmiş ve bir yana atılmış olarak kalacaklar. Duygulu yürekleri, kıskançlıkların saldırısına uğrayacak; ateşli ruhları, iyilik denen şeyin etkisinde felç olacak... Birbirlerini bile gerektiği gibi tanıyamayacaklar.'

'Zalim tanrı', diye bağırdım bu sözler üzerine. 'En azından ömürleri kısa olacak ve ruhları bedenlerinden sıyrılacak.'

'Hayır! Çünkü, her zaman hayal kırıklığına uğrayan ve durmadan yenilenen bir umut besleyecekler ve alınteri dökerek ne kadar çalışsalar, insanlar o kadar nankörlük yapacak onlara. İnsanlara, sevinçleri ve neşeleri verecekler; karşılığında acı duyacaklar. Adem'in soyuna yüklediğim çalışma ve emeğin yükü, onların omuzlarına çökecek; yoksulluk peşlerini bırakmayacak ve aileleri onların açlık yoldaşı olacak. Uysal ya da başkaldırmış olsunlar, her zaman hor görülecekler, herkes için çalışacaklar ve dehalarını, ellerinin hünerini ve gücünü boşuna harcayacaklar.'

Yehova konuşmuş ve yüreğim parçalanmıştı; baba olduğum o geceyi lanetledim ve son nefesimi verdim."

Ve ses, ardında uzun iniltiler bırakarak yavaş yavaş duyulmaz oldu.

"İşte söylenenleri duydum", dedi, Tubal-Kain Adoniram'a. "Ne olduğumuz açıklandı sana. İyilik yapan ölümsüz ruhlar ve insanoğlunun iftihar ettiği büyük düşünsel başarıların yaratıcısı olan bizler, Adonai'nin gözünde, lanetlenmiş varlıklarız; şeytanlarız, kötülüğün güçleriyiz. Ey Kain oğlu! Alınyazını üstlen; kaşlarını çatmadan onu taşı ki, intikamcı Tanrı yerlere serilsin gösterdiğin dirençle. İnsanlar karşısında büyük ve bizim karşımızda güçlü ol; senin mahvolmak üzere olduğunu gördüm oğlum ve gücünü yeniden kazanmanı sağlamak istedim. Ateşin ölümsüz ruhları

yardımına gelecek; sen her istediğini yap; unutma ki sen, Adonai'nin sadık hizmetkârı Süleyman'ın mahvolmasını sağlamak için görevlendirilmişsin. Kutsal madde ateşe tapmayı, ki bu ihmal edilmiştir, Yehova'nın karşısında yeniden kuracak olan bir krallar sülalesi türeyecek senden. Yeryüzündeki ömrün sona erdiğinde, yorulmak nedir bilmeyen işçi kuvvetleri, adının çevresinde toplanacak; emekçilerin ve düşünürlerin toplulukları, Adonai'nin zorba temsilcileri olan kralların kör iktidarını yerlere çalacak. Haydi, git oğlum ve alınyazını gerçekleştir..."

Bu sözler üzerine Adoniram, bütün gücünün yerine geldiğini hissetti; maden bahçeleri, kıvılcımlar saçan çiçekler, ışık ağaçları, cücelerin çalıştığı koskoca ve aydınlık atölyeler; altınla, gümüşle, kadmiyumla, civayla ve neftle parıldayan akarsular, bütün bunlar, geniş bir ışıklı yol, hızla akan bir ateş ırmağı halinde ayaklarının altında birbirine karışıyordu. Uzam içinde, bir yıldız hızıyla akıp gittiğini hissediyordu bedeninin. Her şey yavaş yavaş kararıyordu; atalarının yurdu ona, bir an, ışıksız bir gökyüzünün ortasındaki bir gezegen gibi göründü; serin bir rüzgâr çarptı yüzüne, bir sarsıntı hissetti ve çevresine göz attığında, yarı yarıya soğumuş lavlarla çevrili olan, ama gecenin sisleri içinde hâlâ kızıl bir ışık yayan tunç denizinin kalıbı dibinde, yerde yatar halde buldu kendini.

Bir rüya bu! dedi kendi kendine. Gerçekten de bir rüya mıydı peki? Talihsiz bir insanım ben! Tek bir gerçek varsa, o da, umutlarımın kaybolması, tasarılarımın yıkılıp gitmesi ve güneş doğduğunda beni bekleyen utanç...

Ama, daha önce görmüş olduklarını o kadar net bir şekilde hatırladı ki, içine düşmüş olduğu şüpheden bile şüphe etti. Düşüncelere dalıp gitmişti ve gözlerini yukarı kaldırdığında, Tubal-Kain'in devasa gölgesinin önünde belirdiğini gördü ve şöyle dedi ona: "Ateşin ölümsüz ruhu, uçurumların dibine yeniden götür beni. Yeryüzü utancımı gizleyecektir.

— Yapman gerektiğini söylediklerimi böyle mi yerine getiriyorsun?" dedi gölge, sert bir şekilde. "Boş laf istemem; gece neredeyse sona eriyor ve çok geçmeden Adonai'nin alevli gözü, yeryüzünün üzerinde dolaşmaya başlayacak; acele etmemiz gerekiyor.

"Zavallı çocuk! Bu tehlikeli saatte seni yalnız bırakacağımı mı sandın? Korkma, kalıpların doldu; ateşe gerektiği kadar dayanıklı olmayan taşlardan

örülü fırının ağzını ansızın genişleten erimiş maden taştı ve eriyiğin fazlası, kenarlardan aktı. Sen bir çatlak olduğunu sandın; aklın başından gitti, her yana su döktün ve maden çatladı.

— Peki havuzun kenarlarını, onlara yapışmış bu madenden nasıl kurtarabiliriz?

— Bu maden gözeneklidir ve ısıyı, çelikten daha az iletir. Bir parça al bu madenden ve bir ucunu ısıtıp öteki ucunu soğut; büyük bir tokmakla vur ona; parçanın sıcak ile soğuğun tam orta yerinden kırıldığını göreceksin. Balçık ve kıristaller için de aynı şey geçerlidir.

— Büyük usta, sizi dinliyorum.

— İblis adına! Anlasan daha iyi edersin. Havuzun hâlâ yanıyor; kenarlardan taşanları bir anda soğut, çekiç darbeleriyle fazlalıkları al.

— Çok büyük güç gerekir bunun için...

— Bir çekiç yeter. Tubal-Kain'in çekici, atölyelerimizin maden cürufunu akıtmak için Etna'nın kraterini açmıştı."

Adoniram, yere düşen bir demir parçasının çıkardığı gürültüyü duydu; eğildi ve yere düşmüş olan bu çok ağır, ama ele çok iyi oturan çekici aldı. Şükranlarını sunmak istedi, ama gölge kaybolmuştu ve sökmeye başlayan şafak, yıldızların pırıltısını söndürüyordu.

Biraz sonra şarkılarına başlayan kuşlar, Adoniram'ın çekicinin gürültüsünü duyunca uçup kaçtılar; havuzun kenarlarına yönelttiği darbelerini durmadan artırarak gün doğumundan önceki sessizliği, tek başına bozuyordu Adoniram.

Hikâyenin bu *bölümü*, dinleyicileri derinden etkilemişti ve ertesi gün, sayıları daha da arttı. Doğuluları her zaman olağanüstü ilgilendiren *Kaf* dağının esrarından söz edilmişti bu bölümde. Bana gelince, bunun, Eneias'ın cehenneme inişi kadar klasik bir hikâye olduğunu düşündüm.

VIII. Siloe Havuzu

Hikâyeci yeniden anlatmaya koyuldu:

Tabor tepesinin, inişli çıkışlı Bethani yoluna sabah gölgelerini saldığı saatti; yarı saydam ve beyaz birkaç bulut, sabahın aydınlığını yumuşatarak gökyüzü ovalarında dolaşıyordu; çiğ taneleri, çimenlerin dokusunu hâlâ maviye boyuyordu; meltem, yapraklardaki mırıldanmalarıyla, Moria'ya giden patikanın kenarlarına dizilmiş kuşların şarkısına eşlik ediyordu; Sedron üzerindeki bir köprüden geçerek Siloe havuzunun beslediği bir akarsuyun kıyılarına ulaşan bir kadınlar kafilesinin keten gömlekleri ve tül giysileri görülüyordu uzaktan. Onların ardından, göz kamaştırıcı bir tahtırevanı taşıyan sekiz Nübyeli geliyordu ve yüklü iki deve de, başlarını sallayarak ilerliyordu.

Tahtırevan boştu; çünkü maiyetiyle birlikte Kudüs duvarlarının dışına çıkma konusunda ısrar etmiş ve daha şafak sökerken kadınlarla birlikte çadırları terk etmiş olan Seba Melikesi, bu serin kırların tadını daha iyi çıkarmak için yürümeyi tercih etmişti.

Belkıs'ın yanındaki çoğunluğu genç ve güzel olan kadınlar, hanımlarının çamaşırını yıkamak için, erkenden pınara yönelmişlerdi; onlar gibi sade giyinmiş olan Belkıs da, sütannesiyle birlikte onların önünde neşe içinde yürüyordu.

"İleri sürdüğün gerekçeler, beni ikna etmiyor kızım", diyordu sütanne. "Bu evlilik, vahim bir delilik gibi geldi bana; eğer hata hoşgörülebilirse, vereceği hazdan dolayıdır bu.

— Ne güzel bir ahlak dersi! diye cevap verdi Seba Melikesi. Eğer bilge Süleyman bu söylediklerinizi duyabilseydi...

— Pek de genç olmadığı halde, Sebalıların gülüne göz koyup peşinden koşması, bilgelik mi?

— İyi yürekli Sarahil! Böyle övgüler için çok erken bir saatteyiz.

— Hâlâ uyuklayan haşinliğimi uyandırmayın, yoksa...

— Peki, devam edin...

— Yoksa, eğer Süleyman'ı seviyorsanız, ona layık olacaksınız, diyecektim.

— Bilmiyorum doğrusu... dedi genç kraliçe, gülerek. Bu konuda kendimi iyice yokladım; sanırım krala ilgi duymuyor değilim.

— Bu doğru olsaydı, böylesine nazik bir konuyu bu kadar ince eleyip sık dokumazdınız. Hayır, aslında bir ittifak düşünüyorsunuz... siyasal bir ittifak ve törelerin kıraç yollarına çiçekler serpiyorsunuz. Süleyman, bütün komşu ülkeler gibi sizinkileri de iktidarına bağımlı kıldı ve siz, köle haline getireceğiniz bir efendi edinerek kendi topraklarınızı özgürlüğe kavuşturmanın düşünü kuruyorsunuz. Ama dikkatli olun...

— Korkacağım bir şey mi var? Bana adeta tapınıyor!

— Kendi soylu kişiliğine duyduğu tutku, size, bedensel bir istekten fazlasını duymasını engelliyor; hiçbir şey, bundan daha dayanıksız ve kırılgan olamaz. Süleyman, her şeyi hesaplayan hırslı ve soğuk bir insan.

— Yeryüzünün en büyük kralı ve benim de soyundan geldiğim Sem ırkının en soylu torunu değil mi o? Himyeri sülalesine ardıllar verecek ondan daha soylu bir kral var mı, söyle!

— Himyerilerin, atalarımızın soyu, sizin sandığınızdan çok daha eskilere dayanıyor. Sem çocuklarının, hava yaratıklarını yönettiklerini gördünüz mü hiç? Kısacası ben, kehanetlerin söylediğine bağlıyım; alınyazınız gerçekleşmiş değil; kocanızı tanımanızı sağlayacak işaret ortaya çıkmadı; çavuşkuşu, sizi koruyan ezeli güçlerin iradesini henüz bildirmedi.

— Alınyazım bir kuşa mı bağlı benim?

— Yeryüzünde benzeri olmayan bir kuş o; zekâsı, bilinen hiçbir kuşta yok; büyük rahibin bana dediği gibi, ruhu ateşten geliyor. Bir yeryüzü canlısı değil o, cinlerin soyundan.

— Doğru, dedi Belkıs. Nitekim, Süleyman onu kendine alıştırmak için uğraşıp duruyor ve konsun diye omzunu ya da bileğini boşuna uzatıyordu.

— Umarım hiçbir zaman konmaz. Hayvanlar egemenlik altına alındıklarında, ki söz konusu ettiğimiz türler yok olmuştur, çamurdan yaratılmış insanlara boyun eğmiyorlardı. Havanın ya da ateşin devlerine, cinlerine bağlılık gösteriyorlardı... Oysa Süleyman, Adonai’nin balçıktan oluşturduğu ırktan geliyor.

— Ama çavuşkuşu benim emirlerime uyuyor...”

Sarahil, bu sözler üzerine, başını sallayarak gülümsedi. Himyerilerin kanından gelen bir prenses, son kralın akrabası ve kraliçenin sütannesi olan Sarahil, doğa bilimlerini yıllardır derinlemesine incelemiş ve öğrenmişti; bilgeliği, kibarlığından ve sevecenliğinden aşağı kalmıyordu.

“Kraliçe”, diye devam etti; “anlayamayacağınız kadar genç olduğunuz bazı sırlar var ve sülalemizin kızlarının, evlenmeden önce, bunları bilmemesi gerekir. Eğer, duydukları tutku dolayısıyla akılları başlarından giderse, bu sırlar kendilerini açmaz onlara ve böylece, sıradan insanlar da onları hiçbir zaman öğrenemez. Sizin şunu bilmeniz yeter: Bu ünlü çavuşkuşu Hüd-Hüd, efendisi olarak, Seba Melikesi’ne adanmış kocayı tanıyıp kabul edecektir ancak.

— Bu tüylü zorbalığı lanetlememe yol açacaksınız.

— Belki de o, sizi kılıç kuşanmış bir zorbadan kurtaracak.

— Ama ben, Süleyman’a söz verdim ve en azından haklı kızgınlıklarını üzerimize çekmemek için... Sarahil zarlar atıldı! Bana tanınan zaman sona veriyor ve hatta bu akşam...

— Elohimlerin (tanrıların) gücü sınırsızdır...”, diye mırıldandı Sarahil.

Konuşmayı sona erdirmek için, arkasına döndü Belkıs ve çayırı alacalayan sümbülleri, adamotlarını, buhurumeryemleri toplamaya koyuldu; bu arada, uçarak onun arkasından gelen çavuşkuşu, sanki Belkıs’ın bağışlamasını diler gibi, cilveler yaparak çevresinde dolaşıyordu.

Konuşmaya ara vermeleri, bundan yararlanan maiyetin de kraliçeye yetişmesini sağlamıştı. Kadınlar, aralarında, duvarları uzaktan görülen Adonai tapınağından ve dört günden beri herkesin hakkında konuştuğu tunç denizinden söz edip duruyorlardı.

Kraliçe, bu yeni konuyu ele aldı ve yanındakiler merakla onun çevresinde hemen toplandı. Mavi bir zemin üstünde kadınların başlarının tepesine yeşil arabeskler çizen koca yalancı çınarlar, bu büyüleyici topluluğu saydam gölgelerle sarmalıyordu.

“Dün akşam içine düştüğümüz şaşkınlık, hiçbir şeyle kıyaslanamaz”, diyordu Belkıs onlara. “Süleyman bile ne söyleyeceğini bilmiyordu. Üç gün önce her şey mahvolmuş ve büyük usta Adoniram, eserinin yıkıntıları üzerine, çarpılmış gibi serilmişti. İhanete uğramış onuru, başkaldırmış lav selleriyle birlikte geçiyordu gözlerimizin önünden; sanatçı, hiçliğin içine batıp gitmişti... Ama şimdi zafer kazanmış adı, tepelerde çınlıyor; işçileri, ikametgâhının eşiğine hurma dalları yığdılar ve o, İsrail’de, her zamankinden daha büyük bir kimse şimdi.

— Kazandığı zaferin gürültüsü, çadırlarımıza kadar yankılandı, dedi bir Sebalı genç kız ve biz, kısa süre önceki felaketin hatırasıyla şaşkına dönüp, kraliçem, size ne oldu diye titremeye başladık. Kızlarınız olup biteni bilmiyorlar.

— Bana söylendiğine göre, Adoniram, maden eriyiğinin soğumasını beklemeden, umutsuzluk içindeki işçileri sabah erkenden çağırmış. Başkaldıranların elebaşıları toplanmış çevresinde; Adoniram, birkaç sözle yatıştırmış onları; üç gün boyunca çalışmaya koyulmuşlar ve çatlamış olduğunu sandıkları havuzun soğumasını hızlandırmak için kalıpları temizlemeye girişmişler. Amaçlarının ne olduğu bir sır gibi saklıymış. Üçüncü gün, şafak sökmeden önce, bu yığınlarca işçi, madenin sıcaklığıyla hâlâ kararan kaldıraçlarla, tunç boğaları ve aslanları kaldırmışlar. Bu koskoca bloklar, havuzun altına getirilmiş ve akıl almaz bir hızla yerlerine oturtulmuş; payandalarından kurtulan tunç denizi ortaya çıkmış ve yirmi dört heykel üzerine oturmuş; Kudüs, boşu boşuna yapılan bu kadar masrafa esef ederken, bu hayranlık verici eser, onu gerçekleştirenlerin şaşkınlık dolu bakışları önünde parıldamış. İşçilerin diktiği engelleri yıkan kalabalık hemen koşuşturmuş ve gürültüler saraya kadar ulaşmış. Süleyman bir ayaklanmadan korkup hızla olay yerine geldi ve ben de yanındaydım. Başlarına yeşil hurma dalları takmış binlerce işçi karşıladı bizi. Süleyman gözlerine inanamıyordu. Kentin tümü, Adoniram’ın adını gökyüzüne ulaştıracak kadar kuvvetle haykırıyordu.

— Ne büyük zafer! Kimbilir ne kadar mutludur!

— O! O garip deha!.. Derin ve esrarlı bir ruh o! Bu arada, onu çağırmalarını istemiştim; aramaya başladılar, işçiler her yana koşuştu... Ama boşunaydı bu çaba! Zaferini küçümseyen Adoniram, gizleniyor ve övgülerden kaçıyordu; yıldız gözden kaybolmuştu. Süleyman şöyle dedi:

‘Gidelim, halkın kralı bizi gözden düşürdü.’ Dehanın bu savaş alanını terk ederken hüzünlüydü ruhum ve eserleriyle böylesine büyük olan, böyle bir anda ortada görünmemesiyle daha da büyük olan bu ölümlünün hatıralarıyla doluydu düşüncelerim.

— Geçerken gördüm onu, dedi Sebalı bakirelerden biri. Gözlerindeki alev, yanaklarımın üstünden geçti ve kızarttı onları; bir kralın haşmeti vardı Adoniram’da.

— Güzelliği, insanoğlunun çocuklarından çok üstün, diye devam etti arkadaşlarından biri. Endamı etkileyici ve görünüşü göz kamaştırıyor. Tanrıların ve ölümsüz ruhların böyle olduğunu düşünürüm ben.

— İçinizden birçoğu, alınyazısını soylu Adoniram’ınkiyle birleştirmek isterdi sanırım.

— Ey kraliçem! Böyle yüce bir kişiliğin karşısında biz neyiz ki? Onun ruhu bulutlarda ve böylesine yüksek duygularla dolu yürek, bize kadar inmez.”

Aralarından nadir palmiyelerin solgun başlarını eğdikleri sakız ağaçlarının ve akasyaların altındaki, çiçek açmış yaseminler Siloe havuzunu çevreliyordu. Mercanköşkler, gri süsenler, kekikler, mineler ve Saaron’un kıpkırmızı gülü orada yetişiyordu. Bu yoğun ve alacalı çalılıkların aşağısında, yanı başlarındaki çeşmeden çıkan suların çağıltısının duyulduğu yüzlerce yıllık kayalıklar yer yer uzanıyordu. Bu sessiz ve sakin yerler, dallara sarılan sarmaşıklarla süslenmişti. Kırmızımsı ve kokulu üzüm salkımlarıyla asmalar, mavi salkım çiçekleri, mis gibi kokan zarif zincirler halinde, solgun ve titrek abanoz ağaçlarının tepelerine kadar uzanıyordu.

Seba Melikesi’nin ve yanındakilerin, çeşmenin kenarına toplandıkları sırada, havuzun kıyısına oturmuş, derin düşüncelere dalmış ve bir elini dalgaların okşamasına bırakmış bir adam, rahatsız olarak oradan ayrılmak niyetiyle ayağa kalkmıştı. Belkıs onun tam önündeydi; adam, bakışlarını gökyüzüne çevirip hızla döndü.

Ama Belkıs, daha hızlı davranarak önüne geçti onun ve şöyle dedi:

“Usta Adoniram, benden niçin kaçıyorsunuz?

— Ben, başkalarıyla birlikte olmayı hiçbir zaman istemedim ve hükümdarların yüzlerinden korkarım, dedi sanatçı.

— Şu anda, çok dehşet verici mi görünüyor bu yüz?” dedi kraliçe, içe işleyen bir tatlılıkla; bu, genç adamı ona bakmak zorunda bıraktı.

Gördüğü, Adoniram’ın içini yine de rahatlatmadı. Kraliçe, hükümdarlığının bütün belirtilerini bir yana bırakmıştı ve bir kadın olarak, sabah süslerinin sadeliği içinde, hiç de korkulacak gibi değildi. Saçlarını, salınan uzun bir örtünün kıvrımları içinde toplamıştı; meraklı rüzgârın hafifçe havalandırdığı giysisi, sedef bir deniz kabuğu şeklindeki göğüslerini hayal meyal göz önüne seriyordu. Bu sade giysi içinde, Belkıs’ın gençliği, daha narin, daha neşeli görünüyordu ve duyulan saygı, hayranlığa da isteğe de yol açmıyordu. Kendisinin farkında olmayan bu incelik ve güzellik, bu çocuksu yüz, bakirelere özgü bu görünüş, Adoniram’ın yüreğinde, yeni ve derin bir izlenim uyandırmıştı.

“Kendimi kısıtlamaya çalışmam neye yarar ki!” dedi Adoniram hüzünlü bir sesle. “Gücüm talihsizliklerimle başa çıkabiliyor ve siz bana, acıdan başka şey veremezsiniz. Düşünceleriniz uçarı, iltifatlarınız geçici ve onları, tutsağınız haline getirmiş olduklarınıza, daha da gaddarca azap çektirmek için bol bol dağıtıyorsunuz... Elveda kraliçe! unutursunuz hemen ve sırrınızı açıklamazsınız.”

Hüzünle söylenmiş bu son kelimelerden sonra, Adoniram Belkıs’a baktı. Belkıs ansızın şaşkınlığa kapıldı. Ama hemen toparlanan ve emir vermeye alıştığı için inatçı olan Belkıs, böyle terk edilmeyi yediremedi kendine. Bütün işvebazlığını takınarak şöyle cevap verdi: “Adoniram, siz bir nankörsüzünüz.”

Adoniram sert bir adamdı; yumuşamadı: “Evet, doğru; şunu hatırlamamam bir hata olurdu: Umutsuzluk, bütün hayatımda, yüreğimi bir saat için ele geçirdi ve siz bundan, efendimin, düşmanımın karşısında beni kahretmek için yararlandınız.

— Oradaydı! diye mırıldandı kraliçe, utanç ve pişmanlık içinde.

— Hayatınız tehlikedeydi ve sizi korumak için koştum ben.

— Böylesine tehlikeli bir anda, ne büyük bir özveri bu! diye cevap verdi kraliçe. Hem de değersiz bir ödül için gösterilmiş bir özveri!”

Kraliçenin iyiliği ve içtenliği, Adoniram’ın yumuşamasını gerekli kılıyordu; kızgınlık içindeki bu büyük adamın layık olduğu küçümseme, yüreğinde kanayan bir yara açıyordu.

“Süleyman Ben-Davud’a gelince”, diye devam etti Adoniram; “onun ne düşündüğü umrumda değildi. O ve soyu, haşmetli kırmızı giysiler altında kendilerini saklayan asalaklardan, kıskançlardan ve kölelerden başka şey değil... Benim gücüm, onun saçmalıklarından etkilenmez. Bana küfürler yağdıran ötekilere gelince, güçsüz ve erdemsiz binlerce kendini bilmezdir onlar, benim için, vızıldayan bir sinek sürüsünden farksızdırlar... Ama siz kraliçe; bu yığın içinde ayrı tuttuğum ve yüce bir değer verdiğim siz... evet siz, öyle davranınca yüreğim, daha önce hiçbir şeyin etkilemediği bu yürek paralandı; ama öyle olsun... İğrendim insan topluluğundan! Birbiri ardından hemen gelen övgüler ve suçlamalar, aynı dudaklarda, acı bir içki ve bal gibi birbirine karıştıktan sonra ne önem taşır benim için!

— Pişmanlık duyana, çok sert davranıyorsunuz. Bağışlamanız için yalvarmak mı gerekiyor söyleyin ve acaba yetmiyor mu...

— Hayır, siz başarıya dalkavukluk ediyorsunuz; yerlerde sürünseydim, başımı çiğneyip geçerdiniz.

— Şimdi mi? Hayır! Söyleme sırası bana geldi: Hayır, bin kere hayır.

— Öyleyse, bırakın eserimi paramparça edeyim, onu bozayım ve yeniden hor görülen bir insan olayım. Yığınların yuhalamaları altında geleyim buraya; eğer o zaman bana sadık kalırsanız, şerefimin yerlerde süründüğü gün, hayatımın en güzel günü olacaktır.

— Hadi, gidin mahvedin eserinizi”, dedi Belkıs, denetlemeye zaman bulamadığı bir heyecanla.

Bu sözler üzerine Adoniram, bir sevinç çığlığı atmaktan alamadı kendini. Kraliçe de, o anda, böyle korkutucu bir söz vermenin doğuracağı sonuçları düşündü. Adoniram, işçilerin her zamanki kıyafetiyle değil, emekçiler topluluğunun başındaki yerini belirten bir giysi içinde haşmetle duruyordu karşısında. Altın şeritlerle işlenmiş geniş bir kemerin süslediği pilili beyaz

gömleği, boyunu daha da heybetli gösteriyordu. Sağ koluna, başında kızıl bir yakut olan çelik bir yılan sarılmıştı ve yanlarından göğsünün üzerine düşen iki geniş şeritin çıktığı külâh şeklindeki başlığının yarı yarıya kapattığı alnı, bir taca ihtiyacı yokmuş gibi bir görünümdeydi.

Gözleri kamaşmış olan kraliçe, bu cüretkâr adamın toplumsal sınıfını unutmuştu; ama hemen hatırladı; kendini toparladı. Ne var ki, egemenliği altında kaldığını hissettiği garip saygıdan kurtulamadı ve şöyle dedi:

“Oturun! Meydan okuyan ruhunuz haklı olarak pek hoşlanmasa da, daha ılımlı ve sakin duygulara dönelim. Onurunuz benim için çok değerlidir; hiçbir şeyi kırıp tahrip etmeyin. Büyük bir fedakârlık yapmaya hazırdınız ve bence, bunu yaptınız da. Bu fedakârlık gerçekleşseydi, şerefim tehlikeye düşecekti ve bildiğiniz gibi usta, benim onurum bundan böyle Süleyman’ın saygınlığına bağımlanmıştır.

— Bunu unutmuştum, diye mırıldandı sanatçı, kayıtsızlıkla. Seba kraliçesiyle, Moablı bir maceracı kadının soyundan gelen ve elden ayaktan düşmüş Uriah’ın zinacı dul eşi Betşabe’yle çoban Davud’un oğlunun evleneceğini duymuştum sanırım. Çok ihtişamlı bir birleşme olacak bu... Himyerilerin tanrısal kanını yenileyecek kuşkusuz!”

Öfke, genç Belkıs’ın yanaklarını daha da kızartmıştı; çünkü, Süleyman’ın yapmak istediğine çok karşıt olan Sarahil de, havuzun kenarlarına dizilmiş ve suların üzerine eğilmiş hizmetkârlara ne yapmalarını gerektiğini açıkladıktan sonra, söylenen bu sözleri duymuştu.

“Anlaşıldığına göre, Adoniram bu birleşmeyi doğru bulmuyor”, dedi Belkıs, sahte bir küçümsemeyle.

“Hayır tam tersi”, diye cevap verdi Adoniram. “Siz de çok iyi görüyorsunuz bunu.

— Bu sözlerle ne demek istiyorsunuz?

— Eğer hoşuma gitmeseydi, Süleyman’ı daha önce tahtından indirmiş olurdum. Ve siz de ona, bana davrandığınız gibi davranırdınız; hiç düşünmezdiniz bunu; çünkü onu sevmiyorsunuz.

— Sizi böyle bir sonuca vardıran nedir?

— Siz, ondan üstün olduğunuzu hissediyorsunuz; onu küçük düşürdünüz; sizi bağışlamayacak ve böyle bir hınç, aşkı doğurmaz.

— Çok cüretkârsınız...

— Sevdiğimiz zaman, korkarız”, dedi Adoniram.

Bu sözler üzerine kraliçe, korkuya kapılmamak için çok zor tuttu kendini.

Belkıs, bir bakıma kendisiyle eğlendiği İbraniler kralının duyabileceği kızgınlığı ciddi olarak hiç aklına getirmemişti ve Sarahil’in güzel sözleri de boşa gitmişti. Bu itiraz şimdi, çok daha sağlam temellendirilmiş gibi görünüyordu ona ve şöyle dedi:

“Beni misafir eden insana ve benim... karşı ileri sürdüğünüz imalar hoşuma gitmiyor.”

Adoniram onun sözünü kesti.

“Kraliçe, ben insanları sevmem ve onları tanırım. Bu Süleyman’ı uzun yıllar gözlemledim. Kuzu postu altındaki bir kaplandır o ve rahiplerin taktığı kayış ağızlığını yavaş yavaş kemirmektedir. Şimdiye kadar, kardeşi Adonias’ı öldürmekle yetindi; bu fazla bir şey değildi... Zaten başka akrabası da yoktu.

— Doğrusu, usta Adoniram’ın kralı kıskandığına inanası geliyor insanın”, diye söze karıştı Sarahil, yangına körükle gider gibi.

Sarahil, bir süredir, Adoniram’ı dikkatle seyrediyordu.

“Hanımefendi”, diye cevap verdi Adoniram; “eğer Süleyman, benimkinden daha aşağı bir soydan gelmeseydi, gözlerimi ona çevirme lütfunda bulunacaktım belki. Ama kraliçenin seçiminden anladım ki, kendisi bir başkası için doğmuş değil...”

Sarahil gözlerini şaşkınlıkla açtı ve kraliçenin arkasına geçerek, Adoniram’ın gözlerinin önünde, mistik bir işaret çizdi havaya ve ne olduğunu anlamadığı bu işaret Adoniram’ı titretti.

“Kraliçe”, diye devam etti Adoniram, kelimelerin üzerine basarak; “suçlamalarım, sizi kayıtsız bırakarak şüphelerimi aydınlattı.

Düşüncelerinizde yer almayan bu kral için kötü sözler söyleyerek kafanızı şişirmekten kaçınacağım.

— Usta, beni böyle sıkıştırmanızın ne yararı var? Süleyman’ı sevmiyor da olsam...

— Konuşmalarımızdan önce, dedi Adoniram alçak bir sesle ve heyecan içinde; onu, sevmiş olduğunuza inanmıştınız.”

Sarahil yanlarından ayrılmıştı ve kraliçe, ne yapacağını bilmeden başka yerlere bakıyordu.

“Ah! Lütfen bu konuşmaları bir yana bırakalım”, dedi Adoniram; “yıldırımı, başıma düşmesi için davet ediyorum sanki! Dudaklarınızdan rastgele çıkacak bir kelime, benim için hayat ya da ölümdür. Ah! Konuşmayın! Bu yüce ve tehlikeli ana ulaşmak için zorladım kendimi ve şimdi de onu uzaklaştıran benim. Şüpheleri bana bırakın; cesaretim yenilgiye uğradı, titriyorum. Bu fedakârlığa hazırlamalıyım kendimi. Nice zarafet, nice gençlik, nice güzellik ışıkları yayılıyor sizden. Heyhat!.. Sizin gözünüzde ben kimim ki! Hayır, hayır, beklenmedik bir mutluluk vaadini unutmalıyım... Kulağıma öldürücü bir kelime ulaştıracak soluğunuzu tutun. Bu güçsüz yürek, böyle çılgınca çarpmamıştı hiç; daha ilk boğuntusu parçalayacak onu; öleceğimi hisseder gibiyim.”

Belkıs’ın hiçbir kuşkusu kalmamıştı artık; Adoniram’a kaçamak bir bakış atınca, bu güçlü, enerji dolu ve gururlu adamın, benzinin attığını, saygılı, güçsüz ve dudaklarında ölüm dolaşan bir insan haline geldiğini gördü. Zafer kazanmış ama içi burkulmuş, mutlu ama titreyen kraliçenin gözlerinden dünya silinmişti sanki ve şöyle mırıldandı: “Heyhat! ben de hiçbir zaman sevmedim.”

Sesi kısılıyordu kraliçenin, ama bir rüyadan uyanacağından korkan Adoniram, sessizliği bozmaya cüret edemedi.

Çok geçmeden Sarahil yaklaştı ve ikisi de, kendilerini ele vermemek için, konuşmak gerektiğini sezmişlerdi. Adoniram’ın çevresinde uçan çavuşkuşu, üzerinde söz edilecek yeni bir konu vermişti ona. “Bu kuşun ne parlak tüyleri var”, dedi dalgın bir şekilde; “uzun zamandan beri mi yanınızda?”

Bu sefer, gözlerini heykeltıraş Adoniram'dan ayırmayan Sarahil cevap verdi: "Bu kuş, havanın öteki yaratıkları gibi, ölümsüz ruhlardan emir alan bir türün biricik dölüdür. Kim bilir hangi mucizelerle korunmuştur ve hayal edilmeyecek kadar eski zamanlardan beri, Himyeri hükümdarlarının emirlerine boyun eğmektedir. Kraliçe, istediği zaman, onun aracılığıyla gökyüzü kuşlarını bir araya toplar."

Belkıs'ı yarı sevinç, yarı şefkatle seyreden Adoniram'ın yüzü, bu açıklamayla birdenbire değişti.

"Huysuz bir hayvandır bu", dedi kraliçe. "Süleyman onu, okşamalara, şekerlemelere boğdu, ama boşuna; çavuşkuşu, inatla kaçındı ondan; bileğine bir türlü konmadı."

Adoniram, bir an düşündü ve bir ilhama kapılmış gibi gülümsedi. Sarahil, tepeden tırnağa dikkat kesilmişti.

Yerinden kalktı Adoniram ve konduğu çalıdan kendisine yan yan bakan çavuşkuşunun adını söyledi. Bir adım atarak, esrarlı *Tau*'yu çizdi havaya ve kuş, kanat çırpıp başının üzerinde döndü, sonra da bileğine uysallıkla kondu.

"Şüphelerim yerindeymiş", dedi Sarahil. "İşte, kehanet gerçekleşti.

— Ey, atalarımın kutsal gölgeleri! diye haykırdı Adoniram. Ey babam Tubal-Kain, aldatmadın beni! Işığın ruhu olan Belkıs; kız kardeşim ve eşim, sonunda buldum sizi! Yeryüzünde sadece siz ve ben, soyundan geldiğimiz ateşin ölümsüz ruhlarının bu kanatlı habercisine emir verebiliyoruz.

— Ne! dedi Belkıs. Şaşkınlık içinde. Yoksa, Adoniram...

— Evet, Adoniram, Kus'un son dölü, Tubal-Kain'in torunu, ki siz ondan Seba aracılığıyla doğdunuz, ve avcı Nemrud'un kardeşi, ki o Himyerilerin en büyük atasıdır... Ama sırrımız, çamurdan yoğrulmuş Sem çocuklarına hiçbir zaman açıklanmamalıdır.

— Efendimin önünde eğilmem gerekiyor, dedi Belkıs ona elini uzatarak. Çünkü alınyazısının gereği, Adoniram'ın aşkından başka bir aşkı kabullenme izni verilmemiştir bana.

— Ah! diye haykırdı Adoniram, dizlerinin üzerine düşerek. Böyle bir mutluluğu, sadece Belkıs'tan almak isterim. Yüreğim, sizin yüreğinizi karşılamak için adeta uçuyor. Bana göründüğünüz ilk anda kölenizdim."

Sarahil, yaşının verdiği bilgelikle şöyle diyerek kesmeseydi, bu konuşma daha da sürecekti: "Bu tatlı itirafları daha sonraya bırakın; önünüzde engeller var ve birçok tehlike bekliyor ikinizi de. Adonai'nin gücü sayesinde, Nuh'un oğulları yeryüzünün efendileri oldular ve iktidarları, ölümlü varlığınızı kapsıyor. Süleyman, ülkelerimizin bağımlı olduğu kendi ülkelerinde mutlak olarak hüküm sürüyor. Orduları korkunç ve gururu sınırsızdır onun; Adonai koruyor onu; birçok casusu da var. Bu tehlikeli yerden kaçmanın çaresini bulalım ve o zamana kadar dikkatli olalım. Kızım, unutma ki, Süleyman bu akşam Sion tapınağında seni bekliyor... Ondan ayrılman ve bu ilişkiyi kesmen, tedirginliğine ve şüphe duymasına yol açacak. Kötü alametler belirdiğini ileri sürerek, ondan bir gün mühlet iste. Yarın, büyük rahip sana yeni bir mazeret bulacak. Yüce Süleyman'ın sabırsızlığını çok iyi idare etmeniz gerekiyor. Size gelince Adoniram, hizmetkârlarınızı terk edin; sabah saatleri ilerliyor; Siloe pınarına bakan yeni duvar, askerlerle dolmaya başladı bile; peşimizdeki güneş, bizi görmelerine yol açacak. Ayın yuvarlak yüzü, Efraim tepelerinin üstünde gökyüzünde belirince, Sedron'u geçin ve iki tepede oturanların gözlerinden çadırları saklayan zeytin koruluğuna kadar ilerleyip, bulunduğumuz yere yaklaşın. Orada, durumu akıllıca ve gerektiği gibi gözden geçirip düşüneceğiz."

Esef ederek birbirlerinden ayrıldılar: Belkıs, maiyetinin yanına gitti; Adoniram da, zakkum yaprakları arasında görünmez oluncaya kadar gözleriyle takip etti onu.

IX. Üç Kafadar

Bir sonraki oturumda, hikâyeci anlatmaya devam etti:

Süleyman ve İbranilerin büyük rahibi, tapınağın içinde bir süredir görüşüyorlardı.

"Evet, gerekli bu", dedi rahip Sadok kralına sıkıntı içinde. "Bu yeni mühlete izin versem ne yapacaksınız ki! Gelin ortada olmadan bir evlilik nasıl kutsanır?

— Yüce rahip, diye cevap verdi Süleyman iç geçirerek. Bu gecikmeler sizden fazla canımı sıkıyor benim, ama sabırla dayanıyorum onlara.

— Tabii öyle olacak; âşık olan ben değilim, dedi Sadok, kemikli, soluk renkli, mavi damarları belirgin eliyle sivri ve ak sakalını sıvazlayarak.

— İşte bundan ötürü, daha sakin olmalısınız.

— Ne diyorsunuz siz? diye sordu Sadok yüksek sesle. Muhafızlar ve din adamları dört gündür ayakta; gönüllü kurbanlar hazır; sunaktaki ateşler boşuna yanıyor ve kutsama anında her şeyi ertelemek gerekiyor. Rahipler ve kral, bizi bahanelerle oyalayan ve bönlüğümüzle adeta oynayan yabancı bir kadının yarattığı huzursuzluk içinde çaresiz kalmış halde.”

Büyük rahibin gururunu en fazla kıran şey, göz kamaştırıcı kıyafetini her gün giymesi ve Sebalı saraylılar karşısında, İsrail törenlerinin resmi şatafatını gösterme olanağını bulamadan her gün yeniden çıkarmak zorunda kalmasıydı. İşte tedirginlik içinde, tapınağın iç avlusu boyunca, üzüntülere kapılmış Süleyman’ın önünde bu göz kamaştırıcı kıyafetiyle dolaşıp duruyordu.

Sadok, bu yüce tören için, keten giysisini, kolsuz *efod*’unu giymiş ve işlemeli kemerini kuşanmıştı gene. *Efod*, parlak kırmızı, altın ve sümbül renginde bir âyin gömleğiydi; kuyumcunun, on iki kabilenin adını işlediği damarlı iki akik taşı parıldıyordu bu gömleğin üzerinde. Göğsünde, kızıl şeritlere işlenmiş altın halkalara bağlı ve kumaştan yapılmış bir süs kıvılcımlar saçıyordu; bu süs, kare şeklinde ve el büyüklüğündeydi; bir sıra süleymantaşıyla, sarı yakutlarla ve zümrütlerle işlenmişti; ikinci sırada, kızılyakutlar, sarı safirler ve yeşim taşları yer alıyordu; üçüncü sırada, kristaller, mor yakutlar ve akikler; nihayet dördüncü sırada, zümrütler, damarlı akikler ve beriller bulunuyordu. Göğüs kısmı açık olan menekşe rengi giysi, aralarında küçük altın çıngıraklar bulunan sümbül rengi ve erguvâni ufak narlarla süslenmişti. Büyük rahibin alnını ise, incilerle süslenmiş keten kumaşından üç katlı bir taç çerçeveliyordu ve tepesinde bir hilâl vardı; ön kısmına da kızıl bir şeritle tutturulmuş koyu renkli bir altın levhanın üzerine kazınmış şu kelimeler okunuyordu: ADONAİ KUTSALDIR.

Ve Sadok'a, küçük zincirlerle, mistik düğümlerle ve kuyumcu işi kopçalarla tutturulmuş bu kutsal kıyafeti giydirmek için, altı tane hizmetkâr din adamı ve iki saat gerekiyordu. Bu giysi kutsaldı; ancak din adamları ona el sürebiliyordu; şeklinin ne olması gerektiğini, Musa Ben-Amran'a (Musa peygamber), Adonai'nin kendisi söylemişti.

Kısacası, Melkisedek'in ardıllarının büyük rahiplik süsleri, saygıdeğer Sadok'un sırtında, dört gündür durmadan hakarete uğruyor ve üstelik, Süleyman ile Seba Melikesi'nin onaylamadığı evliliğini kutsaması gerektiği için de, ne yapacağını bilmeyen rahip küplere biniyordu.

Bu evliliğin, hem İbraniler hem de rahipler sınıfı için tehlikeli olduğunu düşünüyordu Sadok. Kraliçe Belkıs, çok iyi yetişmiş ve bilgiliydi... Üstelik, doğru dürüst yetiştirilmesi gereken bir hükümdarın bilmemesi gereken birçok şeyi de, Seba rahiplerinin kraliçeye öğrettiklerini düşünüyordu Sadok; ayrıca, bu kraliçenin, kuşlara emir verip onları yönetmek gibi çok müthiş bir hüneri olması da tedirgin ediyordu onu. Şüpheci ve eleştirici bir eşin, dini inançları tehlikeye düşürdüğü bu tür karma evlenmeler, büyük din adamlarının hiçbir zaman hoşuna gitmemişti. Ve Süleyman'daki gurur dolu bilgi edinme açlığını, artık daha başka bir şey öğrenmesi gerekmediğine onu ikna ederek ılımlı hale getirmiş olan Sadok, kralın, bilmediği ve daha öğrenmesi gereken birçok şey olduğunu anlamış olabileceğini düşündükçe korkudan titriyordu.

Sadok'un bu düşüncesi yersiz değildi; çünkü Süleyman da bu konu üzerinde kafa yoruyordu ve kendi rahiplerinin, kraliçenin rahiplerinden hem daha az ince düşünceli hem de daha zorba oldukları sonucuna varmış gibiydi. Nitekim Süleyman'ın güveni sarsılmıştı; birkaç gündür Sadok'tan bazı sırlar saklıyor ve artık ona danışmıyordu. İşin tehlikeli ve vahim yanı, dinin, rahiplerin denetimine bırakıldığı ve onların kişiliklerinde somutlaştığı ülkelerde, büyük rahiplerin, her insanoğlu gibi hata ettiklerinde, dini inancın da onlarla birlikte yıkılması ve hatta, Tanrı'nın da, gururlu ve uğursuz savunucularıyla birlikte yitip gitmesiydi.

İhtiyatlı, ödlek, ama keskin zekâlı olmayan Sadok, bir fikir fukarası da olduğu için, mevkiini kolayca muhafaza edebilmişti. Dini yasanın yorumunu, kralın tutkularını göz önünde tutarak genişletiyor ve bu tutkuları, aşağılık bir dogmatik hoşgörüyle haklı çıkarıyordu. Ama bu sadece, şekil bakımından kılı kırk yararak yapılan bir haklı çıkarmaydı;

Süleyman da buna, uysallıkla boyun eğiyordu... Şimdi de, Yemen'den gelen bir genç kız ve melun bir kuş, böyle düşünüp taşınılarak gerçekleştirilmiş bir eğitim anıtını yıkma tehlikesini yaratıyordu!

Onları, büyü yaptıklarını söyleyerek suçlamak, gizli bilimlerin küçümsenerek reddedilmiş gücünü kabul etmek değil miydi? Sadok, gerçek bir çıkmazın içine düşmüştü. Daha başka endişeleri de vardı: Adoniram'ın, işçiler üzerindeki sınırsız etkisinden tedirginlik duyuyordu ve gizli bilimlere ya da mistik anlayışa dayanan bir egemenlikten telaşlanması için de, kendince birçok neden vardı. Bununla birlikte Sadok, öğrencisi olan kralın, Adonai'ye adanan, dünyanın en muhteşem tapınağını yapabilecek ve Kudüs sunağına Doğu'nun bütün halklarının hayranlığını ve hediyelerini çekebilecek olan biricik sanatçıyı, işin başından uzaklaştırmasını sürekli olarak engellemişti. Sadok Adoniram'dan kurtulmak için tapınağın bitmesini bekliyordu ve o zamana kadar da Süleyman'ın karanlık güvensizliğini körüklemekten başka bir şey yapmıyordu. Ama, son birkaç gündür durum çok kötüleşmişti. Hatırlanacağı gibi, umulmayan, olanaksız ve mucizeli bir zaferin bütün göz kamaştırıcılığı içinde, Adoniram ortadan kaybolmuştu. Bütün saray, bu olay karşısında şaşırmıştı; sadece Süleyman onlar gibi görünmüyordu ve büyük rahibine bu konuda bir şey söylememişti. Oysa kralın böyle davranması pek nadirdi.

Dolayısıyla Sadok, kendini işe yaramaz bir kimse olarak görüyor, ama vazgeçilmez olduğu konusunda ısrar ederek, Süleyman'ın hayalgücünü etkileyebilecek belli belirsiz kehanetler ileri sürüyordu. Süleyman, özellikle üç dört özdeyiş içinde özetleme fırsatını yakaladığı söylemlerden hoşlanırdı. Ama içinde bulunulan durumda, Süleyman'ın sözleri, Sadok'un bıktırıcı öğütlerinden etkilenmiyor, sadece, hilekârlıkla, yalan dolanla ve çıkarcılıkla karşı karşıya kalmış kralların başına gelen felaketler ve bir kralın her şeyi görmesinin, hemen güvenmemesinin yararı üzerinde duruyordu. Ne yapacağını bilmeyen Sadok da, anlaşılmazlığın derinliklerine sığınıyordu.

"Çok güzel konuşuyorsunuz", dedi Süleyman. "Ama, belagâtinizden haz duymak için gelmedim tapınağa ve sizi bu nedenle görmek istemedim. Laflarla yetinip memnun olan kral mahvolmuş demektir. Benimle görüşmek için, tanımadığımız üç kişi buraya gelmek istedi. Onları kabul edeceğim,

çünkü maksatlarını biliyorum. Herkesten gizli kalması için de, görüşme yeri olarak burasını seçtim.

— Bunlar neyin nesi, efendimiz?

— Kralların bilmediklerini bilen kimseler bunlar; onlardan çok şey öğrenilebilir.”

Çok geçmeden tapınağın iç avlusuna alınan üç işçi Süleyman’ın ayaklarına kapandı. Sıkıntılı bir halleri vardı ve gözlerinden tedirginlik okunuyordu.

“Ağzınızdan, hakikatten başka şey çıkmasın”, dedi Süleyman. “Kralınızı etkilemeye de çalışmayın; çünkü en gizli düşüncelerinizi biliyor o. Duvarcılar grubunun basit bir işçisi olan Fanor, sen, Adoniram’ın düşmanısın; çünkü, maden işçilerinin üstünlüğünden nefret ediyorsun ve ustanın eserini mahvetmek için fırınların tuğlalarının içine yanabilen taşlar karıştırdın. Bir dülger olan Amru, sen, tunç denizinin temellerini zayıflatmak için alevlere kirişler soktun. Ruben kabilesinden gelen maden işçisi Methusael, sense, Gomorra gölü[332] kıyılarından topladığın kükürtlü lavları karıştırıp döküm eriyiğini bozdun. Üçünüz de, ustaların rütbesini ve ücretini elde etmeye çalıştınız beyhude yere. Keskin düşüncemin, en gizli eylemlerinizin sırrını çözdüğünü görüyorsunuz şimdi.

— Ulu kral, diye cevap verdi Fanor korku içinde. Sizi perişan etmek isteyen Adoniram’ın bir iftirası bu.

— Adoniram, sadece benim bildiğim bu düzenbazlığı bilmiyor. Adonai’nin koruduklarının keskin kavrayışından hiçbir şeyin kaçmadığını bilin.”

Sadok’un şaşkınlığı, Adonai’nin korumasına büyük rahibinin pek de önem vermediğini göstermişti Süleyman’a.

“Demek ki, hakikati saklamanız, mahvolmanızla sonuçlanacaktır”, dedi kral. “Açıklayacaklarınızı biliyorum; dolayısıyla, burada sınavdan geçen sadakatinizdir. İlk sözü, Amru alsın.

— Efendimiz, diye söze başladı Amru, en az arkadaşları kadar korkarak. Ben, atölyelerde, şantiyelerde hiçbir şeyi gözden kaçırmadan gözcülük ettim. Adoniram’ı bir kez bile görmedim.

— Ben, diye devam etti Fanor, gece bastırırken, Moria'dan Sebalıların çadırlarının bulunduğu yere giden yolun üzerindeki Absalon Ben-Davud'un mezarında saklandım. Gecenin üçüncü saatine doğru, uzun bir elbise giymiş olan ve başında Yemenlilerinki gibi bir başlık bulunan bir adam önümden geçti; biraz ilerledim ve Adoniram'ı tanıdım; kraliçenin çadırlarına yönelmişti ve beni fark ettiği için onu izlemeye cüret edemedim.

— Efendimiz, diye devam etti Mathusael, Siz her şeyi biliyorsunuz ve bilgelik ruhunuza yerleşmiş; içtenlikle konuşacağım ben. Açıklayacaklarım, böylesine korkunç sırları öğrenecek olanların hayatına malolacaksa, lütfen arkadaşlarımı uzaklaştırın ve sözlerimin sorumluluğu sadece benim olsun."

Ve bu maden işçisi, kralın ve büyük rahibin karşısında yalnız kalınca, tekrar yere kapandı ve şöyle dedi: "Efendimiz, asanızı uzatın da ölmeyeceğimden emin olayım."

Süleyman elini uzattı ve cevap verdi: "İyi niyetli olman seni kurtarıyor; Ruben kabilesinden Methusael, hiçbir şeyden korkma!

— Başımı örten bir kaftan giyerek ve yüzüme koyu bir boya sürerek, gecenin karanlığından da yararlanıp, kraliçenin çevresindeki zenci hadımların arasına karıştım: Adoniram, yarı karanlığın içinde kraliçeye yaklaştı; onunla uzun uzun konuştu ve akşam rüzgârı, sözlerindeki titreyişleri kulaklarıma ulaştırıyordu; şafaktan bir saat önce uzaklaştım oradan ve Adoniram, hâlâ kraliçeyle birlikteydi..."

Süleyman, kızgınlığını saklamaya çalışıyordu, ama Mathusael bu duygunun belirtilerini görmüştü onun göz bebeklerinde.

"Ey ulu kral, size boyun eğmem gerekliydi; ama izin verin bana fazla bir şey söylemeyeyim.

— Emrediyorum sana, devam et.

— Efendimiz, şan ve şerefiniz, uyruklarınız için çok önemli ve değerlidir. Gerekirse öleyim, ama siz efendim, bu hain yabancıların oyuncağı olmayın. Sebalıların büyük rahibi, kraliçenin sütannesi ve iki hizmetkâr kadın, bu aşk ilişkisini biliyor. Benim anladığım kadarınca, Adoniram, göründüğü gibi biri değil ve tıpkı kraliçe gibi, sihirli bir güç var onda. Ve bu sayede, kraliçe hava yaratıklarına, Adoniram da, ateşin güçlerine emir verebiliyor. Ama bu

yeteneklerle donatılmış olan bu iki varlık, cinler üzerinde size verilmiş olan, ama bilmediğiniz gücünüzden korkuyorlar. Sarahil, olağanüstü özelliklerini açıklayıp kraliçeyi şaşkına çevirdiği yıldızlı bir yüzükten söz etti ve bu konuda Belkıs'ın ihtiyatsızlık etmiş olmasından yakınıldı. Alçak sesle konuşulduğu için söylediklerini iyice anlayamadım ve tehlikeli olabileceği için onlara daha fazla yaklaşamıyordum. Biraz sonra Sarahil, büyük rahip ve yanlarındakiler, Adoniram'ın önünde eğilerek oradan ayrıldılar ve size söylediğim gibi, Adoniram Seba kraliçesi ile yalnız kaldı. Kralım! Dudaklarımdan hiçbir yalan dökülmediğine göre, kereminize sığınabilir miyim?

— Hangi hakla efendinin niyetlerini irdelemeyi düşünüyorsun sen? Kararımız ne olursa olsun, hakça olacaktır... Bu adamı arkadaşlarıyla birlikte tapınağa kapatın, haklarında vereceğimiz karara kadar onlarla görüşmesin."

Süleyman'ın emrini, dikkatle ve hemen yerine getiren dilsizler, dehşete kapılmış olan Methusael'i götürürken, büyük rahip Sadok'un içine düştüğü şaşkınlığı kimse dile getiremezdi. "Görüyorsunuz işte, saygıdeğer Sadok", dedi Süleyman yüzünü buruşturarak; "basiretinizle hiçbir şeyi anlayamadınız; dualarımıza kulak tıkayan, sunduğumuz kurbanlardan etkilenmeyen Adonai, hizmetkârlarını aydınlatmaya tenezzül etmedi ve sadece ben, kendi güçlerimin yardımıyla, düşmanlarımın tuzağını gün ışığına çıkardım. Ve onlar gaip kuvvetleri yönetiyorlar. Tanrıları da destekliyor onları... Oysa benim tanrım beni terk etti!

— Çünkü siz onu, yabancı bir kadınla evlenmek isteyerek küçük düşürdünüz. Ey ulu kralım, bu kirli duyguyu ruhunuzdan kovun; hasımlarınız size teslim edilecek o zaman. Ama, kendini görünmez kılan bu Adoniram'ı ve misafirperverlik dolayısıyla korunan bu kraliçeyi nasıl yakalamalı?

— Bir kadından intikam almak, Süleyman'ın haysiyetine sığmaz. Suç ortağına gelince, birazdan ortaya çıktığını göreceksiniz onun. Bu sabah benden bir görüşme rica etti ve onu burada bekliyorum.

— Adonai sizi destekliyor. Ulu kralım! Buradan çıkmasın o adam!

— Eğer yanımıza korkmadan gelirse, savunucularının uzakta olmadığından emin olabilirsin; ama kör bir acelecilikle hareket etmemeliyiz: Deminki üç adam, onun can düşmanları. Haset ve açgözlülük yüreklerini karartmış. Belki de kraliçeye iftirada bulundular... Onu seviyorum Sadok ve bu üç sefil yaratığın utanç dolu lafları yüzünden bu kraliçenin aşağılık bir tutkuyla kirlenmiş olduğuna inanarak şerefini lekeleyecek değilim... Ama, halk arasında el üstünde tutulan Adoniram'ın gizlice düzenler kurmuş olmasından çekinerek bu esrarengiz kişiyi gözetim altına aldırdım.

— Öyleyse, onun kraliçeyi görmediğini mi düşünüyorsunuz?

— Hayır, kraliçeyi gizlice gördüğünden eminim. Kraliçe, sanatlar konusunda meraklı ve coşkuludur, şana düşkündür ve de benim krallığıma vergi vermektedir.[333] Ama kraliçenin, bu sanatçıya ülkesinde göz kamaştırıcı bir eser gerçekleştirmesi için iş vermek mi, yoksa vergiden kurtulmak için onun aracılığıyla bir ordu kurup benim ordumun karşısına çıkmak mı istediğini bilmiyorum... Birbirlerine âşık oldukları iddialarına gelince, kraliçenin bana söz vermiş olduğunu unutmamalıyım. Her ne olursa olsun, bu varsayımlardan bir teki bile, bu adamın tehlikeli olduğunu gösteriyor... Ona söyleyeceğim..."

Kralın bu konuşmasıyla, küçümsendiğini ve etkisinin sıfıra indiğini görüp kahrolan Sadok ne yapacağını bilmezken, beyaz yuvarlak başlıkları, pullu yelekleri, hançer ve eğri kılıçlar takılı geniş kemerleriyle, dilsizler yeniden ortaya çıktılar. Süleyman'la işaretleştiler ve Adoniram kapıda göründü. Altı adamı, Adoniram'a oraya kadar eşlik etmişti; Adoniram alçak sesle onlara birkaç kelime söyledi ve adamlar onların yanından uzaklaştı.

X. Görüşme

Adoniram, kendinden emin bir halde, Kudüs kralının oturduğu büyük sıraya yavaş adımlarla yaklaştı. Sanatçı, saygıyla selam verdikten sonra, âdet olduğu üzre, Süleyman'ın konuşması için kendisine izin vermesini bekledi.

"Nihayet isteklerimize uydunuz usta ve beklenmedik bir zafer dolayısıyla sizi kutlama fırsatı verdiniz bize", dedi kral. "Bu eser bana layıktır ve size de layıktır ve bundan da daha fazla bir şeydir. Ödülünüze gelince, hiçbir

zaman hak ettiğiniz kadar büyük olamaz; siz seçiniz bu ödülü; Süleyman’dan ne isteyeceksiniz?

— Ayrılma izni isteyeceğim efendimiz. İşler bitti sayılır; son eksikler de bensiz tamamlanabilir. Dünyayı dolaşmak alınyazımdır; şimdi beni başka göklerin altına çağırmakta ve bana verdiğiniz yetkiyi size iade etmek istiyorum. Ödülüm, arkamda bıraktığım anıt ve böylesine yüce bir kralın istediklerini gerçekleştirmiş olmanın onurudur.

— Talebiniz, hayal kırıklığına uğratıyor bizi. Sarayımda yüksek bir mevkide ve aramızda görmeyi umuyordum sizi.

— Mizacım, iyiliklerinize layık değildir efendimiz. Yaratılış olarak bağımsız, eğilim bakımından yalnız ve kendileri için doğmamış olduğum onurlara kayıtsız olan ben, hoşgörünüzü sık sık sınamak durumuna düşebilirim. Kralların ne yapacağı belli olmaz; haset çevrelerindedir ve kuşatmıştır onları; talih sallantılıdır; bunu çok yaşadım ben. Zaferim dediğiniz şey, onuruma ve belki de hayatıma mal olmayacak mıydı?

— Ölümcül başarısızlığı siz kendiniz açıklayana kadar yaptıklarınızın boşa çıktığı sonucuna varmamıştım ben ve ateşin güçleri üzerinde sizden daha fazla kudretim olduğunu da söyleyip böbürlenmeyeceğim.

— Eğer varsalar, bu güçleri hiç kimse yönetmemektedir. Üstelik, bu sırlar, sıradan bir zanaatkârdan çok, saygıdeğer Sadok’un yetki alanına girer. O korkunç gecede ne olup bittiğini bilmiyorum; ama, yaptığımız işlemler, öngördüğüm gibi gerçekleşmemişti. Ve efendimiz, içimin daraldığı zamanda, sizin beni desteklemenizi ve avutmanızı boşuna bekledim, bundan ötürü de, başarının gerçekleştiği gün, iltifatlarınızı beklemeyi aklımdan geçirmedim.

— Usta, bu hınç ve gururdan başka şey değil.

— Hayır efendimiz, bu alçakgönüllülük ve içtenliktir. Tunç denizini döktüğüm geceden, onu açtığım güne kadar, meziyetim ne arttı ne de eksildi. Farkı yaratan başarıdır... ve gördüğünüz gibi, başarı Tanrı’nın ellerindedir. Adonai, sizi seviyor; dualarınızı kabul etti, sizi tebrik edecek olan ve teşekkür ediyorum diye haykıracak olan da benim!”

Bu adamın alaycılığından beni kim kurtaracak diye düşüncelere dalmıştı Süleyman ve şöyle dedi: “Hiç kuşkusuz, başka yerlerde harikalar yaratmak için terk ediyorsunuz beni.

— Kısa zaman önce, böyle düşündüğüm için yemin edebilirim. Alevlenmiş beynimde dünyalar kaynaşıp duruyordu; rüyalarımda, granit blokları, sütun ormanlarıyla çevrili yeraltı sarayları görüyordum ve yaptığımız işlerin uzayıp gitmesi canımı sıkıyordu. Ama bugün, şevkimin ateşi ve canlılığı sönmüş gibi; yorgunluk uyuşturuyor beni, avarelik gülümsüyor bana ve mesleğimin sona ermiş olduğunu düşünüyorum...”

Süleyman, Adoniram’ın göz bebeklerinde, şefkat pırıltılarını görür gibi olmuştu. Yüzünde ciddiyet ve hüzün okunuyordu; sesi, her zamankinden daha fazla içine işliyordu insanın. Süleyman, şaşırmıştı ve kendi kendine, “bu adam çok yakışıklı”, dedi...

“Benim ülkemi terk ederek nereye gitmeyi tasarlıyorsunuz?” dedi sahte bir kayıtsızlıkla.

“Sur kentine”, dedi Adoniram, tereddüt etmeden. “Sizi bir kardeşi gibi seven, bana babammış gibi iyilikler yapmış olan koruyucum ve gönlü yüce kral Hiram’a söz verdim.[334] İzin verirseniz, sarayın, tapınağın, tunç denizinin ve ayrıca, tapınağın büyük kapısını süsleyen iki büyük tunç sütunun, Yakin ve Boaz’ın kuş bakışı yapılmış bir planını ona götürmek istiyorum.

— İstediğiniz gibi olsun. Beş yüz atlı size eşlik edecek ve on iki deve, size ayrılmış armağanları taşıyacak.

— Bu, çok büyük bir lütuf. Adoniram, pelerininden başka şeyi almayacak. Sizin armağanlarınızı geri çeviriyor değilim efendimiz. Çok cömertsiniz; bana verdikleriniz de çok fazla ve buradan ansızın ayrılışım, hazinenizi bomboş bırakacak, bana da bir yararı olmayacak bunun. İçtenlikle konuşmama izin verin. Bu armağanları kabul ediyor ve sizin ellerinize emanet olarak bırakıyorum. İhtiyacım olduğunda, size bilgi vereceğim efendimiz.

— Başka bir deyişle, Adoniram usta, bizi kendisine bağımlı kılmak istiyor.”

Sanatçı gülümsedi ve nezaketle şöyle cevap verdi:

“Ne düşündüğümü tahmin ettiniz, efendim.

— Belki de, ileri sürdüğü koşulları kabul ettirmekte diretip bizimle pazarlık edeceği bir günü bekliyor Adoniram.”

Bu sözler üzerine Adoniram, incelik dolu ve meydan okuyan bir bakış yöneltti krala.

“Her halükârda, Süleyman’ın yüceliğine layık olmayan bir şey isteyemem.

— Öyle sanıyorum ki, Seba Melikesi’nin kafasında bazı tasarılar var ve sizin yeteneğinizden yararlanmak istiyor, dedi Süleyman, sözlerinin etkisini gözlemleyerek.

— Efendimiz, Seba melikesi bu konuda bana bir şey söylemedi.”

Bu cevap, başka kuşkuların doğmasına yol açmıştı.

“Ne de olsa, dehanızın etkisini hissetmemiş değildir”, diye söze karıştı Sadok. “Ona veda etmeden mi ayrılacaksınız?

— Veda etmeden mi... diye tekrarladı Adoniram ve Süleyman onun gözlerinde garip bir parıltı gördü. Kralımız izin verirse, kendisinden ayrılma izni istemekle onurlanacağım.

— Yakında yapılacak olan düğünümüzün şenliklerinde burada olacağınızı umuyoruz, dedi kral. Çünkü bildiğiniz gibi...”

Adoniram’ın yüzünü al basmıştı, ama hınç duymaksızın şöyle dedi:

“Hiç gecikmeden Fenike’ye gitmek niyetindeyim.

— Israr ettiğinize göre serbestsiniz usta; istediğiniz izni veriyorum...

— Güneş battıktan sonra gideceğim, diye itiraz etti Adoniram. İşçilerin ücretlerini ödemem lazım ve kâhyanız Azarias’a Yakin sütununun dibindeki tezgâha gerekli parayı getirmesi için emir vermenizi rica ediyorum. Ücretlerini gerektiği gibi vereceğim ve veda gürültü patırtısı olmasın diye de ayrılacağımı söylemeyeceğim onlara.

— Sadok, bu emri, oğlunuz Azarias’a iletin. Bir sözüm daha var: Fanor, Amru ve Methusael adındaki üç işçi hakkında ne düşünüyorsunuz?

— Gözleri yükseklerde, namuslu, ama yeteneksiz üç zavallı işçi bunlar. Usta kademesine yükselmek istiyorlar ve daha dolgun bir ücret alabilmek için parolayı kendilerine söylemem konusunda ısrar ettiler bana. Sonunda akılları başlarına geldi ve kısa zaman önce de onların içtenlikleri karşısında hoşnutluk duydum.

— Usta, şöyle yazılmıştır: ‘Çöreklenen yaralı yılandan korkun’. İnsanları daha iyi tanımanız gerekir. Bu adamlar sizin düşmanlarınız; yaptıkları hilelerle, tunç denizinin dökümünün başarısını tehlikeye düşüren kazalara neden olan onlardır.

— Bunu nerden biliyorsunuz, efendimiz?...

— Her şeyin mahvolduğuna inanarak, ama sizin basiretinize de güvenerek, bu felaketin gizli nedenlerini araştırdım ve işçi grupları arasında dolaşırken, yalnız olduklarını sanan bu üç kişi aralarında konuşuyorlardı.

— İşledikleri cürüm, birçok insanın mahvolmasına yol açtı. Bu, çok tehlikeli bir örnek oluşturabilir; onlara ne yapılması gerektiğini kararlaştırmak size kalmıştır. Bu felaket, çok sevdiğim bir çocuğun, yetenekli bir sanatçı olan Benoni’nin hayatına mal oldu bana. O olaydan sonra, ortada görünmedi. Kısacası efendimiz, adaleti gerçekleştirmek, kralların ayrıcalığıdır.

— Bu adalet, her birine uygulanacak. Mutluluk içinde yaşayın Adoniram usta. Süleyman sizi unutmayacak.”

Adoniram düşünceliydi, kararsız ve yenilgiye uğramış gibi görünüyordu. Birden, heyecana kapılarak şöyle dedi:

“Ne olursa olsun efendimiz, saygımdan, bağlılığımdan ve kalbimin temizliğinden her zaman emin olun. Eğer bir kuşkuya kapılırsanız, şöyle deyin: İnsanların çoğu gibi Adoniram da kendine ait değil ve alınyazısını gerçekleştirmesi gerekiyor!

— Elveda usta... Alınyazınızı gerçekleştirin!”

Bunları söyledikten sonra kral, elini uzattı; Adoniram saygıyla eğildi, ama kralın elini öpmedi ve Süleyman titredi.

“Evet böyle!” diye mırıldandı Sadok, Adoniram’ın uzaklaştığını görünce. “Evet böyle; ne emrediyorsunuz efendimiz?

— Tam bir sessizlik olsun, sayın Sadok; bu andan itibaren, kendimden başkasına güvenmiyorum. Şunu iyi bilin: Kral benim. Gözden düşme cezasıyla boyun eğmek ve hayatını kaybetme cezasıyla susmak da sizin payınıza düşen şey işte... Hadi ihtiyar, titreme; bilgilenmen için sana sırlarını veren hükümdar, bir dosttur. Tapınağa kapatılmış olan şu üç işçiyi çağırt; onları yeniden sorgulamak istiyorum.”

Bunun üzerine Amru ve Faron, Methusael’le birlikte yeniden ortaya çıktılar; ellerinde kılıçlarıyla, meşum dilsiz hizmetkârlar da onların arkasında sıraya dizildi.

“Söylediklerinizi düşündüm”, dedi Süleyman ciddi bir tonla; “ve hizmetkârım Adoniram’ı da gördüm. Ona karşı çıkmanızın nedeni hakseverlik mi yoksa haset mi? Sizin gibi sıradan işçiler, nasıl oluyor da ustalarını yargılıyor? Kardeşleriniz arasında önde gelen kimseler ya da şefler olsaydınız, tanıklığınızdan daha az kuşkulanılabilirdi. Ama öyle değil: Ustanın rütbesini ele geçirmek isteyen açgözlü ve hırslı insanlardınız; istediğinizi elde edemediniz ve hınç, yüreğinizi kararttı.

— Bizi sınamak istiyorsunuz, efendimiz, dedi Methusael, yerlere kapanarak. Ama, hayatıma da malolsa, Adoniram’ın bir hain olduğunu söyleyeceğim yeniden; ülkemi, yabancı sürülerine köle etmek isteyen bu sadakatsiz insanın zorbalığından Kudüs’ü kurtarmak için onu mahvetmeye çalıştım. Pervasız içtenliğim sadakatimin en sağlam güvencesidir.

— Hor görülmesi gereken ve benim hizmetkârlarımın kölesi olan insanlara itibar etmek bana uygun düşmez. Ölümler yüzünden ustalar azaldı: Adoniram, dinlenmek istediğini söyledi ve ben de, onun gibi, güvenebileceğim yeni ustabaşıları bulmak istiyorum. Bu akşam, ücretler verildikten sonra, yeni ustabaşılarının seçilmesini rica edin ondan; yanında kimse olmayacak... Gerekçelerinizi dinlemeye ikna edin onu. Böylece ben de, gayretli, sanatınızda önde gelen ve kardeşlerinizin gözünde önemli yeri olan insanlar olduğunuzu kabul edeyim. Adoniram cin gibidir ve kararları

yasa hükmündedir. Bu güne kadar Tanrı onu yalnız mı bıraktı? Korkunç ikazlarından biriyle, suçlulara yönelen görünmez kolunun dehşet verici darbelerinden biriyle, lanetlendiğinin işaretini verdi mi ona? Öyleyse, bu durumda, Yehova aranızda hakem olsun: Adoniram lütfedip sizi seçerse, benim için bu, Tanrı'nın size bağışladığı bir gizli işaret olacaktır ve ben de Adoniram'ı çok yakından göz altında bulunduracağım. Eğer böyle olmayıp da, ustabaşı rütbesini size vermezse, onunla birlikte yarın karşıma çıkacaksınız; karşılıklı suçlamalarınızı ve savunmalarınızı dinleyeceğim: Ve o zaman en yaşlı kişilerimiz kararı verecekler. Hadi, gidin ve sözlerim üzerine düşünün. Adonai yardımcınız olsun."

Süleyman oturduğu yerden kalktı ve hiçbir tepki göstermeyen büyük rahibin omuzuna yaslanarak ağır ağır uzaklaştı.

Adamların üçü de aynı düşünce üzerinde hemen birleşmişti. "Parolayı, onun ağzından almalıyız", dedi Fanor.

"Söylemezse ölmeli," diye ekledi Fenikeli Amru.

"Hem ustaların parolasını versin hem de ölsün!" diye haykırdı Methusael. Ve üçlü bir yeminle elleri birleşti. Süleyman eşikten adımını atacakken geriye doğru döndü ve uzaktan onları gözledi; güçlü bir soluk alarak Sadok'a şöyle dedi: "Şimdi zevk ve haz var işte... Haydi, gidip kraliçeyi bulalım."

XI. Kralın Ziyafeti

Bir sonraki oturumda, hikâyeci anlatmaya devam etti:

Güneş alçalmaya başlamıştı; çölün alevli soluğu, bir yığın bakır renkli bulutun yansılarıyla aydınlanan kırları kavuruyordu; Sedron'un kurumuş yatağına, sadece Moria tepesinin gölgesi biraz serinlik dağıtıyordu; ölgün yapraklar kıvrılıyordu; zakkumların cansız çiçekleri sönmüş ve buruşmuştu; semenderler, kertenkeleler ve bukalemunlar, kayaların arasında kaynaşıyordu ve korular şarkılarını kesmiş, akarsuların çağıltısı da duyulmaz olmuştu.

Bu yakıcı ve kasvetli gün boyunca üzüntülere kapılmış ve adeta donup kalmış olan Adoniram, Süleyman'a söylediği gibi, kendisinin istemiş olduğu ayrılığa hazırlanmış halde bekleyen kraliçe sevgilisinden gitme izni

dilemek için gelmişti. “Birlikte gitmemiz, Süleyman’a meydan okumaktan başka şey değildir”, dedi kraliçe. “Onu halkının önünde küçük düşürmek olacaktır bu ve üstelik, ezeli güçlerin beni ona vermeye zorladıkları acıya bir başka hakareti eklemek de olacaktır. Ama benim ayrılmamdan sonra burada kalmanız, sevgili kocam, ölümünüzü aramak olacaktır. Kral sizi kıskanıyor ve benim kaçıp gitmemden sonra, onun kızgınlığı, sizden başkasına yönelmeyecek.

— Öyleyse, ırkımızın çocuklarının alınyazısını paylaşalım ve yeryüzünün dört bucağına dağılıp dolaşalım. Ben bu krala, Sur kentine gideceğim konusunda söz verdim. Hayatınız bir yalanın tehdidi altında olmadıktan sonra içtenlikle davranalım. Bu gece, Fenike’ye doğru yola çıkacağım, orada kalmayıp, Suriye’nin ve kayalık Arabistan’ın sınırlarından geçerek, Kassanit dağ silsilelerini izleyerek Yemen’e gelip size ulaşacağım.[335] Heyhat sevgili kraliçe! Demek ki, sizden ayrılmam ve sizi, yabancı ülkede, âşık bir zorbanın elinde bırakmam gerekiyor!

— Telaşlanmayın efendimiz, ruhum size aittir; hizmetkârlarım güvenilecek insanlardır ve basiretim bu tehlikeleri önler. Önümüzdeki gece, kaçışımı gizleyecek kadar fırtınalı ve karanlık olacak. Süleyman’a gelince, ondan nefret ediyorum; topraklarıma göz dikti; çevremi casuslarla doldurdu, hizmetkârlarımı ayartmaya çalıştı, subaylarıma rüşvet vermek istedi ve kalelerimin teslim edilmesi için onlarla görüştü. Benim üzerimde bir hakkı olsaydı, mutlu Yemen ülkesini hiçbir zaman görmeyecektim. Evet, benden bir söz aldı; ama onun ihaneti ve iki yüzlülüğü karşısında sözümden dönmemin ne önemi var? Onu aldatmama özgürlüğüm mü vardı? Evet onu, ki biraz önce, ustaca tehditlerle aşkının sınırsız olduğunu ve sabrının taştığını söyleyen onu, aldatmayacak mıydım?

— İşçi loncalarını ayaklandırmak gerek!

— Ücretlerini bekliyor onlar, yerlerinden kımıldamazlar. Böyle tehlikeli işlere girişmek neye yarar? Bu açıklamanız, telaşlandırmadı beni, ama memnun etti; tahmin etmiştim bunu ve sabırsızlıkla bekliyordum. Sevgilim, huzur içinde gidin. Belkıs, her zaman yalnızca sizin olacaktır.

— Öyleyse, elveda kraliçe; rüyada bile göremediğim mutluluğu yaşadığım bu çadırı terk etmek gerekiyor. Benim için hayat demek olan kadını seyretmemem gerekiyor. Bir daha görecek miyim sizi? Heyhat! Bu

göz açıp kapayıncaya kadar geçen dakikalar bir hulya gibi yok olup gidecek.

— Hayır Adoniram, yakında, ebediyen birleşeceğiz. Ölümsüz ruhların kehanetleriyle uyuşan rüyalarım, sezgilerim, soyumuzun devam edeceğinden emin olmama yol açıyor ve ben, evliliğimizin değerli teminatını kendimle birlikte götürüyorum. Bizi yeniden canlandıracak ve Yemen ile tüm Arabistan'ı Süleyman'ın veliahtlarının güçsüz boyunduruğundan kurtaracak olan oğlunuzu kucağınıza alacaksınız. İki gönül bağınız var şimdi; iki sevgi, sizi seven kadına bağlıyor ve siz dönüp geleceksiniz."

Gönlü şefkatle dolan Adoniram, dudaklarını kraliçenin gözyaşlarıyla ıslanmış eline değdirdi ve kendini toparlayarak ona son defa uzun uzun baktı; güçlükle geriye doğru dönerek çadırın perdesini kaldırıp ardından bıraktı ve Sedron kıyılarına geldi.

Öfke, aşk, şüphe ve pişmanlık içinde ne yapacağını bilmeyen Süleyman, boğuntulara kapılarak, kalbi kırık, ama yine de gülümseyen kraliçeyi Mello'da beklerken, Adoniram, acısının derinliklerinde onun kıskançlığından kaçmaya çalışarak, sürgün yollarına düşmeden önce, işçilere ücretlerini vermek için, tapınağa geliyordu. Bu kişilerin her biri, hasmını yenilgiye uğratmayı düşünüyor ve aslında iki tarafın da bildiği bir sırra güveniyordu. Kraliçe gizliyordu amacını, iyi bilgi edinmiş olan Süleyman görmezlikten geliyordu, ama sakıngan gururu bir kuşkuya kapılmasına da yol açıyordu.

Süleyman, Mello'daki sarayının taraçasından, Emathi yolu üzerinde yılan gibi kıvrımlar çizerek ilerleyen Seba kraliçesinin maiyetini ve Belkıs'ın üstünde, Adoniram'ın hâlâ egemen olduğu, koyu renk bulutların üstünde keskin, parlak ve kıvrık uçlarıyla beliren tapınak duvarlarını gözlüyordu. Süleyman'ın alnı, solgun yanakları soğuk ve nemliydi; iyice açtığı gözleri, önündeki alanı en ince ayrıntılarına kadar inceliyordu. Kraliçe, yanında başlıca subayları ve hizmetindeki kimselerle içeri girdi; bunlar kralın adamlarının arasına karıştılar.

Kral, akşam boyunca düşünceli göründü; Belkıs ise, soğuk ve bir ölçüde alaycı bir tutum benimsedi; Süleyman'ın kendisine tutkun olduğunu biliyordu. Ziyafet sessiz geçiyordu; kralın kaçamak ya da ilgisiz görünmeye

çalışan bakışları, zaman zaman önüne çevrilen ya da güçsüz bir ışıkla parıldayan kraliçeninkilerin yarattığı izlenimden kaçmaya çalışıyor gibiydi ve bu bakışlar Süleyman'da, hâkim olmaya çalıştığı umutları canlandırıyordu. Süleyman'ın bir düzen hazırladığı, başka şeylerle meşgulmüş gibi görünmesinden belli oluyordu. Nuh'un oğluydu o ve asma kütüğünü diken babasının geleneklerine sadakat göstererek, kararsızlığını gidermesi için şaraptan medet umduğunu fark etmişti kraliçe. Saraylılar yanlarından çekilince, kralın görevlilerinin yerini dilsizler aldı; kendisine bu insanlar hizmet etmeye başlayınca da, kraliçe, Sebalıların yerine, İbraniceyi bilmeyen Nübyelileri çağırttı.

"Hanımefendi, bir açıklama yapmamız gerekiyor", dedi Süleyman, ciddi bir tavırla.

"Efendimiz, ricamı önceden tahmin ettiniz", diye cevap verdi Belkıs.

"Düşündüm ki, verdiği söze sadık olan Seba Melikesi, bir kadın olmaktan çok bir kraliçe olarak...

— Bunun tam tersi, diye heyecanla atıldı Belkıs. Ben, bir kraliçe olmaktan çok, bir kadınım efendimiz. Kim hata etmez ki? Bilge olduğunuza inanmıştım; sonra aşık olduğunuza inandım ... En acımasız hayal kırıklığına uğrayan benim", dedi kraliçe heyecanlı bir şekilde.

Sonra, derin derin iç geçirdi.

"Çok iyi biliyorsunuz ki, sizi seviyorum", diye sözü aldı Süleyman. "Böyle olmasaydı, etkinizi kötüye kullanamazdınız ve en sonunda başkaldıran bir kalbi, ayaklarınızın altında çiğnemezdiniz.

— Ben de size, aynı sitemleri yapmayı düşünüyordum. Siz beni değil, kraliçeyi seviyorsunuz. Açıkça söylemek gerekirse, elverişli ve huzur sağlayacak bir evlilik yapmak isteyecek yaşta mıyım? Evet, doğru; ruhunuzu irdelemek istedim; kraliçeden çok daha narin ve kırılgan olan kadın, devletin yararına olacak gerçekleri bir yana bırakarak, üzerinizdeki etkisinden tat almaya yöneldi; ama aslında o, sevilmek istiyordu, hayali buydu. Hile yoluyla ağzından aldığınız sözünün yerine getirilme saatini erteleyerek, sizi sınadı; zaferinizi, sadece kalbinin üzerinde kazanmanızı umuyordu, ama yanıldı; siz, emirlere, tehditlere başvurdunuz; hizmetkârlarımla siyasal tuzaklar kurmaya yöneldiniz ve daha şimdiden siz,

benden daha fazla onların hükümdarısınız. Bir koca, beni seven bir âşık bulmak istiyordum karşımda, şimdi, bir efendiden korkmak durumundayım. Görüyorsunuz, içtenlikle konuşuyorum.

— Eğer Süleyman sizin gözünüzde değerli olsaydı, size ait olmak sabırsızlığının doğurduğu hataları bağışlamayacak mıydınız? Hayır, çünkü düşünceleriniz Süleyman'ı nefret edilecek bir şey olarak görüyordu ve bundan ötürü onun için değil...

— Durun efendimiz ve beni yaralayan kuşkulara hakaretler de eklemeyin. Güvensizlik, güvensizliğe yol açar ve kıskançlık, bir yüreği yıldırır. Ben, bana bağışlamak istediğiniz onur, huzuruma ve özgürlüğüme malolur diye korkuyorum."

Kral, aşağılık ve kalleş bir casusun sözlerine inanıp daha da ileri giderek her şeyi kaybetme korkusuyla susmuştu.

Kraliçe, dostça ve etkileyici bir çekicilikle şöyle dedi:

"Dinleyin Süleyman; dürüst olun, kendinize ihanet etmeyin. Tatlılıkla, davranın. Kurduğum hayaller, hâlâ çok değerlidir benim için... Ruhum yenilgiye uğramıştır, ama emin olursam, bunun, hoşuma gideceğini seziyorum.

— Ey Belkıs! Tek hâkimi olduğunuz bu kalbi okuyabilseniz, bütün kuşkularınızı bir yana atacaksınız! Benim kuşkularımı ve sizinkileri unutalım, mutlu olmama rıza gösterin artık. Kralların ölümcül alınyazısı! Niçin, çobanların kızı Belkıs'ın ayaklarının dibindeki zavallı bir çöl Arabı değilim ben!

— Dilekleriniz, benimkilerle uyuşuyor ve beni çok iyi anladınız, dedi Belkıs, hem içtenlik dolu hem de tutkulu yüzünü kralın saçlarına yaklaştırarak. Evet, benim kanımı donduran ve korkmama yol açan, İbrani evliliğinin asık suratlılığıdır; sadece aşk, evet sadece aşk beni kışkırtacaktı, eğer...

— Eğer, dediniz ve sözünüzü bitirin Belkıs. Sesinizdeki titreşim içime işliyor ve beni alevlendiriyor.

— Hayır, hayır, ne diyecektim ben... işte birden şaşırdım. Bu tatlı şaraplar oyun oynuyor insana ve zihnimin karıştığını hissediyorum."

Süleyman bir işaret yaptı; dilsizlerle Nübyeliler kupaları yeniden doldurdular ve kral kendi kupasının bir dikişte içti; Belkıs'ın da aynı şeyi yaptığını hoşnutluk duyarak gözlemledi.

"İtiraf etmek gerekir ki, Yahudi merasim kurallarına göre yapılan evlilik, kraliçelere pek uygun düşmüyor", diye devam etti kraliçe. "Ve birçok sıkıcı koşulun yerine getirilmesini gerektiriyor.

— Sizi kararsızlığa iten bu mu? dedi Süleyman, bezgin bakışlarını kraliçeye dikerek.

— Hiç kuşkunuz olmasın öyle. İnsanı çirkinleştiren oruçlarla bu törene hazırlanmanın tatsızlığı bir yana, saçlarını makasa teslim edip, hayatının sonuna kadar bir başlık giymek zorunda kalmak acı verici bir şey değil mi? Doğrusu, kaybedilecek güzel süslerimiz yok değil, dedi kraliçe, abanoz renkli güzel örgü saçlarını göz önüne sererek.

— Hayır, diye itiraz etti Süleyman. Kadınlarımızın, saçlarının yerine, hoş görünümlü, lüleler haline getirilmiş horoz tüyü tutamları koyma özgürlüğü vardır."

Kraliçe biraz küçümsüyormuş gibi gülümsedi ve şöyle cevap verdi: "Üstelik, ülkenizde, bir erkek, kadını, köle ya da hizmetkâr olarak satın alıyor; kadının, boynu bükük olarak damadın kapısına gelip kendisini sunması gerekiyor. Kısacası bir alışverişe benzeyen bu sözleşmenin dinle hiçbir ilgisi yok ve erkek, eşini aldığında, onun üzerine kolunu uzatarak İbranice olarak *Mekudeşeth-li*, 'sadece bana adandın', diyor. Ayrıca, onu reddetme, aldatma ve hatta, en hafif bahaneyle taşlatıp öldürme hakkınız var[336]... Ben, Süleyman tarafından sevilmekten ne kadar onurlanırsam, onunla evlenmekten de o kadar korkarım.

— Sevilmek! diye haykırarak oturduğu divandan kalktı kral. Sevilmek! Herhangi bir kadın, böyle mutlak bir egemenlik kurdu mu hiç? Tedirgindim ben, istediğiniz gibi sakinleştiriyordunuz beni; uğursuz düşüncelere kapılmıştım, kafamdan silmek istiyorum onları. Beni aldatıyorsunuz; hissediyorum bunu ve Süleyman'dan yararlanmak için sizinle birlikte ona karşı fesat kuruyorum..."

Belkıs, şehvet dolu bir hareketle geri dönerek kupasını başının üzerine kaldırdı. İki köle kupaların içine şarap doldurup çekildiler.

Ziyafet salonunda yalnız kalmışlardı; ışıkları zayıflayan lambalar, yüzü solmuş, gözleri çakmak çakmak ve rengini kaybetmiş dudakları titreyen Süleyman'ın üzerine esrarlı aydınlıklar serpiyordu. Garip bir halsizlik çökmüştü üstüne ve Belkıs, onu, anlamı pek belli olmayan bir gülümsemeyle seyrediyordu.

Ansızın kendini toparladı Süleyman... ve hemen sedirine dönerek şöyle dedi:

"Kadın!" diye haykırdı. "Bir kralın aşkıyla oynama umudunu bir yana bırakın artık...; gece örtüleriyle koruyor bizi, sırlar çeviriyor etrafımızı, yakıcı bir alev dolaşıyor bütün varlığımda; öfke ve tutku aklımı başımdan alıyor. Bu benim saatim ve eğer samimi iseniz, bu kadar pahalıya satın aldığım bir mutluluğu benden esirgemeyeceksiniz. Hükümdarlık edin, özgür olun, ama kendini size teslim eden, istekle yanıp tutuşan ve şu anda, sizin için cehennemin güçleriyle mücadele etmeye hazır olan bir kralı reddetmeyin."

Ne yapacağını bilmeyen ve heyecandan titreyen Belkıs, gözlerini yere indirerek şöyle dedi:

"Kendimi toparlamam için zaman bırakın bana. Kullandığınız bu dil çok yeni bir şey benim için...

— Hayır! dedi Süleyman çıldırmış gibi ve bu kadar cüretkâr davranmasını sağlamış olan kupasını bir dikişte bitirdi. Hayır, sabrım tükendi artık. Benim için, yaşam ya da ölüm söz konusu. Kadın, sen benim olacaksın, yemin ederim. Eğer beni aldatıyorsan intikamım alınacak; beni seviyorsan, ebedi bir aşk, bağışlamamı kazanmış olacak."

Süleyman, genç kızı kucaklamak için ellerini uzattı, ama bir gölgeyi kucakladı sadece; kraliçe, yavaşça geri çekilmişti ve Davud oğlunun kolları, ağırlaşarak iki yanına düştü. Başı eğildi, susuyordu ve ansızın titreyerek divana yığıldı... Şaşkınlık dolu gözlerini zorla açmaya çalışıyordu; bütün arzusunun, varlığının derinliklerinde söndüğünü hissediyordu ve çevresindeki her şey dönüyordu sanki. Siyah bir sakalla çevrelenmiş donuk ve solgun yüzü, belli belirsiz bir dehşeti dile getiriyordu; dudakları hiçbir ses çıkarmadan açıldı ve başlığının ağırlığını çekemeyen başı, yastıkların üzerine düştü. Görülmeyen güçlü zincirlerle bağlanmıştı sanki ve

düşüncesiyle onları kırmak istiyordu; bu hayali çabalarına, bedeni cevap vermiyordu.

Kraliçe, yavaş yavaş ve dikkatle yaklaştı; Süleyman, dehşete kapılarak fark etti onu; ayakta duruyordu, kıvrılmış parmaklarını yanağına dayamıştı ve öteki eliyle dirseğini tutuyordu. Süleyman'ı seyrediyordu. Onun konuştuğunu ve şöyle dediğini duydu Süleyman:

“Uyuşturucu etkisini gösteriyor...”

Süleyman'ın siyah göz bebekleri sfenksinkine benzeyen iri gözlerinin içinde dönüyordu ve bedeni hareketsizdi.

“Çok iyi”, dedi Belkıs. “Boyun eğiyorum, direnmiyorum, sizinim!...”

Diz çöküp, derin bir soluk veren Süleyman'ın buz gibi eline dokundu.

“Hâlâ duyuyor...” diye mırıldandı. “Dinle İsrail kralı! Sen ki, gücünün keyfine, boyun eğdirme ve ihanetle, aşkı zorla kabul ettiriyorsun, dinle: Senin egemenliğinden sıyrıldım ben. Kadın seni aldattı, ama kraliçe sana ihanet etmeyecek. Seviyorum, ama sevdiğim sen değilsin; alınyazısı izin vermedi buna. Seninkinden daha üstün bir soydan gelen ben, beni koruyan cinlerin emrine uymak için, kendi kanımdan bir koca seçmek zorunda kaldım. Senin gücün, onlarınkinin önünde silinip gidiyor; unut beni. Adonai, bir eş seçsin sana. Büyüktür o ve yüce gönüllüdür; zaten seni, hizmetlerin için ödüllere boğmadı mı, sana bilgelik vermedi mi? Seni ona bırakıyorum, hor gördüğün ve yönetmeyi bilmediğin cinlerin yararsız desteğini geri alıyorum senden...”

Ve Belkıs, Süleyman'ın parmağını yakalayarak ona verdiği yüzüğün tılsımını çıkarmaya çalıştı, ama zorlukla soluyan kralın eli büyük bir direnmeyle kasıldı ve kapandı; Belkıs, onun elini açmak için boşuna çaba harcadı.

Kraliçe yeniden konuşmaya başlayacağı sırada, Süleyman Ben-Davud'u başı geriye kaykıldı, boynunun kasları gevşedi, ağzı hafifçe aralandı, yarı açık gözlerinin feri silindi ve ruhu rüyalar âlemine uçup gitti.

Kralın kupasına uyuşturucu koyup onu bayıltan kraliçenin hizmetkârlarından başka herkes uyuyordu Mello sarayında. Uzaklardan gök

gürlemesi sesleri geliyordu, karanlık gece yer yer parıltılarla aydınlanıyordu ve zincirinden boşanmış rüzgârlar, dağların üzerine yağmur serpiyordu.

Mezar gibi kapkara bir Arap savaş atı, kraliçeyi bekliyordu; geri gitme işaretini verdi kraliçe ve çok geçmeden, maiyet alayı, Sion tepesi çevresindeki akarsu yatakları boyunca dolaşarak Yosafat vadisine indi. Kaçışlarını korumak ister gibi, yağmur sularıyla kabarmış Sedron'u yürüyerek geçtiler ve şimşeklerle aydınlanan Thabor'u sağda bırakarak, Zeytinler bahçesi ile Bethani'nin engebeli yolunun oluşturduğu köşeye ulaştılar.

"Bu yolu izleyelim", dedi kraliçe muhafızlarına. "Atlarımız, çevik ve hızlıdır; bu saatte çadırlar toplanmıştır ve adamlarımız, Ürdün'ün yolunu tutmuştur. Günün ikinci saatinde, Ölü Deniz'in öte yanında onlarla buluşacağız ve oradan Arabistan'ın sıradağlarına ulaşacağız."

Ve atının dizgini boşlayarak fırtınaya bakıp gülümsedi kraliçe ve hiç kuşkusuz Sur yoluna düşmüş olan sevgilisi Adoniram'la bu tatsızlıkları birlikte yaşadığını düşündü.

Bethani yoluna girdiklerine, şimşeklerin aydınlığında, yolun öte yanına sessizce geçen ve karanlıklar içinde dolu dizgin giden bu hayaletler alayı karşısında şaşkına dönüp duraklayan bir grup insan gördüler.

Belkıs ve maiyeti onların önünden geçti, ama muhafızlardan biri onları tanımak için ilerledikten sonra, alçak sesle şöyle dedi kraliçeye:

"Bunlar, kefene sarılı bir ölüyü götüren üç kişi."

XII. Makbenaş

Hikâyenin bu bölümünden sonraki *mola*'da, dinleyiciler, karşıt fikirlerle tartışmaya girişmişlerdi. Bazıları, hikâyecinin aktardığı rivayeti kabul etmek istemiyordu. Seba Melikesi Belkıs'ın, aslında başkasından değil, Süleyman'dan bir oğlan çocuğu sahibi olduğunu ileri sürüyordu. Özellikle Habeşistanlı, hükümdarlarının, bir işçi çocuğu olduğunun düşünülmesini, dini inançlarına bir hakaret olarak kabul ediyordu ve hikâyeciye şöyle bağırıyordu:

"Yalan söyledin sen. Habeşistan krallarımızın ilkinin adı, *Menilek*'ti ve o hiç kuşkusuz, Süleyman'ın ve Belkıs-Makeda'nın oğluydu. Onların soyu,

ülkemizde hâlâ Gondar'da hüküm sürüyor.

— Kardeş, diye söze karıştı bir İranlı. Bırak da hikâyeyi sonuna kadar dinleyelim, yoksa, geçen gece olduğu gibi yine dışarı atılacaksın. Bu hikâye, bizce, din anlayışını yansıtıyor ve eğer senin Habeşistanlı *Yuhanna Rahibin*[337] Süleyman'ın soyundan geldiğini iddia ediyorsa, bunun, rengi bizimle aynı olan Seba Melikesi değil, bir Habeş kızı sayesinde gerçekleşmiş olduğunu kabul ederiz."

Bunun üzerine kahveci, Habeşistanlının vermeye hazırlandığı öfkeli cevabı engelledi ve ortalığı zorlukla yatıştırdı.

Hikâyeci yeniden söze başlamıştı:

Süleyman'ın kır evinde Seba Melikesi'ni karşıladığı sırada, Moria'nın yükseklerinden geçen bir adam, bulutlarda sönen alacakaranlığa ve Mello'nun gölgelerinde yıldızlı burçlar gibi yanmaya başlayan meşalelere dalgın bir şekilde bakıyordu. Sevgilisine son bir veda edip, bir daha göremeyeceği Solim kayalarını ve Sedron kıyılarını seyrediyordu.[338]

Hava bulutluydu ve solgunlaşan güneş, gecenin yeryüzünü kapladığını görüyordu. Tunç kampanalara vurulan ve toplanma çağrısını yankılayan çekiçlerin gürültüsüyle Adoniram düşüncelerinden sıyrılarak, toplanmış işçilerin arasından geçti; ücretlerin dağıtımı için, doğu kapısını açtığı ve Yakin sütunun dibinde yerini aldığı tapınağın içine girdi.

Sıra sütunlarla çevrili avluda yanan meşaleler ılık yağmur damlaları altında çıtırdıyor ve soluk soluğa kalmış işçiler neşe içinde, damlalara göğüslerini açıyorlardı.

Büyük bir kalabalık vardı ve muhasebecilerden başka, çeşitli işçi gruplarının paralarını verecek olan kahyaları da Adoniram'ın yanındaydı. Üç ayrı derecesi olan işçilerin birbirinden ayrılması, böyle bir durumda, daha fazla zaman kaybına yol açacak olan el işaretleri yerine bir tanıtma kelimesinin söylenmesiyle sağlanıyordu. Parola söylenince de ücretler veriliyordu.

Çırakların kendini tanıtma kelimesi tunç sütunlardan birinin adı olan YAKİN; işçilerinki, öteki sütunun adı olan BOAZ; ustalarınki ise, YEHOVA'ydı...

Kategorilere ayrılmış ve sıraya girmiş olan işçiler, tezgâhın başındaki kâhyaların önüne geliyor, başlarında duran Adoniram da onların ellerine dokunuyor ve onlar da, ustanın kulağına bir kelime fısıldıyorlardı. Çalışmaların bu son günü için, parola değiştirilmişti. Çıraklarınki TUBAL-KAİN; işçilerinki ŞİBBOLET[339]; ustalarınki, GİBLİM'di.[340]

Kalabalık yavaş yavaş azaldı, avluda kimse kalmamıştı ve son işçiler de ücretlerini alıp gittikten sonra, çalışanların hepsinin gelmemiş olduğu anlaşıldı; çünkü sandıkta hâlâ para vardı.

"Yarın yine çağrıda bulunun", dedi Adoniram. "Hasta ya da ölmüş işçi olup olmadığını öğrenin."

Herkes gittikten sonra, son güne kadar dikkatini ve gayretini elden bırakmamış olan Adoniram, âdeti olduğu üzre, emirlerinin yerine getirilmiş ve ışıkların söndürülmüş olduğundan emin olmak için, eline bir lamba alıp, bomboş atölyeleri ve tapınağın çeşitli bölümlerini dolaştı. Adımları, döşeme taşlarının üzerinde hüzünlü bir şekilde yankılanıyordu; eserlerini bir kez daha seyretti ve genç Benoni'nin son çalışması olan bir kanatlı melekler topluluğu önünde uzun süre durdu.

"Sevgili çocuk!" dedi iç geçirerek.

Bu ziyaret bittikten sonra, Adoniram kendini, tapınağın büyük salonunda buldu. Lambasının çevresindeki koyu karanlık, tonozların yüksek yuvarlak silmelerini belirginleştirerek, kırmızı kıvrımlar halinde sarmallaşıyor ve kuzeye, batıya ve doğuya açılan üç çıkışlı salonun duvarlarını aydınlatıyordu.

Kuzeydeki çıkış halka ayrılmıştı; batıdaki kralın ve savaşçıların çıkışıydı; doğudaki ise din adamlarına özgüydü ve bu çıkışın dışında, Yakin ve Boaz sütunları yer alıyordu.

Adoniram, en yakınındaki batı kapısından çıkmadan önce, salonun karanlıklarına bir daha baktı ve biraz önce seyrettiği sayısız heykelin etkisinde kalan hayalgücü, gölgeler içinde, Tubal-Kain'in hayaletini gözünün önüne getirdi. Sabit bakışlarıyla karanlıkları delmeye çalıştı, ama hayalet belirginsizleşerek büyüdü, tapınağın çatısına ulaştı ve duvarların derinliklerinde ortadan kayboldu, tıpkı, uzaklaşan bir meşalenin ışığı altında

kalan bir insanın gölgesi gibi. Ve o sırada, bir yakınma haykırışı, tonozların altında yankılandı sanki.

Bunun üzerine Adoniram, çıkmak üzere geriye döndü. Ansızın, duvar sütunlarının önünde bir insan görüntüsü peyda oldu ve yırtıcı bir sesle, Adoniram'a şöyle dedi:

"Çıkmak istiyorsan, bana ustaların parolasını ver."

Adoniram'ın üzerinde silah yoktu; herkesin saydığı bir insandı o, bir işaretle emir vermeye alışmıştı ve kutsal kişiliğini savunmayı aklından bile geçirmemişti.

"Zavallı yaratık, git burdan", dedi işçi Methusael'i tanıyarak. "Sen, ihanet ve cürüm onurlandırıldığı zaman ustaların arasına kabul edileceksin! Süleyman'ın adaleti tepenize inmeden önce, suç ortaklarınla birlikte kaç buradan."

Methusael onun sözlerini duydu ve çekicini güçlü koluyla havaya kaldırdı, çekiç Adoniram'ın kafasına gürültüyle indi. Sanatçı, sersemleyerek sendeledi; içgüdüsel bir hareketle, kuzey kapısına yöneldi çıkmak için. Ama Suriyeli Faron oradaydı ve şöyle dedi ona:

"Çıkmak istiyorsan, bana ustaların parolasını ver!

— Sen, yedi yıl çalışmadın, dedi Adoniram kısılmış sesiyle.

— Parola!

— Hiçbir zaman vermem!"

Duvar işçisi Fanor, keskisini Adoniram'ın böğrüne sapladı, ama bir kez daha vuramadı; acının etkisiyle kendine gelen Adoniram, katillerinin elinden kaçmak için doğu kapısına ok gibi atıldı.

Ama orada da, Fenikeli dülger Amru, onu bekliyordu ve şöyle haykırdı:

"Geçmek istiyorsan, ustaların parolasını ver bana.

— O parolayı böyle kazanmadım ben, dedi gücü tükenmiş olan Adoniram boğuk bir sesle. Seni gönderenden iste onu."

Ve kapıyı açmaya çalıştığı zaman, Amru, pergelinin sivri uçlarını onun kalbine sapladı.

İşte o anda, müthiş bir gökgürültüsüyle kendini haber veren fırtına patladı.

Adoniram, tapınağın zemininde yatıyordu ve bedeni üç döşeme taşını kaplıyordu. Üç katil ayağının ucunda bir araya gelmiş ve birbirlerinin elini tutmuşlardı.

“Bu, büyük bir adam, diye mırıldandı Faron.

— Mezarda, senden daha fazla yer kaplamayacak, dedi Amru.

— Umarım kanı, Süleyman Ben-Davud’un üzerine düşer!

— Biz kendimiz için yakınalım şimdi, diye cevap verdi Methusael. Kralın sırrını biliyoruz. Dolayısıyla, onu öldürmemizin bütün kanıtlarını ortadan kaldıralım; yağmur yağıyor; gece zifir gibi; İblis koruyor bizi. Cesedi, kentin uzağında bir yere götürelim ve toprağa gömelim.”

Bunun üzerine, cesedi beyaz deriden uzun bir önlüğün içine sardılar ve sırtlarına alarak Bethani yolunun ötesindeki tenha bir yere yönelerek, gürültü çıkarmadan Sedron kıyılarına indiler. Tedirginlik içinde ve yürekleri titreyerek oraya vardıklarında, ansızın bir atlı alayı ile karşılaştılar. Cürüm ödlektir, durdular; kaçan insanlar da her şeyden çekinir... ve işte o sırada, Seba Melikesi, kocası Adoniram’ın cesedini götüren korkuya kapılmış katillerin önünden sessizce geçip gitti.

Ve katiller, daha uzağa gidip, sanatçının cesedini örten bir çukur kazdılar toprak içinde. Ondan sonra Methusael, bir akasya fidanını söküp, kurbanlarının altında yattığı yeni kazılmış toprağa dikti.

Bu sırada Belkıs, vadileri geçerek kaçıyor, yıldırım gökleri yaralıyor ve Süleyman uyuyordu.

Süleyman’ın yarası daha da amansızdı, çünkü uyanıp kendine gelecekti.

İçtiği uyuşturucu iksirin etkisi kaybolduğunda, güneş, dünya çevresindeki dönüşünü tamamlamıştı. Korkunç kâbuslara dalmış olan Süleyman, hayallerle mücadele ediyordu ve ansızın şiddetli bir sarsılışla hayatın alanına yeniden döndü.

Şaşkınlık içinde ayağa kalktı; sağa sola yönelen gözleri, sahibinin kendine gelmesini bekliyor gibiydi ve Süleyman sonunda hatırladı...

Boşalmış olan kupa önünde duruyordu; kraliçenin son sözleri hayal meyal aklına geldi, ama onu görmüyordu yanında ve allak bullak oldu; alnının üzerinde alaycı bir şekilde dolaşan bir güneş ışını, titretti onu; olup biten her şeyi kavradı ve bir öfke çığlığı attı.

Bilgi edinmeye çalıştı, ama çabaları sonuç vermedi: Kraliçenin dışarı çıktığını kimse görmemişti ve maiyeti ovada gözden kaybolmuş, sadece çadırlarının izi bulunmuştu. “İşte”, diye haykırdı Süleyman büyük rahip Sadok’a tedirgin bakışlarını çevirerek. “İşte, senin Tanrı’nın, hizmetkârlarına yaptığı yardım! Bana söz verdiği şey bu mu? Cehennemin güçlerine bir oyuncak gibi teslim ediyor beni ve güçsüzlüğüm sayesinde onun adına sığınarak hüküm yürüten sen, budala rahip, hiçbir şeyi önceden göremeyerek ve engellemeyerek yalnız bıraktın beni! Bu kalleş kraliçeyi yakalamak için kanatlı orduları kim verecek bana? Toprağın ve ateşin cinleri, başkaldırmış melekler, havanın ruhları, emirlerime boyun eğecek misiniz?

— Sövgülerden vazgeçin, diye haykırdı Sadok. Yehova’dan başka büyük yoktur ve kıskanç bir Tanrı’dır o.”

Bu kargaşa içinde, Silo’lu Ahias, kötümser ve ürkütücü bir görünüm içinde, tanrısal bir ateşle alevlenmiş gibi içeri girdi; yoksul ama kendisinden korkulan bir kimse olan Ahias’ın manevi güçlerinden başka bir şeyi yoktu. Süleyman’a şöyle dedi: “Tanrı, katil Kain’in alnına bir işaret koydu ve şöyle dedi: ‘Kim Kain’in hayatına kastederse, yedi defa cezalandırılacak!’ Ve Kain’in soyundan gelen Lamek kan dökünce de şöyle yazıldı: ‘Lamek’in ölümünün de yetmiş yedi defa öcü alınacaktır’. Ey kral, şimdi, Tanrı’nın sana söylememi emrettiği şeyi dinle: ‘Kain’in ve Lamek’in kanını dökecek olan, yedi yüz yedi defa cezalandırılacaktır.’”

Süleyman başını eğdi; Adoniram’ı anımsadı ve emirlerinin yerine getirildiğini anladı. Pişmanlıkla bağırdı: “Aptallar! Ne yaptılar? Onu öldürmelerini söylememiştim onlara.”

Tanrısı tarafından terk edilmiş, cinlerin merhametine kalmış, Seba Melikesi tarafından hor görülmüş ve aldatılmış olan umutsuz Süleyman,

hiçbir işe yaramayan eline baktı ve Belkıs'tan aldığı tılsımın parmağında hâlâ parıldadığını gördü. Ve bu tılsım, ona, bir umut ışığı verdi. Yalnız kalınca, yüzüğün taşını güneşe doğru çevirdi ve büyülü çavuşkuşu Hüd Hüd dışında bütün kuşların ona doğru kanat çırptığını gördü. Süleyman, üç defa Hüd Hüd'ü çağırdı; emirlerine uyması ve kendisini kraliçeye götürmesi için zorladı onu. Çavuşkuşu hemen uçtu ve kolunu ona uzatan Süleyman ayaklarının yerden kesildiğini, havalara kalktığını hissetti.[341] Korkuya kapılmıştı ve elini geri çekip yeniden yere bastı ayaklarını. Çavuşkuşu ise, küçük vadiyi geçip, bir tepeciğin doruğundaki bir akasyanın ince dalına kondu ve Süleyman ne yaparsa yapsın oradan ayrılmadı.

Başı dönen Süleyman, Seba krallığını ateşe ve kana boğmak için sayısız ordu toplamayı geçiriyordu aklından. Kimi zaman tek başına bir yere kapanıp, alınyazısını lanetliyor ve ruhları çağırıyordu. Cehennemin cinlerinden bir ifrit, ona hizmet etmek zorunda kalmıştı ve yalnızlığı içinde ona yoldaşlık ediyordu. Kraliçeyi unutmak ve ölümcül tutkusunu başka yöne çevirmek için, Süleyman her yerde, yabancı kadınlar arattı, dine aykırı törenlerle evlendi onlarla ve o kadınlar, putataparlık dinini aşıladılar kendisine. Süleyman, cinleri hoşnut etmek için, çok geçmeden yüksek yerlere insanlar yerleştirdi ve Thabor dağı yakınlarında, Molek'e[342] adanmış bir tapınak inşa ettirdi.

Ve Hanok'un, ateş krallığında, oğlu Adoniram'a önceden şu sözlerle söylediği de gerçekleşmiş oldu: "Sen, bizim intikamımızı almaya adandın ve Adonai için yaptığın tapınak, Süleyman'ın mahvına yol açacak."

Ama, *Talmud*'da belirtildiği gibi, İbranilerin kralı, daha da fazlasını yaptı; çünkü, Adoniram'ın öldürülmüş olduğu söylentisi yayıldığı için, halk ayaklanarak adaletin yerine getirilmesini istedi ve kral, Adoniram'ın cesedini bulup öldürülmüş olduğunu kanıtlamaları için dokuz ustayı görevlendirdi.

On yedi gün geçmişti: Tapınağın çevresinde yapılan araştırmalar sonuç vermemişti ve ustalar, kırsal alanları boşu boşuna dolaşıp durmuşlardı. Bunlardan biri, sıcaktan bitkin bir halde, yukarıya doğru daha rahat tırmanmak için, üzerinden parlak renkli ve bilinmedik bir kuşun havalandığı bir akasya dalını tuttuğu zaman, ağacın tümünün elinde

kaldığını ve toprağa bağlı olmadığını hayret içinde gördü. Toprak yeni kazılmıştı ve şaşkınlık içindeki usta arkadaşlarını çağırdı.

Hepsi birlikte hemen, elleriyle ve tırnaklarıyla toprağı kazdılar ve bir mezar şeklindeki çukurla karşılaştılar. Ve o zaman, aralarından biri arkadaşlarına şöyle dedi:

“Suçlular belki de, ustaların parolasını Adaniram’ın ağzından almak isteyen hainlerdi. Bunu başarmış olabilecekleri endişesiyle, parolayı değiştirmemiz akıllıca bir iş olmayacak mı?

— Peki hangi parolayı kabul edeceğiz? diye itiraz etti biri.

— Eğer burada ustamızın cesedini bulursak, aramızdan birinin ilk söylediği söz, parola yerine geçecek, dedi bir başkası. Ve bu söz, işlenmiş olan bu cürümün hatırasını ve burada, kendimizin ve de çocuklarımızın, caniler ve onların soyu üzerindeki intikam alma yeminini ebedileştirecek.”

Yemin ettiler; elleri çukurun üzerinde birleşti ve büyük bir çabayla çukuru yeniden kazmaya koyuldular.

Cesedin Adoniram’a ait olduğu görülünce, ustalardan biri, ona parmağıyla usulca dokundu ve deri elinde kaldı; ikincisi elini uzatınca da aynı şey oldu; üçüncü, ustaların, işçilere davrandığı gibi cesedi bileğinden tutunca, deri daha da fazla sıyrıldı ve bunun üzerine şöyle haykırdı: MAKBENAŞ! Bu kelime, ET KEMİKLERDEN AYRILIYOR, demekti.

Ve hemen, bu kelimenin, bundan sonra, ustaların parolası ve Adoniram’ın intikamını almak isteyenleri birleştiren haykırış olması konusunda anlaştılar; Tanrı’nın adaleti, bu kelimenin, yüzyıllar boyunca, halkları, kralların soyuna karşı ayaklandırmasını istedi.

Fanor, Amru ve Methusael, kaçmaya çalışmışlardı; ama, sahte ve cani işçi kardeşler olarak görülüp, yine işçilerin elinde can vermişlerdi. Ve bu olay, Sterkin, Oterfut ve Hoben adlarını alıp saklandıkları, Geth ülkesi kralı Maaka’nın eyaletlerinde gerçekleşmişti.

Ne var ki, loncalar, gizli bir düşünceyle, gerektiği gibi alınmamış intikamlarını, *Abiram*’a ya da katile yönelik olarak her zaman canlı tuttular... Ve Adoniram’ın soyu, onlar için her zaman kutlu oldu; çünkü,

daha çok zaman sonra, Adoniram’ın ve Seba Melikesi’nin soyundan gelenlere *dul kadının oğlu* diyerek, onlar üzerine yemin ediyorlardı.[343]

Süleyman’ın buyruğu üzerine, ünlü Adoniram, inşa ettiği tapınağın sunağının altına gömüldü; işte bundan ötürü, Adonai, İbranilerin ahit sandığını terk etti ve Davud’un soyundan gelenleri köleliğe mahkûm etti.

Bu arada, onur, iktidar ve şehvet düşkünü olan Süleyman, beş yüz kadınla evlendi ve Maviael’in babası İrad tarafından işlenmiş, sonradan taşlara hükmetmek için Hanok tarafından kullanılan, daha sonra da ilk peygamberlerden Yared’in sahip olduğu, ardından Himyerilerin babası Seba’ya Nemrud’un verdiği ünlü yüzük sayesinde, artık yatışmış olan cinleri, komşu ülkeleri ele geçirme konusunda kendisine yardım etme zorunda bıraktı.

Süleyman yüzüğüyle, cinleri, rüzgârları ve bütün hayvanları kendine boyun eğdirdi. İktidara ve hazza doymuş olarak bu bilge, şöyle deyip duruyordu: “Yiyin, sevin, için; gerisi boş şeylerdir.”

Ama, garip bir çelişki içindeydi: Mutlu değildi! Maddi zevklerle yozlaşmış olan bu kral, ölümsüz olmaya can atıyordu...

Hileleriyle ve derin bilgisiyle, bazı yollara başvurarak ölümsüzlüğe ulaşmayı umuyordu. Bu amaçla, bedenini hiç bozmadan öldürücü öğelerden koruyup, her etkiden sıyrılmış, çürütücü etkenlerden kurtulmuş olarak, ölülerinki kadar derin bir uykuyla iki yüz yirmi beş yıl uyuması gerekiyordu. Sürgüne gönderilmiş ruhu, bundan sonra, bedensel kalıbına geri dönecek ve otuz üç yaşında çiçeklenen ve gelişip serpilen erkekliğini bulacak kadar gençleşecekti.

İhtiyarlayan ve düşkünleşen Süleyman, güçlerinin kaybolduğunu görünce, sonunun çok yakın olduğunu fark etti; boyunduruğu altına aldığı cinlere, Kaf dağında, kendisi için, ulaşılmaz bir saray, ortasına da, dayanıklı meşe ağacı gövdesinden yontulmuş dört sütuna dayanan, altından ve fildişinden bir taht yapmalarını emretti.

Cinlerin prensi Süleyman, işte orada, bu büyük sınamayı geçirme kararını vermişti. Ve hayatının son demlerini, büyülü işaretlerle, mistik sözlerle ve yüzüğünün gücüyle, maddeyi çürütüp mahveden özelliklere sahip bütün hayvanları, bütün öğeleri ve bütün cisimleri kendisinden uzaklaştırmaya

harcadı. Bulutların buharlarını, toprağın rutubetini, güneşin ışınlarını, rüzgârların soluğunu, kelebekleri, güveleri ve tırtılları da engelledi. Ve, yırtıcı kuşları, yarasaları, baykuşları, fareleri, pislik sineklerini ve sürünen ya da kemiren böcek türlerini de defetti. Madenleri de, taşları da, alkalileri de, asitleri de ve hatta bitkilerin kokularını da kendinden uzaklaştırdı.

Bu önlemler alındıktan sonra, bedeninin, İblis'in korkunç hizmetçileri olan bu mahvedici etkenlerden korunmuş olduğundan iyice emin olduğunda, kendisini artık son olarak Kaf dağına götürttü ve cinleri toplayarak, onlara muazzam işler yapmalarını, aksi halde en korkunç cezalara uğrayacaklarını söyleyerek, uykusuna saygı duymalarını ve çevresinde nöbet tutmalarını emretti.

Sonra, yavaş yavaş soğuyan kol ve bacaklarını iyice toplayıp tahtına oturdu; gözlerinin feri söndü, soluğu durdu ve ölüm uykusuna daldı.

Köle cinler, ona hizmet etmeye, emirlerini yerine getirmeye ve uyanmasını bekledikleri efendilerinin önünde yerlere kapanmaya devam ediyorlardı.

Rüzgârlar, yüzünden uzak durdu; kurtlara dönüşen larvalar ona yaklaşamadı; kuşlar ve kemirici dört ayaklılar, uzaklaşmak zorunda kaldı; su, buharlarını başka yöne çevirdi ve büyülerin etkisiyle iki yüz yıldan fazla bir süre boyunca bedeni olduğu gibi kaldı.

Uzamış olan sakalı, Süleyman'ın ayaklarına kadar iniyordu; tırnakları, eldivenlerinin derisini ve ayakkabılarının yaldızlı kumaşını delip uzamıştı.

Ama nasıl olur da, sınırlı insan bilgeliği, SONSUZLUĞU elde edebilirdi? Nitekim Süleyman, bir böceği, böceklerin en ufağını büyüyle kendisinden uzaklaştırmayı ihmal etmişti... Peynire ve duta dadanan kurttu bu.

Ve bu kurt gizlice ve görünmeden yaklaştı. Tahtın dayandığı sütunlardan birine yapıştı ve onu, hiç durmadan yavaş yavaş kemirmeye koyuldu. Her yıl, arkasında toz parçacıkları bırakan bu zerre kadar küçük canlının oyarken çıkardığı sesi, en keskin kulak bile duyamazdı.

Bu kurt, iki yüz yirmi dört yıl durmadan kemirdi... Ve sonra, oyulmuş sütun, tahtın ağırlığı altında, büyük bir gürültüyle ansızın çöktü.

Gerçekten onun öldüğünü ilk olarak bilen ve Süley-man'ı yenilgiye uğratan da bu kurt oldu; çünkü, döşeme taşlarının üzerinde yuvarlanan kralların kralı, bir daha hiç uyanmadı.

Bunun üzerine, küçük düşmüş ve yanlışlarını anlamış olan cinler, özgürlüklerine kavuştular.

Ulu Süleyman Ben-Davud'un, gerçek müminler tarafından saygıyla karşılanması gereken hikâyesi de burada sona erdi. Çünkü bu hikâye, bilgeliğin aynası ve hakikatin kaynağı olan Kuran'ın otuz dördüncü suresi *Fatiha*'da, Peygamber'in kutsal elinden çıkmış olarak özet halinde belirtilmiştir.[344]

Süleyman ve Seba Melikesi Hikâyesinin Sonu

Ve böylece hikâyeci, iki hafta kadar süren anlatısını sona erdirmişti. Bu süre içinde, İstanbul'da gözlemleyebildiğim şeylerden söz ederek, duyulacak ilgiyi dağıtmaktan çekindim. Ayrıca, dinleyicilerin yeterince kalabalık olmadığında ya da hikâyedeki bazı dramatik olayları daha da çekici kılmak için, âdet olduğu üzere, yer yer araya sokuşturulan bazı küçük hikâyeleri de söz konusu etmedim. Kahveciler ünlü hikâyecileri kendi mekânlarına çekmek için, çoğunlukla büyük masraflar yapıyorlardı. Oturum, bir buçuk saatten fazla sürmediği için, hikâyeciler, aynı gecede, birkaç kahvede çalışabiliyorlardı. Ayrıca, bir hikâyenin ilginç olduğuna inanan bir aile reisi, almış olduğu zevki, ailesinin de paylaşmasını istediği zaman, hikâyeciler, haremlerde de *oturumlar* yapıyorlardı. İhtiyatlı insanlar, anlaşma yapmak için, hikâyecilerin, *kasideciler* denen loncasının başkanına başvuruyorlardı, çünkü, kahvede aldıkları paradan ya da bir evde kendilerine verilen miktardan memnun olmayan bazı kötü niyetli hikâyeciler, kimi zaman, anlattıklarının en ilginç yerinde ortadan kayboluyor ve hayal kırıklığına uğrayan dinleyicilerin, hikâyenin sonunu öğrenmelerini engelliyorlardı.

Müdavimlerinin çeşitli insanlar olması ve herkesin istediğini serbestçe söylemesi dolayısıyla, İranlı arkadaşlarımın gittikleri kahvehaneyi çok seviyordum; bu kahvehane bana, babacan Bernardin de Saint-Pierre'nin *Café de Surate*'ını[345] hatırlatıyordu. Gerçekten de, Asya'nın çeşitli ülkelerinden gelmiş tüccarların bu kozmopolit toplantılarında, sadece Türklerin ve Arapların geldiği kahvehanelerdekinden çok daha fazla

hoşgörü olduğunu söylemeliyim. Bize anlatılan hikâye, her molada, farklı müşteri grupları arasında tartışılmıştı; bunun nedeni, bir Doğu kahvehanesinde, karşılıklı konuşmanın hiçbir zaman genel bir konuşma olmamasıydı. Ve sadece, Hıristiyan olarak şarabı biraz fazla kaçırmış olan Habeşistanlının söylediklerinin dışında, hikâyedeki temel açıklamalardan hiç kimse şüphe duymamıştı. Bu açıklamalar, Doğu'nun genel inançlarına uygundu; yalnızca, İranlılar ile Yemen Araplarını birbirinden ayıran karşıt anlayıştan bazı izler taşıyordu. Hikâyecimiz, deyiş yerindeyse, Doğu'nun Katolikliği diyebileceğimiz Hz. Ali mezhebine[346] bağlıydı; oysa Hz. Ömer mezhebine bağlı Türkler, Güney halklarını boyun eğdirerek egemen kıldıkları bir tür Protestanlığı[347] temsil ediyorlardı daha çok.

IV. BAYRAM

I. Göksu

Göksu'ya bir Cuma günü gitmekten vazgeçmemiştik. Ama bu sefer, daha uzağa, Büyükdere'ye ulaştıran kara yolunu seçtik.

Giderken, Sultan'ın yüksek memurlarından biri olan B*** efendinin kaldığı bir kır evinde durakladık.[348] Bu zat, ressam arkadaşımın evinde konuk olduğu Ermenilerin bir akrabasıyla evlenmiş bir Ermeniydi. Nadir bitkilerle süslenmiş bir bahçe, evin girişinden önce yer alıyordu ve minyatür sultanlar gibi giyinmiş çok güzel iki kız çocuğu, zenci bir kadının gözetiminde, çimenler üzerinde oynuyordu. Çocuklar, ressamı öpmek için koşuştular ve eve kadar bize eşlik ettiler. Levanten giysiler içindeki bir kadın bizi karşılamaya geldi ve ressam dostum: "*Kalimera, kokona!*" (Günaydın Madam!) dedi. Ressam onu, Rumca selamlıyordu, çünkü bu kadın Rum olmakla birlikte, Ermenilerle yakınlığı olan bir insandı.

Bir seyahatnâmede, ülkelerinden geçen bizim Frenk uygarlığımızın bugün üzerlerine aydınlıklar saçtığı, her yerde bizimkilere yakınlık duyan toplumlar ve yabancı âdetler konusunda kendi ülkesine gerçek bilgiler aktarmak isteyen Avrupalıyı en iyi şekilde karşılayan canlı insanlardan söz etmek sıkıntılı bir iştir... Ortaçağda, her şeyi, Doğu'dan almıştık; şimdi, insanlığın bu ortak kaynağını, evrensel anayı yeniden yüceltmek için, bize verdiği bütün gücü, yeniden ona geri vermek istiyoruz.

Fransa'nın o güzelim adı, bu uzaktaki uluslar için çok değerli bir şey; bizim gelecekteki gücümüz de burada... Hükümetlerimizin köhne diplomasisi ne yaparsa yapsın, beklentimizin temeli de bu.

Bu ülkenin bazı şahıslarını anarak, Racine'in *Beyazıt*'ında söylediklerini tekrarlayabilir insan: "Öylesine uzak ki orası!". Ama, Ermeniler gibi bizi iyi karşılamak için çırpınan ev sahiplerine teşekkür etmek gerekmez mi? Bizim fikirlerimizle Türklerden daha yakın bağlantılar kurmuş olan Ermeniler, Türklerin her zaman bir dost ulus olarak gördükleri Fransa ile onların iyi niyeti arasında, deyim yerindeyse, bir iletişimin kurulmasına hizmet etmişlerdir.

Ülkemden bir yıl uzak kaldıktan sonra, sadece İstanbul'un son modasına uygun olan kadın giysileri sayılmazsa (bu da yerel renk bakımından iyi oluyordu), tamamen Avrupalı bir ailenin içinde bulunmak, beni çok hoşnut etti kuşkusuz.

Madam Bxxx küçük kızlarıyla bir kahvaltı getirtti bize; daha sonra, birçok Levanten hanımın bulunduğu büyük odaya geçtik. Hanımlardan biri, Paris'ten gelmiş en son parçaları çalmak üzere piyanonun başına geçti: Halévy'nin yeni operasının parçalarını dinlerken, bu ince davranışı çok takdir ettik.

Masaların üzerinde, gazeteler, Victor Hugo'dan, Lamartine'den şiir ve tiyatro kitapları vardı. Suriye'den gelen bir insan için şaşırtıcı bu, ama Konstantinopolis'te, Paris'ten gelen edebiyat ve sanat eserlerinin Petersburg'da olduğu kadar çok okunduğu düşünülürse, kolayca anlaşılacak bir durum.

Resimli kitaplara ve albümlere göz attığımız sırada, M. Bxxx geldi; bizi yemeğe alıkoymak istedi; ama Göksu'ya gitmeyi tasarladığımız için, teşekkür ettik. M. Bxxx Boğaz'a kadar bizimle gelmek istediğini söyledi.

Kayık bekleyerek bir süre kıyıda durduk. Rıhtımda dolaşırken, melezlere benzer bir ten rengi olan haşmetli görünüşlü bir adamın uzaktan geldiğini gördük; *Tanzimat* giysileri değil, eski moda görkemli bir kıyafet giymişti. Kendisini saygıyla selamlayan M. Bxxx'yi görünce durdu; konuşmalarının bitmesi için kısa bir süre bekledik. Arkadaşım, onun, önemli bir şahsiyet olduğunu ve yanımızdan ayrılırken, elimizi göğsümüze ve ağzımıza götürerek Doğulular gibi, güzel bir *selamünaleyküm* demeyi unutmamamızı söyleyerek uyardı beni. Dediği gibi yaptım ve melez büyük bir nezaketle selamımı aldı.

Bu adamın, daha önce gördüğüm sultan olmadığından emindim. Yanımızdan uzaklaştığında, "kim bu?" diye sordum.

"Kızlarağası", dedi ressam arkadaşım, hayranlıkla ve biraz da korkuyla.

Her şeyi anlamıştım. Kızlarağası, saray haremağalarının başıydı ve sultandan sonra ve sadrazamdan önce en korkulan adamdı. Çok nazik, ama öneminden de çok fazla emin görünen bu adamı çok daha yakından tanıyamadığım için esef ettim.

İlgililer, sonunda geldi; Bxxx efendiden ayrıldık ve altı kürekçili bir kayık Asya kıyısına doğru götürmeye başladı bizi.

Göksu'ya ulaşmamız, aşağı yukarı bir buçuk saat aldı. Kıyıların sağındaki ve solundaki mazgallı kuleleri hayranlıkla seyrettik. Bunlar, Karadeniz yönünden, Kırım ve Trabzon'dan gelecek istilalara karşı, Pera'yı, İstanbul'u ve Üsküdar'ı korumak için inşa edilmiş. Pera ve Galata'yı ayıranlar gibi bunlar da, Cenevizlilerden kalma surlar ve kuleler.

Asya ve Avrupa kıyılarındaki kuleleri geçtikten sonra, sandalımız, Göksu deresine girdi. Uzun ince bacaklı kuşların yer yer havalandığı yüksek otlar, deniz yakınında Pelusium gölüne dökülen Nil nehrinin son akıntılarını bana hatırlatan bu dere ağzını çevreliyordu. Ama burada, daha sakin, daha yeşil, daha kuzeyli olan doğa, Grekçenin Latince çevirisinin yaptığı gibi, Mısır Deltası'nın göz kamaştırıcılığının hayli zayıf bir çevirisini yapıyordu sanki.

Küçük akarsuların yer yer böldüğü çok güzel bir çayıra ayak bastık. Ustalıkla, kesilip seyrekleştirilmiş korular, yüksek otları gölgelendiriyordu. Meyve ve içecek satıcılarının çadırları, bu manzaraya, göçebe kabilelerin mola verdikleri bir vaha görünümü kazandırıyordu. Çayırda büyük bir kalabalık vardı. Giysilerin çeşitli renkleri, ilkbahar çimlerinin üzerindeki çiçeklerin canlı renkleri gibi yeşilliği alacalaştırıyordu. Çayırın en geniş açıklığında, kendine özgü mimarisi Konstantinopolis'te egemen olan Çin köşkü şeklinde bir çeşme dikkati çekiyordu.

Su içme zevki, bu halkların düşünülebilecek en çekici yapıları yaratmasına yol açmış. Bu çeşme, yortusundan başka zamanda suyu akıtmayan çeşmesinin başında bir azizin keyfinin gelmesini beklemek gereken Arnavutköy'deki su kaynağı gibi değildi. Bir mucize sayesinde berrak su içmek için sabırla bekleyen gâvurlar için uygun bir şeydi bu bekleme işi... Oysa, Göksu çeşmesinde bu durumlara düşülmüyordu. Hangi Müslüman azizinin, Rum azizlerin düşünmedikleri kadar bol ve berrak suyu akıttığını bilmiyorum doğrusu. Bu sudan bir bardak içmek için bir para, yerinde içebilmek için de, yol için on kuruş harcamak gerekiyordu.

Çoğu yaldızlı ve öküzlerin koşulu olduğu her çeşit araba, Üsküdar hanımlarını Göksu'ya getirmişti. Çeşmenin yakınında, sadece kadınlar ve çocuklar görülüyordu ve bunlar, yumuşak sesli heceleri kuşların dem

çekmesine benzeyen Türk dilinde, yüksek sesle konuşuyorlar, bağırıyorlar, gevezelik ediyorlar ya da tatlı muziplikler yapıyorlardı.

Kadınlar, örtünmüş oldukları için az çok gizlenmiş de olsalar, Frenklerin meraklı bakışlarından gaddar bir şekilde kaçınmıyorlardı. Örtünmelerini daha da kalınlaştırmalarını, kâfirlerin cinsel duygularını etkileyecek tutumlar benimsememelerini emreden polis kuralları, sıradan bir baştan çıkarmaya boyun eğmeyecek bir çekimserlik kazandırıyordu onlara.

Hava çok çok sıcaktı; biz de, çevresinde köy sedirleri bulunan koskoca bir çınarın gölgesine sığındık. Uyumaya çalıştık, ama Fransızlar için öğle uykusu olanaksız bir şeydir. Uyuyamadığımızı gören ressam, bir hikâye anlatmaya koyuldu.

Bu hikâye, elinde bir *daguerréotype* aygıtıyla Konstantinopolis'e gelen bir sanatçı arkadaşının maceralarıydı.[349]

Bu sanatçı çok kalabalık yerleri aradığı için, günün birinde, aygıtını yerleştirmek üzere, Göksu gölgeliklerine gelmişti.

Bir çocuk çayırda oynuyordu; sanatçı, onun görüntüsünü aygıttaki gümüşlü levha üzerinde başarıyla saptadı; sonra, çok güzel bir sonuç elde etmenin sevinciyle, bu durumlarda hiç de eksik olmayan meraklılara gösterdi onu.

Çocuğun annesi doğal bir merakla yaklaştı ve çocuğunun görüntüsünün bu kadar net olarak saptanmış olması karşısında şaşırdı. Bunun bir sihirbazlık olduğunu düşünüyordu.

Sanatçı, Türkçe bilmediği için ilk önce, hanımın iltifatlarını hiç anlamadı. Ama, hanımın yanındaki zenci bir kadın, sanatçıya bir işaret yaptı. Hanım, bir arabaya binmişti ve Üsküdar'a gidiyordu.

Sanatçı, taşınması pek de kolay olmayan aygıtın kutusunu kolunun altına alıp, arabanın arkasından, dört kilometre kadar yürüdü.

Üsküdar'ın ilk evlerine varınca, uzakta, arabanın durduğunu ve kadının, denize bakan, çevresi bomboş bir köşkün önünde indiğini gördü.

Hanımın yanındaki yaşlı kadın, görünmemesini ve beklemesini işaret etti; sonra, karanlık bastırınca, eve aldı onu.

Sanatçı, hanımın karşısına çıktı ve hanım, çocuğunun görüntüsünü gerçekleştirdiği gibi, kendi portresini de çıkartmak üzere aygıtını kullanması için onu eve getirttiğini söyledi.

Sanatçı, “Madam, bu aygıt ancak güneş ışığında çalışır” diye cevap verdi ya da en azından bunu anlatmaya çalıştı.

“Peki öyleyse! Güneşin doğmasını bekleyelim” dedi hanım.

Bu hanım iyi ki duldu ve Müslüman ahlakı bakımından bir sakınca yok gibiydi bu durumda.

Ertesi sabah, parmaklıklı pencereler arasından sızan güzel bir güneş ışınından yararlanan sanatçı, Üsküdar semtinin bu güzel hanımının yüz hatlarını saptamakla uğraştı. Hanım adamakıllı gençti ve hayli büyük bir erkek çocuğu vardı. Ama bilindiği gibi, Doğulu kadınların çoğu, daha on iki yaşında evlenir. Sanatçı, levhalarını cilalarken, dış kapının vurulduğu duyuldu.

“Saklanın!” diye bağırdı hanım ve hizmetçisinin yardımıyla, sanatçıyı aygıtıyla birlikte, yatak odasına açılan çok dar bir hücreye soktu. Zavallı adam, kötü kötü düşünmeye başlamıştı. Kadının dul olduğunu bilmiyor ve kocasının, bir seyahatten sonra beklenmedik bir anda çıkageldiğini düşünüyordu. Daha az tehlikeli olmayan bir olasılık da vardı: Önceki gün, gâvurun girdiğinin görüldüğü bu eve polisin baskın yapmış olmasıydı bu. Ama kulak kabartmaktan geri kalmadı ve Türklerin ahşap evlerinin duvarlarının ince olması sayesinde, kadın fısıltılarından başka bir şey duyamayınca içi biraz rahatladı.

Gerçekten de, arkadaşlarından biri hanımı ziyarete gelmişti; ama Konstantinopolis kadınlarının ziyaretleri, genellikle bütün bir gün sürüyordu ve bu işsiz güçsüz güzeller, her fırsattan yararlanarak, elden geldiğince fazla zaman öldürmeye çalışıyorlardı. Sanatçının, kendini göstermesi tehlikeliydi; misafir kadın yaşlı ya da çirkin olabilirdi; üstelik, Müslüman kadınlar, koca paylaşmaya bir şey demedikleri halde, bir gönül meselesi söz konusu olunca, kıskançlık duymaktan alıkoyamıyorlardı kendilerini. Zavallı sanatçıdan da hoşlanılmıştı.

Akşam olunca, bu can sıkıcı kadın, yemeğini yedikten, daha sonra serinletici içecekler içtikten ve kuşkusuz, uzun dedikodular yaptıktan sonra,

evden çıkıp gitti nihayet ve böylece, Fransız da, sonunda gizlendiği daracık yerden çıkarılabildi.

Portre üzerinde, uzun süren ve zahmetli çalışmayı yapmak için vakit çok geçti. Üstelik, sanatçı, saatlerdir aç ve susuz kalmıştı. Çalışma, ister istemez, ertesi güne bırakıldı.

Üçüncü gün, sanatçı, bir halk şarkısında, XV. Louis döneminin bir dinsel kurumunun başkanı olan kadının evinde uzun süre alıkonmuş olduğu söylenen tayfanın durumuna düşmüştü... Sıkılmaya başlamıştı artık.

Türk kadınlarının konuşmaları hayli yeknesaktır. Hele, dillerini bilmiyorsanız, onların yanında, uzun süre hoşça vakit geçirmeniz söz konusu olamaz. Sanatçı, istenilen portreyi başarıyla tamamlamıştı ve önemli işlerden ötürü Pera’ya gitmesi gerektiğini anlattı. Ama güpegündüz evden çıkmak olanaksızdı ve akşam olunca, hanımın ikram ettiği hafif ama şahane bir yemek, sanatçının evde kalmasına neden oldu; ama, bu kadar tatlı bir misafirperverliğe duyulan şükranı da buna eklemeyi unutmamak gerekir. Ne var ki, ertesi gün, sanatçı, gitmek istediğini büyük bir kararlılıkla söyledi. Yine akşamı beklemek gerekti. Ama sanatçının aygıtını saklamışlardı; bu kentte bir benzeri bulunmayan böylesine değerli bir aleti yanına almadan bu evden nasıl çıkabilirdi? Üsküdar kadınları duygusal bağlılıklarında biraz vahşi yaratıklardı ve hanım, nihayet birkaç Türkçe kelimeyi anlamaya başlamış olan sanatçıya, kendisini bundan sonra terk etmeyi isterse, namusuna tecavüz etmek üzere eve gizlice girdiğini haykırarak, komşuları çağıracağını söyledi.

Böylesine rahatsız edici bir duygusal bağlılık, genç adamın sabrını tüketti. O da, *daguerréotype*’ini orada bırakıp, hanımın uyuduğu sırada, pencereden kaçmayı başardı.

Maceranın tatsız yanı, üç günden fazladır kendisini görmeyen Peralı arkadaşlarının polisi uyarmış olmalarıydı. Göksu’daki olay konusunda bazı bilgiler edinilmişti. Kırsal alandakiler, sanatçının uzaktan izlediği arabanın geçtiğini görmüşlerdi. Hangi ev olduğu da haber verilmişti ve zavallı Türk hanımı, polis tarafından gizlice kaçırılmamış olsaydı, evine bir gâvuru aldığı için, bağnaz kalabalık tarafından öldürülecekti. Hanım, elli değnek yiyerek kurtuldu bu işten; zenci kadına da yirmi beş değnek vuruldu; yasa,

bir köleye, özgür bir insana verilen cezanın ancak yarısının uygulanmasını öngörüyordu.

II. Büyük Bayram Arifesi

Türklerin bayramı, bizim yılbaşımıza benzer. Âdetlerinin içine yavaş yavaş sızan Avrupa uygarlığı, onları, dinleriyle uyuşabilir ayrıntılar söz konusu olduğunda, gittikçe daha fazla kendine çekiyor ve dolayısıyla, kadınlar ve çocuklar, Fransa'dan ya da Almanya'dan gelen süs eşyasına, ıvır zıvıra, oyuncaklara bayılıyorlar. Ayrıca, Türk kadınlarının çok güzel reçel yapmasına rağmen, şekerlemeler, bonbonlar ve göz alıcı kutular içindeki Paris imalatları herkesin gözdesi. Göksu'dan geldikten sonra, o akşam bizim Lombards sokağına benzemiş olan Pera caddesinden geçtik. Buranın başlıca şekercisi olan Madam Meunier'nin dükkânında duraklayarak, birkaç serinletici içecek içmek ve kalabalığı gözlemlemek çok hoştu. Bu ülkede bonbonlarını satın alma işini, sıradan uşaklara emanet etmek akıl kârı olmadığı için, alışverişlerini kendileri yapan seçkin kişiler, zengin Türkler görülüyordu burada. Madam Meunier'nin efendilere (seçkin kişilere) özel bir güveni vardı ve onlar da, kendilerine ne idüğü belirsiz şekerlemeler vermeyeceğini biliyorlardı... Rekabetler ve kinler, Müslüman toplumunda kimi zaman cürüm işlemeye yol açıyor; ayrıca kanlı çatışmalar çok azalmış olmasına rağmen, zehir kullanmanın, bugüne kadar kocalarından daha az uygarlaşmış kadınlar için, bazı durumlarda güçlü bir silah olduğunu unutmamak gerekir.

Bu arada, belli bir anda, bütün Türkler satın aldıkları şeyleri beraberinde götürerek, geriye çekilme borusunu duyan askerler gibi ortadan kaybolmuşlardı; çünkü, camilerde geceleyin kılınan *namazın* vakti gelip çatmıştı.

Bu adamcağızlar Ramazan gecelerini, meddahları dinlemekle ya da *Karagöz* seyretmekle geçirmiyorlardı sadece; her sefer, Kuran'dan on kadar âyetin okunduğu ve *rekât* denilen namazlarına da vakit ayırmak durumundaydılar. Her gece, en iyisi camilerde, evde ya da eğer insanın evi yoksa, ancak kahvehanelerde uyuyabilenlerin başına geldiği gibi sokakta, yirmi rekat namaz kılmak gerekiyordu. Demek ki, dini bütün bir Müslümanın, her gece, iki yüz âyet okuması gerekiyordu; bu da, otuz gecede, altı bin ayet yapardı. Masallar, gösteriler ve gezintiler, bu dini görevin yorgunluğunu atmaya yarıyordu ancak.

Şekerci Madam, bazı Türk memurlarının safdilliği konusunda fikir verebilecek bir olay anlattı bize. Madam, Tuna'da işleyen gemiyle, Nuremberg oyuncaklarıyla dolu kasalar getirtmişti. Gümrük vergisi, malın beyan edilen değeri üzerinden kesiliyordu; ama, başka yerde olduğu gibi Konstantinopolis'te de, bir hileyi önlemek için, gelen malın beyan edilenden daha değerli olduğu düşünüldüğünde, yönetimin, beyanın karşılığını ödeyerek malı alıkoyma hakkı vardı.

Madam, Nuremberg oyuncaklarının kasalarını açınca, gümrük memurlarının hepsi hayranlıkla haykırmışlardı. Beyan edilen değer on bin kuruştu (iki bin altı yüz frank). Ama memurlara göre, oyuncaklar en az otuz bin kuruş ederdi. Bunun üzerine, kasaları alıkoymuşlardı; bu mal da, sergileme ve kasalardan çıkarma masrafı olmaksızın çok iyi bir ödeme yapılarak güzelce satılmıştı. Madam Meunier, memurların safdilliğine gülerek on bin kuruşu almış; memurlar da, palyaçoları, tahta askerleri ve bebekleri paylaşmışlardı, ama, çocuklarına vermek için değil, kendilerini eğlendirmek için.

Dükkândan çıktığımız sırada mendilimi ararken bir cebimde, daha önce Seraskerlik meydanında satın almış olduğum şişeyi buldum. Bana serinletici içecek olarak satılan ve ilk yudumuna bile tahammül edemediğim bu sıvının ne olduğunu sordum: Ekşimiş bir limonata mıydı bu, yoksa bayatlamış bir sütlü çay mı ya da bu ülkeye özgü bir likör müydü?

Şekerci Madam ve matmazelleri, şişeyi görünce katıla katıla gülmeye başladılar; onlardan bir cevap almak olanaksızdı. Ressam arkadaşım, dışarı çıktığımızda, bu tatlı sıvının ancak, belli bir yaşa gelmiş Türklere satıldığını söyledi. Bu ülkede, cinsel duygular, genellikle otuzundan sonra zayıflıyordu. Oysa her koca, Bayram Ay'ı yuvarlak oyuntusunu gösterince, en önemli görevlerini yerine getirmek zorundaydı... Karagöz'ün edepsizliklerinden yeterince tahrik olmayan bir erkek zorlanabilirdi bu durumda.

Bayram arifesi gelip çatmıştı; o güzelim Ramazan Ay'ı, eski Ayların ve geçmiş yılın karlarının gittiği yere gidiyordu, – bizim koca şairimiz François Villon'un hüzünlü hulyalarına konu olan bir şeydi bu.[350] Şevval ayını başlatmak için yükselen güneş, ışık donanımları, fenerler ve havai fişeklerin de yardımıyla, otuz gün boyunca gerçek bir gece güneşi haline gelmiş olan dolunayı, zorla ödünç alınmış bir göz kamaştırıcılığı olan

dolunayı tahtından indirecek. Yıldız Hanı'nda benimle birlikte kalan İranlılar, ayın ne zaman gömüleceği ve yenisinin ne zaman tahta çıkacağı konusunda uyardılar beni; bu olay, olağanüstü bir törenin yapılmasını gerekli kılıyormuş.

Gerçekten de o gece, askeri birliklerde büyük bir hareketlilik görüldü. Vâlide sultanın oturduğu Eski Saray ile İstanbul limanının ucundaki Topkapı Sarayı arasında uzayan, çit gibi bir engel kuruluyordu. Yedikule kalesinden ve Belisarios sarayından Ayasofya'ya kadar, çeşitli mahallelerde oturanlar, akın akın bu iki noktaya doğru geliyorlardı.

Bu ayrıcalıklı gecenin bütün göz kamaştırıcılığı nasıl anlatılabilir ki! Özellikle, sultanı, o gece imparatorluğunun biricik mutlu adamı kılan garip neden nasıl dile getirilebilir? Bütün dindarlar, bir ay boyunca, sevişme düşüncesini bir yana bırakmak zorunda kalmışlardı. Bir gece daha geçmeliydi ve o zaman, eğer çok sayıda karıları varsa, tercih göstergesi olan buketi onlardan birine gönderebilirlerdi. Sadece bir tek karıları varsa, buket onun hakkıydı tabii. Ama sadece Sultan, padişah ve halife olması dolayısıyla, bir sonraki ay ortaya çıkan ve ancak Bayram'ın ilk gününde görünen *Lailet-ul-id*'in (Bayram gecesinin) ayının birinci gününü beklememek hakkına sahipti. Yani Sultan, bu sefer, yeni bir kadından elde edeceği bir vâris dünyaya getirmek için, bütün uyruklarından bir gece daha evvel davranabilirdi.

Eski Saray ile yenisi arasında yapılan törenin anlamının bundan kaynaklandığı söylendi bana. Sultan'ın annesi ya da teyzesi, kendisinin pazardan aldığı ve bir alay arabasıyla şatafatlı bir şekilde getirdiği bakire bir köle kızı oğluna sunacaktı.

Gerçekten de, biraz sonra, yakınında Topkapı Sarayı'nın kapısının yakınlarındaki Ayasofya'ya kadar uzanan ana caddeyi izleyen ve uzun bir dizi oluşturan arabalar, İstanbul'un kalabalık mahallelerinden geçti. Sayıları yirmiye ulaşan bu arabalarda, Zatı Şahane'nin bütün yakın akrabaları ve bir prens ya da prenses doğurduktan sonra, aylık bağlanarak açığa alınmış hanım sultanlar yer alıyordu. Arabaların kafesleri beyaz başörtülü başlarının ve üst giysilerinin şeklinin fark edilmesini engelleyemiyordu. Kadınlardan birinin aşırı iriliği şaşırtmıştı beni. Hiç kuşkusuz, ayrıcalıklı olduğu için ve mevkisinin ya da yaşının kendisine vermiş olabileceği özgürlük sayesinde, başını, bir zamanlar çok güzel olan yüz hatlarının göze çarpmasını

engellemeyen çok ince bir tülle örtmüştü. Müstakbel kadınefendiye gelince, o herhalde, en baştaki arabadaydı, ama onu, öteki hanımlardan ayırt etmek olanaksızdı. Çok sayıda uşak, alayın iki yanında, meşaleler ve fenerlerle yürüyordu.

Mermerlerle, oymalarla, yaldızlı arabesklerle bezenmiş, Çin üslubu damı ve parıldayan bronzlarıyla dikkati çeken göz kamaştırıcı bir çeşmeyle süslenmiş saray kapısının muhteşem meydanında durdu herkes.

Saray kapısının küçük sütunları arasında, bir zamanlar, boynu vurulmuşların başlarının, ünlü *saray başlarının* teşhir edildiği oyuklar hâlâ görülüyordu.

III. Saray Şenlikleri

Sadece kendi gözümle görebildiklerimi anlatmak âdetim olduğu için, saray içindeki törenleri anlatmamak zorunda olduğumu biliyorum. Ne var ki, olayın geçtiği yeri, daha önceden hayli biliyordum. Her yabancı, belirli günlerde, iki ya da üç bin Türk kuruşu ödeyerek, büyük ikametgâhları ve camileri ziyaret edebiliyor. Ama bu miktar o kadar yüksek ki, sıradan bir turist, bunu ödemek konusunda çoğunlukla kararsız kalıyor. Ne var ki, bu ücret karşılığında, istenildiği kadar insanı beraberinde getirmek olanaklı; dolayısıyla, meraklılar bu masrafı paylaşıyorlar ya da önemli bir Avrupalı şahsın, bu parayı ödemeye razı olmasını bekliyorlar. Bütün bu önemli yapıları, Prusya prensinin İstanbul'dan geçtiği sırada ziyaret edebildim. Bu durumlarda, orada bulunan Avrupalıların, maiyet alayına kabul edilmeleri usuldendir.

Bütün seyahat yazılarında okunabilecek bir betimleme yapma tehlikesine düşmeksizin, Haliç ile Boğaziçi'nin oluşturduğu kara üçgeninde bulunup saraya ait olan birçok bina ve bahçenin durumunu belirtmeye çalışmanın iyi olacağını sanıyorum. Burası yer yer kulelerin yükseldiği mazgallı duvarlar içine kapatılmış tam bir kenttir; bu duvarlar, Bizanslıların inşa ettiği ve deniz kıyısı boyunca Yedi Kule'ye kadar uzanan ve de oradan İstanbul'un oluşturduğu koskoca üçgeni tamamen kapatan büyük surlara bağlanmaktadır.

Saray'ın binaları arasında birçok eski yapı, köşkler, camiler, şapeller ve ayrıca, Avrupa zevkinde yapılmış diyebileceğimiz modern yapılar da var.

Parterli, çardaklı, mermer harklı, çakıldan mozaik patikalı, budanmış ağaççıklı ve nadir çiçeklerden oluşturulmuş taraçalı küçük bahçeler hanımların gezintisine ayrılmış. İngiliz tarzı düzenlenmiş başka bahçeler, kuşlarla dolu havuzlar, yüksek çınarlar, söğütler, akçaağaçlar, sarayın en eski bölümünde, köşklerin çevresini kaplıyor. Biraz tanınmış ya da görevlilerle işi olan herkes, kadınlara ayrılmamış kısımlardan, gündüz rahatça geçebilirler. Kitaplığa ya da hazine dairesine giderken, buralarda sık sık gezindim. İçine girme izni kolayca alınan kitaplıkta birçok cilt ve ilginç yazma var; bunlar arasında ince kurşun yapraklar üzerine hakkedilmiş bir Kuran dikkati çekiyor; yaprakların üstün niteliği bayağı kitap sayfaları gibi çevrilmelerini sağlıyor; süslemeleri mineden ve çok parlak. Hazine dairesinde, yüzyıllardır saklanan imparatorluk mücevherleri hayranlıkla seyredilebiliyor. Bir başka salonda da, önce Venedikli Bellini'lerin[351] ve daha sonra başka İtalyan ressamların yaptığı minyatür tarzı padişah portreleri yer alıyor. Abdülmecid'in resmi olan sonuncusu, modern Bizans giysileri de çizmiş olan Fransız ressam Camille Rogier tarafından yapılmış.

Müslümanlara yakıştırılan içine kapanık ve haşin eski hayat âdetlerinin, modern fikirlerin getirdiği ilerlemeler karşısında, geri adım attığı görülüyor. KAPI denilen ilk girişten sonra yer alan iki büyük avludan sonra, sarayın koskoca binaları yer alıyor. Alçak ve üstü örtülü geçitlerle çevrelenmiş olan en öndeki avlu, beden eğitimi ve binicilikte ustalık göstermek için yarışan içoğlanlarının egzersizlerine ayrılmış. Herkesin girebildiği birinci avlu, ağaçları ve kafesleriyle, kırsal bir hava taşıyor. Burasının çok ilginç bir özelliği, uzaktan bir kuyu ağzına benzeyen koskoca mermer bir havanın orada olması. Bunun işlevi de duyulmuş bir şey değil. Bu havanda görevlerini kazara yerine getirmeyen diyanet başkanı müftünün vücudunun, çok büyük bir demir tokmakla dövülüp un ufak edilmesi gerekiyormuş. Müftü de, sultanı her ziyaretinde, içinde son nefesini verebileceği bu koskoca nesnenin önünden geçmek zorundaymış. Bunun yarattığı olumlu dehşet, ancak bir müftünün bu işkenceden geçmiş olmasına yol açmış.[352]

Ortalık öyle kalabalıktı ki, birinci avluya bile girmek olanaksız göründü bana. Ben de vazgeçtim; oysa sıradan insanlar oraya kadar girebilir ve eski sarayın hanımlarının arabalarından indiklerini görebilirdi. Meşaleler ve alevli sopalar, giysiler üzerine yer yer kıvılcımlar saçıyordu ve birçok iriyarı uşak, ilk sıraların bozulmaması için sağa sola güçlü değnek darbeleri sallıyordu. Öğrenebildiğime göre, sadece bir resmi geçit ve kabul töreni söz

konusuydu. Sultanın yeni köle kızı, üç kadın sultan ve otuz kadınefendi tarafından Hünkâr dairesine kabul edilecekti; sultanın, Bayram arifesinde geceyi bu güzel bakire ile geçirmesini hiçbir şey engelleyemezdi. Belki de kısır olan bir gözdenin, devlet başkanının sevgisine ve tercihine konu olabileceğini öngörerek böyle bir önlem alan Müslüman bilgeliğine hayran olmak gerekirdi.

O gece için sultana yükletilmiş olan dini ödev, soyunun elden geldiğince bereketli olması amacını güdüyordu. Sıradan Müslümanların, Bayram'ın birinci gecesi yerine getirmeleri gereken görevlerin amacı da yine budur.

Erkeğin gücünü yenilediği söylenilebilecek olan, bütün bir ay süren bu imsak[353] ve onu arıtan bu belli süreli oruç, Yahudi yasasındakine benzer tıbbi öngörülere dayanılarak hesaplanmış olmalıdır. Doğu'nun, bize, binlerce yıllık geçmişi olan tıbbı, kimyayı ve sağlık koruma kurallarını vermiş olduğunu unutmayalım ve de bizim Kuzey dinlerimizin, bunun kusurlu bir taklidi olduğuna esef etmekten geri kalmayalım. – Yukarda aktarılan garip âdetler tablosundan, Müslümanların çok geniş mezhepli olmakla suçlanmasına yönelik bir niyet çıkarılırsa üzülürüm.

Bizimkilerden çok farklı olan inançlarını ve âdetlerini, biz ancak, göreli yozlaşmışlığımız açısından yargılayabiliyoruz. Birçok kez, vebalar ve savaşlar yüzünden sayıları çok azalmış Güney halklarının varlığı için yararlı olan cinsel duyguların ateşliliğinde, Müslümanlığın günah diye bir şey görmemesini anlamak için, kişinin bu gerçeği göz önünde tutması yeter de artar. Bir Müslüman erkek ile eşleri arasındaki bağıntıların saygınlığı ve iffet üzerinde gerektiği gibi düşünülseydi, XVIII. yüzyıl yazarlarımızın yarattığı bütün şehvet dolu seraplardan yüz çevrilirdi kuşkusuz.

IV. At Meydanı

Ertesi sabah, Bayram'ın ilk günüydü. Gün doğarken, bütün kalelerden ve gemilerden atılan topların yankısı, binlerce minarenin tepesinden Allah'ı yücelten müezzinlerin ezanlarını bastırarak etrafa yayıldı. Şenlik, bu sefer, oraya anıtlar dikmiş olan Bizans imparatorlarının hatıralarıyla ünlü At Meydanı'nda yapılıyordu. Uzun bir dikdörtgen şeklinde olan bu meydan, eski zamandaki hipodrom görünümünü korumaktadır; karşıt gruplar olan *yeşiller* ile *maviler*'in Bizans çatışmaları döneminde yarış arabalarının çevresinde döndüğü iki büyük taş sütun da olduğu yerde durmaktadır. Hâlâ

belirgin olan hiyerogliflerlerle kaplı pembe granitten en sağlam sütunun beyaz mermerden kaidesini çepeçevre saran alçak kabartmalar, saray halkıyla birlikte Grek imparatorlarını, savaşları ve törenleri canlandırıyor. Bu kabartmalar tam bir usta işi değil, ama burada hâlâ durmaları, Türklerin, bizim Avrupa'da sandığımız kadar heykel düşmanı olmadığını kanıtlıyor.

Bir zamanlar Delfi tapınağında sacayağı olarak kullanıldığı söylenen ve birbirine sarılı üç yılandan oluşan ilginç bir sütun, meydanın ortasında duruyor.

Meydanın bir kenarında Sultan Ahmed Camisi yer alıyor. Haşmetli Sultan Abdülmecid, Bayram namazını kılmak için buraya gelecek.

Bayram'ın ilk günü olan ertesi gün, İstanbul, Üsküdar ve Pera'dan gelen ve sayıları belki de bir milyona varan insan, Sarayburnu'nda sona eren koskoca üçgeni dolduruyordu. Kaldığım yerin yakınlığı sayesinde, At Meydanı'na giden alayı görebildim. Ayasofya çevresindeki sokaklarda gözlemlenen resmi geçit en az bir saat sürdü. Askeri birliklerin kıyafetlerinde bir Frenk için ilginç gelecek hiçbir yan yoktu; yeknesak bir başlık olan kırmızı fes sayılmazsa, çeşitli müfrezeler, aşağı yukarı Avrupa üniformaları giymişlerdi. Mirlivaların (generallerin) bizimkilere benzeyen kıyafetleri, altın hurma dalı işlemelerle donatılmıştı. Özellikle, her tarafta, mavi redingotlar görünüyordu, ama tek bir frak bile yoktu.

Pera'nın Avrupalıları da, kalabalığa büyük sayıda karışmıştı; çünkü, Bayram günlerinde, her dinden insan, Müslümanların neşesini paylaşıyordu. İslam törenlerine dinsel inançlarından dolayı katılmayanlar için bu, en azından sivil bir şenlikti. Donizetti'nin kardeşinin yönettiği Padişah bandosu, Doğu müzik sistemine uyarak, çok güzel marşları tek sesli olarak çalıyordu. Alayın en ilginç yanı, başlarında, tepeleri, mavi tuğlalarla süslenmiş çok iri sorguçları olan tolgalarla geçen içoğlanlarıydı, yani padişahın muhafızlarıydı. *Macbeth*'in sonunda görüldüğü gibi, insan sanki yürüyen bir ormanı seyrediyordu.

Daha sonra çok sade giyinmiş olan ve başlığında sadece parlak bir sorguç bulunan Sultan göründü. Ama atı, altın işlemelerle ve elmaslarla öylesine kaplanmıştı ki, bakan herkesin gözü kamaşıyordu. Seyisler, pırıl pırıl yanan değerli taşlarla donatılmış koşumlarla süslü birçok atı, hükümdarın arkasından yürütüyordu. Vezirler, seraskerler, kazaskerler, ulemanın en

yüksek rütbelileri ve büyük bir memur kalabalığı, doğal olarak, devlet başkanını izliyordu, ardından da, yeni askeri birlikler geçiti sona erdiriyordu.

Uçsuz bucaksız At Meydanı'na ulaşan bu alay, biraz sonra, caminin geniş avlularında ve bahçelerinde adeta eridi. Sultan, atından indi, girişte merdivenlerin üstünde kendisini bekleyen imamlar ve mollalar tarafından karşılandı. Çok sayıda araba, meydana sıralanmış olarak duruyordu; Konstantinopolis'in bütün seçkin hanımları, orada toplanmıştı ve arabaların kapı perdelerinin yaldızlı kafesleri arkasından, töreni seyrediyorlardı. En seçkin olanlar, caminin yüksek balkonlarında yer alma ayrıcalığını elde etmişlerdi.

İçerde olup bitenleri göremedim, ama başlıca törenin, bir koyun kurban etmek olduğunu duydum.[354] O gün, aynı uygulama, bütün Müslüman evlerinde gerçekleştiriliyordu.

Meydanın her yanında, oyunlar, eğlenceler, her çeşit satıcı vardı. Kurban kesiminden sonra herkes, yiyeceklerin ve serinletici içeceklerin başına üşüştü. Poğaçalar, şekerli kremalar, kızartmalar, halkın çok sevdiği, yanında maydanoz ve mayasız ekmek dilimleriyle yenen ızgara koyun etinden oluşan *kebablar*, belli başlı önemli kimseler tarafından, herkese bedava dağıtılıyordu. Ayrıca, herkes, bir eve gelebilir ve kurulmuş sofraya katılabilirdi. Yoksul ya da zengin olsunlar, evleri olan bütün Müslümanlar, Tanrı misafiri olan herkesi mevkilerine ya da dinlerine bakmaksızın ellerinden geldiğince ağırlıyorlardı. Bu, Yahudilerin, kurban günlerinde de geçerli olan bir âdetti.

Bayramın ikinci ve üçüncü günü, ilk günün halk şenliklerinin devamından başka bir şey değildi.

* * *

Konstantinopolis'i göz önüne sermeye girişmedim ben; kentin sarayları, camileri, hamamları ve kıyıları, birçok kere betimlenmiştir: Ben sadece, belli başlı şenlikler döneminde sokaklarında ve meydanlarında yapılan bir gezi konusunda fikir vermek istedim. Bu kent, eskiden de olduğu gibi, Avrupa'yla Asya'yı birleştiren esrarlı ve yüce bir mühürdür. Dünyanın en güzel dış görünümüne sahip de olsa, birçok seyyahın yaptığı gibi, bu kentin

bazı mahallerinin yoksulluğu ve çoğunun da pisliği eleştirilebilir. Konstantinopolis, kulislerine girmeden, salonundan seyredilmesi gereken bir tiyatronun dekoruna benziyor. Buharlı bir gemiyle, Sarayburnu'nu dönüp, Haliç'i ve Boğaziçi'ni gezmekle yetinen ve de "görülmeye değer her şeyi gördüm", diyen özentili İngilizler vardır. Bu, bir abartmadır. Esef edilecek şey, belki de, bir zamanların fizyonomisini hayli kaybetmiş olan İstanbul'un düzen ve sağlık bakımından, Avrupa başkentleriyle hâlâ karşılaştırılabilecek durumda olmamasıdır. İstanbul'un tepelerinde ve Pera ile Üsküdar'ın yüksek alanlarında düzgün sokaklar oluşturmak zor bir iştir kuşkusuz; ama daha iyi bir inşaat ve sokak döşemesi sistemiyle bunun da üstesinden gelinecektir. Boyalı evler, kurşun kubbeler, incecik minareler, şiirsel açıdan hayranlık vericidir; ama yangının sık sık yokladığı bu yirmi bin ahşap ev, porsuk ağaçlarının üzerinde kumruların dem çektiği, öte yandan büyük fırtınaların toprağı yumuşattığı zaman çakalların, ölüleri pek sık mezarlarından çıkardığı bu mezarlıklar, bütün bunlar, Lady Montagu'nün bilgi dolu ve ince betimlemelerinden sonra, temizlenmesinden hâlâ zevk alınacak Bizans madalyonunun ters yüzüdür.

Her halü kârda, Türklerin bugün, başkentlerini, Avrupa'nın bütün ilerlemelerinin düzeyine getirmek için harcadıkları çabaları, hiçbir şey gerektiği gibi anlatamaz. Hiçbir sanat yöntemi, hiçbir maddi ilerleme ve yetkinleşme yabancı değil onlara. Sadece, eski âdetlerle desteklenen ve bazı toplumsal sınıflara özgü olan değişmez alışkanlık zihniyetine üzülmek gerekir. Türkler, bu konuda, tıpkı İngilizler gibi şekilcidirler.

İstanbul'un içinde Ramazan'ın otuz gününü gördükten ve çok hoşnut olduktan sonra, Şevval ayının gelişinden yararlanarak, Yıldız Hanı'nda bana kiralanan yerden ayrılacağımı bildirdim. Bana dostluk göstermiş olan ve her zaman *Mirza* (okumuş adam) diyen İranlılardan biri, ayrılacağım sırada bir hediye vermek istedi. Dediğine göre, kıymetli taşlarla dolu olan küçük bir mahzene indirdi beni. Ebul-Kasım'ın hazinesine geldik herhalde diye düşündüm, ama mahzende bayağı taşlardan ve çakıllardan başka şey yoktu.

"Geliniz", dedi bana; "burada kızılyakutlar, şurada mor yakutlar, orada lal taşları, şurada firuzeler, orada da aynüşşemsler var; birini seçin de size hediye edeyim."

Bu adamın deli olduğunu düşünüyordum; aynüşşemsleri seçtim üzerinde pek durmayarak. İranlı eline bir balta alıp, kaldırım taşı büyüklüğünde beyaz bir taşı ikiye böldü. Bu kireç taşı içinde bulunan aynüşşemsler gözlerimi kamaştırdı hemen. Taşın bir parçasını uzatarak, “Alınız”, dedi.

Malta’ya gelince, kireç parçası içinde bulunan bu değerli taşlardan bazılarına değer biçtirmek istedim. Görünüşte en parlak ve en iri olan çoğu, ufalanıyordu. Bu parçanın içinden, Yıldız Hanı’ndaki dostlarımdan güzel bir hatıra olarak beş ya da altı aynüşşems çıkarılıp tıraş edilebildi ancak.

Malta

İtalya’nın ve Fransa’nın hoş yörelerine yeniden ulaşmadan önce Malta’da karantinada geçirilmesi gereken on günden kurtuluyorum nihayet. Bir kalenin tozlu bodrumlarında bu kadar uzun süre kalmak, Doğu’nun göz kamaştırıcı ufuklarının ortasında geçirilen güzel günlerden sonra çok ağır bir ceza. Üçüncü karantinam bu, ama Beyrut ve İzmir karantinalarını, büyük ağaçların gölgesinde, kayaların süslediği deniz kenarında, uzaklardaki kıyıların ya da adaların mavimsi görünümü karşısında geçirmiştim en azından. Burada ise, bütün ufkumuz, bir iç limanın oluşturduğu havuz ve çıplak bacaklı birkaç İskoçyalı askerin gezindiği, Valetta kentinin yontulmuş kayalarından oluşturulmuş taraçaları. – Ne hazin bir izlenim! Soğuğun ve fırtınaların ülkesine dönüyorum ve daha şimdiden Doğu, benim için, ardından hemen gündüzün can sıkıntılarının geldiği sabah rüyalarının birinden başka şey değil.

Daha ne diyeceğim sana, dostum? Bu tutarsız üsluplu, darmadağınık gezi notlarına ve rastgele derlenmiş efsanelere karıştırılarak yazılmış mektuplarda ilgini çekecek ne bulacaksın? Bu savrukluğun kendisi, içtenliğimin güvencesidir; yazdıklarımı gördüm ve hissettim ben. Pitoresk ve bilimsel seyahatlerde her zaman küçümsenen binlerce küçücük olayı aktarmakla hata mı ettim?

Geçmiş olduğum ülkelerin çeşitli dinlerine art arda hayranlık duyduğum için, senin karşında savunmalıyım mı kendimi? Evet, Yunanistan’da çoktanrıcı, Mısır’da Müslüman, Dürzilerin arasında tümtanrıcı ve Keldani ülkesinin tanrı-yıldızlı denizlerinde bir sofu olarak hissettim kendimi; ama Konstantinopolis’te, Türklerin bugün uyguladıkları evrensel hoşgörünün büyüklüğünü kavradım.

Türklerin, bildiklerimin en güzellerinden biri olan bir hikâyesi var: “Biri Türk, biri Arap, biri İranlı ve biri Rum dört yol arkadaşı, birlikte ikindi kahvaltısı yapmak istemişler. Her biri on para vermiş. Ama ne satın alınacağını bilmek gerekiyormuş: Türk, ‘*Üzüm*’ demiş; Arap, ‘*İneb*’ demiş; İranlı, ‘*Engür*’ demiş; Rum da ‘*Stafilion*’ demiş. Her biri, kendi zevkini ötekilerden üstün tutmak istediği için, neredeyse dövüşüyorlarmış ve o sırada, bu dört dili de bilen bir derviş, bir üzüm satıcısını çağırmış ve o zaman, hepsi, istediklerinin üzüm olduğunu anlamışlar.”

Konstantinopolis’te, iyi yürekli dervişlerin âyine katıldıklarını gördüğümde çok duygulanmıştım. Onlara göre, Tanrı sözü bütün dillerde iyi ve güzeldi. Ayrıca, bu dervişler, ney sesine uyarak fırıldak gibi dönmesi için hiç kimseyi zorlamıyorlardı. – Ve kendileri için bu, Tanrı’yı ululamanın en yüce yoluydu.

DİPNOTLAR

[1] Okuduğunuz bu kitapta, bu dostun adı belirtilmiyor ve nadiren sözü edildiğinde, kim olduğunu açıklayacak özelliklerden de söz edilmiyor. Ne var ki, 7 Ocak 1849 tarihli *La Silhouette*’te yer alan makalede, adı açığa vuruluyor. Bu kişi, diğer adı Timothée O’Neddy olan Théophile Dondey’dir.

[2] Yolcu arabası şirketlerinin adları.

[3] Bu ad, Dumas père ve Gaillardet’nin *La Tour de Nesle* (1832) dramını belirtiyor.

[4] Nerval burada Gotik üsluptaki Brou kilisesinden söz ediyor; Bizans mimarisi söz konusu olamaz.

[5] İngilizvari “güzeller”le, İngiliz göl şairleri topluluğuna atıfta bulunuluyor.

[6] Alceste’in uşağı Du Bois, davasıyla ilgili belgeyi efendisine göstermek ister, arayıp durur, ama bulamaz (Molière, *İnsandan Kaçan* (Le Misanthrope) IV. perde, IV. sahne)

[7] IV. perde, IV. sahne.

[8] 1793’te Cenevre’ye sığınan J.-Gabriel Eynard (1776-1863) ülkelerinin bağımsızlığı için mücadele eden Yunanlara yardım etmişti (G. Rouger).

[9] 1275’te kutsanmış olan Notre-Dame katedrali.

[10] Farnham yakınlarındaki bir manastırın adı olan *Waverley*, Walter Scott’un 1814’te yayımlanan bir romanını belirtiyor.

[11] Söz konusu kitap, Casanova’nın daha sonra *Hatıralar* adıyla ün salan *Histoire de ma vie*’sidir; II. Bölüm, s. 190, Bern (G. Rouger).

[12] Nerval, Schiller’in piyesi *Wilhelm Tell’e* (1804) ya da Rossini’nin operası *Guillaume Tell*’e (1829) atıfta bulunuyor olmalı.

[13] *İsa'nın Hayatı* adlı eserin yazarı David Strauss, 1839'da Zürih Üniversitesi'ne Kilise tarihi profesörü olarak atanmıştı. Ama bu atamaya karşı girişilen protestolar yüzünden ders veremedi (G. Rouger).

[14] Ressam Pierre-Luc-Charles Cicéri (1782-1868), özellikle tiyatro dekoratörü olarak tanınmıştır (G. Rouger).

[15] Zürih'ten Constance'a gidilse de, böyle bir yol üzerinde "Kara Orman'ın geçitleri" görülemez.

[16] Constance'tan yolcu arabasıyla bir saat süren bu kent, Frauenfeld olabilir.

[17] Eugène Scribe (1791-1861), 350'den fazla piyes yazmıştır. Paul de Kock (1794-1871), dramları, vodvilleri ve şarkılarıyla ünlüdür.

[18] Nerval alay mı ediyor, fantezi mi yapıyor, yoksa karıştırıyor mu? Saint-Gall İsviçre'de, Constance'ın güneyinde ve bu gölden on kilometre kadar uzaktadır.

[19] Constance'ın karşısındaki Meersburg söz konusu.

[20] Nerval, Byron'ın şu mısralarına atıfta bulunuyor: "Koyu mavi denizin güleç suları üzerinde, düşüncelerimiz sınırsız, ruhlarımız özgür..." (*The Corsair* [Korsan]).

[21] Claude Pichois'ya göre Nerval burada, Goethe'den çok Mme de Staël'e (*De l'Allemagne*, I. bölüm, XIII) atıfta bulunuyor.

[22] Charles Coypeau d'Assoucy (1605-1677), Molière'in ve Cyrano de Bergerac'ın dostuydu ve alaycı şiirler yazmıştı; René Le Pays (1636-1690), Voiture grubu içinde yer alan bir şairdi; Savinien de Cyrano de Bergerac (1619-1655), bu üç "edebiyatçı" arasında, "masalsı" anlatıların yazarı olarak nitelendirilebilir ancak (Bkz. *Historie comique des États et Empires de la Lune*, 1657).

[23] Bir taşlama olan *Baldus*'ü yazan ve Rabelais'ye esin kaynağı olan Teofilo Folengo'nun (1491-1544) takma adı.

[24] Bu tablonun, Gentileschi'nin (1562-1647) eseri olduğu söylenir.

[25] Bu “Büyücü”, *Melankoli Meleği* (1514) olsa gerek.

[26] *Tövbekâr Magdalena* adlı bu tablo, bugün de Viyana müzesindedir.

[27] I. Ludwig, 1825’ten 1848’e kadar Bavyera kralıydı ve gerçek *şair-kral* II. Ludwig’in (saltanatı: 1864-1866) büyük babasıydı.

[28] I. Ludwig, Münih’i bir kültür başkenti yapmak istemişti. İkinci oğlu Otto, 1832’de Yunanistan kralı oldu.

[29] Roma’da Odeon yoktur; bu, Residence tiyatrosu olabilir.

[30] I. Maximilien Joseph, 1806’dan 1825’e kadar Bavyera kralıydı.

[31] Burası opera adıyla tanınan bina (*Bayerische Staatsoper*) olabilir. Odeon adı sadece bir meydanda (*Odeonplatz*) geçmektedir.

[32] Claude Pichois’ya göre bu kilise *Allerheiligenhofkirche* (“Bütün ermişlerin kilisesi”) olabilir. 1826 ile 1837 arasında yapılmıştır ve “Bizans tarzında olduğu” söylenemez.

[33] Bu Fransız ressam (1787-1861); Paris’te birçok kilisenin dekorasyonunu yapmıştır (G. Rouger).

[34] Peter von Cornelius (1783-1867).

[35] Amphion, Zeus ve Antiope’nin şair ve müzisyen oğludur. Teb’in surlarını yaptırdığı söylenir.

[36] Venedikli heykel sanatçısı (1757-1822).

[37] Danimarkalı heykel sanatçısı (1770-1844).

[38] Donizetti’nin operası söz konusu. Bizans generali Belisarius (490-565), iç savaştan ve Hun istilasından İmparatorluğu kurtarmak için Justinianus’a yardım etmişti.

[39] G. Rouger’ye göre Nerval, 1807 ve 1814 arasında yazılmış olan ve *Fantasiestücke*’ye yayımlanan *Die Abenteuer der Sylvesternacht*’a (“Aziz Sylvestre gecesi”) atıfta bulunuyor.

[40] Hoffmann’ın masallarındaki kahramanlar söz konusu. Gölgesini kaybeden insanın simgesel yorumlanması teması üzerine Richard Strauss (1864-1949) *Gölgesiz Kadın* adlı bir opera yazmıştır (1919).

[41] Nerval’in Fransızca’ya çevirdiği H. Heine’nin bir şiirinde (*Liman*) ve Goethe’nin *Faust*’unda sözü edilen meyhaneler (G. Rouger).

[42] Nerval, antikçağın tümtanrıcılığına, kimi zaman çoktanrıcılığa ve özellikle *evrensel hoşgörünün* uygulanmasına duyduğu ve daha sonra geliştireceği ilginin haberini veriyor burada.

[43] Jacques Cazotte’un *Le Diable amoureux*’sünde (“Âşık Şeytan”), bir deve başı şeklini edinmiş olan Belzebuth, kendisine seslenen anlatıcıya “*Che voi?*” diye cevap verir.

[44] *Olmütz*, kuzey Moravya’nın bir kentidir.

[45] Kilisenin güney kulesi (*Steffl*), 137 metre yüksekliğindedir.

[46] Liberalizmin yayılmasından korkan Metternich, monarşi yönetimi içinde adamakıllı tutucu bir politika benimsemişti.

[47] Erdem Birliği.

[48] G. Rouger’nin belirttiği gibi, bu Avusturyalı *yazar*, Maliye Bakanlığı Arşivleri müdürlüğünde memur olan Franz Grillparzer’di (1791-1872). Aynı zamanda bir tiyatro yazarı olan Grillparzer de eserlerinde rüya ile gerçeklik arasındaki karşıtlık sorununu işlemişti.

[49] Aktör Paul Bocage söz konusu.

[50] İtalyan tiyatrosunda *patito*, mutsuz bir genç erkek tiplemesidir.

[51] Friedrich Gottlieb Klopstock (1724-1803), Germen başbuğ Arminius (İ.S. I. yüzyıl) ile ilgili epik şiirler yazmıştır. Nerval, onun “Yurdum” adlı bir şiirini çevirdi ve yayımladı (*Poésies allemandes*, 1830).

[52] Nerval aslında, Doğu’dan dönüşünde, Napoli’den Marsilya’ya gitmek için binmişti bu gemiye.

[53] Raguza (daha sonra Dubrovnik), 1814’ten itibaren bir Avusturya kentiydi, Karadağ’ın “silueti” de ancak Raguza’nın güneyinden görülebilir.

[54] Germaine de Staël, *Corinne*, XV, 9 (G. Rouger).

[55] Şair ve kabare şarkıcısı Pierre-Jean Béranger (1780-1857) söz konusu (G. Rouger).

[56] *Odysseia*, II. bölüm, 1. Homeros *İlyada*’da, sık sık *safran rubalı şafak*’tan söz eder (VIII. bölüm, 1; XXIV. 695). Bu renkler özellikle Ege denizinde görülür (Homeros, İyonya kökenliydi).

[57] Nerval, Louvre’da, Watteau’nun ünlü tablosu *Le Péleringage à l’isle de Cythère*’i (1717) görmüş olabilir.

[58] Kythera’dan birkaç yüz kilometre uzaktaki Girit kıyılarını görebilmek için insanın gözünün çok kuvvetli olması gerekir.

[59] Francesco Colonna (1449-1527), *Hypnerotomachia Poliphili*, Venedik, Alde Manuce, 1499.

[60] Charles Nodier’nin (1790-1844) yazdığı son hikâye “Franciscus Columna”, *Bulletin de l’ami des arts*’da 20 Ağustos ve 5 Eylül 1843’te yayımlanmıştı.

[61] Nerval, Faust’un, *İkinci Faust*’taki “Anleler Ülkesi”ne yolculuğuna atıfta bulunuyor.

[62] Sezar, Pompeius’u, İ.Ö. 48’de burada yenilgiye uğratmıştı. Pompeius, Doğu’da (Anadolu, Mezopotamya, Suriye), Hellenizm’in çıkarlarını gözettiği ölçüde *eski dünyanın ruhunun* bir temsilcisi olarak görülebilir.

[63] Tesalya ovasının geçerek Ege’ye dökülen Yunanistan ırmağı.

[64] Lukianos, *Ölülerin Konuşmaları*, XXII (G. Rouger).

[65] Patras’ın kuzey doğusundaki liman. Yunanlıların bağımsızlık savaşına katılmak için gelmiş olan Lord Byron, burada 19 Nisan 1824’te öldü. Kent kuşatması, savaşçıların bir yarma harekatı ve kentin tahrip edilmesiyle 1826’da son buldu. Nerval, Ozaneaux’nun *Le dernier Jour de Missolonghi* (“Missolonghi’nin Son Günü”) adlı dramına atıfta bulunuyor kuşkusuz. Bu

eser, Odéon'da 1828'de temsil edilmişti (G. Rouger). *Korsanlar Adası*, Gide, Carlini, Rossini ve Beethoven'in müziğiyle, Opera'da, 1835'te temsil edilmiş olan bir bale-pandomim eseridir (G. Rouger).

[66] Swift, *Gülliver'in Seyahatleri*'nde, başkenti Logado olan ve anakaraya yakın bir uçan adadan, *Laputa*'dan söz eder.

[67] Nerval, "Pan öldü" sözünü, G. Rouger'nin açıkladığı gibi, Plutharkos'tan alıyor kuşkusuz (*Kehanetlerin yozlaşması*, XVII). Ama Nerval, tümtanrıcılığa duyduğu nostalji içinde, "felsefesinin" önemli bir özelliğini, Doğu'da ve daha çok Hindistan'da görüldüğü üzere, insan ile doğayı uzlaştırmaya çalışan bir "felsefe"nin temel yanını da dile getiriyor. Nerval'in Doğu'daki seyahati, bu bilgeliğin aranmasıdır aslında.

[68] *Skyros*, Syra'nın hayli kuzeyindedir ve Adalar Denizi'ndeki en büyük adadır.

[69] Syros'lu Pheresides (İÖ. VI. yüzyıl). Pythagoras'ın, Syros'lu Pheresides'in öğrencisi olduğu, Léon Robin'e göre *doğru olmaz* (Léon Robin, *Yunan Düşüncesi*) Pheresides pusulayı da icat etmiştir. Joseph Needham'ın saptadığı gibi, pusula ilk olarak Çinlilerde ortaya çıkmış ve Avrupa'da XII. yüzyılın sonlarından itibaren kullanılmıştır.

[70] Albay Fabvier, 1823'te Yunanistan'ın hizmetine girdi ve 1827'de, Atina Akropolü'nü Osmanlılara karşı savundu.

[71] Sultan Mahmud'un adını taşıyan *Mahmudiye* kanalı, İskenderiye'nin gelişmesini sağlamak isteyen Mehmed Ali Paşa tarafından yapıldı. Bu kanal, batı limanını (Eski Liman), Nil ile ilintili hale getiriyor ve böylece kenti, Mısır'ın iç kesimine bağlıyordu.

[72] Doğu limanı yakınındaki Mehmed Ali Paşa meydanı söz konusu.

[73] Kıyafet reformu, siyasal reformu, yani *Tanzimat*'ın içinde yer alıyordu. 1829'da, "bir yönetmelik, her bir memur kategorisinin, belli durumlarda giyeceği kıyafeti en küçük ayrıntılarına kadar belirtiyordu" (Bernard Lewis, "İslam ve Laiklik", *La Naissance de la Turquie moderne, Modern Turkey*'in Fransızca çevirisi, 1988, s. 95).

[74] 1799'da basılan Levant ve Nil deltasıyla ilgili bir seyahatnamenin yazarı Cassas (1756-1827) söz konusu.

[75] Bu içki, hiç kuşkusuz *rakıdır*.

[76] Mühendis ve arkeolog Giovanni Battista Belzoni (1778-1823), 1817'de Teb yakınlarında I. Sethi'nin mezarını buldu ve 1818'de Khephren piramidini açtı. Seyahatnamesi, *Voyages en Egypte ets en Nubie*... Fransızca olarak 1822'de basıldı (Librairie française et etrangère).

[77] Jacques Daguerre (1787-1851) ve Nicephore Niepce tarafından 1838'de gerçekleştirilmiş fotoğraf aygıtlarından ilki.

[78] Kahire'de, kenti boydan boya geçen en büyük ana cadde.

[79] P. Marilhat (1811-1847), Mısır'da 1831'den 1833'e kadar kalmıştı. Başka yerlerin yanı sıra, Esbekieh meydanının resmini de yaptı. Bu tablo ilk olarak 1842'de Salon'da ve 1920'ye kadar da daha birçok kez sergilendi. Bugün nerede olduğu bilinmiyor.

[80] *Kibarlık Budalası*'nın Akdeniz limanlarında konuşulan karma dili söz konusu olsa gerek.

[81] Mısır, "Türk ülkesi" olarak görülemez kuşkusuz. 1843'te bu ülkedeki Osmanlı hükümranlığı ancak laf olarak geçerliydi.

[82] Nerval'in burada, Vahabileri kastettiği söylenebilir. Arabistan'ın merkez yöresinde ortaya çıkan bu tarikat, XVIII. yüzyılın sonlarından başlayarak, kurucusu olan Abdül Vahab'ın, yozlaşmış olduğunu ileri sürdüğü İslamiyeti, köklere dönerek yeniden kurmaya çalıştı. Bütün Arabistan Vahabilerin eline geçince, Sultan II. Mahmud, Babıâli'nin hükümranlığını yeniden kurmakla görevli bir askeri kuvvetin komutanlığını, 1811'de Mehmed Ali Paşa'ya verme kararını aldı. Yapılan savaş ancak 1819'da sona erdi.

[83] *Hürrem sultan* adını alan Roxelane, Kanuni Sultan Süleyman'ın Rus asıllı karısıydı ve birçok saray entrikasında başrolü oynamıştı.

[84] Gözü, "ceylanlarınki gibi siyah" olan Seba Melikesi'nin bir ilk portresi gibi bu.

[85] Abu Zabal Tıp Okulu’nun kurulmasına katılan Fransız hekim söz konusu.

[86] Romen ya da *Rumi*, Anadolu’nun Türkler tarafından fethedildiği zaman, daha önce Roma imparatorluğunun uyruğu olan Bizans Yunanlılarının oturdukları toprakları ve Rum diyarında yaşayanları ya da modern anlamda İtalyanları belirtiyor.

[87] Fransız general Kléber, Esbekieh meydanında bulunan Genel Karargâh’ın bahçelerinde öldürülmüştü.

[88] Bonaparte tarafından 22 Ağustos 1798’de kurulan bu Enstitü, Esbekieh’in batısında İsmailiye mahallesindeydi.

[89] *Kawal*, Mısır lehçesinde, “kadınsı dansçı”, “köçek”, anlamına geliyor.

[90] *Khanun*: “hanım”.

[91] Başkonsolos Gauttier d’Arc (1799-1843) Mısır’a, Temmuz 1842’de gelmişti.

[92] Emile Lubbet (1794-1859), Mehmed Ali Paşa’nın Güzel Sanatlar ve Öğretim müdürüydü.

[93] Çanakkale Boğazı’nın yakınındaki Bozcaada söz konusu.

[94] On altı yıl Kahire konsolosluğu yapmış olan Benoit de Maillet’nin (1656-1738), *Description de l’Egypte* (Mısır’ın Betimlenmesi) adlı bir kitabı vardır.

[95] Shakespeare’nin *Troilus ve Cressida*’sında, Cressida’nın amcası Troyalı Pandarus aracı rolü oynar.

[96]Chateaubriand’ın seyahati, elli bin frank harcamasına yol açmıştı.

[97] Lamartine, 250 tonluk bir tekne kiralamak zorunda kalmıştı.

[98] *Djallab*, “tüccar” anlamına geliyor. Fransa’da 1794’te kaldırılmış olan kölelik, Müslüman toplumunda, 1843’te yürürlükteydi ve Avrupa’nın zoruyla ortadan kalkması çok yavaş gerçekleşmişti. (Bkz. B. Lewis, *agy*., XI. Bölüm, “Köleliğin Kaldırılması”, s. 116-137).

[99] Nübye çölü krallığı.

[100] İskenderiyeli coğrafyacı Ptolemaios (II. yüzyıl), Doğu Afrika'da ekvatorda bulunan Ruvenzori dağ dizisini böyle adlandırmıştı.

[101] Scribe, Dupin ve Varner'nin vodvili (1824).

[102] Nerval burada, *Bab-el-Fûtuh* (Fetih Kapısı) ile, ondan 150 metre ilerdeki *Bab en-Nasr*'ı (Zafer Kapısı) birbirine karıştırıyor. Bonaparte, 22 Temmuz 1798'de Kahire'ye bu kapılardan birincisinden girmek istemişti.

[103] Eski Yunanlılar, Babil adını (Sâmi dilinde "Tanrının kapısı" demektir), Nil'in doğu kıyısındaki bir kenti belirtmek için kullanıyorlardı. Mısırlılar da bu yere, *Khere-ohe* ("Savaş yeri") diyorlardı ve eski söylentilere göre, Horus ile Seth, burada savaşmıştı. Bu kent, 640'ta Amr ibn el-As (Amru) tarafından fethedildi.

[104] 1824'te tahrip edilen sarayın bulunduğu yerde, İstanbullu bir Rum mimarın planlarına göre inşa edilmiş olan "Kaymak Taşı Camisi" denen Mehmed Ali Paşa Camisi söz konusu.

[105] *Kâşif*, Osmanlı döneminde, "taşra eyaleti valisi"nin ünvanıydı.

[106] Bugünkü Etiyopya'nın güney yöresi.

[107] "Onlar dikilmişlerdir" sözüyle, bakire kızlara yapılan barbar bir uygulamaya atıfta bulunuluyor.

[108] Nerval, 15 Ekim 1834'te, Floransa'dan geçmişti. Loggia dei Lanzi'deki *Perseus*'un bronz heykelini, vaftizhanenin güney ve kuzey kapılarını görmüştü kuşkusuz.

[109] Nasturi dininin efsanevi hükümdarı olan bu rahip, Portekizli seyyahların söylediğine göre, İran'da ya da Etiyopya'da hüküm sürmüştür. Kitabımızdaki *Ramazan Geceleri* bölümünde, Nerval'in *rahip Jean*'ı, Habeşistan'ın "o günkü" kralı yaptığını da hatırlatalım.

[110] Biri, İ.Ö. I. yüzyılda, öteki İ.S. I. yüzyılda hüküm sürmüş iki Etiyopya kraliçesi.

[111] Umman denizinin körfezi.

[112] Nerval, Şam ve Bağdad kentlerini görmediği için, bu iki kent konusundaki saptamaları doğru değil.

[113] Nerval'in söylediğinin tam tersine, Şam'daki binaların çoğu kâgirdir.

[114] Nerval, Granada ve Kordoba'ya gitmemiş olduğu için bir şeyler hatırlaması da söz konusu değil.

[115] Halife Ömer'in komutanı Amr ibn el-As, Babil'i fethetmesinden bir yıl *sonra* 641'de İskenderiye'yi ele geçirdi. Ama bu kentin ünlü kütüphanesini yakma eylemini ona yüklemek doğru olmaz.

[116] "Afrikalı" teriminin anlamı açık ve kesin değil. Fâtımi sülalesi, kuzey Afrika kökenlidir.

[117] "Harun Reşid'in hazineleri" sözü, halifelik kenti Bağdat'ı belirtiyor. Hâkim'in hazinelerin "mirasçısı" olduğu söylenemez; çünkü Fâtimiler, Abbâsi iktidarını hiçbir zaman yıkamamışlardı. 970'te, Şam'ı ele geçirmişler, ama yine de, Suriye'nin "mutlak" hükümranları olarak görülmemişlerdi.

[118] Nerval, kadim Mısır'ı, Avrupa'nın kültür mirasına katmanın gerekli olduğunu düşünen Champollion'un açtığı perspektifi benimsemiş gibi görünüyor.

[119] Hephaistos'un eşdeğerlisi olan Ptah, Memphis tanrısı ve sanatçıları koruyucudur.

[120] Horus, Güneş tanrısı olarak kabul edilir.

[121] Rodopis, bir antikçağ kibar fahişesidir.

[122] Mascarille: Molière'in *Kibarlık Budalası* (Les Précieuses Ridicules) adlı oyununda uşak; Sbrigani: *Monsieur de Pourceaugnac*'taki "Napolili ve dalavereci" olarak canlandırılan tip.

[123] *Don Juan*, II, 164.

[124] Bu açıklama yerinde değil. Arapçanın yazılışı, bir harfin, kelime içindeki durumuna göre değişik bir şekil alması ve sesli harflerin ancak belirtici işaretler olarak belirtilmesi dolayısıyla çetrefildir.

[125] Kelime kelime çevirisi: “Geceleyin bir ‘habbarah’ giyerek dolaşırım ben.”

[126] Sterne’in eseri *Duygusal Seyahat*’taki bir kahraman söz konusu.

[127] Mlle Ayşe (1693-1733) ya da bir Çerkes köle kadının ilginç kaderi söz konusu. Kont Ch. de Ferriol tarafından 1698’de İstanbul’da “satın alınan” bu kız çocuğu Paris’e götürülmüş ve kendisini daha sonra Voltaire’le tanıştıran Mme Tencin’in kız kardeşi tarafından eğitilmişti. Çok ilgi çekmesine rağmen mutsuz bir hayatı oldu.

[128] *Pantum*, Malezya şiirleridir.

[129] Memlûklar, Fransızların hizmetine girmişti. Oluşturdukları Memlûk alayına, Yunan Barthélemy Serra komuta ediyordu.

[130] Bu “geri çekilme”, 1801 yılının Eylül ve Ekim aylarında gerçekleşti.

[131] Aydınlanma Felsefesi’nin Arap dünyasına iletilmesi, 1830’da Fransa’ya gelen ve çok önemli bir seyahatname yazan Rifa’a el-Tahtavi’nin (1801-1873) eserlerinde apaçık görülür. Tahtavi, Kahire’de, Voltaire’in *Histoire de Charles XII* adlı kitabını Arapçaya çevirmişti.

[132] Doktor Perron (1798-1876), Kahire Tıp Okulu’nun yöneticisiydi.

[133] Fulgence Fresnel (1795-1855), Ceddah’a konsolos atanmadan önce Mısır’da yaşamıştı.

[134] 1 Temmuz 1841 tarihli unvan bahşetme fermanından sonra, babası Muhammed Ali Paşa yerine geçecek olan oğlu söz konusu kuşkusuz.

[135] Nilomètre (*Mikyas*), 716 yılında, Emevi halifesi Süleyman tarafından yaptırılmıştı. Bu, eski Arap ölçü birimi arşınların kabartmalarla belirtilmiş olduğu bir sütunu içeren bir kuyuydu.

[136] On iki kilometre uzaktan, “bütün ayrıntıları seçmek” için insanın gözünün çok kuvvetli olması gerekir.

[137] Daha XX. sülale zamanında (İ.Ö. X. yüzyıl) piramitler, iç odaların girişini zorlamaya çalışan hırsızlar tarafından saygısızca yıpratılmış ve XXI. Sülale zamanında tamir görmüştü. Roma egemenliği döneminde de, içinde

saklı hazineler bulunduğu düşüncesiyle, piramitlere girilmek için uğraşıldığı biliniyor.

[138] Abbasi halifesi El Meymun (813-833) söz konusu.

[139] 1 Temmuz 1841'den sonra, Mısır üzerinde tevarüs yoluyla hükümranlık hakkı tanınmış olan Muhammed Ali Paşa söz konusu.

[140] Nerval, kendisine söylenmiş olan şeyleri tekrar ediyor.

[141] Oysa Kuran'da: "Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler" (II, 228) ya da "Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur" deniyor (IV, 34).

[142] *Ketebe*, Arapçada "yazmak" anlamına geliyor.

[143] Bu olay, 21 Temmuz 1798'de "Piramitler savaşı" sırasında gerçekleşmişti.

[144] Muhammed Ali paşanın evlat edindiği İbrahim paşa, çok yetenekli bir komutandı ve 1824 ile 1827 arasında Mora seferini yönetmişti.

[145] Mısır'ın kutsal kuşu İbis, tanrısal sözün sahibi, büyücülerin piri olarak kabul edilen tanrı Thot'un ete kemiğe bürünmüş hali olarak kabul ediliyordu.

[146] Nerval'in "yüzey" derken neyi kastettiği pek iyi anlaşılmıyor. Bu kelime ancak platformu belirtebilir... ve onun yüzeyi de 10 metrekare kadardır.

[147] *Crédeville ou le Serment de gabelou*, Leuven ve Dumanoir'ın vodvilidir, 1832 (G. Rouger).

[148] Piramitler savaşı, İmbaba'da, anıtların birkaç kilometre uzağında yapılmıştı.

[149] Karl Richard Lepsius (1810-1884), Alman Mısırbilimciydi ve 1842'de, "Ölüler Kitabı" denen papirüsler konusunda bir inceleme yayımlamış; Memphis'e ve Teb'e giden bir bilimsel keşif heyetini yönetmişti.

[150] Enstitü, oturumlarına 23 Ağustos 1798’de başlamıştı. Çalışmalarında, Fransız Akademisi örnek olarak benimseniyordu.

[151] Schikaneder’in librettosuna dayanarak W. A. Mozart’ın bestelediği *Die Zauberflöte* (“Sihirli Flüt”) adlı iki perdelik opera, ilk olarak Viyana’da 1791’de temsil edildi. Bu operada, Masonluğa kabul edilme süreci de canlandırılmıştır.

[152] II. Ramses söz konusu.

[153] Mısır’ın en eski anıtlarından biri olan kral Zoser’in basamaklı piramiti söz konusu kuşkusuz. İbranilerin hiçbir piramit inşa etmediklerini söylemek gerekir.

[154] Nerval, Mısır ile Hindistan’ı birbirine karıştırıyor gibi. Mısır’da muson dönemi diye bir şey yoktur.

[155] *Mutaher*, “sünnet edilmiş” anlamına gelir.

[156] Mısır’da Bonapart’ı yücelten bir şarkının Arap kökenli olduğuna inanmak zordur. Daha önce yapılmış incelemelerde (1809), bu şarkının sözlerinin bir Kıpti’ye ait olduğu ve konu olarak da Albay Barthélemy’nin ele alındığı belirlenmiştir.

[157] Bu kelimenin aslı *Mavval*’dır ve ilâhi anlamına gelir.

[158] *Kumkuma*: Dar ağızlı, yuvarlak ve ufak şişe.

[159] Hediye edilen madeni paraların konduğu tepsi.

[160] Bu bölüm, Kuran’ın bir suresi değildir.

[161] İbn Tulun (868-883) ya da Baybars (1260-1277) adını taşıyan hiçbir mezar yoktur orada. Selahaddin Eyyubi Şam’da gömülmüştür. Kardeşi Melik el-Adil, imam Şafii’nin türbesini yaptırmıştır.

[162] İ.Ö. 64 yılına doğru doğmuş olan Strabon, 25 ya da 24 yılında Mısır’a gelmişti. O zaman bu tapınak, hâlâ iyi korunmuş durumdaydı.

[163] Bu akçaağaç, ancak 1672’den sonra dikilmiş olabilir.

[164] Phineus, Meduza’nın bakışıyla dönüşüme uğramıştı.

[165] *Yelir*’in yerine *gelir*’i koymak gerekir: “İstanbul’dan! ah! ferman gelir – gelir ferman, gelir İstanbul’dan.”

[166] Bu sözlerin doğrusunun şöyle olması gerekir: *Kayık gelir! İstanbul’dan! ... Gelir, gelir İstanbul’dan*.

[167] *Drommatina guidelim* (“Drommatina, gidelim”). Bunlar, bir yurttaşına seslenen bir Yunanlının sözleri olabilir.

[168] Bu kelimelerin asılları bulunmaya çalışılınca, ilk mısranın şöyle olduğu söylenebilir: “*Duyuldu mu? Görüldü mü?*” İkinci mısranın son kelimesi anlaşılmaz bir şey ve bunun, *yanmak* (tehlike içinde olmak) fiilinin bir formu olduğu ileri sürülebilir. O zaman, bütün sakıncalarına rağmen şöyle bir çeviri yapabiliriz: “Âli Osman tehlike içinde mi?” Bu şarkının bir sonraki bölümde verilen çevirisinin, bu iki mısra ile hiçbir ilişkisi olmadığı besbellidir.

[169] Nerval, İskenderiye’nin güneyindeki Mareotis gölü ile Menzaleh gölünü birbirine karıştırıyor.

[170] Nerval’in kendi zamanında pek iyi bilinmeyen bu tarihi yerden söz etmesi gerçekten dikkate değer. Bilimsel Keşif Heyeti oraya gitmiş, ama kazılar Mariette ile birlikte ancak 1858’de başlamıştı.

[171] Lestrigon’lar, Odysseus’un gemilerini tahrip eden yabanıl devlerdi (*Odysseia*, I, X).

[172] Corcyre (Korfu) adasında yaşayanlar.

[173] Türkiye’de yaptığı seyahatle ilgili kitabını (*Aventures de voyage, tableaux, récits et souvenirs du Levant*) 1837’de yayımlamış olan Alphonse Royer (1803-1875) söz konusu.

[174] Fransız birlikleri, 19 Mart 1799’dan başlayarak Akka’yı çevirmişler ama son saldırılarda başarı elde edilmeyince, Bonaparte kuşatmayı kaldırmıştı.

[175] Sur'un kuşatılması sırasında (İ.Ö. 332) İskender, adayı karaya bağlayan dolma bir yol yaptırmış ve orada oturanların hepsini öldürttükten ya da başka yere sürdükten sonra bütün surları yıktırtmıştı.

[176] İrlandalı Maturin'in, Taylor ve Nodier tarafından 1821'de adapte edilen trajedisi *Bertram ya da Saint-Aldobraud Şatosu* (1816).

[177] Lamartin, çamları emir Fahreddin'in ektirdiğini haksız yere söylemiştir. Bu orman, Haçlılar zamanında da vardı ve *Sapinoie de Barut* diye adlandırılmıştı. Emir, bugün var olan ağaçları diktirmişti kuşkusuz.

[178] Benjamin Constant (1767-1830) söz konusu.

[179] *Tosun*, Mehmed Ali Paşa'nın ikinci oğlu ve daha sonraki hidiv I. Abbas'ın babasıdır ve 1848'den 1854'e kadar hüküm sürmüştür.

[180] Nerval, babasının ve Théophile Gautier'nin mektuplarını bekliyordu.

[181] Doğu'daki farklı Hıristiyan topluluklarını Roma'ya bağlama amacı güderek Lübnan'da bulunan Cizvitler, XVII. yüzyıl sonlarında Beyrut'un banliyösü Antura'ya yerleşmişler ve orada bir kolej kurmuşlardı.

[182] 15 Ocak 1842'de Babıâli, Lübnan'ı imparatorluğun bir eyaleti haline getirmeye resmen karar verdi. Lübnan, İslâmiyeti kabul etmişti ve Osmanlıların hizmetine girmiş olan Avusturyalı Ömer Paşa tarafından yönetilecekti. – Hiçbir "paşa", kentin surlarını, onların bulunduğu yerde bir Osmanlı köşkü yaptırmak için yıktırmamıştır. – Bu surlar, Avrupa filosunun 1840'taki bombardımanıyla büyük ölçüde tahrip edilmişti. Ne zaman yapıldığı bilinmeyen saray, kentin doğu kenarında bulunuyordu ve Vilayet Konağı haline gelip 1882'de yıktırılacaktı.

[183] Şam tarihiyle ilgili kitaplarda böyle bir olayın gerçekleşmiş olduğundan söz edilmiyor. G. Rouger'nin saptadığı gibi, Nerval, Niebuhr'un, Fransızca çevrisi Amsterdam'da 1776-1780'de yayımlanan *Voyage en Arabie et d'autres pays circiumvoisins*'inden esinleniyor.

[184] 1843 yılında, Dürziler ile Maruniler arasında, 7 Aralık 1842 anlaşmasının uygulanması konusunda çatışmalar çıkmıştı. Bu anlaşma, Lübnan'da, belli bir ölçüde özerk bir yönetim kurulmasını öngörüyor ve bu

amaçla ülkeyi, biri Müslüman ve öteki Hıristiyan iki *Kaymakamlığa* bölüyordu.

[185] Zerdüşt dinini benimsemiş Hindistanlı.

[186] Bilgelik tanrısı Ahura Mazda söz konusu.

[187] Floransa'da güzel sanatlar eğitimi görmüş olan emir Fahreddin, Beyrut'ta yaptırdığı sarayın inşası ve dekorasyonu için, İtalya'dan mimarlar, heykel sanatçıları ve ressamlar getirtmişti.

[188] Joseph Vernet (1714-1789), İtalya'da kalmış; Roma ve Napoli manzaraları yapmıştı.

[189] Lukianos (125-192), *Suriye Tanrıçası Üzerine* adlı yergi eserinde, Hieropolis (Halep'in 37 kilometre kuzey doğusunda bulunan bugünkü Suriye kenti Menbic) tapınaklarındaki acayip dini uygulamaları; orada, Apollon'a değil, ama bir fırtına tanrısı olan Haddad'a ve suların tanrıçası Atargatis'e tapıldığını; hadım edilmiş rahiplerin dövünerek vücutlarında yaralar açtıklarını ve çocukların kurban edildiğini anlatır.

[190] İ.S. 300'e doğru doğmuş olan Simeon, bugün *Kalaat Semân* diye bilinen manastıra gelmiş ve üç kasnaktan oluşan bir sütunun üzerindeki küçük bir hücrede çile çekmek amacıyla yaşamaya koyulmuş ve 459 yılında ölmüştü. Bu manastırın yıkıntıları, bugün hâlâ ziyaret edilmektedir.

[191] Bu unvan, 1843'te, bir yerel şahsiyeti belirtebilir ancak. Çünkü o dönemde, bütün Lübnan, doğrudan doğruya Bâbıâli'nin yönetimi altındaydı.

[192] Antura'nın arkasında, Nahr el-Kelb ile Nahr İbrahim arasındaki bölge.

[193] Ârami dili.

[194] İsa'nın hatırasıyla ilgili kiliselerin bakımı konusunda Fransa'nın elde etmiş olduğu tekel sadece Filistin'de geçerliydi. Bir Maruni kilisesinde Habsbourgların bayrağının bulunmasında şaşılacak bir yan yoktur. Lübnan'da çok sayıda bulunan Fransiskenlerin, Avusturya hanedanına çok yakınlık duyduklarını hatırlamak yeter.

[195] Bilindiği gibi, 1830 Paris devrimi, Metternich’in tedirginlik duymasına yol açmıştı. Öte yandan, Avusturya, Ortadoğu’daki diplomasi ilişkilerinde önemli bir rol oynuyordu.

[196] *Mokras*, Arapçada “katırcılar” anlamına gelir.

[197] Aslı, Arapçada *Sabah el-hayr* (Sabahlar hayr olsun).

[198] Bereketli Ghuta ovasının kenarındaki Şam, bir çöl olarak görülemez ve Baalbek’in 1500 metre yükseklikteki etkileyici yıkıntıları da tozlarla kaplı değildir.

[199] J. Richer, bu kelimeyi *serdap* (alçak tavanlı oda) olarak düzeltiyor. Bu Farsça kelime, bir evin serin odasını belirtir.

[200] Bu olay Eylül 1840’da gerçekleşmişti. Emir II. Beşir Şahap, Georges Corn’a göre, ihtiyatsızlık ederek, “ülkesinin kapılarını, İbrahim paşanın ordularına açmış ve Lübnan dağlarında mutlak egemenliğinin kurulmasının karşısına son engel olarak çıkan Dürzi feodalitesinin iktidarını kırmak için bu kuvvetten yararlanmıştı.” (G. Corn, *Liban: les guerres de l’Europe et de l’Orient*, s. 58, 59.)

[201] Tarihlerde, böyle bir zaferden söz edilmiyor. Selahaddin Eyyubi, Halep’in ele geçirilme tarihi olan 1183’ten önce birkaç kez yenilmişti kuşkusuz, ama Lübnan’da ve hiçbir zaman da Maruniler karşısında yenilgiye uğramamıştı.

[202] Heinrich Heine’nin, Nerval tarafından *Revue des Deux Mondes*’da (15 eylül 1848) bir makalede çevirdiği ve yayımladığı “Intermezzo” adlı şiiri söz konusu.

[203] Bu aile, Lübnan’da, 1697’den 1840’a kadar hüküm sürdü.

[204] *Eheu fugales Postume Postume labuntur anni nec pietas morum rugis et instanti senectae adferet indomitaeque morti* (“Ah! Postumus, Postumus, yıllar kaçarak akıp gidiyor ve dindarlık, yüzlerdeki kırışıkları da, kapıyı çalan ihtiyarlığı da, gem tutmaz zamanı da geciktirmeyecek”) Horatius, *Odes*, II, 14.

[205] *Yamak*, yüze örtülen meşin parçası.

[206] Dürziler, Fâtımi sülalesinin (Dürzi dini, bu sülâlenin otoritesi altında gelişecektir) İsmaililiğini benimsememiş olmaları ölçüsünde İsmaililerle bir tutulabilirler. *Assassin* terimi ise, İran Şiiliği tarihinin çok karmaşık olan bir yanını ve özellikle değişikliğe uğramış *Alamut* İsmaililiğini ve çeşitli kollarını basitleştiren, çarpıtan bir terimdir (Bkz. H. Corbin, "Histoire de la Philosophie islamique", *Histoire de la Philosophie*, Encyclopédie de la Pléiade, c. III, s. 1067-1189). Bernard Lewis'e göre, *Haşhaşin* terimi (Assassin kelimesi buradan geliyor), Suriye'ye özgüdür ve kötüleme anlamında kullanıldığı söylenebilir. Suriye'de bile, İsmaililerin kendileri tarafından hiçbir zaman kullanılmamıştır (Bkz. Encyclopédie de l'Islam, eski baskı, c. III, s. 276, "Haşhişin" maddesi ve Bernard Lewis, *Les Assassins, terrorisme et politique dans l'Islam médiéval*, Paris, Berger-Levrault, 1982).

[207] Alamut bölgesi, Hazar denizinin güney-batısında ve İran Kurdistanı yöresinin kuzeyindedir.

[208] Sözü edilen halife, Fâtımi sülâlesinin altıncı halifesi El-Hâkim bi-emrillah'dır.

[209] Lady Esther Stanhope (1776-1839), bir Batılı kadının olağandışı alınyazısını belirleyen Doğu tutkusunu temsil eder. Kont Stanhope'un kızı ve Wiliam Pitt'in yeğenidir. 1810'da Doğu'ya geldi, önce ulaşılmaz bir yer olarak bilinen Palmyra'ya gitti ve Müslümanlar arasında *Sitt* (Hanımefendi) lâkabını kazanacak kadar büyük bir prestij sağladı. Daha sonra Lübnan'a geçti, 1818'de Sayda'nın yukarısındaki Cun'a yerleşti ve ölene kadar orada yaşadı.

[210] Lamartine de bir *kısraktan* söz eder. *Mehdi*, İsmâili Şiiliğinin tanrıbiliminde, çağların sonunda yeniden ortaya çıkacak olan "gizlenmiş" imamdır.

[211] Lamartine, şöyle yazıyor: "Kısrağın, omuzlarının garip şeklinde öyle bir çukur [...]ve bir Türk eyerine benzeyen öyle bir tümsek vardı ki, bu hayvanın, eyer vurulmuş olarak doğduğu söylenebilirdi [...]" (*Voyage en Orient*, c. I s. 187).

[212] Bu satırlar ile, Sadık Hidayet'in, *Kör Baykuş* adlı kitabında afyonun verdiği sarhoşluğu anlatan şu satırlar arasında bir yakınlık bulunabilir:

“Tepeden tırnağa tarifsiz, derin bir keyif içindeydim, gövdemin ağırlığından kurtulmuştum, bütün varlığım bitkisel hayatın o hafif ve duyarsız ülkesine yönelmişti” (*Kör Baykuş*, s. 36, YKY, 2001).

[213] *Münkir* ve *Nekir*, ölüleri, mezarlarında sorgulayan ve cezalandırabilen iki melektir. Kuran’da sözü geçmeyen bu iki ismin kökeni, belirsizdir.

[214] Arap kaligrafisinde, karmatik yazı yoktur. Nerval, hiç kuşkusuz, X. yüzyılda, Abbasi otoritesini tehdit eden bir akıma imada bulunmak istiyor. Karmatlar, Dürzi dininde izlerine rastlanan İslam-öncesi tapınmaları ve dini topluluğa alınma uygulamalarını benimsemiş İsmaililerdi.

[215] Bu işaret, böylece halife Hâkim’i ve Adoniram’ı belirtiyor, ve belli bir şekilde ikisini birbirine bağlıyor.

[216] *İrdabb*, emtia satışında kullanılan bir ölçü birimidir.

[217] Gerçekten de, rivayetler (d’Herbelot de Molainville aktarır bunları), Merih (*Kâhir*) gezegeninin, duvarları yapılmaya başlandığı zaman, yeni kentin meridyeninden geçtiğini ileri sürer. Ama başka rivayetlere göre, *Kahirat*’ın (“Egemen” anlamına gelir) isim babası, halife El Muizz’dir.

[218] Fâtımiler, Bağdat’ı ele geçirmediler. Ama El-Hâkim’in gücünün, Bağdat halifesinin iktidarını başarısızlığa uğrattığı bir gerçektir.

[219] İbni Sina’nın (980-1037), Kahire’de bulunması, bir hayalgücü ürünüdür.

[220] Neşideler Neşidesi’nde, “haşhaş”ı söz konusu eden hiçbir ima yoktur.

[221] Bu kelime, Kuzey Afrika’nın Berberi bölgesi *Ketama*’dan türemiştir.

[222] Ege kıyısındaki Lidya bölgesinin kralı. İ.Ö. VII. yüzyılda yaşamıştır. Efsanelere göre, yüzüğü, kendisini görünmez hale getiriyordu.

[223] Fâtımiler, Bağdat’a hiçbir zaman girmemişlerdi; dolayısıyla “Harunreşid’in hazinelerini” ele geçirmiş olamazlar.

[224] Mekin ya da El-Makin, Hıristiyan Arap tarihçisidir. Mısır’da 1223’te doğmuş, halifelere kâtiplik etmiş ve genel bir Müslüman imparatorluğu

tarihi yazmıştır. Takiyeddin Makrizi (1358-1441), en büyük Arap tarihçilerinden biridir. Nerval, onun, M. Quatremère tarafından Fransızcaya çevrilmiş *Histoire des sultans Mamluks de l'Egypte* adlı kitabını okumuş olabilir. Nüveyri (1279-1332), bir devlet görevlisinin oğlu ve sultan Nâsır'ın gözdelerinden biri olan Arap tarihçi ve ansiklopedi yazarıdır. Çağının bütün bilgilerini toplayıp açıklama amacıyla yazdığı *Nihayat al-arab fi funûn el-adab* adlı eseri çok ünlüdür.

[225] G. Rouger, *Don Quijote*'de, bu cümleyi bulmuştur ama bunu söyleyen, Don Kişot değil Sancho Pancho'dur.

[226] *Han-ı Fransevi* ya da *Han el-Franj*, emir Fahreddin tarafından yaptırılmıştı ve o sırada, Fransız konsolosunun ve Fransisken rahiplerin ikametgâhıydı.

[227] G. Rouger, biri Raffaello'ya öteki Annibal Carracci'ye ait iki tablodan söz ediyor. Nerval, 1834'te Roma'da bunları görmüş olabilir.

[228] Bonaparte, Sayda'ya kadar hiçbir zaman ilerleyemedi. 15 Nisan 1799'da bulunduğu Nasıra bölgesinin sınırlarını aşmadı. Emir Beşir, Bonaparte'ın önerilerine cevap vermeyi reddetti ve üstelik, Cezzar Ahmed Paşa ile anlaştı. Nerval, burada, Napoléon'un kendisinin yazdığı metinlerden esinlenmiş olmalı.

[229] Bu kralcı Fransız, Cezzar Ahmed paşanın emrinde çalışıyordu. Bonaparte'ın Akka'ya 17 Mayıs'ta saldırmasından önce 4 Mayıs'ta öldü.

[230] Frédéric Barberousse, Anadolu'nun güneyinde bugünkü Silifke yakınında 1190'da nehirde boğularak öldü. Rivayetlere göre, mezarı Sur katedralindeydi; ama yapılan kazılar, bu rivayetleri doğrulamamıştır.

[231] Lübnan'ın güneyinde yaşayan Şiiler.

[232] 1832'de, yedi ay boyunca, bu kent, İbrahim paşanın kuşatması altında kalmış ve 1840'tan sonra Osmanlıların eline tekrar geçmişti.

[233] Peter Henlein, 1500 yılına doğru, *Nuremberg yumurtası* diye adlandırılan ilk cep saatini icat etmişti.

[234] *Ansariye* dağları, Suriye'nin Akdeniz kıyısı üzerinde yükselir. Volney ve Lamartine, bu bölgenin halkından söz ederler. Lamartine'e göre, Ansariler "Dürziler gibi putatapar [...] ama daha da barbardır" onlardan. (Lamartine *Voyage en Orient*, c. I. s. 467). Ansarilerin (Nusayriler), Ali, Muhammet ve Salman'dan oluşmuş bir tanrısallığa inandıklarını belirtmek gerekir.

[235] Gerçekten de, Akka kenti, Cezzar Ahmed paşayla savaşan Bonaparte tarafından 1799'da (28 Mart ve 23 Nisan); İbrahim paşa tarafından 1832'de ve Mısırlıları oradan kovmak isteyen amiral Napier'ın İngilizleri tarafından 1840'ta bombardıman edilmişti.

[236] Nerval, yerel izlenimleri aktardığı ve bir Doğu hikâyesine yer verdiği *Dürziler ve Maruniler*'le, anlatısını, biçimsel sürekliliğini kesintiye uğratıyor ve şimdi, eserin başında olduğu gibi, yeniden *yazışma*'ya dönerek aynı şeyi yapıyor.

[237] Lübnan, Haçlılardan kalmış bir miras değildir kuşkusuz ve ondan çok daha önceden varolagelmiştir. Ayrıca, Frenkler ile Hıristiyan Lübnanlılar arasındaki ilişkilerin, "çok güç ve güvensizlik dolu" olduğu da bilinmektedir. Bununla birlikte, Nerval'in, eski Yunan düşüncesinin mirası olan "özgürlüğün", Lübnan'ın dini inançlar arasındaki örgütlenmesinin temelinde yer aldığını çok iyi sezdiği de görülüyor. Nerval'in, Lübnan'ın XX. yüzyılda içine düştüğü dramın kökeninin, bu mirası reddetmekte aranması gerektiğini önceden sezmiş olduğu söylenebilir.

[238] Bu *Dürzi kaymakam*, Lübnan'ın güneyinde yetkisi olan kişiydi ve Deir el-Kamar'da bulunuyordu. Mayıs 1843'te bu görevde bulunan kişi ise, emir Ahmed Arslan'dı.

[239] Emir Beşir Şebab, 1841'de görevlerinden alınmış ve 1841'de Konstantinopolis'e götürülmüştü.

[240] Volney, bu kelimeyi, ne Arap ne de Türk olmayan bir kişiyi belirtmek için kullanır (*Voyage en Egypte et en Syrie*, s. 214).

[241] Burada söz konusu olan kişi, El-Hakim'in din anlayışına, Dürziler arasında geçerli olan en son ve kesin şeklini veren ve İsmaili mezhebinden olan Hamza ibn Ali ibn Ahmed'dir.

[242] Kreutzer değil, Friedrich Creuzer (1771-1858), 1810 ve 1812 arasında yayımlanmış olan *Symbolik und Mythologie der alten Völker*'in yazarıdır ve bu eser Guigniaut tarafından, 1825 ile 1851 arasında Fransızcaya çevrilmiştir: *Religions de l'Antiquité considérées principalement dans leurs formes symboliques et mythologiques*.

[243] Masonların inanç törelerinde, *Şövalye Kadoş*, otuzuncu rütbeye tekabül eder.

[244] Nerval, Konstantinopolis'e 24 Temmuz 1843'te geldi.

[245] Avusturya kumpanyası Lloyd, Trieste-İskenderiye-Beyrut arasında düzenli seferler, Kıbrıs ve Türkiye kıyılarında da kabotaj yapıyordu.

[246] "Mısır'da yediğimiz balığı [...] pırasaları ve soğanları ve sarmısakları hatırlıyoruz" *Kitabı Mukaddes*, Sayılar, XI, 5).

[247] Konsolos Gauttier d'Arc, ağır hastalanarak Mısır'ı terk etmek zorunda kalmış ve 26 Nisan 1843'de Barselona limanında bir İngiliz fırkateyninde ölmüştü. 1799'da doğan, Doğu Dilleri Okulu'nda öğrenim gören, 1824'te diplomatik kariyere giren, çeşitli Avrupa ülkelerinde ve en sonunda Mısır'da görev alan D'Arc, Arap harflerinin basına uygulanması sorununun yanı sıra, edebiyat, tarih ve arkeoloji alanında çalışmalar yapmıştı.

[248] Yunancada *pera*, "öte", yani Haliç'in öteki kıyısı demektir ve zamanla Galata'nın yukarılarındaki semtin adı olmuştur.

[249] İştar'la kaynaştırılmış Aphrodite, yani Paphia.

[250] Helios'a yani Apollon'a adanan bu heykel, İ.Ö. 227'de bir depremde yıkılmıştı.

[251] Pathmos, İstanköy ile İzmir arasındadır. "Dün", ancak, "birkaç gün önce" anlamına gelebilir.

[252] Lamartine, İzmir için, "Küçük Asya kıyısındaki Marsilya" diyor (*Voyage en Orient*, c. II, s. 445).

[253] Donizetti o dönemde Konstantinopolis'te yaşıyordu.

[254] Yolcu, solunda ancak Tenedos adasını görebilir. İzmir'den İstanbul'a giden bir yolcu, Truva kıyısını, sağında görecektir kuşkusuz.

[255] Nerval, İstanbul derken, Haliç'in solundaki Müslüman semtini, Pera dediği zaman Beyoğlu'nu kastediyor. Konstantinopolis'i de bugünkü İstanbul'un bütün semtlerini kapsayıp belirten ad olarak kullanıyor (ç.n.).

[256] İstanbul'un nüfusu, 1844'de, 331.647 kişiydi. Nerval daha sonra, Ubucini'ye dayanarak, 1850'de nüfusun 797.000 olduğunu söylemiştir. Demografi bilginlerine göre, bu sayıya ancak yüzyılın sonunda ulaşılacaktır (Bkz. Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu [1830-1914] Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003). Nerval, Flaubert ve Gautier'in seyahatleri döneminde, Konstantinopolis'in, Hıristiyan (Ermeniler ve Rumlar) ve Yahudi nüfusunun, Müslüman nüfus kadar kalabalık olduğunu belirtmek gerekir.

[257] Bu ressam, İtalya'ya gitmek üzere 1837'de Paris'ten ayrılmış ve oradan Konstantinopolis'e gelmiş olan Camille Rogier'dir. Çalışmalarından oluşan albümü, 1846'da, Lemaire basım evinde, *La Turquie: moeurs et usages des Orientaux au dix-neuvième siècle* adıyla yayımlamıştır.

[258] Demek ki, yolcularımız, Galata Köprüsü'ne yöneliyorlar.

[259] Nerval, Reformlar Türkiyesi'nden, yani *Tanzimat* hareketinden söz ediyor. 1839'da başlatılan bu hareket, daha 1843'te epey yavaşlamıştı.

[260] Kapalı Çarşı söz konusu.

[261] Eskiden, Harbiye nezaretinin bulunduğu bugünkü Beyazıt meydanı.

[262] Sultan II. *Beyazıt*'ın 1501 ve 1506 arasında yapılmış olan camisi.

[263] Sultan II. Mahmud tarafından, yangınları gözetlemek için 1828'de yaptırılan Beyazıt Kulesi.

[264] Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan ilk saray.

[265] Th. Gautier, Sultan için, "*solgun* yüzünde yüce bir bezginlik okunuyordu", diyor. 29 Ekim 1850'de, Konstantinopolis'te bulunduğu

sırada Sultan'ı görmüş olan Flaubert de, "ufak tefek *solgun* bir genç adam", diye yazıyordu.

[266] Nerval, belki de, Favart'ın müzikal komedisi *Les Trois Sultanes*'a (1771) imada bulunuyor.

[267] *Hürrem Sultan*, Fransız değil, Rus kökenliydi.

[268] Bu doğru değil; hiçbir sultanın mezarı, bir cami içinde değildir. Hürrem Sultan'ın mezarı (*türbesi*), Sultan Süleyman'ın türbesinin yanında ve Süleymaniye Camisinin dış alanı içindedir.

[269] Madame de Maintenon'a kabalık ettiği için gözden düşen kont Alexandre de Bonneval (1645-1747), Avusturya imparatorunun hizmetine girdi ve daha sonra İstanbul'a sığınıp İslâmiyeti kabul etti.

[270] Bu bina, Çar için Moskova'da yıllarca çalışmış İtalyan mimarları Fossati kardeşler tarafından, 1837'de yapılmıştır ve hâlâ olduğu gibi durmaktadır.

[271] Bugün "Fransız sarayı" denen binanın onarımı söz konusuydu o sırada. Onarımın kaba işleri, ancak 1847'de bitirildi.

[272] Anlatılan gezi, Taksim'e çıkan yolda yapılıyor olsa gerek.

[273] Sultan II. Mahmud (1808-1839) tarafından, Asya kıyısında kadim Grek üslubu taklit edilerek yaptırılan ve cephesinde dor tarzı sıra sütunlar bulunan ve bugün mevcut olmayan saray söz konusu.

[274] 1843'te kurulan bu gazetenin yazı işleri müdürü, Bosquet-Deschamp'dı ve Nerval'in Th. Gautier'ye yazdığı mektup, burada 6 Eylül tarihli nüshada yayımlanmıştı.

[275] *Le Moniteur ottoman*, Sultan II. Mahmud'un emriyle kurulmuştu ve yazı işleri müdürü, Fransız A. Blaque'tı.

[276] G. Rouger, *Mabille*'in, Champs-Elysées'deki bir halk balosu yönetmeninin adı olduğunu belirtiyor.

[277] Scribe ve Meyebeer'in operası *Robert le Diable* (1831) söz konusu. Bu operada, gece yarısı mezarlarından çıkan rahibeler, bir manastırın

yıkıntıları arasında dans ederler.

[278] II. Yekaterina, 1796’da öldü.

[279] Kont Orloff, Livourne’daki Rus donanmasının başındayken Osmanlılara karşı halkı ayaklandırma göreviyle Yunanistan kıyılarına gönderildi. 3 Temmuz 1770’de Osmanlı donanmasını tahrip etti; ama Osmanlı imparatorluğunun çökmesinden korkan Avusturya, işe karıştı ve Prusya ile yakınlık kurdu.

[280] Louis-Philippe de Ségur (1753-1830), Fransa’nın Rusya sefiriydi.

[281] Jouannin’e göre, “tamamen oryantal üslupta yapılmış olan” bu yazlık saray, Dolmabahçe sarayının inşa edilmesine (1853) yer açmak için, birkaç yıl sonra tamamen yıkılacaktı.

[282] Hatıralarını anlatan ihtiyar, Karadeniz’in bir parçası sayılabilecek olan Boğaz’la Akdeniz’i birbirine karıştırıyor.

[283] Nerval, A. Dumas’nın *La Tour de Nesle*’de anlattığı bir hikâyeye imada bulunuyor. Bu hikâyeye göre, “Marguerite de Bourgogne’un sefahat âlemlerine katılmış olan filozof Buridan, bir torbaya konularak Seine nehrine atılmış”, ama “yüzerek kaçmayı başarmıştı” (G. Rouger).

[284] La Fontaine’in bir masalında, çoban Daphnis’in, Alcimadure’e âşık olduğu, ama ilgi görmediği anlatılır.

[285] Christine de Pisan, 1363 ve 1430 yılları arasında yaşamış, şiirler ve V. Charles döneminin bir kroniğini yazmıştır.

[286] Bir çeşit takke ya da külâh.

[287] Ermeni ve Rum kadınlarının bu portreleri, Konstantinopolis’e yerleşen ve orada ölen Fransız ressam Jean-Baptiste Vanmour’un (1671-1737) portrelerini çağrıştırıyor. Bu ressamın “Türk” tabloları (aralarında, *Bir Ermeni düğünü*, *Bir Rum düğünü* de vardır), Hollanda sefiri Cornelis Calkoen tarafından edinilmiş ve Hollanda devleti koleksiyonlarına konulmuştur.

[288] *Frascati*, Paris’te bir kumarhanedir.

[289] Fransızca metinde “Ildiz-Khan” diye geçen bu adın Türkçesi, Yıldız Hanı’dır. Ama bu adı taşıyan bir kervansaray yoktur; Kapalı Çarşı’da bir sokak vardır.

[290] Camille Rougier kastediliyor.

[291] Çemberlitaş’ın yakınındaki kervansaray, Vezir Hanı’dır.

[292] Nerval burada, biri eril, öteki dişil iki adı birleştiriyor. Bunlar, soprano Ronzi de Begnis’nin (1800-1853) ve tenor Tacchinardi’nin (1776-1859) adlarıdır.

[293] Bu geliş, Nerval’in hayalgücünün ürünü.

[294] O dönemde Pera’da, yüzyılın başında yapılmış “Fransız tiyatrosu” ve 1840’da inşa edilen Naum tiyatrosu olmak üzere iki tiyatro vardı ve bütün yabancı topluluklar, temsillerini bu tiyatrolarda veriyordu.

[295] Torida’nin (bugünkü Kırım) kralı söz konusu.

[296] Gaetano Donizetti’nin ağabeyi Giuseppe Donizetti (1788-1856), bir kraliyet orkestrası kurması için, Sultan II. Mahmud tarafından, 1828’de angaje edilmişti.

[297] Gaetano Donizetti (1797-1848) kastediliyor.

[298]Bu büro, Galata Kulesi’nden uzakta değildi ve “Perşembe Pazarı” yakınındaydı. Bu eski mahallede, aynı adı taşıyan bir sokak hâlâ vardır.

[299] Nerval, aktüaliteyi, bir kez daha göz ardı ediyor. Aslında, Donizetti’nin, *Maria Stuarda* adıyla tanınan ve geçici adı *Buondelmonte* olan operasını, Napoli’de, 1834’te görmüştü.

[300] Müdürün adı, Bousquet-Deschamps’dır.

[301] 24 Ekim 1839’dan beri elçilik görevinde bulunan Kont de Pontois.

[302] Karagöz, çoğunlukla, fallüsüyle birlikte ortaya çıkıyordu. (Bkz. Metin And, *Karagöz, théâtre d’ombres turc*, Ankara, Dost, 1977, s. 110-111).

[303] Latin tiyatrosundaki küçük oyunlar.

[304] İtalya’nın güney yöresi.

[305] Bir melodram kahramanı.

[306] Sultan, Molière’den yapılmış ilk çeviri oyunları, 1845’ten, yani Nerval’in İstanbul’a gelişinden sonra temsil ettirmişti.

[307] Lampsakos (bugünkü Lapseki), Priapos onuruna gerçekleştirilen fallüs tapınmalarından ötürü ün kazanmış bir Miletos kolonisiydi.

[308] Burası, II. Mahmud tarafından yaptırılan Çırağan sarayıdır.

[309] I. Abdülhamid’in kızı, II. Mahmud’un kızkardeşi küçük Esma Sultan söz konusu.

[310] Alexandre-Gabriel Decamps (1803-1860), 1827’de Yunanistan’a ve Türkiye’ye geldi. Tablolarını, 1842’de Slaon’da sergilemişti. Baudelaire, 1846 Salonu konusunda yazdığı makalede, Decamps’dan, saygıyla ve övgüyle söz etmişti.

[311] Arnavutköy’den gelen ve Üsküdar’a yönelen bir yolcu, Asya kıyısında, Sultan Mahmud’un, annesi için, Beylerbeyi’nde yüzyıl başlangıcında yaptırdığı küçük Şevkâbâd sarayını görebilir ancak. Bugün hayranlıkla seyredilen Beylerbeyi Sarayı’nı, Sultan Abdülaziz, 1865 yılında, mimar Sarkis Balyan’ın özenli emeğiyle, burada inşa ettirmiştir.

[312] Üsküdar’a yerleşmiş Rufai dervişleri söz konusu. Nerval’den sonra, Flaubert ve Th. Gautier, bugün var olmayan bu tekkeye gelmişlerdi.

[313] *Munasihiler* (bu kelime, “nasihat vermek” anlamına gelen Arapça *nasiha* fiilinden türemiştir), bir tarikatı temsil etmezler ve “ruhgöçü” ilkesi, Müslüman mistik geleneğinde (tasavvufta) yer almaz.

[314] Chrysopolis, yani “altın kent”.

[315] Nerval, Adoniram adını, Sur kentinde doğmuş olan ve “bütün tunç işleri işlemekte hikmetle ve anlayışla ve hünerle dolu” (I. Krallar, VII, 14; *Kitabı Mukaddes*, İstanbul, 2001) Hiram’a dayanarak ve kendisince, “usta” ya da “efendi” kavramını en iyi belirten *Adoni*’yi onun önüne ekleyerek

oluşturuyor. Ama Kitabı Mukaddes'te (I. Krallar, V, 14), Süleyman peygamberin, "angaryada çalışacak olanları" toplamakla görevli memuru olan bir Adoniram'ın adı da geçmektedir.

[316] Adonai, Musevilerin tanrısı Yehova'nın bir başka adıdır.

[317] G. Rouger, bu kitabın, Firdevsi'nin bir eseri olduğu kanısında, ama yanılıyor. Bu Farsça başlık, Nerval'in hayalgücünün ürünü olsa gerek.

[318] Bu ziyaret, Kitabı Mukaddes'te (I. Krallar, X) ve Kuran'da (Sure XXVII) anlatılmıştır.

[319] Kitabı Mukaddes'te, "fildişi kule"ye benzetilen, burun değil boyundur (Neşideler Neşidesi, VII, 5).

[320] Serapis, hastaları iyi eden ve bereket getiren Grek-Mısır tanrısıdır.

[321] Neşideler Neşidesi'nin İbranice adı.

[322] Hüd Hüd'den, Kuran'da, Seba Melikesi'nin habercisi olarak söz ediliyor. Hüd Hüd'ün bir başka adı, çavuşkuşudur.

[323] Baal, Bronz Çağı'nda, daha sonra Fenike diye bilinen yörede oturan halkların bereket tanrısıdır.

[324] Kitabı Mukaddes'te, "Millo" olarak geçiyor (I. Krallar, IX, 15).

[325] Kuran'da, Seba Melikesi'nin, Tanrı'ya değil, Güneş'e taptığı belirtiliyor (Sure XXVII, 24).

[326] Süleyman peygamberin bu sözü Kuran'da "sırçadan yapılmış zemin" olarak geçiyor (Sure XXVII, 44).

[327] *Makeda* kelimesi, "büyük" ya da "yüce" değil, "yorulmaz" anlamına gelir.

[328] G. Rouger'e göre bunlar, kadim bir Mason töreninden kaynaklanan adlardır.

[329] Nerval burada, *Ürizen'in Birinci Kitabı* (1794) yazarı İngiliz şair William Blake'e atıfta bulunuyor.

[330] İblis, Allah’a secde etmeyen melektir ve Kuran’da şu sûrelerde adı geçer: VII, 11-18; XVII, 61-65; XX, 116-117; XXXVIII, 74-85).

[331] Nemrud, Fırat üzerinde ve daha güneyde olan Babil’in değil, Dicle üzerindeki Ninova’nın kurucusu olarak bilinir.

[332] Gomorrha, bir gölün kıyısında değil, Ölü Deniz’in güneyinde yer almaktadır.

[333] Kitabı Mukaddes’te de, Kuran’da da, Seba Melikesi’nin Süleyman peygambere bağımlı olduğundan ve haraç verdiğinden söz edilmez.

[334] I. Hiram, Süleyman tapınağının inşasından (İ.Ö. 1011) biraz önce tahta çıkmıştı. Sur kentini güzelleştirdiği gibi, Sicilya’yı ve Afrika’nın kuzeyini de egemenliği altına aldı.

[335] “Kayalık Arabistan” sözü, bugünkü Ürdün’ün güneyindeki taşlık yöreyi belirtiyor. “Kassanit dağları”nın, G. Rougier’nin de belirttiği gibi, Batlamyus’a dayanılarak, bugün Sana’da adıyla bilinen Yemen kentinin üzerindeki dağlar olduğu söylenebilir.

[336] Kitabı Mukaddes’te şöyle yazıyor: Bir erkeğin, kendisiyle yakınlık kurduğu genç kadının bakire olmadığı anlaşıldığında, “o kadını, babasının evinin kapısına çıkaracaklar ve şehrinin adamları, onu taşla taşlayacaklar ve ölecek” (Tesniye, XXII, 20, 21).

[337] Habeşistan’ın şimdiki kralının, Seba Melikesi’nin soyundan geldiği söylenir. Bu kral, hem hükümdar hem de papadır ve her zaman *Yuhanna rahibi* diye adlandırılmıştır. Uyrukları da bugün, kendilerine, Aziz Yuhanna Hıristiyanları derler.

[338] Adoniram’ın öldürülmesi, XVIII. yüzyılda, simgesel bir drama dayanılarak, Masonluğun törenlerini temellendirmek için ortaya konulmuş olduğu şekliyle, Hiram’ın ölümü efsanesinin verilerini yeniden dile getiriyor.

[339] Kitabı Mukaddes, Hâkimler, XII, 6.

[340] Kitabı Mukaddes, I. Krallar, V. 32.

[341] Nerval, burada, Kitabı Mukaddes’ten değil Kuran’dan esinleniyor. Nitekim, Kuran’da Tanrı’nın değil Güneş’in önünde secde eden Seba Melikesi’nin varlığından Süleyman peygambere haber veren çavuşkuşudur (Sure XXVII, 24).

[342] Çocukların kurban edilmesini isteyen Galile tanrısı. Rab, Kitabı Mukaddes’te, Musa peygambere şöyle buyuruyor: “Ve Molek’e ateşten geçirmek için zürriyetinden vermeyeceksin” (Levililer, XVIII, 21).

[343] “Dul kadının oğlu” sözü, Mason topluluğu üyelerini belirtir. Masonların atası Hiram usta, Naftali kabilesinden dul bir kadının oğludur (I. Krallar, VII, 14).

[344] Arapçayı pek iyi bilmeyen Nerval yanılıyor ve *Sûre* kelimesi ile Kuran’ın başında yer alan ilk Sûreye verilen adı, yani *Fatiha*’yı birbirine karıştırıyor. Burada söz konusu olan Sûre (Sebe Sûresi); çok daha ağır başlı bir hava taşır ve Süleyman peygamberin ölümü, orada, şöyle anlatılmıştır: “Sonra biz ona, ölüm hükmünü infaz edince, asâsını yemekte olan ağaç kurdundan başka bir şey bunun ölümünü onlara gösteremedi. Bu suretle yere kapanıp yıkıldığı zaman besbelli oldu ki, eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı, öyle horlayıcı bir azap içinde kalıp durmazlardı” (Kuran, XXXIV, 14).

[345] Bu eser, *Paul ve Virginie*’nin yazarının felsefi bir hikâyesidir.

[346] Nerval burada, eserinde ağır basan Şiiliğe yönelik eğilimi açıkça dile getiriyor. Öte yandan, bir İranlı tarafından anlatılmış gibi sunulan Adoniram’ın hikâyesinin, Nerval’in hayalgücünden kaynaklanmasına karşılık, bu hikâyede Masonluk ile Şiilik arasında bulunduğu kabul edilen ilişkinin, XX. yüzyılda bir gerçek haline geleceğini de söylememiz gerekir (Bakınız: Yann Richart, *L’Islam chi’ite*, Fayard, 1991, s. 75). Nerval’in *Doğu’da Seyahat*’i yazdığı sırada, Şiilik Fransa’da pek iyi tanınmıyordu. Bu konudaki ilk incelemeyi okuyabilmek için, 1865 yılını ve Gobineau’nun *Les Religions et Philosophies dans l’Asie* (Perrin yayınevi) adlı eserini beklemek gerekiyordu.

[347] Türkler çoğunlukla Sünnidir, ama özellikle Orta ve Doğu Anadolu’da kalabalık Şii toplulukları da vardır (Bakınız: Jean-Paul Roux, *La religion des Turcs et des Mongols*, Paris, Payot, 1984).

[348] Nerval, *Le National*’in 4 Mayıs 1850 tarihli nüshasında, Düz-Oğlu ailesinden, “Sultan’ın kuyumcusu” Ermeni Boğos efendinin söz konusu olduğunu açıklıyor. Jean Richer, İstanbul’da 1954 yılında, torunlarıyla karşılaştığı bu ailenin hikâyesini gün ışığına çıkardı (Bkz. *Oeuvres*, c. II, 1956, s. 1379).

[349] Bu sanatçı, Nerval’in dostu C. Rogier’den başkası değildir ve taşıdığı *daguerréotype* aygıtı, XIX. yüzyıl ortalarına doğru icat edilmiş ilk fotoğraf makinelerinden biridir.

[350] Villon, “Geçmiş Zaman Kadınları” baladında “Mais où sont les neiges d’antan – ama nerde, bıldır yağan kar şimdi?” diye tekrarlar.

[351] Gentile Bellini (1429-1507) Fatih Sultan Mehmed’in portresini yapmak üzere İstanbul’a gelmişti. Bir minyatür olmayan bu tablo, Londra’da, National Gallery’dedir ve sarayda görülebilen, Zonaro’nun yaptığı kopyadır.

[352] Nerval’in “müftü” dediği herhangi bir şeyhülislamın böyle bir işkence tehlikesiyle karşı karşıya kaldığından söz eden hiçbir tarihçi yoktur.

[353] İmsak, ancak oruç süresince geçerlidir.

[354] Nerval, Şeker Bayramı’nı, Kurban Bayramı ile karıştırıyor.